

PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM
BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KAR
Interdiszciplináris Doktori Iskola

BÖLCSÉSZDOKTORI ÉRTEKEZÉS

Rigó Róbert

Elitváltás Kecskeméten
(1938-1948)

Témavezető:
Dr. Gyarmati György
egyetemi tanár

Kecskemét
2011

Tartalomjegyzék

Bevezetés	3
I. Az előzmények	17
1. Kecskemét, a mezőváros	16
2. Kecskemét sajátosságai a két világháború közötti időszakban	25
2.1 A területi sajátosság, a külterületen élők magas aránya	25
2.2 A gazdaság sajátossága: az intenzív mezőgazdaság és az export	29
2.3 A társadalomszerkezet és birtokstruktúra sajátosságai	32
2.4 A kecskeméti nem zsidó elit a Horthy-kor végén	36
3. A zsidók szerepe Kecskemét társadalmában a német megszállás előtt	45
II. Az első elitváltás A zsidók kifosztása és elhurcolása	59
1. A kecskeméti zsidóság helyzete a két megszállás között	59
2. A zsidó ingatlanok kisajátítása a szovjet megszállásig	66
3. A zsidó ingóságok igénylése a szovjet megszállásig	73
III. A város szovjet megszállása és következményei	77
1. A front átvonulása Kecskeméten	77
2. Az átmeneti időszak	83
IV. Az ideiglenesség korszaka 1944. december 17–1945. november 4.	92
1. A megszállás nehézségei 1945-ben	93
1.1 Kecskemét belterületének nehézségei a front átvonulását követően	96
1.2 Az „elhagyott” magánvagyon sorsa a front átvonulása után	105
1.3 Nehézségek Kecskemét külterületén	121
1.4 A hadifoglyok és a kecskeméti internálótábor	127
2. A város igazgatásának megszervezése és a nemzeti bizottság	132
3. A rendőrség működése Kecskeméten	141
3.1 A Kecskeméti Rendőr-főkapitányság megszervezése	143
3.2 A rendőrségi fogda és a tifusz áldozatai	156
3.3 A rendőrség fizetésének kiegészítése	158
3.4 Bánó Mihály rendőrfőkapitány vagyonszerzési törekvései	165
3.5 A rendőrség működése és Bánó bukása	167
4. Az igazoló bizottságok működése Kecskeméten	171
5. A Kecskeméti Népbíróság	176
5.1 A kecskeméti népbírák és népügyészek	180
5.2 A Kecskeméti Népbíróság sajátosságai	186
5.2 A népbíróság szerepe az elitváltásban	192
5.3 Néhány korábbi multipozicionális elittag és hozzátartozója elleni per	198
6. A nem zsidó gazdasági elit és üzemeik sorsa a háború után	210
7. A zsidó gazdasági elit és üzemeik sorsa a háború után	222
8. Az ideiglenesség korszakának elitje	226
9. A földreform körüli problémák	238
10. Az 1945-ös választás Kecskeméten	246
V. Az 1946–47. évi változások	252
1. A B-listázás	252
2. Az MKP helyzetértékelése és stratégiája	265
3. Az 1946-47-es évek elitje	268
4. Gazdasági nehézségek és a jótételi szállítások	277
5. Az Elhagyott Javak Kormánybiztosságának tevékenysége	280
6. Az 1947-es választás Kecskeméten és politikai következményei	284
7. A rendőrség 1946-1947-ben	291

VI. Az 1948-as év változásai	296
1. Az 1948-as változások a helyi elitben	296
2. Akik mindvégig elittagok maradtak	301
3. Az elhagyott javak magánosításának utolsó fázisa	307
Összegzés	316
Táblázatok jegyzéke	325
Források és irodalmak jegyzéke	326
Melléklet	339

„Aranyhomoknak hívják ezt a területet,
de ez az aranyhomok csak akkor ad aranyat,
ha a dolgozók verejtékükkel öntözik.”

Laczi Pál (1948)

Bevezetés

1. Egy évtized és változásai

Egy évtized az ember életében rövid időszaknak tűnhet, egy ország történetében még rövidebbnek, ugyanakkor az 1938 és 1948 közötti tíz év az akkor élő emberek életében és az ország történetében is radikális változásokat hozott. Magyarország XX. századi történetében kilenc rendszerváltás, rendszerváltási kísérlet volt. Az általunk vizsgált időszakra ezek közül három esett: 1944, 1945 és 1948. Mindhárom rendszerváltás gyökeres és mélyreható változásokat eredményezett a magyar társadalomban és helyi viszonylatban is. Ezek során *„karakteresen különböző politikai filozófiák, illetve ideológiák alapján olyan váltások történtek, amelyekben a gazdaság-, társadalom-, illetve közpolitika – és az abban való részvétel – szervezése-szerveződése egymástól diametrálisan eltérő rendszereket reprezentált. Ezek mindegyike döntő módon érintette a társadalom számottevő hányadának mindennapi egzisztenciális viszonyait, a társadalomszerkezeten belüli helyét, státuszváltoztatási lehetőségét, a materiális és nem materiális javakból való részesedés körülményeit.”*¹

Az 1944-es nyilas berendezkedés csak részben érintette Kecskemétet, mert mire Szálasi átvette a hatalmat, addigra Kecskemétet október 31-én elfoglalták a szovjet csapatok. Ugyanakkor az 1944-es esztendő a német megszállást, a helyi társadalomban jelentős szerepet betöltő zsidók deportálását, a közeledő szovjet csapatoktól való rettegést, a menekülést, a város kiürítését, a front átvonulását, a javak egy részének elvesztését és az ezekkel járó megpróbáltatásokat hozta magával.

1945 rendkívül eseménydús esztendő volt az ország és a város történetében is. Az év elejére megalakultak a pártok, a nemzeti bizottság, felállt a város törvényhatósági bizottsága és a közigazgatás is. A korábban elmenekült lakosság lassan visszatért. Ezzel párhuzamosan elkezdődtek az igazolási eljárások és a népbírósi perek. A politikai rendőrség 1945 első felében óriási lendülettel igyekezett letartóztatni és valamilyen úton-módon népbíró elé állítani a korábbi elit reprezentációit. A központi államhatalom hiányában, vagy csak korlátozott hatalma miatt a politikai rendőrség mozgástere megnőtt, aminek következtében büntetlenül visszaélhetett hatalmával. Ebben az évben hirdették ki a földosztásról szóló

¹ Gyarmati 2009/a.

rendeletet, amit viharos gyorsasággal és sok-sok visszaéléssel bonyolítottak le. Mindeközben a mindennapi életet meghatározta az év első felében a szovjet katonaság számára végzett ingyenmunka, a vagyon- és létbiztonság állandósuló hiánya. Ebben az évben tartották az új korszak első választását, amikor a törvényhatósági jogú városok közül itt utasították el legjobban a munkáspártokat.

A Baloldali Blokk erőinek 1948-ra sikerült megtörniük a Blokkal szemben ellenállni próbáló politikai erőket, és Kecskeméten is végleg kiszorították pozícióikból a régi elit néhány meghatározó személyét. A pártok korábbi vezetői lemondtak, visszavonultak a politikától. Ekkorra előtérbe kerültek a város meghatározó pozícióiban a nem kecskeméti származású személyek.

Felvetődhet az olvasóban, hogy az itt következő munkában vizsgált időszak miért éppen az 1938-as évvel kezdődik. Kezdő időpontnak azért választottam 1938-at, mert fontosnak tartottam rögzíteni a Horthy-korszak végére kialakuló kecskeméti társadalom helyzetét, és bemutatni az addig szervesen, évtizedeken át tartó elitfejlődés sajátosságait. Az 1938-tól életbelépő zsidótörvények helyi hatásait részletesen nem vizsgáltam, ezt előttem már megtették.² Részletesen foglalkozom azonban az 1944-es intézkedésekkel, amelyek radikális változásokat eredményeztek a helyi zsidóság életében. 1948-at azért választottam a vizsgálatom záró időpontjának, mert ekkorra végleg kiszorították a hatalomból a korábbi elit meghatározó személyeit és ekkor ért véget a háború utáni koalíciós kormányzás időszaka is.

Dolgozatom kulcsfogalma az *elit*. Az elit fogalmának többféle megközelítése ismeretes. Ezek abban különböznek egymástól, hogy különböző területekre helyezik a hangsúlyt: a hatalomra, a pozícióra vagy a személyes képességekre. A fogalmat Vilfredo Pareto vezette a be a XIX. század végén. Az elit tagjainak a legjobb képességű emberek csoportját tekintette, akiknek a cselekvéseiben a racionális, logikus elemek vannak túlsúlyban. Pareto szerint az egyének kiválóságát nem lehet mérni, ezért a kiválóságuk úgy objektiválódik, hogy az elit tagjai különféle címek, rangok birtokosai lesznek. Tehát az egyéni képességek Paretonál címekben, pozíciókban öltenek testet.³ Bibó István is az elit tagjainak kvalitásaiból közelíti meg az elit fogalmát az *Elit és szociális érzék* című tanulmányában. Elsősorban az elit társadalomban betöltött funkcióját vizsgálja. Az eliten azokat értette, „*akikben a közösség céljai tudatosan kiformalódnak,*” majd megfogalmazza az elit feladatát is: „*Az elit legfőbb szerepe az, hogy az élet élésére, az emberi helyzetekben való erkölcsi viselkedésre, s az emberi szükségletek mélyítésére, finomítására és gazdagítására mintákat,*

² Nagy 2005.

³ Idézi Takács 1998: 140.

példákat adjon, azaz kultúrát csináljon.”⁴ Bibó megállapítja azt is, hogy saját korának születési elitje mögött az értékelési rend megbomlott, önbizalma megrendült, ami azt eredményezte, hogy nem képes a valóságot megfelelően értelmezni, és így nem tud megfelelő válaszokat adni, azaz nem tudja betölteni a hivatását. Az elit ezen értékelvű megközelítései napjaikban kevésbé népszerűek, ugyanakkor az elit legfontosabb szerepére, funkciójára hívják fel a figyelmet. Ezen értékelvű megközelítések legfőbb problémája az, hogy empirikusan nehezen értelmezhetőek.

Az elméletek másik típusa a hatalmat állította középpontba. Max Weber hatalom és uralom definíciója alapján Charles Wright Mills szétválasztotta a hatalmi és az uralkodó elitet. Eszerint a hatalmi elit egy olyan csoport, amely akaratát másokkal szemben érvényesítheti, az uralmi elit pedig az akaratát másokkal szemben parancsolva érvényesíti. Felfogása szerint a hatalmi elit legitim, míg az uralmi gyakran nem az. Mills szerint a hatalom birtoklása és a hatalom jogával élés módja határozza meg az elitet.⁵ Mills azt is megállapítja, hogy azoknak van nagyobb hatalma, akik a jelentősebb intézményeknél a vezető pozíciókat elfoglalják. Az egyén hatalma nem az ő saját tulajdona, hanem azt számára az intézményben betöltött pozíció biztosítja. Tehát Mills megközelítésében a társadalom élén azok állnak, akik a meghatározó intézmények vezető pozícióit töltik be, a hatalmat hosszabb-rövidebb ideig ezek révén lehet megtartani.⁶ Anthony Giddens is a hatalom intézményi pozíciókhoz kötött primátusát vallja.⁷

Az elit fogalmára a hazai társadalomtörténet írás is igyekezett különféle definíciókat kidolgozni. A korábbi meghatározásokat nem említve, napjaikban a leginkább elfogadott meghatározást Lengyel György dolgozta ki. Eszerint azok tartoznak az elithez, akiknek a társadalmi újratermelési folyamatokban megkülönböztetett döntési-befolyási kompetenciájuk van, azaz módjukban áll, hogy személyes döntéseikkel, véleményeikkel érdemben befolyásolják ezeket a folyamatokat.⁸ Mivel nagyobb döntési, befolyásolási lehetőséggel, azaz hatalommal azok rendelkeznek, akik a fontosabb intézmények élén állnak, ez a megközelítés alapvetően a pozicionális elitelméletek közé tartozik. Lengyelnek már egy korábbi könyvében is ez a szemlélet érvényesült, mert azokat tekintette a gazdasági elit tagjainak, akik a nagyobb gyárakat, pénzüzeteket, gazdasági érdekképviseleti szerveket vezették, irányították.⁹

⁴ Bibó 1994: 5–7.

⁵ Takács 1998: 142.

⁶ Varga 2010: 25.

⁷ Takács 1998: 145.

⁸ Lengyel 1993: 15.

⁹ Lengyel 1989.

Gyáni Gábor eliten a társadalmi hierarchia csúcsán elhelyezkedőket érti, akik a társadalom többi tagjával szemben erőfölénnyel rendelkeznek. Ennek az erőfölénnynek az alapjául szolgálhat a politikai döntéshozás kisajátítása, az erőforrások fölötti rendelkezés monopolizálása vagy a megtermelt javak elosztásának irányítása. Gyáni is kiemeli, hogy „*az elit tagjai a különféle pozíciók birtokosaiból kerülnek ki*”, és hogy a kivételes hatalmat az uralmi pozíciók halmozása erősíti meg. A befolyás mértékét és az elitpozíció szilárdságát az adja, hogy ha valakinek több ilyen pozíciót is sikerül felhalmoznia. „*Az egyes uralmi szférákban elfoglalt pozíciók összeadódnak és kombinálódnak az elitbe tartozás biztosítékai gyanánt.*”¹⁰ Tehát Gyáni Gábor is a jelentősebb pozíciókat betöltő személyeket tekinti az elit tagjainak, akik ráadásul igyekeznek több uralmi pozíciót is megszerezni annak érdekében, hogy hosszabb távon is biztosítani tudják a hatalmukat.

Valuch Tibor a második világháború utáni elitre vonatkozóan hasonlóan definiálta az elitet, eszerint azok tartoznak az elitbe, „*akik személy szerint tartós befolyással rendelkeznek a társadalom ügyeinek intézésében; akik a társadalom működtetésében fontos szerepet betöltő komplex szervezetek vezetői közé tartoznak; akik döntéseikkel vagy véleményükkel képesek a társadalmi újratermelés folyamatának befolyásolására.*”¹¹ Az eddigiekhez képest ez sem hoz újdonságot, Valuch Tibor is a jelentősebb intézmények élén állókat, azaz a magasabb pozíciókban lévőket tekinti az elit tagjainak.

A második világháború utáni időszakra vonatkozóan a kép tovább bonyolódik, mert a jelentősebb pozíciókat betöltőkre gyakran egymás mellett használják az *elit*, a *káder* és a *nómenklátúra* kifejezéseket. Huszár Tibor megfogalmazása szerint a káder elsősorban politikai megbízhatósága alapján töltötte be a számára kirendelt pozíciót. Az elit és a nómenklátúra fogalmát nem tartja azonosíthatónak, ugyanis „*az elit kiválasztódik, tagjainak kiemelkedését – legalábbis ideáltipikusan – tudáson, teljesítményen nyugvó tekintély alapozza meg, s ez szuverenitásuk forrása, míg a nómenklátúra tagjait kinevezik, megválasztásuk a különféle testületekbe – rendkívüli helyzetektől eltekintve – formális, az őt kinevező testület előzetes döntésének post festum jóváhagyása.*”¹² Huszár Tibor ehhez azt is hozzáteszi, hogy az elit kiválasztásában a szabad választás meghatározó jelentőségű, és ez a demokratikus berendezkedésű államokra jellemző, míg a totalitárius államokban a választás névleges. A kinevezés gyakorlatát tekintve a demokratikus rendszerekben a testületi elv érvényesül, míg a

¹⁰ Gyáni – Kövér 1998: 192–193.

¹¹ Valuch 2001: 121.

¹² Huszár 2007: 47.

totalitárius államokban formálissá és személyfüggővé válik.¹³ Tehát Huszár Tibor az elit és a nómenklatúra közötti legfőbb különbséget a kinevezés és a kiválasztás különbségeiben látja.

Ezt a fogalmi sokféleséget Gyarmati György igyekezett rendszerezni a hatalmi elitről szóló tanulmányában. Véleménye szerint az elit kifejezés használható a második világháború utáni időszakban is, csak nem érdemes ugyanazokat a jellemzőket elvárni a tagjaitól, mint a Horthy-kor elitjével kapcsolatosan (tudás, műveltség, vagyon), sőt az új elit „ideológiai önlegitimációja” okán elutasította a korábbi elitel való azonosulást. A nómenklatúra fogalmát elhatárolja a hatalmi elitől, és megállapítja, hogy azok tartoztak ebbe a csoportba, *akiket különböző szintű pártfórumok neveztek ki, egy hierarchikusan tagolt „hatásköri lista” alapján.*¹⁴ A hatalmi elit magasabb pozíciókat töltött be, mint a nómenklatúra. Tehát azok tekinthetők a kommunista hatalmi elit tagjainak, akik a felső szintű párt- és államhatalmi pozíciók közül lehetőleg mindkét vonalon többet is birtokoltak, így egyfajta multipozicionális elitstátusszal rendelkeztek. Gyarmati György a helyi elitre vonatkozóan is tesz megállapítást, eszerint a pártállam hierarchikus rendje miatt az ilyen multipozicionális státuszok az alsóbb szinteken is kialakulhattak, ezek birtokosai alkothatnak *„egyfajta helyi-területi vagy éppen középszintű (megyei) elitet, de a rendszer egészében ez utóbbiak csak a nómenklatúra különböző szintjeit jelentik. Azért, mert a státuszba kerülésük a kommunista hatalmi elit hierarchikus rendben delegált „kinevezési mechanizmusának” a része.*¹⁵ Tehát a helytörténeti kutatásokban a megyei – vagy a vizsgált korszakban azzal egyenértékű törvényhatósági jogú városi – szintű párt- és állami pozíciók birtokosaira, azaz a multipozicionális elittagokra használható a *helyi elit* fogalma, de ha a rendszer egészét nézzük, ők a hatalmi elit alatti pozíciókat betöltő nómenklatúra részei.

Véleményem szerint az 1945 és 1948 közötti időszakra vonatkozóan helyi szinten a jelentősebb pozíciókat betöltő személyekre használható az elit fogalma. Ennek két oka van: Egyrészt az, hogy a korábbi elit tagjai közül 1948 tavaszáig, nyaráig többen is jelentős pozícióban (polgármester, nemzetgyűlési képviselők, pártelnökök) tudtak maradni. Másrészt az, hogy többen voltak olyanok, akik helyi szinten birtokoltak megyei, törvényhatósági jogú városi szintű párt- és közigazgatási pozíciókat egyszerre. Természetesen, ahogy az időben 1945-től haladunk 1948 felé, egyre többen lettek a nómenklatúra tagjai és egyre kevesebben voltak az elithez tartozók, így az 1948 utáni időszakra vonatkozóan helyi szinten pontosabb a nómenklatúra fogalom használata. Tehát 1945 és 1948 között személyre szabottan lehetne

¹³ Huszár 2007: 51–52.

¹⁴ Gyarmati 2009/b.

¹⁵ Gyarmati 2009/b.

eldönteni, hogy ki tartozott az elithez, illetve ki volt a nómenklatúra tagja. Azonban annak érdekében, hogy ezt a fogalmi keveredést elkerüljem, és mert a vizsgált időszak meghatározó személyiségei alapvetően a helyi elithez tartoztak, inkább az elit kifejezést tartom relevánsabbnak.

A hazai társadalomtörténeti megközelítésű helyi elitre vonatkozó vizsgálatok az 1980-as években vettek nagyobb lendületet. Az utóbbi időben több jelentős, magas színvonalú munka született a dualizmus és a Horthy-korszak helyi elitjének vizsgálatára egy-egy város vonatkozásában. Ezekről jó összegzéseket és elemzéseket írt Takács Tibor¹⁶ és Szilágyi Zsolt¹⁷ is. A helyi elitkutatások első generációját azok a vizsgálatok képezték, amelyek Vörös Károly¹⁸ nyomdokain haladva a város legnagyobb adófizetőit, viriliseit tekintették a helyi elit, vagy a helyi gazdasági elit tagjainak, és őket tették elemzés tárgyává.

A kilencvenes évek közepétől egyre többen kérdőjelezték meg ezt a koncepciót, és a helyi elit tagjait egyre inkább azonosítani kezdték a város képviselőtestületével, a törvényhatósági bizottság választott és virilis tagjaival. Ezt tekinthetjük a helyi elitkutatások második generációjának. Ezt az álláspontot képviseli többek között Takács Tibor¹⁹ és Tóvári Judit²⁰ is. Takács Tibor a képviselőtestület tagjait azonosította a városi, vagy helyi elittel. Szilágyi Zsolt megkérdőjelezte ezt a megfeleltetést, ugyanis a jogszabályi változások miatt 1929-től virilisként nem lehetett automatikusan bekerülni a képviselőtestületbe, hanem egy három-négyszeres virilis listáról választás útján nyerték el a virilis címet. Azért is problematikus a helyi hatalomgyakorlás kizárólagos intézményének tüntetni fel a képviselőtestületet és így az elitpozíció egyedüli kritériumának a törvényhatósági bizottsági tagságot tekinteni, mert a városatyák egy jelentős része egyáltalán nem, vagy csak néhány ülésen vett részt.²¹

Szilágyi Zsolt értekezésében megkülönbözteti a városirányítási elitet, a vagyoni és a társadalmi elitet. Kutatásában a városirányítási elit a törvényhatósági bizottság tagjait foglalja magába, a gazdasági elitet a virilis listákon szereplő személyek adják, és ehhez hozzáveszi a listán nem szereplő, de a gazdasági szférában vezető pozíciókban lévőket. A társadalmi elitbe azok kerültek, akik a különféle egyházi, társas, szervezeti, közéleti, kulturális élet megbecsült

¹⁶ Takács 2008: 27–46.

¹⁷ Szilágyi 2011: II. 2–41.

¹⁸ Vörös: 1978. és Vörös 1979.

¹⁹ Takács 2008.

²⁰ Tóvári 1997.

²¹ A húszas évek első felében a közgyűléseken a választott képviselők 20–30 százaléka, míg a virilisek 50–60 százaléka egyáltalán nem, vagy csak egy-két alkalommal jelent meg. Szilágyi 2011: II. 63–64. Emellett nehezen tudom azt elképzelni, hogy a fontos döntések ilyen nagy létszámú testületekben születtek volna meg. Kecskeméten 1929 előtt a törvényhatósági bizottságnak 243, utána 172 tagja volt.

tagjai voltak. Így az előzőeknél lényegesen összetettebb és árnyaltabb helyi elitkép bontakozik ki dolgozatából.²² Talán ez lesz a második világháború előtti időszakra vonatkozó elitkutatások harmadik generációjának megalapozója.

Az 1945 utáni helyi elitkutatások ehhez képest még „gyerekcipőben” járnak. Varga Balázs dolgozatában az 1945 és 1956 közötti győri elitet vizsgálta, bár a címben „*politikai és közigazgatási vezetőréteget*” említ. Ő a városban nagyobb hatalmat biztosító pozíciók betöltőit tekintette az elit tagjainak. Az így kialakított elitcsoport „szociodemográfiai jellemzőit” mutatja be dolgozatában.

Az én helyi elitvizsgálatom abból a szempontból úttörő munka, hogy nem egy-egy hosszabb korszak elitjének a változásait vizsgálom, hanem egy olyan rövidebb időszakra fókuszálok, amikor egymást követően több és gyökeres elitváltás ment végbe. Így az időszak kiválasztása magával hozott több problémát is:

1. Többször megváltoztak a társadalmi rétegeképző dimenziók, így az elitképző szempontok is. A kecskeméti társadalom egy viszonylag rövid időszaktól eltekintve (1919-1920) évtizedeken át szervesen fejlődött. Ez alatt azt értem, hogy a saját mezővárosi tradíciói szerint, jelentős önkormányzatiság mellett dönthetett a saját ügyeiben. Az ilyen „nyugalmasabb” időszakokban a tudás, az iskolai végzettség, a rátermettség, a család presztízse, a vagyoni helyzet a meghatározó abból a szempontból, hogy az egyén olyan elitpozíciókba kerüljön, ami hatalmat biztosít a számára. 1938-tól ezt felülírták a vallási, majd faji szempontok, és ezekre hivatkozva lehetett a zsidók egy részét kiszorítani az elitpozíciókból, majd deportálni őket. Ez egy irracionális elitszelekcións mechanizmust jelentett. 1944-től egyre inkább felértékelődött a pártpolitikai megbízhatóság, és ezzel párhuzamosan csökkent a tudás és a rátermettség szerepe. A kommunisták és szövetségeseik 1945-től igyekeztek kiszorítani az elitpozíciókból azokat, akik a Horthy-korszak hatalmi elitjéhez tartoztak. Ez újabb irracionális elitszelekcións eredményezett. A háború alatti általános elszegényedés és az azt követő hiperinfláció miatt a vagyoni és jövedelmi szempontok súlya is csökkent. Az olyan átmeneti időszakban, mint amilyen az 1945-ös év első fele volt, amikor a központi államhatalom nem tudta ellenőrizni a helyi szerveket, a rendőrség erőpozíciói is felértékelődtek.
2. Az elithez tartozás kritériumainak gyors változása a kutatás módszerének nyelvére fordítva azt jelenti, hogy 1938-ra és 1942-re vannak virilislíták, amelyek alapján fel

²² Szilágyi 2011: II.

lehet állítani a város legnagyobb adófizetőinek listáját, azt követően ilyenek már nincsenek. A város törvényhatósági bizottsága ismét működött 1945 februárjától, de abba már teljesen eltérő szempontok alapján kerültek be a tagok, mint korábban. Megszűnt a virilizmus és a választás lehetősége, helyette a pártok delegáltak tagokat. Az 1945-ös ideiglenes államhatalom időszakában az általam kialakított elitcsoportba a rendőrség tagjai közül többen is bekerültek hatalmuknál fogva, amivel gyakran vissza is éltek. A vizsgált időszak egészében a városban a jelentősebb hatalmat biztosító pozíciókat (elitpozíciókat) betöltő személyeket tekintettem a helyi elit tagjainak. Ilyenek voltak: a főispán, a polgármester, az országgyűlési-nemzetgyűlési képviselők, a politikai pártok vezetői, az egyéb vezető tisztviselők és a befolyásos, magas presztízsű személyek. Szintén problematikus a korban, hogy bizonyos intézmények szerepe, funkciója is változott. Például a nemzeti bizottság hatalma 1945 első felében meghatározó volt, azután csökkent a befolyása; 1946-ban a B-listázások miatt ismét megnőtt, mert ismét komoly hatalmi szerepet kapott.

3. A következő kérdés az volt, hogy milyen alperiódusokra érdemes bontani a korszakot, hány elitcsoportot célszerű kialakítani. Végül is az 1944 előtti időszakra vonatkozóan két elitcsoportot különítettem el egy zsidót és egy nem zsidót, majd a háború utáni időszakra vonatkozóan hármat: az első elitcsoportot az 1945-ös választásokig, a másodikat az 1947 végéig és a harmadikat az 1948 végéig tartó időszak elitje alkotta. A vizsgált évtizeden belül egyrészt a változásokra helyeztem a hangsúlyt: arra, hogy a hatalom- és uralomváltásokkal kik kerültek ki az elitcsoportokból és kik kerültek be ezekbe, mert így lehetett kimutatni a fluktuáció mértékét, másrészt azokat az életutakat próbáltam leírni, amelyeket az elit „tipikus” tagjai bejártak. Így a „pillanatnyi”, azaz éves változások is nyomon követhetők és ezek helye az egyén életútjának egészén belül.
4. A gyárak, üzemek, ingatlanok, ingóságok tulajdonviszonyai is kiszámíthatatlanul alakultak, és a tulajdonhoz való jog is sérült a vizsgált korszakban. Többé-kevésbé figyelmen kívül hagyták a németek is, a szovjetek is, bizonyos időszakban a város lakóinak és az új hatalom birtokosainak egy része is. A háborút követő időszakban az üzemek, ingatlanok és ingóságok tulajdonviszonyainak változását igyekeztem nyomon követni.
5. Mivel ebben az időszakban a várost ért események is erőtejesen kihatottak az elit életére, életkörülményeire, változói pozícióira, ezeket sem lehetett megkerülni. Egy ilyen felfokozott és gyorsan változó időszakban felértékelődik az eseménytörténeti

háttér, ami meghatározza az elitváltás okát, körülményeit. Ezeket helyi szinten is le kellett írni, alapvető kutatásokat is végezniem kellett erre vonatkozóan, mert ezeket még nem kutatták korábban.

A dolgozat egyes részeiben külön kitérek a helyi specialitásokra, az országostól eltérő viszonyokra. Ebből a szempontból fontos, hogy Kecskemét a háború előtt igen jól működő, intenzív kertkultúrás mezőgazdasággal rendelkezett. A városnak jelentős mezővárosi tradíciói voltak a háború előtt. Olyan gazdasági rendszert sikerült itt felépíteni, ami elsősorban a zöldség-, gyümölcs-, bor-, baromfi- és tojásexportra épült. Emellett a 20. század első felében egyre inkább kibontakozott az élelmiszeripar is, két nagy konzervgyár és az ország egyik legjelentősebb baromfifeldolgozója működött ekkor a városban. A birtokstruktúra nem volt olyan egyenetlen, mint az ország más részein, és a társadalom is kevésbé volt polarizált, azaz nem volt tömeges méretű nyomor és szegénység, mint az ország azon részein, ahol a nagybirtokok voltak a meghatározóak. Kecskeméten a jó módú zsidó kereskedők szerepe különösen fontos volt, mert a nagyobb exportőrök közülük kerültek ki, ők értékesítették a helyi parasztok által megtermelt termékek jó részét.

Szintén helyi sajátosság, hogy a Vörös Hadsereg megszállása előtt a nyilasok, majd a németek Kecskemétet gyakorlatilag teljesen kiürítették, és a szovjet katonák szinte egy teljesen üres városba érkeztek. A szovjet katonai jelenlét a kiürített városban igen nagy károkat okozott 1944 utolsó két hónapjában és 1945 első felében is. Budapest ostromához Kecskemét az egyik legfontosabb felvonulási útvonalat és háttérbázist jelentette hónapokon át. Így itt a szovjet katonák száma magasabb volt, mint a polgári lakosságé, továbbá a helyi lakosságnak kilenc katonai kórházat kellett felszerelnie és ellátnia, ami nagy terheket rótt az itt élőkre. A sorra érkező és továbbvonuló katonai alakulatok széthordták a helyi lakosság ingóságait. Az emberek sokat szenvedtek a katonák erőszakoskodásai, rablásai miatt, különösen a kiterjedt külterületeken.

A kecskeméti sajátosságokhoz tartozik az is, hogy 1945 első felében, tehát egészen korán, az új berendezkedés kezdetén, a helyi politikai rendőrség Bánó Mihály vezetése alatt különösen kegyetlenül bánt a politikai foglyokkal és azokkal is, akik ellen népbírósi eljárást kezdeményeztek. A Magyar Kommunista Párt (MKP) Kecskeméten már ebben az időszakban is törvényen felül állt, és igen sokat megengedhetett magának a nemzeti bizottságban. A helyi népbírósi is számos vissza ítéletet hozott.

A vizsgált időszak viszonylag tehát rövid, de annál jelentősebbek azok a változások, amelyeket átfog. A korábbi kapitalista társadalmi berendezkedés teljesen felborult, a megelőző időszakban viszonylag jelentős tulajdonnal rendelkező társadalmi csoportok vagy

eltűntek a helyi társadalom éléről, mint a zsidóság, vagy kiszorította őket az új típusú berendezkedés a korábbi gazdasági pozíciókból. A tulajdonviszonyok átalakultak néhány év leforgása alatt, a korábban generációk alatt felhalmozott vagyonok néhány hét, hónap leforgása alatt a korábbi tulajdonosaiktól másokhoz kerültek. Ezt a folyamatot is igyekszünk megfigyelni és feltárni a dolgozatunkban.

A társadalom szerkezetének gyökeres átalakításához a tulajdonviszonyok átalakítása, megváltoztatása a leghatékonyabb eszköz. Azt is mondhatjuk, hogy társadalmi értelemben nincs rendszerváltás a tulajdonviszonyok radikális átalakítása nélkül. Természetesen ez igaz a makrogazdaságra vonatkozóan is, és igaz az egyes családokra, személyekre lebontva is. Azt a folyamatot is feltárom dolgozatomban, hogy a kapitalista körülmények között érvényesülő régi elitet hogyan, milyen módszerekkel fosztották meg vagyonától a vizsgált időszakban és hová, kikhez, milyen technikákkal sikerült ezt a több generáció által felhalmozott vagyont átjárszani.

A dolgozatom bevezető részében szeretném felhívni a figyelmet arra, hogy a vizsgált korszak egy olyan csomósodási pont a XX. századi magyar történelemben, amikor az egymásra torlódott, több és mélyre ható rendszerváltás a társadalom működésének üzemmenetére is jelentős hatást gyakorolt. Olyan máig ható sorseseményeket éltek meg a kor emberei, amelyek hosszú évtizedek óta – a családi szocializáción keresztül – gyakran napjainkig is hatnak. Ezek közül érdemes kiemelni a jogbiztonság megrendülését, majd annak hiányát, a magántulajdon biztonságának a hiányát, a korábban sem erős társadalmi bizalom csökkenését, az igazságszolgáltatás politikai érdekek alá helyezését, a munkavállalók – főként az állami alkalmazottak – politikai jellegű átrostálásával járó egzisztenciális bizonytalanságokat, a társadalom működésének kiszámíthatóságába vetett hit megrendülését.²³

2. Források

Monográfiám megírása során sokféle forrásra támaszkodtam. Ezek azonban elsősorban témám egy-egy részmozzanatához szolgáltak adalékkul. Kecskemét múltjának korszerű és alapos kutatása a második világháborút követően elsősorban a Bács-Kiskun megyei Levéltár munkatársaihoz köthető.²⁴ Iványosi-Szabó Tibor elsősorban a város újkori történetével

²³ Vö. Rigó 2010/c.

²⁴ A Bács-Kiskun megye múltjából levéltári évkönyv 1975-ben jelent meg először, majd 1979-ben a második szám, 1981-ben a harmadik azt követően évente. Az elmúlt évben, 2009-ben jelent meg a 23. szám. Az első 19. kötet repertórium 20. kötetben található, azt utóbbi éveké a 22. számban. Terényi 2005., Terényi 2007.

foglalkozik, és számos írása jelent meg ebben a témában.²⁵ A levéltár későbbi igazgatója, Szabó Attila²⁶ elsősorban Kecskemét gazdaságtörténetéről írt tanulmányokat. Péterné Fehér Mária²⁷ Kecskemét dualizmuskori történetét, elsősorban választás- és politikátörténetét kutatja.

Az évente megjelenő *Bács-Kiskun megye múltjából* című levéltári tanulmánykötetben alig jelennek meg írások a két világháború közötti időszakra vonatkozóan, és még kevesebb a város második világháború utáni történetéről. Kecskemét XX. századi történetéről csak mozaik darabjaink vannak, a kép összeállításához még nagyon sok résztanulmány megírására lesz szükség. Az utóbbi néhány évben doktorandusz hallgatók és a levéltár fiatalabb munkatársai választották kutatási témájuknak Kecskemét történetének néhány jellegzetes területét, a XX. század első feléből, ugyanakkor kijelenthetjük, hogy a XX. század második felére vonatkozóan a város története jelenleg is alig kutatott terület. Nagy István²⁸ a kecskeméti zsidóság történetét kutatja a két világháború között, Sági Norberta²⁹ a kecskeméti mezőgazdaság fejlődését, a mezőgazdasággal foglalkozó munkások jellegzetességeit és a gazdák képzésének intézményes hátterét kutatta értekezésében. Szilágyi Zsolt³⁰ a város elitszerkezetének sajátosságait vizsgálja a Horthy-korszakban. Kiváló dolgozata munkahelyi vitáján részt vettem, ennek kéziratát is fel tudtam használni.³¹ Nánási László³² megyei főügyész Kecskemét igazságszolgáltatásának főként ügyészségének a történetét kutatja 1851-től az 1950-es évekig.

A 20. századi második fele történetének feldolgozása ennél is hiányosabb. Jól hasznosítható azonban két olyan kötet, amelybe a levéltár munkatársai különféle levéltári dokumentumokat válogattak a hetvenes években. Az egyik Bács-Kiskun megye 1945 utáni történetével foglalkozik,³³ a másik Kecskemét második világháború utáni eseményeire³⁴ vonatkozóan tartalmaz hasznos forrásanyagot. Ez utóbbi dokumentumgyűjteményt eredetileg három kötetesre tervezte a szerkesztő, de sajnos, csak az első kötet jelent meg 1975-ben. Mivel mindkét dokumentumgyűjtemény az 1970-es években jelent meg, bizonyos tartalmú dokumentumokat nem tartalmazhattak.

²⁵ Például Iványosi-Szabó 1985, 1991, 1994.

²⁶ Például Szabó 1992, 1994.

²⁷ Például Péterné 1992, 1993, 1994.

²⁸ Nagy 2005, 2009.

²⁹ Sági 2009.

³⁰ Szilágyi 2006, 2007.

³¹ Szilágyi 2011, I-II rész.

³² Nánási 2005.

³³ Bálintné Mikes Katalin – Szabó Sándor (szerk.): *Így kezdődött. Dokumentumok Bács-Kiskun megye történetéből 1944-1945.* (é. n.)

³⁴ Iványosi-Szabó Tibor (szerk.): *Dokumentumok Kecskemét történetéből I. 1944–1945.*

A levéltár kutatói közül Tánczos-Szabó Ágota³⁵ foglalkozott a Bács-Kiskun megyei népbíróságokkal, így a kecskemétivel is. Az 1956-os forradalom kecskeméti eseményeit Orgoványi István³⁶ dolgozta fel. A város történetének más eseményeit az 1945 utáni időszakra vonatkozóan szinte el sem kezdték még kutatni. Egy OTKA kutatás keretében készült kutatási beszámoló,³⁷ mely bizonyos területeken igen jól hasznosítható, de a helyi történeti eseményekkel nem foglalkozik, és a társadalom változásairól is csak makroszintű elemzéseket tartalmaz 1980-ig. A kutatási beszámolók összefoglalójában a szerzők meg is jegyezték, hogy *„a város urbanisztikai–társadalomszerkezeti kérdéseivel foglalkozó szociológus nem talál alapos, konzisztens várostörténeti munkát, különösen nem társadalomtörténeti-történetstatisztikai vonatkozásban.”*³⁸

Dolgozatomat elsősorban levéltári forrásokra építettem. A levéltári források terjedelmi egyenetlensége és információtartalmuk sajátosságai miatt a dolgozat egyes részei kidolgozottabbak, míg más részek elnagyoltabbak. Elsősorban a Bács-Kiskun Megyei Levéltár dokumentumaira támaszkodtam. A két világháború közötti időszak számomra egyik legfontosabb dokumentuma a város viriliseinek listája, amelyet 1939-ben úgy készítettek el az 1938-ban befizetett adó alapján, hogy külön felsorolták a leggazdagabb 88 zsidó és a legtöbb adót fizető 400 nem zsidó személyt is. 1942. évre vonatkozóan is – igaz, utoljára – elkészítették ezt a listát. A német megszállás időszakára vonatkozóan jórészt a Kecskemét felekezeti viszonyaira vonatkozó iratok és Kecskemét Város Polgármesteri Hivatalának iratai nyújtanak fontosabb támpontokat.

A város kiürítésére és az ezt követő nehézségekre a város körzetvezetőinek iratai szolgáltatják a legbiztosabb és legnagyobb mennyiségű információt. A belterületi kerületvezetők naponta készítettek jelentéseket és különféle kimutatásokat az egyes kerületekben történt eseményekről. A külterületi körzetek vezetői is rendszeresen jelentették a területükön történő eseményeket. Ezeket 18 doboznyi anyag tartalmazza.

Kecskemét város polgármesterének iratai 1944-re vonatkozóan a szovjet megszállást követő két hónapra, novemberre és decemberre vonatkozóan mutatják be a városban történő eseményeket, főként az üzletek megnyitásával és az elhagyott javakkal kapcsolatosan.

A második világháborút követően az elhagyott javakat az Elhagyott Javak Kormánybiztossága (EJK) kezelte, amelynek volt kecskeméti kirendeltsége is, sajnos e

³⁵ Tánczos-Szabó 2004, 2005.

³⁶ Orgoványi 1999.

³⁷ Dinamikusan fejlődő középvárosok társadalmi és urbanisztikai szerkezete című OTKA által támogatott kutatás (1987–1990), témavezető: Vágvölgyi András.

³⁸ Torkos: 3.

szervnek csak kevés irata maradt fenn, azok is főként 1947–48-ból. Az EJK-t 1948-ban felszámolták. Az elhagyott javakkal kapcsolatos ügyeket ezt követően a Magyar Pénzügyigazgatóság Kecskeméti kirendeltsége kezelte, a korra vonatkozóan 20 doboznyi iratanyag maradt fenn.

A Kecskemét Város Polgármesteri Hivatal iratai igen nagy mennyiségű anyagot jelentenek. Az 1944-es iratok jelentős része a zsidó javak elvételével és elosztásával foglalkozik, illetve az ezzel kapcsolatos egyéni kérelmekkel. A szovjet megszállás utáni korszakra vonatkozóan 19 doboznyi dokumentumot tekintettem át, amelyek mindenféle lakossági és városi ügyeket tartalmaznak: igazolási ügyeket, minisztériumoknak küldött jelentéseket, lakáshivatali ügyeket, ingó- és ingatlanigényléseket, polgármesteri megbízásokat műhelyek, üzemek újranyitására és vezetésére, a Vörös Hadsereg és a kórházak ellátásával kapcsolatos iratokat, kérelmeket, kimutatásokat.

A Kecskeméti Nemzeti Bizottság irataiból 4 doboznyi iratot tekintettem át, ezek tartalmazzák a nemzeti bizottság üléseinek jegyzőkönyveit és a különféle minisztériumokkal, a helyi szervekkel történő levelezését is. Emellett különféle szervek, pártok, hivatalok és magánszemélyek is gyakran fordultak a nemzeti bizottsághoz kérelmeikkel, javaslataikkal. A földosztással kapcsolatos problémákkal is foglalkozott a bizottság, továbbá a B-listázással kapcsolatos anyagok is elsősorban itt találhatóak meg. A népbíróságokra vonatkozóan is érdekes anyagok kerültek elő, főként a személyi kérdések vonatkozásában.

Az igazoló bizottsági iratok jórészt megtalálhatók a levéltárban, bár forrásértékük csekély, mert a kitöltött formanyomtatványokból a személyes adatokon kívül csak sablonos információk derülnek ki. A Kecskeméten felállított mindkét igazoló bizottságnak megvan a mutató és iktató könyve, ez alapján az igazolás alá vont személyek adatlapjait meg lehet tekinteni. A véletlen folytán az egyik népbírósági per aktájában találtam rá egy igazoló bizottsági jegyzőkönyvre, amely egészen érdekes információkat tartalmaz.

A Kecskeméti Népbíróság és népügyészség iratai a Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltárában 4,16 iratfolyómétert, azaz 34 dobozt tesznek ki. Az egyes évekre vonatkozóan igen eltérő az iratok mennyisége, az 1945-ös iratokból 21 doboz, az 1946-osból nyolc, az 1947-esből három és az 1948-as évből kétdoboznyi irat van. Ez tükrözi a népbíróság tevékenységének intenzitását is.

Kecskemét Város Közigazgatási Bizottságának iratai tartalmazzák a rendőrség havi jelentéseit, amelyek jól bemutatják a rendőrség munkáját és a város közhangulatáról is írtak jelentéseket. Más városi szervek is készítettek összefoglaló jelentéseket a bizottságnak, amelyek egy része fennmaradt.

A kecskeméti elit tagjairól az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában találtam hasznosítható dokumentumokat a Magyar Államrendőrség Budapesti és Vidéki Politikai Rendészeti Osztályainak iratai, a hangulatjelentések és a vizsgálati dossziék között. A Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltárban néztem át a Magyar Kommunista Párt iratait, és az MSZMP Pest Megyei Bizottság Archívumában a Magyar Kommunista Párt Dél-Pest Megyei Bizottság iratait is átnéztem.

A Magyar Országos Levéltár elektronikusan is hozzáférhető MDP jegyzőkönyvei közül a Szervező Bizottság irataiból használtam fel néhány dokumentumot, és áttekinttem az MTI napi híreit. A sajtótermékek közül felhasználtam a Kecskeméti Lapok néhány évfolyamát.

Sajnos, a háború utáni időkre vonatkozóan a pártok iratai közül csak az MKP iratainak egy része maradt fenn, a többi elveszett.

A levéltári dokumentumok mellett statisztikai adatokat, dokumentumgyűjteményeket is felhasználtam dolgozatomhoz. Egy interjú³⁹ is készítettem 2008 decemberében Kovács Bálinttal, aki 1942 és 1957 között Kecskeméten református lelkész volt, és sok érdekes információval szolgált a kutatott időszakra vonatkozóan. Sajnos, 2009-ben, 99 éves korában elhunyt. Felhasználtam néhány naplót, visszaemlékezést, szociográfiát is, amelyek véleményem szerint gyakran árnyaltabban és szemléletesebben fejezik ki a korszak hangulatát és sajátosságait, mint a levéltári dokumentumok. Ezek közül a legfontosabb Kovács Bálint és Sandberg Gusztáv visszaemlékezése.

A dolgozatomban viszonylag gyakran használok idézeteket. Ennek az okát is egy idézettel támasztom alá: *„Sokszor érzem úgy, hogy a másoktól vett idézetek erősítik a mondanivalómat, ezért gyakoriak könyvemben a citátumok. Nyugtatom is velük, általuk magamat: meglátásaimnak helye van a „nagy egészben.” Ugyanakkor szerénységre is intenek: nem én fedeztem fel a spanyolviaszt.”*⁴⁰

³⁹ Teljes terjedelemben megjelent a Forrás folyóiratban. Rigó 2009.

⁴⁰ Ständeisky 2010: 12. 2. lábjegyzet

I. Az előzmények

1. Kecskemét, a mezőváros

Kecskemét már a római korban is fontos az Aquincumot a feltételezett Partiscummal (ma Szeged), és az Intercisát (ma Dunaújváros) a Csongráddal összekötő (sóhordó út) főútvonalak kereszteződésénél feküdt. Minden bizonnyal már ebben az időben a Duna–Tisza köze fontos állomásává vált, az utat később a középkorban is használták, és a keresztes lovagok is megemlítették.⁴¹ Buda és Pest a nyugatról folyó Duna menti kereskedelem szempontjából volt kiemelkedő jelentőségű, míg a Tisza és a Maros találkozásánál Szeged a keletről történő áruszállítás miatt vált meghatározó településsé a Kárpát-medencében. Kecskemét pontosan félúton, 80 kilométerre fekszik Pesttől és Szegedtől is, minden bizonnyal várossá fejlődésében ez döntő jelenetösszeggel bírt.⁴² Közvetlen környékét már Kr. e. 3000. körül is lakták, a város területén a népvándorlás korából a legkorábbi régészeti leletek a II–IV. században lakott szarmata kori telepek. Az elmúlt évtized feltárásai azt igazolják, hogy „*Kecskemét környékén sűrűsödnek a tüzelő- füstölő-, és lakógödörökkel létesített, árkokkal víztelenített téli szálláshelyek, melyek laza telepítésükkel az állatállomány átteleltetését is lehetővé tették.*”⁴³

A honfoglalást követően a X–XI. századtól kezdődően Kecskemét lakott terület volt: a környékén több Árpád-kori temetőt is feltártak. A település határában a sűrűsödő temetők száma, a belvárosban előkerült, a X–XI. századra datálható Karoling-típusú szárnyaslándzsa és Orseoló Péter királynak a környéken megtalált, egykori függő ólompecsétje is arra utal, hogy Kecskemétnek már ebben a korban is jelentős település lehetett.⁴⁴ A feltételezések szerint Kecskemét és környéke az Árpád-korban királyi birtok volt, és a tatárjárást követően sem néptelenedett el, sőt a környékbeli kisebb településeket magába olvasztva a jelentősége növekedett. A XIII. század második felében és a XIV. század első felében a Kecskemét környéki pusztákat is birtokba vették a tatárjárást követően a Kiskunságba telepedő kunok.

A Kecskemét városnév először egy 1353-ból származó I. Lajos király által kiállított oklevélben fordul elő „*Kechkemeth*” formában. Egy másik, 1368-as iratból egyértelműen kiderül, hogy Kecskemét, Nagykőrössel és Cegléddel együtt királyi mezőváros (oppidum)

⁴¹ V. Székely 2002: 68–69.

⁴² Szilágyi 2011. I.: 5.

⁴³ H. Tóth 2002: 16.

⁴⁴ Székely 2002: 50–51. Iványosi-Szabó Tibor ugyanakkor kétségeit megfogalmazva megjegyzi, hogy „*a szaktudományok által eddig feltárt tények, a magyar gazdasági és társadalmi fejlődés ismerete nem teszi valószínűvé, hogy Kecskemét XIII. századi, vagy azt megelőző időszakban való létét hitelesen bizonyítani lehessen.*” Bárth 2002: 93.

volt. A királyi fennhatóság minden bizonnyal újabb kiváltságokat jelentett, és a legjobb lehetőséget biztosította a város fejlődéséhez.⁴⁵ Egy 1423. évi királyi oklevél polgárnak szólítja Kecskemét lakóit, és további bizonyítékokat tartalmaz arra vonatkozóan, hogy a város már ekkor „gyakorolta a legfontosabb mezővárosi jogokat és számottevő autonómiával rendelkezett,”⁴⁶ ami igazolja azt, hogy a XV. század elején a város jogilag a civitashoz közelebb állt, mint a possessiohoz. A város lakói már Mohács előtt is szabadon adhatták és vehették az ingatlanaikat, és a város a földesurainak is évente egy összegben fizette az adót, amin azok a tulajdon arányában osztoztak. A város az egyház számára is évente egy összegben fizette meg a tizedet. Erre az időre Kecskemét jelentős piacközponttá nőtte ki magát. 1439-ben Erzsébet királyné 2500 aranyért elzálogosította Kecskemétet Csongráddal együtt Káthai Mihály fiainak, akik a pénzt a végvárak megerősítésére fordították. Egy 1456-ban kiadott oklevél szerint V. László Kecskemétet és a hozzá tartozó hat pusztát az ebben az évben elhunyt Hunyadi János özvegyének és két fiának adományozta. Később a Hunyadiak a nekik tett szolgálat fejében a Lábathlan családnak adományozták a várost, amit Mátyás később királyként is törvényesített. Kecskemét ekkor áldozatul esett annak a nagyarányú elzálogosítási folyamatnak, aminek bevételeiből az uralkodók részben fedezni próbálták az Oszmán Birodalom terjeszkedési törekvései miatt megnövekedő hadi kiadásait. Így Kecskemét földesúri mezővárossá vált, de kiváltságai megmaradtak. Ekkorra a település határa is több pusztára terjedt ki, amelyeket a későbbiekben is birtokolt. Tehát Kecskemét már a török hódítás előtt az Alföld egyik jelentős városává nőtte ki magát.⁴⁷

Már a török idők előtt megjelentek, de a hódoltság korában állandósultak a „nyaralók”, amelyek környékén a gazdák nyáron legeltették az állatokat és a „telelők”, „mezei kertek”,⁴⁸ ahol az összegyűjtött szénát, szalmát télen megetették az állataikkal. Kecskemét környékén már a XV. század második felében megindult a pusztásodás, amit a háborús idők, majd a török megjelenése még inkább felgyorsított. Az elnéptelenedett területek hasznosítása érdekében elterjedt a juh- és a nagyállattartás, mert a kereslet megnőtt a szürke marhákra és a lovakra is. Nyugat-Európa centrum területein megnőtt az igény az élelmiszerek iránt, ezt a keresletet az alföldi mezővárosok elsősorban a lábön kihajtott szürke szarvasmarhával tudták kielégíteni. A nagyállattartás azért is volt jelentős, mert a Kiskunságba telepedő kunok több szállása is Kecskemét környékén helyezkedett el. A város a XV. századra számottevő

⁴⁵ Bácskai 2002: 39.

⁴⁶ Iványosi-Szabó 2002: 105.

⁴⁷ Iványosi-Szabó 2002: 114.

⁴⁸ A mezei kertekbe gyűjtötték össze az állatok számára bérelt pusztákról a szénát és a takarmányt, de ezeken a család szükségleteire és piacra is termeltek, főként gyümölcsöt és szőlőt. A munkákra gyakran bérmunkásokat is alkalmaztak.

kereskedelmi központtá vált, a Duna-Tisza közének jelentős sólerakata volt itt, a helyi piac, a heti- és az országos vásárai egyre jelentősebbé váltak. Mivel fontos kereskedelmi utak vezettek át a városon, korán jelentős vámhellyé vált.⁴⁹ Kecskemét növekvő területének köszönhetően jelentős mértékben kapcsolódott be a szarvasmarha exportba. A középkor végére Kecskemét lélekszáma 1500 fő körül lehetett, ami azt jelenti, hogy kétszer népesebb volt, mint egy átlagos mezőváros (870 fő), de csak fele annyian lakták, mint egy átlagos szabadkirályi várost (3670 fő).⁵⁰

Buda török kézre kerülését követően több török adóösszeírást is ismerünk, amelyek rögzítették a városban élő családok számát. Ezek szerint Kecskeméten az összeírtak száma jelentős mértékben emelkedett, 1546-ban 471 fő, 1562-ben 758 fő, majd 1580-ban már 1421 fő, végül 1590-ben csökkent 721 főre.⁵¹ Kecskemét teljes népességszámára vonatkozó becslések szerint 1546-ban 1475 fő, 1562-ben 2000 fő, 1580-ban 5430, 1590-ben 2675 fő élt a városban. Kecskemét ezzel XVI. század közepén a budai szandzsák második legnépesebb városa lett.⁵² A növekedés elsősorban a városba történő beköltözésnek tudható be. A török uralom alatt Kecskemét sok más alföldi településsel ellentétben nem pusztult el, inkább fejlődött. A város a török császári kincstár (khász) városa lett, ami bizonyos kiváltságokat jelentett, többek között egy összegben fizette az adót és a lakosság ügyeit a választott tanács és a bíró intézte, így nem volt kiszolgáltatva a török földesurak önkényeskedésének. Kecskemét a töröknek történő adófizetés mellett, a királyi Magyarország területén élő földesurai és a megyehatóság rendelkezéseit is teljesítette, és az adókat nekik is meg kellett fizetnie. A XVI. század végén és a XVII. század elején Kecskemét környékéről nagyarányban húzódtak be az emberek a városba, mely először csak a menekülteket fogadta be, később azonban a területeiket is magához csatolta vásárlás vagy bérlet útján. 1683-ban Kecskemét már 17 kun pusztát bérelt, amelyekkel együtt területe 150 000 hold körül lehetett.

A XVII. század során erősen ingadozott Kecskemét lakosainak száma. A becslések szerint 1597-ben 1635 fő, 1628-ban 250 fő, 1640-ben 780 fő, 1672-ben 5180 fő, 1678-ban 2610 fő, 1685-ben 6015 fő, 1715-ben 3550 fő élt itt.⁵³ A település a tizenöt éves háború idején szinte teljesen elnéptelenedett, majd a század közepére a beköltözéseknek és a menekülteknek köszönhetően lakossága ismét felduzzadt. Ezt követően a pestis miatt ingadozott erősen a

⁴⁹ Az erdélyi szász és a szegedi kereskedők is sérelmezték Zsigmondnál Kecskemét vámszedési gyakorlatát, akik vámmentességet is kaptak a királytól. Iványosi-Szabó 2002: 141.

⁵⁰ Szilágyi 2011. I.: 9.

⁵¹ Kocsis 2002: 174–178.

⁵² Szilágyi 2011. I.: 15–16.

⁵³ Szilágyi 2011. I.: 15.

lakosság száma. A XVII. század végére Kecskemét több földesúri család⁵⁴ fennhatósága alá került, a földesúri adót, a cenzust továbbra is egy összegben fizette, amin a földesurai a tulajdoni hányad alapján osztoztak. Kecskeméten a szőlőtermesztés és borkészítés már a XVII század végén, a XVIII. század elején tömeges méretű volt, a családfők 80 százaléka szőlőbirtokkal is rendelkezett.⁵⁵ Iványosi-Szabó Tibor újabb kutatásaiból tudjuk, hogy a szőlőtermesztés nem a szárazabbá váló klíma, a túllegeltetés és elhomokosodás miatt alakult ki az 1700-as évek második felében, hanem a városban már jóval korábbi tradíciói voltak.

A Rákóczi szabadságharc újabb megpróbáltatásokat jelentett Kecskemét számára, mert mind a kuruc, mind a labanc seregek követeléseit ki kellett elégítenie annak érdekében, hogy a hadak megkíméljék. 1707 tavaszán a betörő rácok gyújtották fel és fosztották ki a várost, majd a XVIII. században többször is a pestis tizedelte a lakosságot. A város földesurai folyamatosan az adó emelésére törekedtek, közben sorra veszítette el a korábban megszerzett pusztáit. A városi tanács ezek hatására kezdte el a földesúri hatalom alól megváltani magát. A XVIII. század végén élő és a XIX. századi kortársak Kecskemétet a legnagyobb mezővárosként emlegették.⁵⁶ Az 1700-as években a város népességszáma gyorsan növekedett, elsősorban a bevándorlásnak köszönhetően. 1720-ban 3640 fő, 1938-ban 15 ezer fő, 1785-ben már 22 ezren éltek itt. Ezzel Kecskemét a negyedik legnépesebb város volt az országban. Pozsony és Buda voltak a legnépesebbek, az alföldi városok közül csak Debrecenben éltek többen.⁵⁷

Ebben az időben Kecskemét legfontosabb törekvése a földesúri hatalom alóli „megváltkozás” és a vármegyétől való függetlenség elérése volt. A XIX. század elejétől kezdte meg az elöljáróság a homokos legelők kiosztását a lakosok között szőlő- és gyümölcsstelepités céljára és a túllegeltetés miatt egyre nagyobb problémát jelentő futóhomok megkötésére.⁵⁸ Szilágyi Zsolt számítása szerint 1783-ban a szőlővel és gyümölccsel beültetett

⁵⁴ Kecskemét legjelentősebb földesúri családjai ebben az időszakban: a Báthory, a Fáy, a Fráter, a Koháry, a Rákóczi és a Vay családok. A legnagyobb birtokrésze és befolyása gróf Koháry Istvánnak volt, aki 1693-ban bíráskodási és pallosjogot is szerzett. 1715-ben az ő segítségével telepedett meg a piarista tanító rend Kecskeméten, iskolájuk és rendházuk is az ő támogatásával épült fel.

⁵⁵ Iványosi-Szabó 2010: 39–40.

⁵⁶ Ö. Kovács 1996: 17. A város két egykori diákja, Jókai Mór „*a puszták metropolisának*”, Petőfi Sándor a „*hírös város*” jelzőkkel illették Kecskemétet.

⁵⁷ Szilágyi 2011. I: 19.

⁵⁸ 1818-ban járt Kecskeméten Francois-Sulpice Beudant francia geológus, aki a kecskeméti síkságról azt írta, hogy az teljesen terméketlen „*nincs rajta más, mint fehér futóhomok, amelyet a szelek felkapnak és felhők módjára nagy távolságra elhurcolnak*”. Két évtizeddel később, 1840-ben Csányi János a Társalkodóban a következőt írta Kecskemétről: „*Ki a várost mintegy ezer ölnyi szélességű zöld szalaggal majd egészen körülkoszorúzó szőlős-kereteket távolabbról nézi, azt hinné, hogy valóságos erdőséget lát; oly sűrűen diszlik azokban a buján-növekedett gyümölcsfák minden neme; a homok, mellyet régebbsen természet átkának gondoltunk, e részben is megmutatta, hogy ügyes szorgalom által többféle szükségink kielégítésire alkalmas, mint az agyag föld.*” Azt is megjegyezték, hogy Kecskeméten nem csak sok és sokféle gyümölcs van, „*hanem*

terület elérte a négy ezer kat. holdat Kecskemét határában.⁵⁹ Ebben az időszakban egyre többen telepedtek a tanyákra, már az 1780-as években is Kecskemét az ország legtanyásabb helyei közé tartozott, ekkor még mintegy ezer tanya tartozott a városhoz.⁶⁰ Más számítás szerint is hasonló adatokról olvashatunk a viszonylag korai és jelentős tanyásodási folyamatára vonatkozóan, eszerint 1783-ban a város 10-15 kilométeres körzetében több mint 800 tanya volt.⁶¹

A földesuraktól 1834-re sikerült megszabadulnia a városnak, amikor a Koháry birtokrészt is megvette.⁶² Az egész megváltkozás több mint 300 000 forintjába került Kecskemétnek. Az ehhez szükséges pénzt a város a már megvásárolt földek kikapcellázásával és eladásával biztosította, ezzel a helyiek földvásárlási igényét is ki tudta elégíteni, és elősegítette a tanyák számának további gyarapodását is. Fényes Elek leírása szerint az 1840-es években Kecskemét lakói *„élnek pedig főképpen juh- szarvasmarha- ló- sertés tenyésztésből, szőlős kertek műveléséből, melyek igen becses és erős vörös bort teremnek; szappansínálásból s más kézi mesterségekből, végre kereskedésből.”*⁶³ A XIX. század első felében Kecskemét viszonylag iparosodott mezőváros volt, 1815-ben 687 céhtag élt a városban, főként csizmadiák, szabók, szűrszabók és takácsok.⁶⁴

A XIX. század második felében a fejlődés még inkább felgyorsult, ami elsősorban a vasútvonal kiépítésének és így a nemzetközi gyümölcskereskedelemben történő bekapcsolódásnak, a város közigazgatási jogállása megváltoztatásának, a sajátos birtokpolitikának és érdekes módon a filoxéra vésznek volt köszönhető. 1853-ban megnyitották a Budapest-Kecskemét vasútvonalat, egy évvel később a Szegedig tartó szakaszt is átadták, majd hamarosan újabb szárnyvonalakat építettek (1895-ben a fülöpszállásit, egy évvel később a tiszaugit, majd 1905-ben a lajosmizseit), amelyek a város környékéről is meggyorsították a termények beszállítását Kecskemét piacára, aminek köszönhetően a kereskedelem is fellendült.⁶⁵ A gyors szállításnak köszönhetően a jó ízű és egyre ismertebbé váló kecskeméti gyümölcsökre megnőtt a kereslet Budapesten, majd a Monarchia nyugati felében is.

azok nagyságát, szépségét s jó ízét is: méltán állíthatni, hogy mindezeket összevéve a kecskeméti gyümölcsre nézve Magyarország egyik piaca sem mérkőzhetik.” (Idézi: Antalffy) Kecskeméten 1840-ben már 5600 holdon foglalkoztak szőlő- és gyümölcsstermesztéssel. A városban ekkor 3820 ház volt, a lakóinak a száma 40 000 fő körül mozgott. Antalffy 1982: 272–282.

⁵⁹ Szilágyi 2011. I.: 21–22.

⁶⁰ Ö. Kovács 1996: 19–20.

⁶¹ Szilágyi 2011. I.: 22.

⁶² Iványosi-Szabó 1991: 7.

⁶³ Idézi Ö. Kovács, Ö. Kovács 1996: 17.

⁶⁴ Ö. Kovács 1996: 28.

⁶⁵ Kecskemét vasútjairól Horváth Ferenc írt tanulmányt (1995).

Kecskemét az 1870. évi XLII. tc. 88. §-a értelmében törvényhatósági jogú városi rangra emelkedett, így függetlenedni tudott Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyétől, maga intézhette a belügyeit és a kormánnyal is közvetlen kapcsolatba került. A törvényhatósági jogú városok a szabad királyi városokból lettek elsősorban. További 20 város kapta meg ezt jogállást, de közülük 1876-tól csak három város tarthatta meg a címet: Kecskemét, Nagyvárad és Versec.⁶⁶ A város önkormányzatát a törvényhatósági bizottság biztosította, amely tagjainak felét a választójoggal rendelkező felnőtt férfiak választották, a tagok másik fele automatikusan a legtöbb adót fizető virilisek közül került ki. Kecskemét közigazgatási funkciójának változása a város társadalmára is hatással volt, mert erősödött az értelmiségi és tisztviselői réteg súlya.

A fejlődéséhez nagyban hozzájárult a város birtokpolitikája is. A korábban elhomokosodott közlegelőket a város kifarcellázta és eladta, illetve bérbe adta a kistermelőknek szőlőtelepítés és gyümölcsstermesztés céljára, akik gyakran az ország más területeiről jöttek Kecskemétre. 1860 és 1940 között Kecskeméten összesen 68 162 kat. hold földet parcelláztak ki, figyelemmel arra, hogy a kimért birtok területe arányban álljon annak termőképességével, és képes legyen egy családot eltartani.⁶⁷ Kecskemét mezőgazdaságában a XIX. század utolsó évtizedei meghatározó jelentőséggel bírtak, ekkor vette kezdett kialakulni az intenzív kertgazdálkodás, és a filoxéra elterjedése miatt a szőlőtermesztés jelentősége is tovább növekedett. Az 1880-as években a filoxéra elpusztította a dunántúli és a hegyvidéki szőlőterületek felét, ugyanakkor a homoki szőlőkben nem tudott kárt tenni, így a szőlőtelepítés ezeken a területeken újabb lendületet vett, amivel párhuzamosan azokról a területekről, ahol kiveszett a szőlő, a szőlőmunkások közül is sokan költöztek Kecskemét környékére.⁶⁸ 1851-ben 39 384 fő, 1870-ben 41 195 fő élt a város területén.⁶⁹

A kiegyezést követően megindult a helyi iparfejlődés, és a pénzügyi élet is megélénkült. A helyi adottságoknak megfelelően az ipar a mezőgazdaságra, elsősorban a zöldség- és gyümölcsstermesztésre épült. Már 1895-ben Kecskemét adta az ország baracktermésének közel 15 százalékát.⁷⁰ Az első konzervgyár építése 1900-ban indult meg a város támogatásával. A következő évben már megkezdődött a termelés, majd a kezdeti nehézségeket követően az első világháború alatt az előállított mennyiség és a gyár nyeresége

⁶⁶ Gyáni – Kövér 1998: 52.

⁶⁷ Szilágyi 2011. I.: 47.

⁶⁸ Sági 2009: 34–71.

⁶⁹ Ö. Kovács 1996: 28–29.

⁷⁰ Heltai 1968: 260.

is gyorsan növekedett.⁷¹ A századforduló időszakában csakúgy, mint az ország többi nagyvárosában itt is jelentős építkezések vették kezdetüket (néhányat kiemelve: városháza, színház, Cifra Palota, pénzügyintézetek palotái, egyházak bérházai, iskolák, művésztelep) amikor két kiváló polgármester: Lestár Péter és Kada Elek irányította a város életét.

Beluszky Pál és Győri Róbert újabb kutatásai szerint a századforduló időszakában a hazai modernizációs folyamatban a Kisalföld és az Alföld, főként a Duna-Tisza köze járt az élen. Az olyan tradicionális mezővárosok, mint Kecskemét, voltak a modernizáció központjai. Az Alföld szerepe felértékelődött a modernizációs folyamatban.⁷² Az említett szerzőpáros Kecskemétet 1910-re vonatkozóan a hiányos funkciójú, megyeközpont szintű városok közé sorolta. Kecskemét így Újvidék, Veszprém, Lugos, Zombor Nagykanizsa és Sátoraljaújhely után, Nyíregyházát Esztergomot, Komáromot, Zalaegerszeget és Trecsént megelőzve a városok rangsorának 36. helyére került. 1910-ben a 12 hiányos funkciójú, megyeközpont szintű város közül Kecskeméten volt a legmagasabb a közszolgáltatból élő keresők száma (1233 fő) és a – többségükben náluk dolgozó – házicselédék száma (1714 fő) is. A kereskedelemről élő keresők száma csak Újvidéken volt magasabb, mint Kecskeméten (1529 fő). A többi mutató vonatkozásában Kecskemét a többi város átlagos szintjén teljesített. A középiskolás diákok száma alapján Kecskemét az 5. helyen állt a 12 város közül. A legrosszabb helyezést Kecskemét az ellátott „vidéki” lakosság száma alapján kapta, mert nem vették figyelembe a számítás során a város külterületi lakosságát.⁷³ Ha a külterületen élő lakosságot is figyelembe veszik, ezen mutató vonatkozásában lényegesen jobban szerepelt volna Kecskemét.⁷⁴

A 20. század második évtizedében több megrázkódtatás is érte a várost: száz évvel ezelőtt, 1911-ben nagyobb erejű földrengés pusztította végig, majd az első világháború, a tanácsköztársaság és a több mint három hónapos román megszállás állította lakosait súlyos megpróbáltatások elé. A jelentős élelmiszertermelés ellenére az első világháború idején egyre több nehézséget okozott a munka- és az igaerő hiánya, aminek következtében a háború utolsó éveiben az élelmiszerhiány és az éhezés is komoly feszültségeket okozott.⁷⁵ Az első világháború utáni területi veszteségek nem érintették súlyosan Kecskemétet, mert az új határoktól is viszonylag távol helyezkedett el, és legfontosabb termékeit, a gyümölcsöt és

⁷¹ A dél-tiroli Bozen városában működő konzervgyár megbízásából Diffenbach Eugen kereste fel a város akkori polgármesterét Kada Eleket és tárgyalták meg a konzervgyár építésének és indításának körülményeit. Heltai 1968: 260-268.

⁷² Beluszky – Győri: 85–87.

⁷³ Beluszky – Győri: 197–198.

⁷⁴ Szilágyi 2011. I.: 37.

⁷⁵ Romsics 1976: 50.

zöldséget a kereskedők továbbra is értékesíteni tudták Közép-Európa piacain, egyre jelentősebb volumenben. A háború alatt, majd a román megszálló csapatok fosztogatásait követően a szociális feszültségek fokozódtak. A súlyos elszegényedésből csak 1923–24-re sikerült kilábalni a város szegényebb lakóinak.

Az első világháború után a Nagyatádi Szabó István-féle földreform⁷⁶ keretében Kecskeméten 1685 kataszteri hold (kh.) földet osztottak szét, ennek egyharmadán vitézi telkeket hoztak létre. A már korábban megkezdett, a város által irányított parcellázás továbbra is lendületesen haladt előre. 1920-ban árverésen 3231 kh-at, 1921-22-ben további 1536 kh-at, majd 1929 és 1937 között 4518 kh-at adott el Kecskemét városa, amellyel csillapították a földéhséget és módosítani lehetett a birtokstruktúrán is.⁷⁷ A parcellázások tovább erősítették a Kecskeméten általánossá váló tanyasi gazdálkodást. A tanyákon a Kecskeméten nemesített szőlő- és gyümölcsfajtákat telepítették és termelték, ami elősegítette a minőségi gyümölcs-, csemege- és borszőlőtermesztést. Kecskemét híressé vált a kajszibarack pálinkájáról is. Az első „Hírös Hét” kiállítás 1936-ban volt, amelyen bemutatták a város különféle termékeit. Trianon után a kecskeméti konzervgyár volt a legjelentősebb a hazai konzervgyárak sorában, emellé Platter János 1921-ben egy újabb konzervgyárat alapított. 1927-től az Első Kecskeméti Konzervgyár a Weiss család érdekeltségébe került, majd 1940-ben fióktelepet létesített Szegeden. A kecskeméti üzemben a foglalkoztatottak száma 1800-2000 fő között volt.⁷⁸

Összességében megállapíthatjuk, hogy Kecskemét meglehetősen jól alkalmazkodott a változó hatalmi, politikai, gazdasági környezethez, és az évszázadok során egyre jelentősebb szerephez jutott. Ugyanakkor erősen megmaradtak mezővárosi tradíciói, és a város gazdaságában mindvégig az egyre belterjesebbé és intenzívebbé váló mezőgazdaság játszotta a meghatározó szerepet. Ez az egyoldalú gazdaságszerkezet erősen kiszolgáltatottá tette az időjárás viszontagságainak. 1935-ben május elején a fagy a gyümölcsfák kétharmadában okozott kárt, a hónap végén a jégeső a terület 40%-át verte el, a nyár során korábban nem tapasztalt aszály sújtotta a város környékét, így jelentős szociális feszültség bontakozott ki, a gazdák negyede a csőd szélére sodródott.⁷⁹

⁷⁶ 1920. évi XXXVI. tc.

⁷⁷ Kiss 1939: 57.

⁷⁸ Bóka 1968: 257–279.

⁷⁹ Szilágyi 2011: 42.

2. Kecskemét sajátosságai a két világháború közötti időszakban

2.1 A területi sajátosság, a külterületen élők magas aránya

Tímár Lajos a Trianon utáni városhálózatra vonatkozó funkcionális vizsgálatai során hat nagyobb várostípust különített el. Eszerint 1930-ban Kecskemét a harmadik csoportba került, azaz olyan középváros, ahol az értelmiség, a közlekedési és kereskedelmi szférában dolgozók együttes aránya 25 százalék fölötti. Így Kecskemét Szombathellyel, Székesfehérvárral, Sopronnal, Kaposvárral, Gyulával, Békéscsabával, Szolnokkal, Nyíregyházával és Nagykanizsával került egy csoportba.⁸⁰

1. táblázat. *A népességszám, a város területe, a bel- és külterületen élők számának és arányának alakulása Kecskeméten (1890-1960)*

Év	Lakosság száma (fő)	A város területe (ha)	Ebből belterületen él (fő)	Ebből külterületen él (fő)	Külterületen élők százaléka
1890	49693	93937	32279*	17414	35
1900	58198	93937	31304	26894	46,2
1910	68424	93937	35251	33173	49,3
1920	73109	93937	35577	37532	51,4
1930	79467	93937	34788	44679	56,2
1941	87269	93937	35740	51529	58,8
1949	88369	93937	33330	55039	62,3
1960**	66842	26385	46351	20491	30,6

* A polgári és katonai népesség együttes száma.

** Nagy-Kecskemét határából 1950-ben kivált Bugac, Lakitelek és Nyárlőrinc, majd 1952-ben Ágasegyháza, Ballószög, Helvécia, Lászlófalva (Szentkirály), Hetényegyháza és Városföld lett önálló község.

Forrás: Az 1930. évi népszámlálás. 52-53. o., 384. o., Thirring: 58. o., Kiss: 4. o.,

Kecskeméten a népesség száma jelentős mértékben gyarapodott a XX. század első felében. 1900 és 1941 között 50 százalékkal nőtt a város népességszáma. A belterületen mindössze 14 százalékkal, a külterületen ezzel szemben közel megduplázódott, 92 százalékkal nőtt. A belterületen a népesség száma a XX. század első felében 31–36 ezer fő között ingadozott. A század első évtizedében ez a szám viszonylag dinamikusán nőtt (9%-al), a tízes években már csak 0,9%-al, míg a húszas években már 2,2%-al csökkent. A harmincas években szerény mértékben ismét növekedett, majd a negyvenes években a háborús veszteségek több, mint két ezer fővel csökkentették a belterületi lakosság számát.

A város népességszáma a századforduló időszakában évente 1,65 %-al nőtt, aminek oka elsősorban a nagyarányú bevándorlás (ld. a 2. táblázat adatait) volt. A korszak elején a

⁸⁰ Tímár 1993: 45–46.

legtöbben a homoki szőlőművelés kibontakozása miatt költöztek ide a Dunántúl azon szőlőtermő vidékeiről, amelyeket a filoxéra tönkretett.⁸¹ Ezt követően csökkenő ütemben növekedett a lakosság száma egészen a negyvenes évekig. Ekkor a lakosságszám csökkenésének oka a második világháború volt és a település határának azt követő átalakítása.

2. táblázat. *A természetes szaporodás, fogyás alakulása Kecskeméten (1891-1959)*

Időszak	A népesség változása (fő)	Évi átlagban (fő)	Évi átlagban (százalék)
1891-1900	6417	642	1,65
1901-1910	6000	600	1,31
1911-1920	2540	254	0,51
1921-1930	2476	248	0,47
1931-1941	4886	444	0,86
1941-1948	-2251	-281	-0,49
1949-1959	9560	869	1,42

Forrás: 1980. évi népszámlálás. 3. b Kecskemét népessége és társadalma. 10. o.

A táblázat az 1980-as városterületre vonatkozó adatokat tartalmazza, amelyben a korábbi külterület nagy része nincs benne.

A második világháborúig Kecskemét népessége dinamikusabban növekedett, mint az ország lakossága. Az évenkénti szaporodás üteme meghaladta az országos mutatót, ami 1910-ben 1,05%, 1920-ban 0,48%, 1941-ben 0,7% volt.⁸² A két világháború között Kecskemétet több írásban is a „gyümölcs és a gyermek városának” tekintették. A negyvenes évek visszaesése azonban jóval nagyobb volt, mint országosan (-0,15%), ennek okait a későbbiekben részletesen tárgyaljuk.

Az ötvenes években a népességszám jelentős növekedésnek indult. Ennek egyik fontos oka a születésszám alakulásába történő drasztikus adminisztratív beavatkozás, a másik, és ez volt a jelentősebb, a városba költözők számának növekedése. Főként a korábbi külterületekről költöztek sokan a városba. Mivel a migrációban mindig a fiatalabb és képzettebb társadalmi csoportok vesznek részt, a beköltözők jelentős mértékben hozzájárultak a születésszám növekedéséhez is.

Kecskeméten tradicionálisan jelentős a külterületi népesség száma. A XX. század első felében az alföldi öt törvényhatósági jogú város (Baja, Debrecen, Hódmezővásárhely, Kecskemét és Szeged) közül mindvégig Kecskeméten volt a legmagasabb a külterületi népesség aránya, és itt ez mindvégig emelkedő tendenciát mutatott.⁸³ A század első felében

⁸¹ Kovács 1935: 6.

⁸² Romsics 2001: 469.

⁸³ Szilágyi 2011. I.: 85.

igen dinamikusan növekedett a külterületi népesség száma és aránya, a húszas, harmincas és negyvenes években többen éltek a külterületen, mint a belterületen. Amíg a századfordulón közel 27 ezren éltek külterületen, addig 1949-re számuk szám több mint duplájára emelkedett. A nagy mértékű növekedésnek gazdasági okai voltak, mert ebben az időszakban Kecskeméten a szőlő- és gyümölcsstermesztés igen jelentős mértékben növekedett, és az intenzív homoki gazdálkodás jelentős bevételhez juttatta még a kis területeken gazdálkodókat is és a várost is.⁸⁴

A legtöbben a 19. század második felében költöztek ki a tanyákra, a tanyai gazdálkodás virágkora a 20. század első felére tehető. A szakirodalomban a kiköltözéssel kapcsolatban kétféle álláspont alakult ki. A köztük lévő szemléletbeli különbséget Belényi Gyula így fogalmazta meg: *A probléma lényege az, „hogy a két világháború között a tanyák és a belterületek mennyiben alkottak egy települési egységet – s akkor egy egyedülállóan sajátos városi településszerkezet részét képezték –, illetve mennyiben nem alkottak ilyen egységet, s akkor a tanyák témánk szempontjából csupán annyiban fontosak, hogy igazgatásilag a város területén feküdtek.”*⁸⁵

Az egyik álláspontot Erdei Ferenc képviselte, aki az alföldi mezőváros belterületét és a hozzá tartozó tanyákat szerves egységként kezelte. Szerinte a városi ház és a tanya ugyanazon gazdacsalád által megvalósított gazdálkodás két színhelye; a tanyán termelnek, de vasárnap, piaci napokon a városi házba mennek, és öregkorukat is ott töltik az idősebbek, hogy a fiataloknak engedjék át a tanyai gazdálkodást. Szerinte e sajátosan magyar várostípusban ötvözni lehetett a tanyai és a városi élet előnyeit. A gazdálkodó városi ember volt, de intenzív, piacra termelő tanyás gazdálkodást folytatott, tehát polgárosodott. Erdei szerint *„egy mezővárosról beszélni sem lehet tanyái nélkül: e kettő elválaszthatatlan szerves egység, tehát a tanyákat is mindig számításba kell venni.”*⁸⁶ Ha megnézzük Kecskemét mezőgazdaságának teljesítményét a 30-as években, tényleg igen figyelemre méltó fejlődést láthatunk. Márkus István is hasonlóan írja le szociográfiájában a harmincas évek nagykörösi társadalmát, paraszti gazdálkodását.⁸⁷

A másik felfogás hívei tagadták, hogy a város belterülete és a tanyák között szoros gazdasági együttműködés alakult volna ki. Szerintük a tanyán lakók többségének nem volt háza a városban, és módjuk sem arra, hogy a városba költözzenek. Ezt az álláspontot

⁸⁴ 1934-ben Kecskemét város gyümölcsexportjának az értéke 2 179 000 pengő volt, ami az összes magyarországi gyümölcskivitel értékének közel felét, 46,2%-át tette ki. Konkoly-Thege 1935: 106.

⁸⁵ Belényi 1996: 37.

⁸⁶ Erdei 1977: 79.

⁸⁷ Márkus 1979: 9–131.

képviselte Mendöl Tibor geográfus.⁸⁸ Szerinte a közigazgatási egységek különösen az Alföldön nem jelentenek földrajzi településegységet. Az Erdei által lényegesnek tartott térbeli kapcsolatok helyett Mendöl a foglalkozási–társadalm szerkezeti különbségekre helyezte a hangsúlyt. Szerinte a város határát a beépített belterületnél kell meghúzni. Tímár Lajos is ezzel az állásponttal ért egyet. Szerinte sem tekinthető egységesnek társadalomtörténeti szempontból „*egy olyan nagy határú város, ahol a városban teljesen más társadalmi rétegződés és mobilitási tendenciák figyelhetők meg, mint a távol fekvő tanyavilágban.*”⁸⁹ Tímár szerint az alföldi mezővárosok társadalmát úgy kell vizsgálni, hogy le kell választani róla a külterületen élőket, legalábbis a társadalomtörténeti vizsgálatok szempontjából.⁹⁰ Fontos megállapítása Tímár Lajosnak az is, hogy ha Kecskemét külterületi lakosságát figyelmen kívül hagyjuk, akkor a népességszám megközelíti Székesfehérvárét, és „*a foglalkozási főcsoportok szerinti megoszlása is teljesen hasonló a dunántúli városhoz.*”⁹¹ Szerinte a dunántúli és az alföldi városok között a beépített városi területek társadalmában nincsenek jelentős különbségek.

E kérdéskört Szilágyi Zsolt újszerűen közelítette meg. Három tanyazónát különített el Kecskemét határában attól függően, hogy mennyi idő alatt lehetett elérni a várost az adott kor közlekedési viszonyai mellett. A város 10-15 kilométeres körzetében a *centrum tanyazónát*, majd a *félperifériális* és a *perifériális zónákat* különítette el. Vizsgálata szerint 1930-ban a centrum zónában a külterületen élők 26,8%-a élt. Itt a népsűrűség viszonylag magas volt, 101 fő négyzetkilométerenként. A külterületről érkező áruforgalom 54,7%-át ez a terület adta, ami egy főre 8,9 mázsa áruforgalmat jelentett 1927–28-ban. A félperifériális tanyazónában élt a külterületen élők 38,2 százaléka. A népsűrűség itt már csak 51 fő volt négyzetkilométerenként. Ez a terület az áruforgalom kevesebb, mint felét, 42,5 százalékát adta, egy főre vonatkozóan a centrum zónában élők értékének a felét, 4,9 mázst. A perifériális zóna tette ki a külterület több mint felét (83 458 kat. hold), és itt élt a külterületi lakosság 35 százaléka. A népsűrűség itt már csak 32 fő volt négyzetkilométerenként. A zóna várossal való áruforgalma szinte elhanyagolható volt, a teljes külterületi áruforgalom mindössze 2,9%-a, egy főre vonatkoztatva 40 kg. Tehát a várostól való távolság függvényében tudtak a tanyákon élők bekapcsolódni az intenzív gyümölcs- és zöldségtermesztésbe. Azok, akik közelebb laktak Kecskeméthez, szorosabban életek együtt a várossal, mindenekelőtt a piacával, akik távolabb, azok már kevésbé, a periférián élők pedig

⁸⁸ Mendöl 1942: 346–351.

⁸⁹ Tímár 1993: 35.

⁹⁰ Tímár 1993: 35.

⁹¹ Tímár 1993: 36.

már alig kapcsolódtak a város piacához. Tehát a város kül- és belterülete nem vált el élesen egymástól sem gazdasági, sem társadalmi szempontból.⁹²

Megfigyelhetjük, hogy a háború után, 1949-ig a külterületi népesség száma és aránya továbbra is dinamikusan növekedett, ekkor érte el a város teljes lakosságának közel kétharmadát (62,3%). A város 1944-es kiürítése, a háborús megpróbáltatások, majd az 1945-ös földosztás miatt sokan költöztek ki a tanyákra. 1950-től, miután elcsatolták Kecskemét külterületének jó részét, a város területe több mint 70%-al csökkent, népessége pedig 35%-al.⁹³ A kivált községeket azért hozták létre, hogy a környező tanyák ellátási központjai legyenek, e funkciójuknak azonban nem igazán tudtak megfelelni. Ezt az elképzelést szorgalmazta Benisch Artúr, aki jelentős befolyást gyakorolt a negyvenes évek végén, ötvenes évek elején a hazai tanyapolitikára. Szerinte a mezővárosok külterületüket gyarmatként használták, ami csak a gazdagparasztok érdekét szolgálta.⁹⁴ Elképzeléseinek megfelelően az öt vidéki központ (Debrecen, Miskolc, Szeged, Pécs, Győr) vált a településfejlesztési politika kiemelt célpontjává. Az öt kiemelt vidéki központot Nyíregyháza, Székesfehérvár és Kecskemét követte, mint középváros. 1950 után azonban gyors hanyatlást figyelhetünk meg, 40 év alatt 11,7%-ra csökkent a külterületen élők aránya.

2.2 A gazdaság sajátossága: az intenzív mezőgazdaság és az export

Ha a statisztikai adatok alapján megvizsgáljuk a kecskeméti gyümölcsstermesztés intenzitását, akkor érthetjük meg igazán ennek a súlyát, jelentőségét az itt élő emberek életében. Kecskemét az első világháború előtt is az ország legnagyobb gyümölcsstermesztő területe volt, 100 kat. hold mezőgazdaságilag művelt területre 472 gyümölcsfa jutott, míg országosan csak 224. Ez az érték 1935-re több mint megduplázódott, mert ekkor Kecskeméten már 1003 gyümölcsfa jutott ugyanekkora területre, míg országosan a 300-at sem érte el. *„Kecskemét gyümölcsstermesztésének intenzitása tehát az ország gyümölcsstermesztésének átlagos belterjességét ma már több mint háromszorosan felülja”* – állapította meg Konkoly-Thege Gyula.⁹⁵ A gyümölcsfák fajtaszerkezete azt mutatta 1935-ben, hogy az 1 149 ezer gyümölcsfa 31,4%-a (360 ezer) szilva, 25,2%-a (290 ezer) kajszibarack, 19,2%-a (221 ezer) alma, 8,5%-a (100 ezer) meggy, ezen felül az őszibarack, a körte és a cseresznye volt még jelentős. Az ország összes barackfaállományának több mint 20%-a volt Kecskeméten.

⁹² Szilágyi 2011. I.: 51–62.

⁹³ 1980. évi népszámlálás. 3. b Kecskemét népessége és társadalma. 8.

⁹⁴ Belényi 1996: 38.

⁹⁵ Konkoly-Thege 1935: 100–103.

A kecskeméti gyümölcs piacra nemcsak a város területéről, hanem más településekről is hoztak gyümölcsöket, mert a „kecskeméti” márkanev külföldön keresett volt. Szilágyi Zsolt hívta fel a figyelmet arra, hogy a kecskeméti piacon a gyümölcs ára magasabb volt, mint a környező településeken. Például 1933-ban a kecskeméti piacon a barack ára 25%-al magasabb volt, mint a szomszédos Nagykőrösön, ezért nagyobb távolságról is hoztak ide gyümölcsöt eladni.⁹⁶

A kecskeméti piacon értékesített gyümölcs jó részét exportálták. Míg 1909 és 1912 között Kecskemétről átlagosan 56 ezer mázsa friss gyümölcsöt szállítottak külföldre, addig 1927 és 34 közötti években már 71 ezer mázsát. Különösen jó volt az 1933-as év, amikor a kivitel megközelítette a 120 ezer mázsát. Igen érdekes, hogy 1927 és 1934 között a kecskeméti gyümölcs export arányait tekintve nem csökkent, hanem növekedett, pedig erre az időszakra esett a nagy világgazdasági válság. Az első világháború előtt, 1909 és 1912 között Kecskemét adta az ország gyümölcskivitelének 16,1%-át, 1932 és 34 között már a 40,5%-át. A gyümölcs exporton belül a legjelentősebb a kajszibarack volt, aminek 1927 és 1934 között 61,2%-át adta egyedül Kecskemét, de a meggykivitel több mint felét is (52,9%), a szilvaexport harmadát (33,8%) és az almakivitel 15%-át is.⁹⁷

A gyümölcs export mennyiségénél is jobban növekedett a gyümölcs exportból származó árbevétel. Az ország összes gyümölcs exportból származó bevételének egyre nagyobb része jutott Kecskemétre: 1929-ben 25,8%-a, 1932-ben 37,3%-a és 1934-ben már 46,2%-a. Ekkor az összes hazai gyümölcskivitelből származó bevétel közel fele Kecskemétre érkezett.⁹⁸ 1927 és 1934 között a legjelentősebb exportpiac Ausztria (56%), Németország (21%), Csehszlovákia (14%), Lengyelország (4%), Svájc (4%) és Nagy-Britannia (1%) voltak.⁹⁹ 1938-ra az arányok kissé eltolódtak. Ausztria (37%), Németország (37%), Belgium (13%), Lengyelország (4%), majd Csehország, Svájc, Nagy-Britannia, és más kisebb mennyiséget importáló országok következtek.¹⁰⁰

A kecskeméti gyümölcs exportáló cégek jórészt a helyi zsidó kereskedők kezében voltak. Az Alföld legjelentősebb gyümölcs kereskedő cége a Benedek-cég volt, ők voltak a legbefolyásosabbak Kecskeméten is és Nagykőrösön is. Ezen kívül a Feldmayer, a Grosshaus, a Löwy, a Rosenfeld és a Steinfeld voltak a jelentősebb gyümölcs felvásárló és -kereskedő

⁹⁶ Szilágyi 2011. I.: 71.

⁹⁷ Konkoly-Thege 1935: 105

⁹⁸ Konkoly-Thege 1935: 106–107.

⁹⁹ Konkoly-Thege 1935: 106. 6. táblázat alapján saját számítás

¹⁰⁰ Kiss 1939: 67.

családok Kecskemét piacán.¹⁰¹ Rajtuk kívül meg kell még említenünk az 1938-as legnagyobb adót fizető zsidók listájáról a Kertész családot, Dr. Schönberger Dezsőt, Balázs Jenőt, Gratzer Ferencet, Fispán Gézát, akik szintén gyümölcskereskedéssel foglalkoztak, és az első 20 legtöbb adót fizetők közt szerepeltek.¹⁰² Így jellemezte ezen időszakot Erdei Ferenc: *„Hűtőházak, modern csomagolóberendezések és óriási személyzet szolgálják a kivített a Benedek-zászló alatt [...] Nagy vevőkörrel rendelkeznek, újabb és újabb piacokat hódítanak.”*¹⁰³ Márkus István ennek a jelentős zöldség- és gyümölcsstermesztésnek a társadalmi-kulturális hátterére is jól rávilágított: *„A 19. században szemmel kísérhető egy új kisparaszti réteg kialakulása Kőrösön is, Kecskeméten is: fő megélhetési alapja és foglalatossága már a vegyes szőlőskert. Itt szokik hozzá sok nemzedék sok ezer családja ahhoz a gondos kapásmunkához, 10-15-féle kerti vetemény életfeltételeit figyelő kertészkedéshez, amiből századunkra a híres kecskeméti-kőrösi kertkultúra kinővekedett. Ehhez hosszú beidegződés, tradíció, olyanféle nevelődés kell, amit egy-két nemzedéknyi idő alatt egy széles társadalmi réteg nem sajátíthat el. A kertkultúra: lassan meggyökerező, fokozatosan növekvő fejlemény. Ebben a város körüli szőlős-gyümölcsös-kapás övezetben lejűk meg a XX. század nagy felvirágzásának történelmi magyarázatát.”*¹⁰⁴

A zsidó gyümölcskereskedők mellett jelentős nem zsidó kereskedők is voltak, például Wogrincsics Géza, Simala János, Kovács Ferenc vagy Bende Imre. Megállapíthatjuk, hogy a város dinamikus gazdasági fejlődésében meghatározó szerepet játszottak a gyümölcs- és zöldségkereskedők, akik az európai piacokra vasúton gyorsan és nagy mennyiségben tudták eljuttatni a kecskeméti termékeket. Kovács Bálint erre a következőképpen emlékezett vissza: *„Kecskeméten jelentős exportőrök voltak, én közülük Wogrincsics Gézával jóban voltam. Én megkérdeztem a Vogrincsics Gézát: „Mondd meg nekem, hogy csináljátok ti?” Azt válaszolta: „Nézd, én reggel öt órakor felhívom Varsót, megmondja, hogy mi kell neki. Az embereim kinn állnak a piacon én megmondom, nekik, hogy mi kell, ők megvásárolják és viszik ki az állomásra. Fél óra múlva hívom Prágát, másik fél óra múlva hívom Bécsset, azután Milánót és Velencét. Így dolgoznak a többiek is.”*¹⁰⁵ Tehát olyan nagyarányú mozgás volt, hogy mindent, amit a tanyákról behoztak, el lehetett adni, és vitték külföldre. Természetesen ehhez a város jelentős támogatására és a helyi lakosság gazdasági kultúrájára is szükség volt. A gyümölcs mellett jelentős volt a baromfi és a tojáskereskedelem is a városban. Ez

¹⁰¹ Erdei 1977: 130.

¹⁰² BKMÖL, IV. 1905 Kecskemét város igazoló választmányának iratai 1935-1944/45. II. kimutatás, zsidó legtöbb adót fizetők 1939. július 25.

¹⁰³ Erdei 1977: 130–131.

¹⁰⁴ Márkus 1979: 70–71.

¹⁰⁵ Rigó 2009: 35.

elsősorban az eredetileg nagykőrösi Benedek család beruházásának köszönhető, akik 1928-ra felépítették a baromfifeldolgozó és a 140 vagonos hűtőház és jéggyár együttes telephelyét. Benedekék azzal indokolták, hogy Kecskeméten építették fel az európai szinten nézve is korszerű üzemüket, hogy itt hatszor annyi árut vásárolnak fel, mint Nagykőrösön, és így csökken a szállítási költségük.¹⁰⁶

A szőlő- és gyümölcsstermesztésen alapuló intenzív mezőgazdaság és kivitel helyreállítására a második világháború után megpróbáltak kísérletet tenni a város egykori kereskedői, de a megváltozott politikai környezetben már nem volt rá reális lehetőségük. A földreform nem hozott radikális változást a földtulajdon-viszonyokban, mert az a város megművelt földterületének csupán 27%-át érintette, de így is szétzilálta a korábbi termelést. A kertészeti mintagazdaságokat, amelyek elől jártak az innovációban, felparcellázták. Az új, egy-két holdas gazdák nem megfelelően gondozták szőlőjüket, gyümölcsösüket, a kártevők a szomszédos területekre is átterjedtek, így egy év alatt 1900 hektár szőlő pusztult ki.¹⁰⁷

2.3 A társadalomszerkezet és birtokstruktúra sajátosságai

Kecskeméten a mezőgazdaságban dolgozók aránya 1930 előtt 58–63% között ingadozott, aminek elsősorban az volt az oka, hogy a hatalmas külterületeken főként mezőgazdasággal foglalkoztak az emberek. A külterületen 1930-ban a lakosság 86,2%-a volt östermelő, és mindössze 8,3%-uk élt az iparból és forgalomból. A város belterületén ugyanakkor az östermelők aránya csupán 22% volt, míg az iparból és forgalomból élők aránya 43%-ot tett ki.

3. táblázat. Az egyes gazdasági ágazatok aktív keresői az összes aktív kereső százalékában (Kecskemét 1930-1949)

Gazdasági ág	1930*	1930**	1941	1949
Ipar	15,6	28,9	14,7	21,2
Mezőgazdaság és erdőgazd.	58,1	22	53,9	45,4
Közlekedés, szállítás, hírközlés	2,5	3,3	1,7	3,2
Kereskedelem	5,4	10,8	6,1	9
Vízgazdálkodás				0,1
Egyéb ágak	18,4	35	23,6	21,1
Összesen	100	100	100	100

*A város teljes népességére vonatkozóan

** A belterületre vonatkozóan

Forrás: Kovács: 21–22. o., 1980. évi népszámlálás. 3. b Kecskemét népessége és társadalma. 25. o.

¹⁰⁶ Novák 2002: 211–212.

¹⁰⁷ Torkos 1992: 11.

A két világháború közötti időszakban Kecskemét belterületén élők foglalkozási megoszlásából egy polgárosodott városi társadalom képe rajzolódik ki. Sőt, a város egyes részein (Bethlenváros, Rákócziváros) – főként azokon, ahol az izraeliták, evangélikusok, reformátusok aránya magas volt – az iparból és forgalomból élők aránya elérte a lakosság felét (49,6%, 46%). Ugyanakkor a városnak volt egy olyan része is, a Széchenyiváros (a mai villanegyed), ahol a közszolgálatban és szabadfoglalkozásúként dolgozók aránya elérte az egyötödöt (20,6%), és a nyugdíjasok, tőkepénzesek aránya is 11% volt. A házicselédék aránya is kiemelkedően magas e területen: 8,3%, míg a városban ennek csak a fele 4,2% volt. Ugyanakkor az őstermelők aránya itt volt a legalacsonyabb (15%).¹⁰⁸ Tímár Lajos vizsgálata szerint Kecskemét belterületének foglalkozási megoszlása leginkább Baja és Székesfehérvár társadalmára emlékeztet, de a debreceni belterületi adatok is nagyon hasonlóak.¹⁰⁹

A másik sajátossága a város gazdatársadalmának, hogy a birtokosok egy része, 15–30 százaléka nem őstermelő volt, hanem egyéb kereső tevékenységet folytatott, de földbirtokkal is rendelkezett. Erdei Ferenc így jellemezte ezt: *„Ez a városi vezetőréteg nem is vesz be addig idegent, amíg szőlősgazda nem lesz belőle. [...] Ember ilyet nem lát másutt az országban. Szőlősgazda, polgármester, tanár, ügyvéd, ha maguk közt vannak, kollégák, akiknek egyforma gondja a szőlő és a gyümölcsös kert. Egyformán tudják minden csínját, és egyformán aggódnak érte. Almafajtát, permetezőszert és védőberendezési eljárást hideg, fagy, köd, dér és gombák ellen egyformán ismernek s szakértőként vitatnak. És valóban az is mindenki, kertészszakember. Amikor a jég elverte a kertek minden termését, egyetlen megriadt nyáj volt a város, és vezetői voltak azok, akik a legtöbb álmatlan éjszakát töltötték és inukszakadtáig jártak segítség után.”*¹¹⁰

A második világháborút követően a legjelentősebb változás Kecskeméten is (csakúgy, mint országosan) a mezőgazdaságban dolgozók arányának gyors csökkenése, és az iparban, majd az egyéb ágakban dolgozók arányának jelentős növekedése volt. Ez egy nagyon intenzív modernizációs folyamatként is felfogható.¹¹¹ 1949-ben Kecskeméten a lakosság 45,4%-a foglalkozott mezőgazdasággal, országosan ez az arány még magasabb volt (53,8%), de jelentősen meghaladta a vidéki városok hasonló értékét (36%). 1960-ra a mezőgazdaságban dolgozók aránya nagymértékben csökkent, közel 18 százalékkal, ami azzal magyarázható,

¹⁰⁸ Kovács 1935: 18.

¹⁰⁹ Tímár 1993: 81.

¹¹⁰ Erdei 1977: 50.

¹¹¹ Nyugat-Európában ez a modernizáció egy hosszú évszázados folyamat volt, míg Magyarországon néhány évtized alatt megtörtént e radikális foglalkozásszerkezeti átalakulás. Ilyen rövid idő alatt ez csak erővel, kemény társadalompolitikai beavatkozással mehetett végbe.

hogy ekkor zajlott a kollektivizálás utolsó hulláma, és ekkorra elcsatolták a város külterületinek nagy részét is.

Összességében megállapíthatjuk, hogy bár a statisztikai adatok alapján Kecskemét egy kiterjedt határral rendelkező, viszonylag elmaradott foglalkozásszerkezettel rendelkező mezővárosnak tűnhet a két világháború között, de ha különválasztjuk és kül- és belterületre vonatkozó adatokat, egyértelműen kirajzolódik, hogy a belterülete polgárosodott, és az óriási külterület miatt tűnik kedvezőtlenebbnek a kép. Megfigyelhető az is, hogy a belterület és a külterület között nagyon sokszínű és gazdaságilag előnyös kapcsolat alakult ki. Erdei Ferenc az általa legsajátosabb magyar várostípusnak tartott mezőváros ideáltípusának tartott három város: Cegléd, Nagykőrös és Kecskemét közül ez utóbbit tartotta a legjelentősebbnek. E mezővárosok jellemzői szerinte: „*a teljesen polgárosult városmag, faluszerű külvárosok, tanyarendszer, intenzív mezőgazdasági kultúra, és öntudatosan polgárosodó földművelő parasztság.*”¹¹²

A második világháború előtt Kecskeméten a társadalomszerkezet kevésbé volt egyenlőtlen, mint országosan. A földnélküli agrárproletárok aránya alacsonyabb, míg a birtokos parasztságé magasabb volt, és a nagybirtokok súlya is szerényebb volt az országos adatokhoz viszonyítva. Ebben jelentős szerepet játszott Kecskemét birtokpolitikája: az, hogy a város az első világháborúig 58 000 kat. holdat,¹¹³ majd a két világháború között további 9500 kat. holdat adott el kedvező hitelfeltételek mellett a föld nélküli vagy csak kisebb parcellával rendelkező, szegényeknek, és a tulajdonában lévő kiterjedt földeket kisbérlet formájában bocsátotta a helyi gazdák rendelkezésére.¹¹⁴

4. táblázat: *A gazdaságok kecskeméti és az országos aránya földbirtok kategóriánként 1935-ben (százalék)*

Földbirtok kategóriák (kat. holdban)	Kecskemét	Országos
1 alatt	21,2	36,8
1-5	34,8	31,9
5-10	14,9	13,1
10-20	11,8	10,6
20-50	11,8	5,7
50-100	4,2	1,1
100 felett	1,3	0,8
Összesen	100	100

Forrás: Szilágyi 2011: 49. 16. ábra és 3. táblázat adatai alapján

¹¹² Erdei 1977: 70–71.

¹¹³ A város közgyűlése Kada Elek polgármester javaslatára 1910-ben úgy döntött, hogy Bugacon faluszerű települést hoz létre, az olcsó házhelyeket házatlan, vagyontalan szegényparasztek vették meg. Sági 2009: 37.

¹¹⁴ Sági 2009: 34–72.

Kecskeméten az egy holdnál kisebb területtel rendelkező gazdák aránya viszonylag alacsony volt, ugyanakkor az összes többi birtokkategóriában az országos átlag feletti volt a gazdaságok aránya. Különösen igaz ez a középparaszti birtokokra, amiből kétszer annyi volt, mint országosan, míg a módosabb birtokos parasztok aránya közel négyszerese volt.

Szilágyi Zsolt statisztikai adatok alapján végzett számításokat arra vonatkozóan, hogy a két világháború között meghatározza Kecskemét főbb társadalmi rétegeit és az egyes rétegekhez tartozók arányát. 1930-ban a helyi elit arányát egy százalék alattira tette, a középosztályt 10–12%-ra, a kispolgárságot 23–25%-ra, az ipari munkások arányát 20–22%-ra és a legnépesebb réteget a kisparasztok kevésbé vagyonos családjai, a napszámosok és a cselédek 40–42%-os csoportja alkotta. Az agrárszegények helyzete Kecskeméten jobb volt, mint általában az ország többi részén.¹¹⁵

Ahogy láttuk, a város lakosságának többsége a mezőgazdaságból élt. Tímár Lajosnak a debreceni agrártársadalom vizsgálatára kidolgozott módszere alapján Szilágyi Zsolt a kecskeméti agrártársadalom rétegződésére vonatkozóan is végzett számításokat. Megállapítása szerint a nagyjából húszezer agrárkereső több mint a fele (51–55%) agrárproletár, 15–16%-a fél-agrárproletárok átmeneti csoportját alkotta, negyede (25–27%) kisparaszt, a középparasztok aránya 4,1–4,5%, végül a gazdagparasztok 1,5%-os csoportja alkotta a leggazdagabbak rétegét.¹¹⁶ Nagybirtokosok nem voltak Kecskeméten, 1000 hold feletti birtokkal főként Kecskemét thj. város (43 ezer kh.), a katolikus egyház és Müller Pál rendelkezett, de ő a fővárosban élt.¹¹⁷ A helyi agrártársadalom ezen hierarchikus rétegeit a horizontális napszámos- és bérlőtársadalom fogta össze, amelyek súlya Kecskeméten jelentősebb volt, mint országosan. A gazdák egy része, főként a kisbirtokos parasztok a saját birtokuk mellé béreltek földet is, az agrártársadalom 13-14%-át a haszonbérlők tették ki, akik magánszemélyektől és a várostól is bérelhették a birtokot.

Tehát Kecskeméten nem voltak nagybirtokosok, így az uradalmi cselédek aránya is alacsonyabb volt, mint máshol. Az agrárproletárok rétegén belül markáns csoportot alkottak a napszámosok, a helyi agrártársadalom felét ők tették ki, ez 1930-ban 11 ezer főt jelentett. A napszámosok elsősorban a szőlő-, gyümölcs- és zöldségtermesztésben vettek részt, ami speciálisabb, magasabb szintű szaktudást igényelt, mint ami általában ezt a réteget jellemezte. Kecskeméten jellemző volt, hogy a napszámosokat hosszabb időre, hetekre, hónapokra is

¹¹⁵ Szilágyi 2007: 198.

¹¹⁶ Szilágyi Zsolt a tanulmánya Függelékében pontosan leírja, hogy milyen tulajdonviszonyok mentén sorolta be az egyes gazdálkodókat az adott kategóriákba. Szilágyi 2007: 223–225.

¹¹⁷ Szilágyi 2007: 197–200.

alkalmazták, és a bérük is magasabb volt, mint az ország többi területén. Máshonnan érkező idenymunkásokat, summásokat csak elvétve alkalmaztak, mert ők nem rendelkeztek azokkal a speciális ismeretekkel, amikre ezeken a területeken szükség volt. A munkanélküliek aránya is kisebb volt, mint az ország más hasonló adottságú területein, és a világgazdasági válság is kevésbé érintette az itteni gazdákat, mert az ő termékeik iránti kereslet kevésbé esett vissza.¹¹⁸

A harmincas években már dinamikusan fejlődött a város gazdasága. 1938-ban Kecskeméten tíz bank, 14 ipari és kereskedelmi részvénytársaság, 26 magángyári gépi üzem, 17 biztosító társaság, hat mezőgazdasági szövetkezet és 51 társadalmi és gazdasági egyesület működött.¹¹⁹ A harmincas évek végétől egyre erősebb nyomás nehezedett a Kecskeméten működő zsidó vállalatokra. Például az ország második legnagyobb baromfiexportőr cége a Benedek József és Fia¹²⁰ cég volt, a baromfikivitel 14,2%-át bonyolította 1938-ban, ez év végén a Hangya Szövetkezet bérletébe került az üzem, amely tovább foglalkoztatta a Benedek család tagjait.¹²¹

2.4 A kecskeméti nem zsidó elit a Horthy-kor végén

A két világháború közötti kecskeméti elitre vonatkozóan Szilágyi Zsolt végzett a doktori értekezésében, igen jelentős mennyiségű adat feldolgozásával, mind empirikusan, mind név szerint is alapos kutatást. A két világháború közötti hazai elitkutatásoktól eltérően más kategóriákkal és más megközelítésből írta le a kecskeméti elitet. A kecskeméti elitszerkezet szerinte három funkcionális elitfőcsoportból (városirányítási, gazdasági és társadalmi) és két speciális elitscsoportból (multifunkcionális, multipozicionális) és ezek variációiból áll. A városirányítási elit a törvényhatósági bizottság tagjait foglalja magába, a korszakra vonatkozó elitkutatásban ezt szokták Szilágyi szerint helytelenül helyi vagy városi elitnek tekinteni. A két világháború között 523 képviselője volt a helyi törvényhatósági bizottságnak. A gazdasági elitet a virilis listákon szereplő személyek adják, figyelmen kívül hagyva a kétszeres adóbeszámítást, és ehhez jönnek a listán nem szereplő, de a gazdasági szférában vezető beosztásban lévők. Ez a kategória nagyjából 400–480 főt jelentett éves szinten. A társadalmi elitbe azok kerültek, akik a különféle egyházi, társas szervezeti, közéleti, kulturális élet megbecsült tagjai voltak. Ebbe a csoportba éves szinten 280-300 fő tartozott. Az egyes

¹¹⁸ Szilágyi 2007: 218–220.

¹¹⁹ Nagy 2005: 14.

¹²⁰ A cég központja Nagykőrösön volt, az itteni konzervgyár is a Benedek család tulajdonában volt. „*Benedek Sándor 1870-ben jött az ismeretlenségből és egészen kicsinyben kezdte. Mikor 1929-ben meghalt, s a cége 2000 vagon árut szállított az ország minden részéből külföldre. Ma már ura mind a két város piacának és nincsen komoly vetélytársa.*” Erdei 1977: 130.

¹²¹ Nagy 2005: 21–22.

funkcionális elitfőcsoportok közötti átfedések adták a speciális elitcsoportokat, így 600-650 fős elittel számolt Kecskeméten a vizsgált időszakban.¹²²

Mi ennél lényegesen szűkebb körrel dolgozunk. Elsősorban a város meghatározó hatalmi, irányító pozícióit betöltő személyeket vizsgáljuk (országgyűlési képviselők, főispán, polgármester), emellett a Horthy-korszakban figyelembe vesszük a legnagyobb adófizetőket és a virilis listán elfoglalt helyet is, azonban az 1944 utáni időszakban ilyenek már nem készültek. Az utolsó virilis lista az 1942-es évre vonatkozóan készült el Kecskeméten, de ez már nem tartalmazta a város zsidó polgárait. Igyekeztünk figyelembe venni azokat az elittagokat is, akik többféle pozícióval rendelkeztek és a vizsgált korszak meghatározó személyiségei voltak, lehetőség szerint 1945-ig, vagy tovább is.

A Horthy-korszak végére Kecskeméten egy hosszas, mezővárosi hagyományokon nyugvó, szerves fejlődés eredményeként rekrutálódott elit jött létre. Jól mutatja ezt az is, hogy az elitbe kerülők döntő többsége magas iskolai végzettséggel rendelkező értelmiségi, főként jogi végzettségű, akik többségükben a helyi jogakadémián folytattak tanulmányokat. A legjelentősebb pozíciókat betöltő 20 fő közel kétharmada, 13 fő jogi végzettséggel rendelkezett, két orvos, két műszaki értelmiségi volt, egy pap, egy kereskedő és egy nyomdaigazgató került a csoportba.

¹²² Szilágyi 2011. II.: 42–51.

5. táblázat: A kecskeméti elit kiemelt tagjai 1944 előtt

Név**	Születési idő	Születési hely	A virilis listán elfoglalt hely/legtöbb adót fizető hely 1942*	Iskolai végzettség, foglalkozás	Pozíció
Dr. balásfalvi Kiss Barnabás „V+É+G”			92/	Jogász	A jogakadémia dékánja. A jogakadémián a numerus nullus bevezetését szorgalmazta. A Baross Szövetség ügyeit ténylegesen ő intézte már korábban is, 1944 őszétől ő lett a Szövetség elnöke.
Dr. balásfalvi Kiss Endre „V+G”	1886. 01. 17.	Nagykőrös	126/ (68)	Jogász, polgármester, főispán	1934-től 1938-ig Kecskemét polgármestere volt, majd 1938-tól 1944. április 2-ig Kecskemét főispánja, ekkor előléptették, a Közellátási Hivatalhoz államtitkárrá nevezték ki
Dr. Bende Sándor „G+É”	1893.	Kecskemét	5/10. (44)	Jogász, bankigazgató	Kecskeméti Népbank elnöke, ecetgyár tulajdonos.
Dr. Cserey Pechány Albin „É+G”	1892. 01. 06.	Pozsony	19/29. (27)	Főorvos	Kórházigazgató, 1922-ben került Kecskemétre a kórházba, 1923-40-ig igazgató főorvosa.
Dr. Dezső Gyula „É+G”	1887. 06. 13.	Nagykőrös	54/84. (73)	Jogász	1910-ben került a kecskeméti jogakadémiára, 1922-25-ig helyettes igazgatója, 1936-tól dékánja. 1946-tól Debrecenben, 1949-től Szegeden tanított a jogi karon, itt 1951-ig tanszékvezető is volt.
Dr. Gesztelyi-Nagy László „G+V”	1890. 11. 12.	Lövőpetri	25/34. (22)	Jogász, igazgató,	Duna-Tiszaközi Mezőgazdasági Kamara igazgatója, országgyűlési képviselő.
Dr. Hegedűs Ferenc „É+G”	1879.	Kecskemét	21/32. (4)	Jogász, ügyvéd	A Kecskeméti Kereskedelmi Iparhitelintézet és Népbank, az Egyesült Gőztéglagyár Rt. és az Első Kecskeméti Szőlő- és Gyümölcsstermelő Szövetkezet igazgatósági tagja.
Dr. Héjjas Elek „G+É”	1891	Kecskemét	13/22. (1)	Jogász, földbirtokos	Földbirtokos
Dr. Horváth Ödön „V+É”	1901. 11. 26.	Lajosmizse	33/52. (95)	Jogász	Főispán 1944. ápr. 26-tól, előtte a Kecskeméti Közlöny laptulajdonosa, főszerkesztője.
Károlyi Bernát „É”	1892. 06. 19.	Almáskamrás		Pap	A kecskeméti ferences rendház főnöke 1941-től.
Kovács Ferenc „G”	1893.		6/4 (15)	Kereskedő	Gyümölcskereskedő

Dr. Liszka Béla „V+G”	1895. 10. 31.	Kecskemét	131/	Jogász	Kecskemét polgármestere volt 1938-1944-ig. 1921-től Kecskemét város aljegyzője, majd tanácsnoka volt. 1938-ban lett a város polgármestere.
Dr. Márkus Ferenc „É+G”	1889. 03. 19.		43/71 (19)	Jogász, ügyvéd	A Kecskeméti Ügyvédi Kamara elnöke. 1920. január 31-én leszerelt és Kecskeméten a tiszti főügyészi hivatalban folytatta a munkáját. 1924-től Márkust nevezte ki a polgármester főügyésszé. 1925-ben a közgyűlés nyolc szavazattal dr. Balásfalvi Kiss Endrét választotta meg főügyésznek, ezután Márkus elhagyta a főügyészi hivatalt és ügyvédként dolgozott a későbbiekben. 1934-ben választotta meg a Kecskeméti Ügyvédi Kamara is az elnökévé.
Dr. Matolcsy Károly „É+G”	1892. 01. 18.	Kecskemét	8/14. (2)	Orvos	Főorvos, nőgyógyász
Platter János „G”	1892	Eisenthal	1/1 (214)	Gépésztechnikus, gyárigazgató	Gépésztechnikus végzettséget szerzett. 1921-ben a dél-tiroli Meranoból családjával együtt Kecskemétre költözött és konzervgyárat alapított, amelynek a későbbiekben is főrésztényese és ügyvezető igazgatója volt.
Dr. Révész László „V+G+É”	1889. 11. 20.	Kecskemét	28/41 (30)	Jogász, ügyvéd, országgyűlési képviselő	Jogász, régi kecskeméti, református értelmiségi családból származott. 1919-ben járásbíró, a Tanácsköztársaság idején kinevezték a forradalmi törvényszék elnökévé. 1920-tól önálló ügyvéd Kecskeméten. 1925-1948-ig a Kecskeméti Magyar Kereskedelmi Bank igazgatósági tagja, majd elnöke. A város törvényhatósági bizottságának tagja 1929-től 1934-ig. 1931-től tagja a Független Kisgazdapártnak, 1938-tól a kecskeméti elnöke, 1939-ben a Kisgazdapárt országgyűlési képviselőjévé választották Kecskeméten.
Dr. Sándor József „V+G”	1886	Kecskemét	38/65. (23)	Jogász	Tiszti főügyész
Simala János „G”	1901.04. 10.	Kecskemét	3/2. (13)	Okl. gépészmérnök, Gyümölcskereskedő	1939-ben a város egyik leggazdagabb embere, zöldség-, gyümölcs-, baromfi- és tojáskereskedéssel foglalkozott.
Dr. Szabó Iván „V+G+É”	1874.	Kecskemét	10/17. (5)	Jogász, ügyvéd, bankelnök, felsőházi tag	Dr. Szabó Iván ügyvéd, felsőházi tagként a pénzügyi és az igazságügyi bizottságoknak volt tagja. 1915-től a Kecskeméti Leszámítoló és Pénzváltó Bank elnöke volt. 48

					holdas birtoka volt, amelyből 22 hold szőlő volt. A Kecskeméti Gazdasági Egyesület elnöke volt 1927-től és a Kecskeméti Szőlősgazdák Egyesületének is betöltötte az elnöki tisztét.
Tóth László „É”	1895. 05. 17.	Kecskemét		Nyomda-igazgató	A Részvény nyomda igazgatója, sakk- és irodalomszervező. Kecskemét polgármestere volt 1944. december 17-től 1948. május elsejéig.

*Az első adat az 1942. évi virilis listán elfoglalt hely, a második az 1942-ben befizetett legtöbb adó szerinti hely, a zárójelben lévő szám az 1938-ra vonatkozó nem zsidó virilis listán elfoglalt helyet jelenti. BKMÖL, IV. 1905., 1935-1944/45.

**A nevek után idézőjelbe tett betűk azt jelzik, hogy az adott személy melyik elitkategóriába tartozik. Eszerint: V = városirányítási elit, G = gazdasági elit, É = szakértelmiségi elit, M = multifunkcionális elittagok.

Források: Péterné – Szabó – Székelyné 1992: 146-147, 59, 72, 100-101, 126, 168, 213-214, 224-225, 244-245. BKMÖL, XXV. 18. 74/1945, 193/1946, 384/1945, 114/1945, 144/1945, 116/1946, 133/1945, 299/1945, BKMÖL, IV. 1905., 1935–1944/45.

A vizsgált csoport tagjainak többsége az 1880-as, 1890-es években született, ami azt jelenti, hogy a második világháború végére az ötvenes-hatvanas éveikben jártak. Ketten születtek az 1870-es években. Az egyik Szabó Iván a város legbefolyásosabb embere, felsőházi tag, bankelnök a legjelentősebb helyi gazdasági érdekképviseleti szerveknek volt az elnöke, a másik Hegedűs Ferenc ügyvéd, aki szintén több jelentős pozíciót is betöltött. A legfiatalabbak közvetlenül a századforduló után születtek, ők is a negyvenes éveikben jártak már ekkor. Horváth Ödönt a német megszállás után nevezték ki főispánná, az előrelépését a változó politikai viszonyoknak is köszönhette. Simala János gyümölcskereskedő pedig azért lett a második legnagyobb adófizető, legnagyobb gyümölcskereskedő, mert a zsidók kiszorítása miatt neki nagyobb tér jutott. Tehát mindketten a változó viszonyok nyertesei voltak.

Az elitcsoport tagjai számára az egyik legfontosabb generációs élményt az első világháborús frontszolgálat, majd a tanácsköztársasággal való szembefordulás jelentette. A legtöbben Kecskeméten vagy közvetlen a környékben (Nagykőrösön, Lajosmizsén) születtek.⁷⁶⁶ Többségüknek saját házuk volt Kecskemét belvárosában, és földbirtokkal is rendelkeztek. Ahogy Szilágyi Zsolt is megállapította: ahhoz, hogy Kecskeméten a helyi elit befogadjon valakit, aki nem itt született, annak földbirtokot kellett vásárolnia, ami presztízst adott.⁷⁶⁷

A csoportban jórészt olyanok találhatók, akik az 1938-as és az 1942-es adójuk alapján a virilis lista előkelő helyeit foglalták el, tehát a vagyonosabb, magasabb keresettel rendelkező polgárai közül kerültek ki. Két személy volt, aki nem került fel a virilis listára sem 1938-ban, sem 1942-ben: Károlyi Bernát, a Ferences Rendház főnöke és Tóth László nyomdaigazgató. Mindketten a kulturális elithez tartoztak.

A kiválasztott elittagokat besoroltam a különféle elitkategóriákba, amelyek ebben a korszakban meghatározóak voltak. Ezek: a városirányítási elit (V), a gazdasági elit (G), a (szak)értelmiségi és kulturális elit (É) és a multipozicionális elit (az előbbi betűkből több). Eszerint a 20 fős csoportból három gazdasági elittagot különíthetünk el Platter János konzervgyár tulajdonost, Simala János és Kovács Ferenc gyümölcskereskedőket. Van a csoportban két olyan kulturális elittag, akik nem kerültek fel a virilis listára, így nem tagjai a gazdasági elitnek. A többség 15 fő a multipozicionális elittagok csoportjába tartozik. Tagjai a gazdasági elitnek, mert szerepelnek a virilis listákon, többen tagjai a városirányítási elitnek és

⁷⁶⁶ Varga Balázs megállapította értekezésében, hogy az 1945 előtti közigazgatási és politikai vezetőréteg Győrben is jórészt helyben született emberekből állt, tehát igyekeztek olyan embereket állítani a város élére, akik sok szállal kötődtek a városhoz. Varga 2010: 60.

⁷⁶⁷ Szilágyi 2011. I.: 127–128.

a kulturális elitnek is. Néhány személy életét érdemes alaposabban is megismernünk, másokkal pedig a továbbiakban fogunk találkozni.

Kiss Endre 1886-ban született Nagykőrösön. Tanulmányait Kecskeméten végezte, 1913-ban tett ügyvédi vizsgát. Az első világháborúban megfordult a szerb, az orosz, az olasz majd a román hadszíntéren is. 1919-ben Horthy környezetéből tért vissza Kecskemétre, majd a tanácsköztársaság bukását követően megindította a kormánypárti Kecskeméti Közlöny című lapot, amelynek 1925-ig a főszerkesztője volt. 1925-ben választották tiszti főügyésznek Márkus Ferencsel szemben. A városban igen jelentős pozíciókat szerzett a harmincas évek első felében: 1929-ben az Ipartestület, 1932-ben a Kecskeméti Ügyvédi Kamara, 1933-ban a Katona József Társaság választotta meg elnökének. 1934-ben a város polgármestere lett. Polgármestersége idején sokat tett a város gazdasági életének fellendítése érdekében, 1934-ben rendezték meg először a „Hírös hetet”, 1935-ben felépült a baromfikellető központ, 1936-ra elkészült a közhűtőház, 1937-ben megnyílt a borközraktár. 1938-ban Kecskemét főispánjává nevezték ki, majd 1944 áprilisától a Közellátási Hivatal államtitkára lett.⁷⁶⁸ Az 1938-as virilis listán 68. majd 1942-ben a 126. helyet foglalta el.⁷⁶⁹ Kiss Endre ahhoz a Horthy-korszakbeli elithez tartozott, amely számára az egyik meghatározó élmény az első világháború és az ezt követő trianoni trauma volt. Ezt követően Horthyhoz csatlakozott, majd visszatérve egyre jelentősebb pozíciókban, a város gazdasági életének fellendítése érdekében dolgozott. A korszak végére már nemcsak a helyi elit tagja, hanem a német megszállást követő Sztójay-kormányban államtitkári posztot kapott, ami azt mutatja, hogy az egyre szélsőségesebbé váló politikai hatalom számára is megbízható személy volt, a holocaust idején is megtartotta pozícióját.

Horváth Ödön szintén egy Kecskemét melletti településről, Lajosmizséről került a városba. Ő volt a korszak egyik legfiatalabb, többféle elitpozíciót betöltő személye. 1901 végén született. Az első világháborúban tartalékos főhadnagyként harcolt az orosz fronton. A háború után visszatért Kecskemétre, és jogi végzettséget szerzett. Miután a Kecskeméti Közlöny korábbi tulajdonosát és főszerkesztőjét, Kiss Endrét tiszti főügyésszé nevezték ki, a politikai napilapot Horváth Ödön vásárolta meg, aki így annak tulajdonosa, kiadója és főszerkesztője lett.⁷⁷⁰ Horváth a harmincas évek közepén a törvényhatósági bizottság választott tagja lett, majd 1935-től a kisgyűlés tagja is. A virilis listán a 95. helyről 1942-re a 33. helyre jött fel, és ezzel az 52. legtöbb adót fizető személlyé vált. Öt év alatt az általa

⁷⁶⁸ Péterné – Szabó – Székelyné 1992: 146–147.

⁷⁶⁹ BKMÖL, IV. 1905., 1935–1944/45.

⁷⁷⁰ Péterné – Szabó – Székelyné 1992: 126.

befizetett adó 580-ról 1990 pengőre, hozzávetőlegesen három és félszeresére nőtt.⁷⁷¹ Földje, szőlője nem volt, a lapból származó havi átlagkeresete 500 pengő körül lehetett. A harmincas évek közepére jelentős pozíciókhoz jutott a városban: a Kecskeméti Iparegyesület elnöke, a Kecskeméti Gazdasági Vasút igazgatósági tagja, a Pénzügyi és a Jogügyi Szakbizottság tagja, az Építési és Szabályozási Bizottság választott tagja, a Római Katolikus Egyházközség tagja, és a Községi Iskolaszék testületébe is bekerült.⁷⁷² Tagja volt a Magyar Élet Pártjának, 1944. április 26-án Jaross Andor belügyminiszter előterjesztésére Kecskemét város főispánja lett. Horváth Ödön a 15 évvel idősebb Kiss Endre karrierútját követte. Fiatalon mindketten a kormánypárti lap révén szereztek jelentős ismertséget és népszerűséget a városban, majd ezt kamatoztatva politikai pályára léptek, és egyre jelentősebb pozíciókat szereztek meg a korszak végére. Horváth Ödön a megüresedő főispáni széket már a német megszállás utáni, szélsőséges, zsidóüldöző, a németeket kiszolgáló időszakban vette át.

Liszka Béla 1895-ben született Kecskeméten, apja a főreáliskola tanára volt és ismert író, emellett újságírással, műfordítással foglalkozott és kritikákat is írt. Liszka Kecskeméten tanult, jogi végzettséget is itt szerzett, majd 1915-től harcolt az első világháborúban. Először az orosz frontra került, ahol 1916-ban fogságba esett, de megszökött. Ezt követően a román fronton harcolt. A tanácsköztársaság idején részt vett ellenforradalmi csoportokban. 1919. áprilisában a város melletti szentkirályi felkelés élén állt, miután ezt leverték, Szegedre menekült, ahol belépett a Nemzeti Hadseregbe. Miután leszerelt, 1921-től a város szolgálatába állt. A hivatali létrát végigjárva 1922-től II. osztályú, 1926-tól I. osztályú aljegyző, majd 1937-ben a város tanácsnoka lett. Miután Kiss Endre lett a város főispánja, 1938-tól ő lett a város polgármestere.⁷⁷³ Különféle elitpozíciókba került ezt követően: a Bugac Egylet és a Magyar Ifjúságot Védő Egyesület ügyvezető elnöke, az Országos Frontharcos Szövetség Főcsoportjának társelnöke, a Gyorsírók Egyesületének elnöke, a Római Katolikus Egyházközség tanácsnoka, a Községi Iskolaszék és a Testnevelési Bizottság tagja, az Illetőségi Katonai és Kórházi Ügyosztály vezetője.⁷⁷⁴ 1944-ben fogadta a német megszálló katonákat, október 20-án – már a város közvetlen közelében folyó harcok ellenére is – esküt tett a Szálasi-kormányra. Az ő polgármestersége idején fosztották ki a zsidókat, kényszerítették őket a gettóba és hurcolták el. Liszka 1938-ban még nem szerepelt a virilis listán, tehát nem tartozott a város vagyoni elitjéhez, miután polgármester lett, a magasabb

⁷⁷¹ BKMÖL, IV. 1905., 1935–1944/45.

⁷⁷² Szilágyi 2011. II. 130.

⁷⁷³ Péterné – Szabó – Székelyné 1992: 126.

⁷⁷⁴ Szilágyi 2011. II. 148.

jövedelmének köszönhetően 1942-ben már a lista 131. helyén szerepelt.⁷⁷⁵ Liszka generációs élményéhez is hozzátartozott az első világháborús részvétel, majd a tanácsköztársaság rendszerével szembeni fegyveres szervezkedés. Ezt követően végig városi tisztviselő, ahol a hivatali ranglétrán egyre feljebb kapaszkodva eljutott a polgármesteri székig.

Érdeemes megnéznünk a városirányítási eliten kívül tevékenykedő, más multipozicionális elittagokat is. Az orvosok közül Cserey-Pechány Albint, az ügyvédek közül Hegedűs Ferencet mutatom be.

Cserey-Pechány Albin 1892-ben született Pozsonyban. 1914-ben szerzett orvosi diplomát a budapesti egyetemen, majd még ebben az évben bevonult és az orosz fronton szolgált, majd Bécsben és Lembergben dolgozott a kórházakban. A háborút követően a budapesti kettős sebészeti klinikán dolgozott, majd 1920 és 1922 között a Ferenc József kórházban. 1922-ben került Kecskemétre, itt a helyi kórháznak 1923-tól 1940-ig igazgató főorvosa volt. Nagyon fiatalon, egy év alatt lett főorvos, majd kórházigazgató, amit kiváló szaktudásának és ambiciózus személyiségének tudhatunk be. A kórházi állása mellett magánpraxisa is volt, emellett tudományos tevékenységet is végzett, német és magyar orvosi szaklapokban publikált.⁷⁷⁶ Cserey-Pechány Albin jelentős jövedelemmel rendelkezett, ugyanis 1938-ban a virilis listán a 27. helyen állt, 1942-ben a 19.-en, ekkor a városban a 29. legtöbb adót fizető személy volt. 1938-ban 1 288 pengő, míg 1942-ben már 3057 pengő adót fizetett.⁷⁷⁷ A kórházigazgatói jövedelem bruttó 490 pengő volt, a magánrendelésből további 550 pengőt keresett. Virilisként 1925-től tagja lett a törvényhatósági bizottságnak is. Az 1930-as években a helyi Magyar Gazda és Földműves Szövetség elnöke lett, emellett a Római Katolikus Egyházközség tanácsosa volt. 1935-ben a feleségével 24 kat. hold földet vásárolt, ennek nagyobbik részén, Bugacon mintagazdaságot hoztak létre, villát építettek, szőlőt és gyümölcsöst telepítettek.⁷⁷⁸ 1946-ban azzal a feltétellel nem B-listázták, hogy nem maradhat kórházigazgatói állásban, mert „*politikailag nem megbízható.*”⁷⁷⁹

Hegedűs Ferenc 1879-ben született Kecskeméten, jogi végzettséget szerzett, majd ügyvédként dolgozott. 1929-ben virilis jogon bekerült a város törvényhatósági bizottságába. Az 1930-as években a Kecskeméti Kereskedelmi Iparhitelintézet és Népbank, az Egyesült Gőztéglagyár Rt. és az Első Kecskeméti Szőlő- és Gyümölcsstermelő Szövetkezet igazgatósági

⁷⁷⁵ BKMÖL, IV. 1905., 1935–1944/45.

⁷⁷⁶ Péterné-Szabó-Székelyné 1992: 59.

⁷⁷⁷ BKMÖL, IV. 1905., 1935–1944/45.

⁷⁷⁸ Szilágyi 2011. II. 136–137.

⁷⁷⁹ BKMÖL XVII/46. 20. doboz

tagja lett.⁷⁸⁰ 1938-ban a virilis listán az előkelő 4. helyen állt, majd 1942-re a 21. helyre csúszott, így a város 32. legtöbb adót fizető polgára lett. Ez annak tudható be, hogy alig növekedett a jövedelme és a vagyona, vagyis 1938-ban 2495 pengő adót fizetett, 1942-ben 2780-at.⁷⁸¹ Hegedűs Ferenc később a Magyar Ügyvédek Nemzeti Egyesületében is szerepet vállalt, és Márkus Ferencsel szemben a zsidók fokozott korlátozására törekedett.⁷⁸²

3. A zsidók szerepe Kecskemét társadalmában a német megszállás előtt

Mielőtt rátérünk a kecskeméti zsidóság bemutatására és a helyi társadalomban betöltött szerepére, érdemes áttekintenünk Kecskemét felekezeti megoszlását és azt, hogy milyen összefüggés volt a vallási hovatartozás és a helyi társadalom rétegződése között.

6. táblázat. *A népesség felekezeti megoszlása Kecskeméten (1930-1949)*

Felekezetek	1930	%	1941	%	1949	%
Római katolikus	60258	75,8	67344	77,2	70252	79,5
Görög katolikus	209	0,3	382	0,4	269	0,3
Református	16094	20,2	16774	19,2	16256	18,4
Evangélikus	1173	1,5	1228	1,4	1123	1,3
Izraelita	1567	2	1346	1,5	269	0,3
Egyéb	166	0,2	269	0,3	191	0,2
Egyházhoz, felekezet-hez nem tartozó	-	-	-	-	28	-
Összesen	79467	100	87269	100	88369	100

Forrás: Az 1930. évi népszámlálás. 384. o. Kovács A.: 9. o., Kiss É.: 26. o., Az 1941. évi népszámlálás 2., 322. o.

Míg a szomszédos, szintén erős mezővárosi hagyományokkal rendelkező városokban igen erős volt a reformátusság, mint például Nagykőrösön, addig Kecskeméten a katolikusok aránya meghaladta az országos arányukat is. A 19. század előtt a feltételezések szerint 50-50 százalék lehetett a katolikusok és reformátusok aránya a városban.⁷⁸³ Kovács Alajos kimutatása alapján azonban egyértelműen kirajzolódik az a tendencia, hogy a legkorábbi adatoktól, 1825-től folyamatosan nőtt a római katolikusok aránya 64,7%-ról, 1930-ra 75,8%-ra. A reformátusok aránya ugyanezen idő alatt folyamatosan csökkent a lakosság közel egyharmadáról (31,9%), egyötödére (20,2%).⁷⁸⁴ A vizsgált időszakban a római katolikus

⁷⁸⁰ Szilágyi 2011. II. 123–124.

⁷⁸¹ BKMÖL, IV. 1905., 1935–1944/45.

⁷⁸² Az ügy részleteit lásd a következő fejezetben.

⁷⁸³ Ö. Kovács 1996: 29.

⁷⁸⁴ Kovács 1935: 9.

aránya tovább növekedett, közel 80 százalékra addig a többi egyházhoz tartozók aránya csökkent.

A második világháború a város felekezeti összetételét is átalakította. „Az 1949-es népszámlálás adatai szerint a magyar társadalom 67,8%-a vallotta magát római katolikusnak, 21,9%-a reformátusnak, 5,2%-a evangélikusnak, 2,7%-a görög katolikusnak, 1,5%-a izraelitának.”⁷⁸⁵ A római katolikusokon kívül az összes többi felekezethez tartozók aránya az országos átlag alatt maradt. Az izraelita felekezethez tartozók aránya csökkent a legnagyobb mértékben a második világháború idején elkövetett holokauszt miatt. A városban a zsidók száma 1900-ban és 1910-ben volt a legmagasabb két ezer fő körül, arányuk (3,5% és 3%)⁷⁸⁶ még ekkor is lényegesen elmaradt az országostól (4,9%, 5%).⁷⁸⁷ A legkevésbé az evangélikusok száma változott.

Kecskeméten a második világháború előtt az egyes valláshoz tartozás jelentősen összefüggött a társadalmi rétegződéssel és a lakóhely szegregációjával is. A város területén térben is elkülönültek egymástól a különféle vallásokhoz tartozók. A katolikusok aránya magasabb volt a külterületeken (79,5%), mint a belterületen (71,1%). A zsidók esetében pontosan fordított tendenciát lehetett kimutatni, ugyanis a külterületen alig éltek (0,1%), míg a belterületen jóval többen (4,4%)⁷⁸⁸ és ezzel már megközelítették országos arányukat (5%).⁷⁸⁹ A város belső területein is jól kimutatható a szegregáció. Míg a déli területeken magas volt a katolikusok aránya (84-87%), addig Kecskemét legészakibb részén fekvő Behlenvárosban csupán 48,6% volt az arányuk, míg a reformátusoké 39%, a zsidóké 8,5%. A szomszédos városrészekben is magasabb volt a reformátusok és a zsidók aránya, mint a városban összességében. Az evangélikusok is ezeken a területeken koncentráálódtak.

Ha a birtokosok vallási hovatartozását is megfigyeljük, jól kirajzolódik, hogy az egyre nagyobb birtokosok között nő a reformátusok aránya. Az öt hold alatti kisbirtokosok 18,4% református, míg 80,3% katolikus. A középbirtokosok körében 40,1% a reformátusok aránya és 58,7% a katolikusoké.⁷⁹⁰

A kecskeméti zsidóság lakóhelyi szegregációjának mértékére vonatkozóan Szilágyi Zsolt kiszámította az 1910, 1920 és 1930-as évekre vonatkozóan a helyi zsidó lakosság disszimilációs indexét, ami azt mutatja meg, hogy zsidók mekkora részét kellene szétköltöztetni ahhoz, hogy a zsidók és nem zsidók megoszlása azonos legyen a városban

⁷⁸⁵ Valuch 2001: 270.

⁷⁸⁶ Kovács 1935: 9.

⁷⁸⁷ Gyáni – Kövér 1998: 128.

⁷⁸⁸ Kovács 1935: 11.

⁷⁸⁹ Gyáni – Kövér 1998: 350.

⁷⁹⁰ Kovács 1935: 11.

belül. Ez az érték Kecskeméten mindhárom évben a legalacsonyabb volt az alföldi törvényhatósági jogú városok sorában, de még a budapesti értékeknél is alacsonyabb. Kecskeméten ez az érték 25-30 között volt, Budapesten 33-34 körül, Debrecenben 35 és 41 között, Hódmezővásárhelyen 46 és 49, Szegeden 45-50, míg Baján 57-59 között.⁷⁹¹ Az adatok alapján megállapíthatjuk, hogy a zsidók lakóhelyi szegregációja ebben az időszakban Kecskeméten volt a legalacsonyabb a felsorolt városok sorában.

A zsidók 1791-ben kaptak engedélyt arra, hogy Kecskemét város területén véglegesen letelepedjenek, korábban csak az országos vásárokon vehettek részt a városban.⁷⁹² 1811-ben megtört a görög kereskedők kiváltsága, mert ekkor megengedték, hogy egy zsidó is árusíthasson a heti vásárokon, majd versengeni kezdtek a görög és a zsidó kereskedők Kecskeméten is.⁷⁹³ A városi tanács a zsidókat a helyi kereskedelem fellendítése érdekében engedte betelepülni. A XVIII. század végén a helyi zsidók kocsmáltatási jogot, mézárszéktartási jogot is szereztek, olajmalmot állítottak fel, A hitközséget 1801-ben alapították, a zsinagógát 1823-ban építették.⁷⁹⁴ 1848-ban már 808 zsidó élt a városban.⁷⁹⁵

A zsidók a XIX. század közepétől bekapcsolódtak a baromfi és gyümölcskereskedelembé, és egyre nagyobb mennyiségű árut szállítottak külföldre is. Az 1860-as évektől kezdve Kecskeméthy Herz gyümölcskereskedő több európai nagyvárosban is járt annak érdekében, hogy üzleti kapcsolatokat építsen ki. Fia, Kecskeméti Mihály a helyi bor- és gyümölcskereskedelemben meghatározó alakjává vált.⁷⁹⁶ A hitközség 1869-ben neológnak nyilvánította magát, majd 1917-ben megalakult az autonóm ortodox hitközség is, a neológok azonban továbbra is kétharmados többségben maradtak.⁷⁹⁷ A kecskeméti zsidóság beilleszkedését a helyi társadalomba előmozdította az, hogy gyermekeiket többségében a helyi református vagy piarista gimnáziumba írták, ez a két világháború közötti időszakra is jellemző volt. 1882. október 7-én alakult meg a Kecskeméti Kereskedői Kaszinó, amelynek vezetői jórészt zsidó származásúak voltak.

Kecskeméten a zsidók száma 1900-ban és 1910-ben volt a legmagasabb: 2000 fő körül. Ekkor a város lakosságához viszonyított arányuk 3,5%, illetve 3% volt.⁷⁹⁸ 1930-ra a zsidók száma 1567 főre csökkent (2%), ami 1941-re még tovább csökkent 1346 főre (1,5%-ra). 1944-ben az 1610/1944. M. E. rendelet alapján összeírták a zsidókat, ekkor Kecskeméten

⁷⁹¹ Szilágyi 2011. I.: 123. 34. ábra adatai alapján

⁷⁹² Nagy 2005: 2.

⁷⁹³ Ö. Kovács 1996: 52.

⁷⁹⁴ Ö. Kovács 1996: 75.

⁷⁹⁵ Nagy 2005: 4.

⁷⁹⁶ Ö. Kovács 1996: 112.

⁷⁹⁷ Nagy 2005: 7.

⁷⁹⁸ Kovács 1935: 9.

564 családban 1323 fő élt.⁷⁹⁹ Ebből 873 főt kényszerítettek a gettóba. A népszámlálási adatok szerint 269 fő, a kecskeméti zsidóság 20%-a élte túl a második világháború és a deportálások gyötrelmeit.⁸⁰⁰

Kecskeméten 1930-ban a kereskedelem és hitel területén dolgozók 18,1%-a volt zsidó, a közszolgálatot végzők és a szabad foglalkozásúak 4,2%-a, a nyugdíjasok és tőkepénzesek, illetve az iparban dolgozók 3%-a. Tehát ezeken a területeken a zsidók felülreprezentáltak voltak. Az őstermelők mindössze 0,1%-a és a házi cselédek 0,3%-a volt zsidó.⁸⁰¹ 1930-ban Kecskeméten az orvosok 32%-a, az ügyvédek 24%-a és a színészek 15,6%-a volt zsidó.⁸⁰² Ugyanakkor 1910-hez és 1920-hoz viszonyítva ezeken a területeken is csökkent a zsidók aránya.⁸⁰³

A zsidók szinte csak a belterületen éltek. 1930-ban az 1567 Kecskeméten élő zsidó közül mindössze 50 fő (0,1%) élt külterületen. A belterületen a zsidók aránya így 4,4% volt.⁸⁰⁴ Kecskeméten is, mint az ország más területein is a magasabb jövedelemmel és társadalmi pozícióval rendelkező rétegek körében a zsidók aránya jóval magasabb volt, mint a más felekezethez tartozók esetében. Iskolai végzettségük is lényegesen magasabb volt a nem zsidókénál. A főiskolát végzettek 8,4%-a volt zsidó, a középiskola 8 osztályát végzettek 11,3%-a, a 6 osztályát végeztek 11,4%-a és a 4 osztályát végeztek 12,1%-a. Tehát a magasabb iskolai végzettséggel rendelkezők tekintetében a zsidók aránya a város népességén belüli 2%-os arányukhoz viszonyítva négyszeres-hatszoros volt.⁸⁰⁵

1930-ban a Kecskeméten élő zsidók közel fele, 48%-a (759 fő) a kereskedelem és hitel foglalkozási ághoz tartozott, 24%-a (372 fő) az iparhoz, 13%-a (210 fő) a közszolgálat és szabadfoglalkozású kategóriába, 6%-a a nyugdíjasok és tőkepénzesek csoportjába, a többi területen kevesen dolgoztak, az őstermelő zsidók aránya mindössze 2,5% (40 fő) volt.⁸⁰⁶

A gazdasági elit zsidó tagjai

Ha áttekintjük a Kecskeméten utoljára készült olyan virilis listát, amely a zsidó vallású adófizetők adatait is tartalmazza, akkor kiderül, hogy a gazdasági elitben mekkora szerepet

⁷⁹⁹ BKMÖL IV. 1928/a, 5. doboz

⁸⁰⁰ A kutatók általában 220 és 260 ezer főre becsülik a vészkorszak túlélőinek számát, arányait tekintve a fővárosi zsidó lakosság 40, míg a vidéki 75 százaléka esett áldozatul a háborús népirtásnak. Gyurgyák 2001: 581. Vannak más becslések is: Szita Szabolcs a fővárosi túlélők számát 120-140 ezer főben, a vidékiekét 60 ezer főben és a visszatérő túlélők számát 80-85 ezer főben adja meg. Szita 2001: 257.

⁸⁰¹ Kovács 1935: 23.

⁸⁰² Kovács 1935: 26.

⁸⁰³ Nagy 2005: 8.

⁸⁰⁴ Nagy 2005: 11.

⁸⁰⁵ Nagy 2005: 16.

⁸⁰⁶ Nagy 2005: 23.

játszott a zsidóság. 1938-ban a 25 legtöbb adót fizető között 16 zsidó és 9 nem zsidó volt. Közülük a zsidók közel kétszer annyi adót (52 212 P) fizettek be, mint a nem zsidók (27 192 P). A 25 legtöbb adót fizető közel kétharmada (16 fő) kereskedő, a többiek ügyvédek, orvosok, menedzserek, és egy földbirtokos is volt közöttük. Azok a kereskedők, akiknél nem tüntették fel, hogy milyen termékekkel foglalkoztak, a gyümölcsön túl más áruval, például, baromfival, vagy tojással is kereskedtek, mint a Benedek, vagy a Kertész család tagjai. Ez az adatsor azt is megmutatja, hogy a gyümölcskereskedelemből milyen jelentős profit érkezett a város kereskedőihez, és azt is, hogy a nem zsidó kereskedők, még ha szám szerint kevesebben is voltak, hasonló volumenben értékesítettek, mint a zsidók.

7. táblázat *Kecskemét 25 legnagyobb zsidó és nem zsidó adófizetője az 1938. évi adó alapján (Pengő)*

Zsidók		Nem zsidók	
Név, foglalkozás	Összes adó (P)	Név, foglalkozás	Összes adó (P)
1. dr. Moskovits Lajos, orvos	4768	7. Wogrincsics Géza, gyümölcskereskedő	3500
2. Kertész Menyhért, kereskedő	3874	9. dr. Héjjas Elek, földbirtokos	3321
3. Kertész Dezső, kereskedő	3874	10. Simala János, gyümölcskereskedő	3286
4. dr. Holzer Zsigmond, orvos	3669	11. Kovács Ferenc, gyümölcskereskedő	3263
5. Balázs Jenő, gyümölcskereskedő	3588	13. Fejér Ernő, bankelnök	3040
6. dr. Markó Imre, ügyvéd	3567	15. Dr. Steyskal Ottó, ügyvéd	2967
8. Pataki Albert, kereskedő	3420	21. Bende Imre, gyümölcskereskedő	2782
12. Háy Árpád, kereskedő	3256	23. Fülöp Béla, kereskedő	2537
14. Tauber Dezső, gyufagyár-igazgató	2980	24. dr. Hegedűs Ferenc, ügyvéd	2495
16. Benedek György, kereskedő	2803		
17. Benedek László, kereskedő	2803		
18. Benedek Sándor, kereskedő	2803		
19. Gratzner Ferenc, gyümölcskereskedő	2801		
20. Schilinger Dezső, kereskedő	2789		
22. Fleischmann Benő, ecetgyáros	2773		
25. Fispán Géza, kereskedő	2444		

Forrás: BKMÖL, IV. 1905. Kecskemét város igazoló választmányának iratai 1935-1944/45.

Zsidó ügyvédek

A Kecskeméti Ügyvédi Kamarának 1938-ban 79, 1939-ben 75, 1940-ben 71, 1942-ben és 1943-ban is 69 tagja volt, miközben a zsidó ügyvédek száma nem változott, mindvégig 22 fő maradt. Tehát a zsidótörvények nem éreztették a hatásukat a kecskeméti zsidó ügyvédek körében, számuk nem változott 1938 és 1943 között.⁸⁰⁷ A Kecskeméti Ügyvédi Kamara és a Magyar Ügyvédek Nemzeti Egyesülete⁸⁰⁸ (MÜNE) működésére vonatkozóan dr. Márkus Ferenc ügyvéd, kamarai elnök népbírói ügye alapján rendelkezünk információkkal. Márkust 1937. október 10-én választották meg a kamara elnökének. Több tanú is elmondta a népbírói tárgyaláson, hogy Hegedűs Ferenc⁸⁰⁹ volt az, aki támadta Márkust, mert ez nem lépett fel elég határozottan a zsidó ügyvédekkel szemben.

Márkus tárgyalásán dr. Szabó József ügyvéd elmondta, hogy öt-hat éve nem tagja az ügyvédi kamara választmányának, de a kamara közgyűléseire eljárt. Tudja, hogy Márkust Hegedűs támadta a MÜNE részéről, „mert szerinte nem képviseli eléggé a helybeli zsidó kartársakkal szemben azokat az érdekeket, amiket a MÜNE vallott magáénak.” Márkussal többször beszélgetett arról, hogy a kamarát a törvényes keretek között fogja tartani, és nem engedi, hogy a MÜNE vezetői beleszóljanak a működésbe. Márkus tagja volt a Vitézi Széknek is.

Dr. Holosnyay Ambrus államügyész azt állította, hogy Márkus megkereste őt annak érdekében, hogy akadályozzák meg, a kecskeméti MÜNE megalakítását 1938-ban vagy 39-

⁸⁰⁷ Nagy 2005: 44., Szilágyi 2011. I.: 125. és BKMÖL, XXV. 18. 116/1946. dr. Márkus Ferenc pere

⁸⁰⁸ A húszas években az ügyvédek kevésbé tolódtak jobbra, mint más értelmiségi csoportok, az ügyvédi kamara nem követte a fajvédő értelmiségi szakmai szervezetek mintáját, továbbra is ragaszkodott a liberális elvekhez. Az ügyvédek fele zsidó volt (1920-ban 50,5%, 1930-ban 49% a zsidó ügyvédek aránya országosan). Az ügyvédi kamara nem vett tudomást a numerus clausus törvény faji kvótájáról sem, az ügyvédek körében alig csökkent a zsidók aránya. A MÜNE-t, az ügyvédek fajvédő szervezetét 1927-ben alapították meg, de kicsi és kevésbé befolyásos szervezet maradt. A befolyásosabb ügyvédek nem csatlakoztak, a budapesti ügyvédek csupán 10%-a lépett be a MÜNE-be, a vidéki szervezeteket hosszú ideig nem tudták megalapítani. 1927-ben az ügyvédi kamara tagjainak döntő többsége tiltakozott az ellen a törvénytervezet ellen, hogy az ügyvédi kamarában korlátozzák a zsidó ügyvédek arányát. A Gömbös-kormány korporatista reformjával az 1935-ös törvényjavaslat az ügyvédi kamara önállóságának megszüntetésére törekedett, az etnikai és vallási kvótarendszer bevezetésével pedig a zsidókat igyekezett kiszorítani a kamarából. A jogásztársadalom felháborodott a törvényjavaslaton, a MÜNE támogatta ezt és a szervezet a kamara vezetésében is szerepet kapott. Az ügyvédi rendtartásról szóló törvényt végül 1937 tavaszán fogadta el az országgyűlés. A törvény bevezette az ügyvédi numerus clausust, és felszámolta a kamara autonómiáját. A gyakorlat jogától a pályán lévő ügyvédek az első és a második zsidótörvény nem fosztotta meg, a keresztény ügyvédek többsége nem támogatta e törvények bevezetését. Az ügyvédek többsége ezt követően is távol tartotta magát a MÜNE-től, sőt létrehozták a MÜNE-vel szemben álló, szélsőségektől mentes Keresztény Ügyvédek Nemzeti Szövetségét (KÜNSZ), amely mentesíteni igyekezett a kamara zsidó tagjait a zsidótörvények hátrányos jogkövetkezményei alól. Az új szervezet sikeres volt, a kamara vezetésében is többséget szereztek, ahol a MÜNE tagjai 1941-ig kisebbségben voltak. A vidéki kamarák vezetőinek többsége 1941-ig nem lépett be a MÜNE-be. 1942 januárjában a MÜNE kormányzati támogatással és törvénytelen eszközökkel átvette a kamara irányítását Budapesten, majd a vidéki szervezetekben is. A MÜNE 1942 tavaszán kérte a kormánytól az összes zsidó ügyvéd gyakorlatának megszüntetését, de Bárdossy menesztése után a Kállay kormány leállította ezt a törekvést. A zsidó ügyvédek egészen a német megszállásig gyakorolhatták hivatásukat. Kovács 2001. és Karady é. n.

⁸⁰⁹ Dr. Hegedűs Ferenc bemutatását lásd az előző fejezet végén.

ben.⁸¹⁰ 1939-ben MÜNE taggyűjtési felhívást köröztettek, amelyet dr. Kürtösi Lóránt és dr. Farkas Ferenc írt alá. Ekkor a tanú ismét beszélt Márkussal, és úgy döntöttek, hogy részt kell venni a MÜNE-ben, és mérsékeltebb embereket kell oda delegálni. A MÜNE elnökének egy gyűlésen dr. Hegedűs Ferencet választották meg. Ők nem akarták, hogy Hegedűs legyen az elnök, de nem tudták megakadályozni. Szerinte szabálytalanul választották meg Hegedűst, és Holosnyai a belügyminiszterhez fordult panasszal. Ezt követően az akkori főispán, dr. Kiss Endre magához hívatta, és kérte, hogy vonja vissza a panaszát. Ez elől Holosnyai igyekezett kitérni, de az „*újabb és újabb unszólásokra végre kénytelen voltam a panaszt visszavonni.*” Hegedűs kamarai elnök is szeretett volna lenni.

1941. március 5-én a kecskeméti ügyvédi kamara választmánya és kereseti adóalap kivető bizottsága ülésezett, amelyen a helyi MÜNE is képviseltette magát. Az ülés tárgya az 1941. évi kereseti adó kivetése volt. A MÜNE helyi csoportja állította össze a kereseti adó kivetési tervét. Az adó kivetésének irányadó elve az ügyvédi iroda jövedelmezősége volt továbbá az, hogy van-e ügyvédjelölt az irodában, és hogy az ügyvéd teljesített-e rendkívüli fegyvergyakorlatot az elmúlt évben. A 73 kecskeméti ügyvéd esetében összesen 149 000 pengő kereseti adót állapítottak meg. A legmagasabb összeg 6 000 pengő, míg a legalacsonyabb 600 pengő volt. Átlagosan 2 041 pengő volt a kereseti adó ügyvédenként, a 21 zsidó ügyvéd esetében ez valamivel magasabb 2 390 pengő volt. Kecskeméten a zsidó ügyvédek aránya 1941-ben 29% volt. A legtöbb négy kereseti adót fizető között három zsidót találunk és Márkus Ferenc kamarai elnököt.

8. számú táblázat. *A kecskeméti ügyvédek kereseti adókivetése az 1941. évre*

Az ügyvéd neve	Az 1941. évi kereseti adó összege pengőben	Zsidó ügyvédek
Adorján Imre	3000	X
Aszódi Ferenc	2000	X
Aszódi Géza	2700	X
Augner György	1000	X
Augner Rezső	2000	X
Bán Kálmán	6000	X
Bereczki Ferenc	1200	
Brett László	2500	X
Csereklyei Gyula	2000	
Csereklyei Sándor	4000	
Dallos Kálmán	2200	
Dékány Aladár	1400	X
Dékány György	1400	X
Dormány Dezső	1200	
Dormány Mihály	2000	
Farkas Ferenc	1200	

⁸¹⁰ A kecskeméti MÜNE-t 1938. július 17-én alapították. Kecskeméti Közlöny 1938. július 17-i szám. Köszönöm Nagy Istvánnak, hogy felhívta erre a dátumra a figyelmem.

Farkas József	1200	
Fejér Pál	2900	
Fritz Imre	4500	X
Fritz Miklós	2000	X
Gruder Adolf	2000	X
Gruder János	2000	X
Györffy Gyula	900	
Györffy Pál	2500	
Hajdu József	2400	
Ifj. Hammerschmied József	1500	
Hegedűs Ferenc	3800	
Holosnyay Ambrus	1200	
Jámbor József	1200	
Jenei Pál	1800	
Kardos Ferenc	1100	
Kenéz Zoltán	3400	X
Kerekes Emil	1200	
Kerekes József	600	
Kerekes László	2500	X
Kerekes Sándor	1500	
Kiss Béla	600	
Kohn Sándor	800	X
Koncz Erzsébet	600	
Kósa Ferenc	1000	
Kovács Imre	4000	
Kozacsek Elek	2000	
Körösztyós János	1000	
Kürtösi Lóránt	1200	
Lówy Sándor	1500	X
Magyar József	1900	
Markó Imre	5000	X
Markó József	2000	
Vitéz Márkus Ferenc	5500	
Molnár Erik	1500	
Nagy László	4000	
Nagy Mihály I.	3000	
Nagy Mihály II.	1000	
Nagy Sándor	1200	
Németh László	1200	
Nóta István	3500	
Oroszlán Géza	1500	X
Prém István	800	
Révész László	2900	
Sági József	800	
Sárközy Jenő	3000	
Stejskal Ottó*	3000	
Szabó Emil	1500	
Szabó József	4000	
Szabó Pál	4000	
Széles Lajos	600	
Szigeti Iván Ferenc	1800	X
Szivós Béla	1200	X
Szondy Károly	1200	
Sahin Tóth István*	800	
Tóth Dezső	1200	
Váry István	700	
Vogt Károly	2500	

* 1943-ban elhunytak Forrás: BKMÖL, XXV. 18. 116/1946. dr. Márkus Ferenc pere

A kecskeméti ügyvédi kamara elnöke 1944. június 15-én írt levelet az igazságügy miniszternek. „A 7720/1939. M. E. rendelet 18. §. 2. bek. alapján jelentjük, hogy a kamaránál bejegyzett ügyvédek közül valamennyi zsidó ügyvédet szám szerint 57-et töröltünk.” 1943. december elsejétől nem vettek fel zsidó ügyvédet a névjegyzékbe, nyolc zsidó ügyvédjelöltet is töröltek belőle. 1944. április 5-én a kamara választmánya törölte az összes zsidó ügyvédet a névsorból az 1210/1944. M. E. rendelet alapján. Felsorolták a kecskeméti zsidó ügyvédek és az adott iroda keresztény gondnokát is, aki átvette az irodát.

9. számú táblázat. *A zsidó ügyvédek irodáját átvevő nem zsidó ügyvédek és az egyes irodák kereseti adója.*

Zsidó ügyvédek névsora	A kereseti adó összege pengőben (1941)	A kirendelt ügyvéd irodagondnok	A kereseti adó összege pengőben (1941)
Adorján Imre	3000	Csereklyei Sándor	4000
Aszódi Ferenc	2000	Györffy Gyula	900
Aszódi Géza	2700	Dallos Kálmán	2200
Augner György	1000	Kardos Ferenc	1100
Augner Rezső	2000	Kürtösi Lóránt	1200
Bán Kálmán	6000	Németh László bevonulása után Vujovich Ferenc	1200, majd a kezdő Vujovich
Brett László	2500	Kerekes József	600
Dékány Aladár	1400	Kiss Béla	600
Dékány György	1400	Kiss Béla	600
Fritz Imre	4500	Muraközy Ottó	
Fritz Miklós	2000	Bereczky Ferenc	1200
Gruder Adolf	2000	Hammerschmid József	1500
Gruder János	2000	Hammerschmid József	1500
Kenéz Zoltán	3400	Kiss Zoltán	
Kohn Sándor	800	Farkas Ferenc	1200
Kerekes László	1500	Koncz Erzsébet	600
Lőwy Sándor	1500	Csereklyei Gyula	2000
Markó Imre	5000	Nagy Sándor	1200
Oroszlán Géza	1500	Koppány Gyula	
Szigeti Iván Ferenc	1800	Kósa Ferenc	1000
Szivós Béla	1200	Szigethy Zoltán	

Forrás: BKMÖL, XXV. 18. 116/1946. dr. Márkus Ferenc pere

A táblázat adataiból megállapíthatjuk, hogy az esetek többségében a sajátjukénál nagyobb kereseti adót fizető irodához jutottak a nem zsidó ügyvédek. A városban nyilas vezetőként

ismert dr. Farkas Ferenc a legkisebb kereseti adóval rendelkező dr. Kohn Sándor irodáját kapta meg.⁸¹¹

Zsidó orvosok

A Kecskeméti Orvosi Kamara együtt működött a Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyei kamarával, ahol a harmincas évek végén 1 128 volt a tagok száma, akik közül közszolgálatban működött 736 fő. Közülük 89 fő, azaz 12 százalék volt zsidó. A többi 392 tag közül 181 fő, azaz 46 százalék volt zsidó. Megfigyelhető, hogy a közszolgálatban a zsidó orvosok aránya jóval alacsonyabb volt, mivel igyekeztek kiszorítani innét őket, így inkább magánorvosként dolgoztak. Az orvosi kamara is igyekezett megvédeni a zsidó orvosokat, ugyanis a korlátozó intézkedések ellenére az 1940-41-es, majd a 1943-44-es címtár is újabb zsidó orvosokat említett Kecskeméten.⁸¹²

Felsőbb nyomásra Kecskeméten is meg kellett alakítani a Magyar Orvosok Nemzeti Egyesületét⁸¹³ (MONE). A kecskeméti MONE-t 1938. április 10-én alapították meg.⁸¹⁴ Elnöke dr. Matolcsy Károly⁸¹⁵ nőgyógyász lett, akit 1945. májusában letartóztattak és a

⁸¹¹ BKMÖL, XXV. 18. 116/1946. dr. Márkus Ferenc pere

⁸¹² Nagy 2005: 45-46.

⁸¹³ A Magyar Orvosok Nemzeti Egyesületét 1919 áprilisában, a Tanácsköztársaság idején alapították meg titkosan, legálisan 1919. augusztus 17-én. Az egyesületet fajvédő céllal hozták létre annak érdekében, hogy az orvosok között a vezető szerep a magyar „fajbeliekhez” kerüljön, és hogy a zsidó orvosokat kiszorítsák a vezető posztokról, majd az orvosi szakmából. A MONE hamarosan összeállította a keresztény orvosok névjegyzékét Csilléry András vezetésével, aki a forradalom bukását követően a Népegészségügyi tárca vezetője lett. A MONE-nak jelentős szerepe volt a numerus clausus (1920. évi XXV.) törvény megszületésében is. A MONE a Turul diákszövetségen belül megszervezte a Csaba Bajtársi Szövetséget, amely a keresztény orvostanhallgatók szervezete volt. A MONE tagjai között több jelentős orvos volt, rektorok, dékánok, egyetemi professzorok, többek között Ritoók Zsigmond, Bársony János, Székely Ágoston, Verebély Tibor.

A MONE-ba belépő orvosokat faji szempontból átvilágították, majd adataikat listára rögzítették, amit felhasználtak az új orvosi állások betöltésénél. Az 1920-as években a társadalombiztosítás reformját követően az orvosok egyre nagyobb része állami tisztviselő lett, a MONE az államosított biztosítóintézeteket igyekezett ellenőrzése alá vonni (Csilléry András lett az OTI elnöke, aki 1938-ban az első zsidótörvény tervezetét benyújtotta a parlamentben) és ott a keresztény orvosokat álláshoz juttatni, akik ezért szívesen beléptek az egyesületbe. A harmincas években az OTI-nál alkalmazott orvosok kétharmada a MONE tagjai közül került ki.

A zsidó orvosok egyre nagyobb aránya magánorvos, míg a keresztény orvosok kétharmada alkalmazott orvos lett. 1936-ban felállították az Országos Orvosi Kamarát (OOK), amelynek elnöke Verebély Tibor lett, és bevezették a kötelező kamarai tagságot. A kamara szintén a zsidó orvosok kiszorítására törekedett. 1941-ben a MONE az OOK-tól kapott iratok alapján állította össze a zsidó orvosok listáját, amit átadtak a Honvédelmi Minisztériumnak, annak érdekében, hogy a listán szerelő orvosokat hívják be munkaszolgálatra. A német megszállást követően az orvosi kamara elnöke kérvénnyel fordult a belügyminiszterhez, hogy a munkaszolgálatos orvosokat mihamarabb deportálják, ennek az akciónak a becslések szerint 2500 orvos esett áldozatul. Kovács 1995. és Pelle 2006.

⁸¹⁴ BKMÖL IV. 1910/c, 23770/1938.

⁸¹⁵ Dr. vitéz Matolcsy Károly 1892. jan. 18-án született. A város kényszerkiürítésekor a betegeit Kisnyírben lévő villájába szállította, a szülészeti osztályát is ide helyezte ki, amelynek felszerelését így megmentette. 1940-ben a nem zsidó virilisek listáján a második helyen szerepelt. BKMÖL IV. 1905. Kecskemét város igazoló választmányának iratai 1935-1944/45. Kovács Bálint református lelkész Matolcsy Károlyról részletesebben is beszélt a vele készített interjú során: „*Matolcsy Károly volt ekkor a nőgyógyász, adatai szerint háromezer körül volt a sértettek száma [akiket a szovjet katonák megerőszakoltak – beszúrás R. R.]. Matolcsy Károly a front*

népbíróság elé akartak állítani. Matolcsy mellett országos és helyi szinten is igen jelentős személyek álltak ki.⁸¹⁶

Matolcsy mellett több kollégája, zsidók és nem zsidók is tanúskodtak a rendőrségi kihallgatáson. Dr. Merétey Sándor kórházigazgató főorvos, egyetemi magántanár elmondta, hogy a MONE kecskeméti szervezetének működése nem volt demokráciaellenes, mindössze a kötelező közgyűléseket tartotta meg, és néhány közegészségügyi előadást szervezett. A zsidókat nem üldözte a helyi MONE, a szervezet működésének nem volt jelentősége. Dr. Cserey-Pechány Albin kórházigazgató főorvos vallomásában előadta, hogy a MONE utolsóként megalakult szervezete volt a kecskeméti, ekkor is csak felsőbb nyomásra hozták létre. A helyi MONE nem volt zsidóellenes, alig volt működése. A szervezet részben Matolcsynak köszönhetően nem volt demokrácia-ellenes sem, ezért a szélsőségesek támadták is. Dr. Róth Miklós izraelita orvos vallomása szerint 1942-ig, míg itthon volt, nem érzekelte a MONE működését. Nem érezte e szervezet káros hatását, a zsidó orvosok mellőzését sem. Őt Matolcsy segítette és támogatta, a „*zsidókkal szemben sem volt demokráciaellenes.*” Dr. Nagy György igazságügyi orvos szakértő szerint Budapestről, a központi szervezettől többször sürgették, hogy Kecskeméten is alakítsák meg a helyi MONE-t. Mielőtt Matolcsyt megválasztották volna az egyesület elnökének, a kecskeméti zsidó orvosokkal közölte, hogy őt jelölték erre a tisztségre. Jelölését a zsidó orvosok is támogatták, mert személyében biztosítékot láttak arra, hogy a szervezet működésében a szélsőségek nem jutnak érvényre. A budapesti kollégák rossz néven vették, hogy Kecskeméten 1919 óta nem alakult meg a helyi MONE.

Dr. Gereben János népjógyász aláírta a közjegyző előtt, hogy Matolcsy ártatlan, mellette Rigó Ferenc,⁸¹⁷ Reiszmann Gyula és Reiszmann Andor, valamint Blau László

alatt is Kecskeméten maradt, kiment a tanyájára, kivitte oda az egész kórházi osztályt és személyzetet is, és ott dolgozott. Amikor lehetett utána visszajött és a Thury szanatóriumba rendezkedett be, mert a városi kórházat a szovjetek szállták meg. Ő Matolcsy Györgynek, a volt gazdasági miniszternek a nagyapja. Matolcsy Károly feleségül vette a Beretvás szálló tulajdonosának a lányát, Beretvás Máriát. Az ő fiaik közül az egyik, Matolcsy Károly volt, aki a Magyar Nemzet külpolitikai vezetője volt hosszú ideig, a másik fiát Matolcsy Hubának hívták. Ő volt a későbbi gazdasági miniszternek, Matolcsy Györgynek az apja. [...] Ők is Budapestre jöttek lakni Kecskemétről. Matolcsy Károly nagyon tekintélyes ember volt a városban, de 1945 után őt is meghurcolták. Volt az orvosoknak egy „nemzeti” egyesülete, a Magyar Orvosok Nemzeti Egyesületének ő volt a városi elnöke. Őt is elővették a népbíróságon. Ennek a szervezetnek tagja volt Somogyi Gyula is. Somogyi elmenekült Kecskemétről, de egyszer hazajött, amikor már nem volt olyan veszélyes a helyzet, nálam tájékozódott. Mondtam neki, hogy nyugodtan hazajöhetsz. Akkor már azt se kérdezték meg, hogy hol volt, mikor a veszélyes idők már elmúltak.” Rigó 2009: 35-36.

⁸¹⁶ Molnár Erik népjóléti miniszter, akinek 1944-ben a kecskeméti letartóztatásakor segített kiszabadulni, Vörös János honvédelmi miniszter, aki 1944. október 15. után Kőncsög-pusztán rejtőzött el a Gestapo elől, őt később Matolcsy rejtette el a városi kórházban, majd a Ferences rendházban segített elbújtatni Károlyi Bernát szerzetes közreműködésével. Tóth László polgármester is kiállt Matolcsy mellett.

deportált is aláírta. Ez utóbbi arról is nyilatkozott, hogy Matolcsy jó barátságban volt zsidó orvosokkal is.

A Kecskeméti Népügyészség 1945. október 11-én ejtette a vádat, és kérte az eljárás megszüntetését. Az indoklásban leírták, hogy Matolcsy a MONE elnökeként segítette a zsidó orvosokat. Dr. Róth Miklós zsidó segédorvost is alkalmazta, segítette és támogatta. Segítette a szegény betegeket, a harcok alatt is ellátta hivatását, és védelmezte a betegeit. A saját élelmiszeréből etette a betegeket, és családja hazatéréséig nem fogadott el honoráriumot. Matolcsy népbíróság előtti felelősségre vonása egy példás összefogásnak köszönhetően elmaradt, azonban a következő évben B-listázták. Az indoklás szerint azért, mert „*politikai magatartása kifogásolható, MONE elnök, a numerus nullus végrehajtója.*” Nem vették figyelembe, hogy ezen vádak alól tisztázta magát, ugyanezek alapján B-listázták 1946. május 2-án. Az eljárás során az FKgP és a PDP kisebbségi véleményt is megfogalmazott. Eszerint a város kiürítésekor nem menekült el, a kórház szülészeti osztályát a birtokán megmentette és saját vagyonából működtette, amíg vissza nem lehetett hozni a városba. „*Kiváló nevű egyetemi magántanár, mint szülész osztályfőorvos működik, ezért megtartandónak tartjuk, a MONE elnökségét az eljárás során történt beigazolás szerint keresztény, sőt zsidó kollégái felkérésére vállalta.*”⁸¹⁸

Megállapíthatjuk, hogy az ügyvédek és orvosok körében sem volt jelentős zsidóellenesség Kecskeméten, sőt, az országos viszonyoknál kedvezőbb volt a helyzetük.

Az állami és városi tisztviselők között alig voltak zsidók. 1930-ban Kecskeméten a 138 állami tisztviselő között egy zsidó sem volt, a városi tisztviselők között is csak négy fő. A törvényhatósági bizottságban 1930-ban még 15 zsidó volt (8,4%), 1935-ben 12 fő (6,7%), a második zsidótörvény miatt 1939-ben már csak két fő, akik hivataluknál (főrabbi és a hitközség képviselőtagja) fogva maradhattak a testület tagjai.⁸¹⁹

Zsidók és nem zsidók viszonya

Arra vonatkozóan, hogy Kecskeméten a zsidók és nem zsidók között milyen volt az együttélés néhány zsidó és nem zsidó kortárs visszaemlékezéséből idézek. Kovács Bálint református lelkész a következőképpen látta a kecskeméti viszonyokat: „*Az oroszok bejövetele előtt a nyilas mozgalom nagyon gyenge volt Kecskeméten, csupán néhány jelentéktelen ember*

⁸¹⁷ Rigó Ferenc Simala János kereskedő cégénél dolgozott a háború előtt, majd zsidó származása miatt munkaszolgálatra kötelezték. A háborút követően az MKP tagja lett, helyettes népbíró. A város munkáselosztó hivatalának a vezetője volt.

⁸¹⁸ BKMÖL XVII/46. 20. doboz

⁸¹⁹ Szilágyi 2011. I.: 125.

képviselte. A németbarátság az jelen volt, Liszkák nagyon jóban voltak a német katonasággal. [...] Kecskemét egy konzervatív paraszt város volt. Vidéki lelkész barátaim, akik Kecskeméten voltak konferencián és itt voltak elszállásolva családoknál azt mondták, hogy Kecskeméten „parisztokrácia” van. A katolikus és a református gazdák jóban voltak. A felsővárosi volt a református gazdakör, az alsóvárosi a katolikus és ezek összefártak, jó barátságban voltak. A város két parlamenti képviselője közül az egyik, mindig a polgári oldalé volt. Az én időmben Révész László volt a polgári oldal képviselője. Ez azt mutatja, hogy a polgári réteg is nagyon erős volt a városban. Ennek a rétegnek a vezető erejét a kereskedők adták. Volt egy sereg exportőr a városban. Az exportőrök jelentős része zsidó volt, de azok rendszerint magyarokkal társultak. Nem egy család volt, hanem társultak a cégben. Ennek az oka az volt, hogy a zsidó gyerekek gimnáziumi tanulmányaikat a városban vagy a piaristáknál, vagy a református gimnáziumban folytatták. Ők innentől kezdve később is nagyon jó barátságban voltak a magyarokkal. Szóval nem volt igazán zsidóellenes hangulat. A református egyház ingatlanainak a bérlői 90%-ban zsidók voltak, mert a parókia körül a Kéttemplom köz akkor még az egyházé volt és ez tulajdonképpen zsidó bérlőkkel volt tele. Semmi probléma nem volt a zsidók és a magyarok között Kecskeméten.”⁸²⁰

Sandberg Gusztáv⁸²¹ a következőképpen emlékezett vissza 1944 tavaszára, a német megszállás előtti időkre: „Kecskemét azonban távol volt a fronttól, még nem érték el a légitámadások, így a város szinte normális módon élt, pedig az ország negyedik nagyvárosának számított nyolcvanhétezer lakójával, laktanyáival, repülőterével. [...] A zsidótörvények alaposan megnyirbálták ugyan az üzleti tevékenységet, kulturális és sportéletet, de sok minden azért még a régi mederben folyt. [...] Ám azért még a keresztény szomszédoktól sem különültek el (a zsidók – beszúrás R. R.). Sőt, minden antiszemita befolyás ellenére inkább szorosabbra fűződtek a szálak, már ahol ez nem ütközött törvénybe. Közvetlen

⁸²⁰ Rigó 2009: 23.

⁸²¹ Sandberg Gusztáv (Moshe Sanbar) 1926. március 29-én született Kecskeméten. Édesapja Sandberg Salamon gyümölcs- és baromfikereskedő volt, a legtöbb adót fizető zsidók listáján 1939-ben a 69. helyet foglalta el. Sandberg Gusztávot behívták munkaszolgálatra, majd 1944. novemberében Dachaubá vitték, onnét pedig a Mühldorf-Waldlager-i táborba, ahol az amerikaiak 1945 áprilisában szabadították fel. Szülei a deportálás áldozatai lettek. Sandberg Gusztáv ezt követően visszatért Magyarországra, és beiratkozott a Közgazdasági Egyetemre. Később kivándorolt Palesztinába, ott jelentkezett önkéntesnek, és részt vett az Izrael állam megeremtéséért folytatott harcokban. 1949-től folytatta tanulmányait a jeruzsálemi Héber Egyetemen, 1953-ban a gazdaságtudomány doktora lett. 1958-ban a pénzügyminiszter gazdasági tanácsadójává nevezték ki, majd 1968-ban az Izraeli Iparfejlesztési Bank (IDBI) helyettes elnöke lett. 1958-ban kereskedelmi és ipari miniszterhelyettes. 1971-től 1976-ig a Bank of Israel vezetője, majd a Bank Leumi Le Israel elnöke. A Magyar Zsidók Világszövetségének elnöke és a Magyar-Izraeli Társaság elnöke volt a rendszerváltás időszakában. 1961-ben jelent meg emlékirata angol nyelven, majd a rendszerváltást követően magyarul is (Sanbar 1990.).

sérelem csak ritkán ért zsidókat. Ahogy a régi mondás tartja: minden kereszténynek megvolt a „maga zsidaja” és minden zsidónak a „maga gója”.⁸²²

Szilágyi Zsolt interjúalánya, Kádár István akkori kereskedősegéd szerint Kecskeméten a Beretvás kávéházba a jómódú polgárok ebéd után betértek egy kávéra vagy sörre, ahol *„nem voltak éles határok, hogy zsidó vagy nem zsidó, inkább emberi [...] vagy szakmai kapcsolatok kérdése”* volt ez. *„Az ügyvédek azok egy helyen, egy asztalhoz ültek a kávéházban, mert a szakma összehozta őket, vagy ugyanez volt jellemző az orvosokra.”⁸²³*

Az áttekintett források egybehangzóan abba az irányba mutatnak, hogy Kecskeméten nem volt erős zsidóellenesség. Ezt támasztja alá az is, hogy az 1939-es választáson a Nyilaskeresztes Párt nem tudott elindulni, pedig a törvényhatósági jogú városokban a vokskok 23,54 százalékát szerezte meg. Voltak ugyan a különféle szakmai szervezetekben olyanok, akik szimpatizáltak a nyilasokkal és a zsidók háttérbe szorításáért szálltak síkra, de a többség ezeket nem engedte meghatározó pozíciókba, és nem ők határozták meg a szervezetek tevékenységének irányát. Az is jól látható, hogy a zsidók és a nem zsidók sem az iskolában, sem a társadalmi életben nem különültek el egymástól élesen. A zsidó gazdasági elit 1944 márciusáig a korlátozó rendelkezések ellenére is formálisan vagy informálisan a pozíciói számottevő részét képes volt megőrizni.⁸²⁴

⁸²² Sanbar 1990: 7.

⁸²³ Kádár Istvánnal készített interjú, készítette és idézi Szilágyi 2011. I.: 124.

⁸²⁴ Lengyel 1989: 136.

II. Az első elitváltás

A zsidók kifosztása és elhurcolása

1. A kecskeméti zsidóság helyzete a két megszállás között

A hazai zsidóság vagyonától történő megfosztása korábban kezdődött, mint a német megszállás. Ezzel a kérdéskörrel két ok miatt nem foglalkozom részletesebben. Egyrészt azért, mert ez viszonylag jól fel van dolgozva, másrészt azért, mert a zsidótörvények miatt bekövetkező vagyonvesztés jóval kisebb mértékű volt, mint ami a német megszállás után következett.⁸²⁵ Találóa úgy fogalmazott Végső István és Simko Balázs, hogy a „*zsidótörvényeket, a későbbiek tudatában, a zsidók 1944-es szervezett kifosztása első próbájának is tekinthetjük.*”⁸²⁶ A zsidótörvények zsidókra gyakorolt gazdasági hatásaival és az annak következtében kialakult egzisztenciális és vagyoni veszteségekkel⁸²⁷ több tanulmány, könyvrészlet is foglalkozik.⁸²⁸ Az utóbbi években Kádár Gábor és Vági Zoltán, Ungváry Krisztián is foglalkozott a zsidók vagyonvesztésével a második világháború utolsó időszakában, a német megszállást követően.⁸²⁹ Végső István és Simko Balázs ezt a témakört is és a kiskunhalasi zsidóság vagyonának háború utáni sorsát is nyomon követte munkájában.⁸³⁰ Ugyanakkor egyet kell értenünk Kádár Gábor és Vági Zoltán azon megállapításával, hogy „*a kifosztás folyamata az elmúlt évtizedekben érdemtelenül kevés figyelmet kapott a magyar és a nemzetközi szakirodalomban. A gazdasági megsemmisítés történetének rekonstrukciója, az összefüggések feltárása és az eredmények monografikus feldolgozása a mai napig várat magára.*”⁸³¹

⁸²⁵ A kecskeméti zsidóság jogainak szűkítését és gazdasági pozíciókból történő kiszorításukat jól mutatja be Nagy István: *A zsidókérdés Kecskeméten 1938-1943 között* című tanulmánya.

⁸²⁶ Végső-Simkó 2007: 108.

⁸²⁷ A zsidótörvények jelentős veszteséget okoztak a zsidóságnak, országosan 90 000 fő veszítette el állását ezek miatt, ugyanakkor azt is meg kell jegyezni, hogy a törvényeket nem hajtották végre következetesen, engedték a különféle kikapukat a törvények kijátszására, így sok zsidó a kisebb-nagyobb veszteségek ellenére is meg tudta őrizni egzisztenciáját. Kádár-Vági 2001: 23.

⁸²⁸ Többek között Fejtő Ferenc: *Magyarság, zsidóság*; Gonda László: *A zsidóság Magyarországon 1526-1945*; Lévai Jenő: *Zsidósors Magyarországon*, Szita Szabolcs: *Együttélés, üldöztetés, holokauszt. A Kecskemét környéki zsidóságra vonatkozóan*; Novák László Ferenc: *A zsidóság Nagykőrösön*, Végső István – Simko Balázs: *Zsidósors Kiskunhalason* című munkái.

⁸²⁹ Ungváry Krisztián: „Nagy jelentőségű szociálpolitikai akció” – adalékok a zsidó vagyon begyűjtéséhez és elosztásához 1944-ben, *Értelmiség és antiszemita közbeszéd* című tanulmányai és Kádár Gábor – Vági Zoltán: *Aranyvonal* című kötete.

⁸³⁰ Végső-Simkó 2007.

⁸³¹ Kádár-Vági 2001: 15. o.

A kecskeméti zsidóság két világháború közötti történetéről két fontosabb tanulmány jelent meg az utóbbi években. Szilágyi Zsolt⁸³² a Kecskeméten élt zsidó elittel foglalkozik a két világháború között, Nagy István⁸³³ a zsidótörvényeknek a kecskeméti zsidóságra gyakorolt hatását vizsgálta. A források esetlegessége nem teszi lehetővé, hogy a vagyonvesztés mértékét teljes körűen bemutassam.⁸³⁴ Ezért egyedi esetek segítségével próbálok bemutatni a tipikus problémákat, történeteket.

Kállay Miklós béketapogatózásával is összefüggésben 1944. március 19-én a németek megszállták az országot, ami megpecsételte a hazai zsidóság sorsát. A Kecskeméti Ferences Rendház historia domusa szerint „*Kecskeméten három napig farkasszemet nézet a magyar-német hadsereg, - a magyar honvédek kaszárnyába zárva, kénytelenek voltak nézni, mint szállja meg a német haderő a várost. Mindenki el van készülve, hogy most már mi sem kerülhetjük el az angolszász repülőátadások pusztító tüzét.*”⁸³⁵ Az újonnan kinevezett Sztójay-kormány a németek követeléseit igyekezett kielégíteni, és 1944. március 22. után sorra születtek a zsidók jogait korlátozó rendeletek. A megszállást követő időszak legfontosabb társadalmi változását Kecskeméten is a zsidók fokozott üldözése, majd gettósítása és deportálása jelentette. Sandberg Gusztáv a következőképpen emlékezett vissza erre az időre: „*Március 19-én azonban minden egy csapásra megváltozott. [...] Aznap éppen pingpong verseny volt Békéscsabán. Megérkeztünk Kecskemétre, ahol szintén nagy csapat német katona volt már, és rögtön megtudtuk, mi történt. A német hadsereg még aznap nagy felvonulást rendezett a városban. Páncélkocsik és ágyúk, autók és motorbiciklik százai dübörögtek órákon át. Felettünk repülőgépek zúgtak. [...] Pár nap múlva megjelent a*

⁸³² Szilágyi Zsolt: Zsidó elit a Horthy-kori Kecskeméten (kézirat, BKMÖL)

⁸³³ Nagy István: A zsidókérdés Kecskeméten 1938-1943 között. SZTE BTK, Szakdolgozat, 2005. (BKMÖL) és Nagy István: A kecskeméti zsidóság gazdasági helyzete 1938 és 1943 között. *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok*, 2009/1-4. szám 227-246. o.

⁸³⁴ A zsidó vagyon sorsa a mai napig is napirenden lévő kérdés. Ugyanis a háború után több olyan jogszabály, nemzetközi szerződés is született, amelyek értelmében a fellelhető zsidó javakat vissza kell juttatni az eredeti tulajdonosoknak, ha ez nem lehetséges, a különféle zsidó szervezeteknek, így az akkor létrehozott Országos Zsidó Helyreállítási Alapnak (OZSHA). 2003. júniusában a Magyarországi Zsidó Örökség Közalapítvány (MAZSÖK) vezetői levelet írtak a miniszterelnöknek, amelyben jelezték, hogy álláspontjuk szerint „*tisztázatlan az, mekkora az a vagyontömeg, amely az időközben megszűnt OZSHA néven van, illetve amelynek a Pbv-t.*”⁸³⁴ hatályba lépése előtti időszakban az OZSHA-ba kellett volna kerülni. Megítélésünk szerint jelentős ingatlanvagyonról van szó, amely a MAZSÖK-öt illeti meg.”⁸³⁴ A MAZSÖK az OZSHA nevére bejegyzett ingatlanvagyon felkutatása céljából megkereste a megyei levéltárakat és földhivatalokat, hogy összegyűjtse azon ingatlanokat, amelyek tulajdonosa az OZSHA feltételezve, hogy az ilyen ingatlanok száma jelentős lehet. A keresés eredményeképpen azonban csak néhány kisebb értékű ingatlanra leltek. Az utóbbi időben gyakran foglalkozik a sajtó a második világháborút követő időszak vagyoni átrendezésével, mert több perben is megítélt a bíróság zsidó családoknak és volt arisztokrata családok leszármazottainak értékes ingóságokat, festményeket, műtárgyakat.

⁸³⁵ Szabó 2004: 146. Kecskeméti 1944. június 2-án érte az első légitámadás a „*Kisnyíri és Ágasegyháza vonal mentén sok bomba hullott a mezőkre, hála Isten nem sok kárt tett. [...] Júniusban a légitámadások mindennaposak lettek, lassan megállt az élet, a vonatok sokszor órákig vesztegelnek a nyílt pályán.*” Uo. 147.

városban a Judenkommando, ez a speciális Gestapo-egység. A ház közelébe ezentúl egyetlen zsidó sem merészkedett, hisz innen indultak zsidóvadászatra a barna autók. Húsz-harminc zsidó vezető személyiséget szállítottak be pár nap leforgása alatt a főhadiszállásra, ahonnan először Dél-Magyarországra, onnan pedig ismeretlen helyre küldték őket.”⁸³⁶

A kecskeméti zsidóság jelentős vagyonnal rendelkezett, ebben az időszakban megindult a zsidó vagyonért folyó versenyfutás.⁸³⁷ A német egységek már márciusban igyekeztek összegyűjteni a város leggazdagabb zsidó polgárait, ehhez egyes források szerint listát is kaptak a helyi nyilasoktól. Az egyik rendőrségi tisztviselő későbbi vallomása szerint „a következő nap kora reggelén Markó István sírkőgyáros berohant a rendőrségre és közölte velem, hogy a Gestapo emberei a zsidókat hurcolják el. [...] Bechter ennek alapján id. Aszódi Józsefet, Furmann Artúrt, Reich Pált szabadon engedte, de szabadon engedte Aszódi Sámuel is, valamint Schnitzer Árpádot is és Blum Györgyöt, akiknél betegsége vagy munkásmivoltukra hivatkoztak. [...] A zsidók közül többen jogvédelemért Keresztes főtanácsoshoz fordultak, de az teljesen tehetetlen volt.”⁸³⁸

Sandberg Gusztáv megjegyezte, hogy a Judenkommando néhány hét után távozott Kecskemétről, ezt követően a magyar fasiszták felbátorodtak, és egyre gyakrabban zaklatták a helyi zsidókat. Kiemelte, hogy ekkor a gimnázium utolsó osztályába járt, de az osztálytársai semmiféle kellemetlenséget sem okoztak számára.⁸³⁹

Kovács Bálint a következőképpen jellemezte ezt a korszakot: „a nyilasok Kecskeméten jelentéktelen emberek voltak, és súlyuk sem volt a városban, mert kevesen voltak. 1944. március 19. után jöttek a nagy háborús behívások. Borzalmas volt, amikor az utolsó nagy behívás volt, a főtér megtelt a Kecskemétről és a környékéről behívott tartalékosokkal. Akkor ott beszédet mondtak, siralmas volt a hangulat, már mindenki tudta, hogy értelmetlen az egész. Érdekes módon Kecskeméten a németek megszállása egy darabig még fellendülést jelentett, mert a németek mindent megvettek: zöldséget, gyümölcsöt. Nagyszerűen éltek itt a városban, nem volt velük különösebb probléma, és mindent megvettek. De ez csak pár hónapig tartott. Ekkor már mindenki felfogta, hogy a németek, akik már Moszkva alatt is voltak és most ideáig jöttek vissza, az a vereségüket jelenti.”⁸⁴⁰

Március 28-án feloszlatták az ellenzéki pártokat, többek között a Független Kiszegedőpártot és a Szociáldemokrata Pártot is. Másnap, 1944. március 29-én a

⁸³⁶ Sanbar 1990: 8–9.

⁸³⁷ Kovács Bálint megjegyezte, hogy „a kecskeméti zsidókra különösen utaztak, mert ezek jómódú kereskedők voltak, exportőrök, anyagilag nagyon jól álltak.” Rigó 2009: 29.

⁸³⁸ BKMÖL, XXV. 18. 55/1945. Császár Lajos ügyén belül Szüle István igazolóbizottsági jegyzőkönyve

⁸³⁹ Sanbar 1990: 11–12.

⁸⁴⁰ Rigó 2009: 34–35.

Szociáldemokrata Párt kecskeméti szervezetének feloszlata tárgyában vettek fel jegyzőkönyvet. A Sztójay-kormány a 41 főispánból 29-et lecserélt.⁸⁴¹ 1944. április 26-án Horváth Ödönt kinevezték Kecskemét főispánjává.⁸⁴² A korábbi főispán, Kiss Endre a Közellátási Minisztérium államtitkára lett.⁸⁴³

A megszállás után Adolf Eichmann és különleges egysége, a Reichsicherheitshauptamt (RSHA) hamarosan hozzáálltak a „zsidókérdés végső megoldásához” a más országokban már kipróbált módszerek alapján. Az irányítást az RSHA látta el, azonban a magyar hatóságok együttműködtek a németekkel. Az 1944. március 19. után tömegesen megjelenő zsidóellenes intézkedések inkább stabilizálták a német megszállás elfogadottságát, a lakosság jelentős csoportjai támogatták a zsidó vagyon felosztására irányuló törekvéseket.⁸⁴⁴ A zsidók vagyonának összeírása „előre jelezte, hogy a Sztójay-kormánynak a magyar nemzeti vagyon negyedét kitevő nem árja tulajdonnal tervei vannak.”⁸⁴⁵ Az elhúzódó háborús nehézségek és a rossz gazdasági helyzet miatt az új vezetés a társadalom jelentős részét olyan intézkedésekkel próbálta megnyerni, melyek a németekkel szorosan együttműködő kormányzatot és nem utolsó sorban a megszállás tényét is elfogadhatóvá tették. A zsidótörvények révén – már korábban – a számos jogától megfosztott zsidóság értéktárgyaira sokan rá akarták tenni a kezüket. Ungváry szerint „százazrek, sőt milliók húztak anyagi hasznot a deportálásból: kedvezményes áron vagy ingyen részesültek a Magyarországon maradt bútorokból, ruházatból, konyhai berendezésekből, megvásároltak vagy kibéreltek lakásokat és termőföldeket.”⁸⁴⁶

Hamarosan megindult Kecskeméten is a zsidók összesítése. Eszerint 564 családban összesen 1323-an voltak. Közülük ismeretlen helyen távol volt 95 fő, munkaszolgálatra korábban bevonultak 83-an, mezőgazdasági munkára kivezényeltek 262 főt, elhalálozott 10 fő, így a gettóba 873 főt terveztek bekényszeríteni. A kimutatás azt is tartalmazza, hogy a zsidók használatában 1337 szoba volt, és egy főre 1,04 szoba esett. Ebből igénybe vehetőnek ítélték 288 lakást 643 szobával.⁸⁴⁷ Sandberg emlékiratában megjegyezte, hogy a „Judenrat először is megfelelő szállást keresett a magyar fasiszta pártnak. E célból számos zsidó lakást kisajátítottak, legtöbbjét azért, hogy különlegesen kedvelt családoknak juttassák.”⁸⁴⁸ A zsidók kifosztására a legfontosabb jogszabály az 1944. április 14-én kelt 1600/1944. M. E. rendelet

⁸⁴¹ Romsics 2001: 263.

⁸⁴² Dr. Horváth Ödönről a 2.4 fejezetben írtam részletesen.

⁸⁴³ Kecskeméti Lapok, 1944. április 9.

⁸⁴⁴ Ungváry 2002/a.

⁸⁴⁵ Végső – Simkó 2007: 154.

⁸⁴⁶ Ungváry 2002/a.

⁸⁴⁷ BKMÖL, IV. 1928/a, 5., 15866/1944.

⁸⁴⁸ Sandberg 1990: 13.

volt, „*a zsidók vagyonának bejelentése és zár alá vétele tárgyában*”, amely előírta minden zsidó személy vagyonának bejelentési kötelezettségét. A rendelet a zsidó vagyon ügyét a Pénzügyintézet Központjához tartozó intézmények alá helyezte, ezzel az aktussal az állam a zsidók összes vagyonát zár alá vette.⁸⁴⁹ A Kecskeméti Lapok április 23-i számában jelent meg városi hirdetményként a zsidó kereskedők üzletéhez tartozó árukészletek és üzleti berendezések zár alá vételéről szóló hirdetmény. Eszerint a zsidó kereskedők és vállalatok kötelesek voltak az üzletüket lezárni és azt bejelenteni a polgármesternek.⁸⁵⁰

A zsidótörvények által évekkal korábban beindított folyamat, amely a német megszállásig csak lassan, akadozva haladt előre, 1944 tavaszán teljesedett ki. „*Viharos gyorsasággal „árjásították” a zsidó vállalatokat, zárolták a zsidó boltokat, raktárakat, árukészleteket, fosztották meg iparendeléjüküktől a zsidó kistulajdonosokat.*”⁸⁵¹ A helyi zsidók kiszorítása a gazdasági életből már korábban megindult. Például 1942-ben a zsidó bornagykereskedők pincéit és azok felszerelését vették zár alá, majd adták oda az igénylőknek.

A zsidók gettóba költöztetését az 1610/1944. M. E. rendelet szabályozta.⁸⁵² Kecskeméten a gettóba költöztetés 1944. május 30-án kezdődött, de már korábban megindult a zsidó lakások önkényes kisajátítása. Kecskeméten „*a gettót a város két különböző részén jelölték ki. Az egyik a zsidó öregek otthona volt, a másik a Városi mozi mögötti három utcában.*”⁸⁵³ A lakások kisajátítása jelentős méreteket ölthetett, mert a polgármester hirdetményt bocsátott ki május 11-én, amelyben felhívta „*a zsidólakásokba önkényesen beköltözőket, hogy a lakásfoglalásokat haladéktalanul szüntessék meg.*”⁸⁵⁴ A polgármester a jogszabályoknak megfelelően a hirdetményében azt is megjelölte, hogy a lefoglalt zsidó lakásokat elsősorban a német véderőnek és a magyar honvédségnek biztosítják a háborús viszonyok miatt, és csak a maradékot igényelheti a polgári lakosság.

A zsidók vagyonának kezelésével a területileg illetékes pénzügyigazgatóságokat bízták meg. A zsidók gettóba költöztetésükkor csak élelmiszert és ingóságokat vihettek magukkal. A lakásukban maradt ingóságokat az egyik helyiségben kellett összegyűjteni,

⁸⁴⁹ Sandberg Gusztáv megjegyezte, hogy „*minden zsidó kereskedőnek részletes leltárt és számlakivonatot kellett produkálnia és benyújtania a hatósághoz. [...] Értettem egy keveset a könyveléshez, így szabályszerűen át tudtam adni minden vagyontárgyat pontos és részletes leltárral. A háború után melleleg mindez nem segített rajtam, amikor szerettem volna visszakapni tulajdonunkat.*” Sanbar 1990: 13.

⁸⁵⁰ Kecskeméti Lapok, 1944. április 23.

⁸⁵¹ Kádár-Vági: 30-31.

⁸⁵² 1944. áprilisában további rendeletek jelentek meg a zsidók még meglévő vagyonának az elkobzására (6138/1944. VI. BM rendelet, 6163/1944. IV. utasítás).

⁸⁵³ Sandberg 1990: 13. A zsidó öregek otthona a Kaszap utcában, a Tanítóképző Főiskolával szemben volt, a gettó másik része a Vak Botyán és a Károlyi utca környékén.

⁸⁵⁴ BKMÖL, IV. 1928/a, 5. doboz, 13782/1944.

amelyről leltárt készítettek négy példányban, ebből egy a tulajdonosnál maradt. Később a lakásokban maradt ingóságokat közös raktárakba szállították, aminek költségét a zsidóknak kellett fizetniük csakúgy, mint a gettóba költözésüket is. Ilyen közös raktár volt dr. Schönberger Dezső⁸⁵⁵ kereskedő háza a Fecske utca 8., Fleischmann Dezsőné háza a Nagykőrösi utca 10., Balázs Ignác ingatlana a Bocskai utca 12. és özv. Spitzer Sándorné háza a Horváth Döme utca 14. szám alatt.

A kecskeméti zsidókat 1944. június 16-án szállították a téglagyár területén lévő gyűjtőtáborba. Előtte elvették tőlük vagyontárgyaikat, nem vihetek magukkal többek között pénzt, nemes fémet, ékszert, értékpapírt, még az arany karikagyűrűt sem. Ha mégis ilyen tárgyakat találtak náluk, ezeket lefoglalták, és a rendőrség a kijelölt raktárakba szállította. Annak érdekében, hogy a zsidók semmit ne vihessenek magukkal, testi motozást alkalmaztak. A Magyar Királyi Legfőbb Számvevőszék igyekezett felkutatni és összegyűjteni a zsidók tulajdonában lévő arany és ezüst ékszereket, illetve az egyéb vagyontárgyakat. Az elkobzott vagyon egy része a háború végén is az országban maradt, más részét külföldre szállították.

A kormány az elkobzott zsidó javak kezelésére és ellenőrzésére 1944 június elején állította fel a Zsidók Anyagi és Vagyonjogi Ügyeinek Megoldására Kinevezett Kormánybiztos Hivatalát, amelynek élére vitéz Turvölgyi Albert pénzügyminisztériumi osztályfőnököt nevezték ki. A kormánybiztosi hivatal vizsgálta, hogy a zsidók eleget tettek-e vagyoni bejelentési kötelezettségüknek, és igyekezett felkutatni a be nem jelentett vagyontárgyakat. Emellett gondoskodott a volt zsidó vagyontárgyak őrzéséről, kezeléséről, hasznosításáról is. A vagyontárgyak értékesítéséből befolyt összeget a Pénzügyminisztérium e célra elkülönített számlájára kellett befizetni. A számlán több mint 200 millió pengő maradt a háború végén is.

Hasonló céllal állították fel a Zsidók Zár Alá Vett Műtárgyainak Számbavételére és Megőrzésére Kinevezett Kormánybiztos Hivatalát is, amely a volt zsidó műkincseket igyekezett összegyűjteni és kezelni. Ennek élére Csánky Dénes festőművészt, a Szépművészeti Múzeum főigazgatóját nevezték ki. 1944 tavaszától ez a két szerv igyekezett

⁸⁵⁵ Dr. Schönberger Dezső volt a Magyarországi Zsidók Központi Tanácsának (röviden zsidó tanács vagy Judenrat) helyi megbízottja. Megbízólevelét 1944. április 12-én kapta meg. Sandberg szerint a vezetés azért maradt Schönbergerre, mivel a helyi zsidóság vezetőit ekkorra már elhurcolták. Emlékiratában más helyen megjegyzi, hogy „különféle vádak röpködtek Schönberger feje fölött. Megvádolták, hogy a németekkel való kitűnő kapcsolatának köszönhetjük az első transzport elhurcolását. Ugyan mi módon lehetséges, hogy a hitközségi vezetők közül egyedül őt nem vitték el? Am Schönberger helyzetét még ez a vádaskodás sem ingatta meg. Épp ellenkezőleg, megerősítette, mert sokan úgy gondolkoztak, hogy kényszerhelyzetben éppen ilyen remek ember kell, aki segít a közösségnek, bármi veszély is fenyegeti.” Majd később megjegyzi: „Így szálltak fel a kecskeméti zsidók a halálvagonokba. Csak egy kis csoport, Schindler rabbi és Schönberger családja utazott másfelé: őket az úgynevezett bergen-belsen-i vonatok vitték el.” Sandberg 1990: 15-17.

leltárba venni és kezelni a zsidóktól elvett vagyont. „Megkezdődött az értékek kiárusítása, kiosztása és árverezése. Országszerte ezrek és ezrek igényeltek zsidó javakat. Megindult a roham a lakásokért, üzletekért, árukészletekért. Virágzott a korrupció, a lopások, az önkényes foglalások mindennapossá váltak.”⁸⁵⁶

1944. júniusában a különféle zsidó vallási és civil szervezetek vagyonát is igyekeztek lefoglalni. Kecskeméten ezen értékek egy része túlélte a háború viharát, és visszakerültek az izraelita hitközséghez. Első lépésben feloszlatták a zsidó szervezeteket. „A m. kir. belügyminiszter úr 177.803/1944.-VII-b. szám alatt folyó évi június 6-án kelt rendeletével a Kecskeméti Izraelita Szentegyletet (Chevra Kadisa), a Kecskeméti Izraelita Jótékony Nőegyletet, a Kecskeméti Szegény Izraelita Tanulókat Segélyező Egyesületet, a Kecskeméti Kereskedői Casinót és az Országos Magyar Kereskedelmi Egyesülés Kecskeméti vidéki kerületi egyesületeket feloszlatta.” Ezen leirat alapján a polgármester 1944. június 14-én intézkedett. Utasította a kirendelt hatósági biztosokat arra, hogy a feloszlalt egyesületek irattárát és könyvtárát haladéktalanul szállítsák be a VI. ügyosztály által kijelölt hivatalos helyiségekbe és az egyesületek ingóságait a további intézkedésig a városi anyagraktárakba.⁸⁵⁷

Még 1944. szeptemberében dr. Vassányi miniszteri titkár jelentést kért a polgármestertől, és felszólította, hogy az Országos Magyar Kereskedelmi Egyesülés (OMKE) Kecskemét vidéki fiókegyesület vagyonának „hova fordítását” hagyja függőben. Részletesen kérték kimutatni, hogy a vagyon miből állt. Visszaírták, hogy a fiókegyesületnek önálló vagyon- és pénzkezelése nem volt, sem ingó, sem ingatlan vagyona.

1945. július 4-én a polgármester feloldotta a zár alá vételt, és visszautalta az értékpapírokat az izraelita hitközségnek. A határozat szerint a zsidótörvények végrehajtása során a polgármester zár alá vetette és a házipénztárnál letétbe helyezte az izraelita temető imaházában talált kegyszereket. Mivel a jogszabályt hatálytalanították, a „zár alá vételt feloldom és az említett letétből a kegyszereket az izr. Hitközségnek visszautalom. Utasítom a

⁸⁵⁶ Kádár-Vági 2001: 33-35.

⁸⁵⁷ Dr. Sándor János városi fogalmazó, hatóságilag kirendelt biztos a kecskeméti zsidótemető imaházában található értékeket leltározta fel 1944. június 27-én. A leltárjegyzékben felsorolták a lefoglalt kegytárgyakat, amelyek mind ezüstből készültek. Összes súlyuk 10 370 gramm, értékük 4 355,4 pengő volt. A leltár hátuljára később, a front átvonulása után feljegyezték: „Számvevőség! Az őrzésre átvett kegyszerek megvannak-e a városi pénztárban?” Majd más kézírással 1945. június 18-án írták rá: „A megőrzésre átvett kegyszerek a házipénztár egyik pénzszekevényében hiánytalanul megvannak. Kérjük soron kívüli kiutalását, mivel igen nagy helyet foglal el és helyszűkében vagyunk.” Dr. Sándor János fogalmazó a 22/1944 „B” letétbe bevételre az Izraelita Jótékony Alapítvány Bem u. 10. alatti lakásban talált értékeket is 1944. június 22-én. A különféle betétkönyvek, államkötvények, összes értéke 1 050 P volt. 1945-ben ezek is hiánytalanul megváltak a városi házipénztár őrizetében.

városi számvevőséget, hogy a 24/1944 B letévből az itt következőleg felsorolt kegyszereket az izraelita hitközség igazolt megbízottjának elismervény ellenében adja ki.”⁸⁵⁸

2. A zsidó ingatlanok kisajátítása a szovjet megszállásig

A nem zsidók már korábban, 1942-től megkezdtek a zsidók által használt üzlethelyiségek igénylését, és a zsidók korábbi bérleteit is nagy arányban mondták fel a nem zsidó tulajdonosok.⁸⁵⁹ Megállapíthatjuk, hogy Kecskeméten a nagyobb bankok, iparvállalatok éléről csak részben mozdították el a korábbi zsidó vezetőket a második zsidótörvényt követően. Az Első Kecskeméti Konzervgyár igazgatója a zsidó Lebovits Sándor volt több mint 25 évig, még 1943-ban is. A Schiffer Cipőgyár, a Muth Sándor Sírkőgyár, a Kecskeméti Bútoriparosok Áruértékesítő Rt. élén továbbra is zsidó vezetők maradtak. Kecskeméten 1943-ban is működött a főleg zsidó vezetéssel rendelkező Kecskeméti Kaszinó és az OMKE kecskeméti fiókja is.⁸⁶⁰

A gettósítás idején nagyobb lendületet vett a zsidók üzleteinek, műhelyeinek és árukészleteinek a kiigénylése, megszerzése különféle technikákkal. A Kereskedelmi és Közlekedésügyi Miniszter 50.500/1944. rendelete értelmében a zsidó kereskedők árukészletét és üzleti berendezéseit zár alá kellett venni. A zsidók az 1600/1944. M. E. rendelet (*A zsidók vagyonának bejelentéséről és zár alá vételéről*) alapján kötelesek voltak az üzletüket, iroda- és raktárhelyiségeiket lezárni és ezt jelenteni a polgármesternek, a leltár másik példányát el kellett küldeni a Kereskedelmi és Iparkamara részére is. A Kecskeméti Lapokban megjelent cikk szerint a zsidó vagyonok és vagyontárgyak bejelentése a „rendelet megjelenése óta szakadatlanul folyik a kecskeméti pénzügyigazgatóságon.” A bejelentések személyesen és levélben is történtek, aminek a határideje április 30-án járt le.⁸⁶¹

A rendelet értelmében a zsidók tulajdonában lévő értékpapírokat és nemesfém tárgyakat a pénzügyi központhoz tartozó valamely bankban kellett letétbe helyezni, a bankbetéteket zárolták. A rendelet azt is előírta, hogy az üzleteket és az árukészletet őrizni kell, hogy semmi el ne vesszen. A zsidó vállalatok élére a polgármester volt jogosult vállalatvezetőt kinevezni az illetékes kereskedelmi és iparkamara meghallgatását követően. A vezetőt elsősorban a vállalat keresztény alkalmazottai közül kellett kinevezni, akinek a díjazását is megállapították. Ezt követően megkezdtek a zsidók üzleteinek, műhelyeinek az igénylését a 2120/1944. M. E.

⁸⁵⁸ BKMÖL, IV. 1910/c. 8892/1945.

⁸⁵⁹ Nagy 2005: 35. 1940. szeptember 17-től Kecskeméten a zsidókat kitiltották a piacokról és a heti, illetve országos állat- és kirakodóvásárokról is. Nagy 2005: 38.

⁸⁶⁰ Nagy 2005: 39–43.

⁸⁶¹ Kecskeméti Lapok, 1944, április 30.

rendeletnek megfelelően. A Kecskeméti Lapok híradása szerint a zsidó kereskedők üzletéhez tartozó árukészletek és üzleti berendezések zár alá vételéről szóló rendelet megjelenése után nemcsak a „kereskedelem- és közlekedésügyi minisztériumhoz, hanem a kereskedelmi és iparkamarához, sőt a közigazgatási hatóságokhoz is tömegesen érkeznek zsidó üzletek átvételére, zsidó árukészletek és üzlethelyiségek kiutalására irányuló kérvények.” Utána megjegyezték, hogy „teljesen céltalan a hatóságokat ilyen kérelmekkel ostromolni,” mert a kérelmekre nem válaszolnak, ezeket irattárba helyezik. Céltalannak tartották azokat a kérelmeket is, melyek írói vállaltvezetővé történő kinevezésüket kérték.⁸⁶²

A város polgármestere 1944. május 9-én elküldte a kereskedelmi és iparkamara részére a lezárt zsidó üzletek jegyzékét. Az üzlethelyiség kiutalásánál előnyt élveztek azok, akiknek volt iparjogosultságuk, de nem volt műhelyük, akik harctéri szolgálton voltak és a nagycsaládosok. 1944. június 15-én egy tábori postai levelezőlapon Kecskés József honvéd írt a polgármesternek, melyben kérte, hogy ha Grünfeld Gyula házát kisajátítják, azt kiigényli, mert ott bérlí a műhelyét.⁸⁶³ A Kecskemét és Vidéke Ipartestület kérésére a város „zavartalan működésének” érdekében több zsidóktól lefoglalt műhelyt is tovább üzemeltettek oly módon, hogy azokba a polgármester vállalatvezetőket rendelt ki havi fizetésért. Például a Kéttemplomközben lévő műszerész üzem élére, melynek tulajdonosa a zsidó Hajdú Imre volt, a korábbi műszerészsegédet nevezték ki vállalatvezetőnek havi 500 pengős fizetéssel 1944. július 29-én. Az ipartestület a lakosság érdekében fontosnak tartotta a műhely további működtetését, mert egyedül itt javították az írógépeket és a töltőtollakat. Ezt a Budapesti Közlöny augusztus 27-i számában hirdették ki.⁸⁶⁴ Az ipartestület azt is kérte a polgármestertől, hogy a Klein Miksa-féle villanyszerelő ipari üzembe is rendeljen ki vállalatvezetőt, mert ez a város egyetlen mágnesező és tekercselő üzeme. Az üzemben öt segéd és egy tanonc dolgozott. A polgármester a segédek egyikét nevezte ki vállalatvezetőnek 600 pengő havi fizetéssel.

Egy tipikus esetet mutatok be a továbbiakban. 1943. november 30-án a közellátásügyi miniszter jelentést kért a kecskeméti polgármestertől arra vonatkozóan, hogy milyen intézkedések történtek Schillinger Dezső, özv. Kocsis (Kohn) Károlyné és Gichner Jenő textilkereskedők árukészleteinek igénybe vételére. A polgármester december 3-i dátummal készítette el a jelentését, amelyben leírta, hogy az említett üzletek a város főterén, a

⁸⁶² Kecskeméti Lapok, 1944. május 14. A május 28-i számban arról tájékoztatták az olvasókat, hogy a háború idejére a lap szünetelteti a megjelenést. A lap következő száma 1944. december 27.-én jelent meg.

⁸⁶³ BKMÖL, IV. 1928/a, 5. doboz, 26. csomó, Egyedi ügyek.

⁸⁶⁴ BKMÖL, IV. 1910/c, 14695/1944.

Kecskeméti Református Egyház tulajdonában lévő Szabadság téri bérházban voltak.⁸⁶⁵ A bérleti idő lejártát követően a háztulajdonos nem hosszabbította meg a szerződéseket, így mindhárom kereskedőnek új üzlethelyiséget kellett keresni, de az üzlet áthelyezéséhez az illetékes hatóság előzetes hozzájárulására lett volna szükség. Mindhárom kereskedő elkezdte a tevékenységet az új telephelyen anélkül, hogy a hatóság engedélyét megszerezték volna, ezért eljárást indítottak ellenük. A három kereskedő árukészletét lefoglalta, majd igénybe vette a város, erről 1944. május 4-én küldték ki az értesítést. A polgármester augusztus 12-re ötfős bizottságot hívott össze ezen üzletek (László Divatház és a Gichner áruház) árukészletének a felosztására. A tanfelügyelő hivatal egy tanítót, a pénzügyigazgatóság egy pénzügyi segéd tisztet, a járásbíróság egy telekkönyvvezetőt, a polgármester egy tanácsnokot delegált⁸⁶⁶ „*az árukészleteknek az állami és városi tisztviselők, illetve beszerzési csoportok közötti felosztást intéző ötös bizottságba.*” Ezt követően többször, augusztus 24-én, és szeptember 22-én is sürgették Dr. Prém István ügyvédet, aki a javakra felügyelt, hogy „*szíveskedjék a raktárkészlet átadását minél előbb lehetővé tenni. Az elosztási terv már elkészült, a bizottság meg akarja kezdeni a munkáját.*”⁸⁶⁷ Tehát a város egyes hivatalai által delegált tisztviselők osztották szét a legelőkelőbb ruházati áruház árukészletét a közalkalmazottak között. Később, a háború után, 1945. május 24-én Gazdik Józsefné kérte a polgármestertől a László Divatházban lévő egy négy méter hosszú pult és egy faállvány kiutalását, amiket a Széchenyi tér 27. szám alatti üzletébe igényelt. A helyi izraelita hitközség is hozzájárult az ingóságok kiutalásához.⁸⁶⁸

A Nyilaskeresztes Párt kecskeméti csoportjának szervezési osztályvezetője, Hencz János 1944. június 12-én felháborodott hangú levélben hívta fel a polgármester figyelmét a zsidókra vonatkozóan a „*Kecskeméten uralkodó kivételes állapotokra*”. Levelében kiemelten foglalkozott azzal, hogy a Schiffer cipőgyár csak 60%-os kapacitással dolgozik háborús időszakban, és hogy a korábban foglalkoztatott 350 fő helyett csak 130-an dolgoznak benne. Nem érti, hogy a zsidó gyárvezető miért nem fokozza minden erejével a termelést, és azt sem, hogy miért nem nevez ki a polgármester a gyár élére megbízhatóbb vállalatvezetőt. Meg is nevezte König Ferencet, mert szerinte ő lenne a legalkalmasabb vállalatvezetőnek, ugyanis ő

⁸⁶⁵ A ferences templom oldalában lévő üzletek nagy részét is zsidó bérlők üzemeltették. „*A házfőnök atyát is megtámadták az egyháztanácsban, mert még nem mondott fel minden zsidó üzletbérlőnek. Házfőnök azzal védekezett, ezeknek tízéves szerződésük van, és a templom céljaira igen szép összeggel járulnak évenként, - nem hajlandó felmondani, míg csak határozott kormányrendelet el nem veszi tőlük az üzleteket.*” Olvashatjuk a ferences rendház Historia Domusának 1944. áprilisi bejegyzésében. Szabó 2004: 146.

⁸⁶⁶ Az ötödik személyre vonatkozóan nincsenek adatok.

⁸⁶⁷ BKMÖL, IV. 1910/c 4808, 1035, 12940, 17034/1944.

⁸⁶⁸ BKMÖL, IV. 1910/c. 7002/1945.

a lábbeli készítő szakosztályának a vezetője.⁸⁶⁹ Ez a személyi javaslat azért érdekes, mert hat hónappal később, 1944. december 18-án, a Magyar Kommunista Párt a megalakuló Nemzeti Bizottságba delegált két tagja közül az egyik ugyanez a Kőnig (Koltai) Ferenc volt.⁸⁷⁰ Tehát Kőnig Ferenc a nyilasok számára is, majd pár hónappal később a kommunisták számára is megbízható és magasabb pozíciók betöltésére is alkalmas személynek számított. Hencz János levelében kitért arra is, hogy a munkakönyvet kiváltó zsidók valójában ki akarják vonni magukat a munkavégzési kötelezettség alól. Szerinte az lenne a legjobb megoldás, ha kivinnék őket kapálni és betelepítenék őket a vasút mellé, mert majd, ha bombáznak, akkor őket találják el.⁸⁷¹

A Kecskeméti Orvosi Kamara Választmánya is levélben kereste meg a polgármestert június 13-án azzal kapcsolatban, hogy a gettósítással 21 zsidó orvos lakása és rendelője maradt üresen. Azt írták, hogy a városban sok olyan orvos van, akiknek nincs lakása, rendelője, ezért azt javasolták, hogy a „*Kecskeméten felszabadult zsidó orvosi lakásokat, rendelőket és felszereléseket elsősorban orvosok részére fenntartani és biztosítani méltóztassék s csak ilyen irányú szükséglet teljes kielégítése után kerülhessenek e lakások vagy rendelőik egyéb célból igénybevétele.*”⁸⁷² Azt is javasolták, hogy a zsidó orvosok rendelőinek felszerelését ideiglenes használatra vagy térítés ellenében utalják ki az eszközhiánnyal küzdő orvosoknak.

A zsidók által lakott lakások 1944-es összeírása szerint Kecskeméten 335 lakást birtokoltak vagy béreltek zsidók, összesen 831 szobával.⁸⁷³ Egy másik kimutatás szerint 1337 szoba volt a tulajdonukban, és ebből igénybe vehetőnek ítélték 288 lakást 643 szobával. A lakásoknak pontosan a felében, 167 lakásban laktak tulajdonosként, a lakások másik felét bérelték. Általában a nagyobb lakások voltak saját tulajdonban. Tehát a zsidó lakások pontos számát egyelőre nem tudjuk meghatározni, mindenesetre kijelenthetjük, hogy hozzávetőlegesen 300 lakásról lehetett szó. Kecskemét belterületén 1930-ban 4887 lakóház volt.⁸⁷⁴ Összességében megállapíthatjuk, hogy míg a zsidók aránya a belterületen 4,4% volt, addig a belterületi lakásállomány valamivel nagyobb részét, 6,85%-át használták.

A zsidók házait, lakásait a háborús viszonyoknak megfelelően elsősorban a német és a magyar katonák számára biztosították. A belügyminiszter 1944 májusában két levelet is

⁸⁶⁹ BKMÖL, IV. 1910/c, 18346/1944.

⁸⁷⁰ Iványosi-Szabó 1975: 58–59.

⁸⁷¹ Hencz Jánost 1945-ben népbírószág elé állították, ahol ő azzal védekezett, hogy 1941-ben kizárták a pártból, mert baloldali egyéneket szervezett be a Nyilaskeresztes Pártba. Több helyi kommunista és parasztpárti vezetőt, népbírárt is azzal vádolt, hogy korábban ők is nyilasok voltak. Lásd Hencz János perét a 322. oldalon.

⁸⁷² BKMÖL, IV. 1910/c, 18716/1944.

⁸⁷³ BKMÖL, IV. 1928/a 6. csomó, Jegyzék a zsidó lakásokról, 1944. május 3.

⁸⁷⁴ Thirring 1935: 56.

küldött a polgármesternek, amelyekben jelezte, hogy a honvédtiszteknek, tiszthelyetteseknek és a csendőröknek, rendőröknek gyakran nincs megfelelő lakásuk, ezért kéri, hogy jutassanak ilyeneket a számukra. A levél hátoldalára a következőt írták fel: *„Miután a zsidó lakások hasznosításával kapcsolatban a honvédség tisztjei és tiszthelyettesei részére a m. kir. honv. állomásparancsnokság által kívánt mértékben megfelelő lakások biztosítottak, külön intézkedésre szükség nincs.”*⁸⁷⁵ Tehát sikerült kielégíteni a tisztek és tiszthelyettesek egy részének lakásigényét. A polgármester a honvédség állomásparancsnokának írt levelében megjegyezte, hogy a honvédség tisztikarának 26, a tiszthelyetteseknek 113 lakást biztosítottak Kecskeméten.⁸⁷⁶ A zsidó lakások jegyzékének megjegyzés rovata alapján a német katonaság is legalább hét zsidó házat vett igénybe,⁸⁷⁷ így együttesen a magyar és a német katonaság a rendelkezésre álló lakások felét kiigényelte és elfoglalta.⁸⁷⁸

A zsidók ingatlanaiért a város civil lakói is versengtek. Így fordulhatott elő több esetben is, hogy ugyanazokat a lakásokat egyszerre több személynek is kiutalták. Ebben az ügyben írt levelet dr. Horváth Ödön főispán a polgármesteri hivatal zsidó ügyeket intéző tisztviselőjének. Ebben kifejtette: *„az nem állapot, hogy két személynek is kiutalják ugyanazt a lakást a lakáshivatal felületessége és tologató magatartása miatt ilyen esetek álljanak elő. A jövőre nézve ennek gyökeresen elejét kívánom venni.”*⁸⁷⁹ Több feljegyzés, dokumentum is található a levéltári anyagok között, amelyekben a helyi lakosok a lakások kiigénylését kérik, és arról panaszkodnak, hogy a nekik kiutalt lakásokat már másoknak is kiutalták. A Kaszap utcában két lakást is duplán utaltak ki: a 4. és a 15. szám alattiakat. A levéltárban található olyan „fecnik” is, amelyekre feljegyzések vannak felírva a lakásigényléssel kapcsolatosan. Például *„Diószeghy Jenő kéri a Klapka u. 31. sz. házban (Lebovits S.) lévő lakást.”*⁸⁸⁰ A ház zsidó tulajdonosa Lebovits Sándor, az Első Kecskeméti Konzervgyár igazgatója volt.⁸⁸¹

Mint országos viszonylatban, úgy Kecskeméten is igen alacsony volt a zsidó birtokosok száma. Az 1939-es legnagyobb zsidó adófizetők 88 fős listáján mindössze két földbirtokos szerepel, viszont ők igen jelentős birtokokkal rendelkeztek.⁸⁸² Ugyanakkor többen is voltak

⁸⁷⁵ BKMÖL, IV. 1910/c, 13332/1944.

⁸⁷⁶ BKMÖL, IV. 1910/c, 16640/1944.

⁸⁷⁷ Kádár Gábor megjegyezte, hogy az ország számos pontján előfordult, hogy a német katonaság a szállásigényét és egyéb anyagi szükségleteit a zsidók javaiból elégítette ki. Megállapította, hogy Kecskeméten a zsidók lakásait részben polgármesteri engedéllyel, részben önhatalmúlag foglalták el a német megszállók. Kádár 2004: 214.

⁸⁷⁸ BKMÖL, IV. 1928/a,6. csomó, Jegyzék a zsidó lakásokról.

⁸⁷⁹ BKMÖL, IV. 1910/c, 14695/1944.

⁸⁸⁰ BKMÖL, IV. 1910/c,16640/1944.

⁸⁸¹ Lebovits Sándor az 1939-es legtöbb adót fizető 88 zsidót tartalmazó listán a 22. helyet foglalta el.

⁸⁸² Az egyik Spitzer Bernát, aki 191 kh-on gazdálkodott és a földkataszteri tiszta jövedelme 1073 korona volt, a másik Fürst Jenő, aki 194 kh-at művelt, amelyből 34 kh. szőlő volt, így a földkataszteri jövedelme is magasabb

olyanok, akik egyéb kereső tevékenység űztek, például orvosok, ügyvédek voltak, emellett földbirtokkal is rendelkeztek.⁸⁸³ A zsidók birtokait több jogszabály alapján igyekeztek elvenni, de a folyamat elég lassan haladt. Az 1939. évi IV. törvénycikk (a második zsidótörvény) 16. §-a tette lehetővé a zsidók birtokainak kisajátítását. A polgármester 1939. szeptemberében elrendelte a zsidó birtokosok, illetve a mezőgazdasági földtulajdonnal rendelkező gazdasági társaságok földbirtokainak bejelentési kötelezettségét a városházán. Ekkor 89 zsidó birtokos tett eleget a bejelentési kötelezettségnek, akik tulajdonában összesen 1600 kat. hold föld volt.⁸⁸⁴ A bejelentett birtokokra 1700 igénylő jelentkezett, tehát kevesebb, mint egy kataszteri hold jutott volna átlagosan egy-egy igénylőnek. Az igénylések már 1939-ben elkezdődtek, de a földbirtokok kiosztása nagyon lassan haladt előre, az első igénylők csak 1943. őszén kapták meg a kért birtokokat.⁸⁸⁵

A zsidók termőföldjeinek elvételére 1942-ben és 1943-ban is újabb és újabb jogszabályok jelentek meg.⁸⁸⁶ Az 1942. évi XV. tc. alapján a zsidóknak kötelező volt átengedniük az összes mezőgazdasági ingatlanukat.⁸⁸⁷ A Földművelésügyi Minisztérium miniszteri tanácsosa 1944. január 26-án kelt levélben sorolta fel azon nagyobb földterületeket (összesen 1 067 kat. holdat), amelyeket a 234.761/1943. számú véghatározattal birtokba vettek. A dokumentum azt is jelzi, hogy a korábbi három, véghatározattal elvett földet az Országos Vitézi Székeknek adták át.⁸⁸⁸ A megyei vitézi szék székkapitánya jelezte a polgármesternek május 30-án, hogy dr. Lengyel Bertalan Daróczi közön lévő 16 600 négyszögöles birtokát épületekkel együtt a Földművelésügyi Minisztérium 126.000/1944. rendelete alapján birtokba veszi és átadja a városi szegénygondozó hivatal igazgatójának, aki vitézi címmel rendelkezett.⁸⁸⁹

1944. májusában az Országos Földhitelintézet kimutatást kért a polgármesteri hivattaltól a 20 kh. szőlőnél és 100 kh. szántónál nagyobb zsidó birtokokról. Az elküldött listán nyolc

volt 1278 korona, de érdekes módon mégis kevesebb földadót fizetett. Ennek ellenére a 88 legtöbb adót fizetők listáján Fürst Jenő csak a 74. volt, míg Spitzer Bernát a 25, mert ő jóval több házadót fizetett. Emellett Spitzer Bernát a Kecskeméti Magyar Bank Rt. Igazgatóságának is tagja volt. BKMÖL, IV. 1905 Kecskemét város igazoló választmányának iratai 1935-1944/45. II. kimutatás, zsidó legtöbb adót fizetők 1939. július 25.

⁸⁸³ Szilágyi 2011. I.: 127.

⁸⁸⁴ Nagy 2005: 52-53.

⁸⁸⁵ Nagy 2005: 53-56.

⁸⁸⁶ Pl.: 1942:XV. tc., 1750/1942 M. E. rendelet, 3600/1943. M. E. rendelet, 4.250/1943. M. E. rendelet.

⁸⁸⁷ Egy 1943. október 27-én készített lista alapján 35 zsidó birtok esett Kecskeméten a törvény hatálya alá összesen 1387 kh. BKMÖL, IV. 1910/c, 954/1944.

⁸⁸⁸ BKMÖL, IV. 1910/c, 954/1944. Márai Sándor 1945-ös Naplójában megjegyezte: „A gyakorlatban így alakult a vitézi cím árfolyama; s ez volt az egyetlen szelekciós kísérlet az elmúlt huszonöt évben, s végül befejeződött az egész a vitézi telkek, a rabolt és egymás között osztogatott zsidó földek botrányába.” Márai 2006: 249.

⁸⁸⁹ A zsidóktól elvett földekből a kormány 20 ezer holdat adott az Országos Népi és Családvédelmi Alapnak (ONCSA) és 130 ezer holdat a Vitézi Székeknek. Tehát az elvett földek kisebb részét szociális célra, a nagyobbikat a politikai bázis megerősítésére fordították. Kádár-Vági 2001: 24.

zsidó birtokost soroltak fel.⁸⁹⁰ 1944 januárjában az államosított birtokok hasznosítására ismét igyekeztek összegyűjteni a földigénylőket, ezt ki is hirdették a Kecskeméti Közlönyben. A Földművelésügyi Minisztériumból küldtek Kecskemétre a földigénylők összeírásához 46 ívet, amelyekre a jelentkezőket kellett rögzíteni. A katonai szolgálatot teljesítőket, a vitézségi éremmel kitüntetetteket és a hősi halált haltak fiúleszármazóit hivatalból is fel kellett venni az ívekre, akkor is, ha nem jelentkeztek. A polgármester már február 15-én levelet írt a földművelésügyi miniszterhez, melyben kérte, hogy szíveskedjék *„az igénylők összeírására szolgáló összeírási ívből még 100 db-ot soron kívül rendelkezésemre bocsátani, mivel a felhasználásra kijelölt zsidóbirtokokra az igénylők olyan tömegben jelentkeznek, hogy a leküldött 46 ívnek a fele már az első 3 napi összeírás alatt megtelt.”* Ezek alapján kijelenthetjük, hogy az érdeklődés a lakosság részéről igen élénk lehetett a zsidó birtokok iránt. Ennek az volt az oka, hogy a városban jelentős tömegeknek nem volt földbirtokuk vagy csak néhány hold, így már korábban, a város által kifarcellázott földekért is nagy volt a túljelentkezés.

Az öt holdon aluli zsidó birtokokat az épületekkel, az eszközökkel és az állatállománnyal együtt nyilvános pályázatok útján igyekeztek értékesíteni még 1943 végén. A pályázatnál figyelembe vették az *„egyéb pozitív tényezőket”* is a felajánlott vételár nagysága mellett. Az árajánlatot a háborús viszonyok miatt búza kilógrammban kellett megadni. A pályázati dokumentumoknak tartalmaznia kellett a személyes adatokat, a pontosan megnevezett ingatlant, az igénylő vagyoni helyzetét és csatolni kellett hozzá az egyéb pozitív tényezőket igazoló okiratokat is.⁸⁹¹

Még 1944 februárjában is vettek el nagyobb birtokokat az összes tartozékaival együtt, például dr. Aszódi Gézától 46 kh-t, Gerő Miksától 32 kh-t. A zsidók ezen rendelkezések alól úgy próbáltak meg kibújni, hogy még a véghatározatok kiküldése előtt, 1939 utolsó hónapjaiban eladták földjeiket. Több jegyzőkönyv is van, melyek szerint 12 zsidó személy adta el ebben az időben 2-16 kh-as birtokát. Például Fekete Mihály eladta a két kat. hold szőlőjét a rajta lévő lakással együtt vitéz Szécsi János asztalosnak 1943. december 10-én. Dr. Moskovits Lajos, aki 1939-ben Kecskeméten a legtöbb adót fizető zsidó volt, szintén eladta a

⁸⁹⁰A listán a következő személyek szerepeltek a földterület méretének a megjelölésével: Fleischmann Oszkárné 207 kh., Fürst Jenő 194 kh., Spitzer Bernát 190 kh., Popper Elemérné 99 kh., Kecskeméti Mihály, dr. Fritz Imre és társai, Deutsch örökösök és özv. dr. Löwi Ödönné 46 kh. BKMÖL, IV. 1910/c, 13052/1944.

⁸⁹¹ BKMÖL, IV. 1910/c, 954/1944.

feleségével közös tulajdonban lévő, Talfája 75/b alatti 32 kh-as ingatlanát.⁸⁹² Ezt a földet 1939-ben, az adásvételt követően 25-30 igénylő szerette volna megszerezni.⁸⁹³

3. A zsidó ingóságok igénylése a szovjet megszállásig

A zsidó ingatlanok igénylésével párhuzamosan megindult az ingóságok lefoglalása és összegyűjtése is. A zsidók ingóságait napszámosok leltározták és szállították július, augusztus és szeptember hónapokban. Naponta 20-30 fő végezte ezt a munkát.⁸⁹⁴ Elsősorban a bombakárosultak, az erdélyi menekültek, a csendőrség és a honvédség igényelt bútorokat, ágyneműt és evőeszközöket. Az ingóságok igénylése sorában az egyik legkorábbi a honvédségtől érkezett. 1944. június elsején a Magyar Királyi Szegedi V. Honvéd Hadtest Parancsnokságától érkezett levél a polgármesternek, melyben egy rendeletre hivatkozva azt írták, hogy a zsidók tulajdonát képező kerékpárokat a hozzá tartozó felszerelésekkel együtt a honvédségnek kell átadni. A kerékpárokról a kimutatást tíz napon belül kellett benyújtani. Július 7-én a város polgármestere jelentette, hogy a kerékpárokat a rendőrség már korábban összeszedte, és egy részét már átadta a honvédségnek.⁸⁹⁵

A zsidóktól elvett javak kezelésének eljárásrendjét és az igénylések kezelését a dr. Halmi Lajos ellen indított per dokumentumaiból ismerhetjük meg. A zsidóktól elvett ingatlanokat és ingóságokat Kecskeméten a pénzügyigazgatóság kezelte, e szerv igazgatója 1944-ben dr. Halmi Lajos volt, akit 1945-ben népbíróság elé állítottak háborús és népellenes bűnök vádjával. A periratokból sok részlet derült ki arra vonatkozóan, hogy miként kezelték a zsidóktól elvett javakat. A vádirathoz Halmi észrevételeket írt. Leírta, hogy a zsidó vagyonból sokan igényeltek javakat, de csak kevesen kaptak. Csak azoknak juttatott ingóságokat, akik írásbeli kérelmük alapján a törvényes rendelkezéseknek megfelelően igényjogosultak voltak. Például a kibombázottak voltak igényjogosultak, de nekik is csak a legszükségesebbeket utalták ki. Halmi kijelentette: *„sok-sok úriembernek és asszonynak is a szemébe mondtam, hogy nem érzik, hogy átok van ezeken az elrablott holmikon.”* Halmi a zsidó vagyon kezelését önállóan irányította, őt senki nem ellenőrizte. *„Az egész zsidó vagyonról én külön egyéni könyvelést vezettem, általam a menekülés alkalmával a kormány által elrendelt és nemzeti vagyonnak minősített zsidó vagyon és értéktárgyakat csomagoltatva beszállítottam a Budapesti Pénzügyigazgatóságra. A zsidó vagyon összegyűjtése során az volt az eljárás, hogy az elhagyott zsidó lakásokban és a gettóban talált pénzeket és értékpapírokat hozzám, míg az*

⁸⁹² BKMÖL, IV. 1910/c, 954/1944.

⁸⁹³ BKMÖL, IV. 1926 1041/1939.

⁸⁹⁴ BKMÖL, IV. 1910/c, 16640/1944.

⁸⁹⁵ BKMÖL, IV. 1910/c, 17738/1944.

ingóságokat és egyéb értékeket a Csányi [valójában Csáky – beszúrás R. R.] utcában lévő raktárba vitték, amelyet ott Palásthy János irodafőtiszt vett át, aki a raktárat kezelte. A hozzá beszállított pénzeket és értékpapírokat nyugta ellenében vette át, majd a Postatakarék Pénztárnál befizette és könyvelte.”

A periratból az is kiderült, hogy az egyik zsidó ingóságokat raktározó házból, a Schönberger-féléből,⁸⁹⁶ amit a németek elfoglaltak, a távozásuk során az összes bútort és ingóságot teherautóra rakták, és mint tulajdonukat elvitték. Halmi kijelentette, hogy a németek engedéllyel laktak ott, és elvihették az ott lévő ingóságokat, ezt nem jelentette senkinek, és nem is vezettek könyvelést arról, amit a németek elvittek. Tehát már a németek megkezdték a raktárakba szállított zsidó ingóságok elszállítását a városból.

1944. szeptember végén a pénzügyigazgatóság előtt dr. Zöldy Márton⁸⁹⁷ csendőrszázados német SS ruhában jelent meg, és három bőröndben pénzeket, értékpapírokat, ezüstöt és ékszereket adott át. Erről nem volt jegyzéke. Halmi arra kérte Zöldyt, hogy vigye a Csáky utcában lévő raktárba, ott majd a bizottság átveszi a bőröndöket. Erre Zöldy kijelentette, hogy neki nem kell elismervény, ő sem adott, neki elhiszik, és ő is elhiszi, hogy a dolgok illetékes helyre kerülnek. A három bőrönd tartalma hozzávetőlegesen 400 000 pengőt ért. Halmi ezek után sem vette át a bőröndöket, hanem Palásthy főtiszttel és még egy emberrel együtt elmentek Zöldyvel a Csáky utcában lévő raktárba, és ott vették át. Az értékeket tehát a jogszabályoknak megfelelően minden esetben bizottság vette át, leltározta, és biztonságba helyezte annak tartalmát.

Halmi tevékenységét a tanúvallomások is korrektnek írták le. Dr. Laczi József helyettes-pénzügyigazgató Halmi népbírói tárgyalásán kifejtette, hogy a vádlott nem politizált, nem tudja, milyen pártállású. A zsidó vagyont a „*legkorrektebbül intézte és intézte, és minden tekintetben kifogástalanul járt el.*” A tanú szerint a zsidó vagyon ügyeit azért intézte Halmi maga, nehogy valami visszaélés legyen, a kormánybiztosság is mindent rendben talált. Egyénileg senki nem vehetett át zsidó javakat, mindig csak a bizottság.

Dr. Pokorny Elek pénzügyi titkár azt vallotta, hogy zsidó ügyekben ő volt az előadó. Mindig szabályosan jártak el. Az ingóságok igénylésével kapcsolatban Halmi a „*legszigorúbban járt el, az igénylő jogosultságát alapos vizsgálat alá vette.*” A katonai kiutalásokról egy bizottság döntött, Halmi egy személyben, egyetlen esetben sem. A

⁸⁹⁶ Dr. Schönberger Dezső kereskedő volt a Magyarországi Zsidók Központi Tanácsának helyi megbízottja, a Fecske utca 8. alatti házában volt a zsidó ingóságok egyik közös raktára. Rigó 2008: 49.

⁸⁹⁷ Dr. Zöldy Márton csendőr százados részt vett az egyik vezetőként az 1942-es újvidéki razziában. Az 1943-as felelősségre vonás elől társaival Németországba menekült, a német megszállást követően tért vissza Magyarországra a németekkel. A háború után kiadták Jugoszláviának, ahol a népbíró halálra ítélte és kivégezte.

németeknek szükséges ingóságokat egy német szállásmester igényelte, és a bizottság utalta ki. Elutasító határozatokat is hozott a bizottság, amiért a németek dühösek, erőszakosak voltak. A vádlott elmagyarázta nekik, hogy kérelmüket nem lehet teljesíteni, az erőszakoskodásukra feljelentéssel fenyegette meg őket. Dr. Farkas ügyvéd is erőszakoskodott Halminál, de ő nem teljesítette kéréseit. Halmi a törvényekre hivatkozott. Halmi mellett zsidó tanúk is kiálltak, így végül a népbíróság minden vádpont alól felmentette és szabad lábra helyezte.⁸⁹⁸

Halmi Lajos a pénzügyigazgatóság kecskeméti kirendeltségének vezetőjeként 1944. augusztus 11-én levélben jelezte a polgármesternek, hogy a zsidóktól elvitt ingóságok elhelyezésére kevés lesz a Kecskeméti családtól lefoglalt Csányi u. 7. szám alatti ház, mert ott csak négy szoba van. Újabb épületeket kell kijelölni a raktár céljára, mert Kecskemétre szállítják be raktározásra a pénzügyigazgatósághoz tartozó környező településekről is az ingóságokat. A polgármester ezt követően augusztus 14-én írt a Magyar Királyi Honvédség Állomásparancsnokának kérve, hogy az Erzsébet laktanya fedeles lovardáját adják át a zsidó ingóságok raktározására, mert itt az őrzést is jól meg lehetne oldani. Azzal indokolta kérését, hogy a volt zsidók lakásait igyekezett elsősorban raktár céljára kijelölni, de *„a felszabaduló zsidólakásokra olyan nagy számú igénylés érkezett be, különösen a m. kir. honvédséghez tartozók részéről, hogy a kérdés ily megoldása nem látszott célszerűnek, másképpen kell lehetőséget nyújtanom a zsidóingóságok raktározására.”* 1944. szeptember 29-én az állomásparancsnok bejelentette, hogy nem tudja átadni a lovarda épületét.

A polgármester levele egyetlen csoportot emel ki a zsidó javak igénylői közül: a honvédséghez tartozók csoportját. Véleményem szerint érdemes lenne országosan is megvizsgálni, hogy a katonatiszti réteg milyen mértékben részesült a zsidó lakásokból és ingóságokból, mert sokak körében az így megkapott javak megtartása is nagy szerepet játszhatott a németek melletti végsőkig való kitartásban.

A zsidóktól elvett ingatlanok és ingóságok haszonélvezői között a társadalom minden rétegét megtaláljuk. A javak ilyen módon történt újraelosztásának morális árát Bibó István 1948-ban a következőképpen összegezte: *„A zsidótörvények [...] ugyanis széles középosztályi, kispolgári és kispolgárosodó rétegek számára azt a lehetőséget jelentették, hogy személyes erőfeszítés nélkül, az állam jóvoltából, mások kialakult egzisztenciájának a rovására maguknak új, sokkal előnyösebb egzisztenciákat alapíthattak, anélkül, hogy mindennek valami igazi és átfogó társadalmi cél valami komolyabb igazolást adott volna. Hiába jelentkezett az egész akció a szociális igazságtételnek, a javak egyenletesebb elosztásának a jegyében,*

⁸⁹⁸ BKMÖL, XXV. 18. 98/1945. Dr. Halmi Lajos ügye

valójában semmi ilyen nem nőhetett ki belőle, mert hiszen az egésznek az volt a lényege, hogy igazi társadalmi reformra ne kerüljön sor. [...] Ettől kezdve szokták meg a magyar társadalom széles rétegei azt, hogy nemcsak munkával és vállalkozással lehet egzisztenciát alapítani, hanem úgy is, hogy valaki másnak a már kialakított egzisztenciáját kinézi magának, s aztán az illetőt feljelenti, nagyszülőit kikutatja, állásából kidobolja, üzletét kiigényli, őt magát esetleg internáltatja, egzisztenciáját pedig birtokba veszi.”⁸⁹⁹

Összességében megállapíthatjuk, annak ellenére, hogy Kecskeméten nem volt jelentős mértékű zsidóellenesség, a zsidó javak iránt mégis komoly érdeklődés mutatkozott. Ennek oka az lehetett, hogy jelentős társadalmi csoportok éltek nehéz anyagi körülmények között és a már évek óta tartó háborús nehézségek is egyre inkább éreztették a hatásukat. A zsidó javak iránti érdeklődés a zsidók gettóba kényszerítése után gyorsult fel, az üresen maradó ingatlanok és az ingóságok iránt megnőtt az érdeklődés. Az igénylésekbe az értelmiségiek, a jobb módú orvosok, ügyvédek is bekapcsolódtak a „könnyű préda” reményében. A zsidó javak szétosztásának reménye szélesítette a németekkel kollaboráló kormány társadalmi támogatottságát, növelte annak legitimitációját és a német megszállás elfogadottságát is. Kecskeméten is úgy hajtották végre a zsidó javak megszerzését és szétosztását, mint az ország többi részében. Ebben az időszakban működött még az államapparátus és a rendfenntartó szervek is, ezért a javak lefoglalása, szétosztása az adott jogi keretek között történt, igyekeztek betartani a jogszabályokat a lefoglalás és a szétosztás terén is. A javakból elsősorban a katonaság részesült és a valóban rászoruló, elesett társadalmi csoportok, a háború legnagyobb vesztesei: a hadiárvák, hadiözvegyek, hadirokkantak, kibombáztak, menekültek, a legszegényebbek.⁹⁰⁰

⁸⁹⁹ Bibó 1994: 19. Márai Sándor is hasonlóan vélekedett erről az időszakról: „Lelkiismeretük, ha van, sűg nekik valamit, hogy az egész magyar társadalom felelős mindezért, ami történt, s nemcsak a kortársi bírók, hanem a történelem előtt is felelős. S legtöbbje még mindig nem tud belenyugodni, hogy a nagy konjunktúrának vége; hogy holnap, ha túlélük, megint személy szerint, tehetséggel, szorgalommal és versenyképes minőséggel kell bizonyítani az élethez való jogukat; nem pedig egyszerűen azzal, hogy „keresztények”...” Márai 2006: 34.

⁹⁰⁰ Végső – Simko: 2007: 191.

III. A város szovjet megszállása és következményei

1. A front átvonulása Kecskeméten

Horthy sikertelen kiugrási kísérletét követően Szálasiék az országnak a Vörös Hadsereg által meg nem szállt részében átvették a hatalmat. *„Sehol, egyetlen városban vagy községben sem akadt senki, aki vagy egyénileg, vagy másokkal összefogva fellépett volna a Szálasi-féle hatalomátvétel ellen”* – jegyezte meg Gosztonyi Péter.⁹⁰¹ Majd megállapította, hogy *„a Szálasi-féle hatalomátvételtől tulajdonképpen csak a német hadvezetés húzott hasznot. A Duna-medencei arcvonalt nem omlott össze, a magyar honvédség nem szaladt szét, sőt, ahogy erejéből telt, tartotta a frontot, akarva-akaratlanul öt hónappal meghosszabbítva ezzel a háborút Magyarország földjén.”*⁹⁰²

1944 októberétől Magyarország a második világháború egyik legfontosabb hadszínterévé vált. A németek egyre jelentősebb erőket vetettek be a magyar nyersanyagok, főleg az egyre szűkösebbé váló olaj biztosítása miatt. Sztálin is szerette volna minél hamarabb Magyarországot elfoglalni annak érdekében, hogy az október 9-13 közötti moszkvai tárgyalás során a Churchillel kötött *„cédulás megállapodás”* Magyarországra vonatkozó szovjet és nyugati befolyás 50-50 százalékos mértékét katonai erővel módosítani tudja. Ráadásul a brit miniszterelnök a balkáni partraszállás tervével is előhozakodott, ami Sztálint nyugtalanította, ezért sürgette Budapest mihamarabbi elfoglalását. Mindezek következtében október második felében a Duna-Tisza közén egyre intenzívebb harcok bontakoztak ki. Október 22-én a 2. Ukrán Front Malinovszkij vezetésével elfoglalta Kiskunfélegyházát, de az 1. páncélososztály a várost egy nappal később visszafoglalta, a sikeres akcióhoz balról a huszárhadosztály is csatlakozott. Október 25-26-án egy igen heves támadással a szovjetek ismét elfoglalták Kiskunfélegyházát, de a 2. huszárezrednek sikerült megállítania ezt a támadást is.⁹⁰³ Ezek magyar részről jelentős hadi sikerek voltak. Október 28-án Sztálin megparancsolta Malinovszkijnek, hogy 24 órán belül indítsa meg a támadást Budapest ellen, és mihamarabb foglalja el.⁹⁰⁴ Malinovszkijnek másnap meg kellett indítania a támadást. A

⁹⁰¹ Gosztonyi 1992: 215. Gosztonyi Péter könyvében a kiugrási kísérlettel és sikertelenségének okaival részletesen foglalkozik. Gosztonyi 1992: 179–215.

⁹⁰² Gosztonyi 1992: 216.

⁹⁰³ Ungváry 2005/a: 363.

⁹⁰⁴ A Sztálin és Malinovszkij között október 28-án 22 órakor elhangzott telefonbeszélgetés igen érdekes. Malinovszkij nem akarta a hadsereg megerősítése nélkül megindítani a támadást Budapest elfoglalására, azonban Sztálin „határozottan megparancsolta” a másnap reggeli támadás megindítását. Ungváry 2005/b: 13-14.

magyar 3. hadsereg nem tudott ellenállni, de Kecskemétnél a 24. német páncélososztály bekapcsolódott a harcokba.⁹⁰⁵

1944. szeptember elején Vörös János vezérezredes az ország keleti felét hadműveleti területté minősítette, és elrendelte Erdély, a Tiszántúl és az ország északkeleti részének kiürítését. A kiürítésre kijelölt terület nyugati határa ekkor a Tisza vonala volt. A kiürítés végrehajtására felállították a Kiürítési Kormánybiztosságot vitéz Szurmay Lajos vezetésével.⁹⁰⁶ Október folyamán Kecskemétet is kiürítették. 1944. október 10-én Olchváry István vezérkari ezredes, főszállásmester parancsot adott ki a kiürítéssel kapcsolatosan. Ebben elrendelte, hogy a katonaköteles korban lévő férfilakosságot hátra kell irányítani, tízfős osztagokban. Mindenkinek legalább tíz napra elegendő élelmiszert kellett magával vinnie. A csendőrök, a rendőrök és a pénzügyőrök kötelesek voltak a végsőkig a helyükön maradni, és csak a harcoló csapatok utóvédjével együtt hagyhatták el a helyüket. A polgári lakosság többi része maga dönthetett arról, hogy maradnak-e vagy elmenekülnek. A parancs felhívta a figyelmet arra is, hogy a menekülés sok nehézséggel jár. Az állatállományt is hátra kellett hajtani, csak annyi maradhatott amennyi a lakosság élelmezéséhez szükséges volt. A menthető és fontos javakat is hátra kellett szállítani. A településeken meg kellett szervezni a javak védelmét a fosztogatókkal szemben.⁹⁰⁷

1944. október 9. és 10-e éjjelén egy szovjet katonai alakulat megtámadta Kecskemétet, de ezt visszaverték, a fő erők ekkor még Kiskunfélegyháza környékén harcoltak. A város déli részébe nyomult be a szovjet katonai egység, és egy lőszeres vonat kocsiját robbantották fel, eközben a nyíregyházi huszárok felvették velük a harcot és kiszorították őket.⁹⁰⁸ Délután a város rendje helyreállt, de a lövöldözések következtében sokan, főként a város vezető

⁹⁰⁵ Ungváry 2005/a: 360–367.

⁹⁰⁶ Szurmay 1944. szeptember 12-én kiadott utasítása szerint „a kiürítés első ütemében elszállításra kerültek a hatóságok és egyéb szervek intézeteinek, intézményeinek és üzemeinek berendezései, felszerelési tárgyai és készletei, ha azok a visszamaradó lakosság ellátása szempontjából nélkülözhetők voltak; a nélkülözhető és pótolhatatlan, valamint a bizalmas iratanyag; a hadiüzemek készárúkészlete és a folyamatos gyártáshoz nem szükséges félkész gyártmányok, majd azok személyi állománya.” Az azonos helyről származó menekülteket igyekeztek egymáshoz közel elhelyezni. Bukovszky 2007: 38-39.

⁹⁰⁷ Bálintné – Szabó: 63–65.

⁹⁰⁸ A ferences rendház háztörténete a következőképpen örökítette meg ezeket az eseményeket: „okt. 10-én hajnalban Lakiteleken át oly hirtelen támadás érte a várost, hogy alig tudtak elmenni. Félnapig tartott a támadás, az előőrsek már elérték a Csongrádi utcát és elfoglalták az állomást, - néhány század huszár verte vissza a támadást, míg a németek hanyatt-homlok menekültek. Az állomás teli volt lőszer szállító vonatokkal, a támadás következtében tűz keletkezett, házfőnök atya, miután meggyöntatta a támadást visszaverő huszárok beszületjeit, ellátogatott a Jó Pásztor zárdába utánanézni, hogyan vannak, akkor vette észre a tüzet és sikerült azt a nővérek és a növendékek segítségével lokalizálni, - ellenkező esetben felrobbant volna a fél város. Néhány tank hátrahagyásával az oroszok visszavonultak. A városházáról is mindenki elment, úgy hogy Házfőnök atya volt kénytelen polgárőrséget szervezni és azzal a rendet fenntartani. Öt nap után a Főispán, a polgármester és néhány tisztviselő visszajött.” Szabó 2004: 147–148.

tisztviselői már ekkor elmenekültek, majd többen néhány nap múlva visszatértek.⁹⁰⁹ Miután a polgármester, Liszka Béla is visszatért a városba, behívatta azokat a befolyásosabb, jórészt egyházi és közismert baloldali személyeket, akikről tudta, hogy a városban akarnak maradni: Baranyi László plébánost, Sárkány Béla evangélikus lelkészt, Károlyi Bernátot a ferences rendház főnökét, Kovács Bálint református lelkészt, Tóth László nyomdaigazgatót, Molnár Erik ügyvédet, Sándor József városi ügyészt. Arra kérte őket, hogy ha a vezető köztisztviselőknek ismét el kellene hagyniuk a várost, vegyék át az irányítását, és vegyék fel a kapcsolatot a szovjetekkel.⁹¹⁰

A szovjet hadsereg közeledésének hírére a Duna-Tiszaközi Katonai Közigazgatási és Gazdasági Parancsnokság 1944. október 15-én kiadta Kecskeméten a parancsot, hogy a katonaköteles férfiak részére pihenő és étkeztető állomásokat kell felállítani Pereg, Dunavecse, Solt, Dunapataj, Tass, Peszéradacs, Fülöpszállás, Alsódabas, Örkény, Lajosmizse, és Kecskemét településeken.⁹¹¹ Ezekon az állomásokon a helyi hatóságoknak kellett gondoskodniuk a menekültek elhelyezéséről és ételmezéséről a katonai beszállásolási törvény alapján. Kecskeméten a polgármester október 19-én újabb hirdetményt jelentetett meg, amelyben igyekezett megnyugtani a lakosságot, hogy egyelőre nem kell tartani a kiűritéstől. A legfontosabb, hogy a katonaköteles férfiak és leventék vonuljanak hátra, azok maradhatnak itt, akikre a termelés folytonosságának a biztosítása érdekében illetve a közrend fenntartása miatt feltétlenül szükség van. Az állatállományból is csak azok maradhatnak, amelyekre a föld megmunkálásához és a lakosság ellátásához feltétlenül szükség van, a többit a város melletti széktői laposra kellett hajtani, ahonnét a Dunántúlra terelték az állatokat.⁹¹²

1944 szeptemberétől egyre több menekült érkezett Kecskemétre, akik az előrenyomuló szovjetek elől kerestek menedéket. Az akkori református lelkész, Kovács Bálint elmondta, hogy a református egyház is fogadott menekülteket, akik elmondták tapasztalataikat. *„Ezek nem voltak biztatóak. Megjelent Böszörményi Ede szentesi hitoktató és esti beszélgetésben elmondta az első fájdalmas élményeket a rablásokról és a nőekkel tanúsított erőszakos cselekedeteket. [...] A menekülők továbbmentek, de terjesztették a helyiekben is a menekülésre való hajlamot.”*⁹¹³

⁹⁰⁹ Kovács Bálint 2006: 21–22.

⁹¹⁰ Kovács Bálint 2006: 21. és Rigó 2009: 25.

⁹¹¹ Ezen a napon, október 15-én vasárnap délben hangzott el Horthy Miklós proklamációja a rádióban, melyben bejelentette, hogy fegyverszünetet kérünk ellenfeleinktől és megszüntetjük az ellenségeskedést velük szemben. Horthy 1993: 305–307. és 353–355.

⁹¹² Bálintné – Szabó: 70.

⁹¹³ Kovács 2006: 20.

A szovjet Vörös Hadsereg közeledtével 1944. október 23-án jelent meg Porkoláb vezérkari őrnagynak, a 3. hadsereg főszállásmasterének parancsa Kecskemét teljes kiürítésére.⁹¹⁴ A polgármester másnap adta ki a városra vonatkozó kiürítési parancsot.⁹¹⁵ Porkoláb parancsában kijelentette, hogy a Magyar Királyi Kormány elrendelte a polgári lakosság teljes kivonását a hadműveletek által veszélyeztetett területről. A vonalat Kecskeméttől északra húzták meg, ezért a várost ki kell üríteni. A hátravont lakosságot az állatállománnyal és a legszükségesebb ingóságokkal a Dunántúlra irányították. Ehhez segítségül igénybe vették a rendőrséget, a csendőrséget és a nemzetőrséget, a polgári közigazgatási szerveket és a Nyilaskeresztes Párt szolgálatot végző szerveit is, ők a lakosság kivonása után a harcoló csapatokkal együtt hagyhatták el a várost. Az üzemeket vagy ezek legfontosabb részeit le kellett szerelni és hátravonni, végső esetben meg kellett semmisíteni, vagy igyekeztek hosszabb időre az ellenség számára használhatatlanná tenni azokat. Az anyagkészleteket is hátra kellett szállítani, ha ez nem volt lehetséges, meg kellett semmisíteni. A küzdő csapatok mögötti 10 km-es sávban hajtották végre ezeket a rombolásokat.

A lakosságnak a Kerekegyháza–Kunszentmiklós útvonalon Szalkszentmártonra és Apostagra kellett hátravonulnia, csak a legszükségesebbeket vihették magukkal (élelmiszert, meleg ruhát, takarót, kevés főzőedényt), a szállításra minden alkalmas eszközt igyekeztek felhasználni. Az összes állatot el kellett hajtaniuk, és takarmányt is kellett hátra vinniük. A parancsban a kormánybiztos azzal fenyegetőzött, hogy *„az esetleges vonakodókkal szemben karhatalmat leszek kénytelen alkalmazni. A karhatalom utasítva van az esetleges ellenszegülőkkal szembeni legerélyesebb kényszerintézkedés alkalmazására is, egészen a fegyverhasználatig bezárólag.”*⁹¹⁶ Imre Gábor a következőképpen emlékszik vissza erre az időszakra: *„a kiürítésre vonatkozó fenyegető hangvételű parancsok falragaszokon sürgették indulásra a tétovázókat. A csendőrség házról-házra járt. Vad rémhíreket terjesztettek a szovjet csapatok kegyetlenkedéseiről. A pánik fokozódott és még azok is, akiknek nem volt félnivalójuk, nekiindultak a teljes bizonytalanságnak. A város fokozatosan elnéptelenedett.”*⁹¹⁷

A Kecskeméti Lapok 1945. január 4-i számában a *Lajosmizséről* című írásban is megemlékeztek a hónapokkal korábbi kiürítésről: *„Egyik nap halljuk Kecskemét kiürítését. [...] Kisírt szemű nők, káromkodó férfiak tűnnek fel a főúton, szuronnyal kényszerítették ki őket a városból. Az erőszakosság támogatására működik a náci propaganda. Minden élőlényt*

⁹¹⁴ Bálintné – Szabó: 72.

⁹¹⁵ Iványosi-Szabó 1975: ld. III. melléklet: A polgármester hirdetménye a város kiürítéséről.

⁹¹⁶ Bálintné – Szabó: 76.

⁹¹⁷ Imre Gábor nyugalmazott rendőr alezredes 1969. május elsején készítette el visszaemlékezését a kecskeméti rendőrség megszervezésére vonatkozóan. Bálintné – Szabó: 79–80. A ferences rendház háztörténetében is azt írták, hogy a *„csendőrség házról-házra járt és puskatussal kergették el az embereket.”* Szabó 2004: 148.

ki kell vonni a városból, mert a németek most vetik be a csodafegyvereket, ami olvaszt is, fagyaszt is... Nem is hagytak Kecskeméten semmit. De nemcsak az élőlényeket féltették a csodafegyverektől, hanem az értékesebb élettelen holmit is. Feltörték az üzleteket, házakat és zsúfolt teherautók száguldottak – Németország felé.”

A közeledő szovjet csapatok elől a csendőrök és a rendőrök október 31-re teljes számban elvonultak. Az idős emberek a ferences rendház pincéjében húzták meg magukat. Itt volt Vörös János is, a későbbi honvédelmi miniszter.⁹¹⁸ Elmenekült továbbá a polgári vezetők és a tisztviselői kar nagy része is. Imre Gábor szerint ekkor a „*Budapest és Dunaföldvár felé vezető műúton, gyalog, kocsin, autón áramlott a megfélemlített lakosság. Kereskedők üzleteiket kiürítették, becsukták a műhelyeket, vendéglőket. A város élete tökéletesen megbénult. [...] A kiürítés kiszámíthatatlan anyagi és erkölcsi kárt jelentett a városra nézve.*”⁹¹⁹

Ennek ellenére többen is a városban maradtak, illetve sokan a város körül lévő tanyájukon vagy ismerősüknek, rokonuknak a tanyáján igyekeztek átvészelni ez első zűrzavaros időszakot. A menekülés vagy maradás dilemmája foglalkoztatta ekkor leginkább a lakosságot. Parancs volt a menekülésre, és az előzetes hírek miatt féltek is a szovjet katonáktól, ugyanakkor az értékeik nagy része Kecskeméthez kötötte őket.

Október 29-én 14 órakor Sztálin parancsának megfelelően Malinovszkij marsall kiadta a 2. Ukrán Frontnak a támadási parancsot. A támadás súlypontja rövid tűzérségi előkészítés után Kecskeméttől délre bontakozott ki. A Fretter-Pico tűzérségi tábornok által vezényelt 6. német és a 3. magyar hadsereg a vártnál nagyobb ellenállást fejtett ki. Schell Zoltán ezredes, páncélosadosztály parancsnoka e támadásról Gosztonyi Péternek a következőket mondta: „*A harcmezőt ellepték az orosz elesettek. S hiába lőttünk, tüzeltünk, mindig újabb és újabb hullámban támadott az ellenséges gyalogság. A legvégén a földeken csak hullákat és*

⁹¹⁸ A ferences rendház háztörténete a következőképpen örökítette meg ezeket az eseményeket: „*A tehetetlen öregeket, betegeket itt hagyták, ezek egymás után jöttek, vagy idehozatták magukat, úgy hogy egyhamar megtelt nemcsak a légópince, - hanem az egész kolostor. Itt talált menedéket Vörös János vezérezredes feleségével, kik a Gestapo elől menekültek. [...] Október 29-én nagy erősítést kaptak a magyar csapatok, - az orosz repülőgépek erősen támadták a várost, a katonai parancsnok jelentette, hogy visszavetették az oroszokat. [...] Egy napi harc után, okt. 31-én a magyar és német csapatok elhagyták a várost, s így Kecskemét minden nagyobb kár nélkül orosz kézre került. A nagytemplom, a városháza és a mi kolostorunk kapott néhány gránát belövést.*” Szabó 2004: 149.

Gosztonyi is megemlítette könyvében ezt az esetet. Vörös János vezérezredes október 15. után még azt hitte, hogy tisztázni tudja magát Szálasi előtt a kiugrási kísérletben való részvétele miatt. A letartóztatása elől azonban „*október 17-én a feleségével együtt álruhában Kecskemétre ment, s ott álnéven ferences barátként a rendházban kapott menedéket. Október 31-én jelentkezett a bevonuló szovjet csapatok parancsnokságán, ahonnan november 8-án repülővel Moszkvába küldték.*” Gosztonyi 1992: 217.

⁹¹⁹ Bálintné – Szabó: 79.

*sebesülteket láttunk. De az oroszok nem tágtítottak: roham rohamot követett.*⁹²⁰ A szovjetek áttörték a frontot, a támadás éjszaka is folytatódott, majd 30-án betörték Kecskemétre. *„Az előrenyomulás azonban lefékeződött, és a szívósan ellenálló magyar-német csapatok, elsősorban a légvédelmi tüzérség csak Kecskemét körzetében 20 harckocsit lőtt ki.*”⁹²¹ Végül a szinte teljesen üres várost október 31-én késő délután foglalták el a szovjet csapatok.⁹²²

Kecskeméten, illetve a környékén maradt Kovács Bálint is,⁹²³ aki Merétey Sándor gyermekorvosnak a közeli Ménteleken lévő tanyáján húzta meg magát a családjával együtt. A következőképpen emlékszik ezekre a napokra: *„Elindultunk, és a betonúton szívfacsaró látvány kísért bennünket. Ki gyalog, ki talicskán, vagy kis kocsin cipelte fontosnak tartott holmiját. [...] A 72-es km-nél betértünk a tanyára, [...] így mintegy 50 személy zsúfolódott össze és helyezkedett el a nagy tanya helyiségeiben. [...] A lakást nem zártuk be, hogy a behatoló ne tegye tönkre a bejáratot. Azt sejtettük, hogy a szovjet katonák az üres lakásokat meglátogatják. [...] Október 31-én délelőtt érezhető volt az ismétlődő légi harcokból, hogy a harcok közel vannak. [...] Nem sok idő múlva mindnyájan levonultunk a tanyai pincébe, mert most már nemcsak felettünk, de körülöttünk is robbantak aknák, süvöltöttek a golyók. [...] Éjjel felé megjelent két szovjet katona. Mesterné románul megértette velük, hogy itt jórészt gyerekek vannak. Csak egy idősebb asszonyt hurcoltak el. Reggel már egy csoport katona jelent meg és csupán annyi történt, hogy enni kértek, s azonnal mentek Lajosmizse felé.*”⁹²⁴

November első napjaiban egyre többen tértek vissza a városba, 2-án maga Kovács Bálint, Révész László és Merétey Sándor is. November 3-án találkoztak a városházánál a későbbiekben jelentős szerepet játszó Tóth Lászlóval, Molnár Erikkel és Sándor Józseffel, akik a közeli Szentkirályon húzták meg magukat a front átvonulásának idejére. A város nagyobb épületeiben szovjet hadikórházakat rendeztek be. Dr. Dobák István, a későbbi tisztifőorvos a polgármesterhez írt jelentésében azt írta, hogy a *„kiürítési parancsot – sajnos – az orvosok komolyan vették és előállott az a helyzet, hogy a város belterületén október 29-én délután egyedül maradtam orvos és csak november 2-án reggel jelent meg Merétey Sándor dr.*” November 3-án a városi kórházat átvette a szovjet katonaság, a polgári betegeket a ferences rendház fogadta be nyolc hónapra.

⁹²⁰ Idézi Gosztanyi 1992: 228.

⁹²¹ Ungváry 2005/b: 14–15.

⁹²² Bálintné – Szabó: 80.

⁹²³ A maradásra többféle indokot is említett. Egyfelől ismerőse, Kovács Sándor tábori lelkész elmondta neki, hogy hetek óta menekülnek. *„Azt tanácsolta, hogy semmiképpen ne meneküljünk el, hanem, ha a szovjetek megérkeznek, próbáljunk egy tisztet szállásra fogadni, és az remélhetőleg védelmet jelenthet.*” (Kovács 2006: 21.) Másfelől a hivatástudata is itt tartotta a gyülekezete mellett, harmadrészt a családja sem akart menekülni, mert ők az első világháborút követően a Felvidékről jöttek Kecskemétre, és elégük volt a menekült létből.

⁹²⁴ Kovács 2006: 24–25. o.

2. Az átmeneti időszak

Várady József bő másfél hónapig volt Kecskemét polgármestere 1944. november 1-től december 17-ig. Korábban a Beretvás szálló egyik pincére volt, iskolázatlan és tapasztalatlan a politikában, gyakorlatilag a véletlen folytán lett polgármester.⁹²⁵ A történet kissé hihetetlennek tűnik, de egyelőre nincs reális magyarázat arra, hogy miért éppen Várady lett az új polgármester. Igen zavaros és népszerűtlen intézkedései voltak, ezért néhány hét után lemondatták.⁹²⁶ Várady Kecskemét közállapotára vonatkozóan december 9-én jelentést írt a szovjet katonai parancsnokságra. Ebben kifejtette, hogy a kiürített városban mintegy 1000 fő rejtőzött, bújt el. A lakosság nagyobbik része a város körüli szőlőkbe, tanyákra menekült, a szovjetek bevonulása után őket kellett visszatelepíteni. Várady szerint „*az evakuálás elképesztően súlyos következményeket vont maga után.*”⁹²⁷ A városi kórházat is leszerelték és Németországba akarták szállítani, végül a kórház parancsnoka nem teljesítette a parancsot, helyette 1944. decemberében Budapestre vitette a kórházat, és az ostrom alatt 2000 beteget láttak el.⁹²⁸ A város villamos-berendezéseit leszerelték és elvitték, a teljes tűzoltó felszerelést is az Alsó-Ausztriában fekvő Krumauba irányították a személyzettel együtt, és csak 1945 augusztusában tértek vissza.⁹²⁹ Tehát nemcsak az emberek hagyták el a várost, hanem a város alapvető infrastruktúrája is hiányzott ebben az időszakban.⁹³⁰

A város lakosainak a száma a korábbi népszámlálási adatokhoz viszonyítva 1944. december 13-ra a belterületen közel felére (54%), míg a külterületen ötödére (19%) csökkent a kiürítést követően. Sima Ferenc, a Kecskeméti Lapok újságírója egyik cikkében leírta, hogy

⁹²⁵ Kovács Bálint visszaemlékezésében azt írja, hogy Várady a város legjelentősebb szállodájában, a Beretvás szállóban volt pincér, és a szovjet tiszték akkor szemelték ki polgármesternek, amikor a bevonulás után megvendégelte őket a szálló étkezőjében. Helyettese dr. Molnár Erik lett, mert ő tudott oroszul. Kovács 2006: 31.

⁹²⁶ Várady meggondolatlanságát támasztja alá, hogy a hét év feletti gyermekek számára is kötelezővé tette a közmunkát, a kenyérsütést és a fűtést is mereven és kivitelezhetetlen módon szabályozta. Iványosi-Szabó 1975: 50–51. Kovács Bálint egy másik esetet említ ennek illusztrálására. „*Hogy milyen ember volt, (Várady – beszúrás R.R.) az kiderült nem sok nap múlva, amikor a szegényháziak felkeresték, mert fogytán volt az élelmük. Erre ő Merétey Sándort hívatta azzal, hogy adjon a szegényháziaknak injekciót. Természetesen Merétey Sándor ez ellen élesen tiltakozott és azt ajánlotta, hogy a lelkészek segítségét vegyék igénybe. Így is történt, mi lelkészek adtunk ajánló levelet és a szegényház kocsiával keresték meg a tanyán lakókat, akik szépen adakoztak.*” Kovács 2006: 31. Várady 1945-ben elhunyt, Imre Gábor szerint súlyos cukorbeteg volt. Ugyanakkor más levéltári források alapján megállapíthatjuk, hogy 1945-ben letartóztatták, és a rendőrség börtönében hunyt el. Ennek okáról Iványosi-Szabó Tibor tájékoztatott: Ő Tóth Lászlótól úgy értesült, hogy Várady súlyos cukorbeteg volt és a rendőrfőkapitány nem engedte, hogy megkapja a gyógyszereit, ez okozta a halálát.

⁹²⁷ Iványosi-Szabó 1975: 45–48.

⁹²⁸ Iványosi-Szabó 1975: 14.

⁹²⁹ Rigó 2010: 68.

⁹³⁰ 1944 november végén az újjászervezett városi tűzoltóságnak nem volt autója, sőt lova sem így a fecskendőt nem tudták használni, ezért vödörrel és homokkal oltották a tüzet. A víztartály-kocsikat a tűzoltók húzták ebben az időben. Iványosi-Szabó 1975: 14., 47.

Budapestről érkeztek buszok, és azokkal vitték el a lakosságot. Majd rákérdezett: „Hol a többi, az ártatlan, névtelen tízezrek, akiket százsámra préseltek be október végén a Budapestről érkezett autóbuszok többször forduló százaiba? Hová lett ez a fegyverrel hajtott halálkaraván?”⁹³¹ Sokan valóban elhagyták a várost. Még többen voltak, akik a környékbeli tanyákban, falvakban próbálták átvészelni a front átvonulását, de nem igyekeztek a hivatalokba történő bejelentkezéssel, mert azután berendelték őket a Vörös Hadsereghez vagy a városhoz ingyenmunkára. Ez lehet az oka a külterületi alacsony adatnak, illetve az, hogy az emberek összeköltöztek nagyobb csoportokba a tanyákon. A városba is csak lassan szivárogtak vissza az emberek. 1945. március 7-re eltűnt a bel- és külterület közötti egyenetlenség, ekkorra már mind a külterületekre, mind a belterületre a város lakóinak több mint 70%-a költözött vissza. Érdeemes azt is megjegyeznünk, hogy a belterületi lakosság száma az 1949-es népszámlálás idején sem érte el az 1941-es értéket, míg a külterületen közel 7%-al meghaladta azt, így a város összes lakóinak száma némi emelkedést mutatott.

10. táblázat. *Kecskemét lakosságának alakulása 1941-1949 között*

Év, hónap	Belterület	Külterület	Összesen
1941. népszámlálás	35740	51529	87269
1944. december 13.*	19303	9770	29073
1945. január 8.	21194	23056	44250
1945. január 18.*	21579	33554	55133
1945. január vége*	22742	34335	57077
1945. február 16.*	24047	36097	60144
1945. március 7.*	25411	37131	62542
1949. népszámlálás	33330	55039	88369

* A bejelentkezett lakosok száma alapján Forrás: Iványosi-Szabó 1975: 100., Rigó 2005: 77. és BKMÖL, IV. 1910/u. 1944-1947. és Kecskeméti Lapok 1945. január 18.

A szovjet megszállást követően először a város közigazgatását és a vasúti összeköttetést igyekeztek helyreállítani.⁹³² Várady fentebb említett jelentésében azt is leírta, hogy a városházán a működését november 4-én kezdte meg 12 fővel. A hivatalnoki réteg hiánya miatt a közigazgatást decentralizálták, a város belterületének mind a tíz kerülete élére kerületvezetőket és helyetteseket neveztek ki. A felállított kerületi irodákba két fő irodai alkalmazottat és négy-öt fős kerületi polgári rendőrséget szerveztek.⁹³³ A szovjet megszállás

⁹³¹ Kecskeméti Lapok 1945. január 18.

⁹³² A Kecskeméti Gazdasági Vasút már november 15-re helyreállították, a személyforgalom csak decemberben indult meg. Iványosi-Szabó 1975: 11.

⁹³³ Kecskemét belterületén hagyományosan tíz kerület volt, melyek élére kerületvezetőket és helyetteseket nevezett ki a polgármester. A tíz kerület mellé Dárday telep lett a tizenegyedik, és Voelker telep-Miklovics telep,

után két héttel, november 14-én parancsba adta a polgármester, hogy az egyes kerületekben minden utcába utcaparancsnokot, minden tíz házra gondnokot kell kinevezni, „*akinek kötelessége a lehetőség szerint gondoskodni a lakatlan házakban lévő vagyontárgyak megőrzéséről, elsősorban a ház lezárása útján.*”⁹³⁴ A vezetőknek minden kerületből reggel hét órára 50 munkást kellett küldeniük a városházára. Ez a decentralizáció javította és hatékonyabbá tette a kommunikációt a lakossággal, és a közigazgatás működőképességét is javította. Ezen a csatornán keresztül osztották el a 250 gramm fejadag kenyeret is 1944 végén.⁹³⁵ A kerületi irodákban reggel 8-tól 17 óráig állandó ügyeletet kellett tartani, és minden nap 12 óráig jelentést írni a polgármesternek a kerület legfontosabb eseményeiről. Ezek jórészt fennmaradtak, így igen értékes forrást jelentenek a front átvonulását követő időszakokra. 1944 decemberétől a polgármester körözhelyekben adta ki az utasításokat a kerület- és körzetvezetők számára.

A kerületek vezetőinek jelentései alapján megállapíthatjuk, hogy Kecskeméten a szovjet katonák erőszakoskodásai, fosztogatásai mindennaposak voltak hónapokon keresztül.⁹³⁶ Matolcsy Károly nőgyógyász szerint háromezer nő ellen követtek el nemi erőszakot a szovjet katonák, sokan életre szólóan megbetegedtek.⁹³⁷ Ez azt jelenti, hogy a 16 és 50 év közötti nők körülbelül 15 százalékát erőszakolták meg. Később 1945. június 4-én a polgármesternek írt levelet a Jópásztor Zárda egyik nővére, Mária Providence. Ebben leírta, hogy „*a kecskeméti törvényszék vizsgálóbírájának rövid úton történt megkeresésére a Jópásztor zárdát az oroszok által szerencsétlenné járt leányok otthonává rendezik be, ahol a*

Gazdasági telep a 12. kerület. A külterületen Kecskemét 46 pusztáját 26 körzetre osztotta be a polgármester melyek élére körzetvezetőket nevezett ki. A korabeli forrásokban a kerületek és a körzetek közötti megkülönböztetés nem minden esetben volt következetes. Iványosi-Szabó 1975: 10., 42–43.

⁹³⁴ BKMÖL IV. 1910/u Kecskemét város körzetvezetőinek iratai 1944-1947. A polgármester 1. számú utasítása a kerületek vezető számára, 1944. november 14. A körzetvezetői iratoknak nincs külön iktató számuk, ezen egységes levéltári jelzet alatt szerepelnek.

⁹³⁵ Iványosi-Szabó 1975: 46.

⁹³⁶ A Kecskeméti Lapokban 1945 januárjától orosz-magyar mondatokat és kifejezésekkel igyekezett segíteni a lakosság kommunikációját. Az első kifejezések között szerepeltek a következők: „*Egészséges vagy? Nem ő igen öreg és mindig beteg.*” Kecskeméti Lapok 1945. január 4.

⁹³⁷ Kovács Bálint néhány konkrét esetet is megemlített emlékiratában. „*A szovjet katonák a városban is és a tanyákon is látogatták a családokat. Hol csoportosan, hol kettenként. [...] Az egyik eset Kisfáiban történt, ahol nemcsak zabráltak, de nőket is kerestek. Ezt Poór Istvánék is tudták, és Judit lányukat a szovjet katonák közeledtével egy szárkupa alá bújtatták. Nyilván valaki tudtukra adta, hogy ennél a családnál van olyan lány, mint amelyet ők keresnek. Nem találták, a szülőknek nem hitték el, hogy nincs otthon, ezért még a szárkupa alá is végigpásztázták géppuskájukkal. A 16 éves Poór Juditot eltalálták és nem sok idő múlva belehalt az őt ért lövésekbe. Édesapja maga készített egy koporsószerű ládát, és egy lovas kocsiján behozta a temetőbe. Útközben betért hozzám és kért, hogy menjek el vele, és temessem el a lányát. Mi ketten ástuk meg a sírt, és helyeztük el a kezdetleges „koporsót”, és ketten voltunk a gyászoló gyülekezet.*” Kovács Bálint 2006: 31. A témát Budapestre vonatkozóan Pető Andrea tárgyalja, aki megállapítja, hogy pontos adatokat nem lehet megadni a szovjet katonák által elkövetett nemi erőszakok számára vonatkozóan, a becslések 50 ezer és 200 ezer között mozognak. Pető 2004: 88.

leányok majd gyermekeiket megszülnék.” Ehhez kértek 15 vaságyat, 12 szalmazsákot és 30 párnát díjtalanul kiutalni.⁹³⁸

A németek novemberben többször bombázták Kecskemétet. 1944. november 16-án volt egy nagyobb bombázás, amikor csak az V. kerületben 50 ház dőlt romba.⁹³⁹ Az első kerületben 1944. december 5-én csak 968-an laktak,⁹⁴⁰ a korábbi lakosság 30 százaléka, az elmenekültek számát pedig 2300 főre becsülték. A felsorolt 75 elhagyott házban szovjet katonákat szállásoltak el. A szovjet városparancsnokság igyekezett mihamarabb a Vörös Hadsereg szolgálatába állítani a városi üzemeteket, elsősorban a pékségeket, a konzervgyárakat, a cipőgyárat, a varrodákat, a mosodákat és a cipészeteket.

1944. november 22-én jelentette Faragó László, az első kerület vezetője, hogy *„a nemi erőszakoskodások kerületemben még mindig tartanak. [...] A városba újonnan érkező megszálló csapatok a lakások ablakait bezúzzák.*” A IV. kerület vezetője azt jelentette 23-án, hogy aznap egyetlen munkás sem érkezett a vezetőségre, mert az oroszok elvitték őket dolgozni. Ő is megjegyezte, hogy *„az üres lakások fosztogatása napirenden van.*” Pár nappal később, november 26-án jelentette az első kerület vezetője, hogy az előírt 50 munkás helyett csak 35-öt tudott előállítani, mert 20-at a szovjetek elvittek. Azt is jelentette, hogy *„a kerületben a nemi erőszakoskodások és a bútorok elszállítása még mindig tart.*” A negyedik kerület vezetője 26-án jelentette, hogy több műhely, bolt is megkezdte működését a kerületben, másnap újabb üzletek megnyitását tudta bejelenteni.⁹⁴¹ 27-én azt jelentették az első kerületből, hogy *„a házak fosztogatása valamint a lakosság háborgatása különösen a mai éjszakán nagy méreteket öltött.*” 28-án azt jelentette, hogy a szovjet katonák napról-napra 20-25 főt elvisznek dolgozni a kerületéből, majd azt, hogy *„a nemi erőszak, a rablás, a lakosság háborgatása továbbra is folyamatos.*” December elsején a körzetvezető azt jelentette, hogy *„a kerületben a lakosság háborgatása valamint a lakásokban található ingóságok elhordása az orosz katonák által még mindig folyamatban van.*” Másodikán azt írta, hogy az oroszok a lakásaik takarítására is elviszik az embereket, és ezen a napon csak a szoptató anyáknak tudtak kenyeret osztani, másoknak nem. Harmadikán azt jelentette az kerületvezető az első kerületből, hogy *„kerületemben egy ember jelentkezett, hogy lehúzták róla az orosz katonák a nadrágot, a sajátomból adtam neki egyet.*” Harmadikán a negyedik

⁹³⁸ BKMÖL, IV. 1910/c. 8233/1945.

⁹³⁹ Kecskeméti Lapok, 1945. március 29.

⁹⁴⁰ 1945. január 20-án már 1291 fő volt az első kerületben.

⁹⁴¹ A polgármester már 1944. decemberében több személyt is megbízott, hogy az elhagyott üzleteket leltározás után nyissák meg, a bevételt a Népbankba a város számlájára kellett befizetni. Például 1944. december 10-én Turkevei Nagy Elek fűszerkereskedőt bízta meg a polgármester a Völgyi István fűszerkereskedő üzletének a megnyitásával. Iványosi-Szabó 1975: 49.

kerületből jelentették, hogy „*az Árok u. 3. sz. alatti házban az ott megjelent szovjet katona fegyverével egy fiatal lányt meglőtt, az eset valószínű halálos lesz.*” Egyéb rendzavarások és panaszok is történtek, az orosz katonák a kerületvezető szerint éjjel-nappal zaklatták a lakosságot.

December 7-én azt jelentette a kerületvezető, hogy a szovjetek „*naponta 100-120 embert hajtanak el dolgozni a kerületből. Az iparosok közül állandóan 220-250 embert közös műhelyekben foglalkoztatnak.*” Pár nappal később arról írt, hogy a katonák a kerületi iroda munkatársait és az utcaparancsnokokat is elhajtják robotra, ezért javasolta, hogy orosz nyelvű igazolványt adjanak nekik, mert azt talán elfogadják. Az első kerületi ellenőr a polgármesternek 1944. december 13-án azt jelentette, hogy „*a kerületek ellenőrzése során a lakosság és a körzetvezetők részéről egybehangzó és indokolt panasz, hogy a belső területeken, ahonnt az orosz katonaság éjjeli munkára is igénybe veszi a férfi lakosság nagy részét, nem indítanak járőrt, csak a főútvonalakon. Az oroszok rendszeresen garázdálkodnak, főként a sugárutaktól távolabbi területeken, ezt annak tudatában teszik, hogy járőr arra nem szokott menni. Az ilyen negyedekben a közhangulat napról-napra rosszabb.*” Kérte a polgármestert, hogy intézkedjen: a járőr ne csak a sugárutakon teljesítsen szolgálatot, hanem a sugárutak környékén is.⁹⁴² Megállapíthatjuk, hogy a szovjet katonák a szervezettség kevés jelét mutatva, a pillanatnyi igényeket kielégítve fogdosták össze ingyenmunkára az embereket.

A kiürítés időszakában, amikor a városban csak kevesen maradtak, igen jelentős mértéket öltött a fosztogatás mind az itt maradt lakosság, mind a bevonuló szovjet katonák részéről. Várady a jelentésében azt is kifejtette, hogy szerinte mi a városban uralkodó állapotok főbb oka: „*Túl sok a gazdátlan bor, meglazult a közbiztonság, élelmiszerhiány, fizetség nélküli munka, nyitott üzletek, nyitott lakások, anarchiára hajló hangulat, fegyver nélküli polgárőrség, a lakosság alaptalan félelme.*”⁹⁴³ Kovács Bálint is hasonlóan írta az akkori állapotokat: „*a kiürítés kapcsán ott maradtak a tanyák az őszi betakarítás után. 1944-ben jó termés volt. Sok tanyán ott volt a sok gyümölcs, de maradtak állatok is. Azonban, ami a legnagyobb baj volt, a sok bor. A nyári harcokban elcsigázott és kitéhezett katonaság látva a bőséget, enni és inni kezdett.*”⁹⁴⁴ A Ferences Rendház háztörténetében is megjegyezték 1945. januárjában, hogy „*Budapest előtt még áll a harc, óriási hadsereget vontak össze a Duna-Tisza közén, az egyik orosz vezénylő tábornok állítólag azt mondta, ha Kecskemét vidékén*

⁹⁴² BKMÖL IV. 1910/u Kecskemét város körzetvezetőinek iratai 1944-1947. 1 doboz

⁹⁴³ Iványosi-Szabó 1975: 47.

⁹⁴⁴ Kovács 2006: 31.

nem találnak annyi bort, már rég elfoglalták volna Budapestet.”⁹⁴⁵ A polgármester szerint ezeket a problémákat úgy lehetne kezelni, hogy a polgárőrségnek fegyvert kellene adni, mint Szegeden; kerületenként orosz katonai őrség kellene; a munkabéreket ki kellene fizetni; a munkások egyenlőtlen díjazását meg kell szüntetni (van, ahol naponta háromszor kaptak meleg ételt és lisztet, húst adtak a dolgozóknak, a másik üzemben legfeljebb naponta egyszer adtak meleg levest fizetés nélkül). Várady szerint „*a dolgozó réteg megérti, hogy a vörös hadsereg diadaláért minden áldozatot meg kell hoznia, de a fasiszta kormányok annyira kifosztották őket, hogy nincs tartalékjuk és a 40 napos koplalás – munkateljesítményük mellett – meghaladja testi és lelki ellenálló képességüket. Ez egyúttal idegháború, közbiztonságot kérünk, amely nyugalmat teremt, nyugodtan átaludt éjszakák után kevesebb kalóriával is elvégezhető a napi munka, mint álmatlan, megzavart éjszakák után. [...] A legszükségesebb élelmiszerek kiutalását kérjük, mert városi sóraktárunkat a katonaság kiürítette, a sóhiányt semmivel sem tudjuk pótolni. Gyermekek, betegek, aggok hús, cukor és tejhiány folytán megbetegednek, gyógyszerünk nincs, a tavaszi mezőgazdasági munkához hiányzik igavonó jószágunk. A tüzesetek száma nap-nap után szaporodik, a víztartálykocsikat – lóhiány folytán a tűzoltóság maga húzza. Az is közbiztonság kérdése, hogy lovainkat ne vegyék el.*”⁹⁴⁶

A város lakói hónapokon át dolgoztak robotban a szovjet hadseregnek. „*Munkára szedegették az embereket úton-útfélen. Az emberek rossz ruházatban jártak azt gondolva, hogy így proletárnak nézik őket. A kicsi munka (malenkij robot) sokaknak hosszabb, sőt több esetben éveket jelentett.*”⁹⁴⁷ Budapest ostromához Kecskemét nyújtotta az egyik legjelentősebb háttérpart. A szovjetek szinte minden üzemet újraindítottak, azokban ingyen, jobb esetben az élelmiszerért dolgoztatták az embereket.⁹⁴⁸ Például a Schiffer cipőgyár december 9-én kelt jelentése szerint a szovjet katonai parancsnokságtól 9 500 pár lábbeli készítésére kaptak megrendelést, amihez biztosították a nyersanyagot és a kellékanyagot is. A gyárban ekkor 84 fő dolgozott, és már az áru egy részét is leszállították, amiért pénzt nem kaptak, de a szovjet katonai parancsnokság biztosította az élelmiszert a munkásoknak. Az embereket gyakran válogatás nélkül szedték össze a katonák a különféle munkákra, ezért adtak a városi alkalmazottaknak, tisztviselőnek igazolványt, hogy őket ne vigyék el robotra, ám ezzel a katonák gyakran mit sem törődtek. Később orosz nyelvű igazolványok kiállításával

⁹⁴⁵ Szabó 2004: 150.

⁹⁴⁶ Iványosi-Szabó 1975: 47.

⁹⁴⁷ Kovács 2006: 31.

⁹⁴⁸ 1944. november végén 2521 fő dolgozott közmunkán. A konzervgyárban 100 fő, a Hangya és a Platter gyárban 200 fő, a gépgyárban 81 fő, a gyufagyárban 72 fő, a vasútnál 31 fő, a kórházakban 196 fő, a pékségekben 17 fő, a mosodákban 41 fő dolgozott a szovjeteknek. December 15-én már 4838 fő állt a munkaügyi hivatal rendelkezésére. Iványosi-Szabó: 19–20.

próbálkoztak, de ezek sem voltak sokkal eredményesebbek. Például december 11-én a polgármester megbízásából igazolványt állítottak ki Deák Ferenc részére. Eszerint Deák a város temetkezési vállalatának a vezetője, és „*semmiféle munkára el nem vihető, úgyszintén a részére adott ló és kocsi sem, amelyek a temetkezéshez szükségesek.*”⁹⁴⁹

Novemberben megkezdődött a harcok során megsérült épületek javítása is, a városháza és a színház tetejét is megjavították.⁹⁵⁰ 1945. július 13-án a főispán jelentést kért a polgármestertől a nagyobb háborús károkról az épületekre és gyárakra vonatkozóan. A jelentésben a feltüntetett épületek, gyárak mellett megjelölték a rongálás százalékos mértékét is.⁹⁵¹ A jelentéshez hozzáfűzték, hogy „*a rongálások és rombolások Kecskeméti vonatkozásban általában a belső berendezés és felszerelés tönkretételében illetve elhasználásában nyilvánulnak meg.*”⁹⁵²

Az oktatás november 18-án indult meg 22 fővel a Református Ókollégiumban, Az iskolát eredetileg egy másik épületben akarták elindítani, de végül az Ókollégium mellett döntöttek. Ennek okát az egyesített iskola tantestületi ülésének jegyzőkönyvében a következőképpen írták le: „*az Ókollégiumban kezdtük meg a tanítást, így volt ez célszerű, mert a közbiztonság csak a város közepében és a városháza közelében volt akkor még annyira megnyugtató, hogy a polgármester ide ajánlotta az iskolák megnyitását.*”⁹⁵³

Egy december 9-én kelt polgármesteri irat szerint a szovjet katonai parancsnokság meghallgatta a város ismételt kérését a lakosság nehéz helyzetének enyhítésére vonatkozóan, és „*úgy a közbiztonság, mint a közellátás, valamint a munkateljesítmények fizetésének rendezését helyezte kilátásba.*”⁹⁵⁴ Az emberek féltek és az utcákra is alig mertek kimenni, ezt

⁹⁴⁹ BKMÖL, IV. 1910/a 232/1944.

⁹⁵⁰ Iványosi-Szabó 1975: 22.

⁹⁵¹ A jelentés részletezi a károk mértékét. A templomok közül az Angolkisasszonyok templomtornyában 60 %-os rongálás, a Zsidótemplom berendezésében és az oldaltalálattal miatt 25%-os. Az iskolák közül a hét külterületi elemi iskolában 40-60%-os, a Piarista Gimnáziumban 10%-os, a Református Gimnáziumban 15%-os, a Városi Polgári Leányiskolában 15%-os, az I. kerületi elemi iskolában 20%-os, a Városi Kada Elek Gyermekotthonban 75%-os, a Református Tanítóképzőben 15%-os volt a rongálás mértéke. A három belterületi temetőben 400 sírkeresztet döntöttek le. A középületek közül a Városháza árkádjában és tetejében 5%-os volt a rongálás, a Törvényszék és fogház épületében 40%-os, a Városi Külső Kórházban 20%-os, a városi Széktó fürdőben 80%-os, a MÁV felvételi épületében 70%-os. A repülőtér teljes egészében, azaz százszázalékosan megrongálódott. A gyárak is különféle mértékben sérültek meg, a Platter János Rt. 20%-osan, az Első Kecskeméti Konzervgyár 25%-ban, a Gyalókay-féle Dextroze gyár 70%-ban, a Rézgálicgyár Rt. 25%-ban, a Gyufagyár Rt. 20%-osan, a Gépgyár Rt. 15%-ban, a Városi vágóhid és jéggyár 90%-ban, a Városi Téglagyár 10%-ban, a Népbanki téglagyár 15%-ban és a Hangya telep is 15%-osan. A belvárosban több bérház is megrongálódott: a Rákóczi u. 17-19. szám alatti városi bérház 20%-osan, Rákóczi u. 1. szám alatt lévő városi bérház 30%-osan, a Rákóczi u. 6. alatti társas bérház 70%-osan, a Rákóczi u. 8-as számú Markó-féle bérház 60%-osan, a Rákóczi u.5.-ben a Gazdasági Egyesület székháza 60%-osan, a Nemzeti Bank Székháza 25%-osan, a Népbank Palota 20%-osan, a Nagy Takarékpalota 20%-osan és a Kossuth téri római katolikus bérház 90%-osan.

⁹⁵² BKMÖL, IV. 1910/c. 9093/1945.

⁹⁵³ BKMÖL, IV. 1910/a 735/1944.

⁹⁵⁴ BKMÖL, IV. 1910/a 203/1944.

támasztja alá Frigyessy Ferenc népművelési titkár jelentése is. Eszerint a 1944 novemberének második felében „a tanuló ifjúság szabad közlekedése indította meg újra az életet a városban. Visszavonultságban, elzárkózottságban élt emberek látták a gyermekek zavartalan mozgását s templomba-templomból való tömeges felvonulását, ez bátorságot öntött a felnőttekbe is és így benépesültek az azelőtt kihalt utcák.”⁹⁵⁵

Ebben a zűrzavaros időszakban a kecskeméti lakásait és a zsidók javait tároló raktárakat is nagyarányban fosztogatták. A 9. táblázatból látható, hogy 1944. decemberében a városban 610 üres lakás volt, és további 283 lakásba szállásoltak be orosz katonákat. Ezek egy része üresen maradt zsidó lakás volt, másikrészük az elmenekülőké volt. 1935-ben a belterületen 5091 lakóház, lakás volt.⁹⁵⁶ 1944 decemberében a lakások közel egyötöde (18,5%-a) üres volt, vagy szovjet katonák lakták, vagy a háborús károk során vált romossá.

11. táblázat. A Kecskemét belterületén lévő házak, lakások állapota 1944. decemberében⁹⁵⁷

Lakások állapota	Lakások száma	Százalék
Átmenetileg szovjet katonákat szállásoltak be	283	5,5
Romos ház, lakás	46	1
Üres lakás	610	12
Rendeltetésszerűen használt lakás, ház	3948	77,5
Összesen	5091*	100%

* Az 1935-ös adat forrása: BKMÖL, 1905. 6. doboz 1936. 1-7. 35460/1935.⁹⁵⁸

A város gazdasági helyzetére vonatkozóan Várady már említett jelentésében leírta, hogy „az előző bűnös vezetőség ellopta az összes készpénzeket, de jellemzésül gondolkodásukra elvitték a tűzoltóautó felszerelést, mentőkocsikat s minden értéket! Pénz nélkül dolgozunk mintegy 40 napja.”⁹⁵⁹ A munkások és a tisztviselők sem kaptak fizetést. A mezőgazdasági kamara titkára javasolta, hogy a város vezessen be a pengővel egyenértékű szükségpénzt, majd megjegyezte, hogy „a hadsereg által külön igénybevett szakmunkások hetek óta, szünnap nélkül reggeltől estig dolgoznak és ezért csak elvétve kapnak teljesített munkájukkal arányba nem állítható természetbeni javakat.”⁹⁶⁰ Várady már november elején röpcédulán felhívást intézett

⁹⁵⁵ BKMÖL, IV. 1910/a 735/1944.

⁹⁵⁶ Thirring 1935: 76. Kecskemét külterületén jóval több 9356 lakóház volt, mint a belterületen.

⁹⁵⁷ A lakáshivatal 1944. december 6-i jelentése szerint a lakosság jelentős hányada nem tért vissza, mert a lakások jelentős része üres volt. Iványosi-Szabó 1975: 48.

⁹⁵⁸ Köszönöm Szilágyi Zsoltnak, hogy felhívta a figyelmem erre a forrásra.

⁹⁵⁹ Iványosi-Szabó 1975: 47.

⁹⁶⁰ Iványosi-Szabó 1975: 29.

Kecskemét lakosságához. Megfogalmazta a legfontosabb teendőket, melyek között az első helyre került a szovjet csapatok győzelmének a segítése. Második feladatként „*Kecskemét városának a burzsoázia nélkül való felépítése, és a dolgozókból egy új világ teremtése*” szerepelt. Ez – broszúra szinten bár, de – egyértelműen a korábbi kapitalista elit felszámolásának célkitűzését jelentette.⁹⁶¹

Dobák István tiszti főorvos a polgármesterhez írt jelentésében beszámol az egészségügyi intézmények állapotáról: „*az általános kiürítési parancs után a városi közkórház és a Thúry-féle magánszanatórium felszerelésének megmentését tartottam a legfontosabb feladatommak. A kórház szülészeti osztályát dr. Matolcsy Károly segítségével Kisnyírbe vittük a Thúry szanatórium felszerelésével együtt. Az odamentett felszerelési tárgyak mind megmaradtak és ma is a közkórház és a Thúry szanatórium tulajdonában vannak. A közkórház szülészeti osztálya a kisnyíri Matolcsy villában folytatta működését, Dr. Matolcsy Károly vezetésével és cca. 20-25 volt a beteglétszám.*” A jelentés szerint 1944 novemberében még csak 4-5 orvos dolgozott a városban, a gyógyszertárak is zárva voltak, és betegszállításra sem volt kocsis. A megrongálódott gyógyszertárakból a gyógyszereket a városházára hordták. Később hónapról-hónapra javult a helyzet, az orvosok sorra visszatértek és áprilisban már nyolc gyógyszertár működött a városban, megindult a betegszállítás és a mentőszolgálat is.⁹⁶² 1944. december 22-én a városi kórház igazgatásával a polgármester dr. Matolcsy Károly főorvost és dr. Merétey Sándor főorvost bízta meg.⁹⁶³

1944 októberétől az év végéig igen súlyos megpróbáltatások neheztedek a lakosságra. A várost ki kellett üríteni a front átvonulásának idejére, csak kevesen voltak, akik a városban maradtak, a lakosság nagyobbik része a környékbeli falvakban, tanyákon, ismerősöknél húzta meg magát a harci események idejére, míg mások az előírásoknak engedelmessé Budapest és főként a Dunántúl irányában a menekülést választották. Ők gyakran csak hónapokkal később, 1945 tavaszán tértek vissza. A város szovjet megszállásának idejére szétesett az államigazgatás, a rendőrség. Kaotikus állapotok alakultak ki. A hatalom legfőbb birtokosa a Vörös Hadsereg tisztikara, majd a városparancsnokság lett. A menekülők hátrahagyott javait a városba érkező katonák fosztogatták, és a lakosság elleni erőszak is mindennapossá vált. A város minden lakója számára megszűnt az élet, az emberi méltóság és a vagyon biztonsága. Az általános és gyors elszegényedés a társadalom minden csoportját súlyosan érintette, a korábban jómódban élők és a szegények is elvesztették javaik jelentős részét.

⁹⁶¹ BKMÖL IV. 1910/u Kecskemét város körzetvezetőinek iratai 1944–1947.

⁹⁶² Iványosi-Szabó 1975: 228–231.

⁹⁶³ BKMÖL, IV. 1910/a 539/1944.

IV. Az ideiglenesség korszaka

1944. december 17–1945. november 4.

Az 1945 igen eseménydús esztendő volt Kecskemét történetében is. A város kiürítése után a lakosság jelentős része csak az év első felében tért vissza, ugyanakkor 1945 nagy részében hozzávetőlegesen 40 000 szovjet katona tartózkodott a városban, illetve vonult át újra és újra rajta. A város számára súlyos tehertételt jelentett, hogy Budapest ostroma elhúzódott, a front hónapokra megmerevedett, és a szovjet csapatok egyik fő felvonulási útvonala és háttérbázisa Kecskeméten volt. Újabb és újabb csapatok haladtak át a városon és a környező tanyavilágon, miközben fosztogattak, erőszakoskodtak. Kecskeméten 9 katonai kórházat állítottak fel a sebesült szovjet katonáknak, akik ellátásáról szintén a városnak kellett gondoskodnia. A lakosság jelentős része az év első felében a szovjet katonaság számára végzett ingyenmunkát, így a mezőgazdaságban nem tudtak dolgozni, ez az állandósuló zabrálásokkal együtt komoly élelmiszerhiányhoz vezetett. Az 1945-ös év végéig nem sikerült a városban megteremteni a biztonságot, sem a vagyont, sem az emberélet vonatkozásában.

Ebben az évben kellett újjászervezni és felállítani az új berendezkedésnek megfelelő közigazgatást és rendőri szervezetet. A pártok újjáalakultak, illetve megalakultak Kecskeméten is 1944-45 fordulóján. A nemzeti bizottságot már 1944 decemberében felállították Kecskeméten, a szerepe 1945-ben mindvégig jelentős maradt. Februárban a város új főispánt kapott, és megalakult az új törvényhatósági bizottság is. Az év második fele már a novemberi választásokra való felkészülés jegyében telt el. A választásokon bebizonyosodott, amit előre sejteni lehetett, hogy Kecskemét az egyik „legreakciósabb” középváros. Az új rendőrség működése is sajátosan alakult. Bánó Mihály rendőrkapitánysága határozta meg ezt az évet, aki a politikai rendészeti osztály munkatársaival kíméletlen hajsztát indított a város korábbi vezetői, elitje ellen is. A módszerekben nem válogattak. A régi elit felelősségre vonásában kiemelkedő szerep jutott a helyi népjegészségnek és népbíróságnak. A népbírósi perek nagy része 1945 tavaszán, nyarán kezdődött. A népbírósi ügyekben szorosan együttműködött az MKP, és a szakszervezetekben, illetve más pártokban velük haladó „társutasok”, a politikai rendőrség, a népjegészség és a népbírák is. Az igazolási eljárások szerepe a népbírósi eljárásokhoz képest csekély volt a városban.

Mindezen folyamatok eredményeként 1945-ben Kecskeméten nagyarányú elítváltás történt. A Horthy-korszak elitjét kiszorították és reprezentánsait népbírósi perekben vonták felelősségre. Ebben az évben új emberek kerültek hatalomba. A hatalom főként a politikusok, elsősorban az MKP politikusainak és a rendőrség vezetőinek a kezében összpontosult. Az

elitnek azonban maradt egy szűk csoportja, amelynek tagjai már korábban is elitpozícióban voltak. Ezeket az új berendezkedés idején is meg tudták őrizni, sőt, magasabb pozícióba is tudtak néhányan kerülni. 1948 után őket is kiszorították hatalomból.

1. A megszállás nehézségei 1945-ben

Tóth László polgármester Miklós Béla miniszterelnökhöz írt levelében foglalta össze a kecskeméti leg súlyosabb problémáit 1945. március 8-án, ennek a levélnek egy rövidebb változatát előtte néhány nappal átadta a város szovjet katonai parancsnokának is.⁹⁶⁴ A levél igen lényegre törő áttekintését adja az akkori állapotoknak, ezért hosszabban idézek belőle: *„Kecskeméten a külső körzetekben a fosztogatások megállították az életet. A katonák az egyes házaktól minden állatot, minden élelmiszert és minden terményt elvisznek; sok helyen szétszedik a házakat is, eltüzelik az ajtókat, ablakokat, iskolaszereket. A helyzet rendkívül súlyos. Azonnali segítséget kérünk, mert a tanyákról semmi élelmiszert a városba küldeni nem tudnak, a kórházak részére sem. A lakosságnak nincs kenyere, sója, zsírja, az éhség miatt nyugtalanság mutatkozik. A tanyákon már vetni kellene, de senki sem tud dolgozni a zaklatások miatt, a városi lakosságnak pedig minden tartaléka kifogyott és nem tud élelemhez jutni. Ilyen körülmények között a város vezetősége nem tud felelősséget vállalni a következményekért, mert nem tudja biztosítani a naponta szükséges 12 000 ember munkáját, a hadsereg és a kórházak ellátását.”*

Az ezt követő részt a miniszterelnök számára a következőkkel egészítette ki Tóth László: *„Kecskemét a kiürítés és a hadihelyzet következtében mérhetetlen károkat szenvedett. Negyedik hónapja tartózkodnak a városban és környékén különböző katonai alakulatok, a katonák száma heteken keresztül több volt, mint a polgári lakosságé, s amikor a városban a lakosság száma a 25 000-t elérte, akkor a katonáké a 40 000-t meghaladta. A bevonuló csapatoknak kilenc kórházat szereltünk fel, s amikor azok tovább vonultak, a kilenc kórház teljes felszerelését a kályhákkal együtt magukkal vitték. Februárban újabb kilenc kórházat kellett berendeznünk, s minden felszerelést az itthon maradt lakosságtól elvonnunk. E kilenc kórház most havonta 60 000 l tejet és 5 000 kg vaját igényel, amikor 10 790-ről 1 800-ra apadt le a teljes marhaállomány. E kórházak részére havonta ötven sertést is ki kellene adnunk, holott ma már csak malac és süldő van, s az állomány 23 000-ről 800-ra csökkent.*

A tavaszi munkák megindítására alig van remény. 1 200 beteg ló maradt 163 000 holdon és 55 000 hold vár vetésre és e lovakat alig néhány kivétellel a hadsereg veszi

⁹⁶⁴ A város szovjet katonai parancsnoka Dondé őrnagy volt. BKMÖL IV. 1910/c. 8487/1945.

igénybe. A városnak minden erdejét irtják, s a fát és a kórházak részére előírt élelmet csak a rossz lovak fuvarozzák.

A polgári őrlés számára egyetlen malmot sem tudunk felszabadítani, s előfordul, hogy négy napon keresztül nem tudunk kenyeret adni, noha a lakosságnak alig van más ennivalója. Nincs sem zsír, sem burgonya, s Budapest felszabadulása óta nincs piac. Az éhség elől menekülő budapestiek a helyi lakosság számára elérhetetlen árakat ajánlanak, a sertéshús kilogrammjáért 120 pengőt is fizetnek, s a legtöbbször olyan cserét ajánlanak, ami a helyi lakosság számára lehetetlenné teszi, hogy bármit is vásárolhasson. A súlyos helyzet következménye, hogy ma már egyetlen üzletünk sincs s a városban mindössze kelkáposztát árúsítanak.

Különösen súlyos a helyzet a tanyákon. Az erőszakosság és fosztogatások ma is olyan mérvűek, hogy nagy körzetekben teljesen elfogyott a lakosság és 10-20 család költözött össze és tanyázik közösen szőlőkben és erdőkben, hogy az erőszakosság ellen jobban védekezhessen. A fenti lakosságot a tanyákon majdnem kivétel nélkül a hadsereg igénybe veszi. A biztonság megteremtése és a munka megindítása érdekében naponta vívunk nehéz küzdelmet a parancsnoksággal, amikor adatokkal mutatunk rá, hogy a kórházak igényét kielégíteni nem tudjuk, s amikor ezt részben az ellátást intéző Rukovics Nikov kapitány maga is elismerte, azzal válaszolt, hogy e területről kénytelen szükségletét kielégíteni, mert felsőbb parancsnoksága a magyar kormánnyal egyetértésben így rendelkezett, tehát mi panasszal csak a magyar kormányon keresztül fordulhatunk az ő felsőbb parancsnokságához.” Tóth László polgármester azért írta a levelet a miniszterelnöknek, mert azt remélte, hogy a magyar kormány közben fog járni a Kecskemétre nehezedő szovjet katonai és gazdasági nyomás csökkentésében.

A város az egyre égetőbbé váló pénzhiányt búzakölcson kötvények kibocsátásával igyekezett enyhíteni. A városnak azért sem volt pénze, mert az adókat nem tudták beszedni, a nyilvántartás hiánya miatt és azért sem, mert legnagyobb adózókat deportálták, vagy később hagyták el Kecskemétet. 1945. szeptember 25-én a pénzügyigazgató jelentést írt a közigazgatási bizottságnak. Megírta, hogy a város kiürítésekor a pénzügyigazgatóság „jelentősebb nyilvántartásait, értékeit Budapestre szállították, ahol azok a háború következtében jórésztben tönkrementek.” A hivatal székházát lefoglalta a szovjet katonaság, és még a jelentés időpontjában is ott tartózkodtak, bár 1945. január 2-től a földszint egy részén megkezdhatték a munkát. Június végén innét el kellett menniük, mert a katonaságnak szüksége volt az egész épületre, ekkor a polgári leányiskola épületét kapták meg. Az iratokban, nyilvántartásokban ez idő alatt jelentős kár keletkezett. Jelentésében leírta azt is,

hogyan az 1944-es adóelőírások 62,2%-a folyt be. „A befizetési eredmény azért nem kielégítő, mert a legnagyobb adózók számlái maradtak rendezetlenek, (Platter, stb.) továbbá, mert a nagyobb birtokosok múlt évi nagy hátralékai behajthatatlanok, mert földjeiket szétszították, gazdasági felszerelésük megsemmisült. Ugyanez a helyzet az 1944. évre kivetett deportáltak adóhátralékánál is, akiknek üzleteik, vállalataik, valamint árukészletük megsemmisült.” A földosztás során az új birtokosok adatait nem kapták meg, ezért nem tudnak rájuk adót kivetni.⁹⁶⁵

1945. február 22-én rendkívüli közgyűlést tartottak, amelyen Tóth László polgármester pontokba szedve elemezte Kecskemét helyzetét. Kijelentette, hogy „Kecskemét helyzete rendkívül súlyos és veszélyes. Január első napjaiban jelentős és örvendetes lépéseket tettünk a biztonság, rend, munka és fegyelem útján, a körülmények azonban nemcsak a javulástól fosztottak meg bennünket, hanem olyan visszaesés következett be a városra és a lakosságra, amely súlyos terhet jelent.” A polgármester hat pontba szedve foglalta össze ennek a visszaesésnek az okait. Az első számú problémát a város kiürítésében látta. Megállapította, hogy Makón a „tizenegy napos ostromban 30 polgári egyén halt meg, nálunk a bor miatt közel száz.”⁹⁶⁶ Kiemelte, hogy a közigazgatás szakemberei közül több területén senki sem maradt a városban (erdészet, mérnöki hivatal, gazdasági ügyosztály), ezért a polgármesternek kell tárgyalnia az oroszokkal szinte minden ügyben.⁹⁶⁷ Ezt követően megemlítette, hogy a város lakossága a gyümölcsből és a borból élt, bor azonban alig maradt, az emberek pedig nem tudnak a növényekkel foglalkozni, mert állandóan robotban dolgoznak, megjegyezte, hogy a „külterületen 2000 ember erdőt írt.” Harmadik pontban a kórházak ellátásának nehézségeit említette meg. „A tanyákon szigorú rekvirálás van folyamatban s a lakosság tartalékai állapotban és terményben kimerülőben vannak.” Egy malmot sem tudnak biztosítani a polgári őrlés számára, de „az arcvonal közelsége, s az egyes alakulatok önkénye keresztülhúzza számításainkat. Ezért jelent minden mázsa liszt megőrlése ismétlődő küzdelmet.” Negyedik pontban megjegyezte, hogy „a város fekvése valósággal vonzza a hadsereget és a polgári lakosságot. A műutak keresztesződése teremt olyan forgalmat, mely

⁹⁶⁵ Iványosi-Szabó 1975: 233–236.

⁹⁶⁶ Kovács Bálint lelkész mondta el, hogy „1945 Húsvét nagypéntekén a katolikus temetőben temettünk egy olyan szegény családot, amelyből hét főt kiirtottak az oroszok. Bementek hozzájuk éjjel zabrálni, és nem találtak ott értéket, a család tagjai szegények voltak, mezítláb jártak. A tanyákat nagyon megkínózták az oroszok, és nagyon sok ember áldozatul esett.” Rigó 2009: 35.

⁹⁶⁷ A Dunától keletre eső területeken általános probléma volt a menekülés és a kiürítés miatt a közigazgatás újraindítása során a szakemberek hiánya. „Azokon a – főleg Dunától keletre eső – területeken, ahol a korábbi igazgatásnak nem csupán a vezérkara, hanem személyzetének nagy része is elmenekült, a népi szervek és a nagyobb aktivitással szerveződő baloldali pártok vették kezükbe a közügyek intézését. A helybenmaradásával mintegy „megbízhatóságot” is demonstráló kevés számú régi alkalmazott szolgáltatta a szakértelmet a „laikusok” öngazdálkodásához.” Botos – Gyarmati – Korom – Zinner 1988: 38–39.

békében áldás, háborúban veszély és megterhelés.” Kiemelte, hogy a városon vonulnak át a Vörös Hadsereg főbb alakulatai, a menekülő, majd visszatérő polgári lakosság és a volt munkaszolgálatosok is. Sokan az éhség elől Budapestről is Kecskemétre jöttek. Az ötödik pontban megjegyezte, hogy az előző pontból fakadnak a közellátási nehézségek. Az árak itt jóval magasabbak, mint a Tiszántúlon. Ott egy tojás 1,20 pengő, Kecskeméten 5. Összegzésében megállapította, hogy a kecskeméti nehézségek okai *„a háborúban, annak közelségében, az itt állomásozó alakulatok nagy számában és a kórházak igényeiben rejlenek.*” Végül a hatodik pontban arra kérte a pártokat, hogy követeléseikben tanúsítsanak önmérsékletet, és a termelő munkára koncentráljanak. Kijelentette, hogy *„politikai kérdésekre kitérni nem óhajtok, csak hangsúlyozom, hogy bár a harctól soha nem féltem, a mérséklet híve voltam és maradok. Semmiképpen nem szeretném, ha a bűnök megtorlatlanul maradnának, de vallom, hogy ilyen veszélyes és válságos időkben az ifjonti hév, a személyes bosszú s az apró vétkesek üldözése semmit sem használ, de jelenthet helyrehozhatatlan károkat.*”

Decemberben a polgármester igazolványokat állított ki arról, hogy a tehenek, lovak, tenyészállatok egyes személyeknél meghagyandók és azokat nem lehet elvenni tőlük, de a szovjet katonákat ez nem igazán érdekelte. Többek között például december 17-én a polgármester igazolta, hogy Gál Dezső Városföld 282. szám alatti lakos a kórház és a kisgyermekes anyák részére tejet szállít, *„ennélfogva közérdek, hogy 2 tehene és 1 lova, továbbá a szükséges takarmány nála meghagyassék.”*⁹⁶⁸ December 7-én a polgármester megbízásából igazolványt állítottak ki Fekete Pál juhvágó és juhtenyésztő részére, hogy a 160 darab birkájából megmaradt 15-nek, mint tenyészállatnak a meghagyása közérdekből feltétlenül indokolt.⁹⁶⁹

A továbbiakban Kecskemét belterületét és a külterületét külön tárgyaljuk az eltérő nehézségeik, problémáik miatt.

1.1 Kecskemét belterületének nehézségei a front átvonulását követően

A kerületvezetőknek folyamatosan különféle kimutatásokat kellett készíteniük a kerületben élők különféle személyi adataira és gazdasági állapotára vonatkozóan az egyes utcákban: a házakról és az azokban lakókról, a személyek életkoráról, foglalkozásáról, vagyoni helyzetéről, a jövedelmük mértékéről. Külön listát vezettek a feketézőkről, a városon belüli költözésről, az istállókról, a tehenekről és arról, hogy mennyi tejet adnak, a lovakról, a párttagokról, a terhes és a kisgyermekes anyákról, a hetven éven felüliekről, a hadkötelesekről

⁹⁶⁸ BKMÖL, IV. 1910/a 406/1944.

⁹⁶⁹ BKMÖL, IV. 1910/a 160/1944.

a beosztásukkal együtt, a szovjet katonák beszállásolásáról, az elhagyott birtokokról és ingóságokról, a háborús károkról és azok nagyságáról is.

1944 december elejétől a polgármester körözhvényeket adott ki, amelyekben a kerületvezetők számára adott különféle utasításokat. Az első körözhvényt 1944. december 3-án küldte ki, melyben arra utasította a kerületvezetőket, hogy háromnaponta tegyenek jelentést a megnyitott üzletekről, a már működő iparosműhelyekről, üzemekről és az ott dolgozó munkások számáról is. Azokról az üzemekről is jelentést kellett tenni, amelyek a szovjet katonaság számára termeltek és a bennük dolgozó munkásokról is. 1944-ben a karácsonyi ünnepek idején sem volt munkaszünet. A közmunkára kötelezetteknek dolgozniuk kellett, az üzletek is nyitva tartottak és az üzemekben is folyt a termelőmunka.⁹⁷⁰ 1945. január 18-án a 21. körözhvényben a polgármester szóvá tette, hogy a kerületekben még mindig nem hajtották végre, hogy az elhagyott házak kapuit beszögeltessék, ezért ezt ismét sürgette.

A polgármester 1945. január 8-án a 30. körözhvényében arra utasította a kerületvezetőket, hogy írják össze az elhagyott birtokokat, és biztosítsák a gazdaságok további működését és értékeinek megóvását oly módon, hogy tegyenek javaslatot a gondnok személyére, aki irányítja a későbbiekben a gazdaság munkáját. A zsidó birtokok gondnokára a zsidó tanács⁹⁷¹ hozzájárulásával a Gazdasági Ügyosztály tett javaslatot. Az elhagyott birtokokon lévő javakról is leltárt készítettek. A gondnokot lehetőség szerint az eltávozott, illetve elhurcolt tulajdonosok rokonai közül választották ki. Például 1945 júniusában a deportált Mandel Lipót vagyonának gondnokságával és vállalatának vezetésével leányát, Mandel Sárít bízta meg a polgármester. A vállalat átvételekor leltárt készítettek.⁹⁷² Az elhurcolt Grünfeld Albert vagyonának gondnokául az izraelita hitközség javaslatára fivérét, Grünfeld Józsefet nevezete ki a polgármester.⁹⁷³

A közbiztonság állapotában december első napjaitól 1945 január közepéig egy nyugalmasabb időszak következett. A szovjet katonák ekkor kevésbé zaklatták a lakosságot,

⁹⁷⁰ Iványosi-Szabó 1975: 60.

⁹⁷¹ Sajátos Kecskeméten az, hogy a holocaustot és a város szovjet megszállását követően már 1944 decemberében megalakult a zsidó tanács, vagyis újból felállították. 1945. január elején jelentették be a polgármesternek, aki azt január 13-án vette tudomásul. A tanács vezetőit is felsorolták: Robitsek Pál ügyvezető, Aszódi József, Blau László, Schwartz Lajos, Bárány János és dr. Gruder János ügyész. A polgármester felhatalmazta a zsidó tanácsot, hogy gondozza a deportáltak megmaradt vagyonát, az üzemeket nyissa meg és javasoljon az élükre vállalati vezetőt, akiket a polgármester fog kinevezni. A zsidó tanácsot felhatalmazta arra is, hogy a megmaradt árukészletek értékesítéséből, a vállalatok, üzemek ingatlanok hasznosításából származó jövedelmekkel rendelkezzen. A deportáltak készpénz vagyonáról külön-külön kimutatást kellett készíteni. Bálintné – Szabó: 161–162.

⁹⁷² BKMÖL, IV. 1910/c. 8528/1945.

⁹⁷³ BKMÖL, IV. 1910/c. 8664/1945.

majd január közepétől ismét, szinte minden nap jelentették a kerületvezetők, hogy a katonák fosztogatják az elhagyott házakat és erőszakoskodnak a lakossággal.

1945. január 26-án még mindig hasonló problémákat vezetett elő az első kerület vezetője a jelentésében: „*a kerületben az elhagyott lakásokból a bútorokat az oroszok még nagyobb arányban hordják.*” Február elején is naponta jelentette a kerületvezető, hogy: „*a kerületben a fosztogatások az oroszok által még nagyobb mértékben folynak.*” A hónap második felében is, például február 17-én azt jelentette, hogy „*az oroszok és a zsidók az elhagyott lakásokból a bútorokat még mindig hordják.*”⁹⁷⁴ Ez arra utalhat, hogy a munkatáborokból és a rejtőzködésből hazatért zsidók az üresen talált lakásaikat, amelyek teljesen ki voltak fosztva, igyekeztek berendezni az elhagyott lakásokban fellelhető bútorokból. A szovjet katonák a rövid ideig tartó kecskeméti tartózkodási helyüket is igyekeztek berendezni a városban található jobb minőségű bútorokkal. Sokszor ez teljesen irracionális volt, mert a néhány hetes itt tartózkodás után tovább kellett vonulniuk, és az elrabolt bútorokat, amelyeket felhalmoztak szálláshelyükön, többségük nem tudta magával vinni.⁹⁷⁵ Február 21-én azt jelentette a kerületvezető, hogy az elhagyott lakásokból a bútorok maradékát és egyéb ingóságokat a kerületi raktárba, egy 150 négyzetméteres 4 szobás lakásba szállították. A probléma azonban ekkor még nem oldódott meg, ugyanis 1945. májusában a polgármester az 52. számú körözlésében arra utasította a kerületvezetőket, hogy a szovjet katonák által elhagyott lakásokat és épületeket késedelem nélkül vegyék őrizetbe, és tegyenek intézkedést az ott maradt ingóságok megőrzésére. Ezeket az eseteket azonnal jelenteni kellett a lakáshivatalnak, amely intézkedett az ingóságok leltározásáról, megőrzéséről és elszállításáról. A lakáshivatal intézkedéséig a kerületvezető köteles volt lezárni a helyiségeket és őrizni a benne lévő holmikat. A mulasztókat a polgármester vagyoniilag is felelőssé tette.

⁹⁷⁴ BKMÖL IV. 1910/u Kecskemét város körzetvezetőinek iratai 1944–1947. 1–2 doboz

⁹⁷⁵ Az elrabolt zsidó vagyonból a háború végén nemcsak a német és a szovjet katonák jutottak értékekhez, hanem az Ausztriában tartózkodó magas beosztású amerikai tisztak és közlegények is. Az aranyvonattal nyugatra szállított több vagonnyi aranyat, ékszereket és egyéb zsidó értékeket az amerikaiak raktározták Salzburgban. Az itt elhelyezett zsidó értékekből 1945-ben és 1946-ban is a katonai vezetők lakásaira nagy mennyiségben kerültek szőnyegek, festmények, ezüst- és üvegtárgyak. A vagyon őrzésével megbízott katonákat gyakran váltogatták és helyezték vissza őket az Egyesült Államokba. Kádár – Vági 2001: 41–132. Kádár Gábor és Vági Zoltán a következőképpen összegezte az amerikaiak szerepét ez ügyben: „*Az azonban biztos, hogy kézen-közön számos tárgy eltűnt, és sohasem került vissza a raktárba, tehát az amerikai hadsereg magas rangú – sok esetben névvel azonosítható – tisztjeit komoly felelősség terhelte a magyar zsidók vagyonának további szétszóródásáért, sőt egyes értékes tárgyak, tárgycsoportok eltulajdonításáért.*” Kádár – Vági 2001: 76.

A bizonytalanság és a lakosság zaklatása 1945 nyarán is igen jelentős volt.⁹⁷⁶ Tóth László polgármester július 13-án a következőket írta a nemzeti bizottságnak: *„Jelenleg Csalános és Talfája körül táboroznak azok az orosz kötelékek, amelyeket később városunkban főként laktanyákban és az esetleg kiürítendő kórházakban szállásolnak el.”* A környékbeli lakosságot sok veszteség éri, *„naponta 30-40 ilyen panasszal fordulnak a polgármesteri hivatalhoz.”* Ezeket a bejelentéseket továbbítani szokta a városparancsnokhoz, de nem tudja teljesen felszámolni a problémát. Megjegyezte, hogy *„gyökeres intézkedésre volna szükség, mert egyes helyeken a lakosság már nem is mer külterületen maradni.”* Kérte, hogy a nemzeti bizottság és a pártok is keressék fel ez ügyben a szovjet városparancsnokot, és kérjék *„hathatós intézkedését és védelmét.”*⁹⁷⁷

Február 27-én az építésfelügyelő készített jelentést a polgármester számára a város épületeiben keletkezett háborús károkról. Eszerint Kecskemét belterületén 210 épület károsodott, ebből 11 leégett, 65 nagyfokúan megrongálódott és 25 részben vagy egészben összeomlott. Azt javasolta, hogy a forgalmasabb helyen lévő veszélyes épületek javításával kellene kezdeni a munkálatokat, például a takarékpénztár, a törvényszék, a nagytemplom, a városháza, a színház, a laktanyák és az iskolák épületeivel.⁹⁷⁸

1945. január elsején jelent meg a polgármesteri hivatal hirdetménye a közmunka kötelezettségről. A 16 és 60 év közötti férfiak, a nők 16 éves kortól 55 éves korig havi három nap közmunkaszolgálatra voltak kötelezve. Azoknak, akik felmentést kaptak ez alól (köztisztviselők, lelkészek, vállalatvezetők, iparosok, kereskedők, újságírók, orvosok,

⁹⁷⁶ Egy sajátos esetet mondott el Kovács Bálint erre vonatkozóan: *„Érdekes még Kocsis Pál neves szőlőnemesítő egyik esete is [...]. Az oroszok bejövetele után a háborús jóvátétel fejében szállítottunk szőlővesszőt a Szovjetunióba. Az orosz mezőgazdasági tudósok a csodájára jártak, az általa nemesített szőlőket vitték a Szovjetunióba. Elterjedt a híre, hogy a szőlővessző-szállításért a szovjetek jelentős összeget fizettek Kocsis Pálnak. Ezek után egyszer lefogták Kocsis Pált, mert egy oroszot lelőtt. Ez nagy esemény volt. Én kijártam Katonatelepre, az iskolában Kocsis Pál felesége volt a tanítónő, és behívott magukhoz, ekkor már Kocsis Pál is otthon volt és elmesélte a következőt: „Úgy volt, hogy ma fizetik a nagyobb összeget a szovjetek, holdvilágos éjjel arra ébredtünk fel, hogy az udvar tele van oroszokkal. Felébredtünk és az ágy alól elővettem az oda eldugott vadászpuskát, és kiléptem az üveges verandára és láttam, hogy egy orosz célzó rám. Fogtam a puskát és odalőttem, majd az oroszok eltűntek. Lefeküdtünk aludni, majd reggel jött az egyik emberünk, aki azt mondta: Tekintetes úr, az istálló mögött egy orosz fekszik halva.” Kiderült, hogy az orosz jól célzott, Kocsis Pál ugyancsak jól célzott, az oroszot az állánál találta el a sörétes puskával, szétlőtte a fejét. Az orosz 15-20 centivel fölé lőtt, és az ajtófélfában volt a golyója. A bírósági tárgyaláson, a helyszíni szemlén megállapították, hogy önvédelemből lőtt, ezért felmentették. Ezt Kocsis Pál maga mondta el. Tóth László is mindent megtett Kocsis Pál érdekében, mert a felesége azonnal berohant a városházára, és fegyvertartási engedélyt kért. Nem ez döntötte el az ügyet, de ez is számított. Az oroszok ebben egyrészt igazságosak voltak, másrészt érdekük volt, hogy minél több szőlővesszőt kapjanak tőle. Kocsis Pálra szükségük volt. Ez 1945 tavaszán vagy őszén volt, ekkor még mindig zabráltak a szovjetek általában jól szervezeten és ők azt is tudták, hogy Kocsis Pálnak mikor fizetnek.” Rigó 2009: 35. Kocsis Pál (Kecskemét, 1884. december 1. – Budapest, 1967. március 2.) Kecskemét mellett Katonatelepen létesített mintabirtokot, itt foglalkozott szőlőnemesítéssel. Elsősorban csemegezőlőkkel dolgozott, ő nemesítette többek között az Irsai Olivér és a Kocsis Irma fajtákat is.*

⁹⁷⁷ BKMÖL XVII/46. 167/1945.

⁹⁷⁸ Iványosi-Szabó 1975: 131–132.

gyógyszerészek, ápolók, tanárok, és akit a bizottság felmentet), napi tíz pengőt kellett fizetniük. A hadüzemek munkásainak és szociális okokból másoknak is ezt elengedhették.⁹⁷⁹ 1945 február elején a főispán felhívására széles körű gyűjtőakciót kezdeményeztek az egyébként súlyos ellátási gondokkal küzdő Kecskeméten Budapest ostrom alól felszabaduló és éhező lakosai számára. Az első szállítmány február 4-én indult Budapestre.⁹⁸⁰

1945 tavaszán komoly gondot okozott a városvezetésnek az átvonuló Vörös Hadsereg tisztjeinek a szállás biztosítása is. 1945. március 13-án ezzel kapcsolatban a lakáshivatal írt a kerületvezetőknek. Mivel a katonák elszállásolását egyre nehezebben lehetett biztosítani, a hivatal utasításokat adott a kerületvezetőknek. Az utcaparancsnokoknak össze kellett gyűjteniük azon házak, lakások listáját, ahová el lehetett szállásolni a tiszteket. A tisztek eltávozását is jelentenie kellett a kerületvezetőnek, és a lakást ezt követően sem adhatta bérbe. Június 11-én a nagyobb csapatátvonulás miatt 12 törzstiszt részére kellett a IV. kerület vezetőjének 12, külön bejárattal rendelkező szobát biztosítani ággyal, ágyneművel. Még 1946. augusztus 21-én is kapott olyan utasítást a IV. kerület vezetője, hogy a központban szállásoljon el 60 szovjet katonatisztet három napra.

1946 októberétől indult meg a volt tiszti lakások igénylése a város új elitéhez tartozó tisztviselői részéről. A lakáshivatal 1946. október 16-án a polgármester megbízásából levelet küldött a IV. kerület vezetőjének: *„felkérem, hogy ma d. e. 12 óráig az orosz tiszti lakásból egy megfelelő bútorozott szobát a rendőrfőkapitány úrnak igénybe venni szíveskedjék és azt haladéktalanul hivatalomnak kérem jelenteni. Amennyiben megfelelő lakás nem állna rendelkezésre, kénytelen leszek karhatalommal a körzetet felülvizsgáltatni.”* Másnap október 17-én újabb hasonló tartalmú levelet kapott a IV. körzet vezetője a lakáshivatal vezetőjétől: *„Felhívom, hogy körzetében Szidor József városi tanácsnok úr részére 2-3 szoba, fürdőszoba és mellékhelyiségekből álló lakást bérbevételre illetve kiutalásra soron kívül jelentsen be. A jelentést 8 napon belül írásban kérem.”*⁹⁸¹

1945. december 11-én a polgármester arra utasította a körzetvezetőket, hogy a következő naptól kezdjék meg a háborús magánkárok összeírását, az összeíró biztosok minden házat és gazdaságot felkeresnek, hogy rögzítsék a károkat.

Kovács Bálint 1945. december 31-én kelt lelkészi jelentésében a következőképpen jellemezte a város megszállásától eltelt időszakot: *„Kecskemét és benne gyülekezetünk helyzete súlyosabb, mint valaha volt. 1944. október 31-én foglalták el városunkat és azóta szinte*

⁹⁷⁹ Iványosi-Szabó 1975: 63–64.

⁹⁸⁰ Iványosi-Szabó 1975: 104–105.

⁹⁸¹ BKMÖL IV. 1910/u Kecskemét város körzetvezetőinek iratai 1944–1947.

szünet nélkül tart a legsúlyosabb megszállás. Testben és lélekben megfáradva, szinte már nem is reméljük, hogy ennek valaha vége lesz. Jelenleg mintegy 35.000 orosz katona van a városban állandóan. Ezek mellett nap, mint nap jönnek az átvonuló alakulatok. Sokszor félelmetes a számuk. A beszolgáltatási feltételek a legsúlyosabbak. Az étellemezés csaknem teljesen a városra hárul. De még ezt is kibírná. Nem bírja azonban a tanyai nép az állandó zabrálásokat! Ezek együtt járnak gyilkolásokkal. Karácsony este és a két ünnepben 26 embert öltek meg. Köztük többet a városban. A lakosság hangulata kétségbeejtő! [...] Bizony a halálozások száma nagyon nagy. De ami a legszomorúbb az az, hogy nagyon sok orosz áldozat. Közvetlenül oroszok által agyonvert, vagy közvetve általuk okozott betegségből származó halottak száma az összes halottak 10%-a.”⁹⁸²

Más forrás is utal arra, hogy a szovjet katonák erőszakoskodásai, gyilkosságai még 1945 végére sem fejeződtek be. 1945. december 30-án írt hangulatjelentésében Dr. Dános Endre, a Politikai Rendészeti Osztály osztályvezető-helyettese azt írta, hogy a szovjet katonákkal szembeni ellenszenv a tetőfokára hágott. „Ennek az az oka, hogy a rablások, fosztogatások és gyilkosságok orosz katonai egyének részéről napirenden vannak. Karácsony két napjában városunkban 14 gyilkosság történt. Ezen gyilkosságok a legnagyobb bestialitással hajtottak végre. Legkirívóbb eset volt ezek közül Farkas Pál városi adófőtiszt és nejének meggyilkolása. A helyszínre kiszállott rendőri közegek megállapítása szerint karácsonyra virradóra éjjel 11 és 12 óra között nevezettek a város belterületén lévő lakásán orosz katonai gépkocsi állott meg és az utca felőli ablakot majd a spalettát benyomva behatoltak a szobába és az ott tartózkodó adófőtisztet és nejét meggyilkolták, a lakásban található ingóságok legnagyobb részét a teherkocsira felrakva elmenekültek. A város társadalma megrendülve áll ezen gyilkosságokkal szemben. Az utóbbi napokban annyira romlottak a közállapotok, hogy nincs olyan nap, hogy két-három gyilkosság ne történjen. Farkas Pál végtisztességét a városi lakosság demonstrálásra használta fel és temetésén ezrekre menő tömeg vett részt. Testületünket is érte veszteség, ugyanis egy zabráló orosz társaság megfélemezésére kiküldött járőr tagjai közül egy meghalt, egy pedig súlyos haslövéllel a helybeli közkórházban fekszik. [...] Jelentésem diktálása közben érkezett hírek szerint a mai nap folyamán az orosz katonai parancsnokság retorzióképpen az elfogott gyilkosok közül egyet a nagy nyilvánosság előtt a város központjában kivégeztet.”⁹⁸³ Az, hogy a szovjet katonák a rendőröket is agyonlövik, nem volt egyedüli eset. 1945. november 29-én jelentette Bárd Dezső Dél-Pest vármegye politikai rendészeti osztályának vezetője, hogy az átvonuló szovjet csapatok miatt „igen sűrűn

⁹⁸² KREL, 638/1945. Kovács Bálint lelkészi jelentése. 1945. december 31.

⁹⁸³ ÁBTL, 1.1 PRO vegyes iratok 1945-1946. 3. doboz

fordulnak elő a vagyon és élet elleni erőszakok.” A jelentés szerint Csordás Imre rendőrt november 26-án minden előzmény nélkül agyonlőtte egy ismeretlen szovjet katona. A lakosság hangulata a szovjet katonákkal szemben *„határozottan ellenséges.”*⁹⁸⁴

Több egybehangzó forrás alapján megállapíthatjuk, hogy Kecskeméten 1945 végéig – a front átvonulása után több mint egy évvel – nem sikerült megteremteni az élet- és a vagyon biztonságot. A bizonytalanságokon túl a lakosságra nehezedett a városban állomásozó és átvonuló szovjet katonák étellemezése, a kórházak felszerelése és a betegek ellátása is.

Mint fentebb is láthattuk, Kecskemétre nagyon jelentős terhet jelentett a kilenc szovjet katonai kórház felszerelése 1944 novemberében. Miután a távozó alakulatok a kórházak teljes felszerelését magukkal vitték, 1945 februárjában ismét be kellett azokat rendezni a lakosságtól begyűjtött ingóságokkal. A fegyverszüneti egyezmény 11. cikkelye értelmében a *„Magyar Kormány köteles rendszeresen magyar valutában pénzüsszegeket kifizetni és árukat (üzemanyagot, élelmiszert stb.) eszközöket és szolgáltatásokat rendelkezésre bocsátani, melyekre a Szövetséges (Szovjet) Főparancsnokságnak funkciói teljesítésére, valamint a Szövetséges Államok ama misszióinak és képviselőiteinek, melyek a Szövetséges Ellenőrző Bizottsággal kapcsolatban állanak – szükségük lehet.”*⁹⁸⁵ Pokorny Hermann a Fegyverszüneti Tárcaközi Bizottság vezetője megjegyezte, hogy ez a cikkely a fegyverszüneti egyezmény *„legkeményebb, leglazábban megfogalmazott és sokféle értelmezést engedélyező pontja”*, azt is hozzátette tájékoztatójában, hogy *„a Vörös Hadsereg igényeit korlátozni nem lehet és azt, valamint annyit vesz igénybe, amennyit talál és amennyire szüksége van.”*⁹⁸⁶ Ez óriási terhet jelentett az országra és Kecskemétre nézve is.⁹⁸⁷

A polgármester 1945. április 13-én keltezett, a földművelésügyi miniszter számára írt jelentése szerint Kecskeméten hónapokon át a Vörös Hadsereg kb. 40 000 katonája tartózkodott, a kórházakban pedig 10-12 000 sebesült katonát kellett étellemeznie a városnak.⁹⁸⁸

⁹⁸⁴ ÁBTL, 1.1 PRO vegyes iratok 1945-1946. 3. doboz

⁹⁸⁵ Romsics 2000: 380-381.

⁹⁸⁶ Idézi Földesi 2009: 95.

⁹⁸⁷ A Vörös Hadsereg ellátására három hónapnyi élelmiszermennyiség egy 1945. május 3-án készített számítás szerint, a magyar államnak közel egy milliárd pengőjébe került. 1945 második felében a katonák ellátása már 84,8 milliárd pengőbe került. A forint bevezetése utáni első évben Magyarország költségvetésének 10,7 százalékát költötte a Vörös Hadsereg ellátására. Földesi 2009: 96-97.

⁹⁸⁸ Hogy ez mekkora terhet jelentett a városra nézve, azt egy másik összegzés tartalmazza, amit szintén a városházán készítettek. Eszerint a Vörös Hadsereg és a szovjet kórházak étellemezésére Kecskemét, a súlyos élelmiszerhiány ellenére április elejéig az alábbiakban részletezett terményeket szállította le. A Vörös Hadsereg által előírt állat és termény beszállítási kötelezettség: 2000 db szarvasmarha legalább 240 kg-os, 500 db sertés legalább 100 kg-os, 500 db juh legalább 25 kg-os. Szarvasmarhából 1900-at, a többiből az előírt mennyiséget beszállította a város. Terményekből előírtak: 10 000 mázsa (q) búzát és rozst, ebből beadtak 2 430 q búzát és 4 524 q rozst. Előírtak 10 000 q kukoricát, árpát és zabot; ebből 245 q árpát, 30 q zabot és 2 800 q kukoricát adtak be. 4 000 q babot és kölest írtak elő, ebből beadtak 145 q babot. Előírtak továbbá 5 000 q burgonyát, amiből beadtak 3 870 mázsát. Előírtak 5 000 q káposztát, vöröshagymát és egyéb tavalyi zöldséget,

A katonai kórházak elvitt felszereléseinek a pótlása érdekében február 6-án a polgármester kerületenként adta ki az összegyűjtendő berendezések listáját azzal, hogy ezeket akár karhatalom igénybevételével is, de össze kell gyűjteni.⁹⁸⁹

1945. június 13-án az átvonuló III. Ukrán Hadsereg ételmezésére lefoglaltak 50 tonna, azaz 5 vagon burgonyát. A burgonya ellenértékét a dokumentum szerint az ételmezési számvevő a városnak az átvételi elismervény ellenében fogja kifizetni.⁹⁹⁰

A főispán június 16-án írt a polgármesternek, hogy a Vörös Hadseregnek 600 tonna szénát június 25-ig kell beszállítani, mert a fegyverszüneti szerződés 11. §-a értelmében a Vörös Hadsereg ellátásáról Magyarországnak kell gondoskodnia. Egy június 22-én kelt levél szerint két hét alatt, július 10-ig kell leszállítani a 60 vagon szénát. A széna mennyiségét holdanként egy mázsában határozták meg, amit július 5-ig kellett mindenkinek beszolgáltatnia.⁹⁹¹

1945. július 31-én a polgármester jelentést tett a Kecskemét Város Törvényhatósági Kisgyűlésének a város területén állomásozó szovjet katonai kórházak ellátásáról. Ebben megállapította, hogy a városnak kellett és kell a továbbiakban is gondoskodnia az itt működő katonai kórházak ételmisszerrel való ellátásáról. 1945. február 15-től május 31-ig a szovjet katonai kórházak természetben történő ellátása napi folyó áron 17 891 100 pengőt tett ki, ebből az orosz katonai hatóságok 2 580 300 pengőt térítettek meg, ami az összes költség mindössze 14,4 százaléka, a lakosság terhe 15 310 800 pengő volt. Az orosz hatóságok csak a békebeli árak megtérítését vállalták, a többit ráterhelték a városra és a lakosságra.

1945. június elsejétől július 15-ig a kórházak ellátása további 3 567 827 pengőre rúgott, ebből az orosz hatóságok 923 437 P-t térítettek meg, ami a költségek több, mint

ebből beadtak 8 q hagymát, 364 q káposztát és 876 q egyéb tavalyi zöldséget. Előírtak 15 000 q szénát, beadtak ebből 12 000 q szénát és szalmát. Kértek 4 000 db baromfit, amiből beadtak 3 240-et. Kértek 150 000 db tojást, ebből beadtak 127 680-at. Kértek 280 000 liter tejet, 18 000 kg vaját, 7 000 kg túrót ebből beadtak 67 600 liter tejet, 180 kg vaját, 1 570 kg túrót. A kért 30 000 kg almából 1 850 kg-ot, az 1 000 q napraforgómagból 432 mázsát. Az átvett árucikkért 10 %-ban 1 000 pengős, 90 %-ban 20, 50, és 100 pengős orosz kiadású bankjegyekben fizettek. Az egyes árakat a következő áron vették át: élő szarvasmarha 2 P/kg, élő sertés 2,6 P/kg, élő juh 1,5 P/kg. A búza mázsája 40 P, a rozs 36 P, az árpa 37 P, a zab 40 P, a kukorica 32 P, a bab kilója 1 P, az élő baromfi darabja 3,6 P, a tojás darabja 0,21 P, a alma kilója 18 P.

A hivatalos kontingensen felül további felvásárlásokat csekély mennyiségben végeztek a szovjetek. A tojás darabjéért 2-3 P-t, a baromfi kilójáért 40-60 P-t, az almáért kilogrammonként 40-60 P-t, a boréért 20-50 P-t fizettek, azt is hozzáfűzték, hogy ebből vásároltak nagyobb mennyiséget.⁹⁸⁸ Megállapíthatjuk, hogy a piaci ár nagyjából az öt-tízszere volt annak, amit a hadsereg fizetett a beszolgáltatandó terményekért. Ráadásul azt a pénzt, amit ők bocsátottak ki, nem akarták elfogadni a szabad piacon, csak a régi pengőt. A Vörös Hadsereg által nyomtatott bankjegyeknek nagyon jelentős inflációs hatásuk volt. BKMÖL, IV. 1910/c. 2656/1945.

⁹⁸⁹ Február 9-én jelentette az első kerület vezetője, hogy a szovjet kórházaknak szállítottak: száz ágyat, 35 sezlont, 6 ágybetétet, 14 sodronyt, 30 szalmazsákot, 18 lepedőt, 13 pokrócot, 16 paplant, 130 nagy párnát, 25 kispárnát, 6 dunnát, 4 mosdót, és 12 villanykörtét. A kórházakat főként a nagyobb iskolaépületekben rendezték be: Református Gimnázium, Református Tanítóképző, Piarista Gimnázium, Cserepes kórház, Külső kórház.

⁹⁹⁰ BKMÖL, IV. 1910/c. 8801/1945.

⁹⁹¹ BKMÖL, IV. 1910/c. 9208/1945.

negyede 25,9 százalék volt, de a lakosságra hárított összeg így is 2 644 390 P volt. A polgármester jelentésében megállapította, hogy ekkora terheket nem vállalhat tovább a város, mert így nem lehet termelni. A kormánynak segítenie kell a várost, ezért kérvényezi, hogy június elsejétől havi 1 800 000 pengő államsegélyt kapjon. A közellátásügyi miniszter eddig három millió pengő segélyben részesítette a várost. A kisgyűlés tudomásul vette az előterjesztést, és megbízta a polgármestert, hogy a költségek viselése érdekében június elsejétől az 1 800 000 P államsegélyt eszközölje ki a közellátási miniszter úrtól.⁹⁹²

1945. november 8-án a város gazdasági ügyosztálya írt a nemzeti bizottságnak. A Vörös Hadsereg IV. negyedéves ellátásáról tettek jelentést, és megírták, hogy Kecskemét nem tudja teljesíteni a kért mennyiségeket. Megállapították, hogy *„nincs Pest-vármegyében még egy város, mely oly áldozatokat hozott volna az Orosz hadsereg ellátása érdekében, mint Kecskemét”*.⁹⁹³

Kecskemétre 1945 elejétől egyre jelentősebb számban érkeztek korábbi zsidó munkaszolgálatosok, majd egykori deportáltak is. Ebben az időben még Budapesten harcok folytak, ehhez képest Kecskemét biztonságosabbnak tűnt, és a fővároshoz is viszonylag közel volt. Felállították a Nemzetközi Vöröskereszt Zsidó Segélyakciójának Kecskeméti Irodáját, ami a szükségkonyha számára evőeszközöket és edényeket igényelt Kőrösi János zsidó kereskedő készletéből, amit a zsidó ingóságok között raktároztak.⁹⁹⁴ Még januárban felállították a zsidó átmeneti otthont is, ahová 100 takarót kértek a zsidók ingóságaiból.⁹⁹⁵

Kecskeméten a háború után először a zsidó tanácsot állították fel, majd a helyi izraelita hitközség 1945. február 4-én alakult meg újból. Ekkor választották meg a tisztviselőket is: az elnök Blau László lett, alelnökké Bárány Jánost és Kecskeméti Hugót választották. A titkár és ellenőr Robitsek Pál lett, a jegyző és pénztárnok Fodor Imre, az ügyész dr. Gruder János. Elöljárósági tagokká választották Aszódi Józsefet, Schwartz Lajost, Székely Jánost és Kertész Pált.⁹⁹⁶ Megfogalmazták a hitközség legfontosabb céljait is: egyrészt a hitélet visszaállítását, másrészt a hatóságoknak való segítségnyújtást a zsidó vagyonok megőrzésében. Felállították a Kecskeméti Izraelita Szentegyletet is mely egy *„jótékony célú intézmény, a szegények*

⁹⁹² BKMÖL, IV. 1910/c. 10515/1945.

⁹⁹³ BKMÖL, XVII/46. 671/1945.

⁹⁹⁴ 150 lapos és mélytányért, tálakat igényeltek. BKMÖL, IV. 1910/c. 767/1945.

⁹⁹⁵ BKMÖL, IV. 1910/c. 771/1945.

⁹⁹⁶ A tagok jórészt fedik a korábban felállított zsidó tanács tagjainak névsorát, a két szerv nevének használata keveredett ettől az időponttól kezdve a különféle dokumentumokban. Mi a továbbiakban a zsidó hitközség elnevezést használjuk.

istápolása és a deportálásból hazatérők megsegítése, felruházása, valamint a temetkezési szertartások ellátása” volt a fő feladata.⁹⁹⁷

1945. április 14-én a hitközség kérelmet írt a polgármesterhez. Megírták, hogy a zsinagógából ismeretlenek elhordták a padokat, így nem tudnak istentiszteletet tartani. Kérték a polgármestert, hogy az addig kórházként működő és most felszabadult Horthy Miklós Tanítóképző Kaszap utcai épületéből az oroszok által összehordott székekből 70 db-ot elszállíthassanak a zsinagógába. Kiutalták számukra a kért székeket.⁹⁹⁸

A Kecskeméti Lapok május 10-i száma beszámolt arról, hogy a Budapest-Szeged vasútvonalon naponta 2-3 vagon szállítja lefelé a visszatért deportáltakat, a vasútállomáson minden reggel forró reggelivel várja őket a Vöröskereszt kötelékében működő „JOINT” kecskeméti kirendeltsége. A Nagykőrösi u. 31. szám alatt átmeneti szállást készítenek elő a visszatérteknek 80-100 főre, de magánszemélyek is vállalnak átmeneti ellátásra és szállásra volt deportáltakat.

A Kecskeméti Izraelita Hitközség 1945. május 16-án kért a hazatérő kecskeméti deportáltak részére felállítandó és berendezendő szállás részére ágyakat a Nagykőrösi u. 31. alá, ahol a szállást felállították. A kért bútorokat díjmentesen kiutalták.⁹⁹⁹

1.2 Az „elhagyott” magánvagyon sorsa a front átvonulása után

A második világháborút követően összefoglalóan „elhagyottnak” tekintették azokat az ingatlan és ingó javakat, amelyeket korábban a zsidóktól vettek el, és azokat is, amelyeket a nyugatra menekültek hagytak hátra. Kecskeméten, mint láttuk, a város megszállásáig a zsidóktól elvett értékeket a jogszabályoknak megfelelően igyekeztek szétosztani. A szovjet megszállástól, 1944. október 31-től 1945 februárjáig az ingóságok széthordása, főleg a szovjet katonák részéről, óriási méreteket öltött. A későbbiekben a szovjet katonák szerepe csökkent ebben a folyamatban, és a lakosság körében indult meg a zavaros tulajdoni háttérű javak megszerzéséért a küzdelem. Ebben a helyi társadalom igen széles csoportjai vettek részt, különböző mértékben és motivációk alapján. Volt, aki a megélhetése biztosítása érdekében igényelt lakást és abba bútorokat, míg mások a vagyonszerzés lehetőségének tekintették az új berendezkedést. Külön áttekintjük a zsidók javaiért és a korábbi középréteg javaiért folytatott küzdelmet. Ugyanakkor az elhagyott javak hasznosítása a háborút követő óriási hiány és szegénység közepette racionális döntésnek tekinthető. Természetesen ez a hazatérő

⁹⁹⁷ BKMÖL, IV. 1910/c. 4520/1945.

⁹⁹⁸ BKMÖL, IV. 1910/c. 4872/1945.

⁹⁹⁹ BKMÖL, IV. 1910/c. 6777/1945.

deportáltakat, munkaszolgálatosokat, vagy nyugatra menekülteket, akik lakásukat üresen vagy más bútoraival berendezve találták és abban mások éltek, egyáltalán nem vigasztalta.

A második világháború után a zsidóság vagyonának sorsa ellentmondásosan alakult. Egyrészt sorra jelentek meg olyan rendelkezések, törvények, nemzetközi szerződések, melyekben a magyar kormány azt vállalta, hogy az elhagyott zsidó vagyont átadja az OZSHA-nak. Másrészt a tényleges gyakorlat nem követte a jogi rendezés irányait.

A 200/1945. M. E. rendelet hatályon kívül helyezte az összes olyan törvényt és rendeletet, amely a zsidóságot hátrányosan érintette. Ezt követően a magyar kormány rendezni kívánta a zsidóság vagyonának kérdéseit. 1946. november 15-én lépett hatályba a magyar zsidóságot ért üldözés megbélyegzéséről és következményeinek enyhítéséről szóló 1946. évi XXV. törvény (Mzsbet). Ebben az új hatalom rendezni kívánta a korábban elkövetett vagyoni sérelmeket. A törvény 2. §. (1) bekezdése értelmében azokat a zsidó javakat, amelyek örökös hiányában a magyar államhoz kerültek, az állam egy külön zsidó alapnak fogja átengedni. Azon zsidó személyek hagyatéka is, akik 1941. június 26. és 1946. december 31. között üldözöttek voltak, vagy életüket az üldözés miatt elvesztették, a zsidó alapra száll át, a külföldről hazaszállítandó zsidó vagyonnal együtt. *„Azt, hogy valamely hagyaték a jelen § rendelkezései értelmében az államot, vagy az alapot illeti-e, az alap intézőbizottságának meghallgatása után háromtagú intézőbizottság állapítja meg. A bizottság elnökét a közigazgatási bíróság ítélőbírái sorából annak elnöke, egy-egy tagját pedig a pénzügyminiszter és az alap intézőbizottsága jelöli ki.”*¹⁰⁰⁰ A Párizsi Békeszerződés is arra kötelezte a magyar kormányt, hogy a holokauszt áldozatainak vagyonát adja át a magyarországi zsidó szervezeteknek. A békeszerződés 27. cikkének első bekezdése kimondja, hogy Magyarország kötelezettséget vállal arra, hogy zsidók zár alá vett, elkobzott vagyonát tartozékaikkal együtt visszaadja, vagy ha ez lehetetlen, megfelelő kártalanítást ad. A második bekezdésben ez olvasható: *„A magyar kormány mindazoknak a személyeknek, szervezeteknek vagy közösségeknek Magyarországon lévő összes javait, jogait és érdekeit, akik, illetőleg amelyek egyéneként vagy mint összességek tagjai faji, vallási vagy más fasiszta szellemű zaklató rendszabály tárgyai voltak, amennyiben azokra nézve a jelen Szerződés életbelépésétől számított hat hónap alatt örökös nem jelentkezett vagy igénybejelentés nem érkezett, át fogja ruházni az ilyen személyeket, szervezeteket, vagy közösségeket Magyarországon képviselő szervezetekre. Az átruházott javakat ezek a szervezetek az említett magyarországi összességek, szervezetek és közösségek életben maradt tagjainak*

¹⁰⁰⁰ Az 1946. évi XXV. törvény A magyar zsidóságot ért üldözés elítéléséről és következményeinek enyhítéséről 2. §. Romsics 2000: 473-474.

támogatására és helyreállítására fogják fordítani.”¹⁰⁰¹ Az 1947. évi XVIII. törvénnyel a békeszerződést becikkelyezte a magyar országgyűlés. A törvények ellenére az elhagyott zsidó vagyon mégsem került a hazai zsidósághoz, mert azt időközben államosították, szétosztották a lakosság között, és egy részét eltulajdonította a formálódó új elit.¹⁰⁰²

Kecskeméten a polgármester már 1945 januárjában felhatalmazta az izraelita hitközséget arra, hogy azon zsidó tulajdonok felett ideiglenesen rendelkezzen, amelyek tulajdonosai ismeretlen helyen tartózkodnak. Erre a felhatalmazásra hivatkozva kérte a hitközség, hogy a zsidók üzleteit használók befizetéseit utalják át a számukra, ami ekkor 1347 pengőt tett ki három cég után. Ez meg is történt.¹⁰⁰³

Az elhagyott ingatlanok igénylése a lakáshivatalnál már 1944 végén megkezdődött, és tovább folytatódott 1945-ben is. Egyrészt a korábban zsidók tulajdonában lévő lakásokat igényelték, másrészt azokéit, akik elmenekültek és később sem tértek vissza, harmadrészt azok lakásait, akik a kiürítés miatt elhagyták a várost és még nem tértek vissza. 1945 elején az is nyilvánvalóvá vált, hogy a zsidók közül többen is túléltek a háborút, és ők is kérik vissza korábbi lakásukat vagy helyette egy másikat igényeltek. Kecskemétre, mivel az ország egy részén még folytak a harcok és Budapest ostroma sem ért véget, sok a munkaszolgálatból felszabadult eredetileg nem kecskeméti zsidó is érkezett, akikről gondoskodni kellett, sőt, többen bejelentették, hogy itt szeretnének letelepedni.

A lakásviszonyokról készült egy összefoglaló jelentés 1945. január 19-i dátummal, amelyben a polgármester tájékoztatta a népjóléti minisztert. Korábban 1944. november 30-án készítettek egy összeírást, mely szerint akkor 805 lakás volt üres és elhagyott. Ebből 36 ház teljesen lakhatatlan volt, 235 házban pedig az orosz katonaság lakott. A jelentésben megjegyzik, hogy ezek az adatok a lakosság visszaköltözése és az orosz katonaság részbeni elvonulása következtében nagymértékben megváltoztak. A megmaradt értékek megmentését tekintették elsődlegesnek, ezért az üres és elhagyott lakások kapuit a kerületvezetők és az utcaparancsnokok segítségével lezárták, a lakások használhatóvá tételére anyag-, fuvar- és munkaerőhiány miatt a jelentés időpontjáig nem tudtak előre lépni. A tetőket igyekeztek helyrehozni, hogy ne ázzanak be a házak.

¹⁰⁰¹ A Párizsi Békeszerződés, 1947. február 10. Romsics 2000: 483–484.

¹⁰⁰² 1993-ban az Alkotmánybíróság a 16/1993. AB határozatban megállapította, hogy Magyarország csak részben tett eleget a Párizsi Békeszerződésben foglalt kötelezettségvállalásának, ugyanis 27. cikk 2. pontjának nem tett eleget és az Mzsbet-ben vállalt kötelezettségeinek sem. Az Országgyűlés 1996-ban hozott határozatával az Mzsbet-ben vállalt kötelezettség teljesítéséhez létrehozta a zsidóságot segítő közalapítványt (Magyar Zsidó Örökség Közalapítvány) és induló vagyonnal is ellátta azt. Jelentés a Magyar Zsidó Örökség Közalapítvány gazdálkodásának ellenőrzéséről. Az Állami Számvevőszék jelentése 15–16. o.

¹⁰⁰³ A Blau Ilona cég javára Gondi Zoltán 1100 pengőt, a Dávid Gusztáv cég után Ignatov Tódor 124 pengőt és Kemény Sándor cége javára Makári Bertalan 150 pengőt fizetett be. BKMÖL IV. 1910/c. 971/1945.

Az elhagyott lakásokba elsősorban a bombakár és egyéb okok miatt hajléktalanná vált családokat költöztették be.¹⁰⁰⁴ A polgármester jelentésében így írta le a kiutalások elveit: „*az üres lakások kiutalásánál ügyeltem arra is, hogy első sorban a teljesen elhagyott utcák házai népesedjenek be. A lakosság egyharmada kb. 30000 ember még ma is távol van hajlékától. Lakás bőven van a városban, azért is, mert a lakosság sok helyen önként összeköltözött. [...] A házak igénybevétele a tulajdonosok és volt bérlők jogainak teljes fenntartásával történt.*” A bérlők kötelesek voltak az 1939. szeptember első napján érvényben lévő lakbért befizetni a háztulajdonosok Népbanknál vezetett számlájára. Ezt a pénzt a 19/1945. M. E. rendelet alapján a városi adópenztárba utalták át. Az ismeretlen helyen tartózkodó háztulajdonosok névjegyzékét elkészítette a polgármester, ezt nyolc naponta frissítették a rendeletnek megfelelően.

Az elhagyott lakásokban lévő bútorokat a lakáshivatal dolgozói leltárba vették a bérlők jelenlétében, a bútorokat, egyéb használati tárgyakat tételesen felsorolták, és az értéküket is megadták. A bérlő anyagilag és büntetőjogilag is felelős volt az átvett tárgyakért. A leltár egyik példánya a lakáshivatalnál, a másik a bérlőnél maradt. Az üzlethelyiségeket iparigazolvánnyal rendelkező kereskedők és iparosok részére utalták ki, ideiglenesen, a berendezési tárgyak leltárba vétele mellett.

A lakáshivatal 1944. december negyedike óta működött, a jelentés idejéig 979 ügyet intézett. A lakáskiutalásokon túl a hivatal intézte a bútor és egyéb házi ingóságok szállításának az engedélyezését is. Állandó nyilvántartást vezetett a Vörös Hadsereg tisztjei számára igénybe vett lakásokról is. A zsidó tulajdont képező tárgyak igénylése esetén az izraelita hitközség hozzájárulását az igénylőnek be kellett szereznie. A lakáshivatalban hét fő dolgozott ekkor.¹⁰⁰⁵

1945. február 14-én arra utasította a polgármester a kerületvezetőket, hogy minden kerületben jelöljenek ki egy megfelelő házat, amelybe összehordják a kerületben lévő elhagyott lakások bútorait. A raktárt úgy kellett kijelölni, hogy az a kerületi iroda közelében legyen, mert állandó őrizetet is biztosítani kellett mellé.¹⁰⁰⁶ Végül február 21-én jelentette az első kerület vezetője, hogy az elhagyott lakásokból a bútorokat és az egyéb ingóságokat a Kisfaludy utca 23. szám alatti 150 négyzetméteres házba szállították és raktározták el.¹⁰⁰⁷

¹⁰⁰⁴ Például Kozár Aladár Kecskemét főterén a Széchenyi tér 3. alatti lakos hajléktalanná vált, ezért igényelte a szomszédos ötös számú ház első emeletén dr. André János saját tulajdonú három szobából és a mellékhelyiségekből álló lakását az ott lévő bútorokkal (ágyak, szekrények, fotelek) és könyvekkel. BKMÖL IV. 1910/c. 619., 722/1945.

¹⁰⁰⁵ BKMÖL IV. 1910/c. 1945. 619. doboz, 695/1945.

¹⁰⁰⁶ BKMÖL IV. 1910/c. 1095/1945.

¹⁰⁰⁷ BKMÖL IV. 1910/u Kecskemét város körzetvezetőinek iratai 1944–1947. 1–2. doboz

A város vezetése igyekezett a zsidók ingatlanjait és ingóságait megőrizni, ami gyakran nehéz feladatot jelentett a zűrzavaros időszakban. 1945. február 7-én jelent meg egy körözüvény a polgármester 987-II/1945. határozatáról, mely szerint a deportált zsidó tulajdonosok birtokait a földhitelintézet által megbízott birtokkezelőknek kell kezelniük, amíg az izraelita hitközség által igazolt tulajdonos vagy jogutóda átvételre nem jelentkezik. A gondnokok kinevezésére a körzetvezetőknek február 12-ig kellett előterjesztésüket megtenni. Elsősorban az eltávozott tulajdonos rokonát igyekeztek meghatalmazni a birtok kezelésével, ha megbízhatónak találták.

A kerületvezetők sokféle kimutatást készítettek a lakosokról, a szakképzettségükről, vagyoni helyzetükről, az állatállományukról, földterületükről, gyermekekről, várandós anyákról, 70 év feletti idős emberekről, a hadkötelesekről és néhány kerületben a pártok tagjairól is. A város kimutatásokat kért a kerületvezetőktől a zsidó házakra és az üres lakásokra vonatkozóan is. Az első kerületben 1945. február végén 13 elhagyott zsidó lakást tüntettek fel, ez a kimutatás nem volt teljes körű, mert az 1944-es zsidó összeírás alapján 38 zsidó lakás volt a kerületben. A listából kiderül, hogy a lakásoknak ki volt az eredeti tulajdonosuk és az is, hogy 1945. februárjában ki lakott bennük. A kimutatásban szereplő 13 elhagyott zsidó házból nyolcban új lakók voltak, négy üres volt és egyben voltak szovjet katonák. 1945. február 26-án az izraelita hitközség levelet írt a kerületvezetőknek. Megírták, hogy a város polgármestere 204/1945. határozata alapján a zsidó házak felügyeleti jogát átadja a Kecskeméti Izraelita Hitközségnek, és a tudomásuk szerinti zsidó házakat is felsorolták a levélben. Eszerint csak 17 zsidó lakás volt az első kerületben. A polgármester több mint egy évvel azelőtt adta át a hitközségnek a zsidók házainak felügyeleti jogát, hogy az erre vonatkozó törvényi szabályozás megjelent volna.¹⁰⁰⁸

Az igénylők köre

A továbbiakban néhány konkrét igénylést mutatok be. Az igényelt javak eredetileg különböző elitcsoportok tagjainak a tulajdonában voltak. Az igénylők széles körében különböző társadalmi csoportok tagjai és az újjászerveződő hatalmi struktúra szervezeteit egyaránt megtaláljuk. Voltak, akik a zsidók lakásait igényelték a lakáshivataltól. Például Kovács Ferenc felesége, aki orosz tolmács volt 1945 januárjában az egyik zsidó ügyvéd, dr. Fritz Mihály négy szobás házában laktak, és kérték dr. Szepes Jenő zsidó orvos Csongrádi utca 26. szám alatti lakását a benne lévő bútorokkal együtt. A lakásban a leltár szerint négy keményfa

¹⁰⁰⁸ Uo.: BKMÖL IV. 1910/u Kecskemét város körzetvezetőinek iratai 1944–1947. 2. doboz

szekrény, két ágy éjjeliszekrényekkel, 18 kép, konyhaszekrény, tálaló, asztalok voltak 930 pengőre értékelve.¹⁰⁰⁹

Nemcsak az elhurcolt zsidók lakásait igényelték ki, hanem azokéit is, akik a város kiürítésekor elmenekültek, és még nem tértek vissza. Az újonnan alakult pártok is igényeltek lakásokat, minden párt a város egyes kerületeiben is igyekezett helyiséghez jutni, és a külterületen, a falvakban is igényeltek elhagyott lakásokat párthelyiség céljára. A legtöbb igénylést az MKP különféle szervei adták be. Március 21-én az MKP kérte a lakáshivattól az egyik külvárosi részben, a Rendőrfaluban Nyitrai Ferenc elhagyott, Kassai u. 9. szám alatti házát helyi szervezete részére. Básti Ágoston titkár írta alá a kérelmet. A lakást megkapták, nem voltak benne bútorok.¹⁰¹⁰ A ballószögi MKP szervezet 1945. júniusában kérte a lakáshivattól, hogy utaljanak ki nekik a Belső-Ballószög 322. szám alatti dr. Bende Sándor-féle villából egy szobát a bútorokkal együtt párthelyiség céljára.¹⁰¹¹

Más pártok is kértek ingatlanokat. Reiszmann Andor FKGP tag 1945. márciusában megjelent a lakáshivatalban, és előadta, hogy a pártnak több szobából álló helyiségre lenne szüksége. Kérte a város főterén, a Széchenyi tér 10. alatti házban özv. Szappanos Istvánné ismeretlen helyen tartózkodó ötszobás lakását kiutalni, amit meg is kaptak. Később, október 12-én az FKGP ezt a lakást átengedte dr. André János orvos százados részére a nagyterem kivételével. André a párt tagja volt, ekkor érkezett haza a hadifogságból, és nem volt hol laknia. 1945. október 15-től dr. André János részére három szobáról lemondott a párt.¹⁰¹²

Más újonnan alakult szervezetek is kértek ingatlanokat. 1945. márciusában a lakáshivatalnál a Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség (MADISZ) helyi szervezete nevében Csák Júlia kérte a Keresztény Munkás Egylet által bérelt helyiséget az ott lévő bútorokkal együtt a szervezet számára, amit ki is utaltak nekik.¹⁰¹³

Nemcsak pártok és különféle szervezetek igényeltek ingatlanokat, hanem az újonnan formálódó elit illusztris képviselői is. Básti Ágoston, a MKP helyi titkára, az Ideiglenes Nemzetgyűlés tagja egy helvéciai tanyán lakott. 1945. március 9-én a lakáshivatalban kérte az Egressy u. 10. alatt lévő, ifj. Stefanovits Gyula tulajdonában lévő három szoba, konyha, nyári konyha, fürdőszoba és három mellékhelyiségből álló lakás kiutalását, „*miután hivatása a városhoz köti és bent megfelelő lakása nincs.*” A tulajdonos ismeretlen helyen távol volt, Básti a bútorokra is igényt tartott, a lakásba négy fővel kívánt költözni. A lakásban keményfa

¹⁰⁰⁹ BKMÖL IV. 1910/c. 752/1945.

¹⁰¹⁰ BKMÖL, IV. 1910/c. 2928/1945.

¹⁰¹¹ BKMÖL, IV. 1910/c. 9465/1945.

¹⁰¹² BKMÖL, IV. 1910/c. 2738/1945.

¹⁰¹³ BKMÖL, IV. 1910/c. 2233/1945.

bútorok, kombinált szekrények, zsúrasztal, íróasztal, fürdőszoba berendezés volt összesen 2600 pengő értékben. Egy nappal később kiutalták neki a lakást, havi 21 pengő bérleti díjért.¹⁰¹⁴

A lakáshivatalban 1945. április 19-én Bánó Mihály rendőrfőkapitány az MKP Duna-Tiszaközi Kerületi Titkárságának a képviselőjében kért a titkárság részére személyzeti lakásokat. A Bisza Ferenc-féle, hat szobából és mellékhelyiségekből álló lakást kérte kiutalni, amely a Kecskeméti Népbank tulajdonában volt a belvárosban, az Arany János u. 4. szám alatt. A bútorokat is kérték a lakáshoz, amiért 225 pengő lakbért állapítottak meg. 1945. december 8-án az MKP területi szerve írt a lakáshivatalnak, hogy kik laknak a bérelt lakásban: Romhányi József, Vadász Ferenc, Juvancz Jolán titkárok a hozzátartozóikkal.¹⁰¹⁵

Megindult a Horthy-korszak középosztályi lakásainak a kiigénylése is. Ekkor már tudni lehetett, hogy vitéz Grassy Józsefet biztosan felelősségre vonják háborús bűnökért. A lakáshivatalban március 8-án Papp György bejelentette, hogy mivel az oroszok elfoglalták a lakását, hajléktalan lett, ezért kéri a Gazdasági Egyesület tulajdonában lévő bérházban, a Rákóczi u. 5. szám alatt a vitéz Grassy József-féle¹⁰¹⁶ négy szoba és mellékhelyiségekből álló lakás kiutalását a bútorokkal együtt, amit 8000 pengőre becsültek. Keményfa bútorok voltak a lakásban, zongora, keményfa márványlapos tálalószekrény, vitrin, jégszekrény, stb. a lakást kiutalták a számára.¹⁰¹⁷

Rosenbaum Benő volt budapesti lakos kérte az ismeretlen helyen távol lévő dr. Hegedűs Ferenc¹⁰¹⁸ tulajdonában lévő Kisfaludy u. 12/a. alatti két szoba, hall és egyéb helyiségekből álló lakrész kiutalását. Rosenbaum a lakásban lévő bútorokat is kérte öt személy részére február 22-én. A lakást korábban dr. Endre András bérelte, mivel ő elmenekült, ekkor üresen állt. A lakáshivatal vezetője elutasította a kérelmet, mert a lakás kiutalását Rudnai Guidó városi főmérnök már korábban, január 6-án kérte, ezért elsőbbség illette meg. *„Egyben a lakáshivatal a kérelmező Rosenbaum Benőt kötelezi arra, hogy a kérdéses lakást, melyet engedély nélkül elfoglalva tart, Rudnai Guidó részére kiürítve haladéktalanul adja át.”* A lakásban 3500 pengő értékben voltak bútorok keményfából: zongora, szekrények, asztalok,

¹⁰¹⁴ BKMÖL, IV. 1910/c. 2649/1945.

¹⁰¹⁵ BKMÖL, IV. 1910/c. 5277/1945.

¹⁰¹⁶ vitéz Grassy József (Szöllös, 1894. dec. 31.-Újvidék, 1946. nov. 5. Katonai tanulmányai elvégzését követően 1914-ben hadnagyi rangba került, majd egyre emelkedett a ranglétrán, míg 1941-ben altábornagy lett. A második világháború alatt Kecskeméten is szolgált. 1946-ban a Budapesti Népbíróság, mint háborús bűnöst kötél általi halálra ítélte. Az Újvidéki vérengzésben játszott szerepéért kiadták Jugoszláviának, ahol kivégezték. Szakály 2001: 115–116.

¹⁰¹⁷ BKMÖL, IV. 1910/c. 2002/1945.

¹⁰¹⁸ BKMÖL, IV. 1905. 1935–1944/45. Hegedűs Ferencről ellitagról részletesen írtam a 2.4 fejezet végén

könyvszekrény, tálaló, fotelek rekamié, rádió, asztal stb.¹⁰¹⁹ Hegedűs másik lakására is érkezett igényelés, 1945. március 21-én a lakáshivatalban Hoffmann László volt budapesti lakos előadta, hogy Kecskemétre szeretne költözni. Kérte, hogy a Wesselényi u. 10. szám alatti házból neki egy szobából álló lakrészt utaljanak ki. A szobában lévő bútorokat is kérte, és előadta, hogy hárman laknak majd a lakásban. A kerületvezetőtől is vitt igazolást, hogy jogosult a lakás használatára. Március 23-án kiutalták számára a lakást, havi 20 pengő lakbérért. Az iraton megjegyezték, hogy a tulajdonos jogai fennmaradtak, a lakást szükséglakásként utalták ki. Az anyagban található egy lakáshivatali nyomozói jelentés is, mely szerint a lakásba az utcaparancsnok engedélyével már korábban, március 6-án beköltözött Hoffmann László, azóta lakbért nem fizettek és a bútorokat is használták. A leltár szerint ágy, szekrények, cserépkályha volt a lakásban 1050 P értékben, amiért havi 10 pengő használati díjat kértek.

A lakások kifosztásának mértékét jól érzékelteti dr. Nóta István ügyvéd április 23-án írt kérelme a polgármesterhez. Nóta 1938-ban a nem zsidó virilisek listáján a hatodik volt, 1942-ben pedig a lista 26. helyén, a legtöbb adót fizetők sorában pedig a 36. a maga 2301 pengős adójával.¹⁰²⁰ Az ügyvéd 1945. április 21-én írt kérelmet a polgármesternek, amelyben a következőket adta elő: *„menekülésem ideje alatt lakásomat Kisfaludy u. 21. sz. alatt teljesen kifosztották úgy, hogy sem ágy, sem asztal nem maradt. Minthogy Zimay László u. 9. sz. a. raktárban találtam egy keményfa asztalt és 2 drb. furnérozott ágyat, az iránt esedezem: Méltóztassék családom részére 1 drb. keményfa asztalt és 2 drb. furnérozott ágyat, mint idegen ingókat a Zimay László u. 9. a. raktárból ideiglenes használatra kiutalni.”* A kért ingóságokat kiutalták számára, havi 6 pengő használati díjért.¹⁰²¹

Az is előfordult, hogy a városba visszatérők lakásában szovjet katonák laktak, a tulajdonosok ezért igényeltek másik lakást vagy szobákat. Thomázi Endre Nagykörösi utca 27. szám alatti lakását elfoglalta a szovjet katonai parancsnokság, így hajléktalanná vált, ezért kérte a lakáshivaltaltól, hogy ugyanabban a házban utalják ki számára az elhunyt dr. Papp Józsefné örökösei tulajdonában lévő lakást. A négyszobás lakást Deák Anna bérelte, de elhagyott volt, Thomázi ebből két szoba kiutalását kérte, amit meg is kapott a benne lévő bútorokkal együtt.

1945. májusától egyre gyakrabban fordultak elő a lakáshivatalban olyan problémák, amelyek abból származtak, hogy a visszatérő tulajdonosok, bérlők lakásaiban mások laktak,

¹⁰¹⁹ BKMÖL IV. 1910/c. 2003/1945.

¹⁰²⁰ BKMÖL, IV. 1905. 1935–1944/45. 6.

¹⁰²¹ BKMÖL IV. 1910/c. 5380/1945.

olyanok, akiknek a hivatal utalta ki a lakást. A problémát tetézte az is, hogy az, aki korábban igényelte ki az ingatlanokat, maga sem tudott a saját lakásába visszatérni, mert az vagy lakhatatlan volt, vagy szovjet katonák laktak benne, vagy már korábban kiutalták másvalakinek.¹⁰²²

A városon átutazó szovjet tisztek számára külön lakásokat tartottak fenn. Az első kerületben, a város központjában 1944. decemberében 15 ilyen lakás volt.¹⁰²³ Erre a célra a későbbiekben további lakásokat kért a polgármester a kerületvezetőktől, december 30-án már 22 lakás, február 16-án 27 lakás állt a szovjet tisztek rendelkezésére.

A lakáshivataltól a kerületvezetőhöz érkezettek nagy számban elhelyezési kérelmek is. A negyedik kerület anyagában 47 kérelem található. Vannak olyanok, akik konkrét házba vagy csak utcába kérnek elhelyezést. A kérelmezők között vannak szovjet katonák is és helyi lakosok is, de sokszor ki sem derül az igénylő személye. Vannak, akik mentesítési kérelmet nyújtottak be annak érdekében, hogy bizonyos lakásokba ne szállásoljanak be oroszokat, mert az ott lakók betegesek.

A tülekedés nemcsak a lakásokért, hanem az üzlethelyiségekért is folyt. A német megszállás idejéhez hasonlóan, amikor a zsidók üzleteit, műhelyeit utalta ki a város vezetése az igénylőknek, a szovjet megszállást követően az elhagyott, éppen gazdátlan üzletek, műhelyek igénylése és kiutalása is tovább folytatódott már 1944 novemberétől. Az is előfordult, hogy 1944-ben és 45-ben néhány hónap leforgása alatt egy-egy üzlethelyiség akár többször is gazdát cserélt.

1944. november 29-én a polgármester engedélyezte Balogh Józsefnek, hogy a Ségner Lipót és Fia-féle bútorüzletet leltározza és megnyissa.¹⁰²⁴ Egy héttel később, december 6-án

¹⁰²² 1945. március 22-én a lakáshivatalban Szörényi Jánosné Külsőszegedi u. 2. alatti lakos előadta, hogy orosz katonák elfoglalták a lakását, ezért kérte, hogy utalják ki neki a Szegedi u. 22. szám alatti, ismeretlen helyen távol lévő Fodor Gáborné tulajdonát képező házban lévő, egy szoba, konyha és éléskamrából álló lakást. A lakásban nem voltak bútorok. Kilenc fő számára kérte a lakást, amit ki is utaltak neki. 1945. augusztus 23-án a lakáshivatalában a tulajdonos, Fodor Béláné előadta, hogy a deportálásból most tért vissza, és visszakéri Szörényi János rendőrtől a Szegedi u. 22. alatti lakást, amely apósa, Fodor Gábor deportált tulajdonában van. Fodor Béláné azt is megjegyezte, hogy Szörényinek egy szoba, konyha lakrészt utaltak ki, ezzel szemben két utcai és egy udvari szobát is laktak a kiutalt lakrészen kívül. Fodor Béláné, mint örökös igényli vissza a házat, és azért is, mert a Klapka utcában lévő házát az ott működő orosz pékség foglalta le, így nem tud oda beköltözni. Kérte a lakáshivalt, hogy adják vissza neki apósa lakását. Ugyanekkor Szörényi János is elmondta, hogy a régi lakását az oroszok lefoglalták és ott térsztaüzemet állítottak fel, ezért mentek a Fodor Gábor-féle házba. Akkor tud csak kiköltözni onnét, ha az oroszok kimennek az ő lakásából. A lakáshivatal másnap hozott véghatározata szerint Szörényi Jánosnának vissza kell adnia a kiigényelt lakást Fodor Bélánének 15 napon belül. Szörényiéknek szükség esetén másik lakást utalnak ki. Szörényiék ezt követően sem költöztek ki a lakásból, ezért október 25-én a végrehajtótól kaptak felszólítást, hogy 8 napon belül feltétlen hagyják el a lakást, különben karhatalmat vesznek igénybe. Végül november 15-én jelentette a végrehajtó, hogy a lakást sikerült Fodor Béláné rendelkezésére bocsátani. BKMÖL, IV. 1910/c. 3309/1945.

¹⁰²³ BKMÖL, IV. 1910/c. 1. doboz 1–221. csomó

¹⁰²⁴ BKMÖL, IV. 1910/a. 1937–1944. 4/1944.

már Varga László kárpitosmestert bízta meg a polgármester azzal, hogy ugyanezt az üzemet megnyissa és vezesse.¹⁰²⁵ Ehhez hasonló határozatban ugyanezen a napon megbízta a polgármester Héjjas Sándor cipőkereskedőt és cipésmestert, hogy a Gáspár András u. 7. szám alatt lévő cipőüzletét megnyissa, emellett fivére, Héjjas Ferenc „Héjjas cipőház” elnevezésű üzletét is nyissa meg leltározás után.¹⁰²⁶ Naponta több ilyen megbízást adott ki a polgármester 1944. decemberében.

December 4-én a polgármester megbízta Halász Pál szűcssegédet, hogy Burghardt Emil szűcsmester üzletét a város főterén, a Szabadság tér 3. szám alatt felleltározza és megnyissa.¹⁰²⁷ Másnap engedélyt adott Halász Pálnak arra is, hogy Kemény György szűcsmester Budai u. 5. alatt lévő műhelyéből egy szűcsgépet és egy varrógépet az előző nap kapott, Szabadság tér 3. alatti üzletébe átvihessen és azokkal dolgozhasson, *„amennyiben azonban Kemény György szűcsmester visszatérne Kecskemétre, úgy köteles a fenti gépeket neki azonnal visszaszolgáltatni.”*¹⁰²⁸ Az üzletek megnyitására a szovjetek is beavatkoztak. A polgármesteri hivatalban bemutatott, 74 452. számú orosz katonai parancsnokság pecsétjével ellátott és magyar nyelven kiállított meghatalmazás szerint 1944. december 8-án Kapus József szabómestert és konfekciós kereskedőt felhatalmazták, hogy nyissa meg Széchenyi László Nagykörösi utcában lévő üzletét és szabóműhelyét.¹⁰²⁹

December elejétől egységesítették az üzletek megnyitásával megbízott személyeknek írt megbízóleveleket. Ekkor már azt is beleírták, hogy *„nyomatékosan figyelmeztetem, hogy az üzleti forgalomból eredő mindennemű bevételek a városi bankba (Népbank) késedelem nélkül befizetendők.”*¹⁰³⁰

1944. december végén a polgármester kimutatást készített az elhagyott üzletekről, műhelyekről. A kimutatást az I. fokú iparhatóságnak küldték át annak érdekében, hogy szigorúan ellenőriztessék, hogy az üzlet forgalmából eredő bevételeket befizették-e a városi bankba. Kiemelték, hogy a legtöbben nem adták le a leltár egyik példányát sem a polgármesteri hivatalban, majd megjegyezték, hogy a továbbiakban minden üzlet megnyitásáról értesíteni fogják az iparhatóságot. A levélhez csatolták az elhagyott üzletek, műhelyek listáját, amelyen feltüntették, hogy kit bízott meg a polgármester az üzem vezetésével, a megbízás számát és azt is, hogy leadták-e a leltárt vagy sem. A lista 66 üzletet

¹⁰²⁵ BKMÖL, IV. 1910/a 315/1944.

¹⁰²⁶ BKMÖL, IV. 1910/a 33/1944. Héjjas Ferenc cipész 1876-ban született 1938-ban a nem zsidó virilisek listáján a 93. legtöbb adót fizette Kecskeméten. BKMÖL, IV. 1905. 1935-1944/45. 6.

¹⁰²⁷ BKMÖL, IV. 1910/a 107/1944.

¹⁰²⁸ BKMÖL, IV. 1910/a 120/1944.

¹⁰²⁹ BKMÖL, IV. 1910/a 179/1944.

¹⁰³⁰ BKMÖL, IV. 1910/a 181/1944.

tartalmaz 1944. december 30-i dátummal, tehát két hónap alatt ennyi elhagyott üzlet vezetésével bízott meg valakit a város vezetése. A 66 üzletnek kereken az egyharmadában készítették el és adták le az előírt leltárjegyzéket.¹⁰³¹

1944-ben több, a későbbiekben jelentős szerepet betöltő helyi politikust is megbízott a polgármester üzlet vagy műhely megnyitásával. 1944. december 7-én megbízta Sztraka Józsefet (MKP), hogy Dudás Dávidnak a főtér közelében lévő borbélyműhelyét leltározza és megnyissa.¹⁰³² A dolog érdekessége az, hogy Sztraka asztalos volt. A polgármester december 26-án megbízta Reiszmann Andort (FKgP), hogy az Arany János u. 6. szám alatt lévő Békeffy Jenő-féle mezőgazdasági gépek és autó felszerelési cikkek kereskedését megnyissa és vezesse. Reiszmann néhány nappal korábban adott be kérelmet erre az üzletre. Ebben leírta, hogy a német megszállás előtt az üzletet özv. Szigeti Lipótné és Szigeti József bérelte, akik mezőgazdasági gépek- és autó-felszerelési cikkek és olajkereskedéssel foglalkoztak. Reiszmann szerint a volt bérlők ismeretlen helyen tartózkodnak és kilátástalan, hogy üzletüket rövid időn belül meg tudják nyitni. Neki korábban, más néven, hasonló üzlete volt és folytatni szeretné a korábbi tevékenységét, ezért kérte, hogy utalják ki számára az üzletet.¹⁰³³

1945 januárjában a polgármester tájékoztatta a nemzeti bizottságot arról, hogy 1944 novemberétől sokan kértek iparigazolványt és üzlethelyiséget a városban olyanok is, akik eredetileg nem voltak kecskemétiak. Ez akkor jelentett problémát, amikor visszatértek az eredeti tulajdonosok és kérték vissza az üzletüket, ezért a polgármester szerint az iparhatóságnak szigorítania kellene az engedélyezési eljárást és az iparengedélyhez szükséges dokumentumok ellenőrzését is. A KNB támogatta a polgármester javaslatát. Az Ideiglenes Nemzeti Kormánytól is kapott utasítást a polgármester, hogy a helyi iparhatóság nem alkalmazza a jogszabályokat, mindenkinek ad iparengedélyt, és ezt a gyakorlatot szüntessék meg, mert sokan a feketepiacon próbáltak boldogulni a kereskedők közül.¹⁰³⁴ A jelzett probléma 1945 májusában jelent meg, ugyanis egyre több tulajdonos, korábbi bérlő jelent meg a lakáshivatalnál, aki kérte vissza eredeti tulajdonát, bérletét.

Dr. Rotschild László rendőrorvos és felesége, dr. Moskovits Magda¹⁰³⁵ a Nagykőrösi utca 9. szám alatt laktak, és február 10-én kérték, hogy használtra adják át nekik dr. Endre András és dr. Szigeti Mihály egyes orvosi műszereit, amelyeket a városházán tároltak.¹⁰³⁶ Egy

¹⁰³¹ BKMÖL, IV. 1910/a 711/1944.

¹⁰³² BKMÖL, IV. 1910/a 173/1944.

¹⁰³³ BKMÖL, IV. 1910/a 605/1944.

¹⁰³⁴ BKMÖL, IV. 1910/c. 1099/1945.

¹⁰³⁵ Moskovits Magda édesapja dr. Moskovits Lajos orvos volt, aki a legtöbb adót fizető zsidók listáján 1939-ben az első helyet foglalta el. BKMÖL, IV. 1905. 1935–1944/45.

¹⁰³⁶ BKMÖL, IV. 1910/c. 1510/1945.

héttel később február 17-én is beadtak egy igénylést, amelyben a háztartásukhoz és az orvosi rendelőjükhöz kértek különféle eszközöket. Sokféle eszközt, berendezést igényeltek a varrógéptől a vasalón, a mérlegen át a vázáig és sótartóig. Igénylésüket a izraelita hitközség is támogatta, és a kért berendezések kiadását a polgármester is engedélyezte.¹⁰³⁷

Sikari Kovács Józsefné gyógyszerész írt a nemzeti bizottságnak és a népjóléti miniszternek is. Azt kérte, hogy a Szabadság tér 1. szám alatt lévő „*Farkas Ignác féle Mátyás királyhoz címzett gyógyszertár*”-at újraindíthassa. Indoklása szerint a gyógyszertár le van rombolva, tulajdonosa az elmúlt évben meghalt és szükség van a gyógyszertárra, mert korábban 11 volt a városban és ebből 1945 júniusában csak 7 működött.

A nemzeti bizottság a kiutalás előtt kérte az igazolási eljárás lefolytatását.¹⁰³⁸

Az igénylések mögötti történések összetettségének illusztrálására idézzük fel Kalmár Lajos lakatos- és műszerészüzemének esetét. Kalmár üzeme a Vörösmarty u. 10. szám alatt volt. 1944-ben a Kalmár Lajos lakatos és műszerézmester iparát nem gyakorolhatta tovább a 23200/1944. számú Iparügyi M. rendelet 1. §. alapján. Elvették az üzemét, a beleegyezésével nevezte ki a polgármester az új vezetőt. Az üzem berendezéseit és árukészletét zár alá vették. A polgármester vállalatvezetőnek Kecskés Árpád műszerészsegédet nevezte ki, amiért havi 600 pengőt kapott. Kecskés Árpádnak azonnal át kellett vennie a vállalat irányítását és leltárt készített az ott lévő berendezésekről. A vállalatvezető kirendelését a Közlönykiadónál nyilvánosságra kellett hozni, ami meg is jelent 1944. június 9-én. A vállalat elvételét a következőképpen indokolták: „*Kalmár Lajos lakatos és műszerész még 1935-ben iparigazolványt kapott lakatos és műszerészipar gyakorlására, melynek alapján városunkban a Vörösmarty u. 10. szám alatt lakatos és műszerészüzemet tartott fenn. Kalmár Lajos zsidónak tekinthető személy, iparát tovább nem gyakorolhatja. A Kecskemét és Vidéke Ipartestület véleménye szerint ennek a lakatos és műszerészüzemnek a további fenntartása és folytatása közérdekből szükséges és kívánatos. Az üzem alkalmazottai közül olyan személy, aki a vállalat vezetését vállalta volna és alkalmas lett volna nincs. Ezért az üzem vezetésére vállalatvezetőül Kecskés Árpád műszerész segédet rendelem ki, ki az Ipartestület véleménye szerint ezen vállalat vezetésére minden tekintetben alkalmas.*” Kecskés Árpád 1944. július 11-én elkészítette a cég leltárát is. A leltár alapján az üzem igen alaposan volt felszerelve, szerszámokkal és gépekkel is összesen 18 288 pengőre becsülték ezek értékét.

Kalmár Lajos szerencsésen túlélte az 1944-es eseményeket, az üzemét is visszakapta, bár a front átvonulása miatt teljesen üresen, a felszerelései nélkül Kecskés Árpád 1945.

¹⁰³⁷ BKMÖL, IV. 1910/c. 1733/1945.

¹⁰³⁸ BKMÖL XVII/46. 100/1945.

február 13-án levelet írt a polgármesterhez, amiben kifejti, hogy *„Kalmár Lajos kérésére, a Kecskemét és Vidéke Ipartestület felterjesztésére 1944. június hó 9. napján, mint vállalati vezető lettem kinevezve, havi 600 pengős fizetéssel. Mivel Kalmár Lajos úr hazaérkezett, mint volt tulajdonos a fenti üzemet birtokba óhajtja venni. Tisztelettel bejelentem, hogy ezen üzem vezetéséről Kalmár Lajos úr javára lemondok.”* Kalmár február 22-én írt a polgármesternek, amiben bejelenti, hogy személyesen átvette a műhelye vezetését. Ugyanakkor megjegyezte, hogy *„1944. június hóban az Iparhatóság hivatalból rendelt ki egy vállalati vezetőt, Kecskés Árpád műszerész m. személyében, aki egy kompl. berendezett üzemet kapott a vezetése alá, ma pedig egy üres műhely helyiséget kapok vissza. Kérem bejelentésem tudomásul vételét.”*¹⁰³⁹

A polgármester 1945. április 29-én hozott határozatában felhívta az iparosok és kereskedők figyelmét arra, hogy *„aki 1945. évi május hó 15-ig üzlethelyiségét nem használja és abban iparát illetve kereskedését nem folytatja, felülvizsgálás után üzlethelyiségét más igénylőnek fogja kiutalni.”* A polgármester ekkor a maximális árának alkalmazását is hatályon kívül helyezte és ezzel felszabadította a kereskedelmet.¹⁰⁴⁰

Az ingatlanokon túl az ingóságok sorsa is elég kalandosan alakult a háború után. Ennek legfőbb oka az volt, hogy a kiürítés és a szovjet katonaság megszállása következtében Kecskeméten az ingóságok jórészt elkeveredtek az eredeti helyükről. A szovjet megszállás előtt már a zsidók bútorait kerületi raktárakba hordták, majd azok igénylése is megkezdődött a város kiürítése előtt. A kiürítés idején az üres városban rablók garázdálkodtak, majd a sorra átvonuló szovjet katonai alakulatok hurcolták egyik lakásból a másikba azokat a holmikat, amik éppen megtetszettek nekik. A házak nagy része üres volt, és a visszatérők elkezdték összegyűjteni, majd kiigényelni a lakáshivataltól a különféle meglévő holmikat.

December elejétől szisztematikusan kezdték összegyűjteni a város területén a különféle értékeket, az intézmények széthordott berendezéseit. December 8-án a polgármester engedélyt adott Bajtay Ferenc városi alkalmazottnak arra, hogy az elhagyott lakásokban visszamaradt értéktárgyakat a Városházára szállítsa, és ehhez magánosoktól kocsikat és lovakat vegyen igénybe.¹⁰⁴¹ Bajtay arra is engedélyt kapott, hogy a Felsőszéktón lévő szőlőjében elhelyezett bútorait szállíthassa a városi lakásába.¹⁰⁴² Ezen a napon a polgármester megbízta dr. Garzó József városi levéltárnokot is azzal, hogy az elhagyott lakásokból a könyveket szedje össze és szállítsa be a városházára.¹⁰⁴³ December 18-án a

¹⁰³⁹ BKMÖL, IV. 1910/c. 1686/1945.

¹⁰⁴⁰ Iványosi-Szabó 1975: 210–211.

¹⁰⁴¹ BKMÖL, IV. 1910/a 195/1944.

¹⁰⁴² BKMÖL, IV. 1910/a 194/1944.

¹⁰⁴³ BKMÖL, IV. 1910/a 191/1944.

polgármester felhatalmazta Turáni Kornél színházi gondnokot arra, hogy a város tulajdonát képező színházi székeket és egyéb ingóságokat, amelyek a színházhoz tartoztak, visszavigye.¹⁰⁴⁴ December 27-én Csorba Ferenc törvényszéki tiszt engedélyt kapott a polgármestertől arra, hogy a bíróság és ügyészség elhordott bútorait a környező házakban felkutassa és visszavigye.¹⁰⁴⁵ Ahhoz is engedélyt kellett kérni a polgármestertől, hogy a visszatérő lakosok a városi raktárakban megtalált saját bútoraikat hazavihessék.

Hogy milyen bizonytalan volt az ingóságok sorsa és milyen volt a közbiztonság, jól érzékelteti, hogy Kecskemét két miniszterének tulajdonát miként igyekeztek megőrizni. A polgármester a következő igazolványt állította ki 1944. december 30-án Faragho Gábor és Molnár Erik részére: *„Igazolom, hogy vitéz Faraghó Gábor közellátásügyi miniszter szőnyegei és egyéb ingóságai dr. Molnár Erik népjóléti miniszternek Nagykőrösi u. 29. szám alatt lévő lakásán vannak elraktározva. A fenti lakásban csakis a nevezett miniszterek ingóságai vannak elhelyezve. Mint minisztereknek, lakásai sérthetetlenek, oda bemenni s onnan elvinni semmit nem szabad.”*¹⁰⁴⁶

Ahogy egyre többen tértek vissza, a korábbi tulajdonosok és az igénylők között egyre több vitás eset alakult ki. A helyi zsidóság egy részének visszatérését követően azonnal megkezdődött a korábban tőlük elvett ingóságok kiosztása is, amiket jórészt a városháza pincéjében tároltak. 1945 januárjától tértek haza Kecskemétre a volt munkaszolgálatos zsidók. Miután szembesültek azzal, hogy javaikból a lakásukban semmi nem maradt és mások lakják azokat, a korábbi gettó összegyűjtött anyagából igényeltek ágyneműt, edényeket, evőeszközöket, lakás felszerelési eszközöket, amihez kérni kellett a helyi izraelita hitközség hozzájárulását is.¹⁰⁴⁷ Nemcsak magánszemélyek, hanem az újonnan alakult pártok és a különféle szervezetek is igényeltek ingóságokat a begyűjtött zsidó holmikból.

A zsidó javakból a Magyar Kommunista Párt Duna-Tiszaközi Kerületi Titkársága is igényelt különféle bútorokat az irodájuk berendezéséhez már 1945. januárjában is.¹⁰⁴⁸ Az, hogy az MKP már 1945-46-ban is sajátosan értelmezte a magántulajdonhoz való viszonyt, több ügyből is kiderült. Jól mutatja ezt Riha Emilné ügye is, aki 1946. szeptember 17-én írt a nemzeti bizottságnak, melyben kifejtette, hogy a Gazdasági Egyesület székházában, a Rákóczi

¹⁰⁴⁴ BKMÖL, IV. 1910/a 428/1944.

¹⁰⁴⁵ BKMÖL, IV. 1910/a 620/1944.

¹⁰⁴⁶ BKMÖL, IV. 1910/a 723/1944.

¹⁰⁴⁷ Például Almási László és Fodor Imre volt munkaszolgálatos január 20-án igényelt ágyneműt a gettó anyagából. BKMÖL, IV. 1910/c. 699/1945. és 705/1945. Grósz Livia február 7-én igényelt edényeket a gettó anyagából. BKMÖL, IV. 1910/c. 1405/1945.

¹⁰⁴⁸ Három íróasztalt, hat fotelt és széket, iratszekrényeket, nagy szőnyeget és irodaszereket kértek a titkár Básti Ágoston aláírásával, amihez az izraelita hitközség is hozzájárult. Az ingóságokat január 20-án vették át. IV. 1910/c. 703/1945.

u. 5. szám alatt a II. emeleten van a lakásuk. A férje, Riha Emil tüzér alezredes Kecskeméten teljesített szolgálatot, majd a város kiürítésekor elmenekültek. Visszatérésük utáni tapasztalataikat így írta le: *„a lakásunk egy részét a Növényegészségügyi Körzet foglalta el. A lakást teljesen kipusztítva találtuk, bútorainkat, képeinket a lakásból elhordták úgy, hogy alig maradt valamink, még fekvőhelyünk sem maradt. Hosszas keresés után jöttem arra rá, hogy 2 db rekamiénk a Magyar Kommunista Párt kecskeméti szervezeténél, a volt Úrikaszinó helyiségében van és a Magyar Kommunista Párt használja azokat az ingóságokat, amelyeket nevezettek tőlünk soha meg nem vásároltak s amelyek akaratumkból hozzájuk nem kerülhettek.”*¹⁰⁴⁹ Ezek után nap mint nap járt az MKP-hez, hogy adják vissza a bútorait, de ez nem vezetett eredményre, majd az MKP Központi Vezetőségéhez fordult. 1946. március 4-én kapott tőlük levelet, amelyben megírták, hogy *„utasítottuk Kecskeméti Szervezetünket, hogy az Ön tulajdonát képező bútorokat, szabályszerű átvételi elismervény ellenében kiadhatják.”* A levéllel elment a helyi MKP-hez, *„de a párt vezetői azt vissza nem adták, úgyhogy egyik helyi pártot kértem meg arra, hogy interveniáljon a Kommunista Párt központjánál a két rekamié visszaadása ügyében. Dr. Molnár Erik népjóléti miniszter úrnál is eljártam ez ügyben, ő is tudomást szerzett az egyik helyi párt intervenciójáról és azt az üzenetet küldötte le nekem, hogy nagyon csodálkozik azon a Központ, hogy az utasítását nem fogadta meg a helyi szervezet és, hogy a rekamiét nem adták vissza.”*

Ezután a nemzeti bizottsághoz fordult, és kérte, hogy járjon el ügyében, mint a városban a legfelső politikai szerv. Indoklásában így érvelt: *„Egyetlen egy politikai párt sem teheti meg azt, hogy a másét jogtalanul elvegye és visszatartsa. [...] Előadom, hogy gyermekeimmel, akik közül az egyik 16 éves, a másik 12, a földön alszunk, ágyneműnk nincs, mialatt rekamiéimat a Magyar Kommunista Párt kecskeméti szervezete használja. Hiszen ha nem lenne fekvőhelyünk, még akkor is segíteni kellene rajtam, nemhogy azt, ami a miénk, bárki elvegye.”* November 16-án a nemzeti bizottság azzal a kéréssel küldte el az MKP-nak a levelet, hogy *„a kérelemben foglaltakat teljesíteni szíveskedjék, ugyanis a helyi pártok mindegyike a nála lévő tárgyakat, bútorokat stb. visszaadta.”*¹⁰⁵⁰ Sajnos, nem derül ki a dokumentumokból, hogy az MKP végül visszaadta-e a kért ingóságokat.

1945 májusában a Kecskeméti Rendőr-főkapitányság Politikai Rendészeti Osztálya kért két íróasztalt.¹⁰⁵¹ Június 8-án az Igazgatási és Rendészeti Osztály kért egy szőnyeget, egy

¹⁰⁴⁹ Az is sajátos és sokat elárul a korabeli viszonyokról, hogy a kecskeméti MKP a volt úri kaszinó helyiségeit vette birtokba.

¹⁰⁵⁰ BKMÖL, XVII/46. 837/1946.

¹⁰⁵¹ BKMÖL, IV. 1910/c. 4894/1945.

asztalt és három festményt, az alkotók nevének felsorolásával.¹⁰⁵² Ugyanezen a napon a rendőrség Dél-Pest megyei kapitánysága is igényelt nyolc festményt, szintén megadva a festők nevét.¹⁰⁵³ Május 9-én a Kecskeméti Népbíróság és Népügyészség kért bútorokat a lakáshivataltól. Plüss székeket és 8 festményt a gettó anyagából, amelyeket a városháza II. emeletén a népbíróság és népügyészség helyiségeiben helyeztek el. Dr. Falcsik László vezető bíró írta alá a kérelmet, amit díjmentesen utaltak ki számukra.¹⁰⁵⁴ 1945. június 21-én a külterületi rendőrség helvéciai őrsé kért berendezési tárgyakat, amit a főkapitány is támogatott. A bútorokat Wéber Aladár elhagyott birtokáról kérték, bőr karosszéket, kettő és három szárnyas szekrényt, íróasztalt, kerek asztalt, konyha- és kerti bútorokat, két éjjeli szekrényt.¹⁰⁵⁵

Szabó László gyógyszerész 1945 áprilisában kért a nyugatra távozott korábbi polgármester, dr. Liszka Béla Tatai tér 1. szám alatti házából bútorokat: *„egy előszoba szekrényt, (fehér 2 ajtós zöld díszítésű), a hálósobából egy ruhás szekrényt (barna politúros), a férfiszobából az üvegajtós hármás antik könyvszekrényt, a gyógyszerértári irodámba a különlegességek elhelyezésére, mivel az én hármás fali szekrényem feltűzelték, azonkívül az íróasztalt (üveg lapos).”* Április 10-én kiutalták neki havi 6 pengő használati díjért.¹⁰⁵⁶

A polgármestertől március 6-án dr. Nagy Lászlóné Knöpfler Irén, Csokonai utca 7. szám alatti lakos igényelt különféle edényeket. Nagy László ügyvéd 1941-ben a városban az ügyvédekre jutó átlagos kereseti adó kétszeresét fizette. Arra hivatkozott, hogy *„a háborús állapotok folytán mindenüktől megfosztattunk és semminemű edény nincs a főzéshez, kegyeskedjék részemre, illetve magam és családom részére a következő edényeket kiutalni:”* lábasok, fazekak, tálak, darálók, tányérok, evőeszközök, kannák, tölcsér. Ezeket kiutalták neki a gettó anyagából ideiglenes, díjtalan használatra.¹⁰⁵⁷ Március 8-án dr. Nagy László kérte, hogy utaljanak ki számára a városháza raktárából bútorokat: két szekrényt, két asztalt, nyolc széket, konyhakredencet és Krausz István tulajdonából egy íróasztalt használatra. Igényléséhez az izraelita hitközség is hozzájárult, kiutalták neki.¹⁰⁵⁸ Március 17-én Nagy László ágyneműket igényelt, mert mint írja: *„mindenüktől megfosztottak minket”*. Édesanyjával együtt négyen éltek. Kiutalták a kért holmikat a számukra.¹⁰⁵⁹

¹⁰⁵² BKMÖL, IV. 1910/c. 8499/1945.

¹⁰⁵³ BKMÖL, IV. 1910/c. 8517/1945.

¹⁰⁵⁴ BKMÖL, IV. 1910/c. 6591/1945.

¹⁰⁵⁵ BKMÖL, IV. 1910/c. 9401/1945.

¹⁰⁵⁶ BKMÖL, IV. 1910/c. 4039/1945.

¹⁰⁵⁷ BKMÖL, IV. 1910/c. 2410/1945.

¹⁰⁵⁸ BKMÖL, IV. 1910/c. 2613/1945.

¹⁰⁵⁹ BKMÖL, IV. 1910/c. 3008/1945. Nagy László PDP elnök a helyi elit tagja volt 1949-ig.

Az is előfordult, hogy a már kiigényelt bútorokat adták tovább másoknak. A városháza raktárából Kovács Jenő igényelt bútorokat, amit tovább adott Rajnák Ilonának, aki további ingóságokat is kért. Rajnák is a Nagykőrösi u. 25. szám alatt lakott, mint korábban Bodócs Béla is, aki ekkor ismeretlen helyen távol volt, az ő lakásából kért egy sötét kombinált szekrényt, egy toalett tükröt és a Zimay László úti raktárból egy sötétbarna ebédlőkredencet kaukázusi dióból, amit kiutaltak a számára.¹⁰⁶⁰ Kemény Endre azokat a bútorokat kérte használatra, amelyeket bátyja, dr. Kemény László már korábban igényelt és meg is kapott, ezekről 1945. május 17-én lemondott, és öccse már korábban a lakására vitte. Kemény Endre felsorolja, hogy honnét és milyen ingóságok kerültek hozzá: a Ruzs Ervin-féle Jókai u. 3. alatti lakásból két íróasztal és tíz szék; a Pauli Péter-féle Jókai u. lakásból tűzhely; a Rika Emil-féle Rákóczi u. 5. II. emeleti lakásból egy kombinált és egy sárga szekrény; a Zimay L. u. 9. szám alatti raktárból két szekrény és egy asztal; a Munkácsy u. 14. szám alatti raktárból jégszekrény és edények; a dr. Egri László-féle Gáspár A. utcai házból fürdőkályha és zuhanyzó; a tűzoltóudvarban lévő raktárból ágyneműk. Azért kérte a különféle ingóságokat, mert a bútorai a kényszerkiürítés folyamán elvesztek. A bátyja használatában lévő ingóságokat kiutalták neki, havi 40P használati díjért.¹⁰⁶¹ A felsorolásból jól látszik, hogy milyen sok helyről, főként középosztálybeliek lakásából és raktárakból szedték össze a különféle ingóságokat a lakás berendezéséhez. A vagyoni, tulajdon-viszonyokbeli átrendeződés nem kecskeméti sajátosság, hanem országos folyamat volt.¹⁰⁶²

1.3 Nehézségek Kecskemét külterületén¹⁰⁶³

A fentebbi részekben is láthattuk, hogy a város külterületeit, a tanyákat fokozottan érintette a szovjet megszállás nehézsége. A külterületi körzetek vezetői a belterületi körzetek vezetőihez hasonlóan szintén rendszeresen jelentéseket írtak a polgármesternek. Ezekben elpanaszolták, hogy milyen állapotok uralkodnak az egyes területeken.¹⁰⁶⁴ 1945 januárjában viszonylagos nyugalomról és szórványos rablásról, erőszakoskodásról számoltak be a körzetvezetők.

¹⁰⁶⁰ BKMÖL, IV. 1910/c. 7012/1945.

¹⁰⁶¹ BKMÖL, IV. 1910/c. 7469/1945.

¹⁰⁶² Márai naplójában megjegyezte: „A magántulajdon alapfogalmai mostanában kétségtelenül meglazultak az emberek lelkében; senki nem tudja, mire ébred, mi mennyire és meddig az övé, s ezért iparkodik mindenki ott és úgy szerezni be a szükségleti cikkeket, ahol éri. Finoman így lehetne meghatározni egy helyzetet, melynek gyakorlati értelme annyi, hogy mindenki ott és úgy lop, ahol tud. Mindent lopnak: az elhagyott villákból bútorokat, ruhát, egymástól élelmiszert, biciklit, mindent.” Márai 2006: 69.

¹⁰⁶³ BKMÖL IV. 1910/u Kecskemét város körzetvezetőinek iratai 1944–1947. alapján

¹⁰⁶⁴ A külterületi körzetvezetők jelentései egységes levéltári jegyzék alatt szerepelnek: BKMÖL IV. 1910/c Kecskemét Város Polgármesteri Hivatalának iratai. Közigazgatási iratok 276/1945. Körzetvezetői jelentések

A külterületeken élőknek is rendszeresen robotba kellett járniuk. A Duna-Tiszaközi Mezőgazdasági Kamara munkatársai kitöltötték a Földművelésügyi Minisztérium kérdőívét a mezőgazdaság állapotára vonatkozóan 1945. január 3-án. A kérdőív adatai szerint a nagyarányú robot és a kiürítés miatt a mezőgazdaság számára szükséges munkaerő 35%-a állt csak rendelkezésre ebben az időben.

Az úrréti körzet vezetője leírta például, hogy a 16-60 évesekig mindenkit berendeltek a közeli katonai repülőtérré dolgozni. Januárban a várostól távoli, 15-20 km-re lévő tanyákból is naponta gyalog kellett az embereknek robotra menniük a nagy hóban. Januárban az egyik fő probléma a lábbelik hiánya volt, ezt több körzetvezető is jelentette. Ugyanakkor megállapították azt is, hogy cipész lenne, de nincs anyag, amivel dolgoznának, az emberek pedig nem merik elővenni a jó lábbeliket, mert félnek, hogy a szovjet katonák elzabrálják tőlük.

Különbő módon próbálták a lakosok kivédeni azt, hogy robotolni kelljen menniük. Például 1945. január 8-án jelentette Belsőnyír körzetvezetője, hogy a náluk dolgozó dr. Bittner József orvos több igazolványt adott ki, hogy egyesek munkaképtelenek. Megtudta, hogy Kovács Sándor egy élő malacot adott az orvosnak, hogy ilyen igazolványt állítson ki neki. Ezek után a körzetvezető az orvos igazolványait nem fogadta el, aki ezért megsértődött.

A ménteleki körzetvezető jelentette február 15-én, hogy a körzetéből az emberek az erdőbe jártak robotolni naponta átlagosan százan, további 30-40 fő a vasútállomásra járt a fa berakodására. Megfogalmazta a robot és a rablás összefüggését is. *„Az emberek félve mernek elindulni a munkára, mert az otthon maradt családokat a garázdálkodó civil-orosz bandák kirabolják, mert tudják azt, hogy az emberek oda vannak a munkán és a védtelen nők és gyermekek odahaza ki vannak téve minden veszélynek. Legtöbben Lajosmizse községből jönnek át és a civilek orosz ruhába öltözve járnak a tanyákat bor, disznó és egyéb élelemért és ha nem tudnak nekik adni meg is verik a gazdát. [...] A lajosmizsei igazolvánnyal ellátott polgárőrök szüntessék már be a garázdálkodást, legalább Ménteleken.”* Tehát a lajosmizsei polgárőrök és civilek az orosz katonákkal összefogva, együtt fosztogatták a szomszédos Ménteleken lévő tanyákat.

A hadi eseményeket követően hónapokon át fosztogatták és rabolták ki a helyi lakosságot, főleg a tanyákon élőket. A fosztogatásokat három típusba sorolhatjuk: az egyikbe azok tartoznak, amelyeket a szovjet és a román katonák maguk végeztek, a másikba azok, amikor egy helyi segítő ment a katonákkal és adott információkat arról, hogy kinél, mit és hol keressenek, a harmadikba pedig azok, amikor magyar állampolgárok fosztogattak más magyar állampolgárokat. A körzetvezetők jelentéseiben mindhárom típusra találunk példákat.

1945 januárjában jelentették Ágasegyházáról többször is, hogy Zsikla István az oroszokkal együttműködve a helyi lakosság réme, és ezért kérik letartóztatni.

A ménteki körzetvezető azt jelentette 1945. január 29-én, hogy Bíró János felsőménteki gazdálkodónál előző nap Lőrincz Imre és Polyák Mihály vezetése alatt megjelent három orosz katona, és elvitt három hektóliter bort. Később román katonák jöttek és garázdálkodtak nála. Elvitték a pénzét és széthányták a bútorait, lövöldöztek a házban, a ház népét is szétzavarták. *„A gazdasszonyt megbecstelenítés végett a földre teperték.”* Személyleírást is adott az elkövetőkről.

Horváth József Méntelek 89. szám alatti lakos jelentette, hogy *„Márta István Lajosmizse cigányvárosi lakos polgári rendőri karszalaggal és puskával van ellátva, társaival és egy-két orosz katonával Ménteleken állandó tanyafosztogatásokat rendez.”* Horváth jelentette továbbá azt is, hogy *„28-án éjjel 11 óra tájban 3 román ajkú katona 7 tanya kifosztását és több családos anya megbecstelenítését követték el.”*

Talfája pusztáról január 16-án jelentették, hogy *„még mindig van, hogy egyes civil egyének orosz katona védelme alatt rabolnak.”* Az is jellemző volt, hogy akkor mentek rabolni, amikor roboton voltak a férfiak.

Körzetenként kötelező beszolgáltatások is voltak, előírták, hogy mikorra, miből, mennyit kell beadni. Ezek teljesítéséért is a körzetvezető volt a felelős, a szovjet gazdasági tiszték bizonyos összeget fizettek is érte, de az messze alatta maradt az akkori piaci áraknak. A beszolgáltatandó mennyiségeket az orosz parancsnokság írta elő, ha nem sikerült összegyűjteni, akkor erőszakkal szedték össze a hiányzó mennyiséget. Februárban egyre gyakrabban jelentették a körzetvezetők, hogy a románok is fosztogatnak. Általában a rekvirálásokról nem adtak elismervényt, ilyenkor semmit sem kapott ellenszolgáltatásul a gazda. Ha mégis kapott elismervényt, akkor is csak a valós ár töredékét fizették ki neki.

1944. december 22-én a Polgármesteri Hivatalban Berente István Hajagos utca 2. szám alatti lakos előadta, hogy fia Matkópuszta 56. szám alatti tanyáján szovjet katonák jelentek meg, és írás nélkül elhajtottak 175 birkát és fia, Berente Mihály feleségével szemben erőszakot követtek el. A tulajdonosok azonnal jelentést tettek a szovjet városparancsnokságon, ahol megígérték nekik, hogy az esetet kivizsgálják és a birkákat visszakapják. Berente kérte az ügye kivizsgálását.

A belterülethez hasonlóan a külterületen is megállapították, hogy a decemberi nyugalmasabb időszak után, 1945. január végétől erősödött a katonai nyomás és fosztogatás. A Talfája körzet vezetője jelentette 1945. február 5-én, hogy *„a pusztában az oroszok nagyon zabrálják.”* Azt is leírta, hogy az egyik lakost teljesen kifosztották és még meg is lötték, a

katonák a körzetvezetői irodában is benn voltak és a kenyérosztásra váró embereket is bántalmazták. *„Jelentem, hogy a beküldött munkásokból csak nagyon kevés jött vissza és így már alig van a pusztában munkás, és ha nem jönnek a munkások a munkából vissza, teljesen elnéptelenedik a puszta és a munkás beküldés teljesen lecsökken és végtére meg is szűnik.”*

Talfája körzetvezetője február 12-én azt jelentette, hogy *„a pusztában az orosz zabrálása nagy mértékben folyik és fizetni nem fizetnek és egyben jelentem, hogy a munkásokból még nagyon sok van, aki még a hónap elején ment el robotba és még nem jött vissza és a család semmit sem tud a hollétükről.”* Azt is jelentette, hogy a Talfája 120. szám alatti birtokon nagy mennyiségben vannak elhagyott orosz aknák ládákban és szétszórva a földön is. Kéri ezek elszállítását, mert a gyermekekre és az állatokra nézve is életveszélyesek. A mennyiségét egy nagy kocsi rakományra tette.

A ménteleki körzetvezető február 20-án jelentette, hogy még mindig állandó a garázdálkodás. *„Méntelek területén egy férfit agyonlőttek, mert a feleségét védte a becstelenítéstől és azonkívül elhordanak minden megfogható élelmet és jószágot, pedig a pusztára igen súlyos feladat vár a beszolgáltatás terén.”*

1945. március 2-án jelentette a hetényegyházi körzetvezető, hogy az elmúlt 10 napban *„olyan nagy méretet öltött az orosz katonák fosztogatása, hogy a lakosság körében az elkeseredés tetőfokra lépett.”* Néhány kirívó esetet is leírt: *„Holló Ilona 38/b. sz. alatti lakásán az éjjel 10 órakor öt orosz katona jelent meg, úgy az utcai, mint a konyhaajtót felfeszítették. Egy az ágyhoz lépett, géppisztolyt szegezett a nevezetre és azt és édesanyját nem engedték távozni a lakásból. Ez idő alatt a többi az egész lakást felforgatta, valamint a kapás lakását is.”* Autójukra tettek egy fotelt, egy kárpitozott karosszéket, nagy szőnyeget, dunnákat, ágyneműket, az összes fehérneműt, ruhákat, kanalakat, asztalterítőket, ágyterítőt, női cipőket, lámpát és sok más egyebet. *„Befejezésül 3 orosz katona megbecstelenítette.”* A másik eset leírásában a következőt olvashatjuk: *„Szabó Imréné Szarkás 220. sz. a. lakosnál megjelent 8 orosz katona, akik a lakását feldúlták, férjét elkergették, majd az asszonyt megbecstelenítette 5 katona oly módon, hogy a lábára álltak, száját betömtek a fejkendőjével. Több lábujja kifícamodott.”* Végül jelentését a következőképpen zárta a körzetvezető: *„Hasonló eset nagyon sok fordult elő az utóbbi időben. [...] Azt jegyzem meg tisztelettel, hogy a 3-4 hónapos malacokat, anyadisznókat és baromfit is hordják úgy, hogy sok házban már egyáltalán nincs semmi élelem.”*

A március 16-i héten is jelentették, hogy még mindig folyik a zabrálás. A felállított polgárőrség bizonyos mértékben gátolta az oroszok fosztogatását. Azt is megállapították, hogy *„az is igaz, hogy már nincs is mit elvinni általában”*. A Máriahegyről azt jelentették,

hogy két orosz 15-én agyonlőtt egy vidéki embert, illetve azt, hogy az egyik embertől, aki hivatali pénzt vitt a városba, az oroszok azt is elvették.

A felvett jegyzőkönyvek alapján általánosságban megállapíthatjuk, hogy a szovjet és román katonák 3-10 fős csoportjai kimentek teherautóval az egyes tanyákra, ahol a családot összeterezték egy szobába, és ott őrizték őket mindaddig, amíg a többiek mindent átkutattak a padlástól a pajtáig. Összegyűjtötték az állatokat, a zsírt, a tojást, a bort, a krumplit, az almát, tehát az összes élelmet, ezentúl a pénzt, a ruhát és az egyéb értékeket is elvitték fizetség nélkül. Sokszor a családfőt jól el is verték, az asszonyokat pedig többen megerőszakolták.

1945. április 2-án kistói körzetvezetője jelentette, hogy március 30-án megjelent nála a földigénylést összeíró bizottság, és összeírták a földigényelőket. Április elsején megjelent a földkiosztó bizottság, és a Kistóiban található és kiigényelhető birtokokat ki is osztották, amit birtokba is vehettek az igénylők. Az oroszok azonban továbbra is garázdálkodtak.¹⁰⁶⁵

A továbbiakban egy külterületi mintagazdaság, Klábertelep pusztulásának példáját mutatom be. Klábertelep Kecskemét Lajosmizse felőli, északnyugati részén Méntelek pusztán volt. A birtok tulajdonosa Kláber Mór¹⁰⁶⁶ soproni kereskedő volt, aki 1898-ban 1000 kat. hold futóhomokot vásárolt Kecskemét várostól, melyből 250 holdat még abban az évben eladott. A maradék területet szőlővel igyekezett beültetni, állami kölcsön igénybevételével. Az állam a szőlő telepítését ellenőrizte és irányította, a munkálatok még abban az évben megindultak. 1901-re már 270 kat. hold szőlőt telepítettek. Kláber Mór egyik fia, Emil a hallei mezőgazdasági egyetemet végezte el, később ő irányította a gazdaságot. Haladó szemlélettel vezette a birtokot, több állami kísérleti intézettel is kapcsolatban álltak. A gazdaságban 40 munkáscsalád lakott, a munkások lakásait külön telkeken építették fel, és viszonylag jó lakáskörülményeket és bért biztosítottak az ott lakók számára. *„Az egykori intéző megállapítása szerint a telepen dolgozó szerződéses munkások anyagi helyzete különb volt a 8-10 holdas kisgazdákénál.”*¹⁰⁶⁷ A telepen márciustól novemberig további 260-270 munkás dolgozott. A telep szőlőgazdaságának modern prérháza és mustsűrítője volt. 1927-ben a tulajdonos sikertelen tőzsdei ügyletek miatt fizetéképtelenné vált, a birtok tulajdonjogát egy évvel később Oppler Edgár bécsi textilgyáros szerezte meg, aki az 1929-ben kibontakozó gazdasági válság miatt nagy összegű hitelt vett fel a birtokra, később ő is fizetéképtelen lett, a birtokot elárverezték.¹⁰⁶⁸ 1944-ben a KSH adatokat kért Kecskemét város polgármesterétől

¹⁰⁶⁵ BKMÖL IV. 1910/u,1944–1947.

¹⁰⁶⁶ Kláber Mór vagyonos posztókereskedő volt, aki a filoxéra európai pusztításának idején a jelentős borhiány miatt borkereskedésbe kezdett. Öt fiával vásárolták és adták el a bort Európai különböző piacain. Sági 2009: 63.

¹⁰⁶⁷ Sági 2009: 65.

¹⁰⁶⁸ Sági 2009: 66.

az 50 kh. feletti birtokok tulajdonosváltozásaival kapcsolatosan, külön kérték a Klábertelepre vonatkozókat. A polgármester jelentette, hogy a 720 kh.-as Kláber Mór-féle birtok a Magyar-Olasz Bank Rt. tulajdonában volt ekkor.¹⁰⁶⁹

A front átvonulását követően 1945. január 16-án Gaál Dániel körzetvezető jelentést írt a polgármesternek a klábertelepi viszonyokról. Megállapította, hogy az 500 holdas szőlőgazdaság eszközei még megmenthetők. A vezetők és néhány cseléd család maradt a telepen, akik igyekeztek megvédeni a javakat. Különösen a szőlőkarók megvédése jelentett nehéz feladatot a számukra. Véleménye szerint a gazdaság tönkre fog menni, ha nem kap szőlőmunkásokat és igaerőt a szántóra. A helyiek segítenek megőrizni a vagyont. Az oroszok a jelentés időpontjáig elvittek 1000 hl bort a telepről, maradt még 200 hl, de azt is folyamatosan vitték, az ott élő lakosság fosztogatása ebben az időszakban csökkent.

1945. január 26-án a körzetvezető jelentésében leírta, hogy Klábertelepen a munkaszolgálatra alkalmas férfiak felajánlották, hogy a telepen végeznék a munkaszolgálatot, mert a más településről érkezők több ízben is megpróbálták elvinni az értékes gépeket. Ezeket leszerelték és biztonságba helyezték, a távolabbi épületekből is folyamatosan lopkodtak, ezeket is igyekeztek biztonságba helyezni. *„A bort az oroszok már teljes egészében elvitték. Most a 20 000 hl-nyi hordó tisztításán és karbantartásán dolgoznak. Az 500 holdas birtokot állandóan őrizni kell, mert lopják a szőlőkarókat a környező lakosok. Az itteni 25 fő férfi lakost mentesíteni kell a közmunka alól. Az örkényi katonai kórházból hetente 2-3 kocsi szennyes ruhát hoznak ide, a nők állandóan azokat mossák. A telepre naponta jönnek az oroszok, de már nem találnak bort, és a helyiek lakásába mennek élelemért.”* A körzetvezető szerint őrség kellene a telepre és orosz nyelvű igazolványok.

1945. február 13-án ismét jelentést írt Klábertelep kerületi vezetője. A szovjetek a körzetre kivetett rekvirálást ezen a napon fejezték be. A kiküldött orosz megbízottal személyesen jártak tanyáról tanyára. *„Az orosz megbízott 35-40 kilós disznót is elvisz, miután nagyobb súlyút már nem talál, ahol egy van, avagy anyadisznó azt meghagyja. Előfordul az is, hogy a beszolgáltatandó jószágot felveszik, de estére az átvonuló orosz csapatok azt is elviszik. Az egész határ meg van szállva orosz katonákkal, s a legtöbb tanyát kifosztják, a részeg katonák sok asszonyt megvertek, mert vonakodtak magukat rendelkezésükre bocsátani. Általában a lakosság hangulata igen nyomasztó. A férfiak nem merik elhagyni a tanyát, mert minden tanya meg van szállva átvonulókkal. Általában pár hónap óta valóságos rettegésben van a tanyavilág.”* A klábertelepi szőlőkből naponta 8-10 teherautó hordta a szőlőkarókat

¹⁰⁶⁹ BKMÖL IV. 1910/c, 286/1944.

Lajosmizsére a pékségbe. Elrendelték az oroszok, hogy minden faanyagot fel kell használni a sütéshez. Elhordták és szétverték az összegyűjtött értékes bútorokat, ajtókat, ablakokat is. A körzetvezető megjegyezte: „*Rendőreimet több alakalommal megverték.*” Jó lenne, ha orosz őrséget küldenének a területre. „*Az itteni munkásoknak akiknek a fejadagjuk alig-alig van meg, mindenüket felesznek, mert átlag naponta 30-40 fő átvonuló tartózkodik a telepen, s igen sok esetben tiszt nélkül vannak és garázdálkodnak.*” A körzetvezető véleménye szerint a Klábertelepen lévő szőlőt ki kellene adni feles művelésre vagy kiparcellázni, mert kár lenne művelés nélkül hagyni. A telepen kevés az ember, sokkal több munkásra lenne szükség.¹⁰⁷⁰ 1945-ben a földosztás során a Klábertelepen dolgozó munkások hektáronkénti parcellákban megkapták a szőlőt és a házat.¹⁰⁷¹

1.4 A hadifoglyok és a kecskeméti internálótábor

Meg kell említenünk azokat a kecskeméti származású hadifoglyokat és polgári lakosokat, akiket elfogtak a szovjet katonai szervek és egy részüket a Szovjetunióba hurcolták kényszermunkára. A háború után a hadifoglyok hazatérése és az itthon maradt családtagjaikról való gondoskodás jelentős társadalmi csoportokat érintett és komoly problémákat okozott a város számára. Kitérünk a Kecskemét területén felállított internálótábor helyzetére is.

Varga Éva Mária oroszországi levéltárakban végzett kutatásai alapján megállapíthatjuk, hogy a második világháború alatti Magyarország területéről 555–565 ezer magyar állampolgár esett szovjet fogságba. Ez a szám két fő csoportból áll: 82 500 fő az „*internáltak, letartóztatottak és a hátország biztosítása céljából összegyűjtött civilek csoportja*”, a másik csoport 459-460 000 fő a „*katonai vagy annak mondott*” hadifoglyokból állt, közöttük 100-110 ezer polgári személy is volt. A háború kezdetétől szovjet fogságba esett magyarok 70 százaléka, azaz 385-390 ezer hadifogoly és internált került ki a Szovjetunió területére.¹⁰⁷² A polgári foglyokat gyakran a falvakban vagy a városok utcáin fogdosták össze, de az is előfordult, hogy a sorompónál várakozó lovas kocsikról szedték le az apát és a 13-14 éves fiát a szovjet katonák, vagy valamilyen politikai bűn miatt ítélték el valakit több évig tartó kényszermunkára.¹⁰⁷³ Varga Éva Mária szerint Magyarország területén 12 átvevő-

¹⁰⁷⁰ BKMÖL IV. 1910/c, 276/1945.

¹⁰⁷¹ Sági 2009: 66.

¹⁰⁷² Varga 2009: 167. és 322–323.

¹⁰⁷³ Földesi 2009: 151–152.

továbbító tábor működött, Kecskemét közelében Kiskunfélegyházán és Cegléden volt ilyen tábor, mindkettőt 1945. január 18-án állították fel.¹⁰⁷⁴

Az ország területén – mint fentebb láttuk, Kecskeméten is – 1944 késő őszen kezdődött meg a nyugat felé történő visszavonulás vagy inkább menekülés. 1945 áprilisáig tartott az ország kiürítése, a polgári lakosság egy része és a honvédség leharcolt alakulatai ekkor már Németország területére menekültek az előretörő szovjet csapatok elől. A menekülés során közel egymillió magyar keresett ideiglenes menedéket a Vörös Hadsereg elől német területen. Köztük volt a honvédség hozzávetőlegesen 580 ezer katonája, akik próbáltak eljutni a várhatóan nyugatiak által megszállandó zónákba. *„Ez, mint a Honvédelmi Minisztérium későbbi kimutatásai igazolják, 300 ezer főnek sikerült is. Ők angolszász, illetve francia fogságba kerültek.”*¹⁰⁷⁵

A Kecskemétről elhurcoltak számáról pontos adatokat nem ismerünk, de több dokumentumban is utalnak ennek a mértékére. 1945. augusztus 24-én a polgármester levelet írt a nemzeti bizottságnak. Előadta, hogy a jogszabályok értelmében azoknak, akik 1944. október 15. után kerültek hadifogságba vagy tűntek el, hadisegély folyósítható, ha a bevonult és a segílyt igénylő politikai magatartását a nemzeti bizottság igazolja. Hozzátette, hogy *„a rendelet alapján eddig közel 2600 hozzátartozó kérvénye érkezett be hadisegélyre és közel 40 hadigondozási igény. Ezek a számok még jelentékenyen növekedni fognak.”*

Több egyedi ügyben a hadifoglyok hozzátartozói kérték a fogságba esett járandóságait. Például dr. Héjjas Pálné kecskeméti járásbíró felesége május 28-án kérte, hogy férje után illetményét és két gyermekük után a családi pótlékot is fizessék ki számára. Kérését azzal indokolta, hogy a férje nem önként távozott a szolgálati helyéről, nem teljesít szolgálatot német megszállás alatt lévő területen sem, és a Vöröskereszt is valószínűsítette, hogy férje harc nélkül esett orosz hadifogságba és jelenleg is hadifogoly.¹⁰⁷⁶

Dr. Vetéssy Gézáné, született Szabó Edit református gimnáziumi tanár felesége kérte a férje után járó illetményt, mert dr. Vetéssy Gézát szabályszerűen hívták be katonának 1944. április 28-án, majd hadifogságba esett. Utoljára 1944. szeptember 10-én hallott róla, annyit tudott, hogy férje a Kecskeméti VII/1 gyalogsági ezred kötelékében a Kárpátokban még 1944. október 15. előtt, mint tartalékos főhadnagy esett szovjet fogságba. Mint hadifoglyot a Szovjetunióba vitték és azóta is ott tartózkodott. Fizetése 2100 pengő volt, családi pótléka három gyermek után 1200 pengő. Több tanút is felsorolt a fogság bizonyítására vonatkozóan.

¹⁰⁷⁴ Varga 2009: 119–120.

¹⁰⁷⁵ Stark 1995:

¹⁰⁷⁶ BKMÖL, IV. 1910/c. 7929/1945.

Vetéssy Gézané a város kiürítése előtt 1944. október 12-től 1945. április 16-ig Székesfehérváron tartózkodott, a kért ellátási díjat kifizették neki.¹⁰⁷⁷ Dr. Vetéssy Géza 1908-ban született Debrecenben, a politikai rendőrség megállapította, hogy nem volt tagja jobboldali pártnak, politikai tevékenységet nem fejtett ki. Az igazolást az orosz fogságból történő hazaszállítása céljából állították ki 1946. június 15-én.¹⁰⁷⁸

A város közigazgatási és pénzügyi osztályához fordulhattak azon közalkalmazottak hozzátartozói, akiknek a férje állami alkalmazott volt, és a harcok folytán eltűnt vagy hadifogságba esett. Demeter Imréné férje csendőr lovasiszt-helyettes volt. 1944. október végéig vette fel fizetését, 1945. februárjában szovjet hadifogságba esett, azóta a családnak nem volt jövedelme. Két kiskorú gyermekük volt. Demeterné március 20-án kérte, hogy állapítsák meg számukra az államsegélyt. 1945. április 9-én meg is állapítottak havi 240 pengőt 1944. november elsejétől visszamenőlegesen. 1945. augusztus 31-án Demeter Imre családjától elvették az ellátási díjat az 1690/1945. M. E. rendeletre hivatkozva, mely május 10-én lépett életbe, eszerint a csendőrségi alkalmazottak után nem folyósítható ez a díj.¹⁰⁷⁹

A gazdasági felügyelő jelentést írt a közigazgatási bizottság számára 1945. szeptember 22-án, ebben megjegyezte, hogy *„kézimunkaerőben általában hiány mutatkozik. A férfiak nagy %-a még nem tért vissza”*.¹⁰⁸⁰

A szovjetek Révész László nemzetgyűlési képviselő fiát is elvitték a Szovjetunióba. 1946 májusában Kecskeméten a Függetlenségi Frontba tömörült pártok együtt kérték, hogy a Hazahozatali Kormánybiztosság segítse haza dr. Révész László nemzetgyűlési képviselő, jogakadémiai tanár fiát, ifjabb Révész László parlamenti könyvtárost. Révész 1916. augusztus 10-én született Kecskeméten, dr. Révész László és Muraközy Erzsébet szülöktől. Kitűnően tanult, német, angol, lengyel és orosz nyelveken beszélt. 1942-ben vonult be, majd 1944 augusztusában Kárpátaljára vezényelték, mint a VII/1 honvéd gyalogezred tartalékos zászlósát. A kormányzói felhívás után, 1944. október 15-én elhagyta szolgálatát és polgári ruhában Kecskemétre jött. November 10-én elfogták a szovjetek, és Romániába, majd Oroszországba hurcolták. Úgy tudják, Moszkva közelében Ivanovó kormányzóság Leschnyovó községben van. Valamennyi párt igazolta, hogy németellenes, demokratikus gondolkodású volt Révész László. Mind a négy párt aláírta a kérelmet. 1946. május 21-én a kormánybiztosságtól visszaküldtek egy kérdőívet, amit a SZEB kért ilyen esetekben.¹⁰⁸¹ Az

¹⁰⁷⁷ BKMÖL, IV. 1910/c. 9862/1945.

¹⁰⁷⁸ BKMÖL, XVII/46. 377/1946.

¹⁰⁷⁹ BKMÖL, IV. 1910/c. 3205/1945.

¹⁰⁸⁰ Iványosi-Szabó 1975: 231–232.

¹⁰⁸¹ BKMÖL, XVII/46. 337/1946.

akció sikertelen maradt, mert 1946. november 7-én dr. Révész László a fia számára kért politikai megbízhatósági igazolványt a nemzeti bizottságtól, mert még ekkor is orosz hadifogságban volt.¹⁰⁸² Ifjabb Révész László a szovjet hadifogságból 1947. július 4-én tért haza. Politikai igazolást kért a jogakadémiai tanári munkájához a nemzeti bizottságtól.¹⁰⁸³

1946 júniusától egyre több irat található a szovjet hadifogságban lévők hazahozatalával kapcsolatosan. A nemzeti bizottságtól igazolást kellett kérni, hogy az elhurcolt nem volt nyilas és jobboldali párt tagja, politikailag megbízható. A nemzeti bizottság a politikai rendőrségtől kért jelentést az adott személyre vonatkozóan, majd szinte minden esetben ajánlotta a foglyok hazahozatalát.

A szociális felügyelő 1946 októberi jelentése szerint a kecskeméti hadifogoly-gondozó kirendeltség 1243 hazatért hadifoglyot tartott nyilván, közülük keletről 840, míg nyugatról 263 fő érkezett vissza. Az átutazó deportáltak száma a jelentés szerint 51 fő volt.¹⁰⁸⁴

1947 első felében csoportosan kérték a nemzeti bizottságtól a politikai megbízhatósági igazolásokat. A bizottság 1947 januárjában egyszerre 96 fő politikai megbízhatósági igazolását kérte a politikai rendőrségtől, mert ekkor a Szovjetunióban lévő hadifoglyok és hozzátartozóik tömegesen küldték kérvényeiket a KNB-hez. Ezeket a politikai rendőrség is egyben kezelte, mert az egész névsorra egyben írták rá, hogy nem szerepelnek a nyilvántartásban. Még ebben a hónapban küldött a nemzeti bizottság a politikai rendőrségnek egy 40 fős, egy 76 fős és egy 30 fős listát is, tehát 1947 januárjában összesen 242 főre kérték az igazolást. Februárban 54 fős csoportos kérelem érkezett a mellette nagyszámban előforduló egyéni kérelmek mellett.¹⁰⁸⁵

Ebben az időben a városban internálótábor is volt. Kovács Bálint emlékiratában megemlékezett erről: *„több üres laktanyában internáltakat, majd hadifoglyokat, németeket helyeztek el. Egyszer megengedték az internáltak meglátogatását, akik között több budapesti rendőr is volt. A laktanya földszintjén beteg németek várták a halált. A halál sokakat elragadott.”*¹⁰⁸⁶

A helyi internálótáborban lévő körülményekre több forrás is utal. A nemzeti bizottság 1945. június 16-i ülésén Tompos Sándorné (MKP) elmondta, hogy *„a minap a Demokratikus Nők Szövetségének néhány tagja hivatalos útra mentek és a foglyotábor előtt megszólította őket egy orosz katona, és azt kérdezte, hogy van-e közöttünk orvos. Szerencsére volt ott*

¹⁰⁸² BKMÖL, XVII/46. 939/1946.

¹⁰⁸³ BKMÖL, XVII/46. 21. doboz

¹⁰⁸⁴ BKMÖL, IV. 1926. 690/1946.

¹⁰⁸⁵ BKMÖL, XVII/46. 21. doboz

¹⁰⁸⁶ Kovács 2006: 37.

orvosnő is, mire kérte őket, hogy tegyenek valamit a foglyok érdekében és nézzék meg őket. Bementek és elképesztő látvány fogadta valamennyiüket. A foglyok valósággal le vannak rühesedve.” Kijelentette, hogy elkezdtek zsírt gyűjteni gyógyszer alapanyagának, majd hozzátette: „Valamit ezenfelül sürgősen tenni kellene az érdekükben.” Az ülésen dr. Vogt Károly (Szabad Szakszervezetek) azt javasolta, hogy szervezzenek egy bizottságot, melynek tagjai meglátogatják a foglyokat és jelentést írnak a tapasztalatokról. Kovács László (NPP) elmondta, hogy „az áldozatkészségnek gyönyörű megnyilatkozását láttam a közelmúltban Cegléden, amikor a ceglédi fogolytábor feloszlatták. Cegléd népe alig néhány perc leforgása alatt lejegyzett 1500 foglyot egy napi élelmezésre és kvartélyra.” A nemzeti bizottság négy tagja vállalta, hogy meglátogatják a foglyokat, és jelentést tesznek a látottakról.¹⁰⁸⁷

A nemzeti bizottság 1945. május 18-i ülésén dr. Nagy László (PDP) azt kérte dr. Rotschild László rendőrorvostól, intézkedjék annak érdekében, hogy „a politikai bűnösöket az internálótáborokban ne büntessék éheztetéssel”, mert leromlik az állapotuk, és utána könnyebben terjesztik a betegségeket. A rendőrorvos erre megjegyezte, hogy „a koplaltatás 24 óra hosszáig nem káros a szervezetre. Eljárt illetékes helyen, hogy csak 24 óráig terjedhet és hetenként háromszor fordulhat elő.”

A nemzeti bizottság 1945. július 30-i ülésén Zalai Sándor (Szabad Szakszervezetek) azt javasolta, hogy az internálótábor a téglagyárból helyezték át valamelyik laktanyába vagy máshová, mert a téglagyárban meg kellene kezdeni a téglák gyártását. Az internálótábor szerint az egyik laktanyába vagy a Széktó fürdőbe kellene áttelepíteni. Kalász László (SZDP) szerint a KNB nem döntheti el az internálótábor helyét, mert az a rendőrfőkapitány hatáskörébe tartozik. A nemzeti bizottság ez ügyben javaslatot írt a rendőrségnek, melyben Zalai Sándor azt javasolta, hogy a rendőrfőkapitány ne adjon olyan helyekre internáltakat dolgozni, ahol ezért a fizetett alkalmazottakat elbocsátják. A KNB ezt a javaslatot is támogatta.¹⁰⁸⁸

1946 januárjában dr. Mikes Iván rendőr-főkapitány azt jelentette, hogy „a város területén lévő internálótáborból belügyminisztériumi rendeletre a magyar internáltakat elvitték Kalocsára, míg a sváb internáltak továbbra is Kecskeméten maradtak.”¹⁰⁸⁹

Minden bizonnyal ez nem történt meg ekkor, mert 1946. március 12-én írt jelentést a városi tiszti főorvos, Dr. Dobák István a város közegészségügyi helyzetére vonatkozóan. Megállapította, hogy „az internálótáborban hat vérhas megbetegedés fordult elő, a betegeket

¹⁰⁸⁷ BKMÖL, XVII/46. 22. doboz

¹⁰⁸⁸ BKMÖL, XVII/46. 22. doboz

¹⁰⁸⁹ BKMÖL, IV. 1926. 44/1947.

*járványkórházba szállítottuk. A szükséges óvintézkedéseket a nyomorúságos viszonyok lehetőségeihez mérten megtettük és reméljük, hogy további megbetegedéseket sikerülni fog megakadályozni.*¹⁰⁹⁰

2. A város igazgatásának megszervezése és a nemzeti bizottság

A front Kecskeméten már 1944. október végén átvonult, de kormány és országgyűlés híján hatalmi interregnum jellemezte a térséget.¹⁰⁹¹ A közigazgatás újjászervezése Kecskeméten is nehézségeket jelentett. A régi tisztviselők nagy része elmenekült a város kiürítése során, a szovjet megszállás előtt, és csak lassan tértek vissza. Az élet megindításában a polgármester munkája mellett az újonnan megalakuló nemzeti bizottság játszott meghatározó szerepet.¹⁰⁹² A nemzeti bizottságok funkciója nem volt egyértelműen meghatározva, ezért *„egyszerre voltak a politikai újjászerveződés, valamint a közigazgatás fórumai. Emellett esetenként „törvényalkotó” funkciót és a szintén hiányzó bíróságok feladatait is ellátták.*¹⁰⁹³

1944. december 16-án alakult meg Kecskeméti Nemzeti Bizottság (KNB), mint a Nemzeti Függetlenségi Front helyi szerve. A pártok két-két tagot küldhettek a KNB-be. A Független Kisgazdapárt Csikay Lajost és dr. Sándor Józsefet, a Magyar Szociáldemokrata Párt Fekete Sándort és Kara Balázst, a Magyar Kommunista Párt Kőnig (Koltai) Ferencet és Sztraka Józsefet. A KNB elnökévé dr. Sándor Józsefet választották meg. Sándor a városházán dolgozott előadóként. Tehát ebben az időszakban már ez a három párt működött Kecskeméten. Miután megalakult a Nemzeti Parasztpárt (NPP), 1945. március 1-től a KNB-be is bekerült Szabó Gyula és Csósz Gergely.¹⁰⁹⁴ Március 7-én a Polgári Demokrata Párt (PDP) képviselői, dr. Nagy László és Reiszmann Gyula is tagjai lettek a KNB-nek.¹⁰⁹⁵ A város törvényhatósági bizottságának megalakulása után csökkent a KNB hatásköre, a felügyeleti jogát elvesztette, ugyanakkor Kecskeméten a legfontosabb politikai döntések 1945-ben itt születtek. A KNB tagjai viszonylag gyakran változtak, az egyes pártok álláspontja kevésbé változott.

A KNB két nappal megalakulása után, 1944. december 18-án az Ideiglenes Nemzetgyűlésbe egyhangúlag jelölte és delegálta az FKGP részéről Balla Dömötör gazdálkodót és dr. Révész László ügyvédet, a MSZDP részéről Kovács Jenő gyári művezetőt

¹⁰⁹⁰ BKMÖL, IV. 1926. 35/1946.

¹⁰⁹¹ Gyarmati 2010: 13.

¹⁰⁹² A nemzeti bizottság elnevezés mellett más kifejezéseket is használtak ezen helyi szervekre: falutanács, direktórium, ötösbizottság, hetesbizottság. Izsák 1986: 11.

¹⁰⁹³ Gyarmati 2010: 13.

¹⁰⁹⁴ Iványosi-Szabó 1975: 133.

¹⁰⁹⁵ Iványosi-Szabó 1975: 137.

és Schmidt József szabó munkást, az MKP részéről Básti Ágoston földmunkást és dr. Molnár Erik ügyvédet, valamint egy pártonkívülit, vitéz Faragho Gábor¹⁰⁹⁶ vezérezt. ¹⁰⁹⁷ Az Ideiglenes Nemzeti Kormánynak két kecskeméti tagja lett, Faragho Gábor közellátásügyi miniszter és dr. Molnár Erik népjóléti miniszter, ¹⁰⁹⁸ továbbá Vörös János¹⁰⁹⁹ honvédelmi minisztert is családi kapcsolatai kötötték Kecskeméthez. Tehát több kecskeméti származású, kötődésű ember is bekerült a kormányba, azonban a korszak óriási nehézségei miatt ennek nem volt érzékelhető hatása a városra. Miután Várady Józsefet népszerűtlen és kivitelezhetetlen intézkedési miatt december 17-én lemondatták, Tóth László lett a város polgármestere 1948. május elsejéig.

A KNB 1945. január 22-i ülésén tárgyalta a törvényhatósági bizottság újjáalakításáról a 14/1945. M. E. sz. rendelet alapján. Eszerint újjá kell alakítani a törvényhatósági bizottságot úgy, hogy minden párt arányosan képviselve legyen benne. A rendelet azt is meghatározta, hogy a bizottsági tagok számát megközelítőleg a korábbi felére kell csökkenteni. A KNB úgy döntött, hogy a törvényhatósági bizottságnak 75 rendes és 15 póttagja lesz. Hivatalból továbbá tagja lesz a polgármester, a helyettes polgármester, a főjegyző és a főügyész. Emellett bizottsági tagságot kap a római katolikus egyház, a református egyház és az izraelita

¹⁰⁹⁶ vitéz Faragho Gábor (Kecskemét, 1890. február 16.–Kecskemét, 1953. december 22.) Édesapja Faragho István városi hivatalnok volt. A nagyváradai honvéd hadapródiskola után 1907 és 1910 között a Ludovika Akadémiára járt, majd 1921-től a Hadiakadémiát is elvégezte. Négy nyelven beszélt tökéletesen, többek között németül is, oroszul jól beszélt, és további négy nyelven is elboldogult. 1910-ben hadnagyi rangot kapott, majd egyre magasabb rangba emelkedett, míg 1940-ben tábornok, 1943-ban altábornagy, 1944-ben vezérezt lett. 1940-41-ben Moszkvában katonai attasé volt, később csendőr felügyelő. 1944. szept. 18.-1944. dec. 12. között Moszkvában a magyar fegyverszüneti delegáció vezetője volt, 1944. dec. 23-tól 1945. júl. 21-ig az Ideiglenes Nemzeti Kormány közellátásügyi minisztere, ezután nyugdíjazták, 1951. július 5-én megfosztották nyugdíjától és kitelepítették Újfehértóra. Kérésére és a szovjet nagykövet közbenjárására a kitelepítés helyszíne saját tanyája lett Nyárlőrincen, itt tartózkodott 1953-ig. 1953. szeptember 11-én feloldották a kitelepítését. Szakály 2001: 93–94.

¹⁰⁹⁷ Iványosi-Szabó 1975: 58–59.

¹⁰⁹⁸ Molnár Erik Kecskeméten élt a két világháború között, ügyvédként dolgozott a városban és a jogakadémián is tanított. Kecskemét szovjet megszállását követően hat hétig a város helyettes polgármestere volt, majd 1944. december 25-től az Ideiglenes Nemzeti Kormány népjóléti minisztere. 1947-től tájékoztatási miniszter, majd külügyminiszter lett. 1948-49-ben Magyarország moszkvai nagykövete, majd igazságügy miniszter és ismét külügyminiszter volt. 1953-tól a Legfelsőbb Bíróság elnöke, majd igazságügy miniszter. Tagja volt az MKP és az MDP Központi Bizottságának, 1944-től a haláláig országgyűlési képviselő. 1949-től egyetemi tanár volt az ELTE-n, nagy szerepe volt a marxista történettudományi kutatás és írás irányításában. 1949-es megalakulása óta igazgatója volt az MTA Történettudományi Intézetének. Forrás: <http://mek.niif.hu/00300/00355/html/index.html> Utolsó letöltés: 2009. január 13.

¹⁰⁹⁹ Vörös János (Csabrendek, 1891. március 23.–Balatonfüred, 1968. július 23.) A hadapródiskola elvégzése után 1911-től zászlós, majd emelkedve a ranglétrán 1941-től tábornok, 1944-ben vezérezt lett. 1943. nov. 1-től 1944. ápr. 19-ig a II. hadtest parancsnoka volt. Fentebb leírtuk a Kecskemétre menekülésének okait, körülményeit. Majd 1944. októberében átment a szovjet csapatokhoz. 1944. dec. 22-től 1945. nov. 15-ig honvédelmi miniszter, majd a vezérkari főnökségre került. 1946. szeptemberében miniszteri nyugellátással nyugdíjazták. 1949. márciusában hűtlenség gyanúja miatt letartóztatták és előzetes letartóztatásba helyezték. 1950. júniusában a katonai bíróság életfogytig tartó fegyházra, tíz év hivatalvesztésre, politikai jogainak tíz évre történő felfüggesztésére, lefokozásra, rend- és díszjelvényeinek elvesztésére és bárhol fellelhető vagyonának elkobzására ítélte. 1956-ban szabadult. Szakály 2001: 369–370.

hitközség egy-egy papja, az orvosi kamara, az ügyvédi kamara és a mezőgazdasági bizottság egy-egy képviselője.¹¹⁰⁰ A KNB január 29-i ülésén Márkus Ferenc főispán észrevételei alapján úgy módosították a törvényhatósági bizottság összetételét, hogy a tagok számát 85-re emelték, amelybe az MKP, az SZDP és az FKgP 25-25 tagot delegál, a szakszervezet 4 főt, a fentebb felsorolt egyházak és kamarák egy-egy főt, összesen hat főt. Miután 1945-ben megalakult a Nemzeti Parasztpárt, február 18-án kérték a főispánt, hogy számukra is biztosítsanak helyet a KNB-ben és a törvényhatósági bizottságban. A KNB 1945. március 7-én ismét módosította a törvényhatósági bizottság összetételét, mert két újabb párt alakult meg a városban az NPP és a PDP. Mindkét párt 12-12 helyet kapott a bizottságban. Kovács Jenő a Szabad Szakszervezetek számára is 12 helyet javasolt a korábbi négy helyett, így a bizottság létszámát a kezdeti 80-ról 121 főre emelték.¹¹⁰¹ A törvényhatósági bizottság létszámában történő változtatások ezt követően is folytatódtak. A KNB március 13-i ülésén Kovács Jenő elnök javasolta, hogy a fentebb idézett rendeletnek megfelelően csökkentsék a bizottság létszámát a régi 172-ről annak a felére, 86 főre. Javaslatára az MKP, az SZDP és az FKgP 20-20 helyet kap, az NPP 10 helyet, a PDP és a szakszervezet 8-8 helyet. A főispán és Szabó Gyula NPP titkár is javasolta elfogadásra a létszámcsökkentést. Dr. Nagy László a PDP nevében sérelmezte azt, hogy nem kapnak a többi párttal egyenlő számú képviselőhelyet. Reiszmann Andor az FKgP részéről azt javasolta, hogy a szakszervezeti képviselők számát csökkentsék hat főre és a PDP kapjon 10 helyet. Végül 8-4 arányban Kovács Jenő eredeti elképzelését fogadták el. A pártok sorra alakultak 1945 tavaszán így ezek számára is képviselőhelyt kellett biztosítani, mivel így a bizottság létszámát többször is megemelték, csökkenteni kellett a tagok számát a törvényi előírásoknak megfelelően. A politikai spektrum bal oldalához sorolható pártok mindvégig többségben maradtak a törvényhatósági bizottságban.

A Kecskeméti Nemzeti Bizottság hatásköre a megalakulását követően csakúgy, mint országosan itt is kiterjedt az államhatalom egyes területeire és a közigazgatásra is. A nemzeti bizottságok *„kezükbe vették a közigazgatás beindítását, egész irányítását. Megválasztották, leváltották vagy visszahívták a közigazgatási vezetőket és beosztottakat is. Vagyis államhatalmi szervekként is funkcionáltak az új központi hatalom létrejöttéig és a helyi apparátus újjászervezéséig.”*¹¹⁰²

¹¹⁰⁰ Iványosi-Szabó 1975: 81.

¹¹⁰¹ Iványosi-Szabó 1975: 137-138.

¹¹⁰² Korom 1987: 25.

Kecskeméten a nemzeti bizottság szerepe az Ideiglenes Nemzeti Kormány felállítását követően is meghatározó maradt. Ennek az lehetett az oka, hogy „a Debrecenben székelő Ideiglenes Nemzeti Kormány erőteljes rendeletalkotó tevékenysége a közlekedés bénultsága és a hírközlés akadozása miatt csak lassan tudta befolyásolni a már felszabadult, de távolabb fekvő országrészek mindennapi életét.”¹¹⁰³ Emellett az is szerepet játszhatott, hogy a fegyverszüneti egyezmény 17. pontja értelmében a front mögötti 50-100 kilométeres sávig állt helyre a polgári közigazgatás, ezen belül a mindenkori frontparancsnokság gyakorolta a hatalmat. Az úgynevezett záróvonalat 1945 február elején jelölték ki, ezen belül gyakorolhatta a hatalmat az Ideiglenes Nemzeti Kormány. A záróvonal Miskolc-Szolnok-Kiskunfélegyháza-Kiskunhalas-Bácsalmás és a Duna vonaláig húzódott, Kecskemét ezen kívül esett, így a szovjet katonai parancsnokság fennhatósága alá tartozott. A záróvonalat az ország teljes elfoglalásáig nem változtatta meg a szovjet főparancsnokság, ami azt jelentette, hogy az új magyar kormány fennhatósága az ezen vonaltól nyugatra eső területeken csak közvetett lehetett.¹¹⁰⁴

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1945 januári rendelete a nemzeti bizottságokra bízta a helyi közigazgatás újjászervezését, amivel párhuzamosan kiszorította őket a közigazgatásból. A jogszabály szerint az ideiglenes törvényhatósági bizottságokat és képviselőtestületeket úgy kell összeállítani, hogy azokban minden demokratikus párt és a szakszervezetek bevonásával a társadalom minden rétege arányosan képviselve legyen.¹¹⁰⁵ A fegyverszüneti szerződés a régi közigazgatás helyreállítását írta elő, így a nemzeti bizottságok Magyarországon nem alakultak át helyi törvényhatóságokká, inkább politikai ellenőrző szerepük erősödött meg és ezen keresztül próbálták befolyásuk alatt tartani a közigazgatásban dolgozó tisztviselők munkáját.¹¹⁰⁶ A rendelet szerint „a nemzeti bizottságok mint a demokratikus pártok helyi szövetségei politikai szervek, tehát maguk ne illeszkedjenek be a közigazgatás szervezetébe.” Néhány hónappal később az új kormány módosította ezt a rendeletet azzal, hogy a „törvényhatósági bizottságok, illetőleg a képviselőtestületek megalakulásával a nemzeti bizottságok közigazgatási hatásköre megszűnik.”¹¹⁰⁷ Gyarmati György megjegyezte, hogy nem csupán a szovjet szándékok miatt csökkent a nemzeti

¹¹⁰³ Botos – Gyarmati – Korom – Zinner 1988: 34.

¹¹⁰⁴ Korom 1987: 27.

¹¹⁰⁵ A második világháborút követően Magyarországon, Budapest kivételével nem került sor önkormányzati választásra 1950 októberéig. A Független Kisgazdapárt vidéki fölénye tudatában, 1946-ban a helyhatósági választások megtartását szorgalmazta, amit az MKP rendszerint támogatott is, „ám a várható kisgazda győzelem miatt a kommunista belügyminiszter rendre halogatta még a törvénytervezet elkészítését is.” Az MKP befolyása a kisebb településeken jóval alacsonyabb volt mint a nagyobb városokban. Hubai 2006: 61.

¹¹⁰⁶ Izsák 1998: 20.

¹¹⁰⁷ Idézi: Gyarmati 1987: 85.

bizottságok szerepe 1945-ben, hanem ennek belpolitikai okai is voltak. Ugyanis 1945-ben az egyre erősödő polgári pártok a nemzeti bizottságokat túl forradalminak tartották, a kommunisták pedig túlságosan koalíciósnak, saját hatalmi érdekeik és módszereik szempontjából.¹¹⁰⁸

A KNB-ben, jól megfigyelhető, hogy az irányítás már 1945 elejétől kezdve az MKP kezében volt és a fontosabb kérdésekben a párt szándékai szerinti döntések születtek. Ebben szerepe lehetett annak, hogy az SZDP, a Szabad Szakszervezetek és az NPP képviselői is többnyire az MKP mellé álltak, míg a másik oldalon csak a Kisgazdapárti és a még markánsabb álláspontot képviselő PDP helyezkedett el. A KNB, mint a későbbiekben látni fogjuk, igen széles jogkört vívott ki magának, és a város ügyeinek jó részét a kezében tartotta a választásokig.

A polgármesterségről Tóth László szeretett volna megválni egy hónap elteltével. A KNB 1945. január 16-i ülésén kérte a felmentését, de ezt a nemzeti bizottság nem fogadta el és *„kérte, hogy az egész város lakosságának érdekeit tartva szem előtt a polgármesteri állást és az azzal járó nehéz munkát továbbra is vállalja.”* Az egész KNB biztosította Tóth Lászlót a teljes bizalmáról.¹¹⁰⁹ Kara Balázs szociáldemokrata KNB tag javaslatára ekkor választották meg Bánó Mihályt a kecskeméti rendőrparancsnokság vezetőjévé.

A KNB a várost érintő legkülönbözőbb ügyekkel foglalkozott. Foglalkoztak az előző fejezetben tárgyalt megszállásból fakadó nehézségekkel (kórházak ellátása, szovjetek fosztogatása), gazdasági kérdésekkel (a mozik elosztása a pártok között, a mezőgazdasági termelés megindítása, az árak rögzítése, a pénz inflálódása, a Vörös Hadsereg Parancsnoksága által kibocsátott pengő problémái, az elhagyott javak megőrzése és hasznosítása), politikai ügyekkel (pártügyek, közigazgatási pozíciók, kinevezések), kulturális kérdésekkel (Kecskeméti Lapok elindítása, színház elindítása, előadások szervezése), a közigazgatás szervezésével, személyi kérdésekkel, a földosztással és az igazolási ügyekkel is.

A KNB-ben igen nagy volt a tagok fluktuációja, összesen 51 főről tudjuk kimutatni, hogy tagja volt a nemzeti bizottságnak 1947 végéig. Az MKP-tól 12 fő, az FKgP részéről 10 fő, az SZDP és a PDP részéről 9-9 tag, a szakszervezetektől 6 fő és az NPP-től 5 fő fordult meg a bizottságban.

Kecskeméten már 1945 januárjától a KNB-n kívül is tartottak pártközi értekezleteket az ekkor működő három párt. 1945. január 22-én arról határoztak, hogy ha február 15-ig nem

¹¹⁰⁸ Gyarmati 1987: 85–86.

¹¹⁰⁹ Iványosi-Szabó 1975: 72. A KNB döntött a polgármester személyéről és lemondásáról, továbbá a rendőrfőkapitány személyéről is. A városban az élelmiszerárakat is ők határozták meg, és a gazdasági élet irányítását is kézben próbálták tartani.

jelentkeznek az elhagyott birtokok tulajdonosai, akkor a birtokaikat elhagyott birtoknak fogják tekinteni, és ezeket a pártok által kiküldött 2-2 főből, valamint a város által delegált egy főből álló bizottság fogja kezelni. Megállapodtak abban, hogy a kereskedők és az árak ellenőrzését a három párt gyakorolja az ellenőrző bizottságon keresztül.¹¹¹⁰

A nemzeti bizottság 1945. január 29-i ülésén dr. Sándor József lemondott elnöki tisztségéről, mert tisztí főügyésszé választották, és ez összeférhetetlen volt a KNB elnöki tisztséggel. Ezek után Homoki József hírlapíróvá választották meg a KNB elnökévé.¹¹¹¹ Mindketten FKgP tagok voltak. Mivel Homokit 1945. február 24-én kinevezték a Kecskeméti Lapok főszerkesztőjévé, Kovács Jenő SZDP tag lett az elnök egészen 1946. október 29-ig.

1945. február 11-én iktatták be az Ideiglenes Nemzeti Kormány által kinevezett főispánt, Márkus Ferencet.¹¹¹² Tóth László polgármester arról beszélt, hogy mögötte áll a „törvényhatóság, amely új arculatot kapott, a dolgozók képviselét. Ez a réteg még nem otthonos a közigazgatás irányításában, de öntudatos és elszánt.” Márkus beszédében kitért arra, hogy „nemcsak a romokat kell eltakarítani, hanem el kell takarítani a közéletből azokat a személyeket is, legelső sorban azokat, akik megindították ezt a lavinát és hozzájárultak ahhoz, hogy szerencsétlen hazánkat romba döntse.” A tisztviselőknek is megüzente, hogy a „múlt szelleme letűnt, az soha többé nem fog feltámadni.”¹¹¹³

Az 1945. március elsejei ülésén a KNB tárgyalta Szokoly Gyula színházigazgató kérelmét, hogy a Katona József Színházban társulatával előadásokat tarthassanak. A KNB úgy határozott, hogy a színészek akkor játszhatnak, ha igazolják magukat és a műsor tervezetét is be kell mutatni a KNB-nek, amely megvizsgálja, hogy azok „a mai kor által megkívánt demokratikus szellemnek” megfelelnek-e.¹¹¹⁴ A KNB 1945. május 4-i ülésén Rudnai Guidó főmérnök indítványozta a templomba járás korlátozását a bizottság számára. Erre Fekete Sándor (SZDP) megjegyezte, hogy „a főmérnök úrnak azt hiszem jobb lenne, ha pl. a tejpiacon levő épület tetejének a megcsináltatása iránt intézkednék ahelyett, hogy templomba járás korlátozására tejed ki a figyelme. A templomba járás magánügy.”¹¹¹⁵

A KNB elnöke 1945. július 20-án írt a Magyar Kormány Politikai Főbizottságának. Azt kérte, hogy „Faragho Gábor volt közellátási minisztert fesszák meg a kecskemétiektől kapott nemzetgyűlési képviselői mandátumától.” Ennek okát Faragho politikai és közéleti

¹¹¹⁰ Iványosi-Szabó 1975: 78–80

¹¹¹¹ Iványosi-Szabó 1975: 91–93.

¹¹¹² Márkus Ferenc a Szociáldemokrata párt tagja volt. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye és Kecskemét főispánjává is kinevezte az új kormány.

¹¹¹³ Iványosi-Szabó 1975: 108–113.

¹¹¹⁴ Iványosi-Szabó 1975: 133–134. Tehát a KNB kulturális területeken is döntéshozási pozícióba helyezte magát, a színház programjáról is itt döntöttek.

¹¹¹⁵ Iványosi-Szabó 1975: 219–225.

szereplésében látta, mert az egyik könyve indexre került¹¹¹⁶ „és a rossz emlékü Jurcsek-féle terv szolgálai átvétele, illetőleg lemásolása” miatt. Kovács Jenő hozzátette, hogy a Kecskeméti Nemzeti Bizottság nem ért egyet Faragho politikájával, elvesztette a kecskeméti bizalmát, ezért ismételten kérte, hogy vonják meg tőle a nemzetgyűlési mandátumot.¹¹¹⁷ Ez a helyi kezdeményezés minden bizonnyal összhangban volt az Ideiglenes Nemzeti Kormány személyi összetételének „rekonstrukciójával”.¹¹¹⁸ 1945. július 21-én az MKP javaslatára és nyomására a kecskeméti közellátásügyi minisztert, Faragho Gábor leváltották. Helyére a Szociáldemokrata párti, de az MKP érdekeit kiszolgáló Rónai Sándor került. Valentiny Ágostont Ries István váltotta az igazságügyi tárca élén, a pénzügyminiszter Vásáry István helyére a hivatalosan szintén kispap de a kommunistákhoz közel álló Oltványi Imre került. Ezekkel a személyi cserékkel a baloldal már 1945 nyarán többségbe került az Ideiglenes Nemzeti Kormányban.¹¹¹⁹

Politikai küzdelmek 1945 tavaszán

A továbbiakban egy konkrét eseten keresztül mutatom be, hogy milyen típusú politikai csatározások, küzdelmek voltak a KNB-ben már 1945 tavaszán is. Az egyik oldalon az MKP harcias és agilis szereplője Bánó Mihály rendőrfőkapitány volt, a másik oldalon dr. Nagy László ügyvéd, a PDP elnöke, aki bátran és valóban demokratikus módon igyekezett politizálni. A KNB április 13-án tartott ülésén Bánó összeférhetlenségi indítványt terjesztett elő dr. Nagy László ellen. Az összeférhetlenséget két indokkal támasztotta alá. Egyrészt a korábbi pártközi értekezleten dr. Nagy igyekezett lassítani és megakadályozni a földreformot, másrészt ügyvédként a népbíróság előtt álló politikai bűnöst, nyilas véd. Nagy László erre előadta, hogy a törvényszék őt jelölte ki a vádlott védelmére. Elmondta: „*Rendet akarok. Elismerem: szabadság, föld, kenyér, sőt hozzá teszem, rend, munka, igazság és becsület. Ennek az indítványnak nem lett volna helye.*” Bánó ezek után is fenntartotta indítványát, mert nem tartja összeegyeztethetőnek a nyilasok védelmét a nemzeti bizottsági tagsággal. Nagy László erre kijelentette, hogy még nem bizonyították be a 17 éves védencéről, hogy nyilas lett

¹¹¹⁶ Az ötödik könyvindex listára felkerült Faragho Gábor: Szovjet-Oroszország című könyve is, amit a Szovjetunióban szerzett tapasztalatai alapján írt, ugyanis korábban katonai attaséként Moszkvában élt. Az MKP által 1945-ben megindított propagandaharcban igyekeztek kiszorítani az új kormányból a Horthy-korszak reprezentánsait, így Faragho Gábor vezérezredest is. A Szabad Nép 1945. júniusi 7-i számában a következőket írták: „*Kérdjük: mi lesz a közellátási miniszterrel? [...] Aki megbukott, mint író, annak távoznia kell, mint közellátási miniszternek [...] demokratikus miniszternek lenni és a fasiszta írók listáján egyszerűen nem lehet szerepelni.*” A Szabadság című lapban pedig azt írták, hogy „*az egész magyarnyelvű fasiszta irodalom egyik legnagyobb szabású uszító könyve*” Faragho indexre tett könyve. Idézi: Földesi 2009: 162–163.

¹¹¹⁷ BKMÖL, XVII/46. 506/1945.

¹¹¹⁸ Rákosi kezdeményezte a „kormány rekonstrukcióját” 1945 tavaszán. Izsák 1998: 16.

¹¹¹⁹ Izsák 1998: 16.

volna. Reiszmann Gyula (PDP) is kiállt Nagy mellett: *„teljesen meg vagyok róla győződve, hogy dr. Nagy László izig-vérig demokrata, kisemberek pártfogója.”* Bánó továbbra is fenntartotta a javaslatát. Szabó Gyula a Nemzeti Parasztpárt titkára is védelmébe vette Nagy Lászlót. Elmondta, hogy ő régóta ismeri Nagyt, aki *„harcolt akkor is, amikor még a fasiszta rendszer élte eldorádóját. Vállalta az eszményét akkor is, mikor az csendőrszuronyt, bebörtönzést jelentett. Nem szól a földreform ellen sem, csak a hibák aggasztották.”* Ő is kérte Bánót, hogy vonja vissza a javaslatát, aki ezek után is fenntartotta azt. Dr. Egry Ferenc (FKgP) is kérte Bánót, hogy vonja vissza az előterjesztését. Ezek után Szabó Gyula elmondta, hogy *„amikor dr. Nagy László hazaérkezett, saját földjéből munkásotthonok céljára földet ajánlott fel. Azt hiszem, ezek után nem lehet azt mondani, hogy nem akarja a földreformot”.* Még egyszer kérte Bánót, hogy vonja vissza a javaslatát, majd hozzátette: *„Tegye lehetővé, hogy a további üléseken is a megértés jegyében dolgozhassunk a jobb jövő eléréseért.”* Ezek után Bánó kijelentette, hogy a javaslatát azzal tartja fenn, hogy a következő ülésre Nagy írásban nyilatkozzon a jövőbeni védenői ügyében és a földreformmal kapcsolatos aggodalmairól. Ezt Nagy is elfogadta.¹¹²⁰

A KNB április 27-i ülésén dr. Nagy László felolvasta írásban kifejtett álláspontját, azokkal a vádakkal szemben, amelyekkel Bánó megtámadta őt. A Szabad Szakszervezetek részéről dr. Vogt Károly is Bánó álláspontjára helyezkedett és kijelentette, hogy a *„nyilasok védelme nem egyeztethető össze a Nemzeti Bizottsági tagsággal.”* Dr. Nagy László ismét elmondta, hogy *„még nem védtem nyilasokat, legalábbis nem derült ki róluk a tárgyalások folyamán sem.”* Végül Nagy tudomásul vette, hogy ha *„háborús és népellenességgel vádolt egyéneket”* véd, akkor a nemzeti bizottsági tagságáról le kell mondania.¹¹²¹

A nemzeti bizottság június 20-i ülésén ismét téma volt dr. Nagy László „demokráciához” való viszonya. Nagy kijelentette, hogy a legutóbbi körzeti ülésen az MKP titkára őt reakciónak tartotta, és pártjával együtt próbálta ellehetetleníteni. Megállapította, hogy a PDP és a polgárság is értékes része a magyar társadalomnak. *„Megfélemlítések történnek, reakciónak bélyegeztettünk, ha ez tovább is így lesz, olyan út felé haladunk, melyet*

¹¹²⁰ BKMÖL, IV. 1910/c. 4999/1945.

¹¹²¹ A Kecskeméti Lapok április 22-i számában is foglalkoztak az ügygel. Dr. Ungár Béla ügyvéd, az izraelita hitközség ügyésze írt cikket *„A szabadság védelmében”* címmel a szerkesztőségnek. Kifejtette, hogy a népbíróságon a védőügyvédnek az a dolga, hogy védje a vádlottat. Leírta, hogy: *„Az egyéni szabadság védelme kívánja meg a legteljesebb védői szabadságot.”* Megkérdezte, hogy: *„Miért ne védhetné szabadon a védő a vádlottat?”* Kijelentette, hogy a nyilas diktatúrában volt szokás, hogy védekezés nélkül ítélték el embereket és hajtottak végre ítéleteket. Majd hozzátette, hogy üldözött zsidóként: *„Kívánjuk és követeljük a védelem megalkuvást nem ismerő, teljes szabadságát!”* A lap részéről Rázsó Ernő azt válaszolta, hogy a kommunisták bírják a kritikát. *„A beszéd szabadsága [...] nem azt jelenti, hogy most már mindenről beszélhetünk, hanem azt, hogy csak a népi és demokratikus Magyarország szellemének és érdekének megfelelően. Nem lehet elválasztani a hazafit a védőügyvédtől, és az ügyvédi esküre hivatkozva, nem lehet szerecsent mosdatni.”*

hazánk egyetlen hű fia sem kívánhat.” Nagy kérte a pártok vezetőit, hogy a jövőben ne legyenek ilyen támadások. Sztraka József megjegyezte, hogy valóban elhangzottak dr. Nagy László ellenes szavak, de azokat elferdítették, mert a pártok között egyesek árkot akarnak ársni. Bánó Mihály is kijelentette, hogy valóban támadás érte dr. Nagyot. Bánó ismét a korábbi érvét mondta el, miszerint a Nagy László elleni támadásnak *„az az oka, hogy nem tartom összeegyeztethetőnek a PDP elnökségével, a NB tagsággal a háborús és népellenes bűnösök védelmét.”* Véleménye szerint Nagy ne mondja azt, hogy hivatalból rendelték ki védőnek. Ha az ügyvéd, aki egyben pártelnök is, azt mondja valakire, hogy nem bűnös, akkor mit mondhat a pártja által delegált népbíró. Tompos Sándorné elmondta, hogy Nagy Lászlót valóban támadás érte az MKP-ban. Szerinte ennek az az oka, hogy Nagy az *„egyik beszélgetése alkalmával kijelentette, hogy nincs reakció. Ha valaki azt mondja, nincs reakció, az nyilván takarja a reakciót.”* Nagy László kijelentette, hogy tudomásul veszi Bánó álláspontját, ugyanakkor megismételte, hogy csak hivatalból végzi a népbírószágon vádlottak védelmét, ha a törvényszék kirendeli, el kell vállalnia az ügyet. Majd hozzáfűzte, hogy *„akit most el akarnak gáncsolni arra ráfognak, hogy reakciós.”* Sztraka József ezt követően megjegyezte, hogy a népbírószábon van egy ember, aki mindig nagyon enyhén ítél, Zsámboky Ferenc a Kisgazdapárt delegáltja.¹¹²²

A nemzeti bizottság augusztus 10-i ülésén ismertették a Kecskeméti Népbírószágot ténymegállapítási végzését. Ebben leírták, hogy Nagy Lászlót védőül ők jelölték ki, annak ellenére, hogy ő kérte, hogy ne jelöljék ki, mert ez összeegyeztethetetlen a nemzeti bizottsági tagságával. Hozzá tették azt is, hogy a népbírószágot ennek ellenére továbbra is kijelölte védőül és kötelezte a védelem ellátására Nagyot. A végzésben kijelentették, hogy a büntető perrendtartásról szóló rendelet intézkedik a népbírószágotokról is, és ebben nincs olyan jogszabály, ami miatt ne lehetne védőügyvéd a nemzeti bizottság tagja. A népbírószágot szerint nem zárja ki a nemzeti bizottsági tagság a védőügyvédi feladatkört. Megállapították azt is, hogy a vezető bíró nem befolyásolhatja a népbírakat a pártatlan döntésükben. A védő kötelessége, hogy a legjobban ellássa a feladatát, és a védőt nem szabad munkájában korlátozni. *„Csak a szabad, bátor, szókimondó, független védelem alkalmas arra, hogy a nagy átalakulásban óvhatatlanul előforduló túlkapásokat lenyesege, és az állam minden polgárának biztonságot nyújtson az egyéni bosszúval és az alaptalan rágalommal szemben.”* Kijelentették, hogy a vád és a védelem egyenjogú. A végzést dr. Ságghi Mihály vezető bíró írta alá 1945. június 10-én.

¹¹²² BKMÖL, XVII/46. 22. doboz

Ezek után dr. Nagy Sándor (FKgP) megállapította, hogy a nemzeti bizottsági tagság nem összeférhetetlen a vádlottak védelmével. A törvény szerint nincs ilyen. Mindezek ellenére Bánó Mihály megjegyezte, hogy a nemzeti bizottság tagjainak a párt érdekeit kell képviselniük, akármilyen is a munkájuk. Véleménye szerint *„az a bizottsági tag, aki a reakció kiirtása érdekében nem tesz meg tőle minden telhetőt, az nem is tudja, hogy mi a nemzeti bizottság tulajdonképpeni célja.”* Bánó azt állította, hogy Nagy László is belátta, hogy összeférhetetlen a nemzeti bizottsági tagság és a népbíróságon a vádlottak védelme, és ígéretet is tett arra, hogy politikai ügyekben nem vállal védelmet. Ennek ellenére továbbra is ellátta ilyenek védelmét. Azt is furcsának tartotta Bánó, hogy állítása szerint a vádlottak közül mindenki dr. Nagyot akarta védőügyvédnek.

Ezek után Bánó kijelentette, hogy mint rendőrfőkapitány *„csak annyit mondhatok, mivel folyamatban lévő ügyről van szó, hogy nem politikai okból tartóztattuk le dr. Nagy Lászlót. Csak addig lesz fogva, amíg a kihallgatások megtörténnek, mivel összebeszélés veszélye forogna fel. Már eddig is nagy különbség mutatkozik a tanúk és dr. Nagy László úr vallomása között.”* Erre Reiszmann Andor (FKGP) megjegyezte: *„Köszönjük a főkapitány úr felvilágosítását, mert azt hittük, hogy tényleg politikai okok miatt tartóztatták le dr. Nagy László ügyvéd urat.”*¹¹²³ Megállapíthatjuk, hogy Bánó Mihály rendőrfőkapitány alaptalanul vádolta dr. Nagy László ügyvédet, a Polgári Demokrata Párt elnökét, aki gyakran szembehelyezkedett az MKP álláspontjával és antidemokratikus magatartásával. Amikor az alaptalan támadásokról kiderült, hogy azok törvénytelenek, utána letartóztatta.

Miután 1945 szeptemberében Bánó nem kapott bizalmat a város törvényhatósági bizottságától 1945. november 15-én lemondott a nemzeti bizottsági tagságáról is, helyére azt delegálták, aki Bánó előtt is beöltötte ezt a tisztséget, az MKP a Kecskeméti szervezetének titkárát Básti Ágostont.¹¹²⁴

3. A rendőrség működése Kecskeméten

Mint korábban láttuk, a szovjet megszállást követően Kecskeméten is igen nehéz feladat volt a közbiztonság megteremtése. 1944-45-ben ez nem volt egyedi, kecskeméti sajátosság. Bibó István az Ideiglenes Nemzeti Kormány Belügyminisztériuma közigazgatási osztályának vezetője is megjegyezte, hogy *„a különböző rendőrségi kiskirályoknak klasszikus időszaka”* volt ez.¹¹²⁵

¹¹²³ BKMÖL, XVII/46. 22. doboz

¹¹²⁴ BKMÖL, XVII/46. 700/1945.

¹¹²⁵ Idézi: Palasik 2010: 10.

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány második ülésén, 1944. december 28-án Erdei Ferenc belügyminiszter beszámolt a szovjet katonai vezérkar képviselőivel a rendőrség ügyében folytatott tárgyalásairól. 1945. január 12-én az Ideiglenes Nemzeti Kormány ülésén Erdei Ferenc ismertette az államrendőrség újjászervezésére vonatkozó rendelettervezetet, amelyben kiemelt szerepet kapott a „*demokratikus államrend védelme és megszilárdítása.*”¹¹²⁶ Már ebben a tervezetben elkülönítették a felállítandó politikai és bűnügyi osztályokat. Erdei ezen tervezetét elfogadta a minisztertanács, de ismeretlen okok miatt azt nem hirdették ki. A front elvonulását követően az egyes településeken gondoskodni kellett a rend fenntartásáról és a közbiztonság megteremtéséről is. Az első időszakban, 1944-ben és 1945 első felében a Vörös Hadsereg támogatásával megalakult rendfenntartó szervek kerültek meghatározó szerepbe. Ezek a helyi rendfenntartó erők a szovjet hatóságoktól kaptak igazolványokat, fegyverviselési engedélyeket és fegyvereket is. A rendőrség munkájába a szovjet állambiztonsági szervek is bekapcsolódtak már a kezdetektől fogva. Az új rendőrség kiépítése a szovjetektől megszállt területeken a helyi nemzeti bizottságok irányításával történt, amelyekben a vezető szerepet az MKP játszotta, így a rendőrség megszervezésében, irányításában is jelentős befolyást szereztek. Végül az 1945. május 10-én kihirdetett 1690/1945. M. E. számú rendelettel a belügyminiszter ellenőrzése alatt felállították az államrendőrségen belül a Budapesti Rendőr-főkapitányságot és a Vidéki Főkapitányságot. A rendelet szerint minden megyei, városi és járási kapitányságon fel kellett állítani a bűnügyi, a politikai, az igazgatásrendészeti és a rendőrbírói osztályokat.¹¹²⁷ Palasik Mária megállapította, hogy „*a kormány bármennyire törekedett rá, képtelen volt kézbe venni a rendőrség irányítását 1945. első hónapjaiban. 1945. május végéig nem is beszélhetünk egységes szervezetről és központi irányításról, s közben nagyon sok panasz érkezett a helyi rendfenntartó szervek önkényeskedéseiről és túlkapásairól.*”¹¹²⁸

1945. május 22–23-án tartották az MKP pünkösdi konferenciáját. Ezen Tömpe tárgyalt a küldöttekkel a rendőrség működésével kapcsolatos észrevételeikről, a rendőrség országos szervezésénél mutatkozó hibákról. Az MKP delegáltjaival átbeszéltek a rendőrség szervezésének módszereit és a párt szerepét is, emellett tisztázták a vármegyei, a városi, a járási és községi rendőrségek hatáskörét, egymáshoz való viszonyát. Tömpe a konferenciáról jelentést írt az MKP KV számára ebben megfogalmazta, hogy véleménye szerint a rendőrség szervezése során a fő hibák a Belügyminisztériumban voltak, mert hiányzik az a központi

¹¹²⁶ Soós 2004: 82.

¹¹²⁷ Palasik 2010: 25–26.

¹¹²⁸ Palasik 2010: 26.

szerv, amely a rendőrséget szervezi és irányítja. Szerinte Zöld államtitkár maga sem tudja, „*hogy mi folyik az országban rendőrségi viszonylatban.*” Leírta azt is, hogy a konferencián erős kritika érte a rendőrséget, amire Tömpe nem igazán tudott válaszolni, mert maga sem tudott a panaszokról.¹¹²⁹

Ebben a zűrzavaros időszakban felértékelődött a rendőrség, mint a helyi hatalom egyik meghatározó szereplője, és igen nagy mozgástérrel is rendelkezett, mert az őket ellenőrző szervek nem tudták – talán nem is akarták – ellátni szerepüket. Ilyen időszakban meghatározó az, hogy ki kerül az apparátus élére, és milyen szemlélettel irányítja a beosztottait. Természetesen ahogy a központi ellenőrzés egyre inkább működőképessé vált, a helyi vezetők mozgástere szűkült és egyre inkább a központi utasítások végrehajtása lett a feladatuk.

Mivel az MKP tagjai a kezdetektől fogva meghatározó szerepet játszottak az újonnan megalakuló rendőrségben – főként a politikai rendőrségben – így az általuk elkövetett törvénytelenéseket és visszaéléseket is a rajtuk kérték számon. Éppen ezért az 1945-ös választások előtt fontossá vált, hogy a nagyszámú rendőrségi túlkapasokat csökkentsék és ezzel a párt egyik legnagyobb támadási felületét levédjék. Az MKP helyben is meghatározó szerepet játszott a rendőrség, főként a politikai rendőrség megszervezésében és 1945 szeptemberéig különösen erős volt a két szerv közötti együttműködés, ami a személyi átfedésekben is tetten érhető.

3.1 A Kecskeméti Rendőr-főkapitányság megszervezése

A Nemzeti Bizottság 1945. január 16-i ülésén a szociáldemokrata Kara Balázs javaslatára a kecskeméti rendőrkapitányság élére Bánó Mihályt nevezték ki, és hatáskörét kiterjesztették a kecskeméti királyi törvényszék egész területére.¹¹³⁰ Bánó Mihály igazoló bizottsági anyagából sikerült megtudni néhány rá vonatkozó adatot. Bánó Szolnokon született 1918. szeptember 16-án. 1945 januárjában Kecskeméten az Arany János u. 4. szám alatt lakott, nőtlen volt. Politikai magatartására adott válasza: „*A vasmunkás szakszervezetben, és az illegális baloldali mozgalomban való részvétel, propaganda és agitációs tevékenység. Üzemi szervezési irányító.*” Arra a kérdésre, hogy hol tartózkodott a Vörös Hadsereg bevonulásakor azt válaszolta, hogy „*hadiüzemi beosztásomat 1944. június közepén elhagytam, majd a Vörös Hadsereg bevonulásának napjától jelentkeztem és teljesítek szolgálatot.*” Bánót 1945. január 20-án igazolták.¹¹³¹ Ami ebből fontos a számunkra: Bánó alig múlt 26 éves, amikor

¹¹²⁹ PIL 274/11 1. őrzési egység

¹¹³⁰ Iványosi-Szabó 1975: 73. o.

¹¹³¹ BKMÖL XVII. 406/a 629/1945.

Kecskemét és Dél-Pest vármegye rendőrfőkapitánya lett; illegális baloldali mozgalomban vett részt, és a szovjetekkel már az első napokban felvette a kapcsolatot.

Bánó Mihály személyéről Imre Gábor adott részletesebb jellemzést. Imre Gábor hivatalosan SZDP tag volt, de dr. Nagy Imre jelentésében MKP tagként szerepelt, és más dokumentumok alapján is tudjuk, hogy kriptokommunista volt. Imre 1945-ben a Kecskeméti Főkapitányságon az Igazgatásrendészeti Osztályt vezette. Bánó közvetlen munkatársaként következőképpen jellemezte őt: *„hiányzott még a szükséges élettapasztalata és mint tevékenysége folyamán kiderült az emberiség érzése is. Ezek a hiányosságok mint kulcspozícióban lévő parancsnoknál riasztóan hatottak és károsan befolyásolták a város lakosságával való kapcsolatát. [...] Bánó Mihály rendőr főkapitányi megbízása után volt munkaszolgálatosokból és Budapestről elmenekült fiatalemberekből félelmetes tettekre kész politikai nyomozócsoporthoz állított össze, amelytől rövid idő után a Nemzeti Bizottság polgári tagjai is féltek. [...] Miután a politikai nyomozók többségének, mint munkaszolgálatosoknak bő tapasztalatuk volt a fasiszta rendszer embertelen bánásmódjából, vallatási módszereiből, nem tudtak szabadulni a bosszú érzésétől. A politikai gyanúsítottakkal való bánásmód miatt állandó lett a panasz és több esetben nem is alaptalanul. [...] Rendőri értekezleten többször megkíséreltem fellépni a helytelen vallatási módszerek ellen, nem sok eredménnyel. Még a Belügyi, Igazságügyi Minisztériumok közbelépése sem járt kellő eredménnyel. [...] Tagadhatatlan, hogy a pol. osztály alapos munkát végzett és a háborús bűnösök és népellenes egyének messze elkerülték Kecskemét környékét.”*¹¹³²

Tehát Imre is felhívja a figyelmet Bánó fiatal korára és tapasztalanságára. Emellett megjegyzi, hogy emberi, szociális hiányosságai is voltak az új főkapitánynak. A politikai rendőrség létrehozásával kapcsolatosan kiemeli, hogy volt munkaszolgálatosokból és menekült zsidókból állította fel Bánó e szervet, akik brutális módszerekkel bántalmazták a helyi lakosságot, és még a nemzeti bizottsági tagok is féltek tőlük. Ami kevésbé érthető az az, hogy a minisztériumi felettesei sem tudták megfékezni. Ennek jó eséllyel az lehetett az oka, hogy miként saját igazoló ívéről megtudhatjuk, a szovjetek városba érkezésekor jelentkezett és teljesített szolgálatot. Mivel ekkor nem volt helyi magyar rendfenntartó szerv a városban, ezt a szovjet szerveknél tehetta meg, hasonlóan, mint Básti Ágoston. A viszonylag kevés információ alapján arra lehet következtetni, hogy Bánó megszerezte a megfelelő szovjet szervek támogatását, így lehetett rendőrfőkapitány, és ezért nem tudtak vele mit kezdeni a felettes minisztériumok sem. Ez nem lenne egyedi eset, hiszen Palasik Mária könyvéből

¹¹³² Bálintné-Szabó: 85–86. o.

tudjuk, hogy a Gyömrőn meghatározó szerepbe kerülő Schwarzstein testvérek is jó kapcsolatokat ápoltak az ott állomásozó szovjet katonai vezetőkkel.¹¹³³

A fentebbi idézet utolsó mondatához annyit jegyzek meg, hogy más forrás is utal arra, hogy Bánó rendőr-főkapitánysága idején érdemes volt elkerülniük Kecskemétet a korábbi prominens személyeknek, ha később 1945 végétől tértek vissza már kevésbé érthette őket bántódás.¹¹³⁴

Imre Gábor rendőr alezredes megemlíti visszaemlékezésében, hogy 1945 januárjában kezdték el szervezni a „*politikai ügyek intézésére a nyomozó csoportot*”. Ez nem volt megfelelő a célnak, mert Imre szerint „*ismerték az 1919-es és a Horthy idők népellenes bűnöseit, és olyan emberi kapcsolatban állhattak velük, hogy nem tudhattak elfogulatlanok lenni. Ezért olyan politikai osztályt kellett felállítani, amelynek tagjai a város lakosságával sem rokoni, sem érzelmi kapcsolatban nem voltak.*”¹¹³⁵

Bánó pozícióba kerülése után a KNB február 4-i ülésén előadta, hogy a rendőrség létszáma nagyon alacsony, több emberre lenne szükség ahhoz, hogy a közbiztonságot megerősíthessék. Márkus Ferenc főispán is felszólította a pártokat, hogy tagjaik között nagy számban toborozzanak megbízható férfiakat rendőrnek. Ennek ellenére megállapíthatjuk dr. Nagy Imre rendőrkapitány jelentése alapján, hogy 1945. április 27-én a Kecskeméti rendőrkapitányság vezetői között 6 MKP tag volt, két SZDP tag, és a nyugállományból visszarendelt szakember, Garzó Lajos volt az FKgP tagja. Imre Gábor a listán az MKP tagok között szerepelt.¹¹³⁶

Imre Gábor visszaemlékezésében értékelte Bánó Mihály tevékenységét a városban, és a történetekre is igyekezett magyarázatot adni. *Bánó Mihály fiatalos hevületében tervei, elgondolásai végrehajtásánál nem válogatta az eszközöket. Féltek tőle és a pártkoalíció*

¹¹³³ Palasik 2010: 37.

¹¹³⁴ Kovács Bálint erre vonatkozóan két esetet említ meg. Az egyiket Kiss Barnabással kapcsolatosan, aki a helyi Baross Szövetség ügyeit intézte, majd 1944-ben elnökként vezette, és a német megszállás alatt is jelentős közéleti szerepet játszott. Kiss Barnabást „*akit lefogtak volna, ha Kecskeméten marad, biztosan elítélték vagy internálták volna. Érdekes módon a házat nem kobozták el. Amikor később én már Pesten voltam, akkor a Kiss Barnabás felkeresett, hogy én igazoljam, hogy ő jogakadémiai tanár volt, mikor a nyugdíjazását intézte. A Cukoripari Vállalatnál volt titkár, mikor nyugdíjba ment igazolnia kellett a kecskeméti szolgálati éveit is. Én írtam neki egy igazolást. Tőle tudtam meg, hogy a háza megmaradt és azt eladhatta. Ezután Érden vettek egy házat és ott éltek, majd elváltak a feleségével.*” Rigó 2009: 33. A másik esetet Sárkány Bélával kapcsolatosan mondta el Kovács Bálint: „*Sárkány Béla hitoktató lelkész is, aki nagy németbarát volt. Kiadott egy újságot, abban németbarát cikkek voltak. A háború végén elmenekült, majd visszajött háromnegyed év múlva és akkor már nem foglalkoztak vele. Ha otthon maradt volna, nagyon elítélték volna. 1945 tavaszán volt a legnagyobb felelősségre vonás, Bánó Mihály ekkor üldözte leginkább az embereket. Bánó után már Imre Gábor volt a rendőrség vezetője, ő jobb indulatú ember volt. Az egyik régi rendőrtiszt, képezte az új rendőröket a munkára, miután kiképezte őket, elbocsátották de rendes nyugdíjat kapott.*” Rigó 2009: 36.

¹¹³⁵ Bálintné – Szabó: 85. o.

¹¹³⁶ PIL 274. f. 11. cs. 6. ö.e. 143–146. Jelentés Kecskemét város rendőrségéről 1945. május 4. Dr. Nagy Imre Rendőrkapitány jelentése. Köszönöm Orgoványi Istvánnak, hogy felhívta figyelmem erre a dokumentumra.

polgári része, velük a Szoc. Dem. Párt is szorgalmasan gyűjtögette ellene a panaszanyagot.”¹¹³⁷ A rendőrség politikai csoportjától húsvéti ajándékba Imre is megkapta a korábbi rendszerben vezetett figyelőlapját, amelyet az akkori rendőrkapitányság bizalmas iratai között találtak. Hasonlóan megkapta ezt Tóth László polgármester és Molnár Erik is. „A figyelőlapok megtalálása lényegesen megszilárdította a Kommunista Párthoz való kapcsolatunkat.” – Írta Imre Gábor visszaemlékezésében. Az is előfordult, hogy Bánó lecsukatott egy törvényszéki bírát fél napra, mert nem ért be reggel nyolcra a munkahelyére. Bánót Tömpe András rendőrfőtanácsos Kecskemét város rendőrségéről írt jelentésében jellemezte, aki 1945. április 27-én járt Kecskeméten. „A kecskeméti rendőrség vezetője Bánó Mihály főkapitány, volt csepeli vasesztergályos, kommunista. Igen ügyes, jó szervező, intelligens, politikailag fejlett, vezetőképes, Kecskemét városában általános megbecsülésnek örvend. Gyengesége, hogy túl sok mindennel foglalkozván sokszor a felületen marad, nem elég alapos.” Tömpe alkalmasnak tartotta Bánót a Dél Pest vármegye és Kecskemét város főkapitányának egyidejűleg. Azt is megjegyezte, hogy a sok szovjet kórház miatt nehéz a rendőrség helyzete. Összegzésként megállapította: „Feltétlenül helyes volna a legrövidebb időn belül Dél-Pest vármegye főkapitányságának megszervezését Bánó Mihályra és Bárd Dezsőre bízni.”¹¹³⁸

A kecskeméti politikai rendőrség osztályvezetője Bárd Dezső volt, és további 24 fő dolgozott ott 1945. áprilisában. Tömpe Bárd Dezsőről is írt jelentésében, aki „ugyancsak intelligensen és eredményesen vezeti osztályát.” Megállapította, hogy a politikai osztály eddig is „Kecskemét város határán túl, feladatának tartotta Dél-Pest vármegye biztosítását és éppen a közelmúltban sikeresen járt el Nagykátán nyilas és reakciós mozgolódásokkal szemben.”¹¹³⁹

A helyi politikai rendőrség két jelentős csoportból szerveződött. A tagok egyik része helyi származású, a háború előtti baloldali személyiség, akik üldözéseknek voltak kitéve (Balogh Roland, Fejes Pál, Lajos Imre, Szalai Sándor). A politikai rendőrök másik csoportja korábban munkaszolgálatos zsidókból állt (Bárd Dezső, Dosler Jenő, Forbáth György, Gold Jenő) Érdekes, hogy a táblázatban felsorolt személyek egy részének a nevével igen gyakran találkoztam a politikai ügyekben felvett kihallgatási jegyzőkönyveken, míg másokkal egyáltalán nem. A volt munkaszolgálatos politikai rendőrök jóval aktívabb szerepet játszottak a kihallgatások során. 1945 tavaszán Kecskeméten a Politikai Rendészeti Osztályon 24 fő dolgozott, és egy fő kivételével mindenki az MKP tagja volt.

¹¹³⁷ Bálintné – Szabó: 87. o.

¹¹³⁸ PIL 274 fond, 66. 6. ö. e.

¹¹³⁹ PIL 274 fond, 66. 6. ö. e.

12. számú táblázat: A Magyar Államrendőrség Kecskeméti Főkapitánysága politikai nyomozói 1945 áprilisában

Név	Szakma	Párttagság /	Egyéb
Bárd Dezső o. v.	magántisztviselő	MKP, volt muszos	1907. március 14-én született Zsámbékon. A Szarvas u. 2. alatt lakott, nőtlen. Nem foglalkozott pártpolitikával. 1941. decemberében a Bp-i rendőrség vád alá helyezte kommunista propaganda és angol rádió hírek terjesztése miatt. Az ügyet nem vizsgálták, mert közben elvitték munkaszolgálatra. Politikai felfogása baloldali volt. 1942 eleje óta egyfolytában munkaszolgálaton volt, míg a Vörös Hadsereg fel nem szabadította Budapesten 1945. I. 15-én, Kecskemétre 1945. február 1-én jött.
Balogh Roland	villanyszerelő	MKP	Kecskeméti származású. 1888. 09. 14-én született Székelyvaján. Budai u. 22. szám alatt lakott. Nem fejtett ki politikai tevékenységet. 1944. nov. 4. óta a polgárőrségnél teljesített szolgálatot. A kiürítéskor nem hagyta el a várost. 1945. febr. 17-én igazolták. Főhadnagy 1946. tavaszán
Csiha I. Sándor	motorszerelő	PDP	
Dosler Jenő	cipész	MKP, volt muszos	Rendőrtanácsos. 1945-ben 38 éves, budapesti születésű, nőtlen.
Denhof Bernát	magántisztviselő	MKP	
Fejes Pál	asztalos	MKP	Kecskeméti származású, baloldali gondolkodása miatt üldözték, internálták is. 1947-ben már közellátási tisztviselő volt.
Forbáth György	karmester	MKP, volt muszos	Budapesten született 1913. január 14-én. Mint zsidó munkaszolgálatost, a 109/7. számú munkásszázadhoz osztották be , 1942-ben vitték ki a Szovjetunióba Bobriuszkba a századot. A Fecske u. 2. alatt lakott, családi állapota: özvegy. 1939-től 1942. VI. 24-ig karmesterként dolgozott. 1942. V. 25-én bevonult Vácra a 109/7 zsidó munkásszázadhoz, ahonnan július 15-én a Szovjetunióba vitték. 1944. július 20-án hazaszökött. Vácon jelentkezett ahonnan 1944. XI. 1-én végleg megszökött. 1944. XI. 15-től 1945. január 16-ig a szovjet bevonulásig Budapesten bujkált a nyilasok elől. Budapest eleste után visszatért Kecskemétre, ahonnan eredetileg bevonult 1942. VI. 24-én. 1945. március 30-án igazolták.
Gold Jenő	órás segéd	MKP	

Grünbaum György	magántisztviselő	MKP	
Heimler Sándor	vasesztergályos	MKP	
Horovitz (Havas) András	magántisztviselő	MKP	
Hupka József	Gyári munkás	MKP	
Huszár Béla	famunkás	MKP	
Ivanits József	Műszaki tisztviselő	MKP	
Kerekes 2 István	Vasöntő segéd		
Kovácsréti Imre	műszerész	MKP	
Kökény Lajos	ács	MKP	
Lajos Imre	asztalos	MKP	1898-ban született Kecskeméten. 1942-ben letartóztatták, mert Sztraka Józseffel és Fejes Pállal a németek vereségéről beszélgettek. Internálták, majd kivitték a frontra. 1944. október 18-án becsukták, mert kommunista gyanús volt. A városban kommunistaként tartották nyilván a háború idején.
Lajos László	préselő	MKP	
Stepper Géza	textilmunkás	MKP	
Szabó Győző	könyvkötő	MKP	
Szalai Sándor	asztalos mester	MKP	
Virágh István	pék	MKP	
Zsákai Károly	kereskedő	MKP	

Forrás: PIL 274. f. 11. cs. 6. ő. e. Kimutatás a Magyar Rendőrség Kecskeméti Főkapitányságához beosztottokról.

A dokumentum egyik érdekessége, hogy néhány név hiányzik a listáról, azoké, akik a népbírósi dokumentumok szerint ebben az időben a politikai ügyekben a letartóztatottak kihallgatását, vagy a tanúkihallgatásokat végezték. Baráth Mihály politikai nyomozó az MKP Duna-Tisza közti kerületi titkárságának irodavezetője, volt munkaszolgálatos, tanúskodott is politikai ügyekben. Moskovits Miklós ebben az időszakban politikai ügyek egyik leggyakoribb nyomozója és kihallgatója, többen is megemlézték, hogy bántalmazta őket. Alpár József politikai nyomozó szintén nincs a listán.

Prácsér László népbírósi ügyéből tudjuk, hogy a Kecskeméten tevékenykedő zsidó származású politikai rendőrök többségükben egy munkaszolgálatos században szolgáltak. A kecskeméti politikai rendőrség több nyomozója is a 109/7. számú munkásszázadba volt beosztva, amely a Szovjetunióban, Bobruiszk városban állomásozott. Ebben a században teljesítettek munkaszolgálatot Forbáth György, Moskovits Miklós, Baráth Mihály politikai nyomozók és dr. Kovács Tibor is velük volt munkaszolgálatos, aki 1945 tavaszán már Kiskunhalas polgármestere volt. A helyi politikai rendőrség a Kecskeméti Lapok 1945. június

3-i számában, hirdetésben keresett olyan tanúkat, akik az említett munkásszázad parancsnokáról Keveházi (Kropacsek) Ferencről terhelő adatokkal tudnak szolgálni.¹¹⁴⁰

A zsidók rendőrségen belüli sajátos helyzetére mutat rá a kecskeméti politikai rendőrség egyik nyomozójának jelentése is. 1945. július 26-én Moskovits Miklós politikai nyomozó jelentést tett a soltvadkerti kiszállásáról. Eszerint május 24-én volt Soltvadkerten, még aznap este beszélt a helyi MKP titkárával, aki egy személyben az ottani nemzeti bizottság elnöke is volt. Moskovits leírta, hogy *„ezt megelőzően én beszélgettem azokkal a soltvadkerti zsidó fiúkkal (Bernáth György, Grátzer István stb.), akiket a soltvadkerti rendőrségről egyszerűen kitettek mert zsidók.* Moskovits megkérdezte a párttitkárt, hogy ez miként lehetséges a városban. A titkár ezt azzal indokolta, hogy *„a lakosság 99%-a keresztény, ha beveszik a zsidókat a rendőrségbe, akkor az antiszemitizmust fog szűlni. Én hosszabb vitatkozás után meggyőztem arról, hogy ma nem lehet százalékban számítani, ma nincs vallás különbség, ma csak embert lehet nézni, és az embereket oda kell állítani ahova valók, ahol képességüknek, intelligenciájuknak megfelelően be tudnak tölteni egy hivatalt.”* A helyi MKP titkár ezt követően megígérte, hogy két-három zsidó fiút visszavesznek a rendőrségre. *„Megjegyeztem azt is, hogy Soltvadkertre a mi főkapitány Urunk Bánó Mihály kellene, mert az erős kézzel tud irányítani mindent.”* Még aznap éjjel Moskovits elfogta Lehóczky András volt bírót, akit politikai bűncselekménnyel vádoltak, de a rendőrség fogdájából hagyták megszökni. Erre azt mondta a párttitkárnak, hogy ha zsidók is lettek volna a rendőrségben, ez nem történt volna meg. Még aznap a helyi nemzeti bizottság megszavazta három zsidó fiú visszavételét a rendőrségre.¹¹⁴¹

Ebben az időszakban nem volt egyedüli eset az, hogy az adott településen visszaéléseket elkövető politikai rendőröket elhelyezték onnét, majd máshol esetleg új névvel dolgoztak tovább. Palasik Mária hosszasan idéz a könyvében egy dokumentumból, amelyet 1945. december 7-én Zolnay Kálmán, az Igazságügy-minisztérium büntetőjogi és államügyészségi felügyeleti osztályának MKP tag vezetője írt Farkas Mihálynak a gyömrői járásban elkövetett gyilkosságokkal kapcsolatosan. Zolnay kifejtette, hogy az elmúlt fél évben mindent elkövetett a minisztériumban, hogy az ügyben a *„bűnvádi eljárást elodázzam, most azonban, úgy látszik, hogy nem lesz erre többé mód.”* Ezért azt javasolta, hogy a gyilkosságokat elkövető rendőröket *„sürgősen távolítsák el távoli országrészbe, és ha az államügyészség ellenük kézre kerítésükre nyomozólevelet ad ki, gondoskodjanak a rendőrség*

¹¹⁴⁰ BKMÖL, XXV. 18. 29/1945. Prácser László ügye

¹¹⁴¹ BKMÖL, XXXV. 1. 33. fond 4. doboz

útján arról, hogy a rendőrség a nyomozólevelek alapján ne találhassa meg a rendőröket.”¹¹⁴² Valószínűnek tartom, hogy a fiatalon elhunyt, illetve elköltözött kecskeméti politikai rendőröket is hasonló módon igyekeztek eltüntetni Kecskemétről.¹¹⁴³ Hartyáni Józsefet a politikai rendőrség 1945. május 15-én hallgatta ki, a súlyos bántalmazásokkal kikényszerített vallomása alapján a helyi népbíróság 15 év kényszermunkára ítélte. 1947. december 10-én a NOT megsemmisítette az elsőfokú ítéletet és a népbíróságot új ítélethozatalra utasította. 1948. március 10-én a népbíróság tanácselnöke felszólította a politikai rendőrséget, hogy a vádlott kihallgatásán részt vevő politikai nyomozókat hallgassák ki a jegyzőkönyv felvételével kapcsolatosan és állapítsák meg, *„hogy Moskovits Miklós volt pol. nyomozó azonos személy-e az autóbaleset folytán elhalt Magyarffy Miklóssal és nevezett mikor halt el, állapítsa meg, hogy Alpár József volt pol. nyomozó jelenleg hol tartózkodik, állapítsa meg Gold Jenő volt pol. nyomozó lakhelyét, továbbá állapítsa meg, hogy mennyiben felelnek meg azok a hírek az igazságnak, hogy Rosenstein (Rédei) Ibolya villamosbaleset áldozata lett.”*

Az ügy furcsasága az, hogy jegyzőkönyvet aláíró nyomozók Moskovits, máshol Moskovics, Magyarfi, Magyarffy Miklós, Rosenstein máshol Rosenfeld, Rédey, Ráday Ibolya és Alpár József máshol István többségében elhunytak, illetve eltűntek a helyi szervek látóköréből 1948-ra. A per dokumentumai között megtalálható Magyarfi Miklós halálozási anyakönyve mely szerint 1946. július 29-én halt meg 30 évesen, a halál okaként agyrázkódást és koponyaüri vérzést jelöltek meg. A bíróság elnöke a NOT végzésére hivatkozva megállapította, hogy az abban *„megnevezett tanúk közül Moskovics (Magyarfi) Miklós meghalt, Rédei (Rosenstein) Ibolya eltűnt, Alpár István ismeretlen helyre távozott, Gold Jenő lényeges vallomást tenni nem tud a nyomozás körülményeire nézve. Sándor Gyula, Forgó István, Borsodi Mihály tanúk pedig közelebbi adatok hiányában feltalálhatók nem voltak.”*¹¹⁴⁴

Egy másik eset szerint brutálisan megverték egy hajósi férfit a kecskeméti politikai rendőrségen, aki emiatt feljelentést tett. 1945 augusztusában a tárgyaláson felolvasott jegyzőkönyv szerint Rédei Ibolya kivándorolt Amerikába, a kínzásokban részt vevő kollégái Franciaországban és Ausztria amerikai megszállási övezetében tartózkodtak.¹¹⁴⁵

A Kecskeméti Rendőr-főkapitányság Politikai Rendészeti Osztálya, különösen Bánó Mihály főkapitánysága alatt igen keményen bánt a foglyokkal, gyakran veréssel, kínzással vették rá őket a nekik tetsző vallomás kicsikarására. A népbírósági ügyek nagy részében

¹¹⁴² Idézi Palasik 2010. 180.

¹¹⁴³ Kutatásaim során igyekeztem több levéltárban is ezen feltételezésem igazolására vonatkozóan további utalásokat találni, sajnos, eddig eredménytelenül.

¹¹⁴⁴ BKMÖL, XXV. 18. 208/1945.

¹¹⁴⁵ Tánczos-Szabó 2005: 322. különösen a 47. lábjegyzet

találhatunk erre vonatkozó adalékokat. Bánó Mihályról több forrás alapján is kijelenthetjük, hogy a rendőrséget egyfajta törvényen felül álló alakulatnak tekintette és maga is nemegyszer élt vissza a hatalmával és a nemzeti bizottság tagjait is igyekezett megfélemlíteni.

A kecskeméti rendőrség brutalitására már a Bánó Mihály előtti időszokról is vannak adataink. 1944 decemberében a megbízott rendőrkapitány Imre Gábor volt. 1944. december elsején vettek fel egy jegyzőkönyvet a polgármesteri hivatalban, mely szerint Sima Ferenc előadta, hogy előző nap, november 30-án délelőtt fél 9-kor állítólag a polgármester parancsára három polgári rendőr letartóztatta és a rendőrség fogdájába hurcolta. Útközben többször is bántalmazták, rugdosták és fojtogatták. A cellában elvették a nála lévő értékeket, majd összerugdosták és bottal elverték. Mikor az ablaknál segítségért kiáltott, ismét összeverték. 12 óra múlva elengedték, közben durván szidalmazták. A polgárőrök azt jelentették a rendőrparancsnoknak, hogy részeg volt, amit ő cáfolt. A rendőrségről dr. Tóth László nyomdaigazgatóhoz, a későbbi polgármesterhez ment, de az éppen ott lévő dr. Merétey főorvos nem vette fel az orvosi láteléletet. Azt is elmondta, hogy a verés óta többször vért hányt, úgy összerugdosták. Több tanút is felsorolt, akik tanúsíthatják, hogy nem ivott egy korty alkoholt sem. A jegyzőkönyvet a polgármester „*sürgős jelentéstétel végett kiadom a rendőrség vezetőjének*” felirattal látta el.¹¹⁴⁶

Kecskeméten a politikai rendőrség 1945 áprilisában és májusában indított jelentősebb letartóztatási hullámot a régi elit prominens tagjai ellen. Azokat, akik visszatértek Kecskemétre, néhány nap elteltével kihallgatták, majd az esetek nagy részében előzetes letartóztatásba helyezték, és néhány héttel később lefolytatták a népbírósi tárgyalást is.

A rendőrségi kihallgatásokon gyakran bántalmazták és kényszerítették a gyanúsítottakat a nekik tetsző vallomás megtételére. Az NKVD is bántalmazta a helyi lakosságot, így a Kecskeméten megalakuló politikai rendőrségre bekerülőket már megfélemlítették. Ámort Antal pék a népbírósi tárgyaláson elmondta, hogy „*a nyomozati jegyzőkönyvet kényszer hatása alatt írtam alá, mert a vallomásom megtételére kényszerítettek. [...] A kényszer abban állott, hogy amikor az orosz Vörös Hadsereg felszabadította a várost, én azonnal hazajöttem és dolgozni akartam, majd nem sokkal később elfogott az orosz politikai rendőrség, ott nagyon megverték, majd elengedtek.*” Később, mikor ismét letartóztatták, elmondása szerint már nagyon félt a veréstől, ezért írta alá a jegyzőkönyvet.¹¹⁴⁷

Jól megfigyelhető, hogy a régi elit befolyásosabb, nagyobb presztízzsel rendelkező tagjait nem bántották a politikai rendőrségen, legfeljebb megfélemlítették őket. A kevésbé

¹¹⁴⁶ BKMÖL, IV. 1910/a szám nélkül, 1944-es csomó.

¹¹⁴⁷ BKMÖL, XXV. 18. 53/1945. Ámort Antal ügye

befolyásos pozícióban lévőket rendszerint bántalmazták, kínozták a politikai rendőrök.¹¹⁴⁸ Mendik István, a gyufagyár volt igazgatója elmondta a népbíróságon, hogy *„a nyomozati vallomásomban azért ismertem el a vádbeli cselekmények elkövetését, mivel tettelesen bántalmaztak, megverték a nyomozók.”*¹¹⁴⁹ Hencz János a kecskeméti fogházból írt levelet a NOT-nak, ebben leírta kihallgatásának körülményeit is: *„Ugye ez így történt, ellent mondani nem lehetett, ismételni kellett, hogy úgy történt. Aki a rendőrségen nem a nyomozó urak kívánsága szerint vallott, ott működésbe jött az igazságot osztó gumibot.”* Halott édesanyja emlékét *„a vad-állati bőrbe bújt nyomozó több mint két órán át a leggyalázatosabb módon gyalázta haló poraiba.”*¹¹⁵⁰ Ámort Antal péket 1945. márciusában tartóztatta le a politikai rendőrség, miután öt év kényszermunkára ítélte a népbíróság, 1946-ban perújrafelvételt kért. A kérelmében leírta, hogy *„Kulhanek Béla, Bolla László, Hörömpő Károly, Csurgai László és Schuch György kecskeméti (Törvényszék fogház) lakosokkal kívánom bizonyítani, hogy a rendőrségi vallomásom olyan súlyos bántalmazások következtében jött létre, hogy a sérülések következtében napokon át mozdulni sem tudtam, és hetek kellettek ahhoz, míg valamennyire is összeszedtem magam az ott elszenvedett ütlegelések után.”*¹¹⁵¹

Hartyáni József 1945. július 16-án a népbírósági tárgyalásán elmondta, hogy a májusi kihallgatása során *„a nyomozók nagyon megverték, bal fülemre még most sem hallok s a verések kényszerítő hatása alatt voltam kénytelen aláírni a nyomozati jegyzőkönyvet.”* Azt is kifejtette, hogy a népügyész előtt sem merte elmondani az igazságot, mert akkor még a rendőrség fogja volt, a tárgyalás idejére már átkerült a törvényszék fogházába, ezért merte visszavonni a korábbi vallomását.¹¹⁵²

A kihallgatás során a politikai rendőrségen uralkodó állapotokat Varga Gergely rögzítette a legrészletesebben a NOT elnökéhez, Bojtha Bélához 1946. január 22-én a szegedi börtönből írt levelében. Varga Gergelyt 1945. május 11-én hallgatták ki a politikai nyomozók, aki magára nézve meglepően terhelő vallomást tett, ami alapján július 3-án a népbíróság hét év kényszermunkára ítélte. Vargát azzal vádolták, hogy egy helyi zsidó könyvkereskedőt, Klein Ignácot elvitetett a Gestapoval és a németek besúgója volt. Varga a következőket írta le kérelmébe: *„Nem érzem magam bűnösnek és ezért bátorkodom a való tényállást alantiakban előadni. Nem csak mentségemre hozom fel a való tényállást, hanem azért is, hogy sok*

¹¹⁴⁸ Gyarmati György is megjegyzi tanulmányában, hogy a politikai rendőrség *„a „politikai névtelennel” szemben viszont gyakorlatilag szabad kezet kapott, s csak ritkán fordult elő, hogy – az MKP vezetőinél történt interveniálás eredményeként – egyikük-másikuk visszanyerte szabadságát.”* Gyarmati 2004: 657.

¹¹⁴⁹ BKMÖL, XXV. 18. 263/1945. Dr. Mendik István ügye

¹¹⁵⁰ BKMÖL, XXV. 18. 436/1945. Hencz János ügye

¹¹⁵¹ BKMÖL, XXV. 18. 53/1945. Ámort Antal ügye

¹¹⁵² BKMÖL, XXV. 18. 208/1945. Hartyáni József ügye

kecskeméti ártatlan ember miként lett megkínózva és elítélve, hogy erről Méltóságos Elnökúrnak is tudomása legyen.

1945. május 3.-án este 7 órakor lettem a kecskeméti rendőrség Zsákai Károly politikai nyomozója által letartóztatva. Letartóztatásom után a rendőrségre vittek, ahol a pincében egy helyiségben már vártak rám Gold Károly, Horbát György¹¹⁵³ politikai nyomozók, Rosenfeld Ibolya női detektív és Bánó Mihály kecskeméti rendőrkapitány. Ott maradt Zsákai Károly politikai nyomozó is. Amint a helyiségbe léptem, nem kérdeztek semmit, csak nekem támadtak és gumi botokkal, bikacsökkel vertek, pofoztak ahol csak értek, amíg össze nem estem. Eszméletlenül egy zárkába csuktak, ahol fogoly társaim vízzel fellocsoltak. Majd ugyanezen nap éjjélkor ismét értem jöttek és az előbb említett kínzó helyiségbe szállítottak, ahol gúzsba kötöttek és alaposan ismételten megverték. Csak most mondták először „Te bitang kutya, Te jelentetted fel és vitetted el a Gestapóval Klein Ignácot, azt a becsületes magyar embert?” Azonnal tiltakoztam ezen gyanúsítás ellen. Tagadásomra ismét nekem estek és vertek eszméletlenségig. A szobában erős pálinka és borszag terjengett és a jelenlévőkön meglátszott, hogy mindnyájan igen erős ittas állapotban vannak. Milyen módon kerültem előbbi cellámba nem tudom, de ott tértem ismét eszméletre előbbi cellámban. Sokáig lehettem eszméletlen állapotban, mert alig hogy magamhoz tértem hajnali négy órakor ismét értem jöttek. Ismét a vattatáborba kerültem, pár óra alatt immár harmadszor. Itt ismét gúzsba kötöttek egy deszkára meztelen állapotban. Elkezdték verni a gyomromat, talpamat. Majd Zsákai Károly politikai nyomozó kettő darab sallert (autógumi hegyesztőt) kötött a karomra és azt meggyújtotta. Közben égő cigaretta parazsát nyomkodták lábszáramra és oldalaimhoz. Ekkor rettenetesen kínzó fájdalmak hatása alatt kértem, hogy ne kínozzanak már, mindent aláírok amit csak akarnak. Ekkor Zsákai Károly azt mondta, hogy „Te gazember, miért nem vallottál mindjárt, akkor nem kínoztunk volna!” A kínzások közben Rosenfeld Ibolya női detektív szoknyáját felemelte, meztelen végbélnyílásával szájamra ült, orromhoz dörgölte, majd kényszerítettek, hogy szájjamat kinyissam és ő belevizelt, miközben azt mondta „Te bűdös, most kóstold meg, hogy milyen a zsidó pina!”

Ezen embertelen kínzások után, lábaimon alig állva, karjaimban sajgó fájdalommal, emberi mivoltomban teljesen megszégyenítve és megalázva, életem tettek három darab teljesen üres ív papírt, rámparancsoltak, hogy azokat mind írjam alá. Már akkor gondoltam, hogy ezen üres általam aláírt lapokra fogják a jegyzőkönyvet ráírni, kényük kedvük szerint.”

¹¹⁵³ A nevét tévesen írta le Varga Gergely, valójában Forbáth György.

Varga fentebb említett a levelében kitért arra is, hogy a kecskeméti politikai rendőrség működése során elkövetett kegyetlenkedések nem maradtak titokban, külön bizottság is vizsgálta a fogházban történeteket. *„Július 10-e körül 4 tagú vizsgálóbizottság szállott ki Kecskemétre a törvényszéki fogházba. Ezen bizottság előtt – tagjait név szerint nem ismerem – az itt előadottakat jegyzőkönyvbe mondtam és alá is írtam. Az embertelen kínzások sorozata ma már nem titok, mert a kiszállt bizottság is kétséget kizáróan megállapította, hogy az embertelen kínzások nem mese volt. Sőt még a sajtó is foglalkozott a kecskeméti emberfeletti kínzásokkal. A bizottság az összes letartóztatottakat kihallgatta, cca. 80-100 embert, akik egyöntetűen vallottak.”*¹¹⁵⁴

Nem volt egyedi eset az sem a kecskeméti politikai rendőrségen, hogy üres lapokat írtak alá a vádlottakkal, majd a nyomozók fantáziája szerint készítették el a vallomásukat. Prácser László 1945. április 30-án a népbírói tárgyalásán elmondta, hogy a kihallgatás során *„én ott egy üres blankettának írtam alá, nem tudom, hogy arra később mit írtak rá, fenyegetések hatása alatt írtam az üres lapot alá, mert megverték, kényszer hatása alatt cselekedtem.”* Prácser azt is elmondta a népbírói tárgyaláson, hogy a politikai rendőrségen milyen módon hallgatták ki: *„a nyomozati kihallgatásom alkalmával súlyosan bántalmaztak, gumibottal, bikacsökkel ütöttek-verték, herezacskómat cigarettával égették, kínoztak, mindenemet ütötték, így kényszer hatása alatt voltam. A most kihallgatott két tanú: Forbáth György és Moskovits Miklós politikai nyomozók is súlyosan bántalmaztak a nyomozás során.”* A népbírói iratok között van az orvosszakértői vélemény is, amit a tárgyalás előtt két nappal április 28-án vettek fel. Eszerint *„a következő külsérelmi nyomok ismerhetők fel: a bal térdén [...] és a bal lábszár elülső felszínén [...] alumínium két pengős nagyságú, gyógyulóban lévő [...] váladékos sebek vannak.”* A fején és a csuklóján is hasonló sebek voltak, a heréin fél centiméter átmérőjű hegesedéseket találtak.¹¹⁵⁵

Normák József, akit politikai tömeggyilkossággal vádoltak 1945. május 14-én a népbírói tárgyaláson a következőket mondta: *„a nyomozás során nagyon megverték, a jegyzőkönyvet előre diktálták és én azt sem tudtam, hogy minek írok alá, észnél sem voltam, annyira megverték, nem igaz a terrorcselekményekből egy szó sem, nem tudom hogyan írhatták azt bele és miért tulajdonítják azt az én bűncselekményemnek, amikor valótlan.”* Igazának bizonyítására Normák 25 tanú beidézését kérte, akik közül egyet sem hallgatott meg

¹¹⁵⁴ BKMÖL, XXV. 18. 131/1945. Varga Gergely ügye

¹¹⁵⁵ BKMÖL, XXV. 18. 29/1945. Prácser László ügye

a népbíróság és az így kikényszerített vallomása alapján halálra ítélték és még a tárgyalás napján a városi tűzoltóság udvarán nyilvánosan felakasztották.¹¹⁵⁶

Lábodi József vendéglőst a népbíróságon a bíró megkérdezte, hogy miért vallott mást a rendőrségen, mint az ügyészségen. Erre Lábodi azt válaszolta, hogy *„nem mondtam azt a rendőrség előtt, hogy sikerült 40-50 személyt rábírní arra, hogy lépjenek be a nyilas pártba. Kifogásoltam, hogy ezt belevegyék a jegyzőkönyvbe, de mégis el kellett azt tűrnöm, mert vallas közben a kezeimet ütötték.”* A rendőrség Lábodit 1946 márciusában hallgatta ki, tehát megállapíthatjuk, hogy Bánó Mihály leváltását követően is bántalmazták a fogvatartottakat a kecskeméti politikai rendőrségen.

A népbírósági perek dokumentumaiból jól megfigyelhető, hogy a tanúk a rendőrségen a gyanúsítottakra terhelő vallomást tettek, míg a népbíróságon már mást mondtak és kijelentették, hogy a népbíróságon mondanak igazat. Tehát a politikai rendőrségen, ahol féltek az emberek azt vallották általában, amit a rendőrök hallani akartak, míg a bíróságon már el merték mondani az igazságot, és kiálltak a gyanúsított és az igazság mellett. Több népbírósági peranyagban is előfordult, hogy a tanúk szinte szó szerint hasonlóan nyilatkoztak a vádlottal kapcsolatosan.¹¹⁵⁷ Amikor az egyik tanútól megkérdezték a népbíróságon, hogy miért tér el a mostani vallomása a rendőrségitől. A kérdésre a következő választ adta: *„Amikor én bementem a politikai osztályra ezeket a kérdéseket már készen kaptam, a jegyzőkönyv is el volt készítve, én csak aláírtam.”*¹¹⁵⁸

A politikai rendőrség tagjai és más MKP, SZDP tagok is gyakran jelentek meg tanúként a népbírósági tárgyalásokon és többségében a vádlottak ellen vallottak. Kovács László moztulajdonos ellen vallott Lajos Imre és Fejes Pál politikai nyomozó is, akik korábban a rendőrség fogdájában raboskodtak baloldaliságuk miatt.¹¹⁵⁹ Lábodi József vendéglős ellen vallott a rendőrségen és a népbíróságon Balogh Roland a politikai rendőrség főhadnagya, Szalai Sándor és Sztraka József politikai nyomozók is.¹¹⁶⁰

A politikai rendőrség Kecskeméten is alkalmazta azt a gyakorlatot, hogy miután a népbíróság felmentette a korábban előzetes letartóztatásba vett személyeket, ahelyett, hogy szabadon bocsátották volna őket, internálták. Lábodi József vendéglőst 1946 márciusában

¹¹⁵⁶ BKMÖL, XXV. 18. 63/1945. Normák József ügye

¹¹⁵⁷ Például a Kecskeméti László ellen valló négy személy tanúvallomásait egy napon, 1945. április 22-én vették fel és azok szó szerint megegyeznek. Ennek az volt az oka, hogy a kecskeméti internálótábor parancsnoka, Faragó György az általa fogvatartottakkal írtatta alá a tanúvallomásokat, és másnap ezek alapján jelentette föl Kecskeméti a Platter konzervgyár személyzeti vezetőjét. BKMÖL, XXV. 18. 421/1945. Kecskeméti László ügye

¹¹⁵⁸ BKMÖL, XXV. 18. 201/1946. Körtvélyesi Sándor ügye

¹¹⁵⁹ BKMÖL, XXV. 18. 14/1945. Kovács László ügye

¹¹⁶⁰ BKMÖL, XXV. 18. 123/1946 és 549/1949. Lábodi József ügye

tartóztatta le a politikai rendőrség, a Kecskeméti Népbíróság május 11-én tárgyalta az ügyét. Két év börtönre ítélte, a NOT december 9-én nyolc hónapra mérsékelte a büntetését, amit teljesen kitöltöttek vettek. Ahelyett, hogy szabadlábra helyezték volna, még két évvel később, 1949 februárjában is a szegedi börtönben tartották fogva.¹¹⁶¹ Liszka Béla 17 éves fiát, Liszka Györgyöt 1945. augusztus 17-én előzetes letartóztatásba helyezte a politikai rendőrség. A kecskeméti népbíróság szeptember 15-én hat hónapra ítélte, amit a NOT 1946. május 13-án helyben hagyott, ennek ellenére 1946 nyarán is internálótáborban volt.

3.2 A rendőrségi fogda és a tífusz áldozatai

A rendőrség a városházán kezdte meg a működését, a foglyokat a városháza pincéjében tartották fogva. A nemzeti bizottság 1945. május 18-i ülésén dr. Nagy László (PDP) elmondta, hogy a törvényszéki foglyok között öt kiütéses tífuszos volt, közülük két fő elhunyt. Kijelentette, hogy a járványt meg kell fékezni. Erre dr. Rotschild László rendőrorvos elmondta, hogy a rendőrségi fogdában mikor a kiütéses tífusz megjelent, alaposan kitakarítottak és fertőtlenítettek, még a vakolatot is lecserélték, így a rendőrségi fogdában megszűnt a járvány. A törvényszék fogdájában terjedt a járvány, miután átvettek több politikai foglyot. Ennek az lehetett az oka, hogy a törvényszéken korábban szovjet katonák voltak elszállásolva, ezért ott is nagyobb takarításra és fertőtlenítésre lett volna szükség. Ezzel szemben a törvényszéki orvos szerint a politikai foglyok hurcolták át a tetvekkal a járványt a rendőrség fogdájából a törvényszék fogdájába, mikor oda kerültek a foglyok. Rotschild szerint a rendőrségi fogda tiszta „*mint egy zárda*”, ezért meg tudják fékezni a járványt. Dr. Nagy László hozzátette, mikor a rendőrségi fogdában járt látta, hogy milyen nagy a zsúfoltság, ezt szerinte csökkenteni kellene.¹¹⁶²

Dr. Dékány Pál a Kecskeméti Államügyészség elnöke 1945. június 7-én írt jelentést a KNB-nek. Előadta, hogy miután megkapták a szovjet katonaságtól a törvényszéki fogházat, rendbe tették, fertőtlenítették és 1945. április 17-én a törvényszéki foglyokat átvitték ide a rendőrségről. Alaposan fertőtlenítettek, ennek ellenére május elsején Schuszter Mátyás politikai fogolynál megjelent a kiütéses tífusz. Ezt követően még öt fogoly került ezen betegség gyanújával kórházba. Ezek után mindent megtettek, hogy fertőtlenítsék a fogházat. Az alapos intézkedések sikeresek voltak, mert az utolsó megbetegedés május 18-án volt, dr. Tóth Ernő tisztifőorvos politikai foglyon. Az öt megbetegedett közül hárman meghaltak. A hat fő, akik megbetegedtek: Schuszter Mátyás és dr. Tóth Ernő május elsején jelentkeztek

¹¹⁶¹ BKMÖL, XXV. 18. 123/1946 és 549/1949. Lábodi József ügye

¹¹⁶² BKMÖL, XVII/46. 22. doboz

orvosi vizsgálatra, Farkas József május 4-én, Koncz András május 7-én, Bernáth Zsigmond május 11-én, Lipóczy János május 12-én. A foglyok valamennyien április 28-án kerültek át a fogházba a rendőrség fogdájából. Ezen betegség lappangási ideje 7-14 nap. A helyettes fogházorvos szerint a kór a helyi rendőrség fogdájából került a fogházba. A rendőrség fogdájából került a járványkórházba kiütéses tífusz miatt Faragó Sándor és Kovács Ferenc is március 20-án, Masur Károly március 30-án. A rendőrségi fogdából átkerültek ezért alaposan fertőtlenítették.¹¹⁶³

A nemzeti bizottság június 16-i ülésén dr. Rotschild László rendőrorvos kijelentette, hogy amióta ő vezeti a rendőrségi fogdát, nem fordult ott elő tífuszos megbetegedés. Elutasította az államügyész vádjait, és azt állította, hogy náluk a legnagyobb tisztaság van. Bánó Mihály elmondta, hogy meghívására a nemzeti bizottság több tagja is megtekintette a fogdát, de ellenőrizték a Belügyminisztériumból is, és a népjóléti miniszter is személyesen járt ott, és ők mindent rendben találtak. Szerinte az államügyész rájuk akarja hárítani a felelősséget. Azt javasolta, hogy állítsanak fel egy bizottságot, amely kivizsgálja az esetet.¹¹⁶⁴

Június 18-án a KNB felhívására a rendőrségi fogdában közegészségügyi és köztisztasági szemlét tartottak, mely során megállapították, hogy a fogdában kifogástalan rend és tisztaság volt. A megkérdezett foglyok sem panaszkodtak. Dobák tisztifőorvos és még két másik orvos és további két fő volt jelen a szemlén.¹¹⁶⁵

Kovács Bálint is foglalkozik visszaemlékezésében a fogdával. Eszerint a „*város hangulatát rontotta a rendőrség ténykedése. [...] A hírek szerint 16 ember halt meg a rendőrségi börtönben úgy, hogy a véresre vert embereket bedobták olyan cellába, ahol nem volt semmi bútor. Én is temettem ilyen embert. [...] November vége felé már ott volt Paczolay György nagykőrösi lelkész és Gesztelyi Nagy László kamarai igazgató. Paczolay elmondta, hogy nagyon megverték és Bibliájából idézték Jób könyvéből szemet-szemért, bőrt bőrért. Őket is látogathattam, sőt egy idő után még azt is megengedték, hogy ebédet vihessünk nekik. A gyülekezet családjai vállalták a kosztot. Egyébként mikor a gondnokot megkérdeztem, hogy mi újság, azt felelte, olyan ez a fogház, mint a szanatórium, mert csupa úriember van itt.*”¹¹⁶⁶

Dr. Dékány Pál, az államügyészség vezetője 1945. október 6-án írt a nemzeti bizottságnak. Kifejtette, hogy a törvényszéki fogházban 300 rab van, de alig van élelmük és tüzelőjük a rabok számára. Nincs tartalékuk, ezért élelmiszerre van szükség, a tüzelőhöz pedig

¹¹⁶³ BKMÖL XVII/46. 98/1945.

¹¹⁶⁴ BKMÖL, XVII/46. 22. doboz

¹¹⁶⁵ BKMÖL XVII/46. 113/1945.

¹¹⁶⁶ Kovács 2006: 31-32. Kovács Bálint a vele készített interjúban elmondta, hogy a fogdában rettenetes állapotok uralkodtak. A foglyok fűtetlen cellákban voltak télen is. Amikor meglátogatta Paczolayt és Gesztelyit „*a farzsebben mindig vittem nekik egy üveg barackpálinkát, azzal fűtötték magukat.*” Rigó 2009: 30.

fogatra, mert a rabok kitermeltek sok fát, de annak nagy része a várost illeti, a maradékot pedig fogat hiányában nem tudták beszállítani. A rabok ágy híján, a szalmán feküdtek.¹¹⁶⁷

A Szociális Misszió tagjai 1945. november 20-án meglátogatták a rabokat a törvényszéki fogházban, majd a Nemzeti Segély vezetőségéhez fordultak, mert három nőt majdnem teljesen ruhátlanul, hat férfit mezítláb, három férfit kabát nélkül találtak és számukra kértek ruhákat és cipőket.¹¹⁶⁸

Az ügyészség jelentése szerint 1945 januárjában a fogdában lévők napi átlagos létszáma 230 fő volt, ebből a 115 politikai fogoly volt.¹¹⁶⁹ A következő adat szerint, 1946 szeptemberében a városi törvényszéki fogházban a fogvatartottak napi átlagos létszáma 221 fő ebből 81 fő volt a politikai fogoly.¹¹⁷⁰ Decemberre a fogvatartottak száma 284 főre nőtt, ebből 60 fő volt a politikai fogoly.¹¹⁷¹ 1947 februárjára a létszám 341 főre nőtt, de ebből már csak 28 fő volt politikai fogoly. Ezt követően csökkent a foglyok száma. Összességében megállapíthatjuk, hogy a politikai foglyok száma és aránya 1945 januárja és 1947 februárja között folyamatosan csökkent a Kecskeméti Törvényszék Fogházában.

3.3 A rendőrség fizetésének kiegészítése

A KNB 1945. április 20-i ülésén Bánó beszámolt arról, hogy a kecskeméti rendőrség felszámolt egy 55-60 tagból álló bandát, amely Hetényegyháza környékén garázdálkodott félig orosz, félig magyar ruhában voltak a tagjai és fegyvereik is voltak. A tagok között több nyilas és SS-tag is volt. Majd Bánó ismertette az ellenőrző bizottság beadványát, amelyben a rendőrség által lefoglalt közellátási cikkek után érdeklődtek. Bánó erre azt mondta: *„elismerem, hogy a rendőrség elkobzott minden olyan árut, amelyet engedély nélkül akartak Budapestre, vagy más városba elszállítani. A lefoglalt készletről a közellátási hivatalt értesítettük azzal, hogy az áru már romlásnak indul, ezért engedélyezze annak kiosztását. Mielőtt megkaptuk az engedélyt, 1/2 kg-ként kiosztottuk a rendőrségnek.”* Bánó ezt azzal indokolta, hogy nagyon alacsony a rendőrök fizetése és nem tudnak másként húst vásárolni. Ezek után Reiszmann Gyula (PDP) arra kérte Bánót, hogy engedje meg, hogy az ellenőrző bizottság betekinthesse a rendőrség raktárába. Ezt Bánó nem engedte meg, majd kijelentette, hogy *„ígéretet teszek, hogy amint a rendőrség elegendő fizetést kap, olyan intézkedést fogok*

¹¹⁶⁷ BKMÖL XVII/46. 636/1945.

¹¹⁶⁸ BKMÖL XVII/46. 691/1945.

¹¹⁶⁹ BKMÖL, IV. 1926. 1/1946.

¹¹⁷⁰ BKMÖL, IV. 1926. 158/1946.

¹¹⁷¹ BKMÖL, IV. 1926. 323/1946.

tenni, amellyel mindenki meg lehet elégedve.” Ezt a sajátos választ elfogadták a bizottság többé-kevésbé megfélemlített tagjai.

Az 1945. május 24-én tartott pártközi értekezleten részletesen foglalkoztak a rendőrség körüli botrányokkal is, aminek sokak szerint a rendőrök nagyon alacsony fizetése volt az oka. Kovács Jenő (SZDP) elmondta, hogy *„a rendőrséggel szemben nagyon, de nagyon sok kifogás merül fel; elkobzandó árukat kiosztanak maguk között. Mondhatnám, hogy a legtöbb vád a rendőrséget támadja.*” Elismerte, hogy a rendőrök sokat dolgoznak és nagyon alulfizettek, ezért a városnak kellene kiegészíteni az állami fizetésüket. Tóth László polgármester erre azt válaszolta, hogy így is többet ad a város a rendőrségnek, mint amennyi pénz a rendelkezésre áll. Elmondta, hogy *„legutóbb egy ülésen voltam, ahol majdnem minden szónok a rendőrséget kritizálta, egy volt aki mentette, és azt a mentséget hozta fel, hogy nekik van a legalacsonyabb fizetésük.*” Dr. Nagy László (PDP) kijelentette, hogy a rendőrség valahol lefoglalt 30 mázsa kékkövet, a tulajdonosnak visszaadtak 5 mázsát, a többit a rendőrök szétosztották egymás között, és most drága áron árulják. Sztraka József (MKP) kijelentette, hogy nem így volt. Elvették attól, akiknek sok van, mert mindenkinek kell permeteznie. Bánó Mihály kiosztotta a rendőrök között a kékkövet kilónként 4,1 pengős áron, azoknak a rendőröknek, akik igazolták, hogy van szőlőjük. Dr. Nagy László ezt követően megkérdezte, hogy az elkobzott kékkövet miért nem a közellátás osztotta szét. Végül a polgármester azt javasolta, hogy a nőtlen rendőröknek bérként 500, a házasoknak 700 pengőt fizessenek. Ezt a javaslatot elfogadták a pártok.

Ugyanezen a pártközi értekezleten foglalkoztak a rendőrség személyi állományának politikai összetételével is. Tóth László polgármester elmondta, hogy Bánó hétfőn magához kérte a pártok vezetőit és a rendőrség vezető karának kiegészítését kérte a pártok között paritásos alapon. Dr. Nagy László kijelentette, hogy a nemzetgyűlésen panaszkodtak, hogy hibák vannak a rendőrségben. Úgy találták, hogy a hibákat úgy tudják kiküszöbölni, ha minden párt egyformán képviselve lesz a rendőrségen belül. Kovács Jenő erre hozzátette, hogy *„Bánó a rendőrtisztikar kiegészítését kívánta.*” Csak 8-10 emberről van szó, szerinte minden párt ajánljon öt-öt főt és majd azok közül választ Bánó. Reizsmann Andor (FKgP) hozzátette, hogy egy listát kellene összeállítani arról, hogy a rendőrség dolgozói milyen párt tagjai. Kovács Jenő kijelentette, hogy *„mi elismerjük, hogy a rendőrség tagjai között a szociáldemokrata és a kommunista párt van túlsúlyban.*” Ugyanakkor rákérdezett, hogy amikor szervezték a rendőrséget a többi párt, miért nem küldte rendőrségbe a tagjait. Pulai István (NPP) szerint külön kell választani a pártokat és a rendőrséget. A rendőr munkáját és tetteit kell figyelembe venni, és nem a pártállását. *„Pl. a napokban bejön az Ellenőrző*

Bizottsághoz egy asszony, akit valami kihágás miatt alaposan elverték a rendőrök. Hát miért kellett azt a nőt elverni?” Tompos Sándor (MKP) szerint ki kell szórni a régi csendőröket a rendőrségből, mert ez a fő probléma. Imre Gábor rendőrtanácsos erre kijelentette, hogy nincs baj a volt csendőrökkel, ők a „legszelídebb emberek.” Elmondta, hogy Bánó naponta figyelmezteti a rendőröket, „hogyan kell egy demokrata embernek, illetve rendőrnek a közönséggel bánni. Az is parancsba volt már adva, hogy nem szabad senkit bántani, de hát akad néha a rendőrök között, aki megfélemlít rólá.” Szabó Gyula (NPP) szerint a felsőbb szervekhez kell fordulni és kivizsgálást kell kérni, mert „nem engedhetjük meg a kínzást, nyíltan ki kell állnunk a kínzás ellen.” Imre Gábor azt javasolta, hogy ne tegyenek egyelőre jelentést a pártok, beszámol majd az értekezleten elhangzottokról Bánónak, és ígéri, hogy megszüntetik az ilyen anomáliákat. Dr. Révész László hozzátette, hogy azt is jó lenne tolmácsolni Bánónak, hogy az elfogatások elővigyázatosabban történjenek.¹¹⁷²

A nemzeti bizottság június 19-i ülésén is foglalkozott a rendőrségen dolgozók alacsony fizetésének az emelési lehetőségeivel. Bárd Dezső a rendőrség részéről azt javasolta, hogy a rendőröket magasabb fizetési osztályba kell léptetni és akkor többet keresnének. Dr. Rotschild László rendőrorvos (MKP) megjegyezte, hogy „*sehol az országban nincsen ennyi orosz, mint városunkban, ezért a rendőrség feladata is igen nehéz és ha nem fizetik meg rendőreinket jól, nem lesz kedvük és hogyan tudják fenntartani a rendet, különösen most mikor itt a rengeteg visszavonuló csapat.*” A fizetési osztályokat szerinte is revízió alá kell venni. Imre Gábor a rendőrség részéről kijelentette, hogy az állam 130 rendőrnek ad fizetést, de Kecskeméten 300 rendőr van. A 130 felettieknek semmit nem ad az állam. Bárd Dezső kijelentette, hogy mind a 300 rendőrnek rendes fizetést kell adni. Imre Gábor azt javasolta, hogy a kormány emelje fel a fizetett rendőrök számát. Rotschild szerint a szórakozóhelyeken, kocsmákban 1, 2, 3, pengős rendőrbélyegeket kell bevezetni, ez biztosítaná a bérpótlékot. Reiszmann Andor (FKgP) azt javasolta, hogy rendezzenek gyűjtést a városban. Sztraka József (MKP) pedig azt, hogy a mozik a vasárnap 11 órai előadásának a bevételét adják a rendőröknek.¹¹⁷³

Bánó Mihály nem egyszer elég sajátos módon igyekezett segíteni a rendőrök anyagi helyzetén. Az egyik kirívó eset az volt, amikor a Jugoszláviából kitelepített svábokat rabolta ki Kecskeméten. Imre Gábor nyugalmazott rendőr alezredes visszaemlékezésében írta le a sváb holmik elrablásával kapcsolatos emlékeit: „*1945. évben Jugoszláviából egy vonatszerelvénnel kitelepített svábok érkeztek Kecskemétre, útirányuk Németország volt.*

¹¹⁷² BKMÖL, XVII/46. 22. doboz

¹¹⁷³ BKMÖL, XVII/46. 22. doboz

Bánó Mihály rendőr-főkapitányi hatáskörében ismeretlen elgondolás alapján feltartóztatta a vonatszerelvényt és a többszáz családot gyermekkel együtt, a deportálás idejéből rossz emlékü téglagyárba telepítette. Ebben a rendőrség hatáskörébe nem tartozó akcióban a városi rendőrkapitányságnak nem volt szerepe. Teljes egészében a politikai osztály hajtotta végre. Miért történt ez? Bácskai németek elleni ellenszenvre, bosszú a deportáltakért? Nehéz erre választ adni. Kb. egyheti visszatartás után valószínű felsőbb parancsra, az ezer főt számláló kitelepítettet útba indította Németországba, az eddig magukkal hozott értékek és felszerelés nélkül. A visszatartott felszerelés több nagy raktárhelyiséget töltött meg és nagy értéket képviselt. Ez a rossz emlékü vagyonelkobzás hosszú ideig foglalkoztatta a város lakosságát és a felettes hatóságokat is. A visszatartott értékeket Bánó Mihály kiosztotta, részben a rendőrség rászoruló tagjainak és a menekült lakosságnak. A Belügyminisztérium igazolásra szólította fel, azzal érvelt, hogy a mivel a Belügyminisztérium nem ad fizetést a rendőröknek, ezért a sváb holmik egy részét kötelességének tartotta juttatásnak felhasználni.”¹¹⁷⁴

Bánó Mihály 1945. szeptember 24-i leváltását követően a nemzeti bizottság november 16-i ülésén Kalász László (SZDP) felolvasta az interpellációját a rendőrséggel kapcsolatosan.¹¹⁷⁵ Eszerint a rendőrség milliárdos értékeket szerzett meg és osztott szét tagjai között. *„A legjobb tudomásom szerint először a sváb holmikból a rendőrség szolgálati jegyekkel megközelítően 200 estben a rendőrség tagjainak itt-ott a szükségletnek megfelelő, tényleg jogos igényeket elégítette ki, de nagyon sűrűn a mai kifosztottságunk dacára, egy-egy illető igen tekintélyes értékű kiutaláshoz jutott.”* Kéri az ügy kivizsgálását és azt, hogy akik nagymennyiségben nagy értékű holmit kaptak, azokat vonják be. A demokratikus rendőrség tekintélyét meg kell védeni. *„Hetek óta a városban mindenfelé beszélnek, hogy a rendőrségen valóságos rablógazdálkodást folytatnak, az elkobzott sváb holmikkal és a bűnjelekkel. A rendőrség jogtalanul maga között osztja szét, teljesen önhatalmúlag.”* A kiutalások másolatát a nemzeti bizottság is megvizsgálta, melyből kiderül, hogy egyes rendőrök jogtalanul nagy mennyiségű holmikhoz jutottak, majd a Nemzeti Segélytől is igényeltek és kaptak kiutalást.

¹¹⁷⁴ Bálintné – Szabó: 87-88. o.

¹¹⁷⁵ Bánó ügye az országgyűlésben is felmerült. Futó Dezső a Független Kisgazdapárt országgyűlési képviselője, a Kis Újság munkatársa interpellálta Rajk László belügyminisztert a Bánó ügyben 1946. február 27-én. Ebben kijelentette, hogy Bánót több ember meggyilkolása és agyonkínzása terheli. Bánó rendszeresen verte és szadista módszerekkel kínozza a rendőrségre behurcolt embereket, azt is kiemelte, hogy a kihallgatottak 80 százaléka dobhártyarepedést, sérvet, vesesakadást kapott. Futó felsorolta Bánó tettestársait, és azt is megemlítette, hogy a beidézeteket anyagi javaikból is igyekeztek kiforgatni. Rajk László belügyminiszter több mint egy hónappal később, május 2-án válaszolt, amiben csak annyit ígért, hogy kivizsgálják az ügyet. A választ Futó Dezső elfogadhatatlannak minősítette. Heltai 1990: Kecskeméti Lapok május 17.

Kovács Jenő felolvasta a névsort, hogy a sváb holmiból kinek mit osztottak ki. Hozzávetőlegesen 200 olyan eset volt, „*amikor a segítség nem a közcélt szolgálta.*”

Jelen volt az ülésen Demédy Lajos rendőr őrnagy is, aki ekkor már az új kecskeméti főkapitány volt. Elmondta, hogy mindez sérti a rendőrség tekintélyét, ahol szerinte nem történt hiba, csak a Nemzeti Segélynél, ahol nem vizsgálták meg a kérelmezők rászorultságát. Kérte a nemzeti bizottságot, hogy az interpellációval ne azonosítsa magát, majd bizottságot alakítottak az ügy kivizsgálására. A nemzeti bizottság hosszasan foglalkozott ezzel az üggyel.

November 25-én készült el a nemzeti bizottság véleményező bizottságának jegyzőkönyve a rendőrségen kezelt idegen holmik ügyében. Az áttekintett 157 db rendőrségi szolgálati jegy és átvételi elismervény, valamint a Nemzeti Segély elnöksége által átadott kiutaló jegyzékek áttekintése alapján megállapították, hogy a javak kiosztásánál nem tartották be a törvényes rendelkezéseket, amelyek az ilyen holmik kiutalását szabályozzák. Azt javasolták, hogy az államügyészségnek kellene az ügyet kivizsgálnia.

November 30-án a nemzeti bizottság tárgyalta az előző jegyzőkönyvben foglaltakat. A bizottság megállapította, hogy szabálytalanul osztották szét a rendőrségnél lefoglalt holmikát. Reizsmann Andor (FKgP) megjegyezte, hogy „*feltétlenül bizonyos, hogy egyesek nagyon sokat kaptak a sváb holmiból. A szétosztott dolgok nem bűnjelek, hanem a sváboktól elkobzott dolgok.*” Kalász László (SZDP) szerint, mivel a svábok augusztus 26-án érkeztek Kecskemétre az előtte kiosztott holmik nem származhattak a sváboktól. Nem a rendőrséget mint testületet akarja támadni, de egyes személyek túl sokat kaptak. A rendőrség vette igénybe a Nemzeti Segély kiutalásait is. Kifejtette, hogy „*hozzájárul ahhoz, hogy egy rendőr, vagy egy közalkalmazott 1 drb. dunnát igénybe vegyen de, hogy 67 és 104 darabot kapjon egy magányos ember, vagy nő afelett napirendre nem térhet.*” Kijelentette, hogy ha a nemzeti bizottság is „ad acta” akarja tenni az ügyet, akkor maga is bűnös.

Sztraka József (MKP) szerint nem biztos, hogy be kell vonni az ügyészséget. Azt javasolta, hogy a Nemzeti Segély vonja vissza a kiutalásokat, és osszák el újra azokat. „*Egyébként is a sváboktól elszedett holmi oly nagy mennyiségű, hogy amikor Erdei belügyminiszter úr itt járt, utasította a rendőrséget, hogy valamilyen formában ossza szét.*” Reizsmann Andor (FKgP) szerint sokan már eladták vagy elcserélték a sváb holmikát. Erre P. Buzogány Lajos (FKgP) kijelentette: „*A lényeg, hogy jogszerű volt-e a sváb holmik elkobása, van-e rá rendelet? Jogosan kerültek-e a holmik a Nemzeti Segélyhez és jogosan osztották-e ki azokat?*” Reizsmann Andor (FKgP) azt javasolta, hogy ne vigyék az ügyet magasabb fórumok elé. Azoktól, akik nem szolgálták rá a kiutalásra, vissza kell venni. Básti Ágoston (MKP) szerint a Kecskeméti Lapokban megjelent cikk a rendőrségről sértő, ezért a rendőrség már

megindította a sajtópert. A rendőrség hírnevére ügyelni kell. Nem az igénylő rendőr a bűnös, hanem az, aki elrendelte a javak kiosztását. Kalász László (SZDP) szerint az a baj, hogy az igénylések nagy részénél nincs odaírva, hogy használatra. Nem az újságírók kellene megbüntetni azért, mert leírta az igazságot. P. Buzogány Lajos (FKgP) ismét rákérdezett, a lényegre: „*Mi alapján vették el a sváboktól a dolgaikat?*” Dr. Nagy László (PDP) kijelentette, hogy „*nincs rendelkezés, mely az elszedésre és kiosztásra jogot adott volna.*” Azt javasolta, hogy a szétszortott holmik azonnal gyűjtsék össze a juttatásban részesültektől, utána a kormánytól kell megkérdezni, hogy mi legyen a holmik sorsa. Ha nincs rendelet, a nemzeti bizottság nagy felelősséget vállal magára. Azt is kimondta, hogy nem vizsgálhatják felül azok a hibát, akik elkövették azt. Sztraka és Básti szerint a nemzeti bizottság nem várhat a kormány döntésére, mert az embereknek most van szükségük ezekre a holmikra.

Erre dr. Nagy László ismét megjegyezte, hogy ő és a pártja nem támogatja, hogy a rendőrség vizsgálja ki a saját hibáit, és a javak kiosztásához sem járul hozzá rendelkezés nélkül. „*Nem hajlandó ahhoz sem hozzájárulni, hogy bűnös embereket futni hagyjanak.*” Az államügyészségnek kell kivizsgálnia az ügyet. „*Látja, hogy hiba van, mert a bevitt emberekről leszedett ruhákat is kiutalták és a bűnjeleket is. Nem lehet az sem, hogy Dozler úr és társai utasítására holmik utaljanak ki.*”¹¹⁷⁶ Kalász László is azt javasolta, hogy az ügyet az ügyészségre kell áttenni. Végül a nemzeti bizottság 6-8 arányban úgy döntött, hogy az ügy kivizsgálására a Belügyminisztériumot kéri fel.¹¹⁷⁷

A nemzeti bizottság elnöke írásban kérte a belügyminisztert 1946. január 20-án arra, hogy indítson vizsgálatot a kecskeméti rendőrségnél a sváb holmik ügyével kapcsolatosan. Levelében leírta, hogy „*a helybeli Nemzeti Segély kérésére a helybeli rendőr-főkapitányság a sváboktól elvett holmik átadta. Azonban ez olyan visszás körülmények között történt, hogy e mellett a nemzeti bizottság nem mehet el szó nélkül. Minthogy az ügyben megnyugtató döntés csak Miniszter Úr közbenjöttével érhető el, szíveskedjék a kecskeméti rendőr főkapitányságnál vizsgálatot indítani az irányban, hogy a svábhalmik átadása és kezelése a megfelelő formákban történt-e.*”¹¹⁷⁸

Az is előfordult több esetben is, hogy a rendőrség a letartóztatott személyek ingóságait lefoglalta, majd eltulajdonította. Hencz János fogvatartott 1946. április 9-én írt a NOT-nak. Ebben kifejtette, hogy tanúkkal tudja igazolni, hogy az összes ruhájukat bevitték a rendőrség raktárába, ahonnan azok eltűntek. Kimutatást is mellékelte az ingóságokról, amiket lefoglaltak

¹¹⁷⁶ A népbírói részénél Hencz János is azzal vádolta meg a politikai rendőrséget, hogy ellopták a javaik jelentős részét.

¹¹⁷⁷ BKMÖL, XVII/46. 22. doboz

¹¹⁷⁸ BKMÖL XVII/46. 616/1945.

nála. Hencz leírta: „Tény az, hogy feleségem és fiam őrizetbe vételével egyidejűleg a Németországból visszahozott összes értékeinket, a kecskeméti politikai rendőrség a rendőrségi raktárba szállította be.” Hencz szerint az értékek eltűnéséért Dános Endre, a politikai osztály helyettes-vezetője, a raktárosok és a beszállítást végző nyomozók a felelősök, mert az értékek nagy része eltűnt, ellopták. Hencz leírta: A „demokratikus államrendőrség kecskeméti politikai osztálya tudatában van mindazon értékeknek melyet tőlünk elvettek, és ez készítette dr. Dános urat arra, hogy idős Hencz Jánosnét internáltassa, így adódott mód és lehetőség arra, hogy a Hencz család értékeit eltulajdonítsák. Hogyan lehetséges az, hogy a Henczék tulajdonát képező értékeket a rendőrségen „csáki szalmajaként” kezelték. [...] Dr. Dános Endre úr ki úgy látszik a Demokráciát úgy értelmezi, hogy egyesektől mindent el kell venni és hogy a kifosztottak ne kereshessék a tőlük jogtalanul elvett értékeket, hát egyszerűen dr. Dános úr hatalmi joga lehetőséget [ad – beszúrás R. R.] arra, hogy a kifosztott feleket internálja. Dr. Dános úr azt hiszi, ha ő a feleségemet ütőkártyaként kezében internálva tartja, akkor talán nem merem az értékeinket rajtuk követelni. [...] Emiatt adódott elő, hogy ilyen és hasonló esetek folytán a demokratikus nemzetgyűlés előtt is rámutattak arra, hogy a kecskeméti rendőrségen több százezer arany pengőnek megfelelő értékek tűntek el.”

Több forrás egybecsengése alapján megállapíthatjuk, hogy Bánó Mihály városi rendőr-főkapitányként a jogi és törvényes kereteket felrúgva több esetben is hagyta, hogy a politikai rendőrség munkatársai kíméletlenül bántalmazzák a város lakóit és hajtsanak végre irracionális, javakat szerző akciókat, amik ebben az időszakban nem voltak egyedi esetek.¹¹⁷⁹ A Bánó család 1945-ben megszerezte az új hatalom több fontos pozícióját is. Bánó Mihály édesapja, Bánó Alajos a rendőrség áellenőrző osztályának lett a vezetője,¹¹⁸⁰ testvére, Bánó Magda az MKP titkára majd propagandistája.¹¹⁸¹ Néhány hónap leforgása alatt megszerezték a legfontosabb hatalmi pozíciókat a városban. Miután Bánó Mihályt kinevezték a rendőrség parancsnokává, a rendőröket a Szovjet Katonai Parancsnokság látta el fegyverekkel.¹¹⁸²

¹¹⁷⁹ A főállamügyész 1945. szeptember 24-én jelentést írt a Szövetséges Ellenőrző Bizottság Pest megyei Kirendeltségének a budapesti politikai rendőrség tevékenységéről, ebben kifejtette, „hogy az új feladatokra a régi személyzet használhatatlansága miatt új, tapasztalatlan gárdát kellett összekovácsolni. Zömük ellenálló volt vagy olyan megbízható egyén, akiknek elkötelezettsége nem kétséges. A főállamügyész-helyettes az apparátus negatívumait is hangsúlyozta: olyanok is voltak közöttük, akiket csak a bosszúvágy és más „nemtelen” indulatok vezettek, így „... kapzsi kereseti lehetőség, szadisztikus ösztönöknek és hajlamoknak a kielégítése...” stb. Már 1945 legelején előfordultak „meg nem engedett cselekedetek”, s mindez tükrözte a központi irányítás fogyatékosságait. [...] Sokakat hetekre-hónapokra őrizetben tartottak, értelmetlenül titkolóztak, s az ilyen törvénytelen ségekkel szemben nehéz volt a fellépés.” Botos – Gyarmati – Korom – Zinner: 87. o.

¹¹⁸⁰ Kecskeméti Lapok, 1945. augusztus 26. 1. o.

¹¹⁸¹ BKMÖL, XXIV. 101. 256/1947.

¹¹⁸² Kecskeméti Lapok, 1945. január 11. 4. o.

3.4 Bánó Mihály rendőrfőkapitány vagyonszerzési törekvései

Bánó Mihály a város rendőrparancsnokaként a vagyoni helyzetét is igyekezett mihamarabb megszilárdítani. Ez nem volt egyedüli eset, Palasik Mária bemutatja, hogy Gyömrőn és környékén a rendőrség nagy mennyiségben kobzott el a lakosságtól különféle értékeket, amik eltűntek a rendőrségről.¹¹⁸³ Azt is megjegyzi, hogy „*a rendőri intézkedések során lefoglalt tárgyakra való gondoskodás országszerte problémát jelentett.*”¹¹⁸⁴ Az így lefoglalt tárgyak kezelését a Belügyminisztérium is igyekezett szabályozni. Bánó ügyében Papolczy Tibor az Elhagyott Javak Kormánybiztossága (EJK) vezetője 1947. március 31-én írt levelet Budapestre dr. Földes Imre helyettes kormánybiztos, miniszteri tanácsosnak. A levelet azért küldte az ügy teljes dokumentációjával, hogy Földes az ügy kényességére való tekintettel saját belátása szerint dönthessen.

Bánó Mihály halálát követően testvére, Bánó Magda az MKP korábbi helyi titkára (1946-ban az MKP propagandaosztályának vezetője, 1946 októberétől az MKP városi vezetőségének tagja) 1946. július 8-án kéréssel fordult Papolczy elődjéhez, és kérte, hogy a testvére révén birtokában lévő ingóságokat utalják ki számára.¹¹⁸⁵ E kérelemhez 1946. november 28-án csatlakozott a másik testvér, Bánó István is, aki a kecskeméti rendőrség politikai osztályának a munkatársa volt, és az ingóságokat együtt kérték használatra. Az igényelt ingóságok ügyében Papolczy nyomozásba kezdett és összegezte tapasztalatait.

Bánó Mihály rendőrfőkapitány 1945. július 16-án a polgármestertől levélben kérte, hogy a leltárba foglalt beadványában leírt ingóságokat, melyek különféle helyekről kerültek hozzá, utalja ki neki használatra. A levélhez mellékelte a leltárt, és megjegyezte, hogy a javak elhagyottak, illetve háborús bűnösökéi voltak. Lakásában a helyiségeket külön-külön sorolták fel, a bennük található elhagyott javakkal együtt: a konyhát (edények, bútorok, sok-sok minden) az éléskamrát a cselédszobát, az előszobát (jégszekrény, képek), a fürdőszobát, az ebédlőt, (12 szék, két puff) a kombinált dolgozószobát (négy asztal, 16 darabos és egy 11 darabos kávé készlet, 8 darabból álló aranyozott teás készlet, egy 13 darabos porcelán készlet, 50 darab tányér, 67 borospohár, szobrok, vázák, japán faragványok, 34 darab kép). Továbbá a leltár alján lettek feltüntetve a korábbi polgármester, dr. Liszka Béla egykori

¹¹⁸³ Palasik 2010: 142–147.

¹¹⁸⁴ Palasik 2010: 146.

¹¹⁸⁵ Bánó Mihály 1946. július elsején motorbaleset áldozata lett. Bánó motorkerékpárral utazott Budapestre és a cikk szerint egy lovas kocsiról lelépő férfinek ütközött és halálos baleset érte. Heltai szerint a városban az a hír járta, hogy „*egy kifeszített drótkötéllel tették el láb alól a kellemetlenné vált*” Bánót. Heltai 1990: május 18. Az MKP kecskeméti titkára jelentette, hogy 1946. július 4-én Bánó Mihály temetésén kb. 2000 főnyi tömeg gyűlt össze, amelyen a rendőrség, az MKP és az SZDP is részt vett. PMA 34. fond 55. ö. e.

bútorai, amelyek jelenleg az asztalosnál találhatóak és javítás alatt állnak: három politúros szekrény, egy ebédlő szekrény, egy vitrin, egy festett szekrény, egy kis politúros szekrény, egy íróasztal, egy asztal, kilenc fotel, egy láda és egy konyhakredenc.

Papolczy 1947. február 26-án megállapította, hogy *„melyek azok az ingóságok, amelyek jelenleg a kérelmező birtokában vannak, amelyeket 1945-tel szemben csak 1946 novemberében kértek használatukba adni.”* A két leltár között jelentős eltérés mutatkozott. Az 1945-ös leltárban jóval több dolog volt, mint az 1947. február 26-osban. Papolczy kifejtette: tudomása van arról, hogy Bánó Mihály az általa önkényesen igénybe vett ingóságok egy részét budapesti lakásának berendezésére szállította el. Papolczy mellékelte a leltárakat is és kérte a jogi osztály véleményét.

Bánó Mihályhoz kapcsolódóan a levéltári anyagok között található két másik ügy is. Az egyik egy 1945. október 9-i átadási-átvételi jegyzőkönyv, amelyet közjegyző hitelesített. Bőjthe Vilmos bérelte a belvárosi, főtér melletti Arany János u. 4. alatti lakást, amelyet a lakáshivatal végzéssel Bánó Mihálynak adott át. Bánó az igazolása során már 1945. januárjában ezt a címet adta meg. Bánó használatra átvette Bőjthe Vilmosnétól az itt hagyott bútorokat, amelyeket a megállapodás szerint később majd visszaad neki. A használati díj fizetésétől a felek eltekintettek, mert Bánó Mihály a bútorok éppen tartásának kötelezettségét vállalta. Bőjthe Vilmosné Bánó Mihály halála után egy nappal 1946. július 2-án bejelentést tett az EJK-ra. Bejelentette, hogy a belvárosi, Arany János u. 4. alatti lakásába Bánó Mihály 1945. január 7-én akkori rendőrfőkapitány beköltözött az ő beleegyezésével, és ő reá bízta a lakásban maradt ingóságokat. Később Bánó Mihály meggondolta magát, és a lakáshivatalnál a lakást ingóságokkal együtt kiigényelte úgy, hogy a tulajdonos itt volt Kecskeméten lakás és bútorok nélkül. *„Később megegyeztünk kényszerből és kaptam vissza az ottmaradt bútorokból.”* Jelenleg is sok dolog maradt még a lakásban. Ezeket felsorolja és kéri, hogy ezeket adják vissza neki.

Bánó halála után 1946. július 8-án a volt rendőrfőkapitány lakásán leltárt tartott az EJK. Jelen volt az édesapa, Bánó Alajos, aki kijelentette, hogy visszaadják Bőjthe Vilmosnénak az 1945-ös átadási-átvételi jegyzőkönyvben felsorolt ingóságokat. Bőjthe Vilmosné még egyéb apróságokat is szeretett volna elvinni, de az elhunyt Bánó Mihály édesapja ezt elutasította, mert azok nem szerepeltek a jegyzőkönyvben. További ingóságokat is találtak még a lakásban: székek, asztalok, képek stb., amelyeket be kellett szállítani az elhagyott javak raktárába. Az EJK képviselője megkérdezte, hogy hová lettek azok a javak, amelyek az 1945-ös leltárban megvoltak, most pedig hiányoznak: Bánó Alajos válasza az volt, hogy a fia a jelentkező tulajdonosoknak visszaadott mindent.

Böjthe Vilmosné 1946. augusztus 5-én újabb beadvánnyal fordult az EJK-hoz, ebben felsorolta a további javait, amelyeket a lakásában találtak, de azokat nem adta oda neki Bánó Alajos, hanem az EJK raktárába szállította be, és onnét próbálta visszaigényelni: festményeket, vázákat, könyveket, kályhákat, csillárokat, székeket, edényeket, étkészletet kért vissza.¹¹⁸⁶

Egy másik dokumentum alapján 1945 decemberében Csonti Szabó Margit (Horváth Döme u. 22. lakos) kérte, hogy Bánó Mihály kecskeméti rendőrfőkapitány „lakásairól” szíveskedjenek visszautalni az ő bútorait: a diófa asztalt és sublótot, a tölgyfa asztalt és a telefonasztalt, a zöld gobelin székeket és a rekamiét. Mivel férjhez akart menni, ezekre a bútorokra szüksége volt, és Bánó megígérte a vőlegényének, hogy ezeket a bútorokat kiadja. 1945. december 19-i határozattal ezeket a bútorokat vissza is adták neki.¹¹⁸⁷

A politikai osztály vezetője, Bárd Dezső a Jókai u. 22. szám alatt lakott. 1945. május 29-én ő is igényelt zsidó ingóságok közül egy 3x4 méteres szőnyeget, három festményt Sass Árpádtól. Ugyanezen a napon Bárd testvére, Bárd Zoltán, aki szintén a belvárosi Jókai utcában lakott néhány házzal odébb, a 3/a. alatt, szintén igényelt a zsidó ingóságok közül egy 4x5 m-es szőnyeget és 4 festményt.¹¹⁸⁸ Bárd Zoltán több ingóságot és ingatlan is igényelt.¹¹⁸⁹

3.5 A rendőrség működése és Bánó bukása

1945 nyarán nagy volt az érdeklődés a rendőri állásokra. Augusztusban a Kecskeméti Lapokban adtak fel hirdetéseket, melyekben rendőröket toboroztak, ezért érkezett sok pályázat. A pályázathoz politikai igazolást is be kellett nyújtani, ezeket a nemzeti bizottságtól

¹¹⁸⁶ BKMÖL, XXIV. 101. 256/1947.

¹¹⁸⁷ BKMÖL XXIV. 103/a. 70300/1656.

¹¹⁸⁸ BKMÖL, IV. 1910/c. 1945. 631. doboz 7903.

¹¹⁸⁹ Bárd Zoltán hadnagy 1945. április 5-én kért először konyhai felszereléseket az EJK-tól a „*gettó anyagából*”, ezeket hamarosan meg is kapta havi 1 pengő bérleti díjért. Ezt követően május 28-án átvett dr. Hegedűs Ferenc (Wesselényi u. 10) elhagyott tulajdonából konyha- és szobabútorokat, vitrint, tűzhelyet és képeket, amiért 11,5 pengő bérleti díjat állapítottak meg. (BKMÖL, IV. 1910/c. 7750/1945.) Bárd Zoltán 1945. június elsején kérte, hogy utalják ki számára a Kulcsár Jenő Bánffy u. 10. szám alatti lakását az ott lévő ingóságokkal együtt, mert az eredeti bérlő ismeretlen helyen tartózkodik. A lakás kiutalása előtt leltárt vettek föl az ott lévő ingóságokról, mely 19 tételt, különféle berendezési tárgyakat tartalmazott. A város lakáshivatala 7733/1945. számon kiutalta a kért házat, amelyben három szoba, konyha, előszoba, nyári konyha és pince volt. A bérleti díjat 16,6 pengőben állapították meg. (BKMÖL XXIV. 103. a. 70249/1949.) Tehát Bárd rövid idő alatt „*szerzett*” egy viszonylag tágas házat és ezt egyre értékesebb bútorokkal és kiegészítőkkel igyekezett felszerelni. 1947 februárjában Bárd igényelt egy villany tűzhelyet a városháza raktárából, amit meg is kapott. Bárd ekkor már a belvárosban, a Beniczky Ferenc utca 3. szám alatt lakott. A ház korábban Stein Lajos zsidó személy tulajdonában volt. (BKMÖL, IV. 1928/a, 6. csomó, Jegyzék a zsidó lakásokról, 1944. május 3.) 1949-ben Bárd is kapott kérdőívet, melyben fel kellett ajánlania vételi árat a nála lévő ingóságokra vonatkozóan. Február 28-án Bárd levelet írt az Elhagyott Javakat Felszámoló Ügyosztályhoz, melyben jelezte, hogy az átvett szőnyeget és képeket még 1946-ban visszaadta eredeti tulajdonosának Fischpán Pálnak és kérte, hogy ezt vegyék tudomásul. (BKMÖL XXIV. 103. a. 70019/1949.)

kérték a pályázók, akik főként szegényparasztok és munkások voltak.¹¹⁹⁰ A rendőrpályázók névsorában 109 név szerepelt az egyik dokumentumon. Általában szegény, tanulatlan emberek pályáztak, jórészt földművesek, nem tudták általában, hogy kinek címzik az igazolási kérelmüket az igazolás tárgyában. Általában négy elemivel rendelkeztek, és az SZDP, az NPP vagy az MKP tagságukra hivatkoztak.

1945. április 30-án Bánó Mihály 44. számú napiparancsában a kecskeméti rendőrség munkájának a dicséretéről írt, mert a Belügyminisztérium részéről a belügyi államtitkár és Tömpe András¹¹⁹¹ rendőrfőtanácsos átvizsgálta a kecskeméti rendőrség munkáját, majd *„legteljesebb elismerésüket és dicséretüket fejezték ki a főkapitányság valamennyi ügyosztály munkája felett.”* Megállapították azt is, hogy az itteni rendőrség az országban az elsők közé tartozik.¹¹⁹² Tömpe jelentésében a kecskeméti rendőrség működésére vonatkozóan hibákat is feltárt. Az adminisztrációt is rendben lévőnek találta, ugyanakkor megállapította, hogy sok olyan ügyben hozott határozatot a rendőrség, mely a bíróság hatáskörébe tartozik.¹¹⁹³ Leírta, hogy a bűnügyek terén az anomáliák és nyilvánvaló szabálytalanságok megszűntek, amikor március 1-el visszarendelték szolgálatra dr. Garzó Lajos nyugállományú rendőrfőtanácsost, aki a bűnügyi osztályt vezette. Tömpe szerint a bűnügyi nyomozók nem tudnak megfelelő jelentést készíteni, mert képzetlenek. Azt is megállapítja, hogy az őrizetesek a kezdeti időben hosszabb ideig voltak előzetesben, ekkor már betartották a 2-3 napot, amikorra döntés születik az őrizetes sorsáról. Mindemellett Bánót alkalmasnak tartotta posztja betöltésére.¹¹⁹⁴

Bánó fentebb említett napiparancsában megdicsérte a rendőrség munkáját, és bejelentette, hogy az első szabad május elsején erejéhez mérten megjutalmazza valamennyi beosztottját. A parancs további részében az *„új, demokratikus rendőrség”* elmúlt fél évét értékelte. Kifejtette, hogy *„a felszabadító orosz hadsereg elől elmenekült rendőrség teljesen védtelenül hagyta Kecskemét városát.”* Az új rendőrség *„fegyver nélkül, éjjel-nappal, fizetés, ellátás nélkül, állandó életveszélyben küzdött a lelkes gárda a közrend és a közbiztonság érdekében”*. Végül azzal zárja a parancsot, hogy *„az a fogadalom amit mi az első szabad*

¹¹⁹⁰ BKMÖL XVII/46. 210-537/1945.

¹¹⁹¹ Tömpe András 1945-ben a vidéki politikai rendőrség megszervezésével és irányításával foglalkozott és Péter Gáborral rivalizált, aki a budapesti politikai rendőrséget irányította. Gyarmati 2002: 8.

¹¹⁹² Mint fentebb láttuk, Tömpe jelentésében valóban elégedett volt a kecskeméti rendőrség működésével és vezetőivel is. PIL 274/66. 6. ö. e.

¹¹⁹³ Tömpe András példaként megemlítette egy ügyet a jelentésében: Szabó Antal napszámos feljelentette Tormási Sándort és ismeretlen rendőrtársait, mert *„össze-vissza verték”*. A sérülésekről orvosi látletet is volt, mely megállapította, hogy 8 napon túl gyógyuló sérüléseket szenvedett. *„Minden nyomozati jelentés, a tények tisztázása nélkül, magán a feljelentésen visszavonta panaszát sértett és ezen az alapon az ügyiratot irattárba helyezték.”*

¹¹⁹⁴ PIL 274/66. 6. ö. e.

május elsején teszünk, meg fogja acélozni karjaink erejét, hogy a kezünkbe adott fegyver a magyar szabadság fegyvere legyen.”¹¹⁹⁵

Bánó a KNB május 4-i ülésén előadta, hogy a Belügyminisztérium több magas rangú tisztviselője megvizsgálta a kecskeméti rendőrséget és nagyon elégedettek voltak a munkájával. *„Különösen helyesnek tartotta, hogy a régi gárdából Garzó Lajoson, a bűnügyi osztály vezetőjén kívül senki sincs itt.*” Ezután kifejtette, hogy a rendőrségnek kevés a hely a városházán, ezért kérte a nemzeti bizottságot, hogy járuljon hozzá, hogy megkaphassák a Népbank és a téglagyár épületét. Erre dr. Nagy László (PDP) megjegyezte, hogy a Népbank a részvénytársaság tulajdona, azonban, ha Bánó el tudja intézni, hogy a rendőrség megkapja, a bizottság hozzájárul.¹¹⁹⁶

Bánó Mihály rendőrfőkapitány 1945. július 3.-án kelt napiparancsában a rendőrtanostálynak írt, amely a hathetes kiképzésen vett részt. Ebben kifejtette, hogy a *„demokratikus Magyarországnak egyik legfontosabb alapja, fenntartó oszlopa a rendőrség, tehát mindenkinek tudni kell, hogy munkája, felkészültsége, tudása, élete mintegy pillére, oszlopa a demokratikus ország életének. A fegyelmezettséget és engedelmességet feltétlenül megkövetelem mert e kettő nélkül nincs, nem is lehet lüktető élet és fejlődés, haladás. [...] A diadalmas Vörös Hadsereg felszabadítása lehetővé tette a magyar nemzet felszabadulását és államformájának demokratikus felépítését. A fiatal magyar demokráciának legelső feladata az országot megtisztítani a reakció és fasiszmus minden maradványától, hogy megteremtsük hazánk tiszta politikai életét. A demokratikus magyar rendőrség feladata a reakció felszámolásával biztosítani országunk fejlődését és a szabadságszerető népek megbecsülését.*”¹¹⁹⁷

1945. szeptember 24-én a törvényhatósági bizottság ülésén a Magyar Államrendőrség Kecskemét város főkapitánysága vezetőjének és Dél-Pest vármegye főkapitányának a megválasztásáról tárgyaltak. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1700/1945. M. E. sz. rendelete értelmében a városi főkapitány személyét és a politikai osztály vezetőjét az önkormányzat törvényhatósági bizottsága terjeszti fel. Ennek megfelelően a város főispánját a belügyminiszter arra utasította, hogy a bizottság jelölje ki a megfelelő személyeket. A bizottság ülésének megkezdéséig csak az FKgP tett jelölést, így az egyetlen jelölt dr. Mikes Iván rendőrszázados volt a főkapitányságra, a politikai osztály vezetésére pedig dr. Sahin-Tóth István FKgP tag, bírósági jegyző. Tompos Sándor (MKP) bizottsági tag szóban

¹¹⁹⁵ Iványosi-Szabó 1975: 214–215.

¹¹⁹⁶ Iványosi-Szabó 1975: 219–225.

¹¹⁹⁷ BKMÖL XVII/46. 158/1945.

indítványozta a jelenlegi vezetők kinevezésének meghosszabbítását, azaz Bánó Mihályét és Dömötör (Dóslér) Jenőét. Ezek után dr. Révész László (FKgP) 27 bizottsági tag aláírásával beadvány adott át a főispánnak, amelyben kérték a titkos szavazás elrendelését. A főispán elrendelte a titkos szavazást, aminek eredményeként 85 érvényes szavazatot adtak le a tagok, ebből dr. Mikes Iván 44-et kapott, míg Bánó Mihály 41-et. Minden bizonnyal a titkos szavazásnak köszönhetően kapott Mikes szavazatokat az SZDP, az NPP, a szakszervezetek, esetleg az MKP tagjaitól is, így alakulhatott ki ez az arány. Ez nagy jelentőségű döntés volt a város életében, hiszen így meg lehetett szabadulni Bánótól. Így az első helyen a törvényhatósági bizottság dr. Mikes Ivánt, második helyen Bánó Mihályt jelölte a város főkapitányának. A politikai rendőrség osztályvezetőjére 87 szavazatot adtak le. Ebből Sahin-Tóth István 51 szavazatot, Dömötör (Dóslér) Jenő 36 szavazatot kapott.¹¹⁹⁸

Mikes kinevezése minden bizonnyal elhúzódott, mert Bánó Mihály még október végén is jelentett a város helyzetéről. 1945. november 29-én Bárd Dezső jelentette, hogy Dömötör (Dóslér) Jenő, a kecskeméti rendőrség politikai osztályának vezetője november 15-től bizonytalan időre „szabadságoltatott”. Az osztályt Bárd Dezső a vármegyei politikai osztályának vezetője vette át.¹¹⁹⁹

Bánó októberi jelentése szerint összesen 473 fő dolgozott a Dél-Pest megyei rendőrségen. A tisztviselői karban 90, a politikai nyomozócsoportban 26 fő. A jelentésből az is kiderült, hogy október 21-én végzett a főkapitányság tanosztályának második csoportja 120 fővel. A jelentés megállapította, hogy az őrszemélyzet létszáma szokatlanul magas, de a fennálló helyzetben még ez is kevés. Megjegyezte, hogy: *„mindemellett megtettem a szükséges rendelkezéseket, hogy úgy nappal, mint éjjel, mozgójárőrök rendszerének bevezetésével és a város legfontosabb pontjain őrszemek felállításával a közbiztonságot biztosítsam.”* Bánó azt is leírta, hogy a rendőröknek nincs megfelelő téli ruházatuk és cipőjük. Az élelmezéssel kapcsolatban megjegyezte, hogy *„a Kecskeméti Rendőrfőkapitányság kebelében önálló beszerzési csoport alakult. A beszerzési csoport f. hó folyamán tagjai részére elismerésre méltóan tudott beszerezni különféle fontos közszükségleti cikkeket.”* A lakosság hangulatáról is jelentett a főkapitány. Eszerint *„a város lakosságának hangulata az állandóan fokozódó drágulás és a közeli választások propagandájának hatása alatt áll.”* Azt is megjegyezte, hogy a feketézők és a lánckereskedők ellen a gazdasági rendőrség folyamatosan küzd és a város bel- és külterületén 49 választási népgyűlést tartottak októberben.¹²⁰⁰

¹¹⁹⁸ BKMÖL, IV. 1903/a. 1945. szeptember 24. Közgyűlés jegyzőkönyve

¹¹⁹⁹ ÁBTL, 1.1 PRO vegyes iratok 1945-1946. 3. doboz

¹²⁰⁰ BKMÖL, IV. 1926. 45/1945.

4. Az igazoló bizottságok működése Kecskeméten

Az 1945. január 4-i 15/1945. M. E. számú és az 1080/1945. M. E. számú kormányrendeletek alapján a tisztviselőknek igazoló bizottsági eljárásban kellett részt venniük. Az 1945. május 2-án közzétett 1080/1945. M. E. sz. rendelet kibővítette az igazoló bizottságok hatáskörét az állami támogatást élvező ipari és kereskedelmi vállalatok, a társadalmi szervezetek és közjóléti szövetkezetek tisztviselőire is. Az eljárás célja *„a közigazgatás arculatának módosítása elsődlegesen az apparátus - személycserékben jelentkező – demokratizálódására korlátozódott.”*¹²⁰¹ A rendeletek szerint az igazolást nem lehetett megtagadni azoktól a tisztviselőktől, akik a német megszállás alatt a Szálasi-kormány által kötelezővé tett esküt kényszerítő körülmények miatt tették le és a Vörös Hadsereg előtt nem politikai okokból, hanem félelemből menekültek el. Az MNFF programjában is megfogalmazták a közigazgatás, az igazságszolgáltatás, a honvédség és a rendőrség megtisztításának célját a nyilas és az egyéb népellenes személyektől. Az igazolás a tisztviselők alkalmazásának a feltételévé vált.¹²⁰²

A rendelet szerint az igazoló bizottságok felállítása a területileg illetékes főispán feladata volt, a bizottságnak hét főből kellett állnia. Kecskeméten a nemzeti bizottság 1945. január 22.-i ülésén dr. Sándor József elnök azt javasolta, hogy a 15/1945. M. E. rendelet alapján a közalkalmazottak igazolására igazoló bizottságokat állítsanak fel, a pártok ebbe 5-5 tagot jelöljenek, és közülük a főispán sorsolás útján alakítsa meg az igazoló bizottságot.¹²⁰³ Végül mivel ekkor még csak három párt alakult meg, az igazoló bizottságba a Kisgazdapárt, a Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt is 10-10 tagot jelölt. Közülük a főispán sorshúzás alapján két ötfős bizottságot hozott létre.¹²⁰⁴ Az ötfős bizottság kibővült egy jogi végzettségű taggal és a vizsgálat alá vont intézmény vagy vállalat képviselőjével.¹²⁰⁵

A bizottságok elsősorban azt vizsgálták, hogy az igazolási eljárás alá vont személyek magatartása 1939. szeptember 1. után *„sértette-e a magyar nép érdekeit”*. A köz- és magánalkalmazottaknak azért kellett részt venniük az igazolási eljárásban, mert *„így kívánták meggyengíteni a Horthy-Magyarország egyik alapvető társadalmi bázisát képező réteg befolyását. A végrehajtó hatalom a munkalehetőség korlátozása révén vissza akarta szorítani*

¹²⁰¹ Gyarmati 1987: 86.

¹²⁰² Palasik 2010: 22.

¹²⁰³ Iványosi-Szabó 1975: 81–83.

¹²⁰⁴ Kecskeméten az I. bizottság elnöke Sztraka József lett, tagjai: Bíró Lajos, Pető Lajos, dr. Egry Ferenc és Fekete Sándor. Az MKP tag elnök mellett két SZDP és két FKgP tag volt. A II. bizottság elnöke Gyórfy Pál lett, a tagjai: Sima Ferenc, Tompos Sándor, Kara Balázs és Szili István. Itt FKgP tag lett az elnök és két-két MKP és SZDP tag került a bizottságba. Kecskeméti Lapok, 1945. február 1.

¹²⁰⁵ Palasik 2010: 23.

*a múlt rendszer jelentős politikai és társadalmi erőit.*¹²⁰⁶ A munkásoknak nem kellett igazolási eljárásban részt venniük, csak az üzemvezetőknek, tisztviselőknek. Az igazolásokat 1945. november 30-ig kellett befejezni, ha ez nem volt lehetséges, december 31-ig haladékat kaphattak a bizottságok. Az eljárások során a régi tisztviselők mindössze 2-3 százalékát bocsátották el az állásaikból.¹²⁰⁷ Tehát „*az igazoló eljárások nem váltották be a hozzájuk fűzött reményeket. Az egyes pártok számára nem volt közömbös, hogy az alkalmazotti rétegek körében milyen befolyással bírnak, illetve hatalmi-politikai intézményeknél az alkalmazottak párthovatartozásától függően milyen befolyásra tehetnek szert. Így alkalmanként igyekeztek elősegíteni a pártjukhoz tartozók igazolását. Ez a hivatalnoki karban a pártok iránti affinitás növekedését eredményezte, különösen azoknál, akik úgy érezhették, hogy rájuk fér némi „párttámogatás”. Erre vonatkozóan jelzi meg találóan a korszak egyik publicistája, hogy „minél inkább baloldalt áll egy párt, annál inkább vigyázzon, mert a jobbszélről menekülők ballépésük nagyságát az átlépés nagyságával próbálják sokszor kompenzálni.*”¹²⁰⁸

A bizottságokban a tagok és az elnök személye is gyakran változott. Miután a bizottság tagjai esküt tettek, a bizottság elnökei hirdetményt tettek közzé, melyben felsorolták az igazolás alá vonandó tisztviselők névsorát, és felhívták a lakosságot, hogy jelentkezzenek azok, akik a tisztviselők népellenes magatartásáról tudnak valamit.¹²⁰⁹

Az igazolási eljárás nyilatkozatához egy formanyomtatványt kellett kitölteni. Ezeken feltüntették a személyes adatokat, melyek után azt kellett beírni, hogy az igazolási eljárás alá vont személy 1939. szeptember elseje után tagja volt-e politikai pártnak, szervezetnek. Azt is megkérdezték, hogy milyen politikai tevékenységet végzett, és hogy a népellenes törvények idején teljesített-e hivatalos szolgálatot. Végül rákérdeztek arra is, hogy a Vörös Hadsereg bevonulásakor a hivatalát elhagyta-e az igazolandó, ha eltávozott, akkor miért és hová, illetve azt, hogy mikor tért vissza Kecskemétre.¹²¹⁰

Azokról a közalkalmazottakról, akik 1945. január elseje után tértek vissza és jelentkeztek szolgálattételre, külön nyilvántartást vezettek. Korábbi munkahelyükön igazoló nyilatkozatot kellett kitölteniük, mert a 15/1945. M. E. számú rendelet értelmében az igazolási eljárás lefolytatásáig nem lehetett őket visszahelyezni az állásukba, és illetményt sem

¹²⁰⁶ Botos – Gyarmati – Korom – Zinner 1988: 114.

¹²⁰⁷ Romsics 2001: 281.

¹²⁰⁸ Gyarmati 1987: 87–88.

¹²⁰⁹ Iványosi-Szabó 1975: 116–117.

¹²¹⁰ A Kecskeméten felállított mindkét igazoló bizottságnak megvan a mutató és iktató könyve, ez alapján az igazolás alá vont személyek adatlapjait meg lehet tekinteni, amelyek többségében megvannak, azonban sajnos igen sablonos és gyakran hiányos válaszokat tartalmaznak. BKMÖL XVII. 406/a. Igazoló Bizottsági iratok

kaphattak. Néhány fontosabb személy igazolási nyilatkozatát válogattam ki, de a személyes adatokon kívül ezek általában kevés érdemi információt tartalmaznak.

Az igazoló bizottság a következő határozatokat hozhatta: az eljárás alá vont személy igazolása, megfeddése, áthelyezése, az előléptetésből – legfeljebb öt évig történő – kizárása, vezető beosztásba alkalmatlannak minősítése, az alkalmazott nyugdíjazása és az állástól történő megfosztása. Ha valaki nem értett egyet a döntéssel, a népbírósághoz fellebbezhetett ellene. Ha valakit igazoltak, az nem jelentette azt, hogy a későbbiekben ne kerülhetne a népbíróság elé vagy ne B-listázták volna. Arról, hogy az igazolási eljárások során mennyien maradtak meg a Horthy-korszak tisztviselőiből és a tisztviselők mekkora részét nem igazolták, elég ellentmondásos adatokat találhatunk. Gyarmati György igyekezett tanulmányában pontosítani az ide vonatkozó adatokat, eszerint a korábbi állami alkalmazottak legalább 15%-a eleve nem vehetett részt az igazolási eljárásokban, és nem igazoltak a korabeli politikusok szerint 2–5 százalékot, de a forrásokon nyugvó elemzések szerint ezek aránya a 10 százalékot is meghaladta.¹²¹¹

Kecskemétre vonatkozóan az igazolási eljárásokról összesített anyagot nem találtam, de néhány példa bemutatásával megpróbálom illusztrálni, hogy az értelmiségi középrétegek igazolása miként történt. *Dr. Dékány Pál* már korábban is befolyásos ember volt, királyi ügyészségi elnök. Elmondása szerint pártnak, szervezetnek nem volt a tagja. Hivatali székhelyéről a város kényszerkiürítése során 1944. október 25-én távozott el a várostól 14 km-re levő Köncsög pusztára. Közben lakását az oroszok elfoglalták, 1944. november 15-én megpróbált visszatérni, de nem kapta meg a lakását. November 16-án a német bombázás során a lakása súlyosan megrongálódott, a városba december elsején tért vissza. Ekkor még nem működtek az igazságszolgáltatási szervek, ezért a polgármesteri hivatalban jelentkezett munkára. Miután a szovjet politikai rendőrség december 13-án közölte vele, hogy nincs kifogásuk ellene és működése mihamarabbi megkezdését szükségesnek tartják, elkezdett dolgozni. 1945. január 17-én igazolták.¹²¹²

Dr. Csereklyei Gyula ügyvéd 1892. április 2-án született Kecskeméten, a Kádár u. 6. szám alatt lakott, nőtlen volt. A Magyar Élet Pártjának volt a tagja, a szélsőjobb oldallal nem volt kapcsolata. 1919. augusztus végén a „*kommün alatt viselt állásom miatt 30 napi fogházat töltöttem ki.*” A kiürítési rendelet miatt október végén Budapestre ment, ahonnét 1945. február

¹²¹¹ Gyarmati 1996: 515–516.

¹²¹² BKMÖL XVII. 406/a 395/1945.

végén tért haza. Budapesten semmiféle tevékenységet nem fejtett ki. Február 7-én igazolták.¹²¹³

Dr. Bencsik Géza megbízott törvényszéki elnök nem volt tagja semmilyen pártnak. 1938-ban a virilis lista 157. helyét, 1942-ben már a 81. helyét foglalta el. 1944. október 25-én, a mikor a várost kiürítették, egy közeli szőlőbe menekült, „*mikor a csendőrség két nap múlva onnan is kiűzött, agyonlövésssel való fenyegetés mellett*”, Kerekegyházára ment, ami nem volt kiürítési terület. A városi lakását az oroszok mosodának használták, ezért nem tudott visszatérni Kecskemétre. 1944. december 22-én a polgármestertől kapott határozat alapján a „*kecskeméti királyi törvényszék adminisztrációs teendőit további rendelkezésig mint a törvényszék elnökének helyettese intézem.*” 1945. január 16-án igazolták.¹²¹⁴

Dr. Révész Zoltán 1895. február 10-én született Nagybányán. A Csáky u. 4. szám alatt lakott. Nem volt politikai párt tagja. 1944. október 7-én hagyta el a várost, mert beutalták a budapesti idegklinikára. Kecskemétre már nem tudott visszatérni, ezért az Igazságügy Minisztériumban jelentkezett szolgálattételre. Kényszer miatt esküt tett a Szálasi-kormányra, mert, ha nem tette volna le, nem kapott volna fizetést. 1945. március 23-án az igazoló lapjára ráírták, hogy „*dorgálva*”. Az igazoló bizottság 1945. április 24-én tárgyalta az ügyét. Felolvasták a fenti nyilatkozatot, Révész ismét előadta, hogy kénytelen volt Budapesten Szálásira letenni az esküt, mert különben nem kapott volna illetményt. A bizottság ekkor megfeddte. Ügye azonban ezzel nem zárult le.¹²¹⁵ Az I. számú igazoló bizottság 1945. augusztus 3-án újból tárgyalás alá vette dr. Révész Zoltán, dr. Bakkay Tibor és dr. Lakos Antal törvényszéki bírák igazolási ügyét, akiket korábban megfeddtek, mert esküt tettek Szálásira. A bizottság megállapította „*hogy nevezettek ezen esküt kényszerhelyzetben azért tették le, mert másként illetményeiket nem kapták volna meg, és vagyontalanságuk miatt ez okból létfenntartásuk veszélyeztetve lett volna.*” A feddést eltörölték és igazolták őket.¹²¹⁶ Egy hónappal később Révész Zoltán a Kecskeméti II. számú Népbíróság tanácsvezető bírója lett.

A polgármesteri hivatal több alkalmazottját is megfeddte az igazoló bizottság. Például *Varjú Pál* közalkalmazott március 1-én került az igazoló bizottság elé. Varjú előadta, hogy „*dr. Katona Zoltán felhívására Szálásira esküt tett, ezért bűnösnek érzi magát. Tettét megbánta, családi és anyagi viszonyival indokolja.*” A bizottság határozatában Varjút megfeddte. *Szappanos Margit* ezen a napon szintén azt vallotta, hogy felesküdött Szálásira, mert erre kötelezték, ezért a bizottság őt is megfeddte. *Koókné Péterfia Irént* is megfeddtek,

¹²¹³ BKMÖL XVII. 406/a 1945/419/a.

¹²¹⁴ BKMÖL XVII. 406/a Igazoló Bizottsági iratok 364/1945.

¹²¹⁵ BKMÖL XVII. 406/a Igazoló Bizottsági iratok 815/a/1945.

¹²¹⁶ BKMÖL XVII. 406/a Igazoló Bizottsági iratok 912/1945.

mert az igazolandó előadta, hogy „*a Magyar Élet Pártjába politikai meggyőződés nélkül lépett be*”. Szálásira is felesküdt, mert úgy látta, hogy mindenkinek fel kell esküdnie. Tettét megbánta. *Bánhidi János* árvaszéki irodavezető igazolási tárgyalása 1945. június 12 és 18 között volt. Bánhidit kényszernyugdíjazásra ítélték, ügyében hat tanút hallgattak meg, és ügyiratokat is áttekintettek. Az indoklás szerint Bánhidi a Steinhercz testvérek gondnokának volt kijelölve a gettóba szállításuk után. „*A vagyon leltározásánál a törvénybe, illetve rendeletbe előírt rendelkezéseken túlmenően agresszív módon hajtotta végre, sőt Steinhercz Simonné esetében a törvényben előírt és megengedett 3000 P összegnél kisebb összeget 500 P pénzüsszeget elvett és magával vitt.*” Bánhidi a Steinhercz testvérek dongafa készletét is elárvereztette, oly módon, hogy azt nem hirdette meg megfelelően, így csak egy vevő volt, dr. Szappanos Sándorné, aki a nagy értékű dongafákat jóval áron alul vásárolta meg. Ezért kényszernyugdíjazták Bánhidit.¹²¹⁷

A rendelet értelmében azokat, akik később adták be igazoló nyilatkozataikat az igazolási eljárás lefolytatásáig állásukba nem lehetett visszahelyezni és illetményt sem kaphattak. Az igazolási nyilatkozatokról folyamatosan küldtek adatokat a város pénzügyi osztályáról a rendőrségnek. A polgármester írt az igazoló bizottság elnökének, ebből kiderül, hogy 1945. január 27-ig 307 városi és állami alkalmazott nyújtotta be az igazoló bizottsághoz az igazoló nyilatkozatait. A nyilatkozatok legnagyobb részét 1945 április második felében adták be, ekkor tértek vissza legtöbben és próbáltak visszatérni állásukba. 1945 szeptemberében, októberében, novemberében is adtak be még igazoló nyilatkozatokat, de már csak néhányat.¹²¹⁸

¹²¹⁷ BKMÖL IV. 1910/c Polgármesteri Hivatal iratai, Közigazgatási iratok 1945. 618. doboz 302/1945.

¹²¹⁸ IV. 1910/c. 1945. 618. doboz

5. A Kecskeméti Népbíróság

A második világháborút követően Európa több országában hoztak létre népbíróságokat. Magyarországon 1945 elején állították fel a népbíróságokat annak érdekében, hogy felelősségre vonják a második világháború idején elkövetett háborús és néPELLenes bűnök elkövetőit. A törvény preambulumban olvasható a népbíróságok létrehozásának indoka is: „*az ideiglenes nemzeti kormány attól a szükségtől vezetettve, hogy mindazok, akik a magyar népet ért történelmi katasztrófa okozói, illetve részesei voltak, mielőbb elnyerjék büntetésüket.*”¹²¹⁹

A felelősségre vonás terve már korábban megjelent. A Magyar Nemzeti Függetlenségi Front programjában már 1944. december 3-án kijelentette: „*a hazaárulókat, a felelős bűnösöket le kell tartóztatni és átadni az erre a célra létesítendő népbíróságoknak. Vagyonukat el kell kobozni.*”¹²²⁰ A Debrecenben megalakult Ideiglenes Nemzeti Kormány 1944. december 22-én nyilatkozatban vállalta, hogy bíróság elé állítja a háborús és néPELLenes bűnök elkövetőit. A nyilatkozatot a Szovjetunióval aláírt fegyverszüneti egyezményben is megerősítették 1945. január 20-án. Ennek a 14. pontjában rögzítették, hogy „*Magyarország közre fog működni a háborús bűncselekményekkel vádolt személyek letartóztatásában, az érdekelt kormányoknak való kiszolgáltatásában és az ítékezésben e személyek felett.*”¹²²¹

A népbíróságok felállításáról szóló rendeletet január 25-én hozták meg Debrecenben, 1945. február 5-én hirdették ki.¹²²² Ekkorra azonban már több népbíróság is megkezdte működését Magyarországon. 1945 májusáig a Budapesti Népbíróságon kívül vidéken, a törvényszéki székhelyeken 24 népbíróságot állítottak fel. A Kecskeméti Népbíróság 1945. március 26-án tárgyalt először.¹²²³ A Kecskeméti Nemzeti Bizottság ülésén már jóval korábban, január 16-án, a kormányrendelet kihirdetése előtt foglalkoztak a helyi népbírósággal.¹²²⁴ Kőnig Ferenc, a Magyar Kommunista Párt KNB-be delegált tagja ezen az

¹²¹⁹ Az 1945. évi VII. törvény www.rev.hu/sulinet45/szerviz/dokument/nepbir.htm.

¹²²⁰ Romsics 2000. I. köt.: 374.

¹²²¹ Romsics 2000. I. köt.: 380.

¹²²² A népbíróságokat az Ideiglenes Nemzeti Kormány 81/1945. M. E. számú rendelete a népbíráskodásról alapján állították fel, ezt módosították az 1440/1945. M. E. rendelettel, amelyeket később 1945. szeptember 16-án törvényerőre emeltek az 1945. évi VII. törvénnyel.

¹²²³ Tánzos-Szabó 2005: 316.

¹²²⁴ A Kecskeméti Lapok 1945. január 11-i számában arról tudósítottak, hogy a KNB Sztraka József indítványára elhatározta, hogy felállítja az ideiglenes népbíróságot, „*a város elfajult állapotának rendezésére.*” Azt is bejelentették, hogy ez a népbíróság a kormány hivatalos rendezéséig működik, azután átalakul a rendezésnek megfelelően. Ha a „*régi bírák nem állanak rendelkezésre akkor a pártok jelölik ki*” őket. Kecskeméti Lapok 1945. január 11.

A Kecskeméti Lapok január 21-i számában arról írtak, hogy a KNB elhatározta, „*hogy a már felállított népbíróság a munkáját azonnal megkezdje a politikai vonatkozású ügyekben és azon bűnügyekben, amelyek e rögtönítélő bíróság elé tartoznak.*” Először a Bankós és a Deák ügyeket tárgyalja a népbíróság. Elhatározták, hogy a népbíróság tagjainak számát 5-ről 11-re emelik. Addig működik, míg a törvény meg nem jelenik erről.

ülésen kijelentette: „*a már felállított népbíróság a munkáját azonnal kezdje meg a politikai vonatkozású s azonfelül mindazon ügyekben, amelyek a rögtönítélő bíróság elé tartoznak.*”¹²²⁵

König javasolta, hogy a sok ügy miatt a népbíróság tagjainak a számát emeljék fel ötről tizenegyre.¹²²⁶ A népbíróságokkal párhuzamosan a rendeletnek megfelelően népügyészségeket is létrehozta. A népbíróságok bírói tanácsába a Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontban résztvevő pártok delegálhatták a népbírákat. A Kecskeméti Népbíróságon két bírói tanácsot állítottak fel. A második tanács felállításáról a Kecskeméti Nemzeti Bizottság 1945. május 4-én döntött.¹²²⁷ A népbíróságok és a népügyészségek felállításával párhuzamosan a politikai rendőrség szervezését is megkezdték. A népügyészségek, a népbíróságok és a politikai rendőrség szorosan együttműködtek a háborús és népellenes bűnösök felkutatásában és felelősségre vonásában.

A Kecskeméten és a mai Bács-Kiskun megye területén korábban felállított népbíróságok működésével Tánczos-Szabó Ágota foglalkozott tanulmányaiban.¹²²⁸ Az 1948-as Magyar Statisztikai Zsebkönyv szerint a Kecskeméti Népbíróság 805 ügyet tárgyalt, amelyből 753-at fejezett be. A 297 elmarasztaló ítéletéből 32 vált jogerőssé, a 243 fölmentő ítéletből 13 lett jogerős, egyéb módon 213 ügyet fejeztek be. A szabadságvesztésre ítélték közül 154 főt egy éven aluli, 108 főt egytől öt év börtönre, 27 főt öttől tíz évig terjedő börtönbüntetésre ítélték. Három vádlottat öttől 15 évig terjedő kényszermunkára ítélték, továbbá kettőt legalább három év, 22 főt legalább öt-tizenöt év, míg két főt életfogytiglani kényszermunkára ítélték, további 10 főt vagyonekobzásra. A halálra ítélt öt főből négyet kivégeztek.¹²²⁹ Az áttekintett perek dokumentumai alapján megállapíthatjuk, hogy a helyi népbíróság szigorú ítéleteit másodfokon a Népbíróságok Országos Tanácsa (NOT) rendszerint mérsékelte, gyakran oly módon, hogy a már addig letöltött büntetést szabta ki az elítéltre, vagy felmentette őket.¹²³⁰ A Kecskeméti Népbíróság 1948 októberében fejezte be működését. Tánczos-Szabó Ágotának és Zinner Tibornak vannak saját számításon alapuló adatai a

¹²²⁵ Iványosi-Szabó 1975: 73.

¹²²⁶ A KNB 1945. február 15-i ülésén Neuwirth Miklós MKP tag „*sűrgeti a népbíróság felállítását*”, a napokkal korábban megjelent kormányrendeletet még nem ismerték Kecskeméten. Iványosi-Szabó 1975: 107.

¹²²⁷ A törvényszék elnöke 1946. február 4-én javasolta a nemzeti bizottságnak, hogy a két népbírósági tanács mellé állítsanak fel egy harmadikat is, mert nagyon sok ügyet kell tárgyalniuk. Erre azonban nem került sor. BKMÖL, XVII/46. 41/1946.

¹²²⁸ Tánczos-Szabó Ágota 2005: Népbíróságok működése a mai Bács-Kiskun megye területén 1945 és 1948 között és Tánczos-Szabó Ágota 2004: A Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltárának népbírósági fondjai.

¹²²⁹ Magyar Katolikus Lexikon, www.lexikon.katolikus.hu (címszó: Kecskeméti Népbíróság). Országosan 1945 és 1950 között közel 60 ezer fő ügye került a népbíróságok elé. Közülük 27 ezer főt, több mint 45 százalékukat marasztalták el. Több mint 10 ezer főt zártak börtönbe, a 477 halálos ítéletből 189-et hajtottak végre. Zinner 1987: 67. és Romsics 2001: 281.

¹²³⁰ Ez a gyakorlat a többi népbíróság vonatkozásában is megfigyelhető, ezért terjedt el szélesebb körben a háború után, hogy a NOT rövidítés „igazából” azt jelenti, hogy „Nem is Olyan Tragikus”.

kecskeméti népbíróság ítéleteire vonatkozóan, de ezek igen eltérőek, aminek az lehet az oka, hogy a népbírósági akták egy része – sajnos, több meghatározó személy peranyaga is – elveszett, és nem került be a Bács-Kiskun Megyei Levéltárba.¹²³¹

A Kecskeméti Népbíróság iratai közül elsősorban a háború előtti és alatti helyi elite vonatkozó peranyagokat tekintettem át. Ezek nagy mennyiségű információt tartalmaznak az új politikai vezetőkre és a politikai rendőrség működésére nézve is. Tehát az egyes perek iratanyaga (politikai rendőrségen felvett kihallgatási jegyzőkönyvek, ügyészégi kihallgatási jegyzőkönyv, vádirat, népbírósági tárgyalások jegyzőkönyvei, ítéletek, NOT ítéletek, fellebbezések, tanácskozási jegyzőkönyvek, egyéb kérelmek, iratok) a város meghatározó személyeire vonatkozóan sok értékes adatot, információt szolgáltat a társadalmi, politikai viszonyokról a vizsgált időszakban.¹²³²

A Kecskeméti Népbíróságon az egyes pártok által delegált népbírák igen gyakran cserélődtek. Többször is előfordult, hogy azért nem tudták megtartani a tárgyalást, mert a népbírák nem jelentek meg rajta. Ennek az egyik oka az volt, hogy a népbírák nem kaptak napidíjat a részvételért, a másik az, hogy a pártok szigorúbb ítéleteket vártak tőlük, ezért a KNB-ben gyakran kritizálták az egyes népbírákat.¹²³³ Az adataim szerint összesen 61 népbíró, 9 tanácsvezető bíró és 8 népbüvész vett részt a helyi népbíróság munkájában.¹²³⁴

Dr. Révész Zoltán¹²³⁵ törvényszéki bíró, a II. számú népbíróság vezető bírāja levelet írt a helyi MKP részére 1945. szeptember 3-án, ugyanis az MKP által delegált népbírák nem jelentek meg a tárgyaláson, ezért el kellett napolni a tárgyalást.¹²³⁶ Az I. számú népbíróság

¹²³¹ Tánzos-Szabó 2005: 331.

¹²³² Az egyes ügyeket a Tánzos-Szabó Ágota által összeállított jegyzék segítségével válogattam ki, amely a vádlottak nevét, a vádak és az ítéleteket tartalmazza.

¹²³³ Dr. Révész Zoltán 1945. szeptember 12-én levelet írt az államügyészség elnökének, melyben pénzt kért a népbírósági tanúk útiköltségére és a népbírák napidíjára, mert 1945. július elseje óta a népbírák „egy fillér napidíjat sem kaptak”. Később, 1945. december 6-án is megjegyezte, hogy a népbírák hónapok óta nem kaptak napidíjat. BKMÖL, XXV. 18. A Kecskeméti Népbíróság iratai 4/1945. A nemzeti bizottság 1946. szeptember 20-án az igazságügy-miniszterhez írt levelében kifejtette, hogy a népbírák és az igazoló bizottság tagjai „hosszú ideje nem kapnak napidíjat és így a delegáltak és családjaik nem tudnak megélni, ezért kérik a napidíjat. BKMÖL, XVII/46. 822/1946.

¹²³⁴ Az MKP-nak 15 népbírója, az FKgP-nek 12, az SZDP-nek 6, az NPP-nek 8, a PDP-nek 11 és a szakszervezeteknek 9 volt az adataim alapján.

¹²³⁵ Dr. Révész Zoltán 1895. február 10-én született Nagybányán. 1944. október 7-én hagyta el Kecskemétet, mert beutalták Budapestre, az idegklinikára. Kecskemétre nem tudott visszatérni, mert a szovjetek elfoglalták a várost, ezért az igazságügy-minisztériumban jelentkezett szolgáltatételre. Állítása szerint kényszer miatt esküt tett a Szálasi kormányra, mert ha nem tette volna le, nem kapott volna fizetést. Az igazoló bizottság 1945. április 24-én tárgyalta az ügyét. A bizottság ekkor megfeddte. Egy újabb tárgyalás keretében 1945. augusztus 3-án igazolták, és a feddést hatályon kívül helyezték. Ezt követően II. számú népbíróság vezető bírāja lett. BKMÖL XVII. 406/a, 815/a/1945.

¹²³⁶ BKMÖL, XXV. 18. 4/1945.

vezető bírója, dr. Tabakovits Endre¹²³⁷ is jelentette a törvényszék elnökének 1945. október 15-én, hogy a népbírák 10-20 percet késnek a tárgyalásról, és az egyikről minden ok nélkül elment az MKP által delegált Sztraka József népbíró, ezért a tárgyalást fel kellett függeszteni. Ugyanez a vezető bíró néhány nappal korábban, október 13-án is írt egy jelentést a törvényszék elnökének. Ebben kifejtette, hogy „1945. év október 12. napján a Kecskeméti Városháza épületében lévő népbíróság főtárgyalási termébe és irodahelyiségeibe ismeretlen egyének behatoltak és ott tüntetést rendeztek. A népbíróság tagjaihoz, a népjogászhoz és iroda személyzet tagjaihoz különböző fenyegető szavakat intéztek, kiabáltak, lármáztak, kb. egy órában keresztül, sőt néhány hivatalos ügyiratot is szétdobáltak.”¹²³⁸ Erről az esetről október 14-én Bánó Mihály is küldött jelentést Tömpe Andrásnak. Bánó leírta, hogy október 12-én délelőtt 350-400 fő bevonult a tárgyalásra, és követelte a népbíróság lemondását és a népjogász távozását. 14-én Garbera Sándor népjogász a karhatalom kirendelését kérte a népjogászságra, amit az alacsony létszámra hivatkozva Bánó nem teljesített. A népjogász előadta, hogy valaki „bottal az asztalára ütött és tudomása szerint egyik vagy állítólag mindkét gépirónőt az ablakon való kidobással fenyegették meg.”¹²³⁹

Tabakovits Endre három nappal később írt újabb jelentésében megvilágítja, hogy véleménye szerint mi is lehetett az incidens oka, és a javaslatát is leírta a probléma kezelésére vonatkozóan. „Az a meggyőződésem, hogy Sztraka József népbíró [...] mulasztása és ténykedése bevezetése volt annak a kecskeméti népbíróság helyiségeiben 1945. évi október hó 12. napján lezajlott tüntetésnek, melyről Elnök Úrnak [...] jelentést tettem. [...] Az a szerény véleményem, hogy a folyó hó 12-ikihez hasonló vagy annál is elfajultabb tüntetések feletti kívánatos megelőzése, illetőleg elkerülése céljából a küszöbön álló országgyűlési képviselő választások alatti időre kitűzött valamennyi kecskeméti népbírósági főtárgyalás leállítandó lenne.”¹²⁴⁰ A későbbiekben is, novemberben és 1946 januárjában is több panasz érkezett a népbírák pontatlanságára és arra, hogy emiatt tárgyalásokat kellett elnapolni. Megállapíthatjuk, hogy a város lakosságának egy része nem szimpatizált a népbíróság tevékenységével, és ezt szervezett formában is kifejezésre jutatták.

¹²³⁷ Dr. Tabakovits Endre Törvényszéki bíró, a népbíróság I. számú tanácsának vezetője 1945. október 2-től 1946. február 6-ig, bűnpártolás miatt folytattak ellene eljárást, majd B-listázták. Tanczos-Szabó 2005: 318.

¹²³⁸ Erre az ügyre Tanczos-Szabó Ágota is kitér tanulmányában. Ezt kiegészíti egyéb források alapján azzal, hogy a zavargás 4-5 órán át tartott, majd a tömeg a polgármesterhez vonult. A beszámoló szerint már korábban is voltak rendezavarások a városban. A népbíróság működése ellen 1946 elején is tüntettek Kecskemét főterén, és röpcédulákon is kritizálták a népbíróság tevékenységét. Tanczos-Szabó 2005: 319–320.

¹²³⁹ ÁBTL, 1.1 PRO vegyes iratok 1945-1946. 5. d.

¹²⁴⁰ BKMÖL, XXV. 18. 4/1945.

5.1 A kecskeméti népbírák és népügyészek

A kecskeméti törvényszék elnöke, dr. Bencsik Géza 1946. január 26-án, majd február 5-én is megkereste a nemzeti bizottságot, hogy a népbíróági tanácsvezető bírák működéséről tegyen bizalmas jelentést.

A nemzeti bizottság február 15-én azt írta jelentésében a törvényszéki elnöknek, hogy dr. Sági Mihály¹²⁴¹ tanácsvezető bíró „politikai és szakmai szempontból megfelelő működést fejtett ki, ugyanakkor dr. Révész Zoltán mindkét szempontból kiválóan tevékenykedett. Dr. Tabakovits Endre erélytelensége miatt népbíróági tanácsvezetésre nem alkalmas, s ennek következtében nevezett már az N. B. tudomása szerint leváltást nyert.”¹²⁴² Tehát a népbírák munkáját politikai szempontból is minősítették.

A nemzeti bizottsághoz más levél is érkezett a népbíróág működéséről. A Kecskeméti Népügyészség vezetője, dr. Gereben János 1945. április 26-án írt a nemzeti bizottságnak. Ebben kifejtette, hogy „a demokratikus szellemtől áthatott közvélemény régen átérzi, hogy a népbíráskodásról szóló rendelet nem felel meg azon követelményeknek, amelyeket a politikai bűncselekmények megtorlása és megelőzése érdekében elérni kívánatos lenne. Ezért már hetek óta a köztudatba van dobva az a kormányszándék, hogy a népbíróági rendelkezések szigorítása iránti tervzet munka alatt áll.” Továbbá javasolta, hogy amíg a rendelet megszületik, addig is a népbíróáságnak a „rendelkezésre álló minősítések és büntetési tételek keretében nem az enyhébb, hanem a szigorúbb értelmezés alapján hozzák ítéleteiket, amit különösebb lelkiismeret furdalás nélkül, annál is inkább megtehetnének, mert a vádlottaknak is van fellebbezési fórumuk és a bűncselekmények megtorlására váró közvéleményt mindenképpen jobban elégíti ki az olyan első bírói ítélet, mely szigorúbb, de enyhíthető, mint az olyan, ami enyhe és a népügyészséget kényszeríti fellebbezésre.” A népbíróáság többnyire eszerint döntött, mert a NOT az esetek nagy részében enyhítette az elsőfokú ítéletet. Véleménye szerint „a Kecskeméti Népbíróáság bizonyára ezen az állásponton van, mert ítélezésében nem egyszer tapasztalt módon túl enyhének mutatkozott. [...] Az ítélezések enyhése is nem lebecsülhető következményekkel jár a közhangulatra. Egyrésztől elkedvetleníti, megdöbbeníti azokat, akik a demokratikus Magyarország felépítésében purifikáló munkát végeznek, másrésztől megkönnyebbülést, sőt elégtételfélét érznek azok,

¹²⁴¹ 1898. június 2-án született Beje községben. A középiskolát Rimaszombatban végezte, az egyetemet Budapesten. Kecskeméten kezdett dolgozni 1922 őszén, mint joggyakornok, 1929-ben járásbíróvá nevezték ki Nagykállóba, innét 1931-ben helyezték vissza a kecskeméti járásbíróasághoz. 1938-ban a törvényszékhez helyezték át, bírói minőségben. 1941-ben a zilahi törvényszékhez nevezték ki tanácselnökké, 1943-ban a nagyváradi ítélőtáblához táblabíróvá. „1944 őszén Nagyváradról eltávoztam, Kecskemét kiűritésekor Budapestre utaztam, ahonnan 1945. február 3-án tértem vissza ide s szolgálatátételre a kecskeméti törvényszéknél jelentkeztem.” Nem volt párttag. BKMÖL, XXV. 18. 1. doboz, 4/1945.

¹²⁴² BKMÖL, XVII/46. 40/1946.

akik maguk is a vádlottak mentalitását osztják. Mindezekben a hibákon csak akként lehet segíteni, ha a népbíróság a rendelet adta határok között szigorúbban ítélkezik, tehát olyan összetételű, amely ezt keresztül is tudja vinni. [...] Enyhíteni vagy kegyelmezni, más hatóságok hivatottak, nem a népbíróság.” Ezért azzal állt elő a dr. Gereben János népügyész: „Kérem a népbírósági tanácsokat (a már meglévőt is) oly tagokból újjáalakítani, akik átértékelik annak fontosságát, hogy a múlt rezsim bűncselekményei, minden más szempont háttérbe helyezésével, akként büntetendők, hogy a büntetésnek úgy a megtorlásban, mint a megelőzésben álló eredménye elérhető legyen.” Továbbá megjegyezte, hogy túl sok az ügy, ezért fel kell állítani egy újabb tanácsot is, és újabb népügyészeket kell kinevezni.

A dokumentum hátuljára ceruzával ráírták, hogy a „KNB elfogadja a második tanács felállításának soron kívüli szükségességét és az ítéletek szigorításának érdekében a pártok vezetőségén keresztül a népbírósági tagok kicserélését.” Ezt kihúzták és helyette odaírták: „kellő informálását.”¹²⁴³ Gereben János népügyész különféle fórumokon is fellépett 1945 tavaszán annak érdekében, hogy a népbíróságokon szigorúbb ítéletek szülessenek, mert véleménye szerint a közvélemény ezt várja.

Gereben János népügyész a Kecskeméti Lapok 1945. május 31-i számába is írt cikket e témában „Valami nincs rendben a kecskeméti népbíróságnál” címmel abból az alkalomból, hogy az egyik fővárosi lap bírálta a Kecskeméti Népbíróság „feltűnően enyhe” ítélkezési gyakorlatát. Gereben azt elemezte, hogy mi ennek az oka. Szerinte a népbírók politikailag nem megbízhatók. A népbírákat arra kell nevelni, hogy a letűnt rezsim az ő ellenségük volt, csak így képesek lesújtani a reakcióra. A KNB felel a népbírók megbízhatóságáért, ezért még egyszer felhívja a figyelmüket: „vegyék revízió alá a népbírók kijelölését s oly egyéneket küldjenek be, akik a saját bőrükön elszenvedett ostorcsapások következtében átérezni képesek a bíraskodásban rájuk háruló feladatok súlyát és el akarják és el tudják taposni a reakciót; küldjék be az üldözöttek, az elnyomottak és a kizsákmányoltak osztályának kipróbált harcos képviselőit. Kezeskedem, hogy ez esetben nem lesz baj a Kecskeméti Népbíróságnál.”¹²⁴⁴

Miután Gereben János népügyész lemondott a tisztségéről 1945 júliusában, a helyére a nemzeti bizottságnak kellett javasolnia valakit az igazságügyi miniszternek. Ez elég komoly problémát jelentett, ugyanis erre a posztra nem volt érdeklődő a városban. A Kecskeméti Ügyvédi Kamara elnökhelyettese írt a nemzeti bizottságnak augusztus elsején, hogy

¹²⁴³ BKMÖL, XVII/46. 59/1945.

¹²⁴⁴ Kecskeméti Lapok, 1945. május 31.

értesítették a kecskeméti ügyvédeket, hogy népügyésznek lehet pályázni, de egyikük sem pályázott a tisztségre.¹²⁴⁵

Az Igazságügyi Minisztériumból küldtek levelet a nemzeti bizottságnak augusztus 18-án. Ebben leírták, hogy „*a kecskeméti népügyészségnél eddig szolgálatot teljesített népügyészek népügyészi állásukról lemondtak, s így ez idő szerint dr. Garbera Sándor népügyész az egyedüli, aki tényleges szolgálatot teljesítene*”. A Kecskeméti Rendőrség Politikai Rendészeti Osztályának vezetője augusztus 9-én arról értesítette a minisztérium munkatársát, hogy Garbera ellen bejelentés érkezett. A levélben azt is megállapították, hogy ha felmentenék dr. Garbera Sándort, akkor Kecskeméten nem maradna népügyész. A minisztériumból a következő javaslat érkezett: „*ennek a helyzetnek elkerülése végett, felkérem a Nemzeti Bizottságot, hogy – mielőtt nevezettnek népügyészi állása alól való felmentése tárgyában határoznék – az eset kivizsgálása mellett hozzám e tárgyban sürgősen javaslatot tenni s esetleg helyette a népügyész kinevezésre más alkalmas személyt ajánlani szíveskedjék.*” Továbbá azt is kérték, hogy két további jelölt is kellene, lehetőleg bírói vagy ügyvédi oklevéllel, vagy szükség esetén jogtudori oklevél is elegendő.¹²⁴⁶ Tehát Garberát azért nem lehetett felmenteni az ellene érkezett feljelentés ellenére sem, mert nem volt kit kinevezni népügyésznek, és nem maradt volna a Kecskeméti Népbíróságon népügyész ha őt felmentik.

1945. szeptember 7-én, a nemzeti bizottság ülésén Bánó Mihály kijelentette: „*Dr. Garbera nem lehet alkalmas népügyésznek akkor, mikor az elmúlt rezsimben többször is megjelent az elítélt Farkas Ferenc nyilasvezér társaságában, annak beszédeit meghallgatta és meglehetősen baráti szálak fűzték fentnevezetthez.*” Ezért az MKP nem tartja a további működését helyesnek, és mielőbbi leváltását javasolja. A többi párt is bizalmatlanságát fejezte ki Garbera Sándor irányában.¹²⁴⁷

Ugyanezen a napon a nemzeti bizottság kérte a minisztériumtól Garbera Sándor népügyész mielőbbi leváltását. A bizottság nem tudott megfelelő személyt javasolni a helyére, ezért kérték, hogy soron kívül küldjenek Kecskemétre két népügyészt. A nemzeti bizottság elnöke kérte, hogy dr. Gorzó György államügyész előéletéről és politikai megbízhatóságáról tájékoztassák, akit Bakos István (PDP) javasolt népügyésznek.¹²⁴⁸

A nemzeti bizottság 1945. október 15-i ülésén Sztraka József (MKP) interpellációt nyújtott be a népbíráskodás ügyében. Azt javasolta, hogy a nemzeti bizottság küldjön egy bizottságot a népbíróságra a következő ügyek kivizsgálására:

¹²⁴⁵ BKMÖL, XVII/46. 211/1945.

¹²⁴⁶ BKMÖL XVII/46. 558/1945.

¹²⁴⁷ BKMÖL, XVII/46. 22. doboz

¹²⁴⁸ BKMÖL, XVII/46. 558/1945.

1. „Hogyan lehet az, hogy a politikai foglyok mind egyformán beszélnek a tárgyaláson?”
2. Megtalálják a foglyoknál az eredeti jegyzőkönyveket.
3. A kórházba a politikai foglyokhoz bárki, bármikor bemehet.
4. Hogy lehet az, hogy kiskorúak is bemehetnek a fogdába?
5. Hogy szökhettek meg több fogoly is a kórházból?

Sztraka szerint ezek a hibák azóta fordulnak elő, amióta dr. Garbera Sándor a népügyész. Ő mindig is ellenezte Garberát, mert nem alkalmas szerinte népügyésznek. Megállapította, hogy „*nagyon szomorú dolog, hogy nincs Kecskeméten egyetlen ember sem, aki a népügyésznek a tisztét elvállalná. Igaz, hogy jobb egy hónapban 100 000 pengőt keresni, mint 8 000-t.*” Fekete Sándor (SZDP) szerint a népügyész hiánya nem annyira az alacsony fizetésből ered, „*mint inkább az az oka, hogy a népügyésznek nem oly könnyű volt barátait elítéltetni. Nem akarják magukat az emberek a demokrácia ügyéért lejártni.*” Ez elég sajátos kijelentés és sokat elárul az MKP és az SZDP demokrácia felfogásáról. Valójában nem találtak a városban olyan jogászt, aki hajlandó lett volna a baloldali pártok érdekeit kiszolgálni.

Dr. Nagy László (PDP) szóvá tette, hogy a nemzeti bizottság már négy hete nem ülésezett. Hetenként kellene ülésezni, hogy a hibákat meg tudják beszélni. Megállapította, hogy ő „*Dr. Garberát mindig kötelességtudó, becsületes embernek tudta, aki Farkas ügyvédnek soha nem volt barátja.*” A KNB Sztraka bejelentéseinek kivizsgálására bizottságot küldött ki a népbíróhoz.¹²⁴⁹

Dr. Baky Ferenc ügyvéd kérte a nemzeti bizottságtól, hogy ne terjesszék fel az Igazságügyi Minisztériumba, mert nem akar népügyész lenni. Dr. Vogt Károllyal van közös irodájuk, de Vogt Károlyt a Népjóléti Minisztériumba miniszteri tanácsossá nevezték ki, így most egyedül viszi az irodát. Ha meg kellene szakítani ügyvédi gyakorlatát, tönkre menne. Baky az NPP tagja volt, a párt őt javasolta, de ennek ellenére sem akar népügyész lenni.

Kovács Jenő, a nemzeti bizottság elnöke levelet írt október 19-én az igazságügy miniszternek. Kifejtette, hogy a KNB a népügyészség élére „*olyan egyéneket kíván állítani, akik a nép érdekeit szolgálják, és akik a reakció fellépését megtudják gátolni.*” Ezért a KNB ismét, a korábban lemondott Gereben János gyakorló ügyvédet javasolta a népügyészség elnökének, aki már három hónapig betöltötte ezt a pozíciót. „*Nevezett a fenti idő alatt a rátermettségét már bebizonyította és a vádemeléseinek következtében hozott ítéletei a közmegelegedését érdemelték ki.*” További két népügyészre is szükség van, ezért javasolták dr.

¹²⁴⁹ BKMÖL, XVII/46. 22. doboz

Gorzó Györgyöt és Lauer Károlyt. Jelenleg a népjogészségen csak dr. Garbera Sándor van, „akinek mielőbbi leváltása ügyében a Nemzeti Bizottság jelentését már 588/1945. szám alatt f. évi szeptember 7-én megtette.” Egy nappal korábban a helyi MKP már megírta arra vonatkozó javaslatait, hogy kiket ajánl népjogésznek, nem meglepő módon ugyanezt a három nevet említették meg.¹²⁵⁰

A Kecskeméti Ügyvédi Kamara elnökhelyettese két hónap elteltével, majd október 30-án ismét arról tájékoztatta a nemzeti bizottságot, hogy a népjogészi állásra egy kecskeméti ügyvéd sem jelentkezett. „A jelentkezés hiányának okát a választmány többek között abban is látja indokolni, hogy a kamara működő tagjai az idősebb generációhoz tartoznak, ifjabb utánpótlás pedig nincs.”¹²⁵¹ Ez minden bizonnyal azt jelenti, hogy az idősebb ügyvédek, akik megfelelő ismeretséggel és kapcsolatokkal rendelkeztek a városban, nem kívántak a megtorlásban és a korábbi középosztály üldözésében részt venni, mert a népbíróság tevékenységével a város lakóinak többsége nem szimpatizált.

1946. január 31-én Gereben János a népjogészség régi-új vezetője véleményt kért a nemzeti bizottságtól a népjogészek tevékenységére vonatkozóan. A KNB február 15-én azt írta, hogy politikai és szakmai szempontból is véleményezték a népjogészek munkáját. Eszerint „dr. Gereben János mindkét szempontból a legteljesebb mértékben megfelelő, dr. Elek Lajos, dr. H. Nagy Lajos megfelelőek, ugyancsak megfelelő dr. Lauer Károly is.”¹²⁵² Ekkor Gereben János szolgálataira még szükség volt és elégedettek voltak vele, néhány év múltán ez a felfelé ívelő karrier egészen másként alakult. Gereben János életéről viszonylag sok információt sikerült összegyűjtenem.

Gereben János 1907. december 28-án született Lajosmizsén. Apja is ügyvéd volt. 1925-ben érettségizett a Kecskeméti Református Tisza István Gimnáziumban, majd a kecskeméti jogakadémiára járt, ahol 1929-ben szerezte meg az abszolutóriumot. Ebben az évben a szegedi Ferenc József Tudományegyetemen jogi és államtudományi doktorátust tett. 1934-ben tette le az egyesített ügyvédi és bírói vizsgát. 1937-ben házasságot kötött Kozma Mártával. Amíg ki nem zárták az ügyvédi kamarából, ügyvédként dolgozott. Önéletrajzában azt írta, hogy „1940. szept. 1-je óta kisebb-nagyobb megszakításokkal munkaszolgálatot teljesítettem, 1944. december 7.-én a Németországba irányított századomtól megszöktem a felszabadító vörös hadsereghez.”

Ezután belépett az MKP-ba, 1945. április 29-től népjogész lett Kecskeméten. 1945. július 9-én kérelmezte felmentését az igazságügy miniszternél, erről értesítette a KNB-t is. A miniszter július 18-án felmentette. Októberben az MKP és a KNB újra javasolta népjogésznek az igazságügy miniszternél, így ismét ő lett a népjogészség vezetője. Gereben 1945-ben, Bánó Mihály legkeményebb időszakában szorosan együttműködött a politikai rendőrséggel, a vádat az esetek többségében ő képviselte, szinte minden esetben szigorúbb büntetést kért. Gereben 1946. július 12-én ismét beadta felmentési kérelmét az igazságügy miniszterhez.¹²⁵³

¹²⁵⁰ BKMÖL, XVII/46. 642/1945.

¹²⁵¹ BKMÖL, XVII/46. 698/1945.

¹²⁵² BKMÖL, XVII/46. 48/1946.

¹²⁵³ XXV. 18. A Kecskeméti Népbíróság iratai, 1. doboz Nb. 4/1945.

Az KMP megyei titkára azt jelentette 1946 decemberében, hogy Kecskeméten tervezik a Magyar Szabadság Párt megalapítását. Dr. Nagy László PDP elnök a párt tagságát szeretné bevinni az új pártba. A tervezett tagok listáján zsidók és polgári személyek is szerepeltek. A listán volt dr. Gereben János neve is, aki ebben az időszakban lépett ki az MKP-ból, arra hivatkozva, hogy „nem helyesli pártunknak a zsidó kérdésben folytatott politikáját. (Szerinte a pártban megtűrik az antiszemitizmust.)”¹²⁵⁴

Ezek után Gereben János ügyvédként dolgozott a városban, majd Budapestre költözött. A rendőrség 1952. április 24-én vizsgálatot indított ellene, a kihallgatási jegyzőkönyv szerint már két nappal korábban kihallgatták. Azért indították a vizsgálatot ellene, mert 1951. július 7-én mint osztályidegent ki akarták telepíteni Budapestről, de a kitelepítés elől megszökött, és az ismerőseinél hamis papírokkal bujkált. A vád szerint nővérét,¹²⁵⁵ Tóvölgyi Oszkár korábbi őrnagy feleségét is megszöktette az internálásból Zsákáról, amiért 3000 Ft-ot fizetett. A rendőrségen az életrajzában leírta, hogy 1945. elejétől 1946. végéig Kecskeméten népművész volt, előtte 1934-től ügyvéd, majd 1949 januárjáig ismét önálló ügyvéd volt. 1945-ben MKP tag lett, de az egyesüléskor kizárták, mint osztályidegent.¹²⁵⁶

A Budapesti Központi Járásbíróság Gereben Jánost 1952. június 3-án bűnösnek nyilvánította közokirat- és magánokirat-hamisításban és vesztegetésben, ezért 5 év börtönre, mellékbüntetésként 1000 Ft megfizetésére és nyugdíjigényének elvesztésére ítélték, 5 évre eltiltották a közügyektől is. A Budapesti Megyei Bíróság 1952. július 14-én tárgyalta másodfokon az ügyet, Gereben ítéletét helyben hagyta.¹²⁵⁷ 1957. április 11-én az Elnöki Tanács a hátrányos jogkövetkezmények alól kegyelemből mentesítette. Gereben 1971. június 7-én végleg külföldre távozott.¹²⁵⁸

Ha összefoglaljuk Gereben János életútját, akkor elég jellemző kép rajzolódik ki előttünk: Gereben emancipált, beilleszkedésre törekvő,¹²⁵⁹ zsidó polgári családban született, jogi végzettséget szerzett, megnősült és ügyvédként dolgozott. 1940 ősztől behívták

¹²⁵⁴ PMA, 34. fond 6.

¹²⁵⁵ Gereben testvére az Angolkisasszonyoknál érettségizett Kecskeméten. Párizsban is tanult, majd apja kecskeméti ügyvédi irodájában dolgozott. Ezután Budapesten francia nyelvet tanított. 1939-ben ment hozzá őrnagy férjéhez, 1951-ben az ÁVH letartóztatta, majd 51. június 25-én telepítették ki Zsákára. Július 16-án szökött vissza két gyermekével együtt Budapestre. PMA, 34. fond 6.

¹²⁵⁶ Ellentmondás van a két időpont között arra vonatkozóan, hogy Gereben mikor lépett ki az MKP-ból, és, hogy kilépett-e vagy kizárták. Véleményem szerint az, hogy 1946 nyarán Gereben másodszor is lemondott a népművésztségről, arra utal, hogy nem volt elégedett az MKP irányvonalával, ezért szerintem a pártból való kilépés és a Magyar Szabadság Párthoz való közeledés tűnik a hihetőbb változatnak, és ez magyarázatot adhat a későbbi kitelepítési szándéokra és bebörtönzésre is. Meg kell jegyeznünk ugyanakkor azt is, hogy ebben az időszakban nem igazán kellett racionális érvek az ilyen döntésekhez.

¹²⁵⁷ ÁBTL V-85116 Gereben János és társa

¹²⁵⁸ ÁBTL, 2.2.1/I/13. 4./1241

¹²⁵⁹ Gereben János református középiskolába, nővére a katolikusokhoz jár, majd Párizsban tanul, és egy őrnagyhoz megy feleségül.

munkaszolgálatra, ahol négy évet töltött megaláztatásokban. A „felszabadulás” után MKP tag lesz, és népügyészként mindent elkövet annak érdekében, hogy a népbíróság elé állított személyek minél súlyosabb ítéletet kapjanak. Minden bizonnyal a bosszú vezeti az elszenvedett sérelmekért. A népbíróság elleni megmozdulások és a tárgyalások menete, a politikai rendőrség működése is nyomaszthatta, amiért egymást követően kétszer is lemondott. Ezek után eltávolodott az MKP-tól, és a polgári oldal felé orientálódott. Minden bizonnyal Kecskeméten elveszítette népszerűségét, ügyvédi irodája sem mehetett nagyon jól, ezért Budapestre költözött. Néhány év múlva Budapestről is ki akarják telepíteni, ami nyilvánvalóan rossz emlékeket ébresztett benne, ezért inkább hamis papírokkal a bujkálást választotta. Letartóztatták és öt évre ítélték őt, az egykori népügyészt. Végül 64 évesen elhagyta az országot.

Összességében jól látható, hogy a népbíróság és a népügyészség tevékenysége sem volt népszerű a városban. A népbírák gyakran cserélődtek, mert nem hoztak elég szigorú ítéleteket az MKP és a rendőrség vezetése szerint. A népügyészi pozíciót sem igazán akarta egy jogász sem elvállalni a városban. Ennek ellenére a különféle dokumentumokban rendszerint arra hivatkoztak az MKP politikájának támogatói, hogy a közvélemény igényli, sőt várja a szigorú ítéleteket.

5.2 A Kecskeméti Népbíróság sajátosságai

A második világháborút követően a háborús és népellenes bűnösök felelősségre vonása szükségszerű volt az elkövetett kegyetlenségek nagysága és tömeges előfordulása miatt. Ezt Európa többi országában is végrehajtották, Magyarország számára pedig nemzetközi kötelezettségként is előírták. A népbíróság azonban már a megalakulásától kezdődően, a politikai rendőrséggel együttműködve nem csupán a bűnösökkel kívánt leszámolni, hanem a régi rendszer fontosabb személyeit is igyekezett felelősségre vonni. Megállapíthatjuk azt is, hogy a társadalmi hierarchia magasabb szintjén lévőket is meghurcolták, börtönbe zárták és eljárást indítottak ellenük, de őket általában felmentették, vagy nem marasztalták el súlyosan. Az egyszerűbb, alacsonyabb pozícióban lévő emberekkel a politikai rendőrség is brutálisabban bánt, gyakrabban fordultak elő verések, és az ítéletek is szigorúbbak voltak.

A Magyarországon felállított népbíróságok megítélése körül az elmúlt években vita bontakozott ki.¹²⁶⁰ Pető Andrea szerint a népbíróságok tevékenységének megítélésére

¹²⁶⁰ A vita nem új keletű, és a mai napig sem zárult le. Zinner Tibor 1985-ös írásában megjegyezte: „A korabeli Európa háborúban győztes és vesztes országainak népbírósági ítéleteihez viszonyítva a magyarországi ítéletek nem támasztják alá azt a Nyugaton hangoztatott állítást, mely szerint a magyar népbírák „véreskezűek” voltak.

vonatkozóan létezik egy bal- és egy jobboldali álláspont.¹²⁶¹ Karsai László szerint hazánkban „hatékony és a korabeli európai normáknak megfelelő felelősségre vonás volt”¹²⁶² a népbíróságokon. A másik álláspont szerint a népbíróságok működése nem volt jogszerű, a kezdetektől a kommunisták befolyása alatt álltak, és a hatalom megragadásához eszközként használták ezt az eredetileg igazságszolgáltatásra felállított intézményrendszert. Pető Andrea szerint azt, hogy a „népbíróságok nem „jogszerűen” működtek, elsősorban a nem baloldali spektrumon elhelyezkedők vallották és vallják. Az igazságszolgáltatási folyamat visszásságainak elemzése azonban elrejteti azt, hogy Magyarországon a II. világháború alatt olyan események történtek, amelyekért a felelősséget valakiknek vállalniuk kellett volna. [...] Ezen érvelés szerint a népbíróságok nem bíróságként működtek, hanem kizárólag a kommunista hatalom elnyomó eszközeiként. [...] A tömeges jogtalanságok, justizmordok és megfélemlítések vádja azonban a közvetlenül a II. világháború után sorra kerülő magyar népbírósági ügyekkel kapcsolatban túlzottnak tűnik. [...] A népbíróságok a mindennapi gyakorlatban nem tudták kiszolgálni a kommunista hatalmi érdekeket éppen azért, mert munkájukat a jogi keretek között végezték.”¹²⁶³

Az általam áttekintett Kecskeméti Népbíróság ügyeinek egy része alapján néhány megállapítást szeretnék a népbíróságok működésének jogszerűségével kapcsolatosan megfogalmazni:

A magyar ítéletek semmivel sem súlyosabbak, sőt a marasztaló ítéletek száma alapján a számonkérés kisebb mértékű volt.” (Zinner 1987: 67-68.) Romsics Ignác a szerint a népbíróságok laikus népbírái és jogvégeztet elnökei „gyorsított eljárás keretében hozták meg gyakran elfogult és vitatható döntéseiket.” Romsics az 1919-20-as gyorsított bünvádi eljáráshoz hasonlította a népbíróságok ítéleteit. Megállapította, hogy „mint akkor, úgy részben most is politikai ellenfelek számoltak le politikai ellenfelekkel. Az 1919-1920-as fehérterrorra emlékezett az is, hogy azokat, akik ellen nem lehetett népbírósági eljárást indítani, de a hatalom új urai szemében nemkívánatos személyeknek minősültek, rendőrségi eljárás keretében egyszerűen internálótáborba zárták.” Romsics 2001: 281.

A Népszabadság 2010. január 9-i számában Szakály Sándor *Bűnösökről, sírokról – s a tényekről* című írásában kifejtette, hogy nemcsak háborús bűnösöket ítélték el a népbíróságok, hanem ártatlanokat is, ezért szerinte újra kellene tárgyalni ezeket az ügyeket. Erre reflektált Szentirmay László *Népbírósági fürdővíz* című írásával ugyanezen napilap 2010. január 22-i számában. Ebben kifejtette, „azért feltételezhető, hogy 1947-ig a perek döntő többségének a lezárulásáig csak kivételes esetben beszélhetünk igazságtalan vagy koncepciós eljárásról.” Ezzel ellentétben meg kell állapítanom, hogy a fellelhető dokumentumok és egy interjú alapján nagy bizonyossággal kijelenthetem, hogy Normák Józsefet ártatlanul akasztották fel 1945. május 14-én. Fekete György ugyanezen napilap 2010. január 26-i számában kifejtette, hogy „Szakály kétségtelenül helyesen érzékeli, hogy korunk szemével az 1945 és 1950 között működött népbíróságok nem láthatók „független, szakmailag hiteles” intézményeknek. De ez az állítás finomításra szorul.” Akkori szemmel sem tűnt annak, sem Bibó Istvánnak, sem Márai Sándornak. Vö. a fejezet végén lévő idézetekkel.

¹²⁶¹ Pető 2006: 69.

¹²⁶² Idézi Pető 2006: 42.

¹²⁶³ Uo. 65–67. o.

1. A népbíróági ügyek vizsgálati szakaszában sorozatos jogsértéseket követtek el.¹²⁶⁴ A politikai rendőrségen a gyanúsítottaktól felvett vallomások jelentős részét verés vagy megfélemlítés eredményeként sikerült kicsikarni, a tanúvallomások egy része szintén igazolhatóan megfélemlítés következtében született meg.¹²⁶⁵

2. A vádemelés szakaszában a vádlottakat hamis vallomások alapján fogva tartották, az ügyészségre rendszerint a kihallgatást végző rendőrök kísérték a vádlottakat, akik emiatt gyakran ott sem mertek másként vallani. Az ügyész a vád bizonyítására elsősorban a vádlott önmagára nézve terhelő vallomását és a tanúk vallomásait használta, amelyeket a politikai rendőrség csikart ki.

3. A bírósági szakaszban a népbíróság az esetek egy részében csak a vád tanúit hallgatta meg, a védelem tanúit nem. Több olyan ítélet is előfordult, amikor csak egyetlen tanút hallgattak meg a vádlott elítélése során, sőt volt, akit ez alapján ki is végeztek.¹²⁶⁶ A népbíróságok rendszerint nem vették figyelembe, hogy a vádlottak a rendőrségen felvett, erőszakkal kikényszerített vallomásukat visszavonták. Másodfokon a NOT rendszerint „humánusabban”, tárgyilagosabban járt el, és igyekezett jogszerű maradni. Megállapíthatjuk, hogy a NOT ítéleteiben gyakran úgy határozta meg a fogva tartás mértékét, hogy a már letöltött ítélethez igazította. A politikai rendőrség gyakran nem vette figyelembe a NOT felmentő ítéletét, a szerintük „bűnöst” továbbra is fogva tartották vagy internálták.¹²⁶⁷ Tehát a NOT is asszisztált az elsőfokú döntésben kiszabott büntetésekhez, és nem egyszer előfordult, hogy a rendőrség felülbírálta a NOT döntéseit.

4. Ezen tények mellett meg kell állapítanunk, hogy a népbíróságok felállítása indokolt volt, és az ítéleteik egy részében valóban háborús és népellenes bűnösöket marasztaltak el. A Kecskeméti Népbíróság általam áttekintett ügyeiből sajnos, hiányoznak azon személyek

¹²⁶⁴ Ez nem kecskeméti sajátosság a politikai rendőrség más településeken is hasonló módon „dolgozta meg” a vádlottakat és a tanúkat is. A Kecskeméti Lapok 1945. május 27-i számában „*A legfőbb bírói fórum a szegedi Népbíróságtól a kecskeméti Népbírósághoz utalta át egy halálraítélt bűnügyét*” címmel jelent meg írás. Eszerint a NOT tárgyalta Fülöp Imre bűnügyét, akit a Szegedi Népbíróság halálra ítél. „*Fülöp Imre a tárgyaláson visszavonta a szegedi rendőrségen tett beismerő vallomását azzal, hogy azt csak súlyos testi inzultusok hatása alatt tette meg. A szegedi népbíróság a rendőrségi vallomást fogadta el és Fülöpöt halálra ítélte.*” Dr. Bojta Béla, a NOT elnöke nyilatkozatot tett, „*mely szerint nem rég Szegeden járt és sajnálattal vette tudomásul, hogy a szegedi rendőrségen a vádlottakat több esetben bántalmazták.*” Az is kiderült, hogy a felmentő ítélet után a rendőrség a felmentett vádlottakat ugyanazon ügyből kifolyólag ismét letartóztatta. A NOT megszüntette a szegedi népbíróság ítéletét és Kecskemétre tette át, amely újra tárgyalja az ügyet. Kecskeméti Lapok 1945. május 27.

¹²⁶⁵ Ezt a tényt Tánzos-Szabó Ágota is megállapította tanulmányában. Tánzos-Szabó 2005: 321–322.

¹²⁶⁶ Normák Józsefét minden bizonnyal ártatlanul végezték ki Kecskeméten tanúinak meghallgatása nélkül.

¹²⁶⁷ Ezek a tevékenységek nem csupán a kecskeméti politikai rendőrség működését jellemezték. Gyarmati György az Államvédelmi Hatóság és elődszervezete „munkásságáról” megállapította, hogy „*a népbíróságoknak a nyomozati szakban való »aládolgozás«*, – *illetve a kommunistáknak nem tetsző ítéletek esetében a perbe fogottak felmentő ítélet ellenére történő őrizetben tartása*” tette ki tevékenységük egy részét. Gyarmati 2004: 659.

pereinek az anyagai, akik a szovjet megszállás előtt a helyi főbb bűnök elkövetői voltak, akik nyíltan együttműködtek a németekkel és azonosultak a nemzetiszocializmus ideológiájával. A főbb bűnösök jórészt a város kiürítését követően nyugatra mentek, majd nem tértek vissza, legalábbis Kecskemétre nem. Ha más városba mentek és csak később tértek vissza, a felelősségre vonás könnyebben elmaradhatott. A főbb bűnösök pereinek a dokumentumai, akiket a népbíróság felelősségre is vont, nincsenek a levéltárban. Hiányzik például dr. Horváth Ödön főispán, Laczi István¹²⁶⁸ gettóparancsnok vagy dr. Farkas Ferenc,¹²⁶⁹ a Nyilaskeresztes Párt helyi vezetőjének a perirata.

5. Soós Mihály tanulmányában azt állítja, hogy a népbíróságok tevékenysége 1946 márciusáig „kizárólagosan” a háborús és népellenes bűnösök elítélésére koncentrált, majd az 1946. évi VII. tc.¹²⁷⁰ elfogadását követően az MKP „eszközeivé váltak a politikai ellenfelekkel való leszámolás szolgálataiban”.¹²⁷¹ A politikai rendőrség Kecskeméten 1945 áprilisában és májusában jelentős letartóztatási hullámot indított el. A népbírósági perek jelentős része májusban, júniusban kezdődött. A Kecskeméti Népbíróság működésére vonatkozóan nem értek egyet Soós Mihály megállapításával, mert Kecskeméten a népbíróság már megalakulásától kezdve az MKP érdekeinek megfelelően működött, és nem csak a valóban bűnösök ellen indultak eljárások. Jól nyomon követhető, hogy a politikai rendőrség már ebben az időszakban a korábbi elit tagjait igyekezett letartóztatni és vád alá helyezni a népügyszésséggel együttműködve.

Véleményem szerint nem lehet egy-egy népbíróság gyakorlata vagy egyes ügyek vizsgálata alapján országos érvényű következtetéseket levonni. Át kellene tekinteni az egyes népbíróságok ügyeit, és ezeket egységes szempontrendszer alapján feldolgozni. Feltételezésem szerint az egyes népbíróságok ebben az időszakban igen eltérő ítélkezési

¹²⁶⁸ A Kecskeméti Lapok 1945. április 8-i száma tudósít arról, hogy pénteken tárgyalta a Kecskeméti Népbíróság Laczi István volt városi tiszviselő ügyét, aki a „zsidó ügyek” helyi vezetője volt. A vád szerint Laczi, mint a gettó parancsnoka, a bombázás szempontjából leginkább veszélyeztetett vasútállomás környékét jelölte ki gettónak. A gettóban lakókat tetteleg is bántalmazta, és nem engedte az élelmiszerek és ágyneműk bevitelét sem. Laczi a kényszerhelyzetére hivatkozott, de a tanúk megerősítették, hogy túllépte hatáskörét. Három hónap fogházra ítélte a népbíróság. A Kecskeméti Lapok 1945. május 31-i számában arról írnak, hogy Laczi István ítéletét, a Kecskeméti Népbíróság által hozott három hónapi fogházbüntetését a NOT 10 évi fegyházra súlyosbította. Az indoklás szerint Laczi, mint gettóparancsnok nem gondoskodott a gettó megfelelő ellátásáról, az áldozatok jogos kérelmeit elutasította, eltúrta a személyi motozást.

¹²⁶⁹ A Kecskeméti Lapok 1945. május 6-i száma tudósít dr. Farkas Ferenc, gúnyneven „Csikas” peréről, akiről megállapították, hogy részeges ügyvédjelölt volt a városban. A cikk írója szerint Farkas ügyetlen ügyvéd volt, de nyilasvezér lett. Együttműködött a Gestapoval, és ő állította össze a deportálandó zsidók listáját is, a zsidók vagyonára is rávetette a szemét. A cikkben gúnyosan írnak róla, teljesen elmeháborodottnak, szerencsétlennek állítják be. A népbíróságon a korlátoltságával és italozásával védekezett Farkas, ennek ellenére halálra ítélték. A vád szerint ő volt a helyi Nyilaskeresztes Párt alapítója és vezetője, és együttműködött a Gestapoval is. Farkas fellebbezett az ítélet ellen.

¹²⁷⁰ A demokratikus államrend és a köztársaság védelméről szóló törvénycikk.

¹²⁷¹ Soós 2004: 84. Lényegében ugyanezt a megállapítást teszi Pető Andrea is. Pető 2006: 67.

gyakorlatot folytattak, ami ugyanazon a helyszínen is változott az időben, attól függően, hogy miként alakultak a helyi politikai erőviszonyok, illetve a politikai rendőrség, a népügyészség, az MKP és a többi párt közötti viszony. A kecskeméti rendőrség népügyészség és népbíróság 1945-ben Bánó Mihály rendőrfőkapitány időszakában működött leginkább a jogszabályok figyelmen kívül hagyásával. Ezt jól szemlélteti a KNB egyik ülésének jegyzőkönyve is. Ezen az ülésen a nemzeti bizottság tagjai – hasonlóan Gereben János elképzeléseihez – dr. Gruder János népügyész javaslatára arról tárgyaltak önálló napirendi pont keretében, hogy a népbíróságnak a büntetéseket szigorítania kell. A népügyész azzal a javaslattal állt elő, hogy *„a népbíróságnak két fontos szempontot kell szem előtt tartani az ítélezésekkor. A lakosság szívesen olvassa a súlyos ítéleteket. Sőt el is várja azokat. Szeretné, ha a politikai bűnösök minél hamarabb megkapnák megérdemelt büntetésüket. Súlyos és sürgős ítéletekre van szükség. Ezért azt javaslom, hogy a pártok hassanak oda, hogy a népbírósági tanácsba küldött tagjaik önként mondjanak le megbízásukról. Ezután küldjenek be a pártok olyan új tagokat, akik a szigorúbb ítélezésektől sem riadnak vissza.”* Ezután Bánó Mihály rendőrkapitány kijelentette, hogy *„nem enyhe ítélet, de túl enyhe ítéletet hoztak a népbírák. Ezt mi sem mutatja jobban, minthogy a népbíróság szabadlábra helyezése után a rendőrség volt kénytelen a szabadlábra helyezett egyéneket internálni. Beszélünk, követeljük a reakció kiirtását, de nem merünk ítélezni. Tessék visszavonulni, mi rendőrök majd ítélezünk. Kérem az ítéletek megszigorítását és a delegált tagok, illetve népbírák kicserélését. Szavazással való döntést kérek ebben a javaslatban.”* Ezt követően a KNB elfogadta *„az ítéletek szigorításának érdekében a pártok vezetőségén keresztül a népbírósági tagok kellő informálását.”*¹²⁷²

6. Kecskeméten a politikai rendőrség és népbíróság felállítását követően megkezdődött a véleményformáló helyi elit megfélemlítése. 1945 januárjától a helyi MKP, illetve a befolyása és ellenőrzése alatt álló helyi hatalmi szervek a korábbi elittel való leszámolásra és a lakosság megfélemlítésére törekedtek.¹²⁷³ Az MKP befolyása meghatározó volt a KNB tagjaira és döntéseire. A párt helyi szinten is ellenőrzése alatt tartotta a vele szorosan együttműködő politikai rendőrséget, a népügyészséget és a népbíróságot is. Ezek a szervek személyileg is jelentős átfedést mutatnak.¹²⁷⁴

¹²⁷² Iványosi-Szabó 1975: 220–221.

¹²⁷³ 1946 áprilisában a kecskeméti ferences rendház historia domusába a következőt jegyezték be: *„A demokratikus élet egyelőre nagyon nehéz. Az emberek nyomorognak. Éheznek és ruhátlanok. Élet- és vagyonbiztonság nincs. Az internálás réme mindig, mindenkit fenyeget. A népbíróságok nem győzik a munkát. Népitételek kidobják hivatalukból a tisztviselőket, hacsak nem kommunisták. Folyton fasiszta összeesküvéseket lepleznek le.”* Szabó 2004: 152.

¹²⁷⁴ Rigó 2010/b. 400–404.

A kortárs Bibó István a népbíróságok körüli problémákat 1945-ben a következőkben látta: „[A népbíróság – R. R.] nem szabott az üldözendő személyek körének ésszerű és tárgyilag megfogható határt. [...] Sorra ítélnék el, gyakran igen súlyosan embereket olyan konvencionális antibolsevista és revizionista kijelentésekért, melyekért ugyanazzal a fáradtsággal ezreket és ezreket elítélhetnének, akik ugyanilyeneket mondtak vagy mondhattak. [...] Ha most ma elkezdjük 1920-ig visszamenőleg ezeket a megnyilvánulásokat kutatni és pláne büntetőszankció alá vonni, akkor gyakorlatilag személyes »jóakarókon« és a legötletszerűbb esetlegességeken fog múlni, hogy az ilyen megnyilvánulások óriási tömegéből melyik és miért kerül büntetés alá. Külön tetőpontja az oktalanságnak, ha a teljességgel konvencionális, a folyó háborúra nem utaló bolsevistaellenességet még külön összekapcsoljuk a Szovjetunióhoz való viszony kérdésével, és 1941. június 22. után minden konvencionális és közhelyszerű kommunistaellenes megnyilvánulást egyben háborúra való uszításnak minősítünk. Ezzel csak azt érzük el, hogy megnyerhető elemek megnyeretés helyett elvadulnak, s oly nagyszámú embert juttatunk büntetőszankciók árnyéka alá, hogy azok veszedelmessége, vagy rosszakarata úgyszólván semmivel nem valószínűbb, mint a társadalom szabadlábbon maradt többi tagjaié. Ezért állunk ma ott, hogy nem igazolás, internálás, sőt a népbírósági ítélet is elvesztette diffamáló hatását: nem szégyen, hanem szerencsétlenség. [...] Ma ott tartunk, hogy a reakció elleni eddigi harc módszereinek hatására fasisztákból, reakciósokból, reformerekből, búsmagyarokból és finom európaiakból a reakciónak egyetlen masszív tábora kovácsolódik össze, a kommunistáktól való félelem közös érzelmének a jegyében. [...] A népbíróságok elé valóságos, felróható bűnöket kell vinni, nem pedig a huszonöt évig uralkodott magyar politikai korlátoltság tipikus, konvencionális megnyilatkozásait.”¹²⁷⁵

5.2 A népbíróság szerepe az elitváltásban

A régi elit felelősségre vonásában a népbíróság kiemelt szerepet kapott. A Horthy-kor végének elittábláján (13. táblázat) felsorolt 20 elittag közül 9 főt állítottak népbíróság elé, azért „csak” ennyit, mert Liszka Béla polgármester, Kiss Endre főispán, Kiss Barnabás, a Baross Szövetség elnöke nem tértek vissza Kecskemétre. Ellenben visszatért a városba Liszka Béla 18 éves fia és felesége, így őket állították népbíróság elé. A 19 elittag közül 15 esetében

¹²⁷⁵ Bibó 1994: 45–47. Márai Sándor is hozzá hasonlóan látta ezt a problematikát: „A vádaskodás, minősítés, letartóztatás természetesen nem áll meg egyikünk személye előtt sem; nem lep meg, ha egy napon bekopogtat szobámba is. Türelemmel várom. Kik ezek a vészbírák? Ha nagyon megvizsgálnánk őket, múltjukat, mindegyik leülhetne egy kis időre a vádlottak mellé a padkára. Az igazság, hogy az elmúlt huszonöt évben mindenki kompromittálódott, így vagy úgy, aki itt élt, s egyáltalán élt... Kompromittálódott azzal, hogy csinált valamit, amit nem kellett volna, vagy azzal, hogy nem csinált meg valamit, amit kellett volna. Aki nem bűnözött, eltúrte a bűnt. A felelősség fokozatos, de kollektív.” Márai 2006: 165.

tudjuk a letartóztatás idejét. Közülük tízet 1945 első felében, kettőt 1945 második felében és hármat 1946-ban tartóztattak le.

A Kecskeméti Népbíróság 19 elitellenes ügyéből három perirata hiányzik. Az általam ismertetett 16 ügyből hat esetben felmentették a vádlottat, 10 főt szabadságvesztésre ítélték, közülük négynek a vagyona egy részét is elkobozták. A tíz főre átlagosan több mint két és fél év börtönbüntetést szabtak ki. A 16 ügyből két olyan esetet ismerünk, amikor a rendőrség ítélet nélkül internált valakit, illetve a letöltött büntetése után internálta, önhatalmúlag. Egy főt mentettek fel a perújrafelvétel során, Simala Jánost. Így a NOT elé kilenc elittag ügye került. Közülük három főt felmentettek, négy esetben csökkentették a kiszabott ítéletet és két esetben hagyta helyben a NOT az ítéleteket, de az egyik esetben a fellebbezést követően itt is felmentő ítélet született.

Ha pusztán ezeket az adatokat vesszük figyelembe, arra a megállapításra is juthatunk, hogy különösebben súlyos ítéletek nem születtek a korábbi elit tagjaival szemben. Azonban ha úgy nézzük, hogy ezek az emberek évtizedeken át a város legbefolyásosabb, nagy tiszteletnek örvendő személyei voltak, és az új berendezkedésben néhány hónap alatt jó részüket letartóztatták és népbíróság elé állították, a perek jelentősége és „üzenete” megváltozik. A népbíróságok és a perek sajátos tükrét jelentették a helyi lapok, amelyek rendszeresen beszámoltak a perekről. A perek a közvéleményt is élénken foglalkoztatták. A lapokból értesülhetünk arról, hogy a helyi nyilvánosságban, amelyben nem a politikai rendőrség, a népbíróság és a kommunista párt nézőpontja volt a domináns nézőpont, hogyan értelmeződtek a perek.

A népbíróságok szerepe Kecskeméten elsősorban az volt, hogy az új berendezkedés rajtuk keresztül is megmutassa az erejét és azt, hogy nem kímélik a régi elitet. A korábbi elit tagjai, akik megjárták Bánó Mihály börtönét és személyesen megtapasztalták vagy csak a hírét hallották a vallatási módszereiknek, miután kiszabadultak és miután a NOT is felmentette őket, visszavonultak a közéleti szereptől, és örülhettek, hogy az első ítélethez képest „olcsón” megúszták. Ugyanakkor azt is megállapíthatjuk az áttekintett periratok alapján, hogy az elit tagjait nem bántalmazták a politikai rendőrségen, legfeljebb megfélemlítették őket, miközben a kevésbé közismert embereket szinte minden esetben megverték.¹²⁷⁶

A fejezet további részében a korábbi multipozicionális elitből két személy perét és egy harmadik személy hozzátartozójának: fiának a perét mutatom be. Dr. Szabó Iván felsőházi tag

¹²⁷⁶ A Mellékletben bemutatott ügyekben bőségesen található erre utalások.

és Gesztelyi Nagy László országgyűlési képviselő a kecskeméti multipozicionális elit reprezentáns képviselői voltak. Őket elsősorban azért ítélte el a Kecskeméti Népbíróság, mert a felsőház és a képviselőház háborús és népellenes döntések meghozatalában részt vettek, és nem tiltakoztak ellenük. Ugyanakkor mindketten sokat tettek Kecskemét gazdasági életének a fejlesztéséért. Mindkettejük ítéletét jelentős mértékben enyhítette a NOT.

A volt polgármester, Liszka Béla a háború után nem tért vissza Kecskemétre, hanem Németországban maradt. Így a Kecskemétre visszatért feleségét és 18 éves fiát vonta felelősségre a népbíróság, ingatag vádak alapján. A NOT mindkettőjükkel szemben enyhébb ítéletet hozott. A fiút, Liszka Györgyöt a politikai rendőrség ennek ellenére nem engedte szabadon, hogy a kiszabott büntetést letölttesse, hanem internálta. A további perek bemutatását a Mellékletbe csatoltam, ezek tovább árnyalják a Kecskeméti Népbíróság működésének sajátosságait.

13. táblázat: Kecskemét Horthy-kori elitjének tagjai a népbíróságon

Név (szül. év)	Pozíciók	Végzettség	Az adó összege 1942. (pengő)	Legnagyobb adófizetők listáján elfoglalt hely, 1942.*	Politikai rendőrség/ Kecskeméti Népbíróságon vád	Kecskeméti Népbíróságon a tárgyalás időpontja, ítélet	NOT ítélet, perújrafelvétel,
Multipozicionális elittagok elleni perek							
Dr. Szabó Iván (1874)	Kecskeméti Leszámitoló és Pénzváltó Bank elnöke, Kecskeméti Gazdasági Egyesület elnöke, Kecskeméti Szőlősgazdák Egyesületének elnöke, felsőházi tag , a város törvényhatósági bizottságának örökös tagja 1935-től, ügyvéd	jogász	3 650	17	1945. április 9-én tartóztatta le a politikai rendőrség. Nem tiltakozott a Szovjetunióval szembeni hadba lépés és a zsidótörvények ellen.	1945. 05. 18. 2 év fegyház, 5 holdon felüli birtokait elkobozták. (48 holdas birtokából 24 hold szőlő volt)	1945. 10. 31. felmentették és szabadlábra helyezték.
Dr. Gesztelyi Nagy László (1890)	Duna-Tiszaközi Mezőgazdasági Kamara igazgatója, országgyűlési képviselő (kiskőrösi mandátum)	jogász, egyetemi magán-tanár	2 390	34	1946. szeptember elején tartóztatták le, Ausztriából 1945. nov. végén tértek vissza. Csatlakozott a Nemzeti Szövetséghez, nem emelte fel a szavát Szálasi ellen.	1946. 10. 09. 1 év 6 hónap börtön Sokan kiálltak mellette.	1947. 02. 07. A háborús büntett alól felmentették, népellenes bűnért 6 hónap börtönre ítélték.
Dr. Garzó Béla (1875)	Gimnázium-igazgató (nyugalmazott)	tanár	670		MOVE előadásán háborús hírverés	felmentették	
Ghiczy Pál (1898)	A városi villanytelep igazgatója 1940-től	okl. gépész-mérnök	617		1945. 05. 11-én helyezték előzetes letartóztatásba. A rendőrségen megfélemlítették ezért vallott maga ellen. Háborús bűn: átadta a németeknek a gyárok villamos berendezéseit. Nyilas, németbarát	1945. 07. 12. 6 év börtön, állásvesztés,	1945. 10. 03. megszüntette előzetes letartóztatását, 1946. 05. 10. felmentette
Dr. Horváth Ödön (1901)	Főispán 1944. ápr. 26-tól, előtte a Kecskeméti	jogász	1 990	52		Hiányzik a perirat	1 év börtön (Péterné)

	Közlöny laptulajdonosa, főszerkesztője, a Kecskeméti Iparegyesület elnöke, a Kecskeméti Gazdasági Vasút igazgatósági tagja.						
Dr. Dezső Gyula (1887)	Jogászprofesszor, a Jogakadémia dékánja 1936-tól	jogász	1 502	84	1945. 05. 05-én tartóztatták le. Előadásai szovjetellenesek, a finneket dicsőítette, Horthyt méltatta és példaként állította a hallgatók elé.	1945. 06. 25. Szabadlábra helyezték, felmentették	
Dr. vitéz Matolcsy Károly (1892)	Kórházi főorvos , nőgyógyász	orvos	4 250	14	1945. 04. 27-én tartóztatta le a rendőrség. A MONE elnökeként a zsidó orvosok kizorítására törekedett	1945. 10. 11. A Kecskeméti Népügység ejtette a vádat. Jelentős kapcsolati tőkével rendelkezett.	
Dr. vitéz Márkus Ferenc (1889)	Kecskeméti Ügyvédi Kamara elnöke 1937. 10. 10-től, ügyvéd, árvaszéki ügyész	jogász	1 639	71	1946. 03. 29. letartóztatták. A MÜNE helyi elnöke , népellenes, fasisztabarát	Hiányosak az iratok	
Dr. Hegedűs Ferenc (1879)	ügyvéd	jogász	2 780	32	MÜNE tag, zsidóellenes	1946. 05. 13. Hiányosak az iratok	
Gazdasági elit ellenes perek							
Simala János (1901)	Gyümölcskereskedő	Okl. gépész- mérnök	22 840	2	1945. 05. 20-án tartóztatták le. A Baross Szövetség alelnöke , németbarát, zsidó kereskedők kizorítása	1945. 05. 08. 4 év börtön, ház, szántó, szőlő elkobzása. 1945. 07. 28. perújrafelvétel, felmentették	
Dr. Bende Sándor (1893)	Kecskeméti Népbank elnöke, tulajdonos ecetgyár	jogász	5 341	10	1945. 06.05-én tartóztatták le. Baross Szövetség helyi elnöke (1943. 01.-1944. 05.) a zsidó kereskedők kizorítása	1945. 05. 28. 5 év börtön, ház, szőlő, szántó elkobzása	1945. 07. 30. 1 év börtön, a vagyonelkobzást mellőzték.

							1946. 10. 18. perújrafelvétel a KN felmentette, de letöltötte az egy évet.
Ifj. Réthey Gyula (1911)	Porcelán és üvegkereskedő	4 középiskolai oszt.	1 333	102	A Baross Szövetség pénztárosa,	1945. 09. 06. 6 hónap börtön	1948. 06. 07. NOT helybenhagyta az ítéletet. 1948. 10. 11. perújrafelvétel során felmentették
vitész Kovács László (1890)	Árpád mozi tulajdonosa, üzemvezetője	4 elemi, háborús rokkant	3 296	25	1945. 03. 23-án helyezték előzetes letartóztatásba. Zsidóellenes német propagandafilm lejátszása, hitfelekezeti elleni izgatás	1945. 03. 29. 1 év börtön, 1 év internálás, 3 év hivatalvesztés, vagyonekbobzás (a moziját akarta megszerezni az MKP)	1945. 05. 25. az ítéletet helybenhagyta, de mellőzte az internálást és a hivatalvesztést. 1945. 11. 16. KN perújrafelvétel, szabad lábra helyezték. 1946. 05. 14. KN 8 hónap börtön, amit már kitöltött.
Dr. Mendik István	Gyufafagyár igazgató	okl. gépészmérnök	1 596	72	1945. 06. 25-én helyezték előzetes letartóztatásba. Bántalmazták a rendőrségen. Munkásait kizsákmányolta, szidalmazta, nem engedte orvoshoz őket ezért népellenes, fasisztabarát.	1945. 09. 04. 5 év börtön, állásvesztés, foglalkozástól való eltiltás, házat elkobozták, nyugdíjigényét elvesztette.	1946. 02. 16. 1 év börtön
Szakértelmiségi, kulturális elit ellenes perek							
Dr. Batka Ferenc (1898)	Országos Tisztviselő Betegalap ellenőrző orvosa (Dr. Dobák István tiszti főorvos jelentette föl)	orvos			1945. 04. 05. letartóztatták. A Magyar Megújulás Párt helyi alapítója, nyilas, a zsidó betegeket nem kezelte.	1945. 06. 19. és 09. 15. Felmentették, mert kiderült, hogy ahol tudta segítette a zsidókat.	

Dr. Halmi Lajos (1885)	Pénzügyigazgató, miniszteri tanácsos	jogász		budapesti lakos	1945. 04. 24-én tartóztatták le. Minden bizonnyal megfélemlítették. Mászt mondott a rendőrségen és mászt a bíróságon. Szovjetellenes, zsidóellenes kijelentéseket tett. Zsidó javakat lopott és osztogatott.	1945. 06. 28. felmentették szabadlábra helyezték. és	
Kecskeméti (Kaiser) László (1896)	A Platter Konzervgyár személyzeti vezetője	Kereskedelmi érettségi			1945. október 27-én tartóztatták le. Németbarát, a munkások érdekei ellen dolgozott. A termelés fokozására szólította fel a munkásokat a német győzelem érdekében.	1945. 12. 20. Felmentették, szabad lábra helyezték, de a rendőrség internálta.	1946. 11. 23. Nem bűnös, a bíróság korábban szabadlábra helyezte.
A korábbi városirányítási elit hozzátartozói ellenes perek							
Liszka Béláné (1905)	A volt polgármester felesége				1946. márc. 25-én tartóztatták le. Népellenes büntett, mert Kalmár Imrét akadályozta abban, hogy fasiszta és németellenes véleményét szabadon elmondja.	1946. 07. 03. 1 év börtön	1946. 11. 11. felmentették, szabad lábra helyezték.
Liszka György (1927)	A volt polgármester fia	Gimnáziumi tanuló			1945. aug. 17-én tartóztatták le. Zsidóellenes, háborús bűnös, mert belépett az SS-be.	1945. 09. 15. 6 hónap börtön	1946. 05. 13. helybenhagyta az ítéletet, de 8 hónapig tartották fogva a börtönben, majd internálták Kalocsára.

* Az 1942-es virilislista nem tartalmazza a zsidókat.

Forrás: A Kecskeméti népbíróság áttekintett perei: BKMÖL, XXV. 18., BKMÖL, IV. 1905. 1935–1944/45.

5.3 Néhány korábbi multipozicionális elittag és hozzátartozója elleni per

*A felsőházi tag és bankelnök, Dr. Szabó Iván pere*¹³⁶⁷

Dr. Szabó Iván felsőházi tagként, bankelnökként és gazdasági egyesületek elnökeként sokat tett annak érdekében, hogy a város gazdasági életét fejlessze. A vád szerint felsőházi tagként nem tiltakozott a Szovjetunióval történő hadba lépés ellen és a zsidótörvények ellen sem.

Dr. Szabó Ivánt¹³⁶⁸ 1938-ban másodszor választotta meg a város közgyűlése a felsőház tagjává, ahová Kecskemét egy főt küldhetett. 1945. április 9-én tartóztatta le a rendőrség. A vádirat a 81/1945. M. E. rendelet 11. §. 2. pontjával és a 15. §. 1. pontjával vádolta, háborús és népellenes bűntettel.¹³⁶⁹ Szabó Iván a rendőrségi kihallgatáson elmondta, hogy a német megszállásig rendszeresen részt vett a felsőház munkájában, utána csak egy-két ülésen volt, majd Szálasi hatalomra jutása után többé nem vett részt az üléseken. A népbírói tárgyaláson tagadta, hogy részese lett volna azon határozat meghozatalának, mely Magyarországot a háborúba sodorta. Úgy emlékszik, a felsőház erről nem szavazott, Bárdossy miniszterelnök egy átírással tudatta velük a hadüzenet tényét. A hadüzenet előbb jelent meg a lapokban, mint hogy arról tájékoztatták volna a felsőházat. A miniszterelnök a képviselőház és a felsőház megkérdezése nélkül üzent hadat, csak a hadügyi és külügyi bizottság tárgyalta azt titkosan. A miniszterelnök kész tények elé állította az országot.¹³⁷⁰ Az igazságügyi bizottság tárgyalta a zsidótörvényeket. Szabó a népbíróknak kifejtette, hogy nem érvelt a zsidótörvények mellett sem, mert sok zsidóval jó kapcsolatot ápolt, és ellene sem, mert tudta, hogy német nyomásra el kell fogadni azokat. Elmondása szerint a felsőházban többen erősen támadták a törvényt, de azzal nyugtatták őket, hogy nem fogják azokat szigorúan végrehajtani. Maga is megszavazta a törvényeket.

¹³⁶⁷ BKMÖL, XXV. 18. 74/1945. Dr. Szabó Iván ügye

¹³⁶⁸ Dr. Szabó Iván (1874-1953) ügyvéd, felsőházi tagként a pénzügyi és az igazságügyi bizottságoknak volt tagja. 1915-től a Kecskeméti Leszámloló és Pénzváltó Bank elnöke volt. 48 holdas birtoka volt, amelyből 22 hold szőlő volt. A Kecskeméti Gazdasági Egyesület elnöke volt 1927-től, és a Kecskeméti Szőlősgazdák Egyesületének is elnöke volt. Elsősorban Kecskemét gazdasági életének fellendítésén dolgozott. 1940-ben a nem zsidó, virilisek listáján az ötödik helyet foglalta el. Péterné – Szabó – Székelyné 1992: 224–225. és BKMÖL, XXV. 18. 74/1945. Dr. Szabó Iván ügye, és BKMÖL, IV. 1905. 1935–1944/45.

¹³⁶⁹ Az említett rendelet 11. §. 2. pontja szerint „Háborús bűnös az: aki mint a kormány, országgyűlés tagja vagy mint vezető állást betöltő közalkalmazott kezdeményezője, vagy bár a következményeket előre láthatta, részese volt olyan határozat hozatalának, amely a magyar népet az 1939. évben kitört világháborúba sodorta.” A 15. §. 1. pontja kimondja: „*Népellenes bűntettben bűnös: a minisztériumnak, az országgyűlésnek az a tagja vagy az a vezető állást betöltő közalkalmazott, ki a nép érdekeit súlyosan sértő jogszabály kezdeményezője volt, vagy annak meghozatalában tudatosan részt vett.*”

¹³⁷⁰ Az 1941. június 26-i szovjet vonattámadás és Kassa bombázása után Horthy eldöntötte, hogy Magyarország háborút indít a Szovjetunióval szemben. Bárdossy László „*kormányfő számára már csupán a tájékoztatás feladata maradt*”, a minisztertanács is egyetértett a döntéssel. Másnap a miniszterelnök az Országgyűlés Képviselőházában „bejelentette”, hogy „*Magyarország és a Szovjetunió között a hadiállapot beállott.*” A képviselők lelkesedéssel tudomásul vették, annak ellenére, hogy az Országgyűlésnek utólag jóvá kellett volna hagynia a kormányzó döntését. Később a népbírói tárgyaláson Bárdossy azt mondta, hogy nem tudta, hogy ilyen esetben mi a teendő. Pritz 2001: 93–104. és Ungváry 2005/a: 19–20.

Mint bankelnök igyekezett a környezetében enyhíteni a törvény végrehajtásának a szigorát. Bankjában utasította Sárközy István cégvezetőt, hogy a zsidó tisztviselőket a lehető leglassabban építse le. A zsidó Füredi és Kemény tisztviselőket inkább áthelyezték a bank érdekeltségébe tartozó városi közhűtőházhoz. Füredi feleségét alkalmaztatta dr. Nóta bankügyésszel, és a volt bankügyész fiát, dr. Donáth Györgyöt is a bankban alkalmazta. A bankja célja az volt, hogy segítse a zsidó cégeket, melyek ekkor már a törvények miatt nehézségekkel küzdöttek. Segítettek a vállalatokat árszabályozni, és hitelt is adtak nekik. Így volt ez a város legjelentősebb exportcégei: a Benedek, az Aszódi,¹³⁷¹ a Zandberg, a Rosenbaum és a Leitner cég esetében is. Ezért a konkurens bankok zsidóbérencnek tartották őket. „*Lázár Gyula közellátási főfelügyelő engem és különösen Daróczi igazgatót ezek miatt vizsgálattal és Gestapóval fenyegette meg.*” Dr. Szabó Iván elmondta azt is, hogy a „*nagykereskedők hitelkereteit kibővítettem, úgyhogy strómanokkal operáltunk, így ezen zsidó cégek át tudták valamennyire menteni vagyoniuk nagy részét.*”¹³⁷²

Szabó Iván vallomása szerint a felsőháznak azért maradt a tagja, mert ott a kecskeméti és a város érdekeit igyekezett képviselni, mint a Kecskeméti Gazdasági Egyesület és a Kecskeméti Szőlősgazdák Egyesületének elnöke. Mindenhol elsősorban gazdasági érdekeket és ügyeket képviselt, és nem politikaiakat.

Dr. Szabó Iván a tárgyaláson kifejtette azt is, hogy ő soha nem volt zsidóellenes, mert az egyik fia zsidó nőt vett feleségül, amit ő nem ellenzett, és ezért fiát kitették a Nemzeti Bankból. Fia apósát és a családját internálták, fiát és menyét a házasságuk miatt üldözték, ezért bujkálniuk kellett. Szabó Iván Kecskemét kiürítésekor Budára ment, itt tartózkodott kilenc hétig, utána tért vissza, lakását feldúlták, teljesen kifosztották. Egyik unokája Budán egy bunkerban halt meg, Zoltán nevű orvos fiát a szovjetek vitték el hadifogságba, ő maga 73 éves és beteg. A tárgyalás végén Szabó ügyvédje kérte a tanúk meghallgatását az ügyben, de a népbíró ellenezte a további bizonyítás kiegészítést. Ezt követően „*a népbíróság a további bizonyítás kiegészítést, mint felesleges és célra nem vezetőt mellőzi.*” A népbíróság még ezen a napon 1945. május 18-án meghozta ítéletét, miszerint dr. Szabó Ivánt főbüntetésenként két év fegyházra ítélték, mellékbüntetésenként politikai jogainak gyakorlását tíz évre felfüggesztették, és öt holdon felüli birtokát elkobozták. Az ítélet indoklásában kifejtették, hogy Szabó nem tiltakozott a hadüzenet bejelentése ellen, sem az ellen, hogy ezt

¹³⁷¹ Aszódi József kereskedő a zsidó virilisek listáján a 28. legtöbb adót fizető személy volt 1938-ban. A Kecskeméti Magyar Bank Rt. Igazgatósági tagja volt. BKMÖL, IV. 1905. 1935–1944/45.

¹³⁷² Ez a tendencia országosan jellemző volt, Fejtő Ferenc megállapította, hogy „*a nagyvállalatok és bankok vezetésében, amelyeknek élére arisztokrata- és dzsentriszármazékokból kiválogatott strómanokat neveztek ki, miközben a tényleges vezetés az eredeti zsidó tulajdonosok kezében maradt.*” Fejtő 2000: 230.

törvénytelenül tették. Enyhítő körülményként vette figyelembe a népbíróság, hogy dr. Szabó Iván sokat tett a városért, nem volt szélsőséges, önzetlenül eljárta a város és lakói érdekében, büntetlen előéletű volt, az idősebb korát és azt, hogy családja révén maga is részese volt az üldöztetéseknek. A bíróság megállapította, hogy a tanúkat azért nem hallgatták ki, mert közömbös volt a perben, vagy egyébként is tudták, mit mondtak volna. A népügyész súlyosbításért fellebbezett az ítélet ellen.

A Népbíróságok Országos Tanácsa (NOT) fellebbviteli bíróságként 1945. október 31-én tárgyalta az ügyet. A Kecskeméti Népbíróság irataihoz közjegyző előtt tett nyilatkozatokat is csatoltak, gyakorlatilag azon tanúk vallomásait, akiket a Kecskeméti Népbíróság nem hallgatott meg.

Az egyik nyilatkozatot Kertész Miksa zsidó borkereskedő és exportőr tette. Kertész tanúsította, hogy Szabót több mint húsz éve ismeri, aki a város érdekeit kiválóan képviselte, ezért a közgyűlés egyhangúlag választotta felsőházi taggá. Mint bankelnökkel is jó kapcsolatban volt, mert ő igazgatósági tag volt a Kecskeméti Leszámitoló és Pénzváltó Banknál. A kecskeméti exportot hitelekkel támogatta Szabó, erkölcsi dilemmáit megosztotta Kertésszel a zsidótörvények miatt, ezért le is akart mondani a felsőházi tagságról, de ő marasztalta, mert a város látta volna a kárát, ha lemond. A zsidó alkalmazottak érdekében mindent megtett Szabó. *„A bank zsidó, főleg exportőr ügyfeleinek üzleti és vagyoni megmentésére mindent elkövetett és azok érdekeit eredményesen megvédte. Ezzel kapcsolatban állíthatom, mint a Leitner és dr. Kertész borkereskedő cég belfelügyelője, mely céget a Kecskeméti Leszámitoló Bank látott el hitellel, hogy midőn a fenti cég a zsidótörvények miatt üzletét kénytelen volt feladni, dr. Szabó Ivánnak sikerült elérni, hogy megbízható és hozzáértő keresztény kezek vegyék át a cégvagyont egy jó részét, akik ezáltal az üzletet fenntartották és az átvett cégvagyont megmentették.”* Sokszor beszélgettek négy szemközt, ezeken a vádlott kifejtette, hogy nem értett egyet az akkori politikai helyzettel.

Sárközy István bankigazgató is nyilatkozatot tett Dr. Szabó Iván mellett. Több mint 25 éve ismerte Szabót, aki véleménye szerint sokat tett a város gazdasági érdekeiért. Nagy szerepe volt a Városi Közhűtőház Kft. létrehozásában és a borközpont felépítésében is. Két jelentős gazdasági egyesület elnöke volt, sokat tett a baromfi és gyümölcskivitel növelése érdekében is. Eljárta az illetékes minisztériumokban, és bankelnökként is segítette ezen gazdasági tevékenységeket. Strómanokkal segítette az Aszódi Lipót és Fia, a Benedek József és Fiai, a Rosenbaum A. cég, a Leitner és a dr. Kertész cégek ügyeit is.

A Kecskeméti Gazdasági Egyesület két vezetője: Hajnal János gazdálkodó, választmányi tag és Laczi János gazdálkodó, aki a mezőgazdasági bizottság elnöke volt

tanúsították, hogy dr. Szabó Iván 1927 óta volt az egyesület elnöke, és a város mezőgazdaságának érdekében nagyon sokat tett. Párton és politikán felül állva a város gazdasági érdekeiért dolgozott.

A NOT 1945. október 31-i végzése alapján a vádlottat szabadlábra helyezte. Az ekkor felvett tanácskozási jegyzőkönyv alapján dr. Téglás István tanácsvezető bíró megállapította, hogy a NOT tanácsstagjai 4-1 arányban a vád mindkét pontjában a felmentés mellett foglaltak állást. A peranyagban nincs utalás arra, hogy Dr. Szabó Ivánt a politikai rendőrség bántalmazta volna.

*Dr. Gesztelyi Nagy László országgyűlési képviselő, a Duna-Tiszaközi Mezőgazdasági Kamara igazgatója ügye*¹³⁷³

Dr. Gesztelyi Nagy László¹³⁷⁴ ügyét 1946. október 9-én tárgyalta a Kecskeméti Népbíróság, aki szeptember eleje óta volt előzetes letartóztatásban. A tárgyaláson Gesztelyi kijelentette, hogy nem érzi magát bűnösnek. Tagadta, hogy az országgyűlési képviselők¹³⁷⁵ között a Törvényhozók Nemzeti Szövetségének¹³⁷⁶ tagja lett volna. A Magyar Róna¹³⁷⁷ című folyóirat felelős szerkesztője volt, amelybe rendszeresen írt cikkeket. A képviselőház soproni ülésein ötször vett részt. Ezekben mindössze 20-25 képviselő volt jelen, ő ekkor Kőszegen lakott, onnét járt át Sopronba. Egyetlen olyan ülésen vett részt, amelyen tárgyaltak is ügyeket.

A népbírói tárgyaláson a vezető bíró megkérdezte a vádlottat: mi a magyarázat az eltérő rendőrségi vallomásaira. A vádlott azt válaszolta, hogy „Igen, azt mondtam, ami a kérdéses jegyzőkönyvbe van felvéve, azonban ezt annak hatása alatt tettem, hogy éppen akkor

¹³⁷³ BKMÖL, XXV. 18. 193/1946. Gesztelyi Nagy László pere.

¹³⁷⁴ Dr. Gesztelyi Nagy László 1890. november 12-én született Lövöpetriben. Gimnáziumi és jogi tanulmányait Sárospatakon végezte, jogi doktorátust a kolozsvári egyetemen szerzett. 1922-től Duna-Tiszaközi Mezőgazdasági Kamara igazgatója volt, vagyona két ház (a Horthy Miklós úton volt egy villája, a Horthy Miklós és a Mathiasz János út sarkán egy telke, valamint a Tátra u. 7. szám alatt egy kis villája) és 22 hold föld Kecskeméten, és egy öröklakása Budapesten a XI. Eszék u. 13 alatt. 1939-ben a Magyar Élet Pártja kiskőrösi választókerületében lett országgyűlési képviselő. Gesztelyinek egyetemi magántanári címe volt, 46 önálló kötete jelent meg. 1942-ben a virilisek listáján a 25. helyet foglalta el. 1950. november 2-án hunyt el. Péterné-Szabó-Székelyné 1992: 100-101. és BKMÖL, IV. 1905. 1935–1944/45.

¹³⁷⁵ Az 1939-es választáson Kecskemét Törvényhatósági Jogú Városban listás választókerület volt. Két párt indult a választáson a Magyar Élet Pártja a szavazatok kétharmadát (66,2%), a Független Kisgazdapárt egyharmadát (33,8%) szerezte meg. A Magyar Élet Pártja részéről Csáky István lemondott, így Szász Lajos szerzett mandátumot, a Független Kisgazdapárt részéről Révész László lett az országgyűlés tagja. www.vokscentrum.hu

¹³⁷⁶ A Törvényhozók Nemzeti Szövetsége 1944-ben alakult meg a német megszállást követően. A parlamentben a szélsőjobboldali képviselőket tömörítette ez a szervezet. 1944. október 12-ig 115 képviselő lépett be a Nemzeti Szövetségbe, az Imrédy-féle Magyar Megújulás Pártja, Szálasi Nyilaskeresztes Pártja, Pálffy Magyar Nemzetiszocialista Pártja és más politikai csoportok mellett a Magyar Élet Pártja szélsőjobboldalának képviselői közül.

¹³⁷⁷ A Magyar Róna mezőgazdasági és közgazdasági szaklap a Duna-Tiszaközi Mezőgazdasági Kamara hivatalos lapja 1922-től jelent meg Kecskeméten. A folyóirat felelős szerkesztője Gesztelyi Nagy László volt.

jött vissza kihallgatásról a cellámba egy 47 éves ember, akit nagyon megverték. Mint szívbeteg ember, nagyon megijedtem, hogy az esetleges kínzás következtében meg fogok halni, ezért mondtam azt, hogy írjanak, amit akarnak, így került be a jegyzőkönyvbe az, hogy „beléptem a Nemzeti Szövetségbe.” Mondta ezután a nyomozó, hogy mondjak erre valami indokot, és ezért hoztam fel azt, hogy a „Kamara autóját így akartam megmenteni.”

Gesztelyi Kőszegen egy bankigazgatónál lakott, aki az ottani szeszfőző szövetkezet titkára volt. Ő kérte meg arra, hogy a helyi kisemberek szeszfőzési engedélyét intézze el, ezért ment Sopronba. Gesztelyi ötször volt Sopronban, de csak egyszer vett részt képviselőházi tárgyaláson. Szálasit nem ismerte, és rossz véleménnyel volt róla. Mint képviselő nem bújhatott el Szálasit idején, mert géppisztolyos nyilasok razziáztak, őt is felkutatták és elhurcolták volna. Azért menekült nyugatra, mert akkor az volt az általános vélemény, hogy a nyugati határszélen nagy harcok lesznek, amit az ottani erődítési munkálatok is alátámasztottak. Gesztelyi elmondta, hogy egész életében a magyar mezőgazdaság fejlesztéséért dolgozott, ezen a területen jelentős irodalmi munkásságot fejtett ki.

Gesztelyi Lászlóné a rendőrségen felvett vallomásában elmondta, hogy a kecskeméti otthonukat a német katonaság birtokába vette, ezért nem tudtak Kőszegről visszatérni Kecskemétre. 1944 október közepén mentek Kőszegre, és itt voltak 1945 március végéig, innét menetek Ausztriába. 1945 november végén kerültek haza.

A kamara dolgozói a politikai rendőrségen mind ellene vallottak Gesztelyinek, ugyanakkor a tárgyaláson már teljesen mást mondtak, és megvédték, kiálltak mellette. A nyomozati jegyzőkönyvek tele vannak durva, alattomos kijelentésekkel, például *”a hajlongó és besúgó tisztviselőket részesítette előnyben”* [...] *„önző, kapzsi és anyagi magatartására jellemző volt, hogy nem egészen fair eszközökkel, kisebb szabálytalanságoktól sem riadt vissza.”*

Dér András mezőgazdasági kamarai titkár a kecskeméti Duna-Tiszaközi Mezőgazdasági Kamara alkalmazottja volt 1937 óta. Tanúként elmondta, hogy Gesztelyi 104 pályázó közül választotta ki, pedig nem volt protekciója, sokat tanult tőle. Véleménye szerint a vádlott sokat tett a mezőgazdaság fejlesztéséért. A kisemberek érdekében igyekezett eljárni. A politikai dolgairól nincs tudomása.

Bátori Emil fuvaros nem volt a kamara alkalmazottja, de 1944 őszén kirendelték, mint gépkocsivezetőt, hogy Gesztelyi kocsiját vezesse. A tanú szerint Gesztelyi sok mindent azért tett, hogy megmentse a kamarát. Ezért mondta a kamara dolgozóinak, hogy lépjenek be a

nyilas pártba. Sopronba 10-15 alkalommal voltak, előfordult, hogy Sopronba Szöllösi miniszterelnök-helyettes¹³⁷⁸ titkárának kocsijával mentek.

Hajdú Ernő újságíró a Kecskeméti Lapok 1946. július 28-iki számában „*A gazdakamara különös vesszőfutása*” címmel írt a vádlott működéséről. A kamara vagyonának az elvesztésével őt vádolta meg Hajdú. Gesztelyi azt vallotta, hogy a Földművelésügyi Minisztérium kiürítési kormánybiztosa, Mocsári Dániel szólította fel, hogy a kamara minden eszközét, az állatokat is el kell szállítani. Három fő irányította a kiürítést, ő ekkor már nem volt Kecskeméten. A vasútállomáson egy vagonba rakodtak be, az áru nagy része elveszett. Rozsnyay József vezette a kamara mintagazdaságát 1942. január elseje óta. A kiürítéskor Kaposvárra, később Szombathelyre szállították az élelmiszert és a felszerelést is. Hajdú a cikkéhez Batori Emiltől szerezte az információit, aki panaszkodott, hogy ismeretlenek próbálják megfélemlíteni. Hajdú kijelentette a tárgyaláson Gesztelyiről, hogy „*politikai szélsőségekre törtető ember volt a vádlott. Gyűjtött állásokat és címeket, melyekből busás hasznot húzott. Modortalan volt és hallottam tisztviselőitől, hogy olykor „Mars ki!” kitételrel zavarta ki őket a szobájából.*”

Grogolszki Viktor¹³⁷⁹ rendőrnnyomozó-főhadnagy elmondta, hogy 1939-től 1944-ig a kamara sofőrjeként a vádlott gépkocsi vezetője volt, aki kezdetben jó ember volt, majd a háború alatt munkásellenes lett.

Suba Dezső kamarai titkár kijelentette, hogy vele mindig jóakaratóan viselkedett a vádlott. Nem szólította fel a tisztviselőket, hogy lépjenek be a nyilas pártba. Politikai tevékenységét nem ismeri. A vádlott beteges ember volt.

Szentjóby Straub Elemér nyugalmazott államtitkár, földbirtokos kifejtette, hogy régóta ismeri a vádlottat. Szentjóby korábban Kecskeméten kamarai elnök volt, az alapítástól kezdve a 20-as években. Már az első világháború idején is ismerte Gesztelyit, amikor a Gazdaszövetség titkára volt. Kijelentette, hogy „*szorgalmával és munkásságával jó példával járt elől.*” Mint szegény, sokgyermekes szabolcsi református lelkész fia, tanulmányait nehéz küzdelmek árán végezte el. A gazdasági kamara élén példaértékű munkát végzett. Azért

¹³⁷⁸ Szöllösi Jenő 1893-ban született, gyógyszerész. Tartalékos tisztként részt vett az első világháborúban, majd Makón telepedett le. 1939-ben képviselővé választották, majd belépett a Nyilaskeresztes Pártba, 1943-tól a párt frakcióvezetője. 1944. október 16-tól a Szálasi-kormány miniszterelnöke-helyettese lett. A NOT halálra ítélte, kivégezték. Ungváry 2004: 15.

¹³⁷⁹ Grahóczi máshol Groholczki, vagy Grogolszki Viktor politikai nyomozó és tolmács volt. 1892. május 10-én született, orosz nemzetiségű. A Szociáldemokrata Párt tagja volt, 1918-ban részt vett a kommunista mozgalomban, emiatt a románok elfogták és megverték. A Mezőgazdasági Kamara sofőre volt, orosz nemzetisége miatt bujkált a németek elől. 1945. elején érkezett vissza Kecskemétre. BKMÖL, XVII. 406/a 608/1945.

kezdett politizálni és lett képviselő, hogy a mezőgazdaság érdekeit jobban tudja képviselni. A kamara támogatta a homoki szőlőtelepítéseket és a munkás olvasóköroket is. A kecskeméti kamarának 150 holdas mintagyümölcsöst szerzett a vádlott, ami egyedülálló volt az egész országban. Itt 40 szegény munkásgyereknek ingyenes nevelő kertmunkásképző iskolát létesített. Hajdúszoboszlón és a Balatonon is létesített üdülőt a kamara alkalmazottainak. A tanú megállapította, hogy órákon át lehetne beszélni Gesztelyi Nagy László munkásságáról.

Dr. Fözö Endre fogházorvos megállapította, hogy a vádlott súlyos szívizom „*elfajulásban*” szenved, ezért nem alkalmas nehéz fizikai munka elvégzésére, egy esetleges kényszermunka elviselésére sem.

A gazdák kivétel nélkül Gesztelyi mellett tanúskodtak. Varga Vince 19 holdas gazda elmondta, hogy a kamarából ismeri a vádlottat, aki „*derék magyar ember.*” A kisemberek érdekeit védte, sokan dicsérték munkájáért. A helyi paradicsompüré gyártást ő kezdeményezte a konzervgyáraknál, az exportot a kormánynál.

Farkas József földműves kijelentette, hogy a kamarától ismerte a vádlottat, akit „*a legszociálisabb embernek ismertem meg.*” Ő indítványozta, hogy az iskolás gyermekeknek tejet osszanak. Sokat dolgozott a tanyai iskolák érdekében, és a földreformot is szorgalmazta.

Szabó Iván 72 éves gazdálkodó elmondta: 1921 óta ismeri a vádlottat, amióta a kecskeméti kamara megalakult. A Szőlősgazdák Egyesületének és a Gazdasági Egyesületnek akkori elnöke volt. Mindig eljárt a gazdák érdekében a minisztériumban is. Nagyon sokat tett a város mezőgazdasági fejlesztése érdekében, „*nagyban emelte a kecskeméti gyümölcskultúrát.*” A kecskeméti kamarát az ország legjobban működő szervezetévé tette.

Dömötör Lajos¹³⁸⁰ nyugalmazott helyettes-polgármester kijelentette, hogy a vádlott kifogástalan ember volt, aki teljesen hivatásának élt.

Prikkel Sándor gazdálkodó, a városföldi gazdakör vezetője megállapította, hogy Gesztelyi mindig eredményesen közbenjárt az ügyeikben. A hitelek kamatait az ő közbenjárására csökkentették.

Závory Elek református lelkész elmondta, hogy 1916 óta ismeri a vádlottat, aki Bernát István mellett a Magyar Gazdaszövetség úttörője volt. A helyi kamarát ő szervezte meg és tette népszerűvé a gazdák körében. Sürgette a földreformot, a kormánypárton belül ellenzéki álláspontot képviselt. Gesztelyi több mint 3500 mezőgazdasági vonatkozású cikket írt.

¹³⁸⁰ Dömötör Lajos 1877-ben született Kecskeméten. A városban a református jogakadémián végzett, majd Kecskemét közigazgatásában helyezkedett el, a ranglétrán folyamatosan emelkedett, 1928-ban helyettes polgármesterré választották, 1936-ban vonult nyugállományba. Péterné – Szabó – Székelyné 1992: 75.

Az ügyész a tárgyalás elnapolását kérte és a jelen nem lévő tanúk újbóli beidézését. A védő kérte, hogy olvassák fel nyomozati vallomásokot, és ne napolják el a tárgyalást.

A tárgyaláson felolvasták a Budapesti Népügyészség szakértője, Major Róbert¹³⁸¹ miniszteri tanácsos, az Igazságügy Minisztérium Sajtóosztálya vezetőjének szakvéleményt Gesztelyi munkásságáról: „*G. ismert mezőgazdasági tudományos szakember, magam is összeköttetésben voltam vele. Nem vettem észre magatartásán szélsőséges vonásokat, a kormánypárt mérsékelt szárnyának volt a tagja. Komoly tudományos érdemei voltak, mint szakírónak, s mint kamarai vezetőnek. A parlamentben értékes hozzászólásai voltak a szakkérdésekhez. Uszító, izgató tevékenységet tudtommal nem fejtett ki. Hogy kecskeméti helyi vonatkozásban, a városi politikában mit tett azt nem tudom. A gazdaközönség művelése terén érdemei voltak. Kétségtelenül jobboldali ember volt, Gömbösnek s a tengelypolitikának híve. [...] Nyilván antiszemita volt, de azt hiszem, inkább a pozitív oldalon, a magyar nép gazdasági megerősítése érdekelt, mint negatív a zsidók üldözése. A zsidók kiszorítása ellen természetesen nem szólalt fel, az árjásítással egyetértett. Sajnálatos, ha politikai vonatkozásban ellovalta volna magát, mert működésének ez nem volt lényeges oldala. A soproni üléseken egyetlen közbeszólásáról tudok, mikor Molnár Erik mai népjóléti miniszter öccséről megállapította, hogy átállt az oroszokhoz. Nem mondhatok ítéletet az iratok ismerete nélkül, beállítható-e a vádlott felelős helyre, de a véleményem szerint szakértelme a földreform után megoldandó számos kérdésben jó szolgálatot tehetne elsősorban vidékének.*”

Gesztelyi ügyében dr. Hóman Bálintot is kihallgatták a budapesti népügyészségen 1946. október 5-én. Hóman kijelentette, hogy ismeri Gesztelyit, de nem emlékszik rá, hogy tagja lett volna a Nemzeti Szövetségnek. A Magyar Élet Pártjának volt a tagja, és a párt jórészt csatlakozott a Nemzeti Szövetséghez. Hóman megjegyezte, hogy a Nemzeti Szövetség nem tekinthető a törvényhozók Szálasi köré tömörült részének, célja és feladata a Lakatos-kormány és a kormányzó támogatása volt. „*Legjobb tudomásom és emlékezetem szerint vádlott politikailag színtelen egyén volt, mint vidéki képviselő többször járt a fővárosban és keresett fel engem is kultuszminiszterségem alatt, mikor is minden egyes alkalommal a tanyák szociális kérdésének, falvak kulturális kérdésének és főleg a faluhelyen létesítendő*

¹³⁸¹ Major Róbert 1896-ban született Budapesten. A Pázmány Péter Tudományegyetemen szerzett diplomát, politika és közgazdaságtan témakörökben jelentek meg tanulmányai folyóiratokban és napilapokban, többek között a Népszavában. 1945 után a Közgazdaság és a Kis Újság című lapokat szerkesztette. A Magyar Közgazdasági Társaság igazgatója volt. 1947-ben emigrált, Rómában, majd New Yorkban élt. Munkatársa volt a müncheni Látóhatár című lapnak. 1971-től Bécsben élt, 1985-ben hunyt el. Kenyeres Ágnes főszerkesztő: Magyar Életrajzi Lexikon 1000-1990. <http://mek.niif.hu/00300/00355/html/ABC09732/09875.htm> Utolsó letöltés 2011. május 12.

kultúrházak és tanyákon fölállítandó iskolák kérdéseit tárgyalta meg velem. Emlékezetem szerint ha a képviselőházban felszólalt felszólalásai ezen témakör körül mozogtak.”

A Kecskeméti Népbíróság az ítéletében megállapította, hogy a vádlott bűnös a Nbt. 17. §. 4. pontja alapján népellenes bűntettben. A vádlottat másfél év börtönre és öt évre politikai jogainak eltiltására ítélték. Az ítélet indoklása szerint Gesztelyi 1939 óta volt kormánypárti országgyűlési képviselő. A bíróság kifogásolta, hogy a vádlott nem emelte fel a szavát képviselőként Szálasi ellen. A vádlott a tanúk többsége szerint tagja volt a Nemzeti Szövetségnek, bár ő tagadta. A Nemzeti Szövetség vezetői: Szász Lajos¹³⁸² és Hóman Bálint sem tudták, hogy Gesztelyi tagja volt-e a szervezetnek vagy sem. A bíróság ezt a vádat nem tudta egyértelműen bizonyítani. De ez nem is lényeges, mert az országgyűléseken Szálasi mellett vett részt, és ez *„alkalmas volt arra, hogy Szálasi törvénytelen uralmának a képviselőház működésén keresztül az alkotmányosság és törvényesség bizonyos látszatát kölcsönözze, így bár vádlott az üléseken aktív ténykedést nem fejtett ki, az előbb vázoltak következményeképpen nem vezető jellegű cselekményével mégis segítséget nyújtott a nyilas mozgalomnak a hatalom megtartásához, - s ekként maradéktalanul megvalósította a Nbt. 13. §-ának 3. pontja 1. bekezdésébe ütköző háborús bűntettet.”* A vádlott azzal védekezett, hogy félt a nyilasoktól, ezért nem mert távol maradni az ülésekről teljesen. Ezt nem fogadta el a bíróság, mert hivatkozhatott volna arra, hogy Kőszegen lakik, nem Sopronban, és arra is, hogy beteg.

A bíróság a Magyar Rónában megjelent három-négy cikkét is kifogásolta a vádlottnak. A cikkekben a bolsevizmust *„sátánként”* mutatta be, amely a népek szabadsága ellen harcol; háborús ellenfeleinket a *„szabadkőműves zsidó szellem”* irányítja és a kereszténység ellen dolgoznak. A népbíróság szerint ezek a kijelentések alkalmasak voltak arra, hogy a vádlott a demokráciaellenes hírverés szolgálatába szegődjön. Ebben a vádpontban is bűnösnek találták. A védelem a vádlott pozitív működését igyekezett bemutatni a kamara élén és képviselőként is. Ezt a bíróság korábban is tudta, és el is fogadta. Ezt enyhítő körülményként vették figyelembe, mert a vádlott a bűncselekményeket elkövette.

¹³⁸² Szász Lajos 1888-ban született. A Budapesti egyetemen jogi végzettséget szerzett, majd 1919-től a Pénzügyminisztériumban dolgozott 1937 és 1942 között több kormányban is államtitkár volt. A Magyar Élet Pártja listáján Kecskemét képviselője lett 1939-ben. 1942 októberétől 1944. március 22-ig a közellátásügy tárca nélküli minisztere volt, ettől kezdve iparügyi miniszter 1944. augusztus 29-ig, majd kereskedelem és közlekedésügyi miniszter lett. A Szálasi-kormányban is kereskedelem- és közlekedésügyi miniszter és a Törvényhozók Nemzeti Szövetségének az elnöke volt. A népbíróság halálra ítélte, kivégezték. Kenyeres Ágnes főszerkesztő: Magyar Életrajzi Lexikon 1000-1990. <http://mek.niif.hu/00300/00355/html/index.html> Utolsó letöltés 2011. július 25.

A NOT 1947. február 7-én tartotta a másodfokú tárgyalást, mert a népügyész súlyosbításért fellebbezett. A NOT a háborús büntett vádja alól felmentette a vádlottat. Az Nbr. 17. §. 4. bekezdésébe ütköző néPELLenes büntett miatt hat hónap börtönre és mellékbüntetésként három évre eltiltották a politikai jogainak gyakorlásától. Mivel 1946. szeptember harmadika óta előzetes letartóztatásban volt Gesztelyi, egy hónap letöltendő fogház sem maradt vissza.

*A volt polgármester fia, Liszka György ügye*¹³⁸³

Dr. Liszka Béla¹³⁸⁴ családja nyugatra menekült Kecskemét kiürítését követően, fia, Liszka György¹³⁸⁵ azonban 1945-ben visszatért Kecskemétre, a politikai rendőrség hamarosan letartóztatta. Még ebben az évben népbíróság elé állították a fiút, aki még nem töltötte be ekkor a 18. életévét. A következő évben hazatért Liszka Béla felesége is, akit szintén népbíróság elé állítottak.

A 17 éves Liszka György 1945. augusztus 12-én tért vissza Kecskemétre, és önként jelentkezett a rendőrség politikai osztályán, ahol 1945. augusztus 15-én hallgatták ki. Rendőrségi vallomásában mind az édesapjára, mind magára nézve terhelő vallomást tett, minden biztonnyal a rendőrség jól ismert vállalatási módszerei miatt. Liszka elmondta, hogy *„otthon a családban erős jobboldali nevelést kaptam. Apám németbarát és erősen antiszemita volt. [...] Apám állandóan a zsidók országromboló és káros tevékenységéről próbált meggyőzni. [...] Észrevettem apám igazságtalanságait.”* A jegyzőkönyvben foglaltak szerint apja és Zöldy Márton¹³⁸⁶ csendőr százados megbeszéltek, *„hogy abból tudja meg Kecskemét népe, hogy itt a zsidóknak az utolsó perc, hogy viszik a zsidókat innen, ha ledül a zsidó templom kupolája. Ezt a merényletet ördögi módon tervezték ki. Mégpedig úgy, hogy a téglagyárban senyvedő szerencsétlen zsidókat hozza be a városba és velük saját magukkal ütettik le a zsidó templom kupoláját. Azt akarták, hogy ez legyen az utolsó emléküik Kecskemétről. [...] Apám hozzájárult Zöldy e kegyetlen tervéhez és rendőrkordont vezényelt*

¹³⁸³ BKMÖL, XXV. 18. 384/1945. Liszka György ügye

¹³⁸⁴ Dr. Liszka Béla Kecskemét korábbi polgármestere volt. 1895-ben született Kecskeméten, apja a főreáliskola tanára volt. Kecskeméten tanult, jogi végzettséget szerzett, majd részt vett az első világháborúban. 1919-ben Szegeden belépett a Nemzeti Hadseregbe. 1921-től Kecskemét város aljegyzője, majd tanácsnoka volt. 1938-ban lett polgármester. 1944-ben együttműködött a Gestapóval, már október 20-án esküt tett a Szálasi-kormányra. A háború végén nyugatra távozott, Münchenben halt meg 1978-ban. Péterné – Szabó – Székelyné 1992: 168.

¹³⁸⁵ Liszka György 1927. december 4-én született, ebben az időszakban gimnáziumi tanuló. Édesanyja Szabó Mária, a Mária körút 15. szám alatt lakott.

¹³⁸⁶ Dr. Zöldy Márton csendőr százados részt vett, az egyik vezetőként, az 1942-es újvidéki razziában. Az 1943-as felelősségre vonás elől társaival Németországba menekült, a német megszállást követően tért vissza Magyarországra a németekkel. A háború után kiadták Jugoszláviának, ahol a népbíróság halálra ítélte és kivégezte.

ki a munka sima lebonyolítása érdekében. A merénylet nem sikerült. Csupán azért, mert a kupola nagyon meg volt erősítve vas traverzekkel. Csákány nem fogta.” Liszka György vallomása szerint maga is gyakran lezsidózta zsidó vallású diáktársait. *„Kegyetlen és durva vicceket csináltunk velük, többi hasonló felfogású társammal egyetemben. Mondottam nekik, hogy piszkos, büdös zsidók, miattatok van a háború. Több esetben zsidó diáktársamat, csupán azért, mert zsidó volt, meg is vertük.”*¹³⁸⁷

Liszka György a továbbiakban a meneküléséről beszélt a kihallgatási jegyzőkönyv szerint. *„1944. október 9-én menekültem édesanyámmal és dr. Horváth Ödön családjával Székesfehérvárra”,* édesapja még Kecskeméten maradt, csak később ment utánuk. *„Innen Balatonlellére, majd Keszthelyre mentünk. December 4-én tovább mentünk Vasvárra.”* Liszka György az édesanyjával vonattal indult Grazba, ott akartak letelepedni, de csak Bécsújhelyig jutottak, és ott maradtak 1945. január 6-ig. *„1945. jan. 6-án a németek minden férfit 16 évtől felfelé befogtak hadimunkára”* Őt is elszakították édesanyjától, vonattal Josefstadtbba vitték, ott egy kaszárnnyában elszállásolták, és innét jártak naponta dolgozni.

Liszka György népbírósági tárgyalása 1945. szeptember 15-én volt. A népügyész szerint a vádlott a 81/1945. M. E. rendelet 13. §. 4. pontjába ütköző háborús bűncselekményt¹³⁸⁸ követett el, mert mint magyar állampolgár belépett az SS kötelékébe és ott egy ideig szolgálatot teljesített. A tárgyaláson Liszka a menekülésére vonatkozóan és az SS-ben játszott szerepéről itt is hasonlóan nyilatkozott, mint a rendőrségen. Egyes részeket részletesebben bemutatott. Kifejtette, hogy kényszer hatására lépett be az SS-be, mert aki nem lépett be, azt félholtra verték. Február 3-án egy magyar tiszt igyekezett meggyőzni őket, hogy lépjenek be az SS-be. Akik nem akartak belépni és ezt nyíltan kimondták, azt a németek elvitték és alaposan elverték. *„Mikor láttuk, hogy azok a fiúk verve és összetörten térnek vissza, valamennyien megijedtünk és jelentkeztünk belépésre.”* Liszkát a gazdasági hivatalba osztották be, emellett tolmács is volt, mert jól beszélt németül. A foglyokkal erődítési munkákat végeztek. Liszka György egy cseh munkaszolgálatossal tervezte a szökést, aki civil ruhát adott volna neki, de nem volt ott a megbeszélthelyen. Így 1945. március 15-én egyedül szökött meg, és sebesült német katonának adta ki magát, mert jól beszélt németül. Mikor az SS igazoltatta, nem voltak papírjai, *„itt elfogtak az SS katonák, s mivel nem tudtam magam igazolni, bevitték egy őrszobára. Elkezdték vallatni, megverték, s két fogam kiverték.*

¹³⁸⁷ Hihetetlennek tűnik, hogy kényszerítő körülmények alkalmazása nélkül valaki édesapjára és magára nézve ilyen súlyos kijelentéseket tegeyen. Valószínűsíthető, hogy a politikai nyomozók fantáziájára ebben az esetben is élénken működött.

¹³⁸⁸ Az 1945. évi VII. törvénycikk 13. §. 4. pontja alapján vádolták mely kimondja, hogy *„háborús bűnös az is: aki magyar állampolgár létére a német hadsereg, vagy biztonsági szolgálat (SS, Gestapo stb.) kötelékébe lépett.”*

Addig vallattak, míg rájöttek, hogy Josefstadtból vagyok szökevény s visszavittek.” Ezek után Liszkát egy büntetőszázadba osztották be. Később a magyar 44-es tábori tüzérek egyik tisztje megengedte, hogy velük menjen, így sikerült megszöknie az SS-ből. Április 28-án került Ramsitzba, itt hallotta, hogy a mai Alsó-Ausztriában található Krumbauban kecskemétiiek vannak, ezért május 3-án átment oda, és ott találkozott Kecskemét város volt tűzoltóságával, akik ide menekültek a felszereléssel együtt. Itt találkozott Papp István tűzoltó parancsnokkal és a helyettesével, Kovács Gergellyel is. Megbeszélték, hogy együtt hazajönnék Kecskemétre. Itt Liszka a Krumbauba kitelepített Weiss Manfréd gyár különítményénél helyezkedett el, mint gyári munkás. Itt dolgozott 1945. augusztus 3-ig, ekkor indult haza Kecskemétre a tűzoltókkal. Elmondta azt is, hogy szüleitől teljesen elszakítva, egyedül volt. Többször is megszökött, tehát nem akart SS katona lenni.

Papp István tűzoltóparancsnokot tanúként hallgatták ki, aki elmondta, hogy Krumbauban találkoztak Liszka Györggyel. *„Szedett-vedett, rongyos ruhában volt, kiéhezve, gondozatlan külseje volt.”* Azt mondta nekik, hogy kénytelen volt belépni az SS-be. Együtt jöttek haza. A gyár konyháján dolgozott. Ugyanezt mondta két tűzoltó: Kovács Gergely és Góbor István is. Ők is a rendőrség fogdájában voltak ekkor, tehát őket is letartóztatták, mert ide kézbesítették nekik az idézést.

Özv. Szabó Lászlónét, a vádlott anyai nagyanyját, aki a törvényes képviselője volt, szintén kihallgatták. Elmondta, hogy unokája rendes, vallásos gyermek, az iskolában első tanuló volt. Tanulmányait szeretné folytatni, ezért jött haza. Az ítéletnek megvan a tanácskozási jegyzőkönyve is. Ebből kiderül, hogy a népbírák egyik része (Csípő Sándor FKGP, Szabó István PDP, Rácz Gergely SZDP) 6 hónap börtönre, míg másik része (Galla József NPP, Tompos Sándor MKP, Gondy Zoltán Szabad Szakszervezetek) egy év börtönre akarta ítélni Liszkát. Mivel szavazategyenlőség volt, a vezető bíró döntött. Dr. Révész Zoltán vezető bíró szerint figyelemmel kell lenni a vádlott fiatal korára, büntetlen előéletére és arra, hogy kényszer hatására lépett be az SS-be, *„mint fiatal 17 éves „gyerek” a szüleitől elszakítva, idegenben, minden pénz és élelem nélkül állt kidobva a „nagyvilágba”, betevő falatja nem volt, mindezeket egybevetve”* úgy látta, *„hogyan az 1440/1945. M. E. rendelet 2. §-a utolsó előtti bekezdése alkalmazásának van helye és a hat hónapi börtön áll a vádlott alanyi bűnössége fokával és a cselekménye tárgyi súlyával arányban.”* Így Liszka György hat hónapot kapott, mellékbüntetésként öt évre felfüggesztették a politikai jogainak gyakorlását. A néppügyész súlyosbításért fellebbezett. A NOT 1946. május 13-án tárgyalta az ügyet és helyben hagyta a Kecskeméti Népbíróság ítéletét. Az indoklás szerint a vádlott még csak 16

éves volt, amikor bekényszerítették az SS-be. A gyermek kiszolgáltatott és magára hagyott volt.

Mivel Liszka György 1945. augusztus 17-től előzetes letartóztatásban volt, ekkorra már bőven letöltötte a hat hónapot, már közel kilenc hónapja volt börtönben. Korábban, 1946. március 19-én a vádlott nagybátyja, Szabó László unokaöccse szabadlábra helyezése iránti kérelmet adott be a NOT-hoz. A kérelmet azzal indokolta, hogy Liszka György büntetését kitöltötte 1946. február 17-én, és mégsem engedték el. A NOT végzést hozott 1946. április 15-én, amely azonnal szabad lábra helyezte Liszka Györgyöt és az előzetes letartóztatását megszüntette. Ennek eredményeként 1946. április 19-én Liszka Györgyöt a szegedi börtönből, átkísérték a Kecskeméti Népügyészséghez. A peranyagban található kézbesítési bizonyítványok is, amelyek szerint Liszka György még egy hónappal később, 1946. május 20-án is a kalocsai internálótáborban volt, sőt 1946. július 27-én is ide, a kalocsai internálótáborba kézbesítettek neki levelet a Kecskeméti Népbíróságtól.¹³⁸⁹ Tehát a kecskeméti rendőrség nem vette figyelembe, hogy a NOT milyen ítéletet vagy végzést hozott, ők ezt jelen esetben nem tartották be, és továbbra is internálótáborban tartották fogva Liszka Györgyöt.

A perekből jól látszik, hogy a Kecskeméti Népbíróság példát akart statuálni a korábbi időszak legbefolyásosabb elittagjaival vagy közvetlen hozzátartozóival szemben. Szabó Iván látta, hogy rossz irányba mennek a dolgok, ami ellen nem volt bátorsága felszólalni, fellépni, inkább a saját környezetében igyekezett a zsidókra hátrányos döntések hatásait enyhíteni, azok gyakorlati megvalósítását hátráltatni. Szabó és Gesztelyi Nagy is elsősorban a város gazdasági érdekeiért lobbizott. Első fokon elég súlyos büntetéseket szabtak ki rájuk, de a vádak alól a NOT felmentette őket. Fontos azt is kiemelnünk, hogy a tanúk, az ismerősök az esetek nagy részében kiálltak a vádlottak mellett, és elmondták az érdemeiket is.

6. A nem zsidó gazdasági elit és üzemeik sorsa a háború után

Platter János 1895-ben született Eisenthalban. Gépésztechnikus végzettséget szerzett. Az első világháborút követően, 1921-ben a dél-tiroli Meranoból családjával együtt Kecskemétre költözött és konzervgyárat alapított, amelynek a későbbiekben is főrésztvényese, ügyvezető igazgatója maradt.¹³⁹⁰ Platter János 1942-ben messze a legtöbb adót fizette Kecskeméten 43 855 pengőt, az utána következő Simala János gyümölcskereskedő ennek a felét (22 840) a

¹³⁸⁹ Ez nem egyedi eset volt, hanem általános gyakorlat. Gyarmati György tanulmányában megállapította, hogy a politikai rendőrség feladata volt „a kommunistáknak nem tetsző – felmentő vagy „csak” kevésbé elmarasztaló – bírósági határozat esetén közigazgatási úton intézkedni az érintett fogva tartásáról.” Gyarmati 2002: 6.

¹³⁹⁰ Heltai 2005:

harmadik Ruzs Ervin építészmérnök ettől is messze elmaradt a maga 13 433 pengős adójával.¹³⁹¹ Az üzemben elsősorban szárított zöldségek és gyümölcsök előállításával foglalkoztak. Platter 500 kat. holdas mintabirtokon igyekezett előállítani a gyár számára szükséges alapanyagok egy részét. A gyár már a háború előtt is jelentős exportot bonyolított, a háború alatt elsősorban a magyar és a német katonaság számára termeltek. Platter János a háború alatt „közismerten németbarát volt.”¹³⁹² A gyárban átlagosan 1800 munkás és 70 tisztviselő dolgozott.¹³⁹³ A második világháború alatt a gyár hadiüzemként működött.¹³⁹⁴ A város kiürítéskor Platter János nyugatra ment és nem tért vissza, a gyára itt maradt.

1945. február 23-án levelet írtak a polgármesternek, aminek tíz aláírója volt többek között Reiszmann Gyula (PDP) és Reiszmann Andor (FKgP), Sárközy István, Rigó Ferenc (MKP), Goitein Ferenc, Tóth István a többi név olvashatatlan. A levélben leírták, hogy a „*Platter János konzervipari és kereskedelmi Rt. elhagyott üzem, melynek tulajdonosai elmenekültek és visszatérésük esetében sem lehet mód arra, hogy a gyár vezetését ismét átvegyék, mert köztudomásúlag nemzeti szocialisták voltak és német érdekeket képviseltek.*” Mivel a gyár korábban jelentős számú munkást foglalkoztatott, ezért szerintük fontos lenne újraindítani. További érveket sorakoztattak fel amellet, hogy miért kell újraindítani a termelést: a gyár volt munkásai és tisztviselői jövedelem nélkül vannak, a gyár tevékenységére is nagy szükség lenne, hogy a Kecskeméten megtermelt élelmiszert tartósítva lehessen szállítani az ország más vidékeire. A gyárhoz tartozik az Ágasegyháza pusztán lévő 500 kat. holdas mintagazdaság is, amely a gyárnak szállította a terményeit. Ez a birtok is elhagyatottan áll, de a gyár megindításának alapját képezhetné. A mintagazdaság fenntartása és fejlesztése vállalkozói tőkét igényel. „*Ezen megfontolásoktól vezettetve kívánjuk megalakítani az Alföldi Konzervipari és Áruértékesítő KFT-ot, melynek vezetésben alulírottak, kizárólag a demokratikus pártok tagjaiból alakult csoport venne részt, kik biztosítani kívánjuk, hogy a munkások, nem mint kizsákmányolt alkalmazottak, hanem munkájuk alapján a gyár jövedelmének arányos haszonélvezőiként vennének részt az üzemben oly módon, hogy munkabérükön kívül az üzem tiszta jövedelmének egy részét is megkapnák.*”

¹³⁹¹ BKMÖL, IV. 1905. 1935-1944/45. 6.

¹³⁹² BKMÖL, XXV. 18. 98/1945. Dr. Halmi Lajos ügye

¹³⁹³ Platter János jelentős szociális intézményrendszert épített ki a gyár mellett. Ezek közül a legfontosabbak: csecsemőotthon 20-40 gyermek részére, Tiszugon üdülő a munkásoknak évi két hét ingyen üdüléssel, 800 kötetes könyvtár, sportpálya, tekepálya, az analfabéták számára tanfolyam, fűvós és vonós zenekar, 60 tagú énekkar, külön étkezde kedvezményes áron a munkásoknak, gyári segélyek születés, házasság, haláleset alkalmával, a gyár külön gazdaságából olcsóbb élelmiszerek biztosítása. BKMÖL, XXV. 18. 421/1945. Kecskeméti László ügye

¹³⁹⁴ A gyár személyzeti vezetőjét, Kecskeméti Lászlót is népbíróság elé állították kikényszerített tanúvallomások alapján. A vád ellene az volt, hogy a munkások érdekei ellen volt, holott a gyár szociális intézményeit jórészt ő építette ki. 1932-től dolgozott a gyárban.

Megjegyezzük, hogy az üzembehelyezéshez szükséges tőke rendelkezésünkre áll. A fentiek alapján azt a kérdést terjesztjük elő, hogy a Polgármester Úr alulírottakat, továbbá jogtanácsosunkat: dr. Gruder János kecskeméti ügyvédet késedelem nélkül hívja meg egy 10 évre kontemplált szerződés feltételeinek megtárgyalására és létrehozatalára.”

Ezt követően március elsején a polgármester hozott egy határozatot a Platter-gyár hasznosítására vonatkozóan. A határozat szerint Reiszmann Gyula és kilenc társa bejelentést tett, hogy a Platter-gyárat üzembe helyezik, a mintagazdaságot is átveszik, és erre a célra Kft-t hoznak létre. A polgármester a bejelentést tudomásul vette, és elvileg hozzájárult ahhoz, hogy a megalakítandó Kft-nek a Platter-gyárat és a mintagazdaságot megfelelő bér ellenében 10 évre átadja. Ugyanakkor kikötötte, hogy *„ha a kormány által kiadandó rendelet vagy törvényes intézkedés szabályozni fogja az elhagyott gyárak és gazdaságok jogi helyzetét, úgy azt a rendelkezést a megalakítandó Kft. is köteles lesz teljes mértékben magára nézve irányadónak elfogadni és annak folytán a szerződés esetleges megszűnését is tudomásul venni. A Kft. köteles lesz kijelenteni, hogy a szerződés ily módon történő megszűnése esetén a várossal szemben őt semmiféle kártalanítási igény sem fogja megilletni.”* A probléma az volt, hogy a gyár szovjet ellenőrzés alatt állt ekkor: *„A gyárat jelenleg az orosz hadsereg tartja birtokba és emiatt nem lehet leltárilag pontosan megállapítani, hogy ott milyen felszerelési és berendezési tárgyak és egyéb értékek vannak.”*¹³⁹⁵

1945. június 23-án a szerződésben foglaltak igazolására jelentést kellett írni a polgármesternek. Ágasegyháza a termelési bizottság leltározott. Az ipartelepre a Vörös Hadsereg csak hosszas utánajárás után engedte meg, hogy bemenjenek, akkor is csak az irodahelyiségek egy részét, az egyik kazánházat és a paradicsomüzemet adták át. Az átadott részek súlyosan sérültek voltak. *„Az eső verte az ott lévő több millió pengőt érő gépeket, melyeknek beszerzése csak évek múltán lett volna lehetséges.”* Elkezdték kijavítani azokat a

¹³⁹⁵ A hasznosítási szerződést március 29-én írták alá. A szerződést egyfelől Kecskemét thj. város képviselőjében a polgármester, mint a Platter János Rt. tulajdonát képező ágasegyházi mintagazdaság élére a termelési bizottság által kinevezett gondnok, másrészt a Kecskeméti Konzervipari Termelő és Áruértékesítő Kft. kötötték meg. Megállapították, hogy a gyárat újra kell indítani a város, a munkások és a nemzetgazdaság érdekében is. A szerződés két fő részből áll. Az első részben a belterületen lévő gyárról, a második részben a mintagazdaságról állapodtak meg. A gyárral kapcsolatban: A Kft. átveszi a gyár épületeit gépeit és felszereléseit. Azokat a katonai kiürítés után rendbe hozatja, és a gyárat mihamarabb üzembe helyezi. A hiányzó alkatrészeket a Kft. a saját költségein pótolja. A gyárba befektetett beruházások annak a tulajdonába kerülnek, aki a törvényes rendelkezések folytán a gyárra tulajdonjogot fog szerezni. A Kft., mint jóhiszemű beruházó jogosult lesz a befektetések ellenértékét a gyár új tulajdonosától igényelni, de elismeri, hogy a várossal szemben ilyen igény nem illeti meg. A Kft. kötelezettséget vállalt arra, hogy a gyár vezetésénél és üzemben tartásánál a demokratikus szempontokat figyelembe veszi, mind a munkások fizetésére, mind a szociális gondoskodásra vonatkozóan. A szerződés második részében az ágasegyházi mintagazdaságra vonatkozóan állapodtak meg. Először is leltárba vették az ott lévő értékeket, a gazdaságot a jó gazda gondosságával és szakértelmével kellett működtetni. Pótolni kellett a kiszáradt gyümölcsfákat, a szőlőt nem volt szabad megterhelni stb. Ekkor még nem lehetett tudni, hogy később a földosztásra igénybe veszik ezt a mintagazdaságot is. Iványosi-Szabó 1975: 165–168.

részeket, amiket megkaptak. Rendbe hozták a villamossági üzemet is. Kijelentették, hogy „előreláthatólag a gyártás néhány héten belül meg is fog kezdődni.” A tetőt is kijavították. Igyekeztek a még meglévő anyagokat, értékeket megmenteni. Az egyik legnagyobb problémát az üzem elindításához a szénhiány jelentette. „Hetek óta járjuk az Iparügyi Minisztériumot, a szénbányák igazgatóságait, a Közellátási Minisztériumot, hogy az ipartelep megindulásához szükséges szenet megkaphassuk. [...] Köztudomású, hogy a gyárak százai állanak azért, mert szenet beszerezni jelen pillanatig nem volt lehetséges. [...] A termelőmunka érdekében szerződést kötöttünk és nagy összegeket fektettünk be.”

Amikor a mintagazdaságban a munkálatokat meg akarták kezdeni, Dobó párttitkár kijelentette, hogy kár Ágasegyházával foglalkozniuk, mert azt ő szét fogja osztani, ezért nem foglalkoztak a gazdasággal, míg később kiderült, hogy a mintagyümölcsöst nem osztják szét. A termelőmunkát azután megkezdték. Kijelentették azt is, hogy mindent megtesznek azért, hogy a gyárat demokratikus szellemben vezessék.

1945. július 6-án a város tiszti főügyésze írt a telefontársaságnak Budapestre, hogy a Platter-gyár telefondíj tartozásához a városnak semmi köze sincs, mert a város nem jogutóda a gyárnak. „Téves azon értesülésük is, hogy a város azt haszonbérbe adta. A tényleges helyzet az, hogy afölött az EJK rendelkezik és a legutóbbi értesülesem szerint az egész ipartelep a Kecskeméten megalakult munkás és paraszt szövetkezetnek juttatta.”¹³⁹⁶

Valóban így lett, ugyanis 1945. augusztus 20-án a gazdátlanra vált gyárat átadták a munkásoknak. A Kecskeméti Munkás- Paraszt- Termelő- Értékesítő és Fogyasztási Szövetkezet 10 évre kapta bérbe a gyárat. Dr. Rudnai Guidó iparügyi miniszteri biztos adta át a szövetkezetnek. Az MTI tudósításban azt is megállapították, hogy az ország egyik legnagyobb konzervgyára ez. A gyárat átmenetileg egy társaság kapta bérbe a hozzá tartozó gyümölcsössel együtt, de „rablógazdálkodás folyt a gyárban.”¹³⁹⁷

A város egyik legjelentősebb üzemének tulajdonosa nyugatra menekült, mivel a németekkel szorosán együttműködött. Az üzemet először a szovjet katonaság vette birtokba, majd az új pártok néhány meghatározó tagja szerette volna azt bérbe venni. 1945 első felében sikerült is egy szerződés keretében megszerzniük a gyárat, amiben megpróbálták újraindítani a termelést. Végül ez a törekvés elbukott, mert 1945 nyarán a helyi, újonnan alakult szövetkezet irányítása alá került az üzem, ami az állami tulajdonba vétel felé az első állomás volt.

¹³⁹⁶ BKMÖL IV. 1910/c 620. doboz 2229. A Platter János-féle konzervgyárat 1947-ben államosították. 1948-tól 1952-ig szovjet tulajdonba került, majd 1957 júliusában egyesítették két kecskeméti konzervgyárat.

¹³⁹⁷ MTI napi hírek, 1945. augusztus 20. 29. o. MOL, Levéltári adatbázis

A Horthy-korszak gazdasági elitjének több tagját is népbíróság elé állították. A fő vád az volt ellenük, hogy a helyi Baross Szövetségben¹³⁹⁸ vezető szerepet vállaltak. Ezen a jogcímen perbe fogták Bende Sándort, Simala Jánost, Réthey Gyulát és Hajdú Andrást is. A továbbiakban Simala és Bende gazdasági szerepét és népbírósági ügyét mutatom be.

Simala János 1901. április 10-én született Kecskeméten, református vallású, okleveles gépészmérnök. A két világháború között a város egyik leggazdagabb embere volt, zöldség-, gyümölcs-, baromfi- és tojáskereskedéssel foglalkozott. Lakása és cégének telephelye a Kada Elek u. 13. szám alatt volt. 1938-ban a nem zsidó virilisek listáján a 13. legtöbb adót fizető volt, ha nem vesszük figyelembe a kétszeres adóbeszámítást, akkor a harmadik legtöbb adót fizette a városban, 3 286 pengőt. A háború alatt még gazdagabb lett, mert a zsidó kereskedők korlátozásai miatt az ő exportpiacai bővültek. Az ország több részében működtetett kereskedő telepeket, többek között a visszacsatolt Szabadkán is. 1942-ben Simala már a második legtöbb adót fizető volt a városban, ekkor már 22 855 pengő adót fizetett.¹³⁹⁹

Simalát a háború után 1945. április 12-én hallgatta ki a rendőrség politikai nyomozó osztály. Simala a Baross Szövetség kecskeméti szervezetének alelnöke volt, ez volt a fő vádpont ellene. A kihallgatási jegyzőkönyv szerint a Baross Szövetség kecskeméti szervezetének megalapítására a szövetség budapesti központjából levélben szólították fel. A Szövetség kecskeméti szervezete a fűszer- és egyéb kiskereskedők árueosztását biztosította. Dr. Bende Sándor vállalta az elnökséget, Simalát alelnöknek választották meg. Simala vallomása szerint ebben a minőségében semmiféle aktív szervezőmunkát nem végzett, csupán kétszer jelent meg összejöveteleken, majd körülbelül egy hónap múlva lemondott tisztségéről. Állítása szerint nem volt németbarát, mint üzletfelekkel állt kapcsolatban a németekkel. A rendőrség politikai osztályán felvett kihallgatási jegyzőkönyvek is megtalálhatóak Simala dossziéjában, elsősorban Székely Sándor vallott ellene.

Székely Sándor magántisztviselő a rendőrségen elmondta, hogy Simalát régóta ismeri, a Baross Szövetség helyi csoportját vezette két évig, németbarátságát nyíltan hangoztatta.

¹³⁹⁸ A Baross Szövetség 1919-ben alakult (teljes nevén: Baross Szövetség Kereskedő, Iparos, Rokonszadmák és Termelők Országos Egyesülete) azzal a céllal, hogy a keresztény kereskedők, iparosok, gazdák és vállalkozók érdekeit védje. Vezetője Rausch Aladár, Budapest egyik legismertebb nagykereskedője volt. 1920 után sorra alakultak vidéki szervezetei, így a Baross Szövetség az egész országot behálózta. „*Helyi szervezetei részt vettek a helyi közéletben, szakmai továbbképzéseket tartottak, kétéves kereskedelmi szaktanfolyamokat szerveztek, felső kereskedelmi iskolát létesítettek, részt vettek óvoda alapításában, segélyakciókban, gyárat alapítottak.*” A zsidótörvények megjelenésétől kezdődően a Baross Szövetség aktívan részt vett a zsidók üzleti életből való kiszorításában. A Baross Szövetség helyi szinten a zsidótörvények végrehajtásának követelőjévé és gyakran hasznélvezőjévé vált. A Hangya Szövetkezet mellett az egyik legismertebb „keresztény-nemzeti-magyar” gazdasági egyesület volt. A deportálások megindulása után minden településen a szakmai érdekképviseletet tettek javaslatot arra, hogy melyik „zsidóüzem”, „zsidóbolt” maradjon meg, mi történjék a megszüntetendők készleteivel. Ebben a tevékenységben aktívan részt vettek a Baross Szövetség helyi szervezetei is.

¹³⁹⁹ BKMÖL, IV. 1905 1935–1944/45.

Szerinte Simalának jó kapcsolata volt a németekkel, ezért is szállíthatott Németországba. A cég egyik megbízottja *„náci vezér volt, gyakran tartózkodott Simaláéknál Kecskeméten.”* Simalát azzal is megvádolta, hogy a helyi gyümölcskereskedők névsorát is feltehetően ő adta át a németeknek, és a város megszállása után *„egy reggelen az összes helybeli zsidó gyümölcskereskedőket a Gestapó összefogdosta.”*

1945. április 10-én dr. Kertész Miksa zsidó kereskedőt is kihallgatták a rendőrségen, aki elmondta, hogy közös vállalata volt Simalával. Simala 1937-38-tól kezdett nagyobb arányú üzleteket bonyolítani, *„és rövidesen az első helyre került”* Kecskeméten, miután a Külkereskedelmi Hivatal intézkedéseivel a zsidó exportőrök Németországba irányuló tevékenységét megszüntette. Tevékenysége évről évre nőtt. Kertész kijelentette, hogy Simaláról semmi rosszat nem tud mondani. Amikor már korlátozták a zsidók kivitelét, *„ő még segítségemre volt, és neve alatt szállítottam ki még vagonokat.”*

Rigó Ferenc 1927-től Simala cégét irányította Kecskeméten. Azt mondta, hogy Simalát kényszerítették az alelnökség elfogadására. Szerinte Simala nem fejtett ki semmiféle politikai tevékenységet, a tisztségről is hamarosan lemondott. A cégénél a zsidókat nem jelentette be, mint a cég alkalmazottait. A deportálás után is segítette családjaikat, *„sőt több esetben, az internáló táborban is meglátogatott.”*

Lénárt István elmondta, hogy Simaláék zsidó családokkal is összejártak, Aszódiék és Leitnerék is voltak náluk vendégségben. Simala akkor is adott fizetést munkásainak, amikor már nem volt munka, és a menekülésben is segítette őket. Szerinte Simalát mindenki rendes, segítőkész embernek tartja.

Aszódi József polgármester-helyettes vallomása szerint Simala a helyi Baross Szövetség alapítója és ügyvezetője volt. *„A német vezető gazdasági emberekkel szoros üzleti összeköttetésben állott, ami a német barátságát kétségtelenné teszi. Kezdeményezője volt annak, hogy a zsidó kereskedők a külkereskedelmi forgalomból teljesen kizárassanak, továbbá annak is, hogy a zsidó kereskedők a kecskeméti piacon ne vásárolhassanak.”* Szerinte Kiss Endrével barátkozott Simala. Érdekes, hogy Tóth László polgármester éppen ellenkezőleg nyilatkozott Simalával kapcsolatban, mint a helyettese.

Kemény Endre 1936-tól 1944-ig dolgozott Simalánál tisztviselőként. Vallomása szerint Simala és családja jobboldali gondolkodású volt, de nem tud róla, hogy valamiféle atrocitásban részt vett volna. *„Az is tény, hogy a zsidó kereskedelemnek a kizárása kapcsán anyagi előnyökhöz jutottak, ami természetesen erősen hozzájárult gyors meggazdagodásához.”* Kemény elmondta, hogy ő maga és a családja is emberséges bánásmódban részesült a cégnél, amíg lehetett, Simala foglalkoztatta. Más zsidók is dolgoztak

a cégnél, Rigó Ferenc 15 évig volt a cég bevásárlója, Adorján Károly tanár pedig a cég könyvszakértője volt, akit Simala az elhurcolásáig segített. *„Ezenkívül minden bevásárlási körzetben voltak a cégnek egészen 1944-ig zsidó bevásárlói, így Gyöngyösön Fleischmann Pál, Budapesten Singer, Győrben Koralek Lipót és még többen, és tudomásom szerint a szabadkai konzervgyártó üzemben a legutóbbi időkig Deutsch Géza budapesti Akácfa utcai konzervgyáros társ volt.”*

Simala János ügyét a Kecskeméti Népbíróság 1945. május 28-án tárgyalta, már ezt megelőzően május 20-án előzetes letartóztatásba helyezték. A népbíróság bűnösnek mondta ki az 1440/1945. M. E. rendelet 12. §. 2. és 4. pontjába ütköző népellenes büntetvényben.¹⁴⁰⁰ A vádlottat összbüntetésül négy év börtönre és politikai jogai gyakorlásának öt évi felfüggesztésére ítélték.¹⁴⁰¹ A népbíróság elrendelte továbbá a Simala tulajdonában lévő Csongrádi u. 8. szám alatti ingatlan és a Ménteleken lévő szántó és szőlő ingatlan teljes elkobzását is. Az ítélet indoklása szerint a vádlott Kecskeméten 1942 tavaszától két hónapig alelnöke volt a helyi Baross Szövetségnek. A vádlottat Kecskemét főispánja és a budapesti központ győzködte, hogy vállalja el a tisztséget, amit ő először visszautasított. Később megjelent Simalánál egy Kerekes nevű ezredes, aki azt mondta, hogy el kell vállalnia a tisztséget, majd a főispán további rábeszélésére végül elvállalta. A vádlott két hónappal később lemondott a tisztségről. A népbíróság a Baross Szövetséget demokráciaellenes szervezetnek nyilvánította, mivel Simala ebben tisztséget vállalt, ezért demokráciaellenes magatartást tanúsított. A bíróság megállapítása szerint a tisztség elvállalása során kényszerű szükség nem állt fenn, legfeljebb kizárták volna a tojás és az alma szállításából. Más termékekkel is kereskedhetett volna, és később, a lemondása után sem érte hátrány, ezért hamarabb is visszautasíthatta volna az alelnökséget.

¹⁴⁰⁰ Az 1945. évi VII. törvénycikk szerint a 12. §. 2. pontja szerint *„népellenes büntetvényben bűnös az is: aki anélkül, hogy evégből vele szemben közvetlenül vagy közvetve kényszer alkalmaztatott volna, a németek által Magyarországon szervezett Volksbundba tagként belépett, vagy fasiszta, illetőleg demokráciaellenes pártban, szervezetben vagy alakulatban tisztséget vállalt, avagy tagként tevékeny működést fejtett ki;”* Ugyanezen paragrafus 4. pontja szerint *„népellenes büntetvényben bűnös az is: aki kényszerű szükség nélkül a nép- vagy demokráciaellenes hírverés szolgálatába szegődött;”*

¹⁴⁰¹ Simala súlyos ítéletének az lehetett az oka, ami Réthey periratából is kiderül, hogy *„1945. augusztus havában a bírói gyakorlat oda konkludált, hogy már maga a tisztség viselése is a népellenes bűncselekmény tényálladékát megállapítja.”* Később a bírói gyakorlat már azt vizsgálta, *„hogyan valaki tisztséget viselt az vajon tevékenységével népellenes tevékenységet fejtett-e ki, vagy sem, és nem csupán a tisztségvállalás pusztán ténye alapján állapította meg a bűnösséget.”* BKMÖL, XXV. 18. 223/1945., a perújrafelvétel után 266/1948. Réthey Gyula ügye.

Az ítélet indoklása szerint nem igazolódott, hogy Simala nyilas volt, mert ezt Wogrincsics Géza¹⁴⁰² és a zsidó Rigó Ferenc is cáfolta. Rigó azt vallotta, hogy Simala utálta a nyilasokat, és csöcseléknek, börtöntölteléknek nevezte őket. A németekkel üzleti okokból ápolt jó viszonyt. Enyhítő körülményként vették figyelembe Simala büntetlen előéletét, családos állapotát és azt, hogy kilépett az egyesületből, jól bánt a zsidó alkalmazottaival, létszám felett is alkalmazta őket, amiért meg is büntették, ezért bizonyos fokú üldöztetést is elszenvedett.

Tóth László polgármester május 23-án írt nyilatkozatban állt ki Simala mellett, amit a népbíróságra küldött be. Kifejtette, hogy Kiss Endre főispán szorgalmazására alakult meg Kecskeméten a Baross Szövetség. Ebben az időben Simala elpanaszolta neki, hogy valósággal rákényszerítették az alelnökséget. Simala soha nem viselt tisztséget pártban, egyesületben. A helyi szövetség alapítása idején vette át a szabadkai telepét, ezért csak keveset tartózkodott Kecskeméten, és nem is akart itt lekötöttséget. Szabadkán kétszer is találkoztak, ahová vele ment Simala egyik legjobb barátja, Adorján Károly tanár, könyvszakértő is, akit a németek később deportáltak. Szabadkán Simala elmondta Tóth Lászlónak, hogy sikerült megszabadulnia az elnökségtől, még mielőtt a szövetség megkezdte volna a tényleges munkát. Simala nem követett el népellenes cselekedetet, *„viszont zsidó barátai és üzleti körével a felszabadulásig szoros érintkezésben és kapcsolatban állott telepei munkássága pedig megbecsülte szociális érzékéért és mindenkor emberséges bánásmódjáért.”*

Braunitzer Ferenc is nyilatkozatot írt a tárgyalásra. Megírta, hogy 1938 júniusától 1944 végéig mint főkönyvelő dolgozott Simalánál. Tanúsította, hogy Simalát a Baross Szövetség kecskeméti alelnökévé a tudta és beleegyezése nélkül választották meg. A szövetség budapesti központjától kapott levelet, hogy vállalja el az alelnöki és az ügyvezető igazgatói tisztséget. Erre Simala utasította Braunitzert, hogy válaszoljon a levélre, és írja meg, hogy nem ér rá, ezért egyik tisztséget sem vállalja el. Ezek után jött egy Kerekes nevű ezredes Budapestről, és azt mondta, hogy ha nem vállalja az alelnökséget, akkor kizárják a Gyümölcskiviteli Egyesületből, és soha többet nem exportálhat. Simala erre azt mondta, hogy hiába csinálnak akármilyen Baross Szövetséget, ha ő előnyösebb üzletet tud kötni zsidó vallásúakkal, akkor azokkal fog üzletet kötni. Ezek után sem foglalkozott a szövetséggel, a meghívóit a szemetesbe dobta. Ezek után Simalát a tudta és a jelenléte nélkül megválasztották a szövetség alelnökének. Mikor erről tudomást szerzett, írásban azonnal lemondott,

¹⁴⁰² Wogrincsics Géza gyümölcskereskedő 1897-ben született. A nem zsidó virilisek listáján 1938-ban a nyolcadik, ha a kétszeres adóbeszámítást nem vesszük figyelembe a város legtöbb adót fizetője, ha a zsidókat is figyelembe vesszük, akkor a hetedik. BKMÖL IV. 1905 1935-1944/45.

elfoglaltságára hivatkozva. Braunitzer nyilatkozatában leírta azt is, hogy a levél elküldése után két héttel Simalát kizárták a Gyümölcskiviteli Egyesületsből, ezt követően fellebbeztek a határozat ellen a Külkereskedelmi Hivatalhoz, így végül is bennmaradhatott az Egyesülésben. *„Ilyenképpen állíthatom, hogy a legnagyobb kényszer és presszió alatt állt, amely szerint a megválasztása tudta nélkül és olyan kényszer mellett történt, mely szerint az egész létezési potenciája veszélyeztetve volt, de mindezzel sem törődve, a lemondását fenntartotta.”* Braunitzer azt is kifejtette, hogy Simala soha nem politizált, csak az üzletével foglalkozott, keveset tartózkodott Kecskeméten, mert az ország különböző helyein lévő telepeit és kirendeltségeit irányította. Simala a *„zsidó vallású alkalmazottait megtartotta, azokat takargatta, letagadta az értelmiségi kormánybiztosság előtt, és amikor már mást tenni nem lehetett, bejelentette és nagyobb fizetést adott, mint a keresztények számára szerint a rendelet értelmében adható lett volna, ezért az államrendőrség kecskeméti kapitánysága több ízben pénzbüntetésre ítélte, majd egy ízben 20 napi elzárásra ítélte, amelyet a fellebbezési hatóság kegyelemből 200 pengő pénzbüntetésre változtatott át. A zsidókkal szeretett legjobban dolgozni, segítette őket. A legjobb barátja Adorján Károly kereskedelmi iskolai tanár volt, aki könyvelési szakértő volt. A legtöbb ügyet vele beszélt meg Simala. Adorjánt igyekezett megmenteni Simala, de nem tudta, sem a baráti köre. Már a gettóba szállították, élete veszélyeztetésével hajnali négy órakor az őr kijátszásával a kerítésen és a falon keresztül kis darabokra elvágott, papírba gondosan becsomagolt szalonnákat adott át, mert tudta, hogy barátja cukorbeteg, majd cigarettát, ruhaneműket és több különféle tartós és tápláló élelmiszert juttatott hozzá, hogy legalább ezekkel el legyen látva.”*

Braunitzer leírta azt is, hogy Simala Budapestről autóval menekítette le Tarján Ödön zsidó vezérigazgatót *„Nyírben lévő villájába, ott rejtegették, míg megérkeztek az oroszok.”* Simala a munkásokkal is jól bánt. Hasonló tartalmú nyilatkozatot tett Borbély Ferenc is, aki Simala magántisztviselője volt.

Simala perújrafélévételi kérelmet adott be az első fokú ítélettel szemben. Ebben kérte a Kecskeméti Népbíróság első fokú ítéletének hatályon kívül helyezését és ártatlanságának megállapítását. Indoklása szerint kényszer miatt vállalta el a tisztséget, amiről hamarosan le is mondott. Ha kizárták volna az exportból, Kecskeméten 200, Szabadkán 300 munkása maradt volna kenyér nélkül egyik napról a másikra. Leírta, hogy a távolléte és tudta nélkül választották meg a szövetség helyi alelnökévé. Ezek után lemondott írásban, de így is nagy kára keletkezett, mert kizárták a tojás- és a baromfi kivitelből. Ezt tanúkkal tudta bizonyítani.

1945. július 17-én a Kecskeméti Népbíróság elrendelte a perújrafélévételt és a tanúk meghallgatását. Az újabb népbírósági tárgyalást 1945. július 28-án tartották. Az újabb ítélet

az elsőt hatályon kívül helyezte. Simalát minden vádpont alól felmentették, és azonnal szabadlábra helyezték. A tanúk bebizonyították, hogy Simala kényszer alatt állt, amikor elvállalta a tisztséget és alelnökként nem csinált semmit.

Simala telepét is szeretnék volna megszerezni, miután eljárást indítottak ellene. 1945. május 30-án Deutsch Pál gyümölcs-, baromfi- és tojáskereskedő Simala Kada Elek utca 13. szám alatti kereskedőtelepének a kiutalását kérte az ott lévő felszerelésekkel együtt. Előadta, hogy ha megkapja a telepet, ott majd nagykereskedelmi tevékenységet fog folytatni. A kérelem hátoldalára a termelési bizottság előadója ráírta, hogy: „*Gyümölcsértékesítési szempontból javaslom a telepnek a termelésbe való bekapcsolását.*” Október 24-én Deutsch Pál visszavonta a kérelmét.¹⁴⁰³

Dr. Bende Sándor ecetgyárát is többen próbálták megszerezni, amíg nem tért vissza Kecskemétre. Miután visszatért, a politikai rendőrség letartóztatta, majd népbíróság elé is állították.

Bende Sándor 1893-ban született Kecskeméten. Kereskedelmi akadémiai és jogtudományi doktorátusa volt, 1916-ban került Kecskeméti Kereskedelmi Iparhitelintézeti és Népbankhoz, amelynek később vezérigazgatója lett. 1942-ben a virilisek listáján az 5. helyet foglalta el, ha nem vesszük figyelembe a kétszeres adóbeszámítást, akkor a 10. legnagyobb adófizető volt Kecskeméten.¹⁴⁰⁴ Bende Sándor virilisként tagja volt Kecskemét thj. város törvényhatósági bizottságának is.¹⁴⁰⁵ Bende Sándornak ecetgyára volt Kecskeméten, ami a Katona József tér 3. szám alatt, a lakása mellett működött.

Bende a város kiürítésekor elhagyta Kecskemétet, és csak 1945. áprilisában tért vissza. A kecskeméti Baross Szövetség elnöke volt 1943. január 25-től 1944. október 24-ig, amiért a népbíróság népellenes büntetés miatt 1945. május 28-án öt év börtönre ítélte, emellett elkobozták a Horváth Döme u. 22. szám alatti házát és 9 kat. hold szőlőjét és szántóját is. Bende elmondása szerint nem akarta elvállalni az elnökséget és nem is végzett benne aktív munkát, de az akkori főispán, Kiss Endre kényszerítette rá. A NOT 1945. július 30-án tárgyalta az ügyet, a büntetését egy évre csökkentették, és mellőzték a vagyoneklobzást is. 1946. október 18-án a perújrafelvétel során a Kecskeméti Népbíróság felmentette a vádlottat. Elfogadta, hogy Bende kényszerítő körülmények hatására fogadta csak el a Baross Szövetség elnöki tisztségét. Ugyanis a Bende által vezetett népbank finanszírozta a Szeretfalva–Déda közötti vasútépítést, ezért újabb forrásokat kellett szereznie, amiben a főispán nyújtott neki

¹⁴⁰³ BKMÖL, IV. 1910/c. 7942/1945.

¹⁴⁰⁴ BKMÖL, IV. 1905. 1935–1944/45. 6.

¹⁴⁰⁵ Bodócs 1944: 81.

segítségét, cserében el kellett vállalnia az elnökséget. 1944-ben Bende súlyos beteg lett, gyomorvérzései voltak, ezért a nyáron megműtötték, így a bankban csak keveset dolgozott ebben az évben. A második tárgyaláson meghallgatták Bende tanúit, így igazolni tudta, hogy kényszer hatására vállalta el a tisztséget.¹⁴⁰⁶

Bende ecetgyárát többen is igyekeztek megszerezni, bérbe venni 1945. márciusában és áprilisában. Kovalovszki Sándor 1945. március 18-án írt kérelmet a polgármesternek annak érdekében, hogy nevezze ki őt dr. Bende Sándor ecetgyárához üzemvezetőnek. Miksa Miklós is kérelmet adott be az ecetgyárra március 21-én. Leírta, hogy dr. Bende Sándor elmenekült, a gyára elhagyottan áll, ezért hajlandó bérbe venni. Április 14-én a lakáshivatalnál Székely Sándor kérte az ismeretlen helyen lévő Bende ecetgyárát és lakását kiutalni. Április 24-én a közellátási hivatal Bende ecetgyárát lefoglalta a lakosság szükségleteinek kielégítésére. A lakáshivatalnak leltározni kellett a vállalat berendezéseit. Az iparhatóságnak előterjesztést kellett tennie az üzem működtetésére vonatkozóan. A közellátási hivatal döntését azzal indokolták, hogy az ecetgyár a város kiürítése óta nem működik. A polgármester megbízta Székely Sándort május 4-én az üzem vezetésével és azzal is, hogy mihamarabb helyezze üzembe. A megállapodás értelmében bizonyos mennyiségű ecetet kellett átengednie a lakosságnak élelmezés céljára, továbbá a gyárat Székely a saját költségén hozza rendbe, és az üzemben tartás összes költsége és kiadása is az üzemvezetőt terheli. A polgármester ugyanezen a napon írt a pénzügyminiszternek is. Ebben kifejtette, hogy dr. Bende Sándor ecetgyára jelenleg üzemben kívül van, *„mert annak tulajdonosa az orosz megszállás elől Kecskemétre elmenekült, majd pedig amidőn f. évi április havában Kecskemétre visszatért, a rendőrség mint politikai bűnöst őrizetbe vette és ügyét a népbíróság még ma sem tárgyalta le.”* A gyárra a városnak szüksége van, ezért bízta meg Székelyt üzembe helyezésével és vezetésével. A polgármester a gyártáshoz szeszt kért a pénzügyminisztertől.

1945. november 13-án dr. Bende Sándorné kérte a polgármestert, hogy helyezze vissza az ecetgyárába, és hatálytalanítsa az üzem városi kézbe vételét. Az EJK 5168/1945. sz. határozatára hivatkozik, mely szerint az ecetgyára nem tekinthető elhagyottnak. Mivel az eredeti tulajdonosa kéri vissza a gyárat, a polgármester határozatában dr. Bende Sándorné használatába bocsátotta, *„a gyárra vonatkozó rendelkezési jogát elismeri”*. Kikötötte azt is, hogy a tulajdonos köteles üzemeltetni a gyárat.¹⁴⁰⁷

Más elhagyott gyárakról, üzemekről is megállapíthatjuk, hogy ezeket 1945-ben többen is igyekeztek megszerezni. A háttérben az állhatott, hogy a zsidók deportálása vagy a

¹⁴⁰⁶ BKMÖL, XXV. 18. 133/1945. dr. Bende Sándor pere

¹⁴⁰⁷ BKMÖL, IV. 1910/c. 5564/1945.

tulajdonos menekülése miatt az üzemek gazdátlanul maradtak, és a háborús pusztítások ellenére sokan lehetőséget láttak ezek megszerzésében, újraindításában.

1945. március 8-án ifj. Gerber Ferenc, Ginder Károly, Szántó Béla és Rigó Ferenc egy kérvényt adtak be a polgármesterhez, hogy bérbe vennék és üzembe is helyeznék a Gyalóközi-féle dextrose (szőlőcukor) gyárat, szörme kikészítő ipari üzem céljára. Két nappal később, március 10-én újabb megkeresés érkezett a polgármesterhez a gyár ügyében. Sebestyén János okleveles mérnök egy orosz bizottsággal, mint szakértő vizsgálta át a gyárat. Megállapította, hogy a kristálydextrose gyár jelenleg üzemképtelen. Az üzemet megrongálták, a gépek egy részét leszerelték. Azt is megállapította, hogy a gyár jelen állapotában is nagy értéket képvisel. Kérte a polgármestert, bízta meg az üzem átvételével annak érdekében, hogy a gyárat megóvja a további rongálástól és üzemképesé tegye.¹⁴⁰⁸

1945. május 28-án a polgármesternek közös levelet írtak Cseh Károly Mihály „okl. droguista”, dr. Kálmán Jenő okleveles vegyészmérnök és Freund Rezső okleveles vegyészmérnök kecskeméti lakosok. Előadták, hogy a Kecskeméti Rézgálicgyár (Hunyadi város 45.) elhagyottan áll, felszereléseit elhordják, rongálják. Kifejtették azt is, hogy a gazdáknak szükségük van a szőlőműveléshez a rézgálicra, amit abban az időben csak nehezen lehetett beszerezni. Kijelentették, hogy mindhárman megfelelő szaktudással és tőkével rendelkeznek ahhoz, hogy az elhagyott vállalatot megindítsák és a rézgálic gyártást elkezdjék. A polgármester május 29-én kelt válaszában kijelentette, hogy a kérelmet teljesíti, mindhármukat a Kecskeméti Rézgálicgyár Kft. üzemének megindítása végett a céghez azonnali hatállyal vállalatvezetőnek kirendelte.¹⁴⁰⁹

Stark József budapesti fakereskedő, aki ekkor Kecskeméten lakott, február közepén kérte a polgármestert, hogy bízta meg a Blahó-féle lággyár rendbe hozásával és megnyitásával. Blahó József gyümölcskereskedő 1942-ben a virilislistán a 16. helyen volt. A 6565 pengős adójával az ötödik legtöbb adót fizette a városban.¹⁴¹⁰ Stark előadta, hogy ő szakember, fája és tőkéje is van, a berendezések pótlására és a gyár beindítására. Jelenleg *„az üzem mai helyzetében a teljes pusztulásnak van kitéve elhagyott, őrizet nélkül áll, viszont amennyiben üzembe helyezhetném nem csak magamnak, hanem több családnak, akiket ott foglalkoztatnék megélhetést nyújtana, azonkívül az üzem még meglévő épületei és gépei is*

¹⁴⁰⁸ BKMÖL, IV. 1910/c. 2841/1945.

¹⁴⁰⁹ BKMÖL, IV. 1910/c. 7847/1945.

¹⁴¹⁰ BKMÖL, IV. 1905. 1935-1944/45. 6.

megmenthetőkké lennének.” Azt is megemlítette, hogy a lakosságnak is szüksége van a ládákra a gyümölcskereskedéshez.¹⁴¹¹

Az ismertett esetek alapján megállapíthatjuk, hogy az elhagyott, illetve annak hitt üzemekre igen nagy érdeklődés volt. Az is meglepő, hogy a jelentős elszegényedés ellenére többeknek volt annyi eldugott, félretett tőkéjük, hogy képesnek érezték magukat egy-egy kifosztott és megrongált üzem újraindítására. Mivel az elhagyott gyárak üresen álltak és az értékeiket széthordták, racionális döntés volt a város vezetése részéről, hogy ezeket olyan személyeknek adják bérbe, akik képesek azokat újraindítani és azokban a termelést megkezdeni.

7. A zsidó gazdasági elit és üzemeik sorsa a háború után

A háború alatt a zsidó tulajdonosoktól elvett, kényszerszerződésekkel bérbe adott üzemeket a visszatérő tulajdonosok megpróbálták ismét kézbe venni és visszaállítani a háború előtti üzemmenetet. Ezek a törekvések a háború utáni berendezkedés magántulajdon-ellenessége miatt hosszú távon nem lehettek sikeresek, de ez 1945-46-ban még nem látszódott egyértelműen.

A Benedek-cég az ország egyik legjelentősebb exportvállalata és konzervgyára volt, melyek nagykőrösi központtal működtek. Kecskeméten a Benedek József és Fia húsfeldolgozó és élelmiszer üzem a város egyik legjelentősebb üzeme volt. A Benedek József és Fia élelmiszer exportcéget 1870-ben alapították, Benedek József 1929-ben halt meg, a céget Benedek László és György vezette tovább. A vállalat *„zöldség, gyümölcs mindennemű baromfi, vad és tojás értékesítéssel foglalkozott, ehhez ládagyárat létesített, valamint ipari tevékenységet is folytatott. 1931-től zöldség- és gyümölcsexport terén első helyen állt Magyarország külkereskedelmében.*”¹⁴¹² 1932-ben a Nagykőrösi Híradóban arról cikkeztek, hogy *„ma már nemcsak Nagykőrös, hanem Kecskemét exportja is egyetlen irányító kézben összpontosul. Kecskemét is beolvadt a nagykőrösi export szindikátusba. [...] Benedekék a szindikátus királyai.*”¹⁴¹³ Mivel Benedekéket Nagykőrösön folyamatosan támadták és a hatóságok is körülményeskedtek velük, úgy döntöttek, hogy a baromfifeldolgozó, a 140 vagonos hűtőház és jéggyár együttes telephelyét Kecskeméten építik fel a Ceglédi út és a Budapest-Szeged vasútvonal mellett. Itt különféle kedvezményeket is kapott az új beruházás. Az építkezés 1928 márciusában fejeződött be. Benedekék azzal indokolták, hogy

¹⁴¹¹ BKMÖL, IV. 1910/c. 1734/1945.

¹⁴¹² Novák 2002: 193.

¹⁴¹³ Idézi Novák 2002: 194.

Kecskeméten építették fel az európai szinten nézve is korszerű üzemüket, hogy itt hatszor annyi árut vásárolnak fel, mint Nagykovácsoson, és így csökken a szállítási költségük.¹⁴¹⁴ 1938-ban felállították a Magyar Gyümölcs Kiviteli Egyesületet, és ettől kezdve gyümölcsöt exportálni csak az egyesület tagjai voltak jogosultak.

1938-ban a zsidó legnagyobb adófizetők között szerepelt Benedek György, valamint a testvérei: László és Sándor is. Mindannyian 2803 pengő adót fizettek. Ez összesen azt jelenti, hogy a tulajdonosok csak a kecskeméti adójukat számítva is az első helyre ugranak 8409 pengős befizetett adójukkal.¹⁴¹⁵

Az erősödő európai antiszemitizmus és az első magyar zsidótörvény válságos helyzetbe hozta a Benedek-céget is. A Nagykovácsi Hangya Fogyasztási és Értékesítő Szövetkezet 1938 novemberében alakult meg, majd rövidesen nyilvánosságra került, hogy a Hangya bérbe vette a Benedek-cég összes telepét és a hasonló méretű és profilú kiskunhalasi Schneider-céget is. A Hangya Szövetkezet tíz évre kötött bérleti szerződést Benedekékkel, akiknek évi 100 ezer pengő alapbért kellett fizetnie, ami a forgalom függvényében akár több millió pengőre is növekedhetett.¹⁴¹⁶

A front átvonulása után a kecskeméti gyár szovjet hadiüzemként működött a megszállástól kezdve. A Benedek József és Fia húsfeldolgozó és élelmiszer üzemétől 1945. május 14-én írt a nemzeti bizottságnak, hogy május 15-től június 15-ig a lófogatú járműveiket mentesítsék a kötelező robot alól, ugyanis a vállalat Vass Zoltán Budapest Közellátási Kormánybiztosától megbízást kapott, hogy az ország egész területén vásároljanak élelmiszert a fővárosnak.¹⁴¹⁷

Benedekék a front átvonulását követően, 1945-ben ismét megindították az exportkereskedelmet. Benedek László túlélte a háború borzalmait, a kiviteli ügyeket ő és a korábban már az angliai kereskedelmet irányító és ott élő Benedek János vette kézbe. Benedek János Angliában igyekezett piacot szerezni a magyar baromfinak és gyümölcsnek. 1946 karácsonyára Magyarországról pulykát szállítottak Londonba, de az erős verseny miatt a minőség javítását tűzték ki célul. „1948. március 31-ig 465 vagon pulyka és más baromfi Angliába történő exportját vették tervbe, amelynek ellentételezéséért Anglia fonállal, gyári gépekkel és speciális szerszámokkal fizet.”¹⁴¹⁸ Az ígéretesen alakuló exportot és az üzem fejlődését az 1948-as államosítás törte derékba. 1948 áprilisában Benedekék lággyárát

¹⁴¹⁴ Novák 2002: 211–212.

¹⁴¹⁵ Vö. a 6. táblázat adataival

¹⁴¹⁶ Novák 2002: 286–287.

¹⁴¹⁷ BKMÖL XVII/46. 145/1945.

¹⁴¹⁸ Novák 2002: 319.

is államosították. Ekkor hasonló módon támadták őket a helyi lapban, mint néhány évvel korábban. *„A nagy múltú és Európa-hírű Benedek-cég az államosítással megszűnt létezni. Az 1949-ben megszervezett Földműves Szövetkezet vette át a terményfelvásárlást és értékesítést, lakóházába pedig beköltözött. Nem csupán a nagy cégek, de a kiskereskedelmi vállalkozások is sorra tönkre mentek a hatalmi erővel kényszerített „szövetkezetesítéssel”.*¹⁴¹⁹

A Benedek testvérek cége Kecskeméten a Hunyadi város 10. szám alatt volt. A gyár területe és különféle részei eltérő helyrajzi számon szerepeltek.¹⁴²⁰ Volt szántó, szőlő, kert és gyári udvar a területek között. Az ingatlant a három testvér: Benedek Sándor, László és György egyharmad-egyharmad arányban birtokolta 1942-ben. A tulajdoni lapon a következő bejegyzés 1949-es (3026/1949), mely szerint az ingatlanokat a Baromfiértékesítő Nemzeti Vállalat javára jegyzik be átszállás jogcímén. Ezt követően a különböző helyrajzi számmal rendelkező ingatlanokat is ehhez jegyezték át. 1959-ben (640/1959) a tulajdonjog átszállt a magyar állam javára, az ingatlan kezelője a Kecskeméti Baromfifeldolgozó Vállalat maradt.¹⁴²¹

A másik tulajdoni ügy az eredetileg is Dr. Kertész Miksa tulajdonát képező konzervüzem visszaszerzéséről szól. Dr. Kertész Miksa¹⁴²² kereskedő miután visszatért Kecskemétre, 1945. április 3-án kérelmet adott be a polgármesterhez. Bejelentette, hogy ő kétharmad részben tulajdonosa a Remenár István-féle, Kecskeméten bejelentett cégnek. Kertész zsidóként a népellenes intézkedések miatt a vállalatban nem működhetett. *„Tisztelettel kérem a Polgármester Urat szíveskedjék engem, miután Remenár István nem tartózkodik állandóan Kecskeméten [...] a vállalat vezetőjéül kirendelni.”* Kertész a leveléhez egy igazolást is csatolt, amelyben az áll, hogy a *„hatóság előtti felhasználás céljából kérésére igazoljuk azt a tényt, hogy Remenár István kecskeméti bej. cég, mely a Hűtőháznál létesített konzervgyári üzemet bérli létesítése, illetve megalakulása idején a korlátozó rendelkezések következtében zsidó tagok részvételével nem működhetett. Tudomással bírunk arról, hogy mindjárt megalakulásakor Ön annak társtulajdonosa volt és csak iparigazolvány korlátozások miatt nem lehetett ezt nyilvánosságra hozni. Tudomással bírunk arról is, hogy az Ön részesedése 1944. márciusában, tehát mielőtt a németek bejöttek volna 2/3 (azaz kétharmad)*

¹⁴¹⁹ Novák 2002: 321.

¹⁴²⁰ A telekkönyvi betétlapok alapján is igyekeztem nyomon követni az egyes gyárak, üzemek, házak sorsát, de ez kevés eredményre vezetett.

¹⁴²¹ Ezt követően további eltérő helyrajzi számon lévő ingatlanokat olvasztottak be ezen szám alá. 1962-ben, 1966-ban és 1967, 1969-ben további helyrajzi számú ingatlanokat sajátítottak ki, amelynek tulajdonosa a magyar állam lett. Az ingatlan kezelője továbbra is a vállalat maradt. Sajnos, a gyártelep egyéb változásairól itt nem voltak adatok. BKMÖL, Telekkönyvi betétlapok 1823.

¹⁴²² Dr. Kertész Miksa kereskedő 1894-ben született, 1938-ben a legtöbb adót fizető zsidók listáján a 21. volt. BKMÖL, IV. 1905. 1935-1944/45.

volt. Ezen tudomásunkat részben az Ön információjából, részben Daróci Dezső igazgató úrtól, úgyszintén Dr. Markó József ügyvéd úrtól szereztük, akik a szerződés létrejötténél közreműködtek.” A két aláírás olvashatatlan az igazoláson. Megállapíthatjuk, hogy Kertész Miksa cégénél Remenár István strómanként működött közre.¹⁴²³ A polgármester még aznap utasította az iparhatóságot, hogy intézze el a kérelemben foglaltakat, és a határozatot adja ki. Az iparhatóság még aznap kiadta a határozatot, amelyben megbízták dr. Kertész Miksát, hogy a polgármester rendelkezése értelmében ideiglenesen a Remenár István-féle konzervüzemet (Rákóczi város 20.) helyezze üzembe és irányítsa, mint vállalatvezető. Sebestyén János okleveles gépészmérnököt kirendelték vállalati ellenőrnek.¹⁴²⁴ Kertész Miksa így vissza tudta szerezni üzemét a háborút követően.

Még röviden utalok néhány hasonló ügyre. A polgármester 1944. december 31-én a Schiffer cipőgyár vezetésével 1945. január elsejétől Blau László bőrkereskedőt bízta meg, mint a gyár elhurcolt tulajdonosainak közeli rokonát, helyettesének Schwarcz Lajos cipésmestert jelölte ki.¹⁴²⁵ Az eredeti tulajdonosok a Székely család tagjai voltak: Székely Ignác, Gyula, István és Imre. Székely Ignác cipőgyáros 1938-ban a legnagyobb zsidó adófizetők listáján a 23. helyen volt 1807 pengővel, Székely István és Gyula a 42. és 43. helyen 1249–1249 pengővel.¹⁴²⁶

Fischpán Pál február 13-án kérte a polgármestert, hogy nevezze ki vállalatvezetőnek a dr. Szappanos Sándor Rákóczi városi telepének és a Rósenbaum Antal Rákóczi városi telepének az élére is. A kérelmét azzal indokolta, hogy ő Fischpán Géza egyenes ági leszármazottja és a fenti cégek Dr. Szappanos Sándorral üzleti megállapodást kötöttek. A telepek berendezései az árvaszéknél elfekvő iratok tanúsága szerint is részben apja, Fischpán Géza, és részben nagybátyja, Háý Árpád¹⁴²⁷ tulajdonában voltak. Azért kérte a vállalatvezetői megbízatást, hogy a telepeken még meglévő berendezéseket és egyéb tárgyakat megóvja, a kinnlevőségeket behajtsa. 18-án a polgármester kinevezte a telepek élére, mert a tulajdonosok nem tértek vissza.¹⁴²⁸

¹⁴²³ Lengyel György is megjegyzi, hogy a zsidótörvények korlátozó intézkedéseit gyakran úgy próbálták meg kivédeni, hogy az elnöki vagy vezérigazgatói pozíciót lehetőség szerint megbízható, keresztény személyeknek adták át, míg az informális irányítást továbbra is az egykori zsidó tulajdonosok gyakorolták. A vezetők egy része valójában stróman volt. Lengyel 1989: 137.

¹⁴²⁴ BKMÖL, IV. 1910/c. 2855/1945.

¹⁴²⁵ BKMÖL, IV. 1910/a 736/1944.

¹⁴²⁶ BKMÖL, IV. 1905. 1935-1944/45. 6.

¹⁴²⁷ Fischpán Géza kereskedő 1894-ben született. A legtöbb adót fizető zsidók listáján a 20. helyet foglalta el 1938-ban. Háý Árpád 1896-ban született, fa- és szénkereskedéssel foglalkozott. Ő a 10. legtöbb adót fizette a zsidók közül a városban. BKMÖL, IV. 1905. 1935–1944/45.

¹⁴²⁸ BKMÖL, IV. 1910/c. 1607/1945.

A korábban zsidók tulajdonában lévő üzemek jó részét a deportálást vagy munkaszolgálatot túlélők, ha nem volt túlélő, a közeli rokonok visszakapták. A források alapján kijelenthetjük, hogy a visszatért zsidók igyekeztek helyreállítani a korábbi üzemmenetet, és komoly tervekkel néztek a jövőbe, mint például a Benedek család túlélő tagjai is. Ezek a törekvések azonban nem lehettek sikeresek, mert a szovjet katonaság ellátása, a jóvátételi szállítások és a magántulajdon fokozatos korlátozása, majd felszámolása ezeket derékba törték. A gazdasági elit túlélő zsidó tagjai ezt követően nagyrészt elhagyták az országot. Az elhagyott nagyobb cégek államosítása már 1945-ben megtörtént, a kisebbeket ekkor még magántőke bevonásával igyekeztek bérbe adni és a termelésüket megindítani, hogy néhány év múlva ezeket is államosítsák. Kecskeméten Platter János konzervgyárával az államosítás már 1946 előtt, 1945 nyarán megkezdődött.¹⁴²⁹

8. Az ideiglenesség korszakának elitje

Dolgozatom második elittáblája (14. táblázat) a front átvonulását követő időszakra vonatkozik. Ezen az elittáblán 33 fő szerepel. Ez a korszak a város szovjet megszállásától az 1945-ös választásokig tart. A Horthy-korszak végének elittáblájáról csak három fő szerepel ezen is: Tóth László, aki a város polgármestere lett; dr. Révész László, aki a háború előtt is országgyűlési képviselő volt az FKgP színeiben és az Ideiglenes Nemzetgyűlés képviselőjévé is megválasztották és Sándor József tiszti főügyész, aki rövid ideig a nemzeti bizottság elnöke volt, szintén az FKgP részéről. További két olyan elittagot említhetünk meg, akik a korábbi időszakban is befolyásos embereknek számítottak: dr. Egry Ferenc nyugalmazott pénzügyigazgató-helyettes, aki a virilis listán is szerepelt, és Laczi Pál főjegyzőt, aki korábban is ezt a posztot töltötte be, majd 1945 végétől a város helyettes polgármestere lett.

¹⁴²⁹ A szakirodalomban a második világháború utáni államosításokat 1946-tól szokta kezdeni a szénbányák állami kezelésbe vételével. Honvári 1996: 478.

14. táblázat: Kecskeméti elit kijelölt tagjai 1944 végétől – 1945. november 4-ig

Név	Születési idő	Születési hely	Párt tagsága	Végzettség/ szakma	Megjegyzés
Aszódi József	1899. 12. 21.	Albertirsa	MKP		Helyettes-polgármester. 1945. dec. 9-én lemondott h. polgármesteri állásáról. A gazdasági szférában dolgozott tovább.
Balla Dömötör	1885. 04. 17.	Kecskemét	FKgP	birtokos	Az Ideiglenes Nemzetgyűlés tagja, majd 1945-ben is megválasztották. Számos gazdasági érdekképviselő tagja.
Bánó Magda		Szolnok?	MKP		Bánó Mihály testvére, az MKP titkára Kecskeméten,
Bánó Mihály	1918. 09.16.	Szolnok	MKP	vasmunkás	Kecskemét rendőrfőkapitánya 1945. márc. 27-től. Básti helyére az MKP őt delegálta a KNB-be. 1945-ben Kecskemét th. bizottságának tagja. 1945. szeptember 24-én felmentették, leszavazták. 1946. július 1-én motorbalesetben elhunyt.
Bárd Dezső	1907. 13. 14.	Zsámbék	MKP		Főkapitány, alezredes a kecskeméti politikai osztály vezetője, majd a Dél-Pest megyei politikai osztály vezetője lett.
Básti Ágoston	1904. 03. 20.	Zagyvarékas	MKP	földműves	A szovjet megszállást követően 1944. decemberétől az MKP titkára Kecskeméten. Básti 1944-től az NKVD-nek dolgozott, Moszkvában a bátyja is. 1944. decemberétől az Ideiglenes Nemzetgyűlés tagja. 1945-ben a KNB tagja, majd titkára. 1945. július 5-én a helyi MKP azzal vádolta, hogy tagja volt a Nyilaskeresztes Párt fegyelmi bizottságának és a rendőrségnek is dolgozott, ezért kizárták.
Dr. Dános Endre	1909. 07. 05.	Albertirsa	MKP	jogász	Kecskeméten a PRO helyettes vezetője. Deportált volt. 1945. július 9-én igazolták. Később a politikai osztály vezetője. Elmondása szerint 1942. júliusában került ki a frontra a 105/1 táborigazgatóval.
Dóslér (Dömötör) Jenő			MKP	cipész	Kecskeméten a politikai osztály vezetője 1945. szeptember 24-én felmentették, leszavazták. Volt munkaszolgálatos.
Dr. Egry Ferenc	1880		FKgP	jogász	KNB tagja 1945-ben. 1938-as virilislistán 31. Nyugalmazott pénzügyigazgató-helyettes.
Garzó Lajos	1878. 07. 13.	Kecskemét	FKgP	rendőrfőtanácsos	Rendőrfőtanácsos, ezredes 1945-ben nyugalmazott rendőrfőtanácsos volt a KNB hívta vissza szolgálattételre 1945. febr. 10-én, a bűnügyi osztályt vezette. December elsejétől az orosz felügyelet alatt álló gyufagyárban dolgozott. Február 27-én igazolták.
Dr. Gereben János	1907. 12. 28.	Lajosmizse	MKP	népügyész	Volt munkaszolgálatos. 1945. áprilisától 1946. júliusáig népügyész.
Homoki József	1900. 10. 24.	Kecskemét		újságíró	A KNB elnöke lett 1945. január 29-től, de március 7-én már nem ő

					volt az elnök. 1945. február 24-től a Kecskeméti Lapok főszerkesztője. 1948-ig a Kecskemét című lap főszerkesztője. Ezt követően gyógyszerügyi könyvelőként dolgozott.
Imre Gábor	1890.		MKP	tanár	Rendőr alezredes, 1944. november 26-tól a városi polgárőrség parancsnoka. 1945. áprilisában az igazgatásrendészeti osztályt vezette a Kecskeméti Rendőr-főkapitányságon. Kecskemét rendőrfőkapitánya 1946. márc. 29-től, MKP tag.
Károlyi Bernát	1892. 06. 19.	Almáskamrás	FKgP	pap	A kecskeméti ferences rendház főnöke 1941-től. Ellenezte a rendőrség túlkapásait, ezért üldözték.
Kara Balázs			SZDP	munkás	KNB tag 1945. márc. 30-án lemondott.
Kalász (Knöpfler) László			SZDP		SZDP tag, a kecskeméti nemzeti bizottság elnöke. 1945 tavaszán az Erdőhivatal vezetője.
Kovács Jenő	1902. 01. 06.	Szeged	SZDP	cipész	1943-tól a Szociáldemokrata Párt kecskeméti titkára, 1944-ben internálták. A KNB elnöke 1945. február 23-tól 1946. október 29-ig, amikor visszahívták. A város törvényhatósági bizottságának is tagja 1945. februárjától. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés képviselője. 1945. aug. 1-től a SZDP Pest környéki titkárságán dolgozott.
König Ferenc	1907		MKP	cipész	A nemzeti bizottság tagja.
Laczi Pál					Tb. főjegyző, majd Aszódi József lemondását követően 1945 decemberétől a város helyettes polgármestere.
Márkus Ferenc			SZDP		1945. febr. 1-én az Ideiglenes Nemzeti Kormány Pest-Pilis-Solt-Kiskun és Kecskemét főispánjává is kinevezte. 1945. dec. 19. Az új kormány lecserélte a főispáni kar nagy részét. Ekkor ülésezett utoljára Márkus Ferenc.
Dr. Nagy László	1892. 11. 13.	Székely-keresztúr	PDP	jogász	Több alkalommal képviselőjelölt volt a Horthy-korszakban. 1945-ben visszatért Kecskemétre, részt vett a PDP megalakításában, elnökké választották, pártja képviselőjeként tagja lett a helyi nemzeti bizottságnak. 1945. augusztusban rövid ideig őrizetbe vették, mert védőügyvédi működését összeférhetetlennek ítélték közéleti funkcióival. Elindult az 1945. novemberi nemzetgyűlési választásokon, de a PDP képviselőjelöltjeként nem jutott be a törvényhozásba. 1947-ben átlépett a Független Magyar Demokrata Pártba, s ezúttal bejutott a parlamentbe.
Pető Lajos	1906.		FKgP		Pártigazgató Kecskeméten, korábban kereskedő.
Dr. Révész László	1889. 11. 20.	Kecskemét	FKgP	jogász	1931-től tagja a Független Kisgazdapártnak, 1938-tól a kecskeméti

					elnöke, 1939-ben a Kisgazdapárt országgyűlési képviselőjévé választották Kecskeméten. 1944-től az Ideiglenes Nemzetgyűlés tagja, a párt kecskeméti elnöke
Reiszmann (Rejtő) Andor	1896. 11. 27.	Kecskemét	FKgP	műlakatos	FKgP kecskeméti alelnöke, nemzeti bizottság tagja
Reiszmann Gyula	1902. 11. 21.	Kecskemét	PDP	autófuvarozó	KNB tag 1945. nov. 22-ig. 1947. júniusában visszahívták a KNB-ből. 1945-ben Kecskemét törvényhatósági bizottságának tagja. A Kereskedők Szabad Szakszervezetének elnöke 1945. januárjától. A háború előtt autófuvarozó, zsidók között volt nyilvántartva. A háború után is autófuvarozó és római katolikus vallású lett.
Rigó Ferenc	1904. 03. 12.	Szeged	MKP	kereskedelmi tisztviselő	Közmunka hivatalvezető 1945-ben. Zsidó származása miatt munkaszolgálatra kötelezték 1942-től 1944. okt. 29-ig. A háborút követően az MKP tagja lett, helyettes népbíró. 1946-ban B-listázták.
Safrankó Emanuel	1890. 01. 05.	Munkács	MKP	molnár	1930-ban a SZU-ba emigrált, ahol kádereképzőbe járt, és Moszkvában a Vörös Akadémián szerzett diplomát. 1945 tavaszán tért vissza Magyarországra, bekapcsolódott az MKP munkájába. 1945-ben Kecskemét törvényhatósági bizottságának tagja. 1945-ben az MKP Duna-Tisza közí Területi Bizottságának titkára lett, 1945. június 24-én választották be az Ideiglenes Nemzetgyűlésbe. 1945. májusában az MKP KB póttagja lett. Az 1945-ös választások után kinevezték Vas vármegye főispánjává, 1947-től külügyi szolgálatba került, több helyen volt nagykövet.
Schmidt József	1896. 12. 20.	Bácsalmás	SZDP	szabó	Régi baloldali, a kommün leverése után internálták. Az MSZDP kecskeméti szervezetének vezetőségi tagja 1929-1936, utána elnöke 1946-ig. 1944-től az Ideiglenes Nemzetgyűlés tagja, a KNB tagja 1946. okt. 29-től, és az igazolóbizottság tagja, törvényhatósági bizottságnak is tagja.
Dr. Sándor József	1886	Kecskemét	FKgP	jogász	Tiszti főügyész. A KNB egyik alapítója és elnöke 1944. dec. 16-tól. A városban maradt a kiűréskor és jelentős szerepet játszott. 1945. január 29-én lemondott, mert a tisztség a hivatali állásával összeférhetetlen volt.
Szabó Gyula			NPP		NPP kecskeméti titkára 1945-ben. 1945. március 1-től a KNB tagja.
Sztraka József	1906. 10. 30.	Felsőterény	MKP	asztalos	MKP városi elnöke, a KNB tagja 1945-ben. 1945-ben Kecskemét törvényhatósági bizottságának tagja. Népbíró, az igazoló bizottság elnöke.

Szüle István	1910. 01. 19.	Vulka	MKP		Rendőr őrnagy, őrszemélyzeti parancsnok
Tóth László	1895. 05. 17.	Kecskemét	SZDP	nyomdaigazgató	Kecskemét polgármestere 1944. december 17-től 1948. május elsejéig. Előtte nyomdaigazgató.

Forrás: Iványosi-Szabó 1975: 143–146., 163–164, Péterné – Szabó – Székelyné 1992: 213–214, 244–245, Vida 1994: 41, 251, 397, 402–403, BKMÖL XXV. 18., BKMÖL, XXXV. 1. 33. fond 4. doboz , PMA 34. fond 58. ő. e.

Ha a születések idejét is megnézzük, megállapíthatjuk, hogy az új elit fiatalabb lett. Az ismert születési dátummal rendelkező 26 főből 13 született a századforduló előtt és 13 utána. Túlsúlyba kerültek azok, akik nem Kecskeméten születtek (14 fő). Az elit tagjai közé több rendőr is bekerült, mint korábban már említettem, azért, mert 1945-ben jelentős hatalommal rendelkeztek. A táblázatban szereplő rendőrök száma azért is magas (6 fő), mert jelentős volt körükben a fluktuáció. A hat rendőrből három zsidó származású; ők nem kecskeméti születésűek, és korábban munkaszolgálatosok voltak. 1945-ben a helyettes polgármester a szintén zsidó Aszódi József lett, aki korábban zsidó üldözött volt. A táblázatban szereplő két főről tudjuk még, hogy munkaszolgálatosok voltak a háború idején így összesen 6 fő volt zsidó és két fő, akik kikeresztelkedtek. A táblázatban szereplő 33 elittagból nyolcnak volt bizonyíthatóan felsőfokú végzettsége, a többség ekkor is jogász volt (6 fő). Az elitben a kor ideológiájának megfelelően megnőtt a munkásszármazású emberek aránya.

Az elittagok párthovatartozásáról megállapíthatjuk, hogy a legtöbben az MKP tagjai voltak: 13-an. Ez annak köszönhető, hogy a rendőrök magas számban szerepelnek az elit tagjai között. Az FKgP-nek 8-an, az SZDP-nek 6-an voltak tagjai. A PDP-nek két és az NPP-nek egy tagja került az elit soraiba. A város első emberei, a polgármester és a főispán, Márkus Ferenc is az SZDP tagja volt, pedig, mint később a választási eredményekből kiderült, Kecskeméten igen alacsony volt a párt támogatottsága. Az Ideiglenes Nemzeti Kormányba két kecskeméti származású személy is bekerült, de ők a várossal ezt követően nem igazán álltak szoros kapcsolatban, ezért nem szerepeltettem őket a táblázatban. Molnár Erik a szovjet megszállást követően néhány hétig az orosz nyelvtudásának is köszönhetően a város helyettes polgármestere lett, majd az MKP révén az Ideiglenes Nemzetgyűlés tagjává választották és az új kormányban népjóléti miniszteri tárcát kapott, Faragho Gábor közellátásügyi miniszter lett.

1945-ben visszatért Kecskemétre egy moszkovita politikus, Safrankó Emánuel, aki 1919-ben a kecskeméti direktórium egyik vezetője, a helyi népgazdasági tanács elnöke volt. Safrankó a visszatérése után szeretne volna megszerezni a polgármesteri pozíciót, de ehhez nem kapott elegendő támogatást.

Az új elit rekrutációjában 1944-45 fordulóján két meghatározó szempont érvényesült. Az egyik az, hogy ha valakit a Horthy-korszakban vagy a háború alatt üldöztek a baloldali politikai magatartásáért, előnyt élvezett. Ezen belül különösen sokat számított, ha valakit a tanácsköztársaság alatti szerepéért hurcoltak meg. Az is pozitívum volt, ha valakit internáltak, bebörtönöztek, megfigyeltek baloldali politikai magatartása miatt. A másik fontos szempont 1945-ben az volt, ha valaki nem hagyta el a várost, amikor azt kiürítették, vagy 1944. október 31. után néhány napon belül visszatért. Erre elég gyakran hivatkoztak is. Ezen szempontok az

elitbe, a hatalomba kerülés szempontjából felértékelődtek, míg az iskolai végzettség és a vagyon szerepe csökkent.¹⁴³⁰ Az új elitbe Kecskeméten több kétes hírű személy is bekerült, egyesekről kiderült, hogy korábban nyilasok voltak, mások különféle bűncselekményeket követett el. Közülük néhányan 1945-ben a helyi MKP-ban mégis meghatározó szerepet kaptak. Valószínűsíthetően ezt annak is köszönhették, hogy a megszállást követően a szovjet városvezetéssel azonnal felvették a kapcsolatot. Közülük többeket sorolhatunk az „epizód-elit” kategóriájába, mert 1944-45-ben jutottak hatalomhoz, amiből néhány év után kiszorultak.¹⁴³¹ Tipikus példaként említhetjük Sztraka Józsefet.

A továbbiakban az új elit néhány meghatározó személyét mutatom be.

Básti Ágoston Zagyvarékason született 1904. március 20-án. Apja gátőr volt, anyja Barhács Rozália. Öt elemi végzettségű kubikos, majd munkás. 1918-tól az MSZDP tagja lett, ahonnan 1925-ben kizárták. 1928-ban költözött Helvéciaára, innét Budapestre járt dolgozni. Később a Kecskeméti Gépgyárban, majd a Kecskeméti Gazdasági Gőzmalomban dolgozott.¹⁴³² 1928-tól rendőri felügyelet alatt állt, és Budapestről is kitiltották három évre, mert az illegális kommunistákkal is kapcsolatban állt.

Básti 1944-ben a zsidó Aszódi Józsefet, Kecskemét későbbi helyettes polgármesterét a tanyája padlásán bűjtatta.¹⁴³³ A szovjet megszállást követően 1944 decemberétől az MKP titkára lett Kecskeméten. 1944-től az NKVD-nek dolgozott, ahogy a bátyja is Moszkvában. 1944. december 18-án az MKP helyi szervezete Básti Ágostont és dr. Molnár Eriket jelölte az Ideiglenes Nemzetgyűlésbe, és mindketten mandátumot is kaptak. 1945 januárjában az MKP jelölte a város képviselőtestületébe is, így a törvényhatósági bizottságnak is tagja lett. 1945 februárjától tagja a Kecskeméti Nemzeti Bizottságnak, március 13-án a KNB titkárának választották,¹⁴³⁴ de március 27-től nem vett részt a KNB ülésein, mert Debrecenbe utazott, ekkortól az MKP részéről Bánó Mihály rendőrfőkapitány helyettesítette.¹⁴³⁵ Básti ekkor már a Népbank palotában lakott Kecskemét főterén.

1945. július 5-én a helyi MKP azzal vádolta meg Bástit, hogy tagja volt a Nyilaskeresztes Párt fegyelmi bizottságának, és a korábbi rendőrségnek is dolgozott. Ezért kizárták a pártból, amit később minden bizonnyal hatályon kívül helyeztek, mert továbbra is a helyi MKP vezető tagjai közé tartozott.¹⁴³⁶ Básti a fegyelmi bizottság előtt elmondta, hogy

¹⁴³⁰ Gyarmati 2009/b.

¹⁴³¹ Gyarmati 2009/b.

¹⁴³² Vida 1994: 41.

¹⁴³³ BKMÖL XXV. 18. A Kecskeméti Népbíróság iratai 55/1945. Császár Lajos ügye

¹⁴³⁴ Iványosi-Szabó 1975: 143-146.

¹⁴³⁵ Iványosi-Szabó 1975: 163-164.

¹⁴³⁶ BKMÖL, XXXV. 1. 33. fond 4. doboz

1945-ben járt „iskolába is”, miután hazajött, ki akarta „pucolni” a helyi kommunista pártszervezetet. A helyi MKP-nek ekkor 20 ezer pengős adóssága volt, amit soknak tartott. Elmondta, hogy „1937-ben szakadtam el az illegálistól. 5 évi Pestről való kitiltás és bizonytalan időre rendőri felügyelet alá helyezés. Amikor Bánó megjelent, vele dolgoztam. 20 hónapot munkálkodtam a vasgyárban. Dolgoztam Helvécián és a munkástársaim be tudják azt igazolni, hogy mindig kommunistának vallottam magam, de magam is belátom, hogy megtévedtem és ezért pártfegyelmi elé lépek.” Tehát Básti elismerte, hogy tagja volt a Nyilaskeresztes Pártnak.¹⁴³⁷ Hencz János nyilas vezető is azt vallotta, hogy több MKP tag, közöttük Básti is nyilas párttag volt.¹⁴³⁸

1945 decemberétől Básti az MKP Dél-Pest megyei Bizottságának volt a tagja. 1946 januárjától ismét részt vett a KNB munkájában. 1946. február 10-én az MKP első Dél-Pest megyei pártterkeztele megválasztotta a megyei választmány tagjának.¹⁴³⁹ 1946-ban az MKP Kecskemét járási titkárának volt a helyettese, 1946 augusztusában már járási titkár. E hónap 25-én a kecskeméti földműves szövetkezet igazgatósági taggá választotta.¹⁴⁴⁰ Básti 1949 és 1965 között állami gazdasági igazgató előbb Bábolnán, majd Nyírmadán és Hódoson. 1955-ben gazdasági visszaélés vádjával letartóztatták, majd egy év vizsgálati fogság után felmentették. 1965-től a Nagyenyedi Rákóczi termelőszövetkezet tanácsadója, majd elnöke lett. Szolnokon hunyt el 1978. augusztus 2-án.¹⁴⁴¹

Sztraka József a helyi MKP „jolly jokere” volt 1944 és 1947 között.¹⁴⁴² Részt vett a városirányításban, mert tagja volt a nemzeti bizottságnak és a törvényhatósági bizottságnak is, az MKP delegálta népbírónak, az egyik igazolóbizottság elnöke volt, részt vett a B-listázó bizottság munkájában is, és mindemellett a rendőrségen volt százados. Sztraka, aki minden területen jelen volt és a radikális fellépést támogatta, nem kevésbé kétes háttérrel rendelkező egyén, mint Básti Ágoston volt.

Sztraka József 1906. október 30-án született Felsőterényben (Hont vármegye). Kecskeméten a Budai u. 22. alatt lakott, nős, egy gyermeke volt, asztalos. Munkás családból származott, apja is asztalos volt. Vagyonnal nem rendelkezett, önállóan is dolgozott, alkalmazottja nem volt. 1929-ben költözött Kecskemétre, ahol asztalossegédként dolgozott, majd otthonában kisebb műhelyt nyitott. Baloldalisága miatt nem kapott iparendélyt.

¹⁴³⁷ BKMÖL XXV. 18. A Kecskeméti Népbíróság iratai 55/1945. Hencz János ügye ld. a Mellékletben

¹⁴³⁸ BKMÖL XXV. 18. A Kecskeméti Népbíróság iratai 436/1945. Császár Lajos ügye ld. a Mellékletben

¹⁴³⁹ PIL, MKP Dél-Pest Megyei Bizottsága 34. fond, Fondtörténeti tájékoztató

¹⁴⁴⁰ PMA 34. fond 58. ő. e.

¹⁴⁴¹ Vida 1994: 41.

¹⁴⁴² Gyarmati György használta tanulmányában ezt a kifejezést a csereszabatos káderekre. Gyarmati 2009/b.

Sztraka Budapesten már 1929-ben az illegális kommunista mozgalomban tevékenykedett. 1933-ban letartóztatták és megkínózták a vallatás során, becsukták, majd internálták. 1942-ben ismét bekerült a rendőrségre, kommunistaként tartották nyilván a városban. 1943-ban angol rádió hallgatásáért és rémhírterjesztésért internálták Kistarcsára, ahonnan 1943. május 15-én a keleti frontra vitték. 1944-ben a kecskeméti tanyákon bujdosott.

1944-ben a KNB egyik alapító tagja, 1945-ben az MKP népbírónak jelölte. A Kecskeméten felállított I. számú igazoló bizottság elnöke volt, a B-listázás során az MKP képviselője. Sztraka *„a felszabadulás utáni időkben a szovjet NKVD-nek dolgozott, azideig még meg nem alakult az MKP, tovább a kecskeméti Városi MKP vezetőségi tagjaként tevékenykedett.”*¹⁴⁴³

Az ÁVH környezettanulmányának készítője szerint: *„A népbíróságon komoly harcot folytatott a Párt érdekeiért. Minden esetben kiállt a Párt ügye mellett, élesen támadta a reakciót.”*¹⁴⁴⁴ Ezzel szemben Tabakovits Endre tanácsvezető bíró szerint Sztraka botránysos viselkedése miatt tört ki a zavargás a népbíróság és népügyészség ellen a városban.¹⁴⁴⁵

1946-ban az MKP Sztrakát a rendőrség kecskeméti kapitányságára delegálta, ahol a politikai osztályon teljesített szolgálatot, mint rendőr százados. A rendőrségen a vezetéssel nézeteltérései voltak, ezért áttették az Igazgatás-rendészeti Osztályra, ahonnan 1947-ben rendelkezési állományba helyezték, majd elbocsátották. Gáti József MKP városi elnök szerint Sztrakát azért bocsátották el a rendőrségtől, mert sehol sem tudták alkalmazni. Ezek után a politikai osztályra került, mint politikailag megbízható egyén, de *„nem volt fegyelmezett és ezért itt sem tudták alkalmazni.”*¹⁴⁴⁶

Állítólag Sztraka keményebben akart fellépni a rendőrségen, amivel az akkori vezetés nem értett egyet. A környezettanulmány készítője szerint Sztraka *„rendőrségi ténykedése alatt voltak túlkapásai, hibái, ami abban nyilvánult meg, hogy bútort és egyéb tárgyakat a saját részére eltulajdonított, értesüléseim szerint ezek a javak a nyugatra menekült fasisztáké voltak.”*¹⁴⁴⁷

Sztrakának a pártban nézeteltérése volt Gáti Józseffel, a város új MKP titkárával. 1947-ben Sztrakát kizárták az MKP-ból, frakciózás címén. Ügyét 1947. október 10. tárgyalta

¹⁴⁴³ ÁBTL-3.1.9. V-96674/8 Sztraka József környezettanulmány, készítette: ÁVH Kecskeméti Osztály 1951. 04. 26.

¹⁴⁴⁴ ÁBTL-3.1.9. V-96674/8 Sztraka József környezettanulmány, készítette: ÁVH Kecskeméti Osztály 1951. 04. 26.

¹⁴⁴⁵ BKMÖL, XXV. 18. 4/1945.

¹⁴⁴⁶ PMA 34. fond 59. ő. e. Kecskeméti fegyelmi bizottság üléseinek jegyzőkönyvei 1945-1947. 1947. október 10. Sztraka József fegyelmi ügye.

¹⁴⁴⁷ ÁBTL-3.1.9. V-96674/8 Sztraka József környezettanulmány, készítette: ÁVH Kecskeméti Osztály 1951. 04. 26.

az MKP kecskeméti fegyelmi bizottsága. Itt kiderült, hogy korábban lopásért volt büntetve, Sztraka elmondta, hogy a párthoz többször adott be önéletrajzot, amibe beleírta, hogy büntetve volt, később Básti utasítására már nem írta bele. Azt is elmondta, hogy Bárd Dezső, a politikai osztály vezetője felhívta és felajánlotta neki, hogy legyen a politikai osztály vezetője Kiskőrösön vagy Kiskunfélegyházán. Ezt nem vállalta el, mert Kecskeméten akart maradni. Ezután helyezték a gazdasági rendőrség élére, ahol hatan dolgoztak. Innét eltávolították szakszerűtlenség és fegyelmezetlenség miatt. Sztraka azt is kijelentette, hogy *„Básti Ágoston velem szemben ellenséges érzülettel viseltetik, mert a nyilas párttagsága tárgyában lefolytatott fegyelmi ügyében az ügy tárgyalásán én is részt vettem.”*

Sándor György azzal vádolta Sztrakát, hogy miután kinevezték a rendőrséghez, nem tartotta fenn a párttal a kapcsolatot, azt teljesen megszakította. *„A pártutasításokat semmibe vette, azoktól teljesen függetlenítette magát. Majd amikor a rendőrségtől kitették, teljesen a párt ellen fordult és ekkor hangzott el tőle az a vád, hogy Gáti József párttitkár cionista és széltében-hosszában híresztelte ahelyett, hogy ezt elsősorban a párt tudomására hozta volna, amivel természetesen súlyos kárt okozott a pártnak a választások előtt.”* Sztraka kijelentette, hogy *„azt is híresztelték rólam, hogy kiraboltam Kecskemétet, a zsidókat, agyonütöttem Balogh Rolandot és így teljesen lejáratlak...”* Szerinte nincs bebizonyítva, hogy Gáti József MKP elnök és Zalai Sándor szakszervezeti vezető nem cionisták. Őt a pártvezetés félretette, és a vádak miatt elvesztette népszerűségét is. Sztraka azt is elmondta, hogy sógora és testvére (Kalmárék) feljelentették három rendbeli lopás büntette miatt, ezért eljárás van folyamatban vele szemben, amit nem jelentett be a pártvezetésnek. Majd Sztraka azt kérte, hogy a pártvezetés adjon neki valami megbízást. Végül a jegyzőkönyvet döntés nélkül lezárták.¹⁴⁴⁸

Miután Sztraka távozott a rendőrségtől, asztalosként dolgozott tovább. 1947-ben feljelentették, hogy sógorát agyonverte, a vizsgálat alkalmával megállapították, hogy sógora szívbénulásban halt meg. Fegyverrejtegetését is feljelentették.

Sztraka 1949-ban a kecskeméti Magasépítő Vállalathoz került, 1951-ben az Épületsztalos Ipari NV-nél volt anyagbeszerző. Fizesése 800 Ft volt ekkor. 1951-ben az MDP foglalkozott Sztraka visszavételével. Sztraka az ÁVH nyilvántartásában is szerepelt, mert antiszemita kijelentéseket tett, és *„szidalmazta a demokráciát”*.¹⁴⁴⁹

Sztraka 1944 és 1947 között a kecskeméti MKP meghatározó alakja volt, Az igazoló bizottságban, a népbíróságon és a B-listázások során is határozottan képviselte az MKP

¹⁴⁴⁸ PMA 34. fond 59. ő. e. Kecskeméti fegyelmi bizottság üléseinek jegyzőkönyvei 1945-1947. 1947. október 10. Sztraka József fegyelmi ügye.

¹⁴⁴⁹ ÁBTL-3.1.9. V-96674/8 Sztraka József környezettanulmány, készítette: ÁVH Kecskeméti Osztály 1951. 04. 26.

álláspontját és érdekeit. Népbírósi botrányos viselkedése miatt tüntettek ellene. Mindemellett a források alapján egyértelműen megállapítható, hogy a kisebb-nagyobb bűncselekményektől sem riadt vissza, és amikor 1947-ben kiszorult az MKP vezetéséből, támadni kezdte az új vezetőséget, amiért kizárták a pártból. A dokumentumok alapján megállapíthatjuk, hogy Sztraka bűnöző volt, lopás miatt többször is elítélték, és a rendőrségről is ezért távolították el, gyilkosság vádjával is folyt eljárás ellene. 1945–46-ban mégis meghatározó alakja tudott lenni a helyi politikának.

Safrankó Emanuel Moszkvából érkezett Kecskemétre 1945-ben. 1890. január 5-én született Munkácson. Apja Safrankó István molnár, anyja Mahur Mária háztartásbeli volt. Hat elemi végzet, majd molnármesterséget tanult. Az első világháború előtt Budapesten dolgozott molnárként, ahol 1908-ban belépett az MSZDP-be. A háború alatt a fronton szolgált. 1919-ben MKP tag lett, majd a kecskeméti direktórium egyik vezetője, a helyi népgazdasági tanács elnöke volt. A kommün bukása után Csehszlovákiába emigrált, ahol a Csehszlovák Kommunista Párt parlamenti képviselője is volt. Többször letartóztatták, majd 1930-ban a Szovjetunióba emigrált, ahol káderképzőbe járt, és Moszkvában, a Vörös Akadémián szerzett diplomát.

1945 tavaszán tért vissza Magyarországra, bekapcsolódott az MKP munkájába. A karriere ennek megfelelően elég gyorsan ívelt felfelé. 1945-ben Kecskemét törvényhatósági bizottságának tagja és az MKP Duna-Tisza közti Területi Bizottságának titkára lett. Nyolc város és hat város pártszervezete tartozott hozzá. Ez a szerv gyakorolta a megyei bizottság funkcióit. 1945. június 24-én választották be az Ideiglenes Nemzetgyűlésbe. 1945 májusában az MKP KB póttagja lett. Az 1945-ös választások után kinevezték Vas vármegye főispánjává, 1947-től külügyi szolgálatba került, több helyen volt nagykövet.¹⁴⁵⁰

Safrankó Emánuel 1945-ben szeretett volna Kecskemét polgármestere lenni. Kovács Bálint így mondta el ezt: *„Hazajött egy 1919-es kommunista Moszkvából, aki engem is felkeresett. Azt gondolta, hogy Tóth Lászlót menesztheti és majd ő veszi át a város vezetését. A városházán egy gyűlésen Tóth Lászlót megtámadta, hogy ő nagyon engedékeny a polgári oldal irányába. Ekkor Tóth László azt mondta: Kérem, én itthon maradtam, ön elhagyta Magyarországot. Amikor 1945 januárjában a németek visszaszorították az oroszokat én bementem a városparancsnokhoz és kértem, hogy adjanak nekem fegyvert és az orosz katonákkal együtt küzdök a németek ellen. Erre az egész városházi közgyűlés egyhangúlag Tóth László mellé állt. Ez a kommunista személy ezt követően eltűnt a városból.”*¹⁴⁵¹

¹⁴⁵⁰ Vida 1994: 397.

¹⁴⁵¹ Rigó 2009: 32.

Safrankó ingóságokat is igényelt Kecskeméten. Mészáros Ilona 1945. szeptember 25-én nyújtotta be kérelmét az EJK-hoz, melyben a mások által kiigényelt bútorait kérte vissza. Bútorai egy részét Safrankó Emánuel, a helyi MKP titkára igényelte ki és vitte el a lakásából. Viszonylag sok és értékes bútort vitt el: egy kihúzható asztalt négy székkal, egy háromajtós kombinált szekrényt, rekamiét, fotelágyat, hangulatlámpát. Mészáros Ilona kiemelte, hogy mindene elveszett, amit 18 évi munkával gyűjtött össze, és jelenlegi tanítónői fizetése semmire sem elég, alig tud megélni belőle.

Egy 1945. október 5-én kelt határozattal vissza is utalták ezeket az ingóságokat, továbbá a Rázsó Ernőnél lévő nyolcrészes szalon garnitúráját is. Mészáros Ilona 1946 februárjában ismét írt a kormánybiztosnak, és visszakérte korábbi lakásszomszédjától dr. Molnár Erikné „úrnőtől” a nála lévő perzsa imaszőnyegét, amit vissza is akartak neki adni. Ezt márciusban meg is kapta.¹⁴⁵² Egy másik dokumentum szerint a perzsaszőnyeget az oroszok hagyták Molnár Erikéknél, még 1945-ben.¹⁴⁵³

Az MKP-nek nem volt tagsága Kecskeméten, ezért 1944-ben, mikor megalakult hiányoztak a megfelelő káderek. Molnár Erik jogi végzettségével a miniszteri székig vitte, majd továbbra is jelentős pozíciókat töltött be. Akik maradtak a városban, azok büntetett, kétes hírű emberek voltak. Az, hogy ők hatalomhoz jutottak, nem növelte a városban az MKP népszerűségét.

A két világháború között Kecskeméten is működött a Magyarországi Szociáldemokrata Párt (MSZDP), majd 1939-től Szociáldemokrata Párt, míg a német megszállás után 1944-ben be nem tiltották. A helyi SZDP elnök Schmidt József, a titkár Kovács Jenő volt. Mindketten jelentős pozíciókat kaptak a város szovjet megszállása után.

Schmidt József 1896. december 20-án született Bácsalmáson. Apja Schmidt József kovácsmester. Római katolikus vallású. A tanácsköztársaság idején vörös katona volt, a kommün leverése után internálták. Az 1920-as években a szakszervezetben, majd a szociáldemokrata pártban tevékenykedett. Az MSZDP kecskeméti szervezetének vezetőségi tagja 1929-től 1936-ig, utána elnöke 1946-ig. Többször rendőri felügyelet alá helyezték, majd 1944-ben internálták. 1944-ben az Ideiglenes Nemzetgyűlés tagja lett. A KNB tagja 1945-től, majd bekerült az igazoló bizottságba, és a törvényhatósági bizottságba is. 1948 után az MDP egyik vezetőségi tagja lett Kecskeméten.¹⁴⁵⁴

¹⁴⁵² BKMÖL XXIV. 103. a. 70300/2383. 1949.

¹⁴⁵³ BKMÖL XXIV. 103. a. 70300/2405. 1949.

¹⁴⁵⁴ Vida 1994: 402–403.

Kovács Jenő 1902. január 6-án született Szegeden. Öt évet járt gimnáziumba, cipőgyári modellőrként dolgozott. 1921-től az MSZDP tagja, 1938-tól tagja a kecskeméti MSZDP-nek. 1943-tól a Szociáldemokrata Párt kecskeméti titkára, 1944-ben internálták. 1944. december 17-től az Ideiglenes Nemzetgyűlés képviselője. A KNB elnöke 1945. február 23-tól 1946. október 29-ig, amikor visszahívták. A város törvényhatósági bizottságának is tagja 1945. februárjától. 1945. aug. 1-től a SZDP Pest környéki titkárságán dolgozott.¹⁴⁵⁵

9. A földreform körüli problémák

A két világháború között Magyarországon a szociális feszültségek egyik legfőbb oka a nagyarányú földreform hiánya volt. A földbirtokok igen egyenlőtlenül oszlottak el, 1935-ben az 1000 holdon felüli 745 nagybirtokos az ország földterületének 30%-át tartotta a kezében, míg a 4,5 milliós parasztság 46 százalékát a teljesen vagy csaknem teljesen földtelen agrárproletárok adták.¹⁴⁵⁶ A Függetlenségi Frontba tömörült pártok egyetértettek a földreform szükségességében és abban is, hogy a nagybirtokrendszert fel kell számolni, és a kis- és középparaszti birtokokra kell a mezőgazdasági termelés súlypontját helyezni. A kisajátítandó birtokok mértékét és mikéntjét, illetve a földosztás módját tekintve eltért a pártok álláspontja. A Kisgazdapárt terve volt a legkevésbé radikális, míg a Nemzeti Parasztpárt egy jóval radikálisabb elképzelést fogalmazott meg, amit az MKP is támogatott, és később az SZDP is elfogadott.¹⁴⁵⁷ 1945 januárjától falusi nincstelenek küldöttségei keresték fel Debrecenben a kormányt és követelték a föld felosztását, február végén a Tiszántúlon a szegény, föld nélküli parasztek földigénylő bizottságokat alakítottak, és megkezdték az elhagyott földbirtokok kiosztását. Ez a kormányt is a földreform mielőbbi szabályozására ösztönözte. A SZEB elnöke, Vorosilov is a mielőbbi földosztásra utasította az Ideiglenes Nemzeti Kormányt.¹⁴⁵⁸

A földosztásról szóló rendeletervezetet március 15-én pártközi értekezleten vitatták meg, majd 1945. március 17-én jelent meg a 600/1945. számú miniszterelnöki rendelet a földreformról. A rendelet előírta, hogy a nyilas és szélsőjobboldali vezetők, a háborús és népellenes bűnösök birtokait megváltás nélkül, teljes egészében el kell kobozni. Az 1000 holdon felüli nagybirtokokat és az ipari, kereskedelmi és banktőke birtokait teljes egészében ki kell sajátítani. Az 1000 kat. hold alatti úri birtokosok maximum 100 kat. holdat, a paraszti birtokosok legfeljebb 200 kat. hold földet, az antifasiszta ellenállásban részt vevők 300 kat.

¹⁴⁵⁵ Vida 1994: 251.

¹⁴⁵⁶ Romsics 2001: 190–197.

¹⁴⁵⁷ Romsics 2001: 283.

¹⁴⁵⁸ Izsák 1998: 21.

holdat tarthattak meg.¹⁴⁵⁹ A katolikus egyház 862 000 hold földjéből 765 ezret vettek igénybe, amiért semmiféle kártérítés nem adtak. Kisajátították az ingatlanok élő és holt felszerelését, a gazdasági épületeket, a gépeket is. A rendelet szerint elsősorban a „földtelen cselédeket és napszámosokat, valamint a törpebirtokosokat és a nagycsaládosokat kellett földhöz juttatni.”¹⁴⁶⁰

A többnyire kommunista és parasztpárti tagokból álló földigénylő bizottságok földosztó bizottságokká alakultak át, és néhány hónap alatt végrehajtották a földosztást. A földreform során igénybe vettek 5,6 millió kh. földet, amit több mint 640 000 igényjogosult között osztottak szét, átlagosan 5,1 kh-as birtokok formájában. Több mint 1 500 kastély és kúria a hozzájuk tartozó 8 000 kh. földterülettel állami tulajdonba került, amit iskola, gyermekotthon, üdülő, kórház stb. célra terveztek felhasználni. *„Szövetkezeti hasznosításra rendeltek 160 szeszgyárat, több száz malmot és egyéb mezőgazdasági üzemet, több ezer traktort, gőzekét, cséplőgépet.”*¹⁴⁶¹

A KNB március 21-i ülésén Básti Ágoston titkár bejelentette, hogy a Magyar Közlönyben 1945. március 18-án megjelent az Ideiglenes Nemzeti Kormány 600/1945. M. E. számú rendelete a földosztásról. Eszerint Kecskeméten is fel kellett állítani a földigénylő bizottságot, össze kellett írni a földigénylőket és azokat a birtokokat, amelyeket igénybe lehetett venni vagy el lehetett kobozni a földosztás céljára. A rendelet kivonatát 20 ezer példányban osztották szét a városban. A KNB úgy döntött, hogy a földigénylőket április 6-ig kell összeírni a városházán.¹⁴⁶²

1945. április 4-én a polgármester javaslatára pártközi értekezletet tartottak a földreformmal kapcsolatosan. A pártok egymástól eltérő véleménye a fennmaradt jegyzőkönyvből rajzolódik ki. A polgármester előadta az értekezlet kezdetén, hogy *„Kecskemét évtizedek óta példamutatóan végezte a földreformot, összevásárolta a nagybirtokokat és azokat alkalmas időben parcellázta az arra érdemes kecskeméti földműveseknek. Kecskemét határában egyébként is a legegészségesebb a földbirtok megoszlása, mert egyedüli nagybirtokos a város, más ezer holdon felüli birtokos nincs. A kecskeméti nép szorgalmával és szakértelmével teremtett virágzó mezőgazdasági és szőlőkultúrát a felparcellázott területeken és biztosított világhírt a kecskeméti gyümölcsnek.”* Ezt követően Tóth Dezső, a gazdasági ügyosztály vezetője terjesztette elő a város javaslatát, aminek az volt a lényege, hogy hagyják meg a mintagazdaságokat, és a város tulajdonában is

¹⁴⁵⁹ Izsák 1986: 69–70.

¹⁴⁶⁰ Romsics 2001: 284.

¹⁴⁶¹ Izsák 1986: 70–71.

¹⁴⁶² Iványosi-Szabó 1975: 156–159.

maradjon föld. Ezt követően vita alakult ki. A szociáldemokrata és a kommunista képviselők a város összes területét fel akarták osztani, a mintagazdaságokat is. Tóth László azzal érvelt, hogy aki a várostól földet vásárolt, az 25 éves törlesztési kedvezményt kapott, és a föld holdanként csak nyolc pengőbe került.

Ezek után Bánó Mihály (MKP) kért szót, aki előadta, hogy *„minden olyan egyént reakciónak tart, aki gátolja a Földigénylő Bizottság munkáját.”* Szerinte Magyarországon most agrárforradalom zajlik, *„mikor végre jóvátehetjük a jobbgyság ellen századok óta elkövetett bűnöket, mindenkinek ereje teljes felhasználásával kell küzdenie, hogy drága földünk végre azoknak a kezére kerüljön, akik azt a legjobban kiérdemlik munkájukkal.”* Dr. Nagy László (PDP) kijelentette, hogy *„a földreform végrehajtására nincsenek végzett és felvilágosodott embereink és itt Kecskeméten a földbirtokviszonyok nem is voltak rosszak.”* Elmondta azt is, hogy *„tudomására jutott, hogy olyan birtokokat is felosztottak, amely nem lett volna elkobzandó”*. Bánó vádjára pedig kijelentette: *„Most még csak azt mondhatom, hogy nem reakciósok, akik kritikát gyakorolnak.”* A polgármester megismételte, hogy *„más a Tiszántúl és más Kecskemét gazdasági helyzete a földosztás szempontjából. Itt nincsenek egy tagban ezerholdas szántóföldek, itt gyümölcsösök, zöldségesek és kisebb terjedelmű szántóföldek váltakoznak. Ezért itt a földosztás lassúbb, de aprólékosabb munkát igényel.”*

Bánó Mihály a dr. Nagy László által elmondottakra reagálva kijelentette, hogy *„a földreform igenis osztályharc kérdés.”* Amire dr. Nagy azt mondta, hogy *„az osztályharcot egyelőre félre kell tennünk, erre tanít Rákosi Mátyás is. Azok a reakciósok, akik káoszt akarnak, akik a földosztás rendelet intencióit meg nem értik és akik az egység helyett egyenetlenkedéssel az összhangot megzavarják.”*¹⁴⁶³ Bánó ezt követően beszédet tartott a Szovjetunió melletti elkötelezettség fontosságáról és a segítségnyújtásáról. Kifejtette, hogy a földreform terén Magyarország megelőzi déli szomszédait. *„Ezt a gyors átalakulást Oroszország úgy igyekszik honorálni, hogy [...] ad nekünk vetőmagot, élelmet, üzemanyagot a szántáshoz, hogy meg ne álljon hazánkban a termelés, hogy legyen kenyérünk az új esztendőben is. Ezen felül pénzkölcsönt is folyósít a kormánynak.”*¹⁴⁶⁴ [...] *Dolgoznunk kell a*

¹⁴⁶³ Bánó Mihály a későbbiekben egyre erőteljesebben támadta dr. Nagy Lászlót, igyekezett kiszorítani a politikai életből, majd bebörtönöztette.

¹⁴⁶⁴ Természetesen ezek az állítások valótlanok. A kormány és a SZEB szovjet alelnökének 1945. május 5-i tárgyalásának lényegét Földesi Margit a következőképpen foglalta össze: *„Az itt felmerülő problémák legsúlyosabbika talán az volt, hogy a Szovjetunió kormánya hadiszákmány címén, már magyar földre érkezésének pillanatában megkezdte a gyárak leszerelését, az áruk, termények kiszállítását az országból. Erről nem egyeztetett, s nem ismerte el jóvátételként.”* Földesi 2009: 110.

*teljes siker érdekében, nehogy az oroszoknak csalódnium kelljen a magyar demokrácia erejében és elhivatottságában.*¹⁴⁶⁵

Kecskeméten is eltért a pártok álláspontja a földosztással kapcsolatosan. A helyi kiegyenlítettebb birtokszerkezet miatt a város vezetése a kisebb mértékű földosztás mellett érvelt, és szerette volna megőrizni az innovációban élen járó mintagazdaságokat. Ezzel szemben az MKP gyors és nagyobb mértékű földreformot követelt és a meggyőzésen túl Bánó megfenyegette a másként vélekedőket.

A Kecskeméti Földigénylő Bizottság 1945. április 26-án felhívást intézett azokhoz az igénylőkhöz, akiknek nem jutott föld, hogy haladéktalanul jelentkezzenek a városházán. A felhívás azt is tartalmazta, hogy kiosztható földek vannak Bugacon és Ágasegyházán is, *„ezenfelül korlátlanul rendelkezésre állnak egész sváb községek és dunántúli nagybirtokok lakóépületekkel és gazdasági felszereléssel.”*

A Pest megyei Földbirtokrendező Tanács Kecskeméti Tárgyaló Tanácsa 1945. június 23-án ülésezett.¹⁴⁶⁶ Az ülésen jelen voltak a földigénylő bizottság tagjai is, akik megfenyegették a tanács tagjait annak érdekében, hogy a mintagazdaságokat is fel lehessen osztani és a földigénylőket ki lehessen elégíteni. Korábban a polgármester levelet írt a tanácsnak, melyben tudatta a pártközi értekezlet javaslatát, amiben több mintabirtok létrehozását kezdeményezték, a Helvécia Szőlőtermelő Szövetkezet telepét is állami mintabirtokká szerették volna alakítani. A községi földigénylő bizottság tiltakozott a javaslat ellen. A bizottság elnöke elmondta, hogy sok a földigénylő, ezért nem lehet újabb mintagazdaságokat létrehozni. Egyedül a zsidó Fleischmann birtokot tartalékkolták mintabirtok létrehozására, mert *„oly sok igénylő van, hogy még így sem tudták azokat kielégíteni.”* A tanács tagjai kijelentették, *„hogy tudomásuk szerint több nem jogosult is kapott ingatlant”*, ezért a juttatásokat felül kell vizsgálni.

Erre a bizottság elnöke, Domokos László és tagjai kijelentették, *„hogy amennyiben a Helvéciai Szövetkezeti Szőlőtelep, Kecskemét város tulajdonát képező szikrai szőlőtelep, Klábertelep visszamaradna, ill. az igénylők elől elvehetnék, ők a felelősséget magukról elhárítják, és a Tanács lássa annak következményeit, ill. amint ők tudják, a földigénylők bejönnek Kecskemétre és a Tanácsot bottal fogják szétverni.*

A tanács tagjai kijelentették, hogy ez csak terv, és a legjobb tudásuk szerint tették meg a javaslatukat. A probléma abból adódott, hogy a községi földigénylő bizottság a tanács

¹⁴⁶⁵ Iványosi-Szabó 1975: 174–178.

¹⁴⁶⁶ A tanács elnöke dr. Végh Sándor volt, a tagok: Fekete Sándor, Kovács Pál, Sztankov László, Virágh Imre. Az ügyvezető Dr. Tóth Balázs volt. A tanácsnál megjelentek a Kecskeméti Földigénylő Bizottság képviselői is: Domokos László elnök, Lovas András, Borbók József, Herczeg Mihály és Turi Mátyás tagok.

határozatától eltérően, és annak meghozatala után osztotta fel ezeket az ingatlanokat. A községi földigénylő bizottságnak be kellett volna tartania az Országos Földbirtokrendező Tanács és a vármegyei tanács döntéseit, és aszerint kell tevékenykednie. Ezt az álláspontot a bizottság elnöke írásban kérte a tanácstól. A bizottság elnöke erre azt mondta: „*ugyanúgy megy minden, mint 10 évvel ezelőtt, és a Tanács pedig szét lesz verve.*”¹⁴⁶⁷

1945. július 6-án a nemzeti bizottság ülésén a Pest Megyei Földbirtokrendező Tanács Kecskeméti Tárgyaló Tanácsa panaszt tett a június 23-án a kecskeméti földigénylő bizottság elnöke, Domokos László ellen a meghagyandó mintagazdásokról folytatott vita során tanúsított hangneméért.

A KNB ülésén Dr. Nagy László (PDP) kijelentette, hogy a demokrácia jellegét a földreform adja, ezt a lehető legjobban kell végrehajtani. Ebben a megyei tanács és a földigénylő tanács álláspontja is más. A földigénylő bizottság a lehető legtöbb földet, a mintagazdaságokat is ki akarta osztani, de azokat a törvény értelmében meg kellett volna hagyni. Nagy elmondta, hogy Domokos azt mondta az ülésen, hogy a gazdák bottal fogják a megyei tanács tagjait elverni, majd kijelentette, hogy „*a demokratikus szervezetnek ne legyen egy olyan tagja sem, aki fölöttes hatóságát szétveréssel fenyegeti.*” Véleménye szerint új elnököt kell választani a bizottság élére. Tompos Sándorné (MKP) szerint nem helyes a mintagazdaságokat meghagyni, szét kell ezeket is osztani a kistermelőknek, mert ők úgyszólván egy „*valóságos mintagazdaságot*” hoznak majd létre. Reiszmann Andor (FKgP) szerint Domokos mint városi tisztviselő nem is lehetne a földigénylő bizottság elnöke. Dr. Nagy László szerette volna kivizsgáltatni a helyzetet, ezért javaslatára egy háromtagú vizsgálóbizottságot állítottak fel.¹⁴⁶⁸

A város gazdasági felügyelője 1945. december 18-án készített jelentésében azt írta, hogy „*az őszi szántás a szántók 50%-át érintette, a vetés az összes szántó 33%-át. Ez az előirányzott 32000 hold 97%-ának felel meg. A gazdák kitartó, kemény munkával oldották meg ezt a lehetetlennek tűnő feladatot. Áll ez különösen a régi gazdákra, akiknek vetésterületi aránya sokkal jobb, mint az újonnan földhöz jutottaké, akik a legtöbb esetben (fogat, vetőmaghiány) önhibájukon kívül nem tudták a kellő eredményt teljesíteni.*”¹⁴⁶⁹

Kecskeméten a földreform viszonylag vontatottan haladt, visszaélések is voltak. 1946. január 21-én a Dél-Pest megyei Földbirtokrendező Tanács ülésén készült jegyzőkönyv szerint Kovács József előadó azt jelentette a tanácsnak, hogy a „*Kecskeméti Földigénylő Bizottság*

¹⁴⁶⁷ BKMÖL XVII/46. 139/1945.

¹⁴⁶⁸ BKMÖL, XVII/46. 22. doboz

¹⁴⁶⁹ BKMÖL, IV. 1926. 38/1945.

eddig működése a földreform végrehajtása szempontjából számottevő eredményre nem vezetett.” A bizottság sok javaslatot tett, de ezek nem voltak előkészítve. Továbbá megállapította azt is, hogy „a bizottság egyes tagjainak eljárása a földek kiosztása terén olyan szabálytalan volt, hogy azáltal a földreform végrehajtását és annak közérdekű voltát nemcsak kecskeméti, de országos viszonylatban is súlyosan veszélyeztette.” Sándor Endre gazdasági felügyelő, telepítési előadó elmondta, hogy a földigénylő bizottság hiányosan küldte be az iratokat a hivatalba. A Földbirtokrendező Tanács elnöke elmondta, hogy már többször kérték a földigénylő bizottságokat, hogy a földigénylők összeírási ívét és a birtok-összeírási íveket legalább pusztánként mutassák be, de hiába. Már a polgármestert is megkeresték, hogy pótolják a bizottságok az írásbeli munkákat. A bizottságok alig dolgoztak a hivatalos helyiségekben. Megállapították, hogy az írásbeli munkák valószínűleg azért maradtak el, mert a bizottságok összetétele nem volt megfelelő, elsősorban a pártszempontokat vették figyelembe a bizottságok összeállításában. Azt is megállapították, hogy jelentős visszaélések történtek. „Egyes bizottsági tagok öntevékenyen és saját belátásuk szerint újra osztották a már kiosztott földeket. Nagyszabású visszaéléseket jelentettek a Tanácsnak, akiknek ügyét a Tanács le is tárgyalta.” Az egyes bizottságokban jelentős részben olyanok is helyet kaptak, akik nem jogosultak földre, ezek tagságát meg kellene szüntetni. A tanács erre vonatkozóan írásbeli határozatot hozott, azonban a bizottság mégsem szüntette meg a tagságukat.

A tanács kiküldöttei azt látták, hogy az iratok a bizottságokban a „*legnagyobb rendetlenségben vannak*”, sőt, hiányosan vannak iktatva. Gyakran előfordult az is, hogy a központi bizottság intézkedéseit az albizottságok, amelyeket pusztánként alakítottak meg, semmibe vették. „*Az albizottságok semmibe sem vették a központi bizottság juttatásait, azokkal önkényesen, önérdékből szembehelyezkedtek, egyes tagjaik a földeket saját maguk szakállára, egymás között cserélgették és az igénylőktől természetbeni adományokat fogadtak el, sőt olyanokat követeltek is.*”

A tanács elnöke elmondta, hogy a tanácsnak erről tudomása volt „*a megváltást szenvedők és a földigénylők szóbeli és írásbeli panaszai alapján.*” A bizottságot többször figyelmeztették ezen állapotok megszüntetésére, minden eredmény nélkül. Veress Péter, az országos tanács elnöke felhívta a helyi tanács és bizottság elnökeinek figyelmét arra, hogy Koháryszentlőrincen és a város gyümölcsöseiben ne a maximumként megállapított 15 holdas birtokokat osszának ki, hanem kisebbeket, az intenzív kertgazdálkodás, szőlőtermesztés miatt. Ezt sem vették figyelembe a bizottságok. A bizottságoknak már be kellett volna fejezni a munkát, bár a „*Kecskemét Város Földigénylő Bizottsága úgy a felosztandó terület, mint az igényjogosultak számának szempontjából az ország legnagyobb bizottsága, vagy egyike az*

ország legnagyobb bizottságainak, ezért javasolta, hogy az 5 tagú választmányt emeljék 11 tagúra.”

Fekete Sándor tanácsstag elmondta, hogy a pártérdekek határozzák meg a bizottságok működését. *„A pártok az egyes birtokok igénybevételénél vagy elkobzásánál rendeletellenes eljárásra kényszerítik a bizottságot.”*¹⁴⁷⁰

Ezt követően 1946. február 28-án a Dél-Pestmegyei Földbirtokrendező Tanács a Kecskeméti Földigénylő Bizottságot azonnali hatállyal feloszlatta, és előírta, hogy új bizottságot kell megalakítani. Március 7-én a megyei tanács is feloszlatta a Kecskeméti Földigénylő Bizottságot.¹⁴⁷¹

A Dél-Pestmegyei Földbirtokrendező Tanács kivizsgálta a Kecskeméti Földigénylő Bizottság elleni panaszokat 1946. augusztus 2-án, és határozatokat is hozott. A Szabó Ferenc ellen bejelentett panaszokat is kérték a rendőrséggel kivizsgáltatni. Szabó minden bizonnyal bűncselekmény-gyanús ügyekben vett részt, ezért, ha a rendőrség ezeket megvizsgálja, bűnvádi eljárást fog a tanács megindítani ellene. A tanács felkérte a rendőrség vezetőjét, hogy a vizsgálatot személyesen irányítsa és ellenőrizze, *„mert a földreformnak Kecskemét thj. város területén történt eddigi végrehajtásánál a Megyei Tanács olyan súlyos visszaélések gyanúját látja fennforogni, amely visszaélések nemcsak közönséges bűncselekményt, hanem népellenes cselekedetet is képeznek.”* Szabó Ferencet, a Kecskeméti Földigénylő Bizottság elnökét felfüggesztették tisztségéből, és a földigényjogosultak sorából is kizárták. Döntését a tanács azzal indokolta, hogy a földreform az új bizottsággal sem haladt előre Kecskeméten, sőt kijelentették, hogy a megyében itt halad leglassabban a földreform. Megállapították, hogy Szabó Ferenc bizottsági elnök a földműves szövetkezetről is igazgatósági tagságot tölt be, a bizottság munkájában alig vett részt. A távollétében hozott döntéseket nem ismerte el. *„Mértéken felül fogyaszt alkoholt (pálinkát) és a bizottságnál is legtöbbször ital hatása alatt áll.”* Augusztus elsején megjelent a Tanács előtt Gyuris Jenőné Alsószéktó 30. szám alatti lakos, és elmondta, hogy férje 10 hold földet kapott. *„Amikor a birtoklevelet megkapta, Szabó Ferenc követelte tőlük, hogy 15 kg babot és naponta egy liter tejet adjanak a föld után. A tejet 3 hónapig adták Szabó Ferencnek, majd amikor a többi földigénylőtől arról értesültek, hogy ezen szolgáltatásokra nincsenek kötelezve, Szabó Ferenc a juttatást 4 holdra csökkentette le. Leánya Csikós Gyuláné 1 és ½ hold szőlőt kapott, őtől Szabó Ferenc 500 P-t, 1 liter pálinkát és egy malacot követelt. A malacot nem tudta neki megadni, ezért Szabó Ferenc a szüret után elvette tőlük a szőlőt.”*

¹⁴⁷⁰ BKMÖL XVII/46. 20/1946.

¹⁴⁷¹ BKMÖL XVII/46. 78/1946.

A tanács azt is megállapította, hogy „Szabó Ferenc eredetei foglalkozása cipész, mellékesen foglalkozott csak földhaszonbérlettel. A Megyei Tanács csak azért ismerete el igényjogosultnak, mert őt a Kommunista Párt azzal jelölte a bizottságba, hogy különös munkásságot fog kifejteni és azzal a földreform ügyét nagymértékben előre fogja vinni. Ez azonban nem következett be.”

1946. december 9-én az Országos Földbirtokrendező Tanács elnöke, Veres Péter a Kecskeméti Földigénylő Bizottság elnökét, Szabó Ferencet felmentette, és kizárta a földhözjuttatottak sorából. Az indoklás szerint az üléseken nem vett részt, „mértéktelenül fogyaszt alkoholt, kifogásolható állapotban jelent meg az üléseken. Egyes juttatottaktól [...] bizottsági működéséért különféle ellenszolgáltatást fogadott el, illetőleg követelt.” Szabó Ferenc cipész, s mint ilyen nem igényjogosult, ezért a földigénylő bizottság tagja sem lehetett.¹⁴⁷²

Még 1947-ben is jeleztek különféle visszaéléseket a földosztással kapcsolatosan. 1947. március 10-én a helyi MKP-nél panaszt tett ifj. Dávid Ferenc alsószéktói lakos, aki 1945-ben az alsószéktói földigénylő bizottságnál földigénylésre jelentkezett. Előadta, hogy „bár cipészsegéd vagyok, azonban a háború folyamán aknaszilánktól tüdőszérülést szenvedtem, és ezért az orvos eltiltott az ülő foglalkozástól. A Földigénylő Bizottság Kiss Józseffel és Szabó Ferencel az élen elutasított, holott Szabó Ferenc, aki szintén cipész, juttatva lett. Kiss József pedig, aki egy családos ember, magának 3 hold szőlőt és három hold földet osztott. Megjegyezni kívánom még, hogy Kiss József, aki egyébként hivatalba jár és jogtalanul igényelt földet, felesbe adja ki, tudomásom szerint kiigényelte Bende ecetgyáros szőlőjét is, és azt is felesbe kiadta. A Szabó Ferencről visszavett szőlőt, pedig sógorán keresztül játszották vissza Szabó kezére.”¹⁴⁷³

Megállapíthatjuk, hogy Kecskeméten az országoshoz képest a birtokszerkezet sokkal kedvezőbb volt, köszönhetően a város több évtizedre visszanyúló birtokpolitikának. A háború, a holokauszt és a földreform viszont tönkretette a város szőlő-, zöldség- és gyümölcsstermesztésen alapuló virágzó gazdaságát, amely később már nem tudta megismételni a háború előtti teljesítményét. A háború utáni időszakban megszűnt annak a lehetősége, hogy a nyugati piacokra szállítsák a mezőgazdasági termékeket. A mintagazdaságok élen jártak a mezőgazdasági újítások, nemesítések és az oktatás terén is,

¹⁴⁷² BKMÖL XVII/46. 1097/1946.

¹⁴⁷³ BKMÖL, XXXV. 1. 27. fond, 3. doboz

ezek kiosztásával felszámolták azt a gazdasági és kulturális tőkét, ami évtizedeken át motorja volt a város sikeres mezőgazdasági kultúrájának.¹⁴⁷⁴

A földreform során Kecskeméten 67 gazdaságból 4 532 kat. hold földet koboztak el, megváltással kisajátítottak 47 572 kat. holdat, összesen 59 079 kat. holdat. vettek igénybe. Ebből 30 890 kat. hold földet osztottak ki 4 022 gazda között, a maradék 21 217 kat. hold elosztatlanul maradt, mert nagy része állami terület lett, illetve közhasználatba kerülő erdő és legelő volt. A város 163 241 kat. holdas határának 19 százalékát vették igénybe és parcellázták ki a valamivel több, mint 4 000 igényjogosult között.¹⁴⁷⁵ Ők átlagosan 7,7 kat. holdas birtokokat kaptak.¹⁴⁷⁶ Országosan a földterület 35 százalékát vették igénybe, itt a kiegyenlítettebb birtokszerkezet miatt 20 százalékát sem. Országosan átlag 5,1 kat. hold volt a juttatott földbirtok mérete, Kecskeméten ez 50 százalékkal nagyobb volt: átlagosan 7,7 kat. hold.¹⁴⁷⁷

15. számú táblázat: *A földreform során Kecskemét területén földhöz juttatottak megoszlása és a számukra juttatott földbirtok mérete (1945)*

Földet kapott	Személyek száma (fő)	Kiosztott terület (kat. hold)	Egy főre jutó terület (kat. hold)
Cseléd	1122	11440	10,2
Földműves	650	2600	4
Nincstelen	2250	16850	7,5
Összesen	4022	30890	7,7

Forrás: Bálintné–Szabó: 372. Saját szerkesztés és részben számítás is.

Kecskeméten a földbirtokmegoszlásban a legjelentősebb változás az öt kat. hold alatti és az 5–25 kat. hold közötti birtokok arányában történt. A földreform előtt az előbbi kategóriába tartozott a gazdaságok több mint kétharmada (67,9%), az utóbbiba a 23 százaléka, a földreform után ez kiegyenlítődött és 46,1%-ra csökkent, illetve 48 százalékra nőtt.¹⁴⁷⁸

10. Az 1945-ös választás Kecskeméten

¹⁴⁷⁴ Ezzel kapcsolatosan szemléletes megjegyzést említ doktori értekezésében Sági Norberta. Kada Elek polgármestersége idején, 1896. augusztus 7-én hajnalban óriási jégverés pusztított Kecskeméten, ami a szőlő- és gyümölcsstermet 98%-ban tönkretette. Ezt követően Kada elrendelte, hogy a város összes faiskolájában 1-2 krajcárért kell adni a facsemetéket. Majd amikor a faiskola-vezetők jelentették a polgármesternek, hogy a szegényebb lakosok lopják a facsemetéket, Kada Elek azt válaszolta: „*Ne lássátok!*” Sági 2009: 22.

¹⁴⁷⁵ Az 1930-as évek közepén a kecskeméti agrárkeresők száma valamivel több, mint 20 ezer fő volt, akiknek 51-55 százaléka volt agrárproletár. Szilágyi 2011. I.: 100.

¹⁴⁷⁶ Bálintné – Szabó: 372.

¹⁴⁷⁷ Valuch 2001: 190.

¹⁴⁷⁸ Bálintné – Szabó: 373.

1945 szeptemberében és októberében a pártok már a nemzetgyűlési választásra készültek. A kampány során óriási mennyiségű, mintegy 25-30 millió plakát és röplap árasztotta el az országot, emellett a pártok választási gyűlések és házi agitáció révén igyekeztek meggyőzni a választásra jogosult polgárokat. A választásoknak azért volt óriási tétje, mert pártok közötti erőviszonyok ekkor tisztázódhattak.¹⁴⁷⁹ A nemzetgyűlési választás főpróbája a budapesti helyhatósági választás volt 1945. október 7-én, amibe bevonták a főváros körüli agglomeráció településeit is. A két munkáspárt közös listát állított és 103 mandátumot szereztek, míg a Kiszgazdapárt 121-et, és így megszerezte a szavazatok abszolút többségét (50,5%).¹⁴⁸⁰ Ezt követően október 16-án Vorosilov SZEB elnök közreműködésével tárgyalás kezdődött a koalíciós pártok között, amelyen szóba került, hogy az MNFF pártjai közös listán induljanak a választáson. A nyugati nagyhatalmak tiltakozása és a magyar pártok közötti kiélezett viták miatt ez a javaslat meghiúsult.

Az 1945-ös választás eredményeinek helyi ismertetése előtt érdemes áttekintenünk, hogy az előző, 1939-es választásokon milyen eredmények születtek a városban. Kecskemét törvényhatósági jogú városban 1939-ben két párt, a Magyar Élet Pártja (MÉP) és a Független Kiszgazdapárt (FKgP) indult a választáson. Azért csak ez a két párt, mert a rövid határidőre csak ők tudták összegyűjteni a megfelelő számú ajánlást. A Nyilaskeresztes Párt el sem tudott indulni, ami ismét csak azt támasztja alá, amit korábban már más források alapján is megállapítottunk, hogy a városban nem volt erős a nyilas, a szélsőséges politikai irányzat.

Kecskemét thj. város a listás választókerületek közé tartozott, az országos aránynak megfelelően a választásra jogosultak 90%-a vett részt a választáson, amelyet kétharmados eredménnyel (66,2%) a korábbi kormányzópárt, a MÉP nyert meg, az FKgP 33,8%-ot szerzett.¹⁴⁸¹ A MÉP az országos eredményéhez hasonló arányú szavazatot kapott, ugyanakkor a többi törvényhatósági jogú városokhoz viszonyítva jóval több szavazatot szerzett. A Kiszgazdapárt igen jól szerepelt, az országos és a törvényhatósági jogú városok eredményeihez viszonyítva is a szavazatok többszörösét sikerült megszereznie. A MÉP részéről Csáky István lemondott kecskeméti mandátumáról, mert más listán is bejutott az országgyűlésbe, helyette a lista második helyén szereplő Szász Lajos került a parlamentbe, a Független Kiszgazdapárt részéről dr. Révész László szerzett mandátumot.¹⁴⁸²

¹⁴⁷⁹ Izsák 1998: 50.

¹⁴⁸⁰ Szőke 2006: 41.

¹⁴⁸¹ A választási eredményeket a Vokscentrum, Parlamenti képviselőválasztások adatai alapján írtam 1939, 1945, 1947. évekre vonatkozóan. <http://www.vokscentrum.hu>. Utolsó letöltés: 2011. július 20.

¹⁴⁸² A MÉP listáján első helyen Csáky István, majd Szász Lajos, Söröli Pál és Szathmáry Kálmán szerepelt. A Független Kiszgazdapárt listáján első helyen Révész László, majd Czirják Antal, Balla Dömötör és Poór István

16. táblázat: 1939-es választási eredmények országosan, a törvényhatósági jogú városokban és Kecskeméten (százalékban) ¹⁴⁸³

Párt	Országosan a mandátumok aránya	Városi listás szavazatok aránya	Kecskeméti szavazatok aránya
Magyar Élet Pártja	69,62	38,37	66,2
Független Kisgazdapárt	5,38	3,25	33,8
Nyilaskeresztes Párt	11,15	23,54	-
Szociáldemokrata Párt	1,92	14,12	-
Összesen	88,07*	79,28*	100

* A választáson több kisebb párt indult és a pártonkívüliek aránya is jelentős volt.

Forrás: Forrás: www.vokscentrum.hu, 1939-es választások, törvényhatósági jogú városok.

1945-ben a nemzetgyűlési választásokat november 4-én tartották. Az új választójogi törvény, az 1945. évi VIII. törvény jelentős változásokat eredményezett a választások módjában és a választásra jogosultak körében is. A törvény előírta a titkos szavazást, eltörölte kötelező jellegét és a vagyoni, műveltségi cenzust is. A választójog korhatára húsz évre csökkent, a nők is általános választójogot kaptak. A törvény nemzetközi összehasonlításban is demokratikusnak számított. A választáson országosan is igen magas volt a részvételi arány (92,56%), Kecskeméten ennél is magasabb: 94,94% volt. ¹⁴⁸⁴

17. táblázat. Az 1945-ös választási eredmények országosan és Kecskeméten (százalékban) ¹⁴⁸⁵

Párt	Országosan a mandátumok aránya	Országosan a szavazatok aránya	Kecskeméten a szavazatok aránya
Független Kisgazdapárt	59,9	57,03	72,74
Magyar Kommunista Párt	17,11	16,96	9,92
Nemzeti Parasztpárt	5,62	6,87	2,29
Polgári Demokrata Párt	0,49	1,62	2,05
Szociáldemokrata Párt	16,78	17,41	13,01

helyezkedett el. Vokscentrum, Parlamenti képviseléválasztások adatai 1939, <http://www.vokscentrum.hu> Utolsó letöltés: 2011. július 20.

¹⁴⁸³ Vokscentrum, Parlamenti képviseléválasztások adatai 1939, <http://www.vokscentrum.hu> Utolsó letöltés: 2011. július 20.

¹⁴⁸⁴ Vokscentrum, Parlamenti képviseléválasztások adatai 1945, <http://www.vokscentrum.hu/valaszt/egyeb.php?mszkod=112701&evvalaszt=1945&jny=hun> Utolsó letöltés: 2009. december 2.

¹⁴⁸⁵ Uo. és Vokscentrum, Parlamenti képviseléválasztások adatai 1945, <http://www.vokscentrum.hu/valaszt/valered3.php?mszkod=111301&evvalaszt=1945&evkkod=2&jny=hun> Utolsó letöltés: 2010. december 2.

Magyar Radikális Párt	0	0,12	-
Összesen	100	100	100

Forrás: www.vokscentrum.hu, 1945-ös választások, törvényhatósági jogú városok. (Saját szerkesztés)

A táblázat adatai alapján megállapíthatjuk, hogy a FKGP az országos eredményénél is lényegesen jobban szerepelt Kecskeméten: a szavazatok közel háromnegyedét szerezte meg. A Polgári Demokrata Párt is valamivel jobban szerepelt, mint országosan, az összes többi párt azonban kevesebb szavazatot kapott Kecskeméten, mint országosan. Az MKP a szavazatok tíz százalékát sem tudta megszerezni. A Nemzeti Parasztpárt is gyengén szerepelt, az országosan megszerzett szavazati arányának csupán harmadát kapta, annak ellenére, hogy Kecskeméten és a hozzá tartozó településeken és tanyákon sok paraszt ember élt. A kecskeméti képviselőjelöltek a Pest-Pilis-Solt-Kiskun megyei listán szereztek mandátumot. A Független Kisgazdapárt részéről a párt választókerületi listájának harmadik helyén szereplő dr. Révész László és a 23. helyen lévő Balla Dömötör szerzett mandátumot.¹⁴⁸⁶ Az MKP részéről a lista előkelő második helyén szereplő dr. Molnár Erik és a harmadik helyen lévő Safrankó Emánuel szerzett mandátumot, de ez utóbbi a parlament alakuló ülésén lemondott.¹⁴⁸⁷ A Szociáldemokrata Párt részéről a listán Tóth László polgármester a negyedik helyen szerepelt, de lemondott mandátumáról, mellette a lista hatodik helyén szereplő Hajdú Ernőné szerzett mandátumot.¹⁴⁸⁸

18. táblázat: Az 1945-ös választási eredmények a törvényhatósági jogú városokban (százalék)

	FKgP	MKP	NPP	PDP	SZDP	Összesen
Baja	63,64	16,17	3,39	3,78	13,03	100
Debrecen	49,34	14,72	5,95	0,91	29,08	100
Hódmezővásárhely	45,63	21,54	4,44	1,06	27,33	100
Kecskemét	72,74	9,92	2,29	2,05	13,01	100
Szeged	62,45	12,12	3,53	1,9	20,0	100
Miskolc	48,87	17,22	1,15	3,71	29,06	100
Győr*	35,86	17,45	1,49	0,61	44,33	100
Kaposvár	57,98	7,16	3,05	5,77	26,04	100
Pécs	45,14	19,19	1,41	1,09	33,17	100
Sopron*	66,08	11,44	1,58	0,83	19,82	100
Székesfehérvár	56,22	6,96	4,9	1,62	30,3	100

¹⁴⁸⁶ Kecskemétről Károlyi Bernát a ferences rendház vezetője a FKGP listáján a 35. helyen volt, így nem szerzett mandátumot.

¹⁴⁸⁷ Kecskemétről az MKP választókerületi listáján a 15. helyen szerepelt Básti Ágoston és a 36. helyen Sztraka József.

¹⁴⁸⁸ Vokscentrum, Parlamenti képviselőválasztások adatai 1945, <http://www.vokscentrum.hu/valaszt/jel2047.php?mszkod=111111&evvalaszt=1945&jeltip=2&jny=hun> Utolsó letöltés: 2011. július 20.

Szombathely	53,19	9,03	1,58	-	36,21	100
Összesen	54,76	13,57	2,9	1,94	26,78	100

* Győrben és Sopronban a Magyar Radikális Párt 0,26 százalékot ért el.

Forrás: Forrás: www.vokscentrum.hu, 1945-ös választások, törvényhatósági jogú városok.

A 12 törvényhatósági jogú város választási eredményeinek a sorában is érdemes kitérnünk a kecskeméti adatokra. Első ránézésre látszik, hogy a Kisgazda Párt messze Kecskeméten szerepelt a legjobban, a szavazatok közel 73 százalékát szerezte meg, az MKP és az SZDP pedig igen rosszul teljesített. A két kisebb párt nagyjából az átlag körüli eredményeket kapta Kecskeméten is. Az is megfigyelhető, hogy azokban a városokban, amelyekben az MKP a kecskeméti eredményét is alulmúlta, általában az SZDP a voksok jelentősebb arányát megkapta (Szombathely, Székesfehérvár, Kaposvár), ezzel szemben Kecskeméten az SZDP a törvényhatósági jogú városok között a leggyengébben szerepelt. Hogy az ebből fakadó adatokat látványosabban ki tudjam mutatni, összevontam az akkori politikai spektrum bal és jobb oldalán elhelyezkedő pártokat. Ezt az összevonást azért is bátorítottam megtenni, mert a Nemzetgyűlés almanachjában is használják ezt a kategóriát: „*A jobboldalon helyezkedett el a Független Kisgazda-, Földmunkás és Polgári Párt, a Polgári Demokrata Párt és a Demokrata Néppárt*”¹⁴⁸⁹ „*A politikai skála bal oldalán a Magyar Kommunista Párt, a Szociáldemokrata Párt és a Nemzeti Parasztpárt helyezkedett el.*”¹⁴⁹⁰ Romsics Ignác az 1947-es választások adatait elemezve szintén összeadta a Baloldali Blokk pártjainak az eredményét és a Kisgazda Párt és az utódpartjai eredményét. Megállapította, hogy a „*magyar társadalom abszolút többsége tehát másodszor is a magántulajdon és a parlamentáris demokrácia mellett, illetve a szovjetizálás ellen szavazott*”¹⁴⁹¹ De ne rohanjunk ennyire előre! Az eredmények egyértelműen azt mutatják, hogy Kecskemét markánsan kilóg a sorból a maga háromnegyed–egynegyedes arányú eredményével a jobboldal javára. A következő város csoportot, ahol az arány nagyjából kétharmad–egyharmad a jobboldal javára Baja, Szeged, Kaposvár, Sopron alkotja. Az ezt követő csoportban nagyjából 50-50 százalékot szereztek mindkét oldalon (Debrecen, Hódmezővásárhely, Miskolc, Pécs, Szombathely). Székesfehérvár egyértelműen nem tartozik egyik csoportba sem. Győr pedig az első csoport ellentéte, ahol a baloldal szerzett kétharmadot a jobboldallal szemben.

¹⁴⁸⁹ Vida 1999: 692.

¹⁴⁹⁰ Vida 1999: 693.

¹⁴⁹¹ Romsics 2001: 292.

19. táblázat: Az 1945-ös választási eredmények a törvényhatósági jogú városokban politikai skála jobb és baloldalához tartozó pártok vonatkozásában (százalék)

	Jobboldali spektrum FKgP+PDP	Baloldali spektrum MKP+NPP+SZDP	Összesen
Baja	67,42	32,58	100
Debrecen	50,25	49,75	100
Hódmezővásárhely	46,69	53,31	100
Kecskemét	74,79	25,21	100
Szeged	64,35	35,65	100
Miskolc	52,58	47,42	100
Győr*	36,47	63,53	100
Kaposvár	63,75	36,25	100
Pécs	46,23	53,77	100
Sopron*	66,91	33,09	100
Székesfehérvár	57,84	42,16	100
Szombathely	53,19	46,81	100
Összesen	56,75	43,25	100

* A Magyar Radikális Párt eredményét a bal oldali spektrumhoz számítottam

Forrás: Forrás: www.vokscentrum.hu, 1945-ös választások, törvényhatósági jogú városok.

V. Az 1946–47. évi változások

1. A B-listázás

A választások után egyértelművé váltak a hazai politikai élet erőviszonyai, ugyanakkor a Kommunista Párt rögtön megindította azon tárgyalásokat, amelyekkel csökkenteni igyekezett a FKgP abszolút többségét a kormányban. Az MKP-nak sikerült elérnie – Vorosilov nyomására –, hogy a miniszterek felét az MKP, az SZDP és az NPP adják Tildy Zoltán koalíciós kormányában. Mivel Magyarország ekkor még nem írta alá a békeszerződést, a nemzetközi elvárások miatt fenn kellett tartani a koalíciót, és a FKgP sem vállalta egyedül ebben a rendkívül nehéz időszakban a kormányzás felelősségét. Így állhatott elő az a furcsa helyzet, hogy a nemzetgyűlés 97 százaléka a kormánykoalíció tagja lett.

Az erőviszonyok átalakulása hatalmi patthelyzetet teremtett, ugyanis a kispapok szerették volna a végrehajtó hatalom különféle szerveiben és az önkormányzatokban a súlyukat arányosítani a választási eredményekhez, és mielőbb önkormányzati választásokat tartani. A koalíció másik három pártja ezeket a törekvéseket meg akarta akadályozni, ennek érdekében márciusban megalakították a Baloldali Blokkot (MKP, SZDP, NPP), és a tömegindulatokat is gyakran elszabadító tömegmegmozdulásokat, népitéleteket rendeztek. Emellett a két választási kudarcot követően mindenképpen el akarták kerülni az önkormányzati választások kiírását, amit elég nehezen lehetett racionális érvekkel megmagyarázni.¹⁴⁹² A kommunisták a kulcspozíciók megszerzésére, a centralizált közigazgatás fenntartására és a tisztviselők B-listázással történő kontraszelektálására is törekedtek.¹⁴⁹³ A Baloldali Blokk pártjai petícióban követelték a kispapoktól, hogy az általuk „jobboldalinak és reakciónak” tartott 60 képviselőjüket zárják ki a pártból, amihez a SZEB támogatását is megszerezték, így végül 20 főt kizártak a FKgP.¹⁴⁹⁴

A kispapok arányosítási törekvések jegyében 1945 végén a megyei közigazgatás élén álló főispánok, alispánok, polgármesterek egy részét lecserélték, ami ellen az MKP vezetése tiltakozott, ha valahol mégis belementek a cserébe, akkor a személyekben előzetesen meg kellett állapodni velük. Kecskeméten ez sajátosan alakult, mert a város 1945. február 1-én kinevezett SZDP tag főispánját, Márkus Ferencet az év végén egy másik SZDP tag főispánra Szádeczky-Kardoss Lászlóra cserélték le.

¹⁴⁹² Gyarmati 1996: 498–499

¹⁴⁹³ Gyarmati 1987: 92–104.

¹⁴⁹⁴ Gyarmati 2010: 26.

1946. január 18-tól a nemzeti bizottságba az öt párt és a Szabad Szakszervezetek is a korábbi két-két tag helyett három-három tagot delegált. A nemzeti bizottságban továbbra is helyet foglaltak a benne megalakulása óta részt vevő, meghatározó személyek: az SZDP részéről Kovács Jenő és Kara Balázs, az MKP részéről Básti Ágoston és Sztraka József, az FKGP részéről Reisman Andor, a PDP-től dr. Nagy László és Reisman Gyula, az NPP-től Pulai István és Kovács László, a Szabad Szakszervezetektől Székely János. Azonban újak is bekerültek a nemzeti bizottságba, akik 1945 második felében tűntek fel aktívabban a helyi politikai életben: az SZDP-től Kalász László, az MKP-től Tompos Sándorné, Az FKGP részéről P. Buzogány Lajos és Mészáros László, az NPP-től Magyar Mihály, a PDP-től Bakos István, a Szabad Szakszervezetektől Zalai Sándor.¹⁴⁹⁵

1946 január végétől szervezte az MKP a tömegmozgalmakat, amelyekbe az SZDP-t és a szakszervezeteket is igyekeztek bevonni. A kampány fő célja a köztisztviselői kar megtisztítása a reakciós elemektől és a létszámcsökkentés elérése volt, az akció az 1946. február 16-i demonstrációval kezdődött.¹⁴⁹⁶ Néhány nappal később, február 22-én a munkáspártok Kecskeméten is mozgósították a tömeget „*a reakció elleni harc demonstrálására.*” Azonban itt az akció a visszájára sült el, ugyanis ellentüntetésre került sor. Ezzel kapcsolatosan a nemzeti bizottság elnöke írt a rendőrfőkapitánynak, és kifejtette, hogy a KNB a március 21-i ülésén foglalkozott a reakció előretörésével. A bizottság megállapította, hogy a „*szakszervezet rendezésében lefolytatott Kossuth téri tüntetés megzavarásában részt vevő fiatalság mögött reakciós idős elemek állanak.*” A bizottság szerint az ilyen megmozdulásokat el kell fojtani, mert a „*reakciósok az ifjúságot akarják megmételyezni.*”

A nemzeti bizottságnak tudomása volt arról, hogy a rendőrség nyomoz az ügyben, erről tájékoztatást kért.¹⁴⁹⁷ A rendőrség politikai osztálya április 26-án tett jelentést a KNB-nek a tüntetésről. Megállapították, hogy 1946. február 22-én az MKP az SZDP, az NPP a szakszervezetekkel együtt tömegfelvonulást rendezett a reakció ellen. A tüntetés a város főterén, a Kossuth szobor környékén volt. Egy fiatalokból álló csoport „*közbeszólásaival (Éljen Mindszenty, a legnagyobb magyar!) zavarta a tüntetést.*” A jelentésben megállapították, hogy a munkáspártok tagjai ezt nem nézték jó szemmel, ezért esély volt a tömegverekedésre. A rendőrség több személyt előállított, akiket kihallgattak. Kiderítették, hogy Tóth Károly budapesti, műegyetemi hallgató bujtotta fel a középiskolás diákokat az ellentüntetésre. A diákok egy másik csoportja közben megszerezte a Nagytemplom

¹⁴⁹⁵ BKMÖL, XVII/46. 22. doboz

¹⁴⁹⁶ Gyarmati 1996: 505.

¹⁴⁹⁷ BKMÖL, XVII/46. 113/1946.

feljárójának kulcsát, és amikor a pártok szónokai megkezdték a beszédeiket, meghúzták a harangokat. Egy harmadik csoport a Barátok-temploma harangjait akarta meghúzni, de Vikáriusz atya nem engedte be őket. Rendőri intézkedést csak a tüntetést szervező Tóth Károly ellen tettek, a többiek fiatakorúak voltak.¹⁴⁹⁸ Mindenesetre elég furcsa a nemzeti bizottság azon megállapítása, hogy „*a fiatalság mögött reakciós idős elemek állanak*”, mert a legidősebb résztvevő is egyetemista volt.

A Vidéki Főkapitányság is jelentette ezt az ügyet belügyminiszternek 1946. március 13-án. Ebben már újabb információk is vannak. Egyrészt leírják, hogy a Kecskeméten tartott tüntetés célja is a B-listázást előkészítő akciósorozatba tartozó tömegtüntetés volt. A pártok követelték „*a név szerint felsorolt reakciós köztisztviselők azonnali eltávolítását.*” A nyomozás megállapította, hogy a tüntetés háttérében P. Károlyi Bernát ferences házfőnök állt, „*aki demokrácia-ellenes beszédeivel állandóan fertőzi Kecskemét amúgyis reakcióra hajlamos lakosságát. A Vörös Hadsereg és a zsidóság ellen lázít. Az eljárás ellene folyamatban van.*”¹⁴⁹⁹

Az év legjelentősebb eseménye a B-listázás volt. Az MKP már a választások után egy héttel követelte az államigazgatás megtisztítását a reakciós elemektől. 1945 novemberében már konkrét tervet készítettek a tisztogatásra, a terv címében is ezt a kifejezést használták.¹⁵⁰⁰ Az MKP érvelésében megindult a számháború az államapparátus létszámáról és a csökkentés mértékéről is.

Az MKP elégedetlen volt a korábbi igazolási eljárások következtében történő elbocsátások mértékével, de a választások előtt az esetleges szavazatvesztések miatt kerülték ezt a témát. Az MKP Zöld Sándor belügyi államtitkár szavai szerint már 1946 áprilisától megyei szinten készült az eltávolítandó tisztviselők neveit és adatait tartalmazó listák összeállítására. Hasonlóan gyűjtötte az eltávolítandók listáját az SZDP is. A nemzeti bizottságokat is igyekeztek bevonni a B-listázásba, annak érdekében, „*hogy a közvélemény előtt a tisztogatás ne csak a munkáspártok akciójának tűnjön, hanem a pártonkívüli tömegek követelésének is.*”¹⁵⁰¹ A terv szerint meneszteni kellett azokat, akiket az igazolási eljárás során nem igazoltak, azokat is, akik feddést kaptak. Azokat is B-listázni kellett, akik részt vettek a népellenes intézkedések végrehajtásában, és azokat is, akik nyugatról tértek vissza. Több hétig tartó vitát követően 1946. május 6-án megszületett a pártközi megállapodás a B-lista végrehajtásáról, mely a közalkalmazottak számát az 1938-ashoz képest 10 százalékkal

¹⁴⁹⁸ BKMÖL, XVII/46. 234/1946.

¹⁴⁹⁹ PIL 274/11 11. ö. e.

¹⁵⁰⁰ Gyarmati 1996: 513.

¹⁵⁰¹ Gyarmati 1996: 520.

igyekezett csökkenteni. Ettől eltérően a rendőrségnél az aktuális létszámot 10%-al kellett csökkenteni, azonban ennek a maximális mértékét is megszabták 5 000 főben, a honvédség hivatásos tagjainak számát 20 000 főre kellett csökkenteni.¹⁵⁰² A rendelet nem a szakképzettséget tartotta a legfontosabb szelekciós szempontnak, ehelyett a „*demokratikus működés szolgálata, a szükséges rátermettség és szorgalom*” kevésbé megfogható szempontjait határozta meg. A B-listázásokat viszonylag gyorsan, 1945 augusztus végéig lebonyolították, ezt követően még 1947 közepéig tartott a visszavételekről folyó egyezkedés. Az 5000/1946. M. E. sz. rendelet értelmében ún. B-lista bizottságokat állítottak fel a pártok delegáltjaiból.¹⁵⁰³

A B-listázás végrehajtása során a kisgazdák már június 19-én megfogalmazták, hogy elhibázottnak tartják a tisztogatási gyakorlatot, a szociáldemokraták is egyre inkább sérelmezték az eljárásokat, mert helyi vezető tisztviselőiket is nem egyszer B-listázták. Sok helyen olyan mértékben bocsátották el a tisztviselőket, hogy a hivatalok működése is veszélybe került, emiatt a pártok közötti konfliktusok felerősödtek a kommunisták és a szociáldemokraták között is. Rajk László az önkormányzati szférában 30%-ban, azaz 24 715 főben adta meg a leépítendő alkalmazottak számát.

A rosszul elsült tömegtüntetést követően, az MKP akcióival összhangban 1946. február 25-én a Szabad Szakszervezetek Megyei Bizottsága levélben kérte a Kecskeméti Nemzeti Bizottságot arra, hogy a „*reakciós tisztviselőket távolítsák el a közigazgatásból.*” Azt is megírták, hogy kiknek az eltávolítását kérik. Egyrészt kérték „*mindazon köztisztviselők eltávolítását, akik az igazolás folyamán bármilyen feddésben vagy büntetésben részesültek.*” Másrészt azok eltávolítását is, akiket igazoltak, de „*hivatalukban nem végzik munkájukat a demokratikus rendnek megfelelően.*” Harmadrészt azok elbocsátását is kérték, akik szolgálati idejükben a 30 évet letöltötték, negyedrészt azokét, „*akiknek vagyoni körülményei olyanok, hogy állás nélkül is megélhetnek.*” A kérelmüket azzal zárták, hogy kérik a „*Nemzeti Bizottságot, hogy a közigazgatásban foglalkoztatott tisztviselők legalább 40%-át eltávolítsák.*”¹⁵⁰⁴ Ez lényegesen nagyobb arány, mint amit eredetileg elbocsátani terveztek.

A nemzeti bizottság a B-listázáshoz kimutatásokat kért a különféle hivatalok összes alkalmazottjáról. A következő adatokat kérték: sorszám, név, hivatali állás, születési idő, szolgálati idő kezdete, ellátatlan családtagok száma, az igazolási eljárás eredménye, a vagyoni

¹⁵⁰² Gyarmati 1996: 522.

¹⁵⁰³ Izsák 1998: 65.

¹⁵⁰⁴ BKMÖL, XVII/46. 65/1946.

állapot, ha eltávozott a város kiürítésekor, a jelentkezési idő, melyik politikai párt tagja, a nemzeti bizottság javaslata, a hivatali főnök javaslata és a kiküldött bizottság döntése.

A B-listázáshoz személyre szóló formanyomtatványt készítettek, amely a közalkalmazottak adatain túl pontokba szedve biztosított lehetőséget az elbocsátás különféle típusaira, és az indoklásra is típusválaszokat lehetett megjelölni. Az indoklásban azt is megjelölték, hogy a határozat egyhangú volt-e, illetve, hogy hány fős többségi illetve kisebbségi vélemény kialakult ki. Eszerint a B-listázás indoklásának négy típusa volt:

1. Ellene az igazoló eljárás során a feddésnél súlyosabb jogkövetkezményt tartalmazó jogerős határozatot hoztak.
2. Nyugatra távozott, és onnan csak 1945. április 30. után tért vissza.
3. Közismerten szélsőjobboldali beállítottságú. (Itt gyakran kihúzták a szélső-t.)
4. Egyéb indoklás (gyakran előfordult, hogy azt írták, hogy „gyenge munkaerő”). Itt lehetőség volt a többségi és a kisebbségi vélemény szöveges indoklására is, amit a helyi nemzeti bizottság gyakran alkalmazott is.

A KNB felállított egy B-listázó albizottságot (gyakran 6-os albizottságként szerepel a forrásokban). Ebbe a pártok és a Szabad Szakszervezetek is egy-egy tagot delegáltak. Az albizottság tagja volt Kalász László (SZDP), P. Buzogány Lajos (FKgP), Szabó Gyula (NPP), Zalai Sándor (Szabad Szakszervezet), Sztraka József (MKP), Bakos István (PDP). Az albizottság póttagja volt az FKgP részéről Pető Lajos és Reiszmann Andor, az MKP részéről Básti Ágoston, a Szabad Szakszervezetek részéről Igó Sándor és Székely János. A póttagok időnként részt vettek az üléseken is. Május 10-én, a B-listázások előtt a nemzeti bizottsági tagságáról három fő lemondott.

1946. június 8-án az MKP Dél-Pest Megyei Pártbizottság Közigazgatási Osztálya körlevélben adott instrukciókat a B-listázás végrehajtásához arra vonatkozóan, hogy mire kell figyelniük az „*eltávolítandó bizottságokban működő elvtársaknak*”. Az általános szempontok leírásával kezdték a körlevelet, majd megjegyezték, hogy a bizottságban nem mint párttagok, hanem a szaktanács delegáltjaiként vesznek részt; minden iratba betekinthetnek; senkinek a javaslatát, közbenjárását (ezt alá is húzták) nem szabad elfogadni; a korrump tagokat jelenteni kell és le kell váltani; csak az a határozat érvényes, amit a három tag együtt hozott; az elbírálásról jegyzőkönyvet kell felvenni, és ezt alaposan át kell olvasni.

Ebben a körlevélben további instrukciókat is adtak a B-listázó bizottságokban részt vevő MKP tagoknak. Először is azt, hogy „*az indoklásban az 5000/1946. M. E. rendelet 2. §. 2. a., vagy b. pontjára kell hivatkozni. Más indoklás nem szükséges.*” Másodszor azt, hogy „*a végrehajtás során elsősorban azokat kell elbírálni, illetve B listázni, akik igazolva vannak és*

a sorrend az legyen, hogy először a magas pozícióson kezdjük és így haladjunk az alacsonyabb beosztottak felé. Nem szabad, hogy reakciós, korrup, az igazolásnál átcúsítottak, a demokrácia ellenségei visszamaradjanak, terheljék az államháztartást és akadályozzák demokráciánk megerősödését.” Majd azzal folytatták, hogy *„az igazoltak után kerüljön sorra mindenki, akik az igazolási eljárás során feltétellel (feddés, előléptetés kizárásával) vagy egyáltalán nem lettek igazolva. Ezeket semmi körülmények között nem lehet meghagyni.”* A rendelet kimondta, hogy hány százalékig lehet csökkenteni az alkalmazottak számát. De az MKP tagok figyelmét felhívták arra is, hogy *„a számszerűség másodrendű kérdés. A döntő kérdés a minőség kérdése. Aki nem odavaló annak távoznia kell.”* Azt is javasolták, hogy a magasabb pozícióban lévőket kell elsősorban eltávolítani, nehogy a szociális szempontból rászorulóak kerüljenek ki.¹⁵⁰⁵ Tehát elsősorban a már igazolt, magasabb pozícióban lévőket kellett B-listázni az instrukció szerint.

Az albizottság 1946. június 26-án készített egy összefoglaló jelentést, eszerint 1946. május 31-től június 8-ig ülészttek. Az előadó Kalász László volt, a helyettese P. Buzogány Lajos, aki az adminisztrációt is ellátta. A jelentésben megjegyezték, hogy a Belügyminisztériummal kapcsolatosan a rendőrségre vonatkozó végrehajtási utasítás nem jelent meg, így azzal az albizottság nem foglalkozhatott. Kecskemét város közalkalmazottaira már korábban elkészítették a kimutatást. A városi alkalmazottak közül a Gazdasági Vasúttól 5 fő B-listázásra tettek javaslatot, a Városi Villamosműtől 7 főre és a kórháztól egyre. Megjegyezték, hogy a Városi Villamosmű dolgozói közül három fő, a Gazdasági Vasúttól négy fő szovjet fogságban van, róluk csak a hazatértük után lehet dönteni.¹⁵⁰⁶

A B-listázó albizottság munkáját sok kritika érte, ezekkel a nemzeti bizottság is foglalkozott. 1946. július 16-án a nemzeti bizottság arról tárgyalt, hogy a B-listázó albizottság tagjai kiszivárogtatták a döntéseket, és az emberek tudták este, hogy aznap kiket B-listáztak. Ez komoly problémát jelentett, és a tagok is vádaskodtak egymás ellen. Reiszmann Gyula (PDP) kijelentette: *„Azt látta, hogy az első nap után, mindjárt mindent kivittek az utcára.”* Pető Lajos (FKgP) hozzátette, hogy *„a helyi viszonyokat nem ismerő egyének is részt vettek a tárgyalásban, a bizottság nem rendelkezett ismeretséggel, azért fordult elő, hogy a kecskeméti közhangulatot felkorbácsolta, hogy jó néhány emberrel nem lelkiismeretes munkát, hanem böllér, antidemokratikus munkát végeztek.”* Szabó Gyula (NPP) elmondta, hogy többen is megkeresték, hogy a bizottság mit döntött. Amióta tagja a bizottságnak, többen is

¹⁵⁰⁵ BKMÖL, XXXV. 1. 27. fond 3. doboz

¹⁵⁰⁶ BKMÖL, XVII/46. 20. doboz

megszólították azzal, hogy: „*Mindenkit kinyírsz Gyula!*” Az indulatok érthetőek, hiszen több száz ember megélhetéséről döntöttek a bizottság tagjai.

1946. június 14-én a nemzeti bizottság készített egy összegzést az egyes minisztériumoknak, hogy az alájuk tartozó helyi szervektől hány főt javasoltak elbocsátásra. A Pénzügyminisztériumnak Dr. Tóth István pénzügyigazgató ügyében írtak.¹⁵⁰⁷ A KNB a Pénzügyminisztérium felügyelete alá tartozó városi szervek közül a pénzügyigazgatóságtól 58 főből 21 fő elbocsátását javasolta, a számvevőségtől 15 főből 6 főét, az állami adóhivataltól 11 fő elbocsátását a 34-ből. A pénzügyőrségtől 7 fő leépítésére tett javaslatot, ebben az időben 30-an dolgoztak itt. Az indoklás szerint jobboldali beállítottságúak voltak az elbocsátottak. A forgalmi adóhivataltól 14 fő B-listázására tett javaslatot a KNB, a Magyar Nemzeti Bank Kecskeméti Fiókjától 3 főt kívánt elbocsátani, korábban 10-en dolgoztak itt. Az ismert adatok alapján megállapíthatjuk, hogy ezen szervek esetében a 147 főből 48 főt javasolt a KNB B-listára ez közel egyharmada (32,65 %) az eredeti létszámnak.¹⁵⁰⁸

A nemzeti bizottság az Igazságügyi Minisztériumhoz tartozó szervekről azt írta, hogy az államügyészségtől a 16 főből hármat javasolt elbocsátani, a törvényszéktől az 56 főből 8-at helyezett B-listára, a járásbírósról a 47 ott dolgozóból 7 főt javasolt elbocsátani. A törvényszéki fogháztól 9 főt javasolt B-listázni az ott dolgozó 27 főből. A fogház felügyelőjét, Kuna Gézárt is elbocsátották, mert „*ellenőrzési módja néha laza*”. Három fogházort azért B-listáztak egyhangúlag, mert „*a reábizott pol. foglyokkal a törvény szellemével ellentétben járt el.*” A gyűjtőívre ráírta a vezető ügyész, hogy „*a nagy fogházi létszámra tekintettel a kimutatásban felsoroltakra szükség van.*” Ezen szervek esetében összességében 18,5 százalékos volt a B-listázási arány (146 főből 27 főt B-listáztak).

A Közlekedésügyi Minisztériumhoz tartozó városi szervek közül a nemzeti bizottság a Magyar Postától a 104 munkavállalóból 21 fő elbocsátását javasolta. A kimutatásból látható, hogy a 104-ből 30 fő kapott feddést az igazolási eljárás során, de a 30 feddett személyből a felét sem, mindössze 13 főt B-listáztak. A KNB a MÁV Állomásfőnökségtől 3 fő B-listázását terjesztett elő, a MÁV Osztálymérnökségtől 4 főt kívánt elbocsátani, korábban 44-en dolgoztak itt, akik többsége az SZDP tagja volt. A B-listázási arány e szervek esetében 17 százalékos volt (148 főből 25 főt B-listáztak).

A Földművelésügyi Minisztériumhoz tartozó szervek közül csak egyetlen intézmény esetében ismerjük a foglalkoztatottak teljes létszámát, a B-listára javasoltak száma azonban

¹⁵⁰⁷ Bővebben lásd dr. Tóth István ügyét a IV.1. fejezetben.

¹⁵⁰⁸ Gyarmati György megjegyzi, hogy a pénzügyi szférában valószínűsíthetően az elbocsátások döntő hányada nem az aktívak közül került ki, hanem azokat írták le, akik állományban voltak, de aktív munkát nem végeztek. Gyarmati 1996: 537.

ismert. A Növényegészségügyi Körzetből és a Szőlészeti és Borászati Szakiskolából egy-egy főt javasolt B-listára a KNB. Az Erdőfelügyelőségtől 9 főt a 43-ból (21 %), a Duna-Tiszaközi Mezőgazdasági Kamarától 18, a Dél-Pest Megyei Földhivaltól 1 főt kívántak elbocsátani.

A Közellátásügyi Minisztériumhoz tartozó hivatalok közül a Hús- és Zsíradék-hivaltól az öt főből egyet, Közellátási Felügyelőségtől a 20 főből hármat a Terményhivatal Kirendeltségétől két főt kívántak elbocsátani. Tehát a 25 főből 4 főt B-listáztak, ami 16 százalékot jelent.

A Népjóléti Minisztérium felügyelete alá tartozó Állami Gyermekmenhelyről az ott dolgozó 18 főből öt főt akartak B-listázni, az OTI Kerületi Pénztárától a 69 főből 15-öt. Az elbocsátott 15 fő mindegyikét igazolta a bizottság, míg azok, akik feddést kaptak, maradhattak a munkahelyükön. Összesen 87 főből 20-at B-listáztak, ami a munkavállalók 23 százalékát jelentette.¹⁵⁰⁹

Kecskeméten a 744 önkormányzati alkalmazott közül 207 főt bocsátottak el, ez a korábbi alkalmazottak 27,82 százalékának felel meg. Ez hozzávetőlegesen hasonló érték, mint a törvényhatósági jogú városok 30,76 százalékos leépítési aránya.¹⁵¹⁰

20. számú táblázat: *A Kecskeméten B-listázottak száma az egyes hivatalok tárcánkénti bontásában (főben és százalékban)*

	1946-os létszám a B-lista előtt (fő)	Elbocsátottak száma (fő)	Elbocsátottak aránya (%)
Pénzügyminisztérium	147	48	32,65
Igazságügyi M.	146	27	18,5
Közlekedésügyi M.	148	25	17
Földművelésügyi M.	?	28	?
Közellátási M.	25	4	16
Népjóléti M.	87	20	23
Belügyminisztérium	?	?	?
Kecskemét thj. város	744	207	27,82
Összesen	1297	359	22,5

Forrás: XVII/46. 20. doboz

Sajnos, Kecskeméten a B-listázásra vonatkozó összesítő táblázat hiányos. Mindenesre a rendelkezésre álló adatok alapján is megállapíthatom, hogy több mint 350 embert bocsátottak el. A B-lista revíziója során az állásukba visszahelyezettek számáról még kevesebb adattal

¹⁵⁰⁹ BKMÖL, XVII/46. 20. doboz

¹⁵¹⁰ Gyarmati 1996: 528–529.

rendkezem, csak az önkormányzatra vonatkozó 17 főről van tudomásom. A továbbiakban áttekintem, hogy az egyes hivataloknál miként alakult a B-listázás.

B-listázás a pénzügyigazgatóságon

A Kecskeméti Magyar Pénzügyigazgatóság Kirendeltsége elkészítette a tisztviselőiről a KNB által kért kimutatást a B-listázáshoz. Azok, akik esküt tettek Szálásira és ezért feddével igazolták őket, általában B listát kaptak és a vagyonosabbak is, de nem következetesen. Az is előfordult, hogy valakit igazoltak, vagyontalan volt, 1944 őszén az állomáshelyén maradt, az NPP tagja volt mégis B-listázták. A vezetők B-listázása sem volt következetes. Dr. Laczi József, pénzügyi főtanácsos, pénzügyigazgató helyettes, 1889. február 10-én született, 1907-ben kezdett dolgozni, az igazolás során az előléptetésből öt évre kizárták, de nem jogerősen, 7 hold szőlő és egy fél ház tulajdonosa volt, B listára javasolta a KNB. Dr. Vértesi Lajos pénzügyi főtanácsos, 1886. szeptember 22-én született, 1906-ban kezdett dolgozni, Szálásira tett eskü miatt feddével igazolták, egy családi ház tulajdonosa, FKGP tag, B-listára javasolták. Dr. Flóznik Lajos pénzügyi főtanácsos, 1888. május 12-én született, a Szálásira tett eskü miatt, két évre kizárták az előléptetésből, vagyontalan volt, a PDP tagja, először B-listára javasolták, majd átjavították A-ra. Csíkmántori Endre pénzügyi főtanácsos, 1894-ben született, 1919-ben kezdett dolgozni, Szálásira esküt tett, ezért feddével igazolták, FKGP tag, mégis A-listára javasolták.

Farkas Elek a forgalmi adóhivatalnál volt főtanácsos, „főnök-helyettes” B-listázási javaslata igen részletes. Az indoklás szerint Farkas jobboldali beállítottságú, és iskolai végzettsége is hiányos. *„Igen alkalmazkodó és törtető természetű. Nyegle, nyers és erőszakos. A múlt rezsimben is kitűnően érvényesült, mert ügyesen leplezte félzsídó származását. Így ebből semmi hátránya nem volt, mert igen jó összeköttetésekkel rendelkezett. Ma pedig éppen ez utóbbi címen, illetve „mert szerinte a múltban üldözött volt” (?) soron kívül lett tanácsos és érdemtelenül főnök-helyettes. [...] Mindezt azzal hálálja meg a demokratikus irányzatnak, hogy a múlt rezsim exponenseinek. (Halmi volt pénzügyigazgató, Horváth volt főispán és Balázsfalvi Kiss Pál számv. főnök) mentő koronatanúja volt a népbíróság, illetve az igazoló bizottság előtt.”* Azt is kijelentették róla, hogy szakszervezet-ellenes. Farkast megbüntették, mert nem volt elég „hálás” az új berendezkedésnek és a népbíróságon útjában állt a baloldali pártok korábbi elit ellen folytatott eljárásainak.

Halmi Mária a korábbi időszak pénzügyigazgatójának, dr. Halmi Lajosnak a húga volt, őt is B-listázták. Halmi Lajost a politikai rendőrség 1945-ben letartóztatta és a népbíróság elé

állította.¹⁵¹¹ Halmi Mária az indoklás szerint: „*Halmi (Heindl) volt p. igazgató húga és intrikusa volt. Szakszervezetellenes. Ma is közismert antidemokratikus egyénnel tart meleg barátságot.*”¹⁵¹² A rokon kapcsolat is elég volt ahhoz, hogy valakit elbocsássanak az állásából, holott Halmi Lajost 1945 nyarán felmentette a népbíróság.

B-listázás az ügyészségen

Az ügyészség alkalmazottairól készített kimutatás szerint 16-an dolgoztak a kecskeméti ügyészségen: egy vezető államügyész, nyolc államügyész, két irodatiszt, négy irodasegédtsiszt és egy altiszt. A nemzeti bizottság elbocsátásra javasolta Dr. Dékány Pált, a vezető államügyészt, dr. Garbera Sándor népjegyészt és egy segédtsisztet.

Dr. Dékány Pál vezető államügyész 1904-ben született, 1923-ban kezdte meg a szolgálatot, igazolták. Vagyona egy ház, 5 hold és 1376 négyszögöl föld és szőlő volt. A nemzeti bizottság hat tagja közül hárman B-listára, hárman A-listára javasolták. Az államügyészek közül dr. Garbera Sándor népjegyészt, aki az NPP tagja volt, négyen B-listára, ketten A-listára javasolták. Dr. Gorzó György és dr. Lauer Károly népjegyészeket a KNB minden tagja A-listára javasolta. Dr. Daróczy Tibor ügyész 1911-ben született, 30 hold földje volt, amerikai hadifogságban is volt, őt A-listára tették.

A nemzeti bizottság Garbera elbocsátását azzal indokolta, hogy a többség szerint jobboldali beállítottságú. Egyéb indoklásként a következőket írták: „*Mivel népjegyész sokat ártott a demokráciának, a munkásság kívánsága, hogy távozzék. 1944. okt. 7-én részt vett a kommunisták kivégeztetésében.*” A kisebbség szerint „*utóbbi nincs igazolva. 1944-ben a nyilasok ellen nyíltan kirohant. Demokratikus gondolkodású, kiváló jogász.*” Végül a többség 4-2 arányban a B-listára szavazott.

Dékány Pál esetében szavazategyenlőség volt, mégis B-listára javasolták. Az indoklás szerint „*a demokrácia előtti időben olyan hivatalos ténykedést fejtett ki, ami a mai törvények szerint a Btk. szakaszait súrolja.*” A másik három tag szerint „*a kiűritéskor nem távozott el. Szerény családból származik. Fenti állítások nincsenek igazolva. Kiváló jogász és szorgalmas, értékes tisztviselő.*” Ennek ellenére mégis B-listázták.¹⁵¹³

B-listázás a törvényszéken

A kecskeméti törvényszéken 56 fő dolgozott. A törvényszéki elnök, dr. Bencsik Géza senkit nem javasolt elbocsátásra, mert véleménye szerint így is kevésen voltak. Öt tanácselnök bíró

¹⁵¹¹ Lásd Halmi Lajos pénzügyigazgató népbírósági ügyét a II. fejezet 3. részben a 73. oldaltól

¹⁵¹² BKMÖL, XVII/46. 126/1946.

¹⁵¹³ BKMÖL, XVII/46. 20. doboz

volt: Lohinai Béla, dr. Posch Ede, dr. Gömör Jenő, dr. Falcsik László, dr. Virág László, egy ítélőtáblai bíró Dr. Ságghi Mihály és 11 törvényszéki bíró. A nemzeti bizottság viszont nyolc főt javasolt B-listázni: két segédtszert és bírókat is, akik mind igazoltak voltak.

Röviden ismertetem a B-listára javasoltakkal kapcsolatos kifogásokat. Dr. Lohinai Béla tanácselnök 1883-ban született, 1909-ben kezdte meg a szolgálatot, egyhangúlag B-listázták. Az indoklás szerint *„nélkülözhető, szolgálati idejét kitöltötte, megélhetése családi körülményei miatt más oldalról biztosítva”*. Dr. Horváth József törvényszéki bírót is B-listázták. Öten szavaztak ellene, mert az indoklás szerint *„felesége vagyonos”*. Ezzel szemben egy tag úgy látta, hogy *„szegény családból származik. Kiváló bíró.”* Dr. Posch Ede tanácselnököt a nemzeti bizottság 4-2 arányban B-listázni javasolta. Posch 1887-ben született, 1922-ben kezdte a szolgálati időt. Az indoklás szerint *„nélkülözhető, családi körülményei folytán igen jó anyagi lehetőségei vannak. A demokrácia megszilárdítása érdekében - tudomásunk szerint - tevőleges működést nem fejtett ki.”* A mellette szavazó két tag véleménye szerint *„demokratikus gondolkodású. Még nem kiszolgált fiatal, munkabíró jogász. Az anyósa birtokát a földreform a minimumra csökkentette.”* Dr. Ságghi Mihály 1898-ban született, 1922-ben kezdte a szolgálatot, három-három szavazatot kapott, mégis javasolták B-listázni. Az indoklás szerint *„mint népbírósági tanácselnök, hivatali működésével a demokráciát nem szolgálja, működése nem volt támasza a demokráciának.”* A másik három tag úgy látta, hogy *„demokratikus gondolkodású, a népbíróság tanácsvezetője volt, ebbéli működését a Nemzeti Bizottság nem kifogásolta, önként távozott onnan.”* Dr. Farkas István, törvényszéki jegyző, 1915-ben született, 1942-ben kezdte a szolgálatot. Négyen javasolták B-listára, ketten nem. Az ellene szavazók szerint *„antidemokratikus, a népbírókat igyekszik befolyásolni a jobboldali bűnösökkel szemben enyhébb ítéletek hozatalára, vagy felmentésére mivel népbírósági jegyző.”* A mellette szavazók szerint Farkas *„proletár sorból való, igen képzett, szorgalmas, szerény, demokratikus gondolkodású ember.”*¹⁵¹⁴

B-listázás a járásbírószágon

A Kecskeméti Járásbírószág 47 dolgozója közül 7 főt B-listáztak. A járásbírószág elnöke dr. Szeley Imre volt, 1887-ben született, igazolták, majd B-listázták. Az indoklás szerint nyugatra távozott, és csak 1945. április 30. után tért vissza, október 9-én. Dr. Oláh Iván a járásbírószág alelnöke volt, 1884-ben született, a Kiszgazdapárt tagja, B-listázták. Az indoklás szerint az ok a *„magánvagyon: egy ház, 6 hold föld, 1 hold szőlő.”*

¹⁵¹⁴ BKMÖL, XVII/46. 20. doboz

A nyolc járásbíró közül dr. Tabakovits Endre B-listázására három-három arányban szavaztak a tagok. Az ellene szavazók indoklása: „*Antidemokratikus. Mint népbírószági tanácselnök a leváltását kérte miután egyes pártok a működését politikai szempontból a NB. előtt is kifogásolták*” A másik három tag szerint „*mint embert demokratikusnak ismerjük. Kiváló jogász, szegény ember.*” Dr. Lett Béla járásbíró esetében is három-hármas szavazati arány alakult ki. Az ellene szóló indok az volt, hogy „*jobboldali beállítottságú. Szálasi alatt önként jelentkezett a hadbírószághoz, mint menekült polgári bíró, felajánlva hazafias szolgálatait. Kitartás! Éljen Szálasi! Befejezése a kérvényének.*” A mellette szavazók szerint „*kényszerből jelentkezett a fenti módon, hogy így ne kelljen kimennie Németországba. Közismereten demokratikus gondolkodású, kiváló szorgalmas ember.*”¹⁵¹⁵

A bizottság nem következetesen B-listázta az állami alkalmazottakat. Nem egy esetben a feddéssel igazoltak megmaradhattak állásukban, míg az igazoltakat elbocsátották. A B-listázottak esetében az indoklások gyakran pletykákon alapultak és nem vizsgálták, nem is vizsgálhatták azok valóságtartalmát. Gyakran az is elég volt az elbocsátáshoz, ha az alkalmazott rokonságban állt a korábbi elit valamely tagjával, vagy jó módúnak tartották a családot. Az is elégséges indok lehetett az elbocsátásra, ha valaki nem úgy tanúskodott a népbírószágon, ahogy az MKP vezetői elvárták volna. Az esetek jelentős részében a jobboldali pártok és a baloldalhoz sorolható pártok képviselői másként vélekedtek az egyes munkavállalókról, de többnyire négy-kettő arányban a baloldali elképzelés vált dominánssá. A B-listázások indoklásaiban gyakran teljesen ellentétesen ítélték meg egy-egy ember munkáját, múltját, életét a különböző pártok delegáltjai. A leggyakrabban alkalmazott indokok az elbocsátásra a reakciós, antidemokratikus és jobboldali jelzők voltak.

Országosan az önkormányzati szférában több mint 22 ezer főt bocsátottak el, a minisztériumokból és a hozzájuk tartozó állami szervekből és üzemekből további 72 ezer főt, ha ehhez hozzászámítjuk a magánalkalmazottként B-listázottakat is akkor az eljárás végösszege több mint 100 ezer főre tehető.¹⁵¹⁶

A B-listázások felülbírálása

A nagyarányú elbocsátások következtében az ország több településén a hivatalokban leállt a munka. Maga Rákosi is elismerte 1946. augusztusában, hogy „*kissé túl messzire mentünk.*” Az 1946. augusztus 6-án hatályba lépett újabb rendelet értelmében a felülvizsgálat alá vont B-listázottak száma nem haladhatja meg a tárcától elbocsátott tisztviselők számának 10

¹⁵¹⁵ BKMÖL, XVII/46. 20. doboz

¹⁵¹⁶ Gyarmati 1996: 538-539.

százalékát. Ezt követően arról folyt az alkudozások, hogy ennek a maximálisan meghatározott 10 százaléknak valójában hány százalékát vehetik vissza. A belügyi tárcánál 8%, a többi minisztérium alá tartozó szervek esetén 6% újbóli alkalmazását engedélyezték. Ezt követően a pártok között arról folyt a vita, hogy akiket visszavesznek azok pártközi arányszámai hogyan alakuljanak. Kecskemét város vonatkozásában az elbocsátott 207 önkormányzati alkalmazottból 17 fő visszavételét engedélyezték, a pártok között megállapodott arányszám szerint.¹⁵¹⁷

A revízió során a nemzeti bizottság B-listázó albizottsága 1947. január 11-én is a város polgármesteri hivatala dolgozóival foglalkozott. Ekkor B-listázták a korábbi polgármestert, dr. Liszka Bélát, aki nem tért vissza Magyarországra. Az indoklás szerint működése „közismerten antidemokratikus és szélsőjobbaldali volt”. Schira Mihály tanácsnokot is leépítették, mert nem tért vissza, az ő B-listázását is a fentebbi idézettel indokolták.¹⁵¹⁸ Még ebben az időben is olyanokat B-listáztak, akik egyáltalán nem tértek vissza Kecskemétre, így a háború után nem is dolgoztak egyáltalán a hivatalukban.

A kisgazdapárt több kérelmet is írt a nemzeti bizottságnak, hogy a B-listázás során az elbocsátottak ügyét tárgyalják újra, mert sok igazságtalanság történt. Példaként 1946. november 12-én megemlítették Tőrei Tóth József városi végrehajtó és megbízott adópénztári ellenőr ügyét. Néhány nappal később a nemzeti bizottság elismerte a munkáját, és „*bárkinék javasolja, hogy alkalmazza bármily bizalmi természetű állásban.*”¹⁵¹⁹

1947-ben a B-listázó albizottság még a döntések elleni fellebbezéseket tárgyalta. Például dr. Magony József orvos is fellebbezett. A gyufagyári munkások is együtt kérték, hogy helyezték vissza őt az állásába. Magony 1946-ban a kórházban volt alorvos, és állítólag pálinkázott az ügyelet idején is. A másik vád az volt ellene, hogy a kórházban lévő politikai foglyoknak „*megkülönböztetett jó bánásmódban*” volt részük.¹⁵²⁰ Minden bizonnyal ez lehetett a fő probléma vele.

Előfordultak sajátos felelősségre vonási eljárások is. Volt olyan személy is, aki minden bizonnyal ok nélkül került a népbíróság elé, majd a politikai rendőrség közel fél évre internálta, emiatt állásából is elbocsátották és B-listázták, majd kiderült, hogy valójában semmit nem követett el, sőt, a bíróság szerint inkább humanusan végezte a munkáját. Egy ilyen ügyet ismertetek részletesebben is, Laczó István ügyét. Laczó városi irodatiszt volt, vagyontalan, nős, két gyermek édesapja. 1946. április 16-án írt a nemzeti bizottságnak, kérte a

¹⁵¹⁷ Gyarmati 1996: 541-543.

¹⁵¹⁸ BKMÖL, XVII/46. 21. doboz

¹⁵¹⁹ BKMÖL, XVII/46. 956/1946.

¹⁵²⁰ BKMÖL, XVII/46. 21. doboz

visszahelyezését, mert állásából elmozdították, ugyanis rendőri felügyelet alatt állt, ezért a polgármester fegyelmi eljárást indított ellene, így állásából is felfüggesztették. Előadta azt is, hogy politikával soha nem foglalkozott, a népbíróságon alaptalanul jelentették fel, ahol felmentették. 1944 októberében nem menekült el a városból, azonnal jelentkezett szolgálattételre és a kezdetektől a városházán dolgozott. Népellenes vétség miatt indítottak eljárást ellene, mert feljelentették. A népbíróság 1945. április 15-én tárgyalta az ügyét és elrendelte azonnali szabadlábra helyezését, bizonyítás kiegészítést rendeltek el, a következő tárgyalást május 18-ra tűzték ki. A rendőrség politikai osztályának munkatársai azonban 1945. május 5-én internálták, annak ellenére, hogy a népbíróság szabadlábra helyezte. A népbíróság június 22-én felmentette, ennek ellenére október 28-ig internálva volt, még 1946. április 16-án is rendőri felügyelet alatt állt, ezért állásából is elbocsátották. Május 25-én ismét írt a KNB-nek. Ebben leírta, hogy a népbíróság ítéletében felmentette és megállapította, hogy nem fejtett ki népellenes bűncselekményt, sőt szabotálta a rendelet végrehajtását. Május 3-án a rendőrség megszüntette a felügyeletét, ezért kérte, hogy a B-listázás szempontjából is vizsgálják felül, a róla szóló döntést.¹⁵²¹

Országosan a B-lista felülvizsgálata során 6668 főt helyeztek vissza állásába, az elbocsátott közalkalmazottak 7 százalékát. Ha az állásukba visszahelyezetteket levonjuk az állami alkalmazottak 94 ezer fős B-listázott számából, akkor a revíziót követő elbocsátottak száma 87 ezer főben adható meg.¹⁵²²

2. Az MKP helyzetértékelése és stratégiája

1946 októberében Bánó Magda „propagandista”, Bánó Mihály, korábbi rendőrfőkapitány testvére írt egy öt oldalas anyagot, amelynek címe: „*A MKP III. Országos Kongresszusának kiértékelése*”. Ebben kifejtette, hogy Kecskeméten a felszabadítás után teljes fejetlenség volt, de a pártok közül az MKP volt a legaktívabb. „*Így dr. Molnár Erik elvtárs, azonnal hozzáfogott a közellátás és egyéb elsőrendű feladatok megoldásához.*” Az MKP megszervezéséhez korán hozzáfogtak de a „*Szoc. Dem és a Parasztpárt elindításában is komoly részünk volt, és általában a demokratikus pártok együttműködő politikájának meghatározásában, irányításában. A szakszervezet életre hívásából komoly tömegbázist biztosítottunk [...] az Első Kecskeméti Konzervgyárban az összes munkás belépett a szakszervezetbe. A Nemzeti Bizottságban a motort jelentettük, ahol sikeres harcot vívtunk a demokrácia megerősítéséért. A népbíróságon súlyos csapást mértünk azokra, akik a fasizmus*

¹⁵²¹ BKMÖL, XVII/46. 131/1946.

¹⁵²² Gyarmati 1996: 548.

hívei – a nép ellenségei – voltak. [...] A Földigénylő Bizottságban dolgozó elvtársaink kemény munkája nyomán sikerült a város tulajdonát képező Szikra – stb. szőlőket a földnélküliek között felosztani. Ezen összegzés szerint az MKP a város szovjet megszállásától kezdve jelentős szerepet játszott az SZDP, az NPP és a Szabad Szakszervezetek megszervezésében és munkájuk, álláspontjuk összehangolásában.

Bánó Magda értékelésében a helyi reakcióról is írt. Megállapította, hogy „itt is – mint mindenütt – a reakció rendezte sorait, megtalálta helyét, a Kisgazda Pártban. Kecskemét valóban mezőváros, paraszti város mégis a helyi Kisgazda Párt hangadó tekintélyei, szócsövei kevés kivétellel, nem parasztok. Például Révész László ügyvéd, Luszka Emil a közellátás volt vezetője (most B-listára került), az autófuvarozó Reismann Gyula, a városháza, Adóhivatal, pedagógus-kar, régi rendszerbeli hívei. Itt meg kell jegyeznünk, hogy a Kisgazda Párt egy-egy pozíció megtartásáért, bárkin keresztül látta azt biztosítottnak, a maga számára mindent elkövetett. Általában mindenki védelmére kelt, aki a régi rendszer embere volt. Ezt nem nézhetjük télenül. [...] Ugyszintén ki kell vizsgálni az egyes tőkésekkel való kapcsolatait a Kisgazda Pártnak. Rámutatva, hogy milyen összeegyeztethetetlen közös alapokon dolgozni a molnárokkal, vagy kereskedőkkel, vagy fuvarozókkal, általában a kizsákmányolókkal a dolgozóknak, a kisembereknek. [...] A reakció erőssége az egyház.”

Bánó Magda arra a következtetésre jutott, hogy: „ha megnézzük a Kisgazda Párt vezetőinek, képviselőinek összetételét, kevés számban találunk közöttük parasztot, de ezek között is még kevesebb kis, vagy szegény sorsú parasztot. Meg kell ismerni tehát, név szerint gazdasági helyzetük szerint a Kisgazda Párt vezető politikusait és rámutatni a belső ellentmondásukra. [...] Mint a harcba induló katonáknak, térképezni kell a helyi viszonyokat és szervezeten egy-egy meghatározott pont ellen támadni megfelelő rendszerességgel.”

Végül leírta azt is, hogy mit kell tenni a jövőben: „Összegezve: az a feladatunk, hogy megkeressük és elszigeteljük a reakciós góccokat, - minden vonatkozásban leleplezni azokat, és minden vonalon kiépíteni a velünk szimpatizálók táborát.”

1946. szeptember 23-án jelentést írtak Dél-Pest megye politikai helyzetéről. Ebben megállapították, hogy a pártok közötti viszony nem jó. Kijelentették, hogy „a reakció itt nyíltan áskálódik az MKP ellen.” Azt is leírták, hogy a kisgazdák vidéken igyekeznek megbontani a Baloldali Blokkot. A Szociáldemokrata Pártban és az NPP-ben is sok a reakciós elem, akik Peyer jobboldali politikáját támogatják és az FKgP felé húznak. A jelentésben megállapították, hogy a legreakciósabb város a térségben Kalocsa, ahol a rendőrség, a népbíró, az ügyészség, az iskolák és intézmények is a kalocsai érsekség befolyása alatt állnak. Azt is kijelentették, hogy „a kalocsai járás a magyar demokrácia egyik legbetegebb

pontja.” Kecskeméten az FKgP taggyűlésén szeptember 22-én a jelentés készítője szerint „*dr. Révész László nemzetgyűlési képviselő arról beszélt, hogy a koalíciót meg kell gyengíteni, és a többi pártokkal való együttműködésen lazítani kell.*”

Az 1946 októberében készített propagandajelentésében Bánó Magda a város lakóinak általános hangulatáról azt írta, hogy „*bizonyos közöny, érdektelenség az eseményekkel szemben. Az embereket igen nehéz, bármivel is felrázni. A közvetlen gondjaik érdeklík őket, de itt is a tettek és nem a politikai beszámolók.*” Azt is megjegyezte, hogy „*a Szocdem. Pártban titkár és vezetőség válság van, aminek megoldása után új vonalon indulhat az együttműködés.*” Októberben a helyi MKP-nak 385 fő fizetett tagsági díjat, az országban ekkor már meghaladta a félmilliót az MKP tagok száma.¹⁵²³

1946 novemberében Gáti József azt jelentette, hogy nő az elégedetlenség a magas árak és a munka bizonytalansága miatt. A Kisgazda Párt ülést hívott össze a B-listázottaknak, ahol valaki szerinte felolvasta a „refrént”: „*Nyugatot lehet B-listázni, Keletest kevésbé.*” A PDP három napos ankétot rendezett a városházán november 9 és 11 között. Aradi elvtárs a helyi Szociáldemokrata Párt titkára semleges beszédet mondott. „*Pongrácz Aladár vad, sovinszta húrokat pengett*”, ami a hallgatóságnak nagyon tetszett. A közönség „*a már B-listázott és ezek után nyugodtan B-listázandó városi stb. tisztviselőkből az FKgP, PDP, NPP, SzDP szinevirága, hangadóiból*” állt. Az ankéton „*jelen volt még jónéhány begyöpösödött kisgazda – jobbszélső, malomérdekeltség, katonatisztek özvegyei és valószínűleg még „királypárti” vonalon halad; egyéb nők, fehérkeresztes diákok, barnacsuhás papok társaságában. Városunk reakciós elitje. Így érthető a hangulat a sovinszta szólamokra. Sulyok Dezső személyét fogadta a legnagyobb érdeklődés és hangos éljenzés.*” Sulyok a tiszta demokráciáról beszélt. Gáti beszámolt arról is, hogy „*Kecskemét város felszabadulásának második évfordulóját is megünnepelték, nov. 2-én a szovjet városparancsnok részvételével. A színházban a pártok és a diákok ünnepeltek. Ünnepi beszédet mondott Bánó Magda elvtársnő és Németh Jenő piarista igazgató a MSZMT elnöke.*”

Gáti azt is jelentette, hogy a Szociáldemokrata Párt vezetése megváltozott, ennek köszönhetően nagyobb a lehetőség az együttműködésre. A NPP-ben szintén változás van, az MKP-val szorosán együttműködő megyei titkár, Juhász Sándor elvesztette befolyását. Szabó

¹⁵²³ Botos – Gyarmati – Korom – Zinner 1988: 25. Ebben a könyvben igen érzékletes képet festett arról az egyik interjúalany, hogy miért gyarapodott 1945-ben rohamtempóban az MKP tagok száma. „*Szóval hát nagyon sokan csak megbújtak a Pártba, de nem szívvel-lélekkel voltak velünk. Hanem csak érdekből – ez az őszinteség. Mer ugye akkoriba, a front után a bótokba sem lehetett semmit se kapni, sót, petróleumot, élesztőt, ilyesmit csak a szovjet hadseregen keresztül bírtunk beszerezni. És ezért volt nekünk elejibe ennyi párttagunk – úgyhogy aztán amint a bótokba is lett ár [ez az interjúban minden bizonnyal árú lehetett eredetileg – R. R.], rögtön széjjelszéledt a tagság.*” Uo.: 37.

Gyula szerinte „*kalandor, zavaros, szélső jobb összekötő*”. A Kisgazda Párt követelte a községi választás azonnali megtartását. A helyi sajtóban „ügyesen, burkoltan” támadják az MKP-t. Dr. Merétey Sándor is FKgP tag volt és bírálta a rendőrséget is.

1947. januárjában az MKP kecskeméti titkára Andrásfi Gyula azt jelentette, hogy MADISZ csoportokat szerveztek az Állami Konzervgyárban (Platter-féle), a Benedektelepen, a Gyufagyárban és az Első Kecskeméti Konzervgyárban is. 1947. február 7-én jelentették, hogy Vadász Ferenc az MKP megyei titkára, Sándor György a káderosztály vezetője és más fiatalok ifjúsági aktívát tartottak, amelyen Vadász a Kisgazda Párt összeesküvéséről tartott előadást a fiataloknak. 1946-ban és 1947 elején a politikai csatározások helyi szinten is egyre inkább kibontakoztak.

3. Az 1946-47-es évek elitje

A következő elittáblázatomban 30 fő szerepel, akik kétharmadban a korábbi elit tagjai, tehát 20 fő megőrizte a pozícióját. A rendőrök száma jelentősen csökkent, négy fő maradt az elitben. Ebből hárman a helyi rendőrfőkapitányok, ugyanis Bánó megbuktatása és a választások után dr. Mikes Iván, az FKgP jelöltje vett át a funkciót, de néhány hónap alatt megbuktatták így Imre Gábor lett a régi-új rendőrfőkapitány, majd néhány hónap után 1946 októberében Kurimszky Sándort nevezték ki a helyére.

Tíz fő került az új elittáblára közülük hárman az MKP káderei voltak. Ők az MKP megyei és városi titkárai lettek, de elég gyakran cserélődtek az egyes funkciókban. Közülük két fő zsidó származású Gáti József és Vadász Ferenc, a harmadik személy Andrásfi Gyula. Két új nő is bekerült az elit tagjai közé az MKP részéről, Andrásfi Gyuláné nőtitkár és Dr. Kemény Györgyné, aki az 1947-es választáson mandátumot szerzett, még ebben az évben elvált és hozzá ment Vadász Ferenchez. Az MKP-ban voltak a legjelentősebb változások ebben az időszakban, ennek egyrészt oka lehetett a viszonylag gyenge választási szereplés és a korábban pozíciót szerzett, de botrányairól elhíresült Básti Ágoston és Sztraka József kiszorítása is. Bástit nem sikerült teljesen háttérbe szorítani, de a megye és a város éléről a járási szintre szorult, Sztrakát Gátinak sikerült kizárnia a pártból. A választások után új főispánja lett a városnak dr. Szádeczky-Kardoss László, aki szintén SZDP tag volt. A FKgP részéről három új ember került az elittáblára, a már említett Mikes Iván rendőrkapitány, P. Buzogány Lajos pénzügyi főtanácsos és Tóth István pénzügyigazgató.

A korszak elittagjai közül két személyt emelek ki, Károlyi Bernátot, aki egyre többet konfrontálódott a helyi MKP-val és 1947-ben mandátumot is szerzett, amiről felettesei

utasítására le kellett mondani és Tóth István pénzügyigazgató kalandos pályafutását mutatom be.

Páter Károlyi Bernát ferences szerzetes 1892. június 19-én született Almáskamaráson. 1941-ben került a Kecskeméti Ferences Rendházba. A német megszállás után igyekezett helyt állni a városban: zsidókat mentett, menekülőket szállásolt el. Október 29-én Károlyi Bernát Budapestre ment, hogy a Kecskeméti Ferences Rendházban rejtegetett Vörös János vezérezredes két levelét eljuttassa az illetékesekhez. Miután a szovjetek megszállták a várost Vörös János jelentkezett a szovjeteknél, akik Szegedre majd Moszkvába vitték. A házfőnök 1945-ös ténykedéséről a háztörténetben a következőket jegyezték fel: „Február 4-én érkezett haza, [...] P.

Bernát 1945 júniusától az újonnan fogházba zártak lelkipásztori segítségére sietett, négy alkalommal tartott körükben szentmisét. És amiképpen felemelte szavát a zsidóüldözések idején, úgy ezúttal is tiltakozott a kegyetlenségek ellen: „Nagyméltóságú Belügyminiszter Úr! [...] Bánó Mihály rendőrfőkapitány saját kezűleg is ütlegeti a letartóztatottakat, köztük két papot, és a leggyalázatosabb és vallást sértő káromlásokkal illeti (őket), Mihálovics Ernő c. kanonokot és Paczolay református lelkészt. A népbíróság elnöke, Falcsik László is a legnagyobb felháborodással beszél arról, mily módon kezelik a kanonok urat, kit a főkapitány úr önhatalmúlag hat hónapra internált. A táborparancsnok, Kardos István, egy 23 éves felelőtlen zsidó ifjú is a legrágább szavakkal illeti a köztisztviselőt álló 72 éves papot, és rendszerint vasár- és ünnepnapon talicskát tolvaj járta a város utcáin, avagy táblát hordat vele a többi letartóztatottak élén. Kecskemét keresztény népe a legnagyobb felháborodással nézi ezt, és általunk kér orvoslást. Sok internáltat a napi munka után vizes gödörbe állítanak, leülni sem tudnak, és másnap ismét munkára hajtják őket. Felső- és alsótestüket égetik, szeméremtestükbe villamos áramot vezetnek, és még sok hasonló kínzásoknak vetik alá őket. 1945. június 28.” A levél nyomán elrendelt kivizsgálás mindent rendben talált, sőt a közigazgatási bizottság „köszönettel emlékezett meg arról a nagy értékű és közérdekű munkáról, amelyet Bánó Mihály főkapitány úr az államrendőrség kecskeméti főkapitányságának megszervezésével végzett”. (A főkapitány korábban a rendház 58 hektoliter borát lefoglalta, és a szeszfőzdébe szállíttatta.)”¹⁵²⁴

A szerzetest 1945 szeptemberétől rendszeresen zaklatta a politikai rendőrség, internálni akarták ezért menekülnie kellett. Az 1945-ös választáson a FKGP jelöltjeként szerepelt a Pest-Pilis-Solt-Kiskun megyei listán, de nem szerzett mandátumot. Az 1946. február 22-i tömegtüntetés megzavarásával is Károlyi Bernátot gyanúsították meg. A tüntetés hátterében a nyomozás szerint Károlyi Bernát ferences házfőnök állt, aki ellen megindították a nyomozást és jelentés szerint reakciós beszédeivel is támadta a demokráciát.¹⁵²⁵ Károlyi az 1947-es választáson a Polgári Demokrata Párt színeiben indult, de előjárói nem engedték, hogy elfogadja a megszerzett mandátumot.¹⁵²⁶

1948-ban újabb pert indítottak ellene, 1949-ben letartóztatták. A budapesti büntetőtörvényszék koncepciójában perben 1950. december 29-én másodfokon is, hűtlenség büntette miatt 15 évi fegyházra, 10 év hivatalvesztésre és politikai jogainak felfüggesztésére ítélte. A Legfelsőbb Bíróság a vádat módosította. Megállapította, hogy Károlyi Bernát Csuti nyugalmazott ezredes Hoyne amerikai alezredessel összehozta, és rendházában többször találkoztak. Csuti ezeken a találkozásokon „katonai természetű jelentéseket adott át Hoynénak”. Károlyi segített abban, hogy „Hoyne USA alezredes a magyar állam érdekeit veszélyeztető és titoknak minősülő adatokat szerezzen.” Károlyi büntetését helyben hagyták.¹⁵²⁷

¹⁵²⁷ Károlyi Bernát a börtönben 1954. március 2-án hunyt el, a 301-es parcellában találták meg a sírját 2001-ben.¹⁵²⁸

¹⁵²⁴ Szabó 2004: 168–175.

¹⁵²⁵ PIL 274/11 11. ö. e.

¹⁵²⁶ Szabó 2004: 172.

¹⁵²⁷ ÁBTL, V-117122 Károlyi Bernát és társai ügye

¹⁵²⁸ Kálmán 2002.

Dr. Tóth István 1888-ban született, Székelyudvarhelyről, hat szobás berendezett lakásából menekült 1944-ben Zalaegerszegre, ahová javaiból szinte semmit sem tudott magával vinni. 1945. október 30-ig Zalaegerszegen dolgozott a pénzügyigazgatóságnál, onnét helyezték át Kecskemétre, ahol megbízták a pénzügyigazgatóság vezetésével. Zalaegerszegen már nagyobb mennyiségben igényelt Tóth bútorokat, amiket át akart szállítani Kecskemétre és ehhez a MÁV-tól igényelt egy kisebb vagon. Tóth kérte, hogy engedjék átszállítani a nála lévő ingóságokat, ami teljes hálószoba, ebédlő, konyha, kamra bútorok a felszerelésekkel együtt. Budapestről várta a döntést, hogy engedélyezzék számára a bútorok átszállítását a levelében a következőket írta: *„Bejelentésem és odacsatolt nyugták szerint csaknem az összes berendezési tárgyaimat a izraelita hitközségnek és hazatért zsidóknak kiszolgáltattam, a megmaradt nélkülözhetetlen használati tárgyakra egyszersmind az igényemet fenntartom.”* Levelében indoklásként azt is megemlítette, hogy kilenctagú családja van, hat gyermekéről és a vak anyósáról is gondoskodnia kell. Az ingóságok átszállítását 1945. november 5-én engedélyezték Tóth számára.¹⁵²⁹

1945. november 17-én Kecskeméten a városháza mögött a Kisfaludy u. 2. szám alatt kapott lakást az új pénzügyigazgató, korábban itt lakott Székely Ignác és más zsidó családok is. Tóth István Kecskemétre érkezése után rögtön beadta bútorigénylési kérelmét, melyben arra hivatkozott, hogy Erdélyből jött és a románok nem engedték elhozni a bútorait. 1945 novemberében konyhafelszerelési cikkeket (edények, tányérok, poharak, fazekak, tálcák) kapott. December 5-én a Klapka utcán lévő raktárból négy ágyat és négy széket vett át, e hónap 17-én ugyanezen raktárból ismeretlen személy bútorait kapta meg: két szekrényt, két ágyat, két éjjeli szekrényt, két fotelt, kétrészes konyha kredencet márványlappal, ebédlő asztalt és székeket. 1946 szeptemberében is kapott a Rákóczi u. 17-19. szám alól egy szekrényt és a Bocskai u. 3. szám alól egy vitrint. 1946. október 22-én Tóth Rolajzek Zoltán rendőrfogalmazó Temes tér 12. alatti lakásának bútorait igényelte, két ágyat éjjeliszekrényekkel, szekrényeket, kombinált szekrényt, négy asztalt, hat ebédlőszéket, két fotelt, négy előszobaszéket, konyhakredencet és egyéb apróságokat. Ekkor Tóth már a város főterén a pénzügyi palotában lakott. 1946. október 30-án további bútorokat kapott Tóth.

Dr. Tóth István pénzügyigazgatót, aki ekkor már a FKgP tagja volt, 1946. március 26-án az ecseri MKP megvádolta. Fülöp Mihály ecseri volt községi bíró előadta, hogy Tóth Erdélyből menekülve érkezett Ecserre, és ott, mint tanácsos felszólította őt, hogy a pénzügyőrség által lezárt zsidó lakásokat nyissa ki és a benne lévő bútorokat bocsássa a

¹⁵²⁹ BKMÖL XXIV. 103. a. 70300/2918.

rendelkezésére. Fülöp nem nyitotta ki, erre Tóth magával hozott egy pénzügyőrt, aki kinyitotta Vertheimet Sámuel lakását és annak bútorait Tóth elvitte, ezenkívül szentet is vitetett a lakására, majd nyugatra távozott. Mások is azzal vádolták, hogy szovjetellenes propagandát fejtett ki Tóth István és németbarát volt. Mindezek ellenére Tóthot Zalaegerszezen igazolták, ezért kérték, hogy újabb igazolási eljárást folytassanak le vele szemben Kecskeméten is.

1946. április 23-án Tóth István írt a Kecskeméti II. számú Igazoló Bizottság elnökének, amelyben a fenti vádakra reagált és kérte, hogy az igazoló bizottság mihamarabb vizsgálja ki az ügyét és hallgassa ki, hogy megcáfolhassa a vádakát. Tóth előadta, hogy vagyona egy ház Ecseren, amelynek 6 szobás berendezése megsemmisült. Szerinte az ellene indított eljárás célja az, hogy megszerezzék a hat szobás családi házát. Véleménye szerint Szluka István szeretné megszerezni, aki ingadozik, hogy kitelepüljön-e Szlovákiába. Tóth leírta azt is, hogy miután eltávozott Ecserről a házába beköltözött a MADISZ és mások is, akikkel ő bérleti szerződést akart kötni miután visszatért, de erre a mai napig sem válaszoltak. A lakásához tartozó 800 négyszögöles gyümölcsöskertet feles-bérletbe kiadta egy helyi MKP tagnak. Szluka a bérlőt kitiltotta a kertből és ő maga használja azt a házmesterével együtt. Szluka a demokrácia ellenségének nyilvánította Tóth Istvánt és felszólította, hogy ne térjen vissza a községbe. Tóth megállapította, hogy ez már valós fenyegetés. Ezek után írták meg a vádiratot ellene. Véleménye szerint Szluka a jegyzőkönyvet a helyi MKP helyiségében vette fel. *„Tudott dolog ugyanis, hogy ebben a járásban a felszabadulás után minden kihallgatás és bírói ítélet nélkül 80-nál több ember vesztette életét, - az áldozatok között szerepel az ecseri főjegyző és Mikla Pál r. kath. plébános is.”*¹⁵³⁰ Tóth leírta bizonyítani tudja azt, hogy vádlói ügy írták alá a jegyzőkönyvet, hogy nem tudták minek írni alá. A jegyzőkönyv egyik aláírója bizonyítottan tébolyult volt.¹⁵³¹

1946 júniusában a nemzeti bizottság írt a pénzügyminisztériumba dr. Tóth István ügyében. Előadták, hogy ekkor még csak rövid ideje szolgált Kecskeméten, így a bizottság nem ismerte a magánéletét és hivatali működését. Megállapították, hogy a kecskeméti működése kifogástalan. Tóth a bizottság előtt a vádak cáfolatának sorával állt elő, a bizottság igazoltnak látja az ügyét, és nem javasolja az elbocsátását. Mivel fontos pozícióban van Tóth, jó lenne az ügyet a minisztérium előtt tisztázni.¹⁵³²

¹⁵³⁰ Ezt dolgozta fel többször hivatkozott könyvében Palasik Mária. Palasik 2010.

¹⁵³¹ BKMÖL, XVII/46. 20. doboz

¹⁵³² BKMÖL, XVII/46. 20. doboz

Később 1948. március 30-án dr. Tóth István levelet kapott Zalaegerszegről, ahol a leltározás során kiderült, hogy nem fizetett bérleti díjat a nála lévő bútorokért, ezért azt visszamenőlegesen is kéri tőle. Válaszában Tóth megírta, hogy a zalaegerszegi lakásába Németországból visszatért az eredeti tulajdonos, aki kiigényelte és megkapta az ő bútorait is, ezért semmit nem tudott elhozni Zalaegerszegről, tehát nem tartozik díjhátralékkal. Dr. Tóth Istvánt 1948. december elsején nyugdíjazták 40 év közszolgálat után.

1949-ben Tóth István is megkapta a kérdőívet, amelyben neki is fel kellett ajánlania bizonyos összeget a nála lévő bútorokért. Öt oldalon sorolták fel a nála lévő ingóságokat, de Tóth szerint a lista komoly tévedéseket tartalmaz. Leírta, hogy sok olyan dolog is a nevében van, amiket már korábban átadott másoknak és azt is kijelentette, hogy mivel a pénzügyigazgató váltás miatt kisebb lakásba kellett költöznie, helyhiány miatt bizonyos bútorokat vissza akart adni. Kérte, hogy a nyilvántartást alakítsák át, és töröljék a nevéből azon ingóságokat, amelyeket átadott másoknak. A nála maradt bútorokért 354 forintot ajánlott fel, és meg is kapta azokat hat havi részletfizetési lehetőséggel.¹⁵³³

Sajnos, nem tudjuk utólag kideríteni, hogy Tóth valóban otthagya-e Zalaegerszegen a bútorokat és a Kecskeméten kiigényelteteket átadta-e valóban másoknak, vagy csak a pénzügyigazgatóság vezetőjeként ismerte a nyilvántartás esetlegességét, és a bútorokat eladta vagy megtartotta magának és népes családjának. Azt azonban tudjuk, hogy Pápai Béla adóügyi főtanácsos Újvidékről menekült Kecskemétre, és 1946 októberében bútorokat igényelt, mert mindenét a Délvidéken hagyta. Október 30-án kiutaltak számára különféle ingóságokat a dr. Tóth Istvánnak kiadott ingóságok közül. Pápai még ebben az évben jelentette, hogy a Tóth Istvántól kiutalt javakból semmit sem kapott meg, mert azok „*Dr. Tóth István pénzügyigazgató úrnál hagyattak.*”¹⁵³⁴

¹⁵³³ BKMÖL XXIV. 103. a. A Magyar Pénzügyigazgatóság Kecskeméti Kirendeltségének iratai, Általános iratok 70165/1949.

¹⁵³⁴ BKMÖL XXIV. 103. a. A Magyar Pénzügyigazgatóság Kecskeméti Kirendeltségének iratai, Általános iratok 70300/2529. 1949.

21. táblázat: A Kecskeméti elit kiemelt tagjai 1945. november 4-től 1947 végéig

Név	Születési idő	Születési hely	Párt tagsága	Végzettség/ szakma	Megjegyzés
Andrásfi Gyula	1908		MKP		MKP megyei titkár 1946. márciustól 1947. januárig. 1947. januárjában az MKP kecskeméti titkára lett.
Andrásfi Gyuláné			MKP		1946. márciusában az MKP Dél-Pest megyei Bizottságának nőtitkára
Balla Dömötör	1885. 04. 17.	Kecskemét	FKgP	birtokos	Az Ideiglenes Nemzetgyűlés tagja, majd 1945-ben is megválasztották nemzetgyűlési képviselővé. Számos gazdasági érdekképviselő tagja.
Bánó Magda			MKP		MKP propagandista Kecskeméten, Bánó Mihály testvére
Bárd Dezső	1907. 13. 14.	Zsámbék	MKP		Főkapitány, alezredes a kecskeméti politikai osztály vezetője, majd a Dél-Pest megyei politikai osztály vezetője lett. 1946. febr. 10-től az MKP Dél-Pest megyei választmányának tagja.
Básti Ágoston	1904. 03. 20.	Zagyvarékas	MKP	földműves	1945 decemberétől Básti az MKP Dél-Pest megyei Bizottságának tagja, mint Kecskemét városi titkár. 1946 januárjától ismét részt vett a KNB munkájában. 1946. február 10-én az MKP Dél-Pest megyei választmányának tagja. 1946-ban Básti az MKP Kecskemét járási titkáranak a helyettese volt, 1946 augusztusában már járási titkár. 1946. aug. 25-én a kecskeméti földműves szövetkezet igazgatósági taggá választotta
Gáti József			MKP		1946. szept. 10. Sztraka József helyére őt küldték be a KNB-be. 1946. nyaratól az MKP Kecskeméti titkára
Dr. Gereben János	1907. 12. 28.	Lajosmizse	MKP	népügyész	Volt munkaszolgálatos. 1945. áprilisától 1946. júliusáig népügyész. 1946. decemberében kilépett az MKP-ból a Szabadság Párt felé orientálódott, majd Budapestre ment.
Homoki József	1900. 10. 24.	Kecskemét	FKGP	újságíró, főszerkesztő	1945. február 24-től a Kecskeméti Lapok főszerkesztője lett. 1948-ig a Kecskemét című lap főszerkesztője. Ezt követően gyógyszerári könyvelőként dolgozott.
Imre Gábor	1890.		MKP	tanár	Rendőr alezredes, 1944. november 26-tól a városi polgárőrség parancsnoka. 1945. áprilisában az igazgatásrendészeti osztályt vezette a Kecskeméti Rendőr-főkapitányságon. Kecskemét rendőrfőkapitánya 1946. márc. 29-től, MKP tag
Károlyi Bernát	1892. 06. 19.	Almáskamrás	PDP	pap	A kecskeméti ferences rendház főnöke 1941-től. A PDP színeiben

					mandátumot szerzett, de le kellett mondania róla.
Dr. Kemény Györgyné (1947. dec-tól Vadász Ferencné)	1914. 06. 13.	Budapest	MKP	tanár	1947. augusztus 31-én az MKP Pest-Pilis-Solt-Kiskun megyei listáján mandátumot szerzett. 1947. szeptemberétől az MKP Dél Pest megyei Bizottságának propagandistája.
Kovács Jenő	1902. 01. 06.	Szeged	SZDP	cipész	A KNB elnöke 1945. február 23-tól 1946. október 29-ig, amikor visszahívták. A város törvényhatósági bizottságának is tagja 1945. februárjától. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés képviselője. 1945. aug. 1-től a SZDP Pest környéki titkárságán dolgozott.
Kurimszky Sándor			MKP		1946 októberétől Imre Gábor helyett rendőrfőkapitány lett 1947 júniusáig.
Laczi Pál					Polgármester-helyettes Aszódi lemondása után 1945. decemberétől
Dr. Mikes Iván			FKgP		Rendőrfogalmazó, Délpest vm. rendőr főkapitánya 1945. szeptemberétől, de a hivatalát 1946. január 10-én vette át, 1946. márciusában megbuktatják.
Dr. Nagy László	1892. 11. 13.	Székely-keresztúr	PDP/ FMDP	jogász	Elindult az 1945. novemberi nemzetgyűlési választásokon, de a PDP képviselőjelöltjeként nem jutott be a törvényhozásba. 1947-ben átlépett a Független Magyar Demokrata Pártba, s ezúttal bejutott a parlamentbe.
P. Buzogány Lajos			FKgP	pénzügyi főtanácsos	1945. nov. 23-tól a KNB tagja, majd helyettes elnöke. A B-listázó albizottság tagja 1946-ban.
Pető Lajos	1906.		FKgP		1947. júliusától Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye főispánja
Dr. Révész László	1889. 11. 20.	Kecskemét	FKgP	jogász	1945 novemberében is megválasztották képviselőnek. Újjászervezte és vezette a kecskeméti református jogakadémiát 1944. dec. 1-től 1946 júliusáig. 1946. okt. 22-től a Nemzetgyűlés háznagya. 1947. júl. 13-tól az FKGP kecskeméti szervezetének elnöke, a Kecskeméti Gazdasági Gőzmalom igazgatósági tagja 1946-1948 között.
Reiszmán (Rejtő) Andor	1896. 11. 27.	Kecskemét	FKgP	műlakatos	FKgP kecskeméti alelnöke, nemzeti bizottság tagja
Reiszmán Gyula	1902. 11. 21.	Kecskemét	PDP	autófuvarozó	KNB tag 1945. nov. 22-ig. 1947. júniusában visszahívták a KNB-ből. 1945-ben Kecskemét törvényhatósági bizottságának tagja. A Kereskedők Szabad Szakszervezetének elnöke 1945. januárjától. A háború előtt autófuvarozó, zsidók között volt nyilvántartva. A háború után is autófuvarozó és római katolikus vallású lett
Schmidt József	1896. 12. 20.	Bácsalmás	SZDP	szabó	Régi baloldali, a kommün leverése után internálták. A

					Szociáldemokrata Párt kecskeméti szervezetének vezetőségi tagja 1929-1936, utána elnöke 1946-ig. 1944-től az Ideiglenes Nemzetgyűlés tagja, a KNB tagja 1946. okt. 29-től, és az igazolóbizottság tagja, törvényhatósági bizottságnak is tagja.
Dr. Sándor József	1886	Kecskemét	FKgP	jogász	Tiszti főügyész.
Szabó Gyula			NPP		NPP kecskeméti titkára 1945-ben. 1945. március 1-től a KNB tagja.
dr. Szádeczky-Kardoss László			SZDP		Kecskemét város főispánja, 1946. jan. 5.-től 1947. november 12-ig. SZDP-tag volt. Korábban Budapesten volt főjegyző.
Sztraka József	1906. 10. 30.	Felsőterény	MKP	asztalos	1946-ban a Kecskeméti rendőrségen százados, 1947-ben elbocsátották. A B-listázó bizottság tagja. 1947-ben kizárták az MKP-ból
Dr. Tóth István	1888.	Székelyudvarhely	FKgP	pénzügyigazgató	Pénzügyigazgató, miniszteri tanácsos. 1945. október 30-án helyezték Kecskemétre Zalaegerszegről. 1948. dec. 1-én nyugdíjazták.
Tóth László	1895. 05. 17.	Kecskemét	SZDP	nyomdaigazgató	Kecskemét polgármestere volt 1944. december 17-től 1948. május elsejéig. Előtte nyomdaigazgató.
Vadász Ferenc	1916. 06. 22.	Komárom	MKP	újságíró	Az MKP Dél-Pest megyei bizottság titkára 1945. decemberétől, volt deportált. 1946. novemberében Vadász Ferenc a Dél-Pest megye című MKP lap szerkesztője lett. 1947. januárjától az MKP Dél-Pest megyei titkára ismét.

Forrás: Marelyn–Vida 2005: 285–286., Péterné – Szabó – Székelyné 1992: 213–214, 244–245, Vida 1994: 41, 251, 397, 402–403, Vida 1999: 36-37, 620-621, ÁBTL, V-117122, BKMÖL XXV. 18., BKMÖL, XVII/46. 20. doboz, BKMÖL, XXXV. 1. 33. fond 4. doboz, PMA 34. fond 58. ó. e.

4. Gazdasági nehézségek és a jóvátételi szállítások

A második világháborúban odaveszett az 1938. évi nemzeti vagyon mintegy 40 százaléka, a legsúlyosabb károkat a mezőgazdaság és a közlekedési ágazat szenvedte el, illetve a magánháztatások.¹¹⁷⁸ Ráadásul Magyarországnak a fegyverszüneti egyezmény értelmében 300 millió dollár kártérítést kellett fizetnie hat év alatt, évi egyenlő részletekben. Ebből 200 milliót a Szovjetunióknak, 70 milliót Jugoszláviának és 30 millió dollárt Csehszlovákiának. A jóvátételt áruban szállította Magyarország, úgy, hogy az 1938-as dollárárak alapján kellett azokat elszámolni, így jóval több árut kellett szállítani, mintha az aktuális árfolyamon számoltak volna. 1946 és 1948 között a Szovjetunió több engedményt is tett a jóvátételezés terén. A fegyverszüneti egyezmény szerint Magyarországnak kellett a Vörös Hadsereget és a SZEB-et ellátnia élelemmel, üzemanyaggal, és teljesítenie kellett a SZEB tagjainak mindenféle egyéb, sokszor egészen extrém kívánságait is.¹¹⁷⁹ A háború alatt a magyar-német kereskedelmi kapcsolatban 280 millió dollár magyar követelés halmozódott fel, amit szintén a Szovjetunió kapott meg. Magyarország Németországgal szembeni 30 millió dolláros tartozását 1948 és 1951 között a Szovjetunió felé kellett törleszteni. A Szovjetunió tulajdonába kerültek a német tulajdonban lévő hazai vállalatok, ingatlanok, bányák, erdők: összesen több mint 400 vállalat és több száz egyéb ingatlan. A vállalatok egy része magyar-német vegyes tulajdon volt, a német rész ezekből is a Szovjetunió kezébe ment át, így jöttek létre a magyar-szovjet közös vállalatok (Magyar-Szovjet Bauxit-Alumíniumtársaság, Magyar-Szovjet Nyersolajtársaság, Magyar-Szovjet Légítársaság stb.). Magyarországnak így összesen mintegy 500 millió dollárnyi kártérítést kellett fizetnie. *„A nemzetközi kötelezettség a háború utáni első években felemésztette az állami költségvetési kiadás harmadát-negyven %-át.”*¹¹⁸⁰

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány gazdasági programját tekintve az MNFF-ben megfogalmazott célokat igyekezett megvalósítani. Támogatta a mihamarabbi földreform végrehajtását és a magántulajdonon alapuló gazdaságot. Az államosítási törekvés nem volt jelentős, még a Nyugat-Európában tervezett államosítás szintjét sem érte el. Csupán a bányákat a kőolajforrásokat és a villanytelepeket kívánták államosítani.

A háború után szinte az összes állami és magánvállalat *„az állam különféle elosztó központjai révén juttatott nyersanyagokból és energiával jóvátételre vagy állami megrendelésre dolgozott.”* Az állam a kötött gazdálkodást vezette be, erősen kézben tartotta a

¹¹⁷⁸ Honvári 1996: 461–462.

¹¹⁷⁹ Erről lásd bővebben Földesi Margit: A megszállók szabadsága (2009) című könyvét.

¹¹⁸⁰ Honvári 1996: 465.

termelés gazdasági feltételeit, szétosztotta a rendelkezésre álló nyersanyagot, megszabta az árakat, a béreket, a szállítási feltételeket is. A tőkehiány miatt igyekezett a finanszírozás terén is segítséget nyújtani. A hiperinfláció 1945 végére, 1946 elejére ellehetetlenítette a pénzgazdálkodást, és egyre inkább a közvetlen termékcsere terjedt el az országban. Értékmérőként egyre inkább az arany, a valuta és a közvetlen fogyasztási cikkek szolgáltak. Mindennaposá vált a feketezés, a valutaüzérkedés és a batyuzás. A pénzügyi stabilizációt a forint bevezetésével 1946. augusztus 1-jén sikerült megteremteni.¹¹⁸¹

1946-ban az egyébként is kevés terményből a fegyverszüneti egyezmény értelmében teljesíteni kellett a jóvátételi szállításokat is, és a megszálló szovjet hadsereg ellátását is biztosítani kellett. Ezek a terhek „1948-ig az összes állami kiadások 30-40 százalékára rúgtak.”¹¹⁸² A fokozódó beszolgáltatások Kecskeméten mind a külterületen, mind a belterületen komoly nehézségeket jelentettek. Ennek mértékéről abból a jelentésből nyerhetünk képet, amelyet a közellátási felügyelőség Dél-Pest vármegye területére vonatkozóan készített Pest vármegye főispánjának. Eszerint Kecskemét város gabonabeszolgáltatási kötelezettsége 1946-ban 48 895 mázsa volt. Ebből az aszálykár és egyéb csökkentő tényezők miatt 42 341 mázsa maradt, december elsejéig 16 411 mázsát szolgáltattak be, a kiszabott mennyiség 38,5 %-át, így a hátralék 25 930 mázsa volt decemberben.

Az élő állat beszolgáltatás is elmaradt a követelésektől. A jelentésben megállapították, hogy az aszály miatt óriási takarmányhiány volt, emiatt magas a vármegye területén „*úgy a szarvasmarha, mint a birka és sertés mondvacsinált kényszervágások és „fekete”, illetve zugvágások száma.*” A Közellátásügyi Minisztérium október 25-i rendelete értelmében Pest vármegyének „1575 tonna húsnak megfelelő vágóállatot, főleg szarvasmarhát és juhot kell beszolgáltatni a vörös hadsereg november, december havi húsellátására.” A hatóság értesítette a községi elöljáróságokat, hogy állítsák le a „kényszervágásokat.” A jelentésben megállapították, hogy egy időre csökkent is a kényszervágások száma, majd újra emelkedni kezdett, „*mondhatni felburjánzott a kényszer és feketevágás*”. Ennek az okát a közellátási felügyelő abban látta, hogy az elöljáróságok nem veszik komolyan a vágási tilalmakat, és könnyelműen állítanak ki vágási engedélyeket.

A tejbeszolgáltatás is akadozott, mert kevés volt az abrak, és sokan igazták a teheneiket, így ezek nagyon kevés tejet adtak. „*Szociális szempontból nem kívánható meg az, hogy az a 6-8 gyermekes tehéntartó, akinek csak egy fejőstehene van családjától a tejet*

¹¹⁸¹ Honvári 1996: 474–477.

¹¹⁸² Gyarmati 2010: 27.

teljesen megvonja azért, hogy beszolgáltatását teljesíthesse.” A beszolgáltatást elmulasztókat tömegesen büntették.

A közellátási felügyelő megállapította, hogy a vármegye területén 10 478 mázsa őszi vetőmagot osztottak ki a gazdáknak. Mivel szinte semennyi burgonya sem termett az aszály miatt, a városba kb. 400 vagonnal kellene hozni. Az ellátatlan lakosság részére Kecskeméten novemberben 4 000 kg étolajat utaltak ki, amit havi 30 dekás fejadagok formájában osztottak ki. A város sertéskontingest kapott vágási célra és 30 szarvasmarhára is.

A közellátási felügyelő, Felföldy Károly 1947. február havi jelentésében leírta, hogy a gabonabeszolgáltatás tovább csökkent, mert nincs már gabonájuk a gazdáknak, csak a vetőmag maradt meg. A hátralékos gazdákat a 24.430/1946. M. E. rendelet alapján helyszíni elszámoltatásnak kellett alávetni. Ennek során 1947. március elejéig Kecskemét egész területén 21 elszámoltató bizottság alakult meg, ezek március 10-ig 1 088 gazdálkodót számoltattak el. A bizottság elkobzott 6 965 kg kenyérgabonát, 2 790 kg árpát, 60 kg zabot, 5 850 kg kukoricát, 1 250 kg olajos magot, 50 kg burgonyát, 604 kg babot és 175 kg kölest. Március elejétől további, mintegy 4 000 gazdálkodót számoltatnak el Kecskeméten.

A közellátási felügyelő 1947 áprilisában azt jelentette, hogy az elszámoltatási bizottságok az elszámoltatásokat csaknem befejezték, és a *„Felügyelőség működési területének teljesítő képessége kimerült.”* Az élelmiszerjegyre jogosultak kenyeret, lisztet, olajat, margarint, cukrot kaptak.

A felügyelő július havi jelentése szerint Kecskemét területén beszolgáltatási kötelezettség alá 1 563 gazdálkodó esett, 38 268 kat. hold szántóterülettel. A termelők beszolgáltatási kötelezettsége 3 048 685 kg kenyérgabona és ugyanennyi vegyes termény volt. A gabona cséplését a város területén 1947. július 14-én kezdték meg 99 cséplőgéppel.¹¹⁸³

A mezőgazdaságot súlytó terménybeszolgáltatási kötelezettségek nem értek véget 1945-ben. 1946-ban és 47-ben is súlyos terheket róttak az ágazatra. Az elszámoltató bizottságok begyűjtötték a gazdák készleteit. Így csupán távoli emlék maradt az, hogy „valaha” – néhány évvel azelőtt – Kecskemétről jó pénzért Nyugat- és Közép Európa piacaira szállították a zöldséget és gyümölcsöt.

¹¹⁸³ BKMÖL, IV. 1926. 45/1945.

5. Az Elhagyott Javak Kormánybiztosságának tevékenysége

1945 májusában állították fel az Elhagyott Javak Kormánybiztosságát (EJK) a 727/1945. M.E. rendelet alapján. A kormánybiztosság kezelte a háború alatt gazdátlaná vált vagyonokat, az elhurcolt és elhunyt zsidók vagyonát és az országból elmenekültek vagyonát is. Az elmenekült arisztokraták jelentős tárgyi vagyona is az EJK-hoz került, tehát igen jelentős ingó és ingatlan vagyon felett rendelkezett e szervezet.¹¹⁸⁴

1945. május 17-én az EJK felállításáról Tóth László polgármestert a kormánybiztos tájékoztatta levélben. Közölte, hogy a 727/1945. M. E. kormányrendelettel felállított kormánybiztosság megkezdte a működését. Az EJK-hoz *„tartoznak az összes, bármely okból gazdátlaná vált javak, ingóságok és ingatlanok, föld, ház, iparvállalatok, lakás, bútor stb.”* Minden törvényhatóságnak a saját hatáskörében ideiglenes jelleggel meg kellett bíznia valamely tisztviselőjét, hogy a törvényhatósága területén található és az EJK felügyelete alá tartozó vagyontárgyakat összegyűjtse, leltározza és gondozza. A kormánybiztos hozzátette, hogy hamarosan a helyi viszonyokban jártas megbízottat fog küldeni, aki az addig megbízott tisztviselő munkáját majd átveszi.¹¹⁸⁵ Mint korábban láttuk, ez ideig már igen jelentős számban történtek kiutalások a városban.

Az elhagyott javakat mindenkinek kötelező volt bejelenteni a hivatalnak a 2490/1945. M. E. rendelet alapján. Ezt hirdetmény formájában 1945 nyarán igyekeztek a lakosság tudomására hozni, de csak viszonylag kevesen jelezték, hogy elhagyott ingóságok lennének náluk. Az 1945. augusztus elsején készített kimutatás szerint 953-an jelentették be, hogy elhagyott javak vannak náluk, a kimutatásban a név, a foglalkozás és a lakcím van felsorolva, a birtokolt javak nincsenek benne.¹¹⁸⁶ Két évvel később, 1947 nyarán ismét megpróbálták felhívás keretében rábírní a lakosságot, hogy jelentsék be a náluk lévő, elhagyott javakat. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye főispánja, Pető Lajos 1947. augusztus 26-án írt a megye valamennyi városa polgármesterének és a járások főjegyzőinek is. Levelében kifejtette, hogy *„a felszabadulástól az Elhagyott Javak Kormánybiztosságának felállításáig eltelt mintegy hat hónapnyi idő alatt, az akkori bizonytalan jogi helyzetben a városok és a községek hivatalai lakásokat és vele bútorokat, vállalatokat, malmokat és egyéb javakat, a községi földbirtokrendező bizottságok, pedig távollévők ingatlanait utalták ki, vagy adták át anélkül, hogy ezt a 10.490/1946. M. E. rendelet szerint az Elhagyott Javak Kormánybiztosságának*

¹¹⁸⁴ Ungár Lajos szerint az EJK országosan 19 500 házingatlannal, 2 600 mezőgazdasági ingatlannal, 500 iparvállalattal és több mint 10 000 értékkel és drágasággal rendelkezett. www.interdnet.hu/zsido/UJELET/u2000_0707.html (Utolsó letöltés: 2008. január 12.)

¹¹⁸⁵ BKMÖL, IV. 1910/c. 7416/1945.

¹¹⁸⁶ BKMÖL, IV. 1910/c. 9702/1945.

bejelentették volna. Ily módon számtalan lakásberendezés és felszerelés van jogcím és bérfizetés nélkül használatban.” A főispán azt is megjegyezte, hogy aki nem jelenti be a nála lévő elhagyott ingóságot, a rendelet 44. §-a értelmében sikkasztást követ el. Levele végén a főispán egy nyakatekert mondatban sajátos ösztönzéssel igyekezett a tisztviselőket az ingóságok felkutatására motiválni: *„A Miniszterelnök Úr felhatalmazott annak közlésére, hogy azokat, akik jelentős számú elhagyott javakat felkutatnak és bejelentenek, jutalomban fogja részesíteni és elismerésének fog kifejezést adni azon közigazgatási tisztviselőkkel szemben, akik megfelelő eredményt mutatnak fel.”*¹¹⁸⁷

Az Elhagyott Javak Kormánybiztosságának hatáskörébe tartozott az elhagyott vagyontárgyak felkutatása és kezelése, használatba adása, a gazdátlanul maradt vállalatok működésének megszervezése, a háborúban vagyonukat veszített személyek segítése, az elhagyott vagyontárgyak tulajdonosaként jelentkező személyek igényeinek elbírálása, a károsultak részbeni kárpótlása. A 38161/1945. EJK rendelet alapján a kormánybiztosságnak vissza kell fizetnie a zsidókra hátrányos korábbi rendeletek alapján befolyt összegeket. A 300/1946. M. E. rendelet szerint a korábban a zsidóktól elvett ingóságokat is köteles volt mindenki bejelenteni a kormánybiztosságnak.

Az Elhagyott Javak Kormánybiztossága 1948 végén szűnt meg, hatáskörét a Pénzügyminisztérium Elhagyott Javakat Felszámoló Ügyosztálya vette át. A kormánybiztosság jelentős vagyon felett rendelkezett. Ennek kezeléséről és elosztásáról a kormánybiztosság elnöki tanácsa döntött a Gazdasági Főtanáccsal együtt. 1949-ben a Pénzügyminisztérium úgy döntött, hogy az addig megmaradt értékeket az Országos Zsidó Helyreállítási Alapnak utalják át. Erre azonban nem került sor, mert még ebben az évben a vagyont államosították.

Valójában a nemzeti vagyon újraelosztása lett a szerv legfontosabb feladata. Igyekezett a korábban szegény, hátrányos helyzetű rétegeknek és az új berendezkedés kiváltságosainak juttatni az általa kezelt vagyon jelentős részét. A kormánybiztosság elnöki tanácsa nem szakmai, hanem politikai testületként működött, a tevékenységét is sokan bírálták. Ungváry kiemeli tanulmányában, hogy az Elhagyott Javak Kormánybiztosságában a kommunisták mindvégig vezető szerepet tölthettek be. Az anyagi haszonlesők is ettől a szervtől várták, hogy a párt iránti elkötelezettségükért cserébe anyagi haszonban részesüljenek.¹¹⁸⁸ Egy időben a zsidó származású, jelentős befolyásáról és botrányairól hírhedt Balogh István katolikus pap

¹¹⁸⁷ Nagykovács város polgármesteri iratai XXII. 102, 7506/1946

¹¹⁸⁸ Ungváry Krisztián (2002/b): Magyarország szovjetizálásának kérdései. A tervek: szovjet koncepciók és Magyarország. In: Romsics Ignác (szerk.): *Mitoszok, legendák, tévhitek a 20. századi magyar történelemből*, Osiris Kiadó, 2002, 281. o.

állt az Elhagyott Javak Kormánybiztossága élén, akiről elterjedt, hogy „*deportált zsidók festményeivel, szőnyegeivel és bútoraival kenyerezte le a politikusokat.*”¹¹⁸⁹ De Balogh István a saját gyűjteményét is igyekezett gyarapítani. Majtényi György megjegyzi könyvében, hogy a budapestihez „*hasonlóan zajlott vidéken is a „honfoglalás”, az Elhagyott Javak Kormánybiztossága a nagyobb vidéki városokban ugyancsak rátette a kezét az ingatlanokra és az ingóságokra, s osztotta szét azokat a – sokszor a fővárosból levezényelt – kádereknek.*”¹¹⁹⁰ Majtényi azt is megemlíti, hogy Budapesten is voltak különféle luxuscikkekre specializált raktárak, amelyekből még az ötvenes években is válogathattak a maguk számára a funkcionáriusok.¹¹⁹¹ Ismerjük azt a jegyzőkönyvet, amelyet Szűcs Ernőnek, az Államvédelmi Hatóság ezredesének 1950-es letartóztatása után vettek fel. A házkutatás során lefoglalt döbbenetes mennyiségű érték is azt bizonyítja, hogy a második világháború után a politikai rendőrség tagjai az elhagyott, illetve elkobzott javakból óriási értékeket halmoztak fel szervezeti és magáncélokra egyaránt.¹¹⁹²

Hamarosan felállították az EJK vidéki kirendeltségeit is. A kecskeméti kirendeltséghez is folyamatosan érkeztek a kérelmek, amelyekben a lakosok különféle ingóságokat igényeltek a raktárakban tárolt elhagyott javakból. 1946 novembere előtt az EJK Kecskeméti kirendeltségét Cs. Kovács István vezette. Ellene később 1948-ban fegyelmi eljárást indítottak, mert utódja megállapította, hogy a lakásbérleti díjakból befolyt pénzt elsikkasztotta, nem fizette be a kormánybiztosság számlájára.¹¹⁹³ A kecskeméti kirendeltséget a nagykőrösihez csatolták, majd 1947. januárjában a kiskunfélegyházi és a ceglédi is.¹¹⁹⁴ A közös kirendeltséget 1946 novemberétől Papolczy Tibor vezette. 1947 januárjában dr. Földes Imre helyettes kormánybiztos Papolczyt szeretne volna áthelyezni Bajára, ő azonban nem akart ismét költözni, mert elmondása szerint csak 1946. november 29. óta van Nagykőrösön, ahol végre lakáshoz jutott.

Papolczy 1947 márciusában levelet írt Budapestre Földes Imrének, amelyben kifejtette, hogy Kecskeméten több raktárban tárolják az elhagyott ingóságokat, amelyek nincsenek lezárva, de nyitott udvarokban is sok mindent helyeztek el, mert nincs elegendő tároló helyiségük. Az elhagyott ingóságok száma naponta csökken, mert sokan hurcolnak el

¹¹⁸⁹ Pelle János: Balogh páter, Rákosi titokzatos segítője. *HVG*, 2006. március 13. <http://hvg.hu/velemen/20060311balogh.aspx> (Utolsó letöltés: 2011. július 12.) vö. Majtényi 2009: 43. o.

¹¹⁹⁰ Majtényi 2009: 23.

¹¹⁹¹ Majtényi 2009: 43–44.

¹¹⁹² Huszár 2009: 43–94.

¹¹⁹³ BKMÖL, XXIV. 101. 383/1948.

¹¹⁹⁴ A kiskunfélegyházi kirendeltség vezetőjét ugyanis Kalocsára internálták. BKMÖL, XXIV. 101. 14/1947. 1947. májusában a kalocsai kirendeltséget is a nagykőrösi központhoz csatolták. Uo. 294/1947.

különbféle javakat. Kiemelte, hogy elődje nem leltározta a tárolt ingóságokat, így nem tud azokért felelősséget vállalni. Azt javasolta, hogy mihamarabb értékesítsék az ingóságokat.

Papolczy valószínűleg Kecskeméten is hasonlóan kezelte az EJK-ra bízott vagyont, mint ahogy az országosan történt. Több forrás alapján megállapíthatjuk, hogy az EJK-nál, majd az utódszervezeténél dolgozók is „sajátosan” kezelték a rájuk bízott vagyont. Ezt mutatjuk be a továbbiakban néhány eset kapcsán.

Papolczy levelet kapott a helyettes kormánybiztostól, aki értesíti, hogy bizalmas bejelentés érkezett hozzá a Magyarországi Izraeliták Országos Irodáján keresztül, mely szerint zsidó eredetű ingóságokat ajándékozott, illetve adott el, holott a bejelentő szerint ezek a Zsidó Helyreállítási Alapot illették volna meg. Papolczy tiltakozott az ellene felhozott rágalmak ellen.¹¹⁹⁵

Egy másik ügy kapcsán is gyanítani lehet, hogy Papolczy korrupt módon kezelte a rá bízott elhagyott vagyon kezelését. Vidók Imréné született Schwarcz Gizella (Hosszú u. 9. szám alatti lakos), aki a német megszállás óta folyamatosan Kecskeméten lakott és erről a polgármestertől igazolást is kapott, szerette volna eladni a három lánytestvérével közös tulajdonukban lévő nagykörösi házukat. A testvérek holtá nyilvánítását követően az ingatlan tulajdoni lapjára 1947 augusztusában bejegyezték, hogy az egyetlen tulajdonos Vidók Imréné, mert a három testvére részét öröklés jogcímén ő kapta meg. Az ingatlan tulajdonosa 1948. június 10-én kezdeményezte az EJK-nál, hogy az ingatlant vegyék ki a kormánybiztosság kezeléséből, és adják át neki, mert szeretné azt eladni.¹¹⁹⁶ Mivel ez nem történt meg, Vidók Imréné Gereben János ügyvédhez fordult, aki 1948. július 29-én írt Papolczynak levelet. Gereben kifejtette, hogy nem érti, hogy történhet az meg, hogy a jogos tulajdonosnak nem adják vissza a házat, hogy a házat a kormánybiztosság kezeli és szedi érte a lakbért, majd megjegyzi: *„ügyfelem szerint birtokbahelyezése azért késik, mert a Kormánybiztos úr a ház eladási vételárának 2%-át igényli.”* Az ügyvéd megjegyzi: ha Papolczy továbbra is fenntartja a törvénytelen állapotot, akkor további intézkedéseket fog tenni.¹¹⁹⁷

Nemcsak Papolczy kezelte sajátos módon a rá bízott vagyont, hanem utódja, Hoch Artúrné is, aki pénzügyi főtanácsosként 1949-ben a kecskeméti pénzügyigazgatóság kirendeltségének a vezetője volt, és ebben a minőségében az elhagyott javak ügye ekkor már az ő irányítása alá került. 1949 áprilisában az ingóságok végleges kiárusítását megelőzően maga Hoch Artúrné is igényelt két plüss huzatú fotelt, egy kerek asztalt, egy kombinált

¹¹⁹⁵ BKMÖL, XXIV. 101. 277/1947.

¹¹⁹⁶ BKMÖL, XXIV. 101. 332/1948.

¹¹⁹⁷ BKMÖL, XXIV. 101. 371/1948.

szekrényt, három perzsaszőnyeget, 111 db porcelánt, üveg edényeket, négy széket és egy éjjeli szekrényt.¹¹⁹⁸ Ezzel egy időben, az igénylési lehetőség végén a pénzügyigazgatóság más alkalmazottai is, például Vaszi István¹¹⁹⁹ pénzügyi tisztviselő és Pápai Béla¹²⁰⁰ pénzügyi főtanácsos is nyújtottak be igényléseket, arra hivatkozva, hogy a háború alatt elveszett ingóságaikat szeretnék pótolni négy évvel a háborút követően 1949 áprilisában, májusában. Hazafy Józsefné kérelmét támogatta és aláírta Papolczy Tibor és Hoch Artúrné is.¹²⁰¹ Ebben a hónapban miniszteri kiküldött is járt a kecskeméti kirendeltségen, és „szóbeli rendelkezése értelmében a kecskeméti pénzügyigazgatósági kirendeltség 15 darabból álló (6 személyes) japán motívumú kávékészletet felszállítja” számára Budapestre, írták az igénylőlapra, amit Hoch Artúrné írt alá.¹²⁰²

6. Az 1947-es választás Kecskeméten és politikai következményei

Az 1945-ben megválasztott kormány a négy évből csak 20 hónapot töltött ki, a következő választást 1947. augusztus 31-én tartották. Az MKP és a vele szövetséges baloldali pártok átalakították a parlamenti erőviszonyokat és kikényszerítették az újabb választásokat. A választási törvényt újból módosították. Az MKP érdekeinek megfelelően adminisztratív csalásokkal újabb csoportokat zártak ki a választáson való részvételtől, és kiszélesítették az ideiglenes névjegyzékkivonattal, „kék cédulával” való szavazás lehetőségét is. A választási csalások előkészítésére az MKP már 1947 tavaszától komoly erőfeszítéseket tett, a politikai rendőrséget is az ügy szolgálatába állította. Az MKP a választásra jogosultak 15%-át, megfogalmazásuk szerint a „reakciósokat és fasiszta elemeket” akarta törölni a választói listáról.¹²⁰³ Az adminisztratív csalások eredményeként „kimaradt a választói névjegyzékből” az öt és félmillió választóból 467 ezer fő, így a szavazók 8,4 százaléka nem vehetett részt a választáson. Ez az adat Dél-Pest megyében a legalacsonyabbak közé tartozó 3,4 százalék volt.¹²⁰⁴ A kékcédulákról hírhedté vált 1947-es választás során a legmegbízhatóbb adatok szerint 62 981 névjegyzékkivonatot használtak fel, ebből nagyjából 50 ezret jogosulatlanul.¹²⁰⁵ Az MKP ilyen jelentős akciók ellenére is csak kismértékben tudta növelni szavazatai számát.

¹¹⁹⁸ BKMÖL. XXIV. 103/a. 70228/1949.

¹¹⁹⁹ BKMÖL. XXIV. 103/a. 70254/1949.

¹²⁰⁰ BKMÖL. XXIV. 103/a. 70411/1949.

¹²⁰¹ BKMÖL. XXIV. 103/a. 70241/1949.

¹²⁰² BKMÖL. XXIV. 103/a. 70252/1949.

¹²⁰³ Gyarmati 1997: 150–151.

¹²⁰⁴ Gyarmati 1997: 152–153.

¹²⁰⁵ Gyarmati 1997: 157.

22. táblázat. Az 1947-es választási eredmények országosan és Kecskeméten (százalékban)¹²⁰⁶

Párt	Országosan a mandátumok aránya	Országosan a szavazatok aránya	Kecskeméten a szavazatok aránya
Magyar Kommunista Párt	24,33	22,25	11,08
Demokrata Néppárt	16,55	16,5	30,89
Független Kisgazdapárt	16,3	15,34	38,21
Szociáldemokrata Párt	14,6	14,86	7,68
Magyar Függetlenségi Párt	11,92	13,43	2,89
Nemzeti Parasztpárt	8,76	8,28	2,81
Független Magyar Demokrata Párt	4,38	5,25	3,78
Magyar Radikális Párt	1,46	1,71	1,12
Keresztény Női Tábor	0,97	1,39	1,37
Polgári Demokrata Párt	0,73	1,0	0,18
Összesen	100	100	100

Forrás: www.vokscentrum.hu, 1947-es választások, törvényhatósági jogú városok.

Az adatokból megállapíthatjuk, hogy a baloldali pártok az országosan megszerzett szavazati arányoknak nagyjából a felét tudták elérni Kecskeméten. Az MKP csak egy százalékkal tudta növelni a támogatottságát az előző választáshoz képest, míg a Szociáldemokrata Pártra szavazók aránya nagyjából a felére csökkent. A baloldali pártok 1945-ben Kecskeméten a szavazatok valamivel több, mint egynegyedét (25,22%) tudták megszerezni, 1947-ben csupán valamivel több, mint egyötödét (21,57%). Ugyanakkor az országosan megszerzett szavazati arányoknak Kecskeméten a Demokrata Néppárt majdnem a kétszeresét, a Független Kisgazdapárt pedig több mint kétszeresét kapta. A Magyar Függetlenségi Párt Kecskeméten viszonylag rosszul szerepelt az országosan kapott szavazati arányoknak kevesebb, mint a negyedét kapták. A kisebb pártok nagyjából hasonlóan szerepeltek Kecskeméten is, mint országosan.

Az 1947-es választáson a törvényhatósági jogú városok sorában elég hektikusan alakultak az egyes pártok támogatottságai, főleg a politikai skála jobboldalán elhelyezkedő pártok vonatkozásában. A Demokrata Néppárt és a Magyar Függetlenségi Párt több nagyvárosban 50 százalék körüli eredményt ért el, míg máshol 10 százalékot sem. Ezek az eredmények arra utalnak, hogy a listán szereplő politikusok személye és népszerűsége határozta meg az egyes pártok eredményeit. A törvényhatósági jogú városok sorában Kecskeméten az MKP 11%-al az egyik legrosszabb, utolsó előtti eredményét érte el, csak

¹²⁰⁶ Uo. és Vokscentrum, Parlamenti képviselőválasztások adatai 1947, <http://www.vokscentrum.hu/valaszt/valered3.php?mszkod=111301&evvalaszt=1945&evkkod=2&jny=hun>
Utolsó letöltés: 2011. szeptember 2.

Székesfehérváron kaptak alacsonyabb arányban szavazatot. A Szociáldemokrata Párt Kecskeméten teljesített a leggyengébben a maga 7,7 százalékaival, viszont az FKgP itt érte el a legjobb eredményét, a szavazatok 38 százalékát szerezte meg. Kecskeméten az FKgP sikerét elsősorban dr. Révész Lászlónak köszönhető. Átlagon felüli szavazatot kapott a Demokrata Néppárt és a Független Magyar Demokrata Néppárt is, a Magyar Függetlenségi Párt viszonylag gyengén teljesített.

A választásokat követően a Magyar Függetlenségi Párt a kékcédulás csalások miatt a Választási Bizottsághoz petíciót nyújtott be, amelyben megkérdőjelezte a választások érvényességét. Újabb választást akartak kitűzteni, de az MKP ellentámadásba lendült, és Magyar Függetlenségi Pártot az ajánlóivekkel való visszaéléssel vádolta meg. Miután Rákosi megdolgozta Major Ákost, a Választási Bizottság elnökét, az MFP mandátumait érvénytelenítették. Így további 670 547 szavazat veszett el, így összesen több mint egymillió választópolgár politikai akaratát sikerült negligálni. Így a Baloldali Blokk abszolút többséget szerzett a parlamentben.¹²⁰⁷

Kecskeméten a Független Kisgazdapárt listáján mandátumot szerzett Révész László később lemondott képviselői helyéről. A Demokrata Néppárt listáján Péter Károlyi Bernát ferences szerzetes a harmadik helyen szerepelt, de felettesei nyomására szintén lemondott mandátumáról. Az MKP választókerületi listájáról a Rákosi után második helyen szereplő Molnár Erik került be a parlamentbe, a 12. helyen szereplő Básti Ágoston már nem.¹²⁰⁸

Ha összevetjük törvényhatósági jogú városok 1947-es választási eredményét az 1945-ös választásokkal, azt látjuk, hogy összességében százalékra pontosan ugyanaz az eredmény született.

A törvényhatósági jogú városok közül Kecskemét ismét kilóg a sorból és inkább négyötöd-egyötöd felé közeledtünk a háromnegyed-egynegyedes aránytól. Mindkét A kétharmad-egyharmad a jobboldal javára csoportból Szeged kissé ráerősített a jobboldali dominanciára, a csoport másik két városa megőrizte a helyét (Baja, Kaposvár) és bekerült Szombathely. Sopron kiesett az előző csoportból és az 50-50 százalékos csoportba került, ahol megmaradt több város is Debrecen, Hódmezővásárhely, Miskolc és Pécs is.

¹²⁰⁷ Gyarmati 1997: 161.

¹²⁰⁸ Vokscentrum, Parlamenti képviselőválasztások adatai 1947

<http://www.vokscentrum.hu/valaszt/jel2047.php?mszkod=111104&evvalaszt=1947&jny=hun> Utolsó letöltés: 2011. szeptember 2.

23. táblázat: Az 1947-es választások eredménye a törvényhatósági jogú városokban (százalék)

Thj. városok	MKP	FKgP	SZDP	NPP	DNP	MFP	MRP	FMDP	PDP	KNT	Összesen
Baja	19,47	2,29	11,76	2,47	0,31	60,01	0,4	0,55	1,47	1,27	100
Debrecen	25,85	13,56	16,9	6,81	9,96	14,74	2,83	8,29	1,05	-	100
Hódmezővásárhely	23,47	31,87	17,39	7,92	1,59	16,1	0,78	0,62	0,26	-	100
Kecskemét	11,08	38,21	7,68	2,81	30,89	2,89	1,12	3,78	0,18	1,37	100
Szeged	15,51	3,97	11,39	3,56	8,09	52,18	4,4	0,43	0,46	-	100
Miskolc	27,61	2,81	23,74	0,56	8,23	32,63	2,31	1,26	0,85	-	100
Győr	22,09	2,22	28,54	0,59	36,41	-	8,34	1,34	0,47	-	100
Kaposvár	16,29	1,55	14,45	1,86	52,75	3,23	3,72	3,62	2,53	-	100
Pécs	21,09	2,9	23,73	0,9	46,25	2,9	1,08	0,46	0,68	-	100
Sopron	21,99	4,49	23,55	2,23	42,63	-	3,48	1,3	0,33	-	100
Székesfehérvár	9,75	11,01	24,12	4,17	-	-	2,65	12,64	1,34	34,32	100
Szombathely	15,03	2,24	17,19	0,49	57,46	3,75	2,3	0,7	0,85	-	100
Összesen	19,1	9,76	18,37	2,86	24,55	15,7	2,78	2,92	0,87	3,08	100

24. táblázat: Az 1947-es választási eredmények a törvényhatósági jogú városokban politikai skála jobb és baloldalához tartozó pártok vonatkozásában (százalék)

Thj. városok	Jobb oldali spektrum FKgP+DNP+MFP+ FMDP+PDP+KNT	Bal oldali spektrum MKP+NPP+SZDP+MRP	Összesen
Baja	65,9	34,1	100
Debrecen	47,61	52,39	100
Hódmezővásárhely	50,44	49,56	100
Kecskemét	77,31	22,69	100
Szeged	65,14	34,86	100
Miskolc	45,78	54,22	100
Győr	40,44	59,56	100
Kaposvár	63,68	36,32	100
Pécs	53,2	46,8	100
Sopron	48,85	51,25	100
Székesfehérvár	59,31	40,69	100
Szombathely	64,98	35,01	100
Összesen	56,88	43,12	100

Forrás: www.vokscentrum.hu, 1947-es választások, törvényhatósági jogú városok.

Székesfehérvár ismét kilóg ezekből a kategóriákból a maga 58–42 százalékos jobboldali dominanciájával. Ráadásul itt a Keresztény Női Tábor szerezte meg a legtöbb szavazatot (34,32%), amely csak két másik városban kapott egy százaléknál valamivel többet, máshol nem is indult.

Az MKP Dél-Pest Megyei Bizottsága Kecskeméten értékelte a választási eredményt 1947. szeptember 27-én. A megbeszélésen jelen volt Házi Árpád, Pest vármegye alispánja, az MKP központi vezetőségi tagja is, Rostás István, a Szervezési Osztály helyettes vezetője, Vadász Ferenc, a Dél-Pest megyei pártbizottság titkára, dr. Kemény Györgyné nemzetgyűlési képviselő, megyei propagandista és Gáti József, helyi titkár. A választásokat értékelte Rostás, aki elmondta, hogy az MKP lett az elsőszámú párt, ami nagy felelősséggel jár.

Vadász kifejtette: Rákosi az MKP Központi Vezetőségi ülésén azt mondta, hogy a Dél-Pest megyei eredmény nem kielégítő. Itt volt százalékosan a legalacsonyabb növekedés. Vadász a következőkkel indokolta a gyenge szereplést: „Megyénken a vonzás általában azért volt kicsiny, mert pártunk elszigeteltsége Dél-Pest megyében régi betegség. [...] Pártunk munkája kifelé egészen gyenge. [...] Kirívó az ellenzéki pártok nagy előretörése azért, mert ezek az utolsó napok házi agitációjával hódították meg a tömegeket.” Megállapította, hogy a Szociáldemokrata Párt meggyengült, a Kisgazdapárt elveszítette szavazatainak kétharmadát,

így lehetővé vált az ellenzéki pártok megerősödése. Sok kritikát és tenni valót fogalmaztak meg az MKP helyi vezetői számára.

Néhány hónappal később már a megváltozott helyzetről tájékoztatta feletteseit Vadász Ferenc. 1948. február 14-én jelentést készített a Kecskeméti Pártszervezet munkájáról. Megállapította, hogy egyre többen lépnek be az MKP-ba. Sorra vette a város különféle nagyobb üzemeit, munkahelyeit és kimutatta, hogy mindegyikben elhagyták a munkások az SZDP-t és átléptek az MKP-ba. Mint írta, először az üzemek vezető tisztviselőit, a régi szakszervezeti, tekintélyes munkásokat kellett meggyőzniük, utána a többi munkás is könnyebben átlépett. Például a Benedek-telepi szociáldemokraták elnöke, Halász Zoltán is belépett az MKP-ba, aki 1914 óta az SZDP legtekintélyesebb munkástagja volt. Az Aszódi telepen néhány kivételtől eltekintve (4-5 fő) az összes szociáldemokrata munkás, összesen 45 fő lépett át az MKP-ba, élükön Jávör Zoltán szociáldemokrata üzemi elnökkel, aki az SZDP Végrehajtó Bizottságának is tagja volt. Az Üzemi Bizottság mind a négy tagja átlépett az MKP-ba. A jelentés szerint az utóbbi időben összesen 400 értékes szociáldemokrata munkás lépett át az MKP-ba. *„Az a tény, hogy pártunk ezáltal az üzemekben döntő szerephez jutott, megingatta a kecskeméti szociáldemokrata pártvezetőség helyzetét.”*

A Szociáldemokrata Pártot igyekeztek megosztani. Támadást indítottak annak jobbszárnya ellen. Azt írta Vadász Ferenc, hogy *„olyan hangulatot teremtettünk, hogy a Szociáldemokrata Párt balszárnya éles támadásba kezdett a helyi vezetőség ellen. [...] Mára azonban a helyi Szoc. Dem. V. B. olyan határozatot hozott, hogy lemond és átadja helyét egy ideiglenes hét tagú intézőbizottságnak. Az intézőbizottság összeállításánál figyelembe veszik pártunk azon álláspontját, hogy a volt V. B. 4 közismerten jobboldali tagját minden pozíciótól meg kell fosztani mert pártunk azokkal tárgyalni nem hajlandó.”* Minden bizonnyal közéjük tartozott Tóth László polgármester is, akit hamarosan nyugdíjaztak.

Vadász azt is leírta, hogy *„a rendőrkapitányság eddig még szociáldemokrata beosztottjai élükön Imre Gábor alezredessel átléptek hozzánk s ma az egész kecskeméti rendőrség pártunkhoz tartozik.”* Imre már 1945-től együttműködött az MKP-val, egy 1945 áprilisi jelentés szerint MKP tag volt.¹⁵⁶⁶

A jelentésben Vadász megállapította: *„A kecskeméti Városházán a tisztviselők és alkalmazottak döntő többsége a szociáldemokrata polgármester hatására három éven keresztül a Szoc. Dem. Párthoz tartozott. Kisebbség részük a kisgazdapárt tagja és pártonkívüli volt.”* A városházán az MKP tagok száma csak 12 fő volt. *„Most egy hét alatt kétszáz*

¹⁵⁶⁶ PIL, 274. f. 11. cs. 6. ő. e.

tisztviselő és alkalmazott lépett be a pártunkba.” Az újonnan belépettek részvételével gyűlést tartottak, amelyen elhatározták, hogy a megalakítják a városi párt szervezetet. A gyűlés után a Kisgazda Párt és a Szociáldemokrata Párt közös akciót indított azzal a jelszóval, hogy *„meg kell akadályozni a lélektiprást és a kommunisták erőszakos tagtoborzását”*. A FKGP a sajtójában is tiltakozott az erőszakos tagtoborzás ellen. Révész László országgyűlési képviselő a város közgyűlésén kérte a főispánt, hogy akadályozza meg az erőszakos tagtoborzást, de az MKP visszautasította a vádat, hogy erőszakos úton toboroznák a párttagokat.

A tiltakozások ellenére továbbra is tömegesen léptek be az MKP-ba a legtekintélyesebb kisgazda és szociáldemokrata tisztviselők. *„A Városháza napok óta felbolygatott méhkaszhoz hasonlít, ahol minden helyiségben a pártba való belépésről beszélnek. A belépések egészen a szociáldemokrata polgármesterig elértek, miután az ő személyi titkára is kérte a pártunkba való felvételt.”* A tömeges belépés elsősorban Czagány főispán elvtárs érdeme, mert *„rokonszenve és megnyerő magatartása nagy rokonszenvet gyakorol mindenkire.”* Nagy lelkesedéssel agitál Szidor József és Bárány János tanácsnok, valamint Hegedűs László tisztviselő is.

A jelentésből megtudhatjuk, hogy a pénzügyigazgatóságon is tartottak előadást, ahol korábban egyetlen MKP tag sem volt, de az előadást követően 15 tisztviselő kérte felvételét a pártba. A pénzügyigazgató, aki a *„katolikus egyházközség világi elnöke beszédet intézett a tisztviselőkhöz és felhívta őket arra, hogy szívleljék meg a Kommunista Párt által elmondottakat és döntsenek a legjobb belátásuk szerint.”* Megalakították a vasutas párt szervezetet is közel száz taggal. Azt is jelentették, hogy az elmúlt hetekben több pedagógus is belépett a pártba. Ezen események hatására a városban az MKP *„nagyarányú előretöréséről beszélnek.”* Küldöttség kereste fel *„a plébánost és a református vezető lelkészt és megkérdezték, hogy szabad-e a kommunista pártba belépniök.”* Az a választ kapták, hogy az egyháznak nincs kifogása az MKP-ba történő belépések ellen.

A városban elkészítették a „felszabadulás” óta vezetett MKP tagok névsorát is. Kiderült, hogy nem léteznek a lakóhelyükön nyilvántartott párttagok. A nyilvántartott tagok száma mintegy hatezer fő volt, ebből hozzávetőlegesen ezer főt nem lehetett párttagnak tekinteni. *„A nyilvántartásban szerepel kb. 250 cigány is, akik túlnyomórészt koldusok, tolvajok és prostituáltak. A tagkönyvcseré során ezeket feltétlenül ki kell hagynunk mert a pártnak mérhetetlenül sokat ártanak.”* A törvényhatósági frakciót is átszervezték, a nem megfelelő tagokat kicserélték, így egységesebb lett a frakció.

1948. május 22-én már az MDP Nagy-Kecskeméti Szervezete tett jelentést. Leírták, hogy a munkaversenyben részt vesznek az üzemek, és fokozzák a termelést. Megemlítették, hogy „*a munkanélküliség az egész városban károsan befolyásolja a hangulatot. Az államosítással kapcsolatban bizakodóan ítélik meg a munkanélküliség leküzdésének lehetőségeit.*” Kiemelték, hogy az NPP-vel szorosan együttműködnek. Együttműködnek a Kisgazda Párttal is, bár „*bizonyos elfogultság*” észlelhető náluk. Áprilisban a „*Nemzeti Bizottság ülésén Vadász elvtárs kifogást emelt a Kisgazdapárt kilenc jobboldali beállítottságú tagja ellen, akik különböző közigazgatási és népi szervezetekben vezető szerepet vittek.*” A PDP küldöttjét visszahívták a KNB-ből és a Törvényhatósági Bizottságból is.¹⁵⁶⁷

Jól látszik, hogy az 1947-es választási kudarc után az MKP Kecskeméten is lendületesen folytatta a pártépítést, a munkahelyeken egyre több embert szerveztek be párttagnak. Ekkorra az emberek többsége belátta, hogy a hatalom akkor is az MKP kezében van, ha demokratikus eszközökkel nem támogatják a politikájukat, és jobb elfogadni az egyre határozottabbá váló hatalmi viszonyokat. Így egyre többen beálltak az MKP mögé. Tóth László nyugdíjazása után, 1948 végére sorra mondtak le törvényhatósági bizottsági tagságukról azok a képviselők, akik nem akartak asszisztálni az MKP politikájához. Az 1948. október 8-i közgyűlésen az FKgP részéről lemondott a törvényhatósági bizottsági tagságról Domián István, Keresztes János, Zs. Kovács István, Laczi János, Laczi János (két külön személy) Mészáros László, Poór István, Tormássy Ferenc és Sahin-Tóth Sándor, a helyükre zömükben kisbirtokosok és újbirtokosok kerültek. Ekkor szüntették meg a PDP részvételi jogosultságát a törvényhatósági bizottságban. 1948. december 11-én lemondott a tagságról az FKgP részéről Hajnal János, Luszka Emil, Francia Kiss Károly, Marsa János, dr. Révész László, Vágó József és Zsigó Mihály is; az NPP részéről lemondott Galla Pál, dr. Buzás János, Kenderes János, Marton Mihály és Turai Géza.¹⁵⁶⁸

A rendőrség 1946-1947-ben

1945. december 3-án új kinevezések történetek a rendőrség élén: Garzó Lajos rendőr főtanácsos, ezredes, Imre Gábor kapitányságvezető, alezredes, Bárd Dezső politikai osztályvezető alezredes, Szüle István őrnagy lett. Imre Gábor és Bárd Dezső kivételével a régi rendőrök kerültek előtérbe. Emellett többen magasabb beosztást kaptak. Bánó bukása után az FKgP által támogatott dr. Mikes Iván vette át a főkapitányság vezetését 1946. január 10-én. Kecskemét és Dél-Pest vármegye új főkapitányának bemutatkozó beszédére január 31-én

¹⁵⁶⁷ BKMÖL, XXXV. 1. 27. fond, 3. doboz

¹⁵⁶⁸ BKMÖL, IV. 1903/a Kecskemét Törvényhatósági Biz. Közgyűlési jegyzőkönyvek

került sor a közgyűlésen. Elmondta, hogy rendet és biztonságot igyekszik teremteni. *„Én civilizált és humánus módszerekkel fogok a rendre és a biztonságra vigyázni és megfogom adni a módot arra, hogy a gyanúba keveredett, beigazolhassa ártatlanságát, ha valóban az.”*¹⁵⁶⁹ Bánó az új vezetés alatt nem kapott semmiféle beosztást.¹⁵⁷⁰ Mikes kinevezéséig ideiglenesen Deméni László volt a főkapitány.

Imre Gábor a visszaemlékezésében a következőképpen jellemezte Mikest: *„Dr. Mikest a kisköz- és polgári pártok emberét azonnal körülfogták a volt kormány-főtanácsosok és egyéb rendőri felügyelet alatt állók. Meg voltak győződve, hogy eljött az ő idejük. Jól hitték, mert dr. Mikes visszaadta korábban bevont vadászfegyvereiket és együtt vadászott velük. [...] Bárd Dezsővel együtt most már dr. Mikes figyelmét kellett felhívni a szabálytalan intézkedéseire. Az volt a véleménye, hogy bízzuk rá ezeket a dolgokat, mert ő tudja a legjobban ki a megbízható Kecskeméten és ki nem. [...] Dr. Mikes félreértette a helyzetét, a politikai erőviszonyokat. A politikai osztály összegyűjtötte az elkövetett szabálytalanságokat és az adatok birtokában jelentést tett. Az Országos Rendőrfőkapitányság fegyelmi eljárást rendelt el és dr. Mikest felfüggesztették állásából”*

Ezek után a 1946. március 29-én Imre Gábort bízták meg Dél-Pest vármegye Rendőrfőkapitányságának vezetésével.¹⁵⁷¹ Valójában az történhetett Kecskeméten, hogy szeptember végén a város közgyűlése leszavazta az MKP tag rendőrfőkapitányt, Bánó Mihályt és a politikai osztály vezetőjét Dóslér (Dömötör) Jenőt, helyettük a kisköz- jelöltek kaptak bizalmat. Az MKP vezette Belügyminisztérium nem nevezte ki a kisköz- jelölteket, majd jöttek a választások és azt követően az arányosítási törekvések, így az FKgP elérte, hogy januárban kinevezték Mikes Ivánt rendőrfőkapitánynak, Sahin-Tóth Istvánt pedig a politikai osztály élére. Az MKP természetesen támadni kezdte őket a helyi politikai rendőrség segítségével, és két hónap leforgása alatt megbuktatták a kisköz- főkapitányt. Helyette a kriptokommunista, de hivatalosan szociáldemokrata Imre Gábort bízták meg. Bánó és Dóslér megbuktatása azon ritka események közé tartozott, amikor az MKP törekvését sikerült megbuktatni a városban. Minden bizonnyal annyira felháborítóan irányították a rendőrséget, hogy a baloldali pártok egyes tagjai is, a titkos szavazásnak köszönhetően a korábbi vezetés ellen voksoltak.

¹⁵⁶⁹ BKMÖL, IV. 1903/a. 1946. január 31. Közgyűlés jegyzőkönyve

¹⁵⁷⁰ Imre megjegyezte Bánóval kapcsolatban: *„Így tört ketté egy igen tehetséges, hatalommal élni nem tudó, szertelen fiatalember karrierje [...] Azok voltak a felelősök érte, akik téves megfontolás alapján felelősségteljes funkcióba helyezték.”* Bálintné – Szabó: 88.

¹⁵⁷¹ Bálintné – Szabó: 89.

A rendőrségtől a város helyzetére és a lakosság hangulatára vonatkozóan is készítettek jelentéseket a felettes szervek számára. A rendőr-főkapitányság 1946 januári jelentése szerint a város területén a közbiztonság és a közrend javult. Mikes Iván rendőr alezredes jelentésébe beleírta: *„január hó folyamán a város területén lévő oroszok nagyrésze elvonult, sajnos azonban ezalkalommal egyes alakulatok magukkal vittek mindent ami ki, vagy elmozdítható volt.”*

A következő jelentést 1946 márciusára vonatkozóan már Imre Gábor rendőr alezredes írta alá, mint a főkapitányság új vezetője. Leírta, hogy a Belügyminisztérium Kecskemét egész területére 130 rendőrt engedélyezett, ami a háború előtti létszám felét sem teszi ki. Kérte a létszámemelést a minisztertől, majd megjegyezte, hogy *„időközben a kecskeméti őrszemélyzet létszámából felsőbb utasításra újabban 30 embert kellett vezényelnem kitelepítési célokra felállított karhatalmi alakulatokhoz.”* A rendőrök nehéz helyzetére is panaszkodott, mert közülük sokan az elbocsátásukat kérik a nehéz megélhetési viszonyok miatt. Megállapította, hogy a rendőr többet van szolgálatban, mint az ipari munkás, fizetése pedig csak a fele. A rendőrség élelmezését a közellátási kormánybiztosság nem tudja megoldani, és egyenruhája is csak a rendőrség felének van.

Imre leírta, hogy március 28-án az országos rendőrfőkapitány, dr. Balassa Gyula altábornagy megvizsgálta a kecskeméti rendőrség hivatalát, és Imre Gábort április elsejei hatállyal megbízta a Délpest Vármegyei és Kecskemét thj. Városi Rendőr-főkapitányság vezetésével. A város rendőreinek száma ekkor 281 fő volt, amit leszerelésekkel csökkenteni kellett 135 főre. Imre kijelentette, hogy a rendőrök pár hónapon belül megkapják az egyenruhájukat. 1946. december 31-ig minden rendőrnek tanfolyamon kellett részt vennie, a tananyag rendőri és világnézeti ismereteket tartalmazott. Azt is megállapította Imre, hogy egyre gyakrabban állítanak elő 14-16 éves lányokat, akik hivatásszerűen kéjelegnek, ezért a rendőrség 14 lányt internált és hatot rendőri felügyelet alá helyezett. Kijelentette, hogy *„igen sok azoknak a száma, kik prostituált életmódjukkal és fertőző nemi betegségeikkel veszélyeztetik a dolgozók társadalmát. A többszörösen visszaesőket minden esetben internálási eljárás alá helyezem.”*

1946 májusában a rendőr-főkapitány jelentette, hogy *„Kecskemét thj. városi főkapitányság területén május hó folyamán az előző hónapban történt sorozatos gyilkosságok nem folytatódtak. Ennek jórészen az orosz katonai parancsnokságok erélyes fellépése és a katonaság körében kihirdetett szigorú ítéletek után megszilárdult fegyelem az oka. Ugyancsak jótékony hatással van a közbiztonság megszilárdítására a statáriális ítéletek gyors és energikus végrehajtása.”* Megdöbbentő, hogy a város megszállása után másfél évvel, és az

ország területén a harci cselekmények befejezése után egy évvel is mennyi gyilkosságot követtek el a szovjet katonák, és ezt csak a legdrasztikusabb módon sikerült megfékezni.

Imre 1946 októberéig volt rendőrfőkapitány. Őt Kurimszky Sándor alezredes követte. A Dél-Pest Vármegyei Rendőr-főkapitányságot felszámolták, ezért több tisztet rendelkezési állományba helyeztek vagy áthelyeztek. A Kecskeméti és Dél-Pest Vármegyei Rendőr-főkapitányság megszűnt, helyette a városi kapitányság vezetője felügyelte a Dél-Pest megyei rendőrkapitányságok működését is. A politikai osztály teljesen különvált Államvédelmi Osztály (ÁVO) néven, külön vezetővel. Saját hatáskörében teljesen önállóan intézkedett.¹⁵⁷²

Az 1947. januári jelentés szerint a közbiztonság javult Kecskeméten, a legtöbb feljelentés a lopások miatt érkezett, a hideg miatt főként a szenet lopták a vasúti kocsikból, valamint a fát az erdőkből és az utak széléről. A vasutasok lopták leginkább a szenet, hármat közülük előzetes letartóztatásba helyeztek. Az erkölcsrendészet jelentette, hogy a város éjszakai mulatójában az „Fürdőkert”-ben „1947. jan. 14-én záróra után lehúzott redőnyök mellett éjszakai orgia folyt.” A nyomozás során megállapították, hogy „Fröhlich Dodó exportőr budapesti lakos, valamint társai meztelenre levetkőzve a Fürdőkert Helyiségében szerepelt táncosnővel táncoltak és paráználkodtak. A Fürdőkert tulajdonosa Balogh József ellen a megfelelő eljárást folyamatba tettem, nevezett mulatóhelyét bezártam, a táncot valamint a női alkalmazott további alkalmazását megtiltottam.”

Az 1947 júniusi jelentés szerint a belügyminiszter Kurimszky Sándort felmentette, és a Budapesti Főkapitánysághoz helyezte át. A kecskeméti kapitányság vezetésével Farkas Lajos alezredest bízták meg.

Az 1947 októberi jelentésben Farkas Lajos, a kapitányság vezetője nem egy szokásos rendőrségi jelentést írt, hanem országos politikai eseményeket vázolt. Megemlítette, hogy sokan feketéznek a liszttel. Sajátos kijelentéseket is tett Farkas: „Az államügyészségek magatartása a közellátás érdekeit veszélyeztető és árdrágító cselekményeknél nagyon mérsékelt. A közhangulat az enyhe ítéletek és gyakori vád alól való felmentések miatt meglehetősen feszült. Ezzel kapcsolatban a dolgozók mind jobban és jobban sürgetik a munkásbíróságok felállítását.”

A lakosság hangulatát nyugtalannak találta. Az emberek nem látják biztosítva télire az élelmiszer és fűtőanyag ellátást, továbbá a nagyarányú feketekereskedelem és az árspekuláció. „Ezt a nyugtalanságot fokozza a fasiszták suttogó propagandája és háborús rémhírterjesztése. A fasiszták suttogó propagandája és háborús rémhírterjesztése ellen, mellyel a dolgozókat

¹⁵⁷² A Politikai Rendvédelmi Osztály 1946 októberétől a Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztálya néven működött, közvetlenül a belügyminiszter ellenőrzése és felügyelete alatt. Gyarmati 2002: 8–9.

igyekeznek megmételvezni, az államvédelmi osztállyal karöltve a legnagyobb eréllyel folyik a harc.”

Farkas kijelentette, hogy sokat várnak a dolgozók a bankok államosításától is. A pénzintézetek drágán nyújtanak hiteleket és egyéb költségeket is a dolgozókra hárítanak. *„Az egész ország kereskedőtársadalma nyög a demokráciában is a bankok igája alatt.”* A háború óta a bankok üzleti felszerelését a *„békebeli nívóra emelték, alkalmazottaikat jól fizetik”,* a dolgozók pedig nélkülöznek. Farkas megállapította, hogy az ország minden pénzintézete káros, ezért *„államosításuk elsőrendű közérdek, s a demokratikusan gondolkozó társadalom követeli [...] az összes pénzintézetek államosítását.”*

Azt is leírta a jelentésében, hogy Kecskeméten az a *„vélemény alakult ki a koalícióban lévő pártok többségében, hogy végre rendet kell teremteni a tekintetben is, hogy kik azok, akik ebben az országban a fékező erők, s kik azok, akik ennek a népnek a boldogulásáért dolgoznak. [...] A többség nyíltan elítéli már úgy a Pfeifer párt, mint a Schlachta Margit vezetése alatt működő elenyészően kis párt működését.”*¹⁵⁷³ Farkas szerint ebben az országban már nem lehet Pfeifer és Schlachta csoportját védelembe venni anélkül, hogy a munkástársadalom és földműves dolgozók ebben fasiszta mentést ne látnának. *„Összegezve a fentieket a koalíciós pártokból alakult kormány előtt most már világos, hogy nem csak a kormányzásból, hanem a parlamenti életből is ki kell zárni a nép ellenségeit s azokat akiknek működése és megnyilatkozása az ország külpolitikai érdekeit súlyosan sérti.”*

Jól látszik, hogy Farkas a jelentéseiben az MKP propaganda szólamait ismételési és adja a helyi közvélemény szájába. Az 1945-ös és az 1947-es választások eredményei nem azt mutatták, hogy Kecskeméten a többség úgy gondolkodott volna, ahogy azt Farkas leírta.

¹⁵⁷³ A nevek helyesen Pfeiffer Zoltán és Slachta Margit. Az 1947-es választáson két párt vállalkozott a koalíció valódi ellenzékének a szerepére. Az egyik a Demokrata Néppárt volt a másik a Magyar Függetlenségi Párt, amelynek az elnöki tiszttét Pfeiffer Zoltán töltötte be. A politikai katolicizmus képviselőjeként a választási küzdelemben részt vett a Keresztény Női Tábor is, amelynek Slachta Margit volt a vezetője. Izsák 1998: 86–87.

VI. Az 1948-as év változásai

1. Az 1948-as változások a helyi elitben

A háború előtti helyi elitből alig maradt valaki pozícióban 1948 végére. A kecskeméti elitben jelentős változások történtek már 1947 végén, amikor kinevezték az új főispánt, Czagány Ferencet, aki három évtizeden át szervezett munkás volt Budapesten. Az addigi polgármestert, Tóth Lászlót 1948. május elsejével nyugállományba helyezték, és a helyére Czagány került a polgármesteri székbe. Laczi Pál helyettes-polgármester meg is jegyezte: szokatlan, hogy nem kecskeméti ember tölti be ezt a posztot.¹⁵⁷⁴ 1948 decemberében nyugdíja vonult dr. Sándor József tiszti főügyész. Lemondott és visszavonult a politikától Homoki József és Révész László is. A következő évben Balla Dömötör és Nagy László is kiszorult a politika világából és a helyi elitből.

A főispán Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye főispánja Pető Lajos lett. Erről Vadász Ferenc a következőképpen emlékezett meg: *„Augusztus huszadikát Rákosi Mátyás, szokás szerint Kecskeméten töltötte, és a pártbizottságon szóba hozta, hogy Pest megyébe kispap főispán kellene. – Pethő Lajos, aki néhány héttel korábban megnyitotta Rákosi bugaci gyűlését, régi Kossuth-párti ember, tekintélyes kispap volt. Őt ajánlottuk – említette Vadász Ferenc (1916). – Főispán lett belőle, aztán persze hamarosan leváltották. Decemberben eljöttem Kecskemétről, az utódom, Fehér István Mindszenti kúriai kiderítette, hogy Pethő valamikor fuvarozott, rögtön kuláklistára tették. Jött hozzám ő is, aztán Mathiasz híres tanítványa, a szőlőnemesítő Kocsis Pál – akinek ma szobra van Kecskeméten –, mert balos utódom őt sem hagyta békén, kuláklistára került. Végül, mint volt nyilas, ő is sorra került; agyonlőtte magát.”*¹⁵⁷⁵ Hogy Petőt valóban ezért nevezték-e ki Kecskemét főispánjává, azt nem tudjuk más forrással alátámasztani.

Az 1948-as elittáblára 14 fő került, de közülük hatan az év végéig vagy a következő év elején elveszítették elitpozíciójukat, ketten pedig Budapestre kerültek. Két káder az MKP részéről Budapestre ment, ami mögött magánéletbeli okok húzódtak meg.

Vadász Ferenc 1916. június 22-én született Komáromban, 1934-ben belépett a CSKP-ba. Miután 1938-ban a Felvidéket visszacsatolták Magyarországhoz, ugyanezen év novemberében internálták. 1940 novemberében két év fegyházra ítélték, majd 1944 tavaszán Auschwitzba deportálták. 1945-ben belépett az MKP-ba, majd Kecskemétre küldték a párt Duna-Tisza közti területi bizottságába. Későbbi feleségével, dr. Kemény Györgynével is itt

¹⁵⁷⁴ BKMÖL, IV. 1903/a Kecskemét Törvényhatósági Biz. Közgyűlési jegyzőkönyvek 1948. május 31.

¹⁵⁷⁵ Pütkösti 1996: 158.

ismerkedett meg. 1947-ben az MKP Dél-Pest megyei bizottságának titkára, majd 1948-tól Kecskemét város párttitkára lett és az egyesített Pest megyei pártbizottság végrehajtó bizottsági tagja. 1948 novemberében Vadász Ferencet kinevezték a Pártmunkás című lap szerkesztőségébe.¹⁵⁷⁶ 1949. január 1-től a szervező bizottság a Szabad Néphez helyezte. 1950-57 között a MÚOSZ főtítkára volt. 1958 és 1984 között rovatvezető volt a Népszabadságnál, és évtizedeken át volt a lap párttitkára.¹⁵⁷⁷ Vadász Ferenc 2009. július 23-án hunyt el Budapesten.¹⁵⁷⁸ Több mint másfél tucat regényt írt.

Vadász feladata Kecskeméten az lehetett, hogy kiszorítsa a hatalomból az MKP-t lejárató pátagokat, elsősorban Sztraka Józsefet és megpróbálja népszerűbbé tenni a pártot. Mivel Kemény Györgyné elvált miatta és 1947-ben összeházasodtak, valószínűleg jobbnak látták, ha a fővárosba mennek, és ott kezdenek „új életet”, de továbbra is a kommunista párt szolgálatában.

Dr. Kemény Györgyné (Sudár Vilma) Budapesten született 1914. június 13-án. Miután elvégezte a tudományegyetemet, gimnáziumi tanár lett. 1945-től Kalocsán, majd Kecskeméten tanított. A két világháború között többször járt Nyugat-Európában és Csehszlovákiában. Angolul, németül és franciául is beszélt. 1944-ben belépett az MKP-ba, abbahagyta a tanítást és főállásban a pártnak dolgozott, 1948-tól az MDP-nek. 1947. augusztus 31-én az MKP Pest-Pilis-Solt-Kiskun megyei listáján mandátumot szerzett. Első férjétől, Kemény György orvostól elvált, majd 1947. decemberében hozzáment Vadász Ferenchez. 1948-ban a Káder Tanács javasolta az Országos Propaganda Osztályra politikai munkatársnak, a szervező bizottság ezt elfogadta.¹⁵⁷⁹ Ebben az évben átlépett az MDP-be. A parlamentben a Kecskemét környéki tanyasi iskolák újjáépítése és infrastruktúrájának javítása érdekében emelt szót. Az 1949. május 15-i országgyűlési választásokon a Magyar Függetlenségi Népfrent Pest-Pilis-Solt-Kiskun és Bács-Bodrog megyei listájáról újra a törvényhozás tagja lett. Később a Könyvtártudományi és Módszertani Központ tudományos osztályvezetője volt.¹⁵⁸⁰

Vadász Ferenc helyére Fehér István kádert delegálta az MDP vezetősége Kecskemétre.

Fehér István 1910. október 18-án szegényparaszti családban született Mindszentén. Négy elemi végzet, majd kubikusként különböző építkezéseken dolgozott. 1928-ban a

¹⁵⁷⁶ MDP jegyzőkönyvek Szervező Bizottság MOL 276. f. 55. cs. 44. ő. e. 1948. nov. 29.

¹⁵⁷⁷ Marelyn – Vida 2005: 202.

¹⁵⁷⁸ Népszabadság, 2009. július 23.

¹⁵⁷⁹ MDP jegyzőkönyvek Szervező Bizottság MOL 276. f. 55. cs. 35. ő. e. 1948. okt. 22.

¹⁵⁸⁰ Marelyn – Vida 2005: 201–202.

fővárosban belépett az MSZDP-be. 1932 és 1936 között a Mindszenti MSZDP szervezet alapítója tagja és vezetője volt. Út- és csatornaépítkezéseken kapott munkát, 1940 és 1942 között a Szeretfalva és Déda közötti vasútépítkezéseken dolgozott, majd 1943-1944-ben Kecskeméten kubikus, földmunkás volt. Mint politikailag megbízhatatlant munkaszolgálatra hívták be, ahonnan megszökött. Mindszent felszabadulása után belépett a MKP-ba, majd a helyi nemzeti bizottság és a földigénylő bizottság elnöke lett. 1945 közepétől az MKP Mindszent járási titkára, 1946-ban az MKP Csongrád megyei Bizottság tagjává választották, 1946 augusztusától a Mindszenti járási pártbizottság titkára. 1947-től az MKP Csongrád megyei pártbizottság propagandistája volt.

1948. decemberében lett az MDP Kecskemét városi pártbizottság titkára, 1950-től az MDP Bács-Kiskun megyei pártbizottság tagja és a végrehajtó bizottság tagja lett. Az 1949. május 15-i országgyűlési választásokon a Magyar Függetlenségi Népfront Pest-Pilis-Solt-Kiskun és Bács-Bodrog megyei listáján képviselői mandátumhoz jutott. 1951-ben az MDP II. kongresszusán küldöttként vett részt. Funkciójából 1951. május 20-án leváltották a koncepciók perekké összefüggésben. A zaklatások miatt 1951. május 29-én öngyilkos lett.¹⁵⁸¹

¹⁵⁸¹ http://www.tortenelmitar.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=4019%3Afeher-istvan&catid=64%3Af&Itemid=67&lang=hu

25. táblázat: A kecskeméti elit kiemelt tagjai 1948 végén

Név	Születési idő	Születési hely	Párt tagsága	Végzettség/ szakma	Megjegyzés
Balla Dömötör	1885. 04. 17.	Kecskemét	FKgP	birtokos	1947. szeptember 12-től 1948 nyaráig a kecskeméti FKgP-szervezet elnöke, ekkor ő vezette a Magyar Parasztszövetség helyi szervezetét is és tagja lett a párt politikai bizottságának is. 1948-ban visszavonult a politikától és a földjét művelte.
Czagány Ferenc		Pilisszántó	MKP, MDP	munkás	1947. dec. 8.-án iktatták be Czagány Ferencet Kecskemét főispánjának. 1948. májusától Kecskemét város polgármestere lett. Apja bognármester volt. Czagány három évtizeden át szervezett ipari munkás volt. 1945-től Budapesten tagja volt a nemzeti bizottságnak Óbudán volt az MKP elnöke. MDP tag lett.
Fehér István	1910. 10. 18.	Mindszent	MKP, MDP	kubikos	1948. decemberben lett az MDP Kecskemét városi pártbizottság titkára, 1950-től az MDP Bács-Kiskun megyei pártbizottság tagja és a végrehajtó bizottság tagja volt.. Az 1949. május 15-i országgyűlési választásokon a Magyar Függetlenségi Népfront Pest-Pilis-Solt-Kiskun és Bács-Bodrog megyei listáján képviselői mandátumhoz jutott.1951-ben az MDP II. kongresszusán küldöttként vett részt. Funkciójából 1951. május 20-án leváltották a koncepciós perekkel összefüggésben. A zaklatások miatt öngyilkos lett.
Gáti József			MKP		1946. szept. 10. Sztraka József helyére őt küldték be a KNB-be. 1947. júliusától az MKP Kecskeméti titkára
Homoki József	1900. 10. 24.	Kecskemét	FKgP	újságíró	1945. február 24-től a Kecskeméti Lapok főszerkesztője lett. 1948-ig a Kecskemét című lap főszerkesztője. Ezt követően gyógyszerügyi könyvelőként dolgozott.
Laczi Pál					Polgármester-helyettes 1945 decemberétől
Dr. Nagy László	1892. 11. 13.	Székelykeresztúr	PDP	jogász	1947-ben átlépett a Független Magyar Demokrata Pártba, s ezúttal bejutott a parlamentbe. 1949-től visszavonult a politikai élettől. Mandátumának lejáta után félhivatalosan emigrálásra szólították fel. Mikor ezt elutasította, 1950. február 27-én letartóztatták, családját kitelepítették.
Pető Lajos		Kecskemét			Kecskemét város főispánja. A belügyminiszter előterjesztésére a köztársasági elnök 1948. május 15-én a 3045/1948. M. K. E. sz. elnöki határozatával Pető Lajost kinevezte Kecskemét thj. város

					főispánjává. Korábban már Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye főispánja volt. FKGP tag, kecskeméti parasztesaládból származott.
Dr. Révész László	1889. 11. 20.	Kecskemét	FKgP	jogász	1948. június közepén lemondott mandátumáról, visszaköltözött Kecskemétre, majd a zaklatások miatt szikrai szőlőjébe húzódott vissza. 1948. december 11-én hat párttársával együtt lemondott a törvényhatósági bizottsági tagságáról is.
Dr. Sándor József	1886	Kecskemét	FKgP	jogász	Tiszti főügyész. 1948 decemberében nyugdíjazták a saját kérelmére
Schmidt József	1896. 12. 20.	Bácsalmás	SZDP, MKP		1948 után az MDP egyik vezetőségi tagja Kecskeméten.
Tóth László	1895. 05. 17.	Kecskemét	SZDP	nyomdaigazgató	Tóth László nyugdíjazásáról 1948. március 31-én döntött a törvényhatósági bizottság, nem lépett be az MDP-be.
Vadász Ferenc	1916. 06. 22.	Komárom	MKP	újságíró	MKP megyei titkár, választmányi tag 1948 novemberében kinevezték a Pártmunkás című lap szerkesztőségébe. 1949. január 1-től a szervező bizottság a Szabad Néphez helyezte.
Vadász Ferencné Korábban: Kemény Györgyné	1914. 06. 13.	Budapest	MKP	tanár	MDP részéről a város törvényhatósági bizottságának tagja. Az MDP 1948. okt. 22.-i Szervező Bizottság ülésein Vadász Ferencné a Káder Tanács javaslatára az Országos Propaganda Osztályra politikai munkatársként nevezték ki.

Forrás: Iványosi-Szabó 1975: 143–146., 163–164, Marelyn–Vida 2005: 285–286., Péterné – Szabó – Székelyné 1992: 213–214, 244–245, Vida 1994: 41, 251, 397, 402–403, Vida 1999: 36-37, 620-621, ÁBTL, V-117122, BKMÖL XXV. 18., BKMÖL, XVII/46. 20. doboz, BKMÖL, XXXV. 1. 33. fond 4. doboz, PMA 34. fond 58. ő. e.

2. Akik mindvégig elittagok maradtak

A kecskeméti elitnek volt néhány olyan tagja, aki már a Horthy-korszakban is a város legfelső multipozicionális elittagjai közé tartozott, és egészen 1948-ig meg tudta őrizni pozícióját. Megállapítható róluk, hogy nem politikusok voltak elsősorban. Tisztos polgári állásuk volt, amiből jól meg tudtak élni, Tóth László kivételével mindhárman virilisek voltak. Révész László és Nagy László ügyvédek voltak, jól menő irodájuk volt, emellett a politikával is foglalkoztak már a háború előtt ellenzéki színekben. Tóth László a református egyház tulajdonában lévő nyomda élén országos szintű irodalomszervezővé lépett elő, és a sakkszakírás terén országhatáron túl nyúló szervező, szakíró tevékenységet fejtett ki. Balla Dömötör gazdagparaszti birtokot örökölt, nem volt magas iskolai végzettsége, de minden bizonnyal jó szervező, tehetséges ember lehetett, mert igen sok gazdasági és politikai szerv vezetését bízták rá.

Nagy László volt az egyetlen, aki a KNB-ben a legkeményebb időkben is szembe mert fordulni Bánóval, aki még le is tartóztatta. Révész Lászlónak pedig Bánó megbuktatásában volt jelentős szerepe a törvényhatósági bizottságban. Azt megállapíthatjuk, hogy a város lakosságának nagy része bízott bennük, mert mind a négyen voltak országgyűlési képviselők (Tóth László is bekerült, csak lemondott a mandátumáról). Révész László 1939-től 1948-ig, mindvégig tagja volt a változó elnevezésű országgyűlésnek. Nagy László többször volt képviselőjelölt, de csak 1947-ben jutott mandátumhoz. Balla Dömötör tagja volt az Ideiglenes Nemzetgyűlésnek is, majd 1945-ben is mandátumot szerzett.

Tóth Lászlót 1919-es szerepvállalása miatt bebörtönözték. Révész László, aki szintén szerepet vállalt 1919-ben, később csak magán ügyvédként dolgozhatott. Mindketten a városban maradtak, vagyis annak közelében a szovjet megszállás idején, és napokon belül visszatértek, ami szintén fontos ajánlólevél lett az új berendezkedés során. Ezek után külön-külön is bemutatom őket röviden.

Dr. Révész László 1889. november 20-án született Kecskeméten. Régi kecskeméti, református értelmiségi családból származott. Apja Révész Ferenc ügyvéd, a város tisztviselője. Anyja Muraközi Judit, régi kecskeméti birtokos családból származott, 10 kat. hold szántója és 5 kat. hold szőlője volt. Révész László középiskoláit Kecskeméten végezte, itt kezdte a jogi tanulmányait is, amit Kolozsváron fejezett be. Fél évet a berlini egyetemen

hallgatott. 1915-ben kötött házasságot Muraközi Erzsébettel, három fiuk született: László (1916), István (1917) és Sándor (1925).⁸⁹⁶

1914-ben igazságügyi szolgálatba lépett, bírósági jegyző, majd 1919-ben járásbíró lett, a tanácsköztársaság idején kinevezték a forradalmi törvényszék elnökévé. 1920-tól önálló ügyvéd lett Kecskeméten, mert bírálták a tanácsköztársaság idején vállalt szerepéért.⁸⁹⁷ A Kecskeméti Református Egyházközség és az egyházmegye ügyésze volt. 1925-1948-ig a Kecskeméti Magyar Kereskedelmi Bank igazgatósági tagja, majd elnöke. A város törvényhatósági bizottságának tagja 1929-től 1934-ig. 1937-ben megválasztották a Kecskeméti Ügyvédi Kamara választmányi tagjává.⁸⁹⁸ 1931-től tagja a Független Kisgazdapártnak, 1938-tól a kecskeméti elnöke.

Révész 1942-ben a virilislistán a 28. helyet foglalta el, kétszeres adóbeszámítás nélkül a 41. legtöbb adót fizető volt a városban.⁸⁹⁹ 1939-ben a kecskeméti választókerületben Eckhardt Tibor listavezető mögött állt a párt lajstromán, Eckhardt lemondott a kecskeméti mandátumáról, így Révészt hívták be az FKgP kecskeméti országgyűlési képviselőjének. 1940-ben a háromhatalmi egyezményhez való csatlakozás ellen foglalt állást. 1942-ben szót emelt a délvidéki vérengzés ellen, és tiltakozott a Szovjetunió elleni hadba lépés ellen is. 1944-ben decemberében az Ideiglenes Nemzetgyűlésbe delegálták. 1945-től tagja volt a város törvényhatósági bizottságának.⁹⁰⁰ 1945. novemberében is megválasztották képviselőnek. Újjászervezte a kecskeméti református jogakadémiát és vezette 1944. december 1-től 1946 júliusáig. 1946. október 22-től a Nemzetgyűlés háznagya. 1947. július 13-tól az FKgP kecskeméti szervezetének elnöke, a Kecskeméti Gazdasági Gőzmalom igazgatósági tagja 1946-1948 között. 1948. június közepén lemondott mandátumáról, visszaköltözött Kecskemétre, majd a zaklatások miatt szikrai szőlőjébe húzódott vissza. 1948. december 11-én hat párttársával együtt lemondott a törvényhatósági bizottsági tagságáról is.⁹⁰¹ 1956-ban aktivizálódott, a forradalom leverése után ismét visszavonult szikrai birtokára. 1965. január 18-án hunyt el.

Tóth László 1895. május 17-én született Kecskeméten. Apja Tóth Ferenc kőművesmester, a szociáldemokrata párt helyi szervezetének alapítója. Édesanyja Csonka Viktória. A nyolc gyermek közül egyedül ő tanult tovább. A család református vallású volt, a református gimnáziumban érettségizett, majd 1913-ban a budapesti tudományegyetem

⁸⁹⁶ Vida 1994: 41.

⁸⁹⁷ Péterné – Szabó – Székelyné 1992: 213–214.

⁸⁹⁸ BKMÖL, XXV. 18. 116/1946. dr. Márkus Ferenc pere

⁸⁹⁹ BKMÖL, IV. 1905. 1935–1944/45. 6.

⁹⁰⁰ BKMÖL, XVII/46. 151/1945. 19. d.

⁹⁰¹ BKMÖL, IV. 1903/a. 1948. dec. 11.

magyar-német szakra iratkozott be, de anyagi nehézségek miatt a kecskeméti jogakadémián tanult tovább.⁹⁰² Ettől az évtől írt a Kecskeméti Lapokba is. 1915-ben édesapjával és három testvérével együtt behívták katonának. Két éven át az orosz fronton szolgált zászlósként. 1916. júniusában megsebesült, majd 1916. október 9-én hadnaggyá léptették elő.⁹⁰³ 1917-ben leszerelték és visszatért Kecskemétre. 1917-ban belépett a MSZDP-be. Az őszirózsás forradalmat követően a Nemzeti Tanács helyi titkára lett. A tanácsköztársaság időszakában a direktórium tagja és a művelődési ügyek előadója volt. Tóth László szerkesztette a Magyar Alföld című szocialista lapot. Kecskemét képviselőjében delegálták a Tanácsok Országos Gyűlésébe. 1919 őszén letartóztatták, majd 1920 augusztusában folytatólagosan elkövetett izgatásban találták bűnösnek, amiért másfél év börtönre ítélték.⁹⁰⁴ Szabadulása után rendőri felügyelet alatt állt. 1921. február 21-én feleségül vette a jómódú katolikus családból származó Csabai Erzsébetet.

1922-től az Első Kecskeméti Hírlapkiadó és Nyomda Rt.⁹⁰⁵ tisztviselője, majd igazgatója lett 1935-től. Tóth László kiemelkedő irodalomszervezői tevékenységet folytatott. Az irodalmi élet kiemelkedő alakjaival állt kapcsolatban, elsősorban a népi írókkal, nála nyomtattak több neves folyóiratot is (Tanú, Válasz, Apolló, Magyarságtudomány, Látóhatár). 1937-ben nála nyomtatták a Márciusi Front kiáltványát. Az általa vezetett nyomdában nyomtatták Áprily Lajos, Erdélyi József, Illyés Gyula, Kassák Lajos, Németh László, Sinka István, Szabó Lőrinc több munkáját is. A Kecskeméti Lapokban továbbra is írt rendszeresen. 1922-től 1950-ig szerkesztette és kiadta a Magyar Sakkvilág című folyóiratot, több sakkszakkönyvet adott ki német nyelven is. 1927-ben Kecskeméten a világ legjobb sakkozójának részvételével nemzetközi sakkversenyt szervezett. 1940-41-ben közreadta a szovjet sakkbajnokság két játszmagyűjteményét is. A Magyar Róna című mezőgazdasági szaklapot és a Mezőgazdasági Kamara különféle kiadványait is itt nyomtatták, amiket jórészt Gesztelyi Nagy László írt, a mezőgazdasági profil is egyre erősebbé vált a nyomdában.⁹⁰⁶

1944-ben ellenezte a város kiürítését, és megtagadta a kiürítési parancs kinyomtatását is. A városban maradt a kiürítési parancs ellenére is. Tóth László Kecskemét polgármestere

⁹⁰² Vida 1999: 620–621.

⁹⁰³ Heltai 2000: 16.

⁹⁰⁴ Heltai 2000: 19.

⁹⁰⁵ A nyomda 1899-ben alakult, ahol több napi és hetilap is nyomtattak. 1929-től a nyomda tulajdonosa a református egyház és az egyházhoz szorosan kötődő magánszemélyek (lelkészek, presbiterek) lettek. A helyi református értelmiség ült a nyomda igazgatóságában, az igazgatóság elnöke a helyi lelkész volt. A nyomda adta ki a Kecskeméti Lapokat, amely független politikai napilapként az ellenzéki álláspontot jelenítette meg a kormánypárti Kecskeméti Közlönnyel szemben. Orosz 1968: 280–296

⁹⁰⁶ Orosz 1968: 289.

volt 1944. december 17-től 1948. május elsejéig.⁹⁰⁷ Kovács Bálint, aki a barátja volt, a következőképpen jellemezte az ő polgármesterségét: „*Tóth László volt az igazi tekintély a városban. Amíg ő volt a polgármester, addig Kecskeméten tulajdonképpen rend volt, mert ő az oroszokkal is tudott tárgyalni. Ő mindenkivel szót értett, aki vezető pozícióban volt, gyermekkorától ismerte őket.*”⁹⁰⁸

Tóth László nyugdíjazását követően a Hazafias Népfront megyei bizottságának az alelnöke volt, 1956. október 30-án a Kecskeméti Nemzeti Bizottság vezetője lett. 1956. novemberétől 1958. februárjáig a Városi Tanács elnökhelyettese lett. Ezt követően is jelentős szerepet játszott a város közéletében: a Katona József Társaság elnöke és a Kodály-kórus elnöke volt.

A közel 53 éves Tóth László 1948-as nyugállományba helyezése mögött az állhatott, hogy a helyi SZDP nem követte a budapesti központ utasításait, nem támogatta a két munkáspárt egyesülését.⁹⁰⁹ Erre utal az egyik hangulatjelentés is. Eszerint 1948. február 9-én az SZDP kecskeméti szervezete VB ülésén Tóth László polgármester bejelentette, hogy Imre Gábor rendőr alezredes, Forrai Ödön gazdasági felügyelő, Kovács Jenő volt SZDP titkár, Bartha Kálmán volt VB tag és egy Virág nevű párttag írásban felszólították „*a VB-t, hogy mondjon le, mert jobboldali politikája a párt szétforgácsolódásához fog vezetni.*” Az esetről jegyzőkönyvet vettek föl, amit valamennyi VB tag aláírásával Aradi Lajos vett magához, amit Szélig Imréhez⁹¹⁰ igyekeztek eljuttatni, aki szintén kiállt az SZDP önállósága mellett. A jegyzőkönyv szerint a jelzett személyek az MKP titkos tagjai voltak. Aradi Budapestre utazott, és Hajdú Ernő VB tagnak kijelentette: beszélt Marosánnal is, „*aki azt mondta, hogy ha a kecskeméti vezetőség nem tartja be a központ irányvonalát, valamennyiüket leváltják.*”⁹¹¹

⁹⁰⁷ Az 1948. márc. 31.-i közgyűlésen tárgyalták Tóth László polgármester nyugdíjazását; 1948. április végén nyugállományba helyezték, 369,90 Ft nyugdíjjal. IV. 1903/a Kecskemét Törvényhatósági Biz. Közgyűlési jegyzőkönyvek

⁹⁰⁸ Rigó 2009: 32.

⁹⁰⁹ 1948. február 22-án írták alá a pártközi megállapodást az MKP és az SZDP arról, hogy az SZDP milyen tisztségekből mikor hívja vissza, illetve bocsátja el a tagjait, azokat akiket nem kívántak átvenni az MDP-be. Ennek a megállapodásnak eshetett „áldozatául” Tóth László polgármester is.

⁹¹⁰ Szélig Imre (1903-1968) Apai részről kisiparos, anyai részről földműves családból származott. A négy polgári elvégzése után lakatosmesterséget tanult, fiatalon Budapestre került. 1923-ban belépett az MSZDP-be. 1938-ban a csepeli pártszervezet titkárává választották. 1945-ben az SZDP Pest környéki és Pest megyei titkárságát vezette. A párt delegálta a Pest–Pilis–Solt–Kiskun vármegyei törvényhatósági bizottságba. Pest Vármegye Földbirtokrendező Tanácsának elnökévé nevezték ki. 1945. április 2-án Budapesten választották be az Ideiglenes Nemzetgyűlésbe. 1945. november 4-től nemzetgyűlési, majd 1947. augusztus 31-től országgyűlési képviselő. 1945. augusztus 20-tól az SZDP pártvezetőségének és politikai bizottságának tagja, majd a szervezési osztály vezetője. 1948-ban Ragaszkodott a Szociáldemokrata Párt önállóságához, függetlenségéhez, ellenezte a két munkáspárt egyesülését, ezért 1948. február 18-án le kellett mondania tisztségéről, majd kizárták az SZDP-ből. Mandátumától 1948. április 26-án fosztották meg. Még ebben az évben elhagyta Magyarországot, és Svájcban, majd Angliában élt. http://www.rev.hu/sulinet45/szerviz/kislex/biograf/szelig_i.htm Utolsó letöltés: 2011. július 16.

⁹¹¹ ÁBTL, 1.2.5. doboz Politikai hangulatjelentések, 1948. február 13.

A törvényhatósági bizottság Tóth László nyugdíjazásáról néhány héttel később, 1948. március 31-én döntött, mivel nem lépett be az MDP-be.

Dr. Nagy László Székelykeresztúron született 1892. november 13-án. Apja Nagy László csendőr őrmester volt, édesanyja Sütő Nagy Ágnes, a legfiatalabb gyermekük volt László. A marosvásárhelyi református kollégiumban érettségizett, Bécsben elvégezte a Kereskedelmi Akadémiát, majd beiratkozott a kolozsvári Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetemre, ahol 1915-ben állam-és jogtudományi doktorátust szerzett. 1916-ban katonai szolgálatra hívták be, a 9. honvéd huszárezreddel hadnagyi rangban a román fronton harcolt, sebesülten Budapestre szállították. 1918-ban részt vett a székely hadosztály felállításában.

1920 augusztusában kért letelepedési engedélyt Kecskeméten. 1920. november 13-án a román hűségeskü letételének megtagadása miatt szüleivel együtt el kellett hagyniuk Erdélyt, ekkor telepedtek le Kecskeméten. 1921. július 6-án, Budapesten ügyvédi szakvizsgát tett, még abban a hónapban Kecskeméten megnyitotta az ügyvédi irodáját, amely 1948-ig működött. 1920 júliusa és 1922 novembere között a Kecskeméti Lapok felelős szerkesztője volt. Több alkalommal volt képviselőjelölt a Horthy-korszakban; 1923. július 23-án, időközi választáson pártonkívüliként indult Cegléden, 1931-ben és 1935-ben a Keresztény Gazdasági és Szociális Párt jelöltje volt az észak-pesti kerületben, egyetlen alkalommal sem került megválasztásra. Az 1938-as virilislistán a 81. helyet foglalta el a befizetett 640 pengő adóval, 1942-ben is hasonló helyen volt, ekkor a 89. helyet foglalta el, a befizetett adó ekkor 997 pengő volt.⁹¹²

1940-ben részt vett az erdélyi bevonulásban. 1942. március 15-én ott volt a Magyar Történelmi Emlékbizottság Petőfi-szobornál tartott tüntetésén. A város kiürítésekor 1944 novemberében Budapestre menekült, ahol svájci és svéd menlevelek megszerzésével segítette az üldözötteket. 1945 elején visszatért Kecskemétre, részt vett a Polgári Demokrata Párt megalakításában, amelynek elnökévé választották, pártja képviseletében tagja lett a helyi nemzeti bizottságnak. 1945. augusztusban rövid ideig őrizetbe vették, mert Bánó Mihály megtámadta avval, hogy a népbíróságon a vádlottak védőügyvédjeként szerepelt, ezt Bánó összeférhetetlennek ítélte közéleti funkcióival. Indult az 1945. novemberi nemzetgyűlési választásokon, de a PDP képviselőjelöltjeként nem jutott be a törvényhozásba. 1947-ben átlépett a Független Magyar Demokrata Pártba, s ezúttal a Pest-Pilis-Solt-Kiskun és Bács-Bodrog megyei választókerületből bejutott a parlamentbe. 1949-től visszavonult a politikai élettől. Mandátumának lejártá után félhivatalosan emigrálásra szólították fel. Mikor ezt

⁹¹² BKMÖL, IV. 1905. 1935-1944/45. 6.

elutasította, 1950. február 27-én letartóztatták, családját kitelepítették. Az április 7-én tartott tárgyaláson az izgatás vádja alól felmentették, de a felmentő ítélet után előbb Kistarcsára, majd Inotára, végül Isaszegre internálták. 1953 júniusában szabadult. Az ügyvédi hivatás gyakorlásától eltiltották, előbb ládászögelő volt, majd a Tatarozó Vállalatnál dolgozott segédmunkásként.

1956. október 29-én bevásztották a budapesti Ügyvédi Kamara forradalmi bizottságába, majd a kamara intézőbizottságába. 1956. december 22-ig részt vett a bizottság minden akciójában, a segélyek elosztásában. 1957 májusában ügyét a Belügyminisztérium felülvizsgálta, elismerték internálása indokolatlanságát, és vagyoni kárpótlás címén lakást utaltak ki számára. Eleinte bejelentetlenül végzett jogi munkát, majd a Dél-budai Vendéglátó-ipari Vállalat beosztott jogi előadója lett, innen ment nyugdíjba.⁹¹³

Balla Dömötör Kecskeméten született 1885. április 17-én. Gazdagparaszt családból származott. Szülei Balla Dömötör és Molnár Erzsébet 55 kat. holdas birtokon gazdálkodtak, szőlővel, gyümölcsössel is foglalkoztak. Hat elemi végzet, majd a helyi mezőgazdasági szakiskolába járt. 1916-ban kötött házasságot Halasi Ilonával. Az első világháborúban harcolt, miután leszerelt szülei földjén kezdett gazdálkodni. Részt vett a város közéletében, 1930 és 1944 között tagja volt a törvényhatósági bizottságnak. A Pest megyei gazdasági egyesület és a Kecskeméti Őstermelők Szövetkezetének felügyelő bizottsági tagja volt. A Kecskeméti Hitelszövetkezet igazgatóságának is tagja volt, emellett a Duna-Tisza közti Mezőgazdasági Kamara munkájában is részt vett. 1932-ben belépett a Független Kisgazda Pártba, ahol pártszervezőként jelentős ismeretségre tett szert. 1944. decemberében az Ideiglenes Nemzetgyűlés tagjává választották, de ismeretlen okok miatt nem utazott el Debrecenbe. 1945 februárjától a város törvényhatósági bizottságának lett ismét a tagja. 1945-ben újra nemzetgyűlési képviselővé választották. 1947. szeptember 12-től 1948 nyaráig a kecskeméti FKgP elnöke, ekkor ő vezette a Magyar Parasztszövetség helyi szervezetét is és tagja lett a párt politikai bizottságának is. 1946–1947-ben a helyi Katolikus Egylet alelnöke, a Hegyközségi Tanács elnöke. 1948-ban visszavonult a politikától és a földjét művelte. Az 1950-es években kulákká nyilvánították, a zaklatások következtében a földjét felajánlotta az államnak. Cserébe nyolc kat. hold rossz minőségű, Kecskeméttől távol fekvő földet kapott és azon gazdálkodott. 1958. július 9-én hunyt el Kecskeméten.⁹¹⁴

⁹¹³ Marelyn–Vida 2005: 285–286.

⁹¹⁴ Vida 1999: 36–37.

3. Az elhagyott javak magánosításának utolsó fázisa

1948. július 20-i dátummal egy körrendelet érkezett az Elhagyott Javak Felszámoló Bizottságától 17575/1948 számon, Eszerint az EJK felszámolását minél hamarabb be kellett fejezni. Az ügyfélfogadást leállították, a folyó intézkedéseket megszüntették, az adatfelvételt azonnal meg kellett kezdeni a megadott útmutatás alapján. Az ügyiratokat különféle jelzésekkel kellett ellátni annak függvényében, hogy várhatóan mi lesz a vagyon sorsa.⁹¹⁵

Papolczy viszonylag rövid idő alatt elküldte az összesítését, és mellékelte hozzá egy levelet is, amit dr. Szentmiklósi Imre helyettes-kormánybiztosnak írt. Ebben a kimutatás hiányosságait foglalta össze. Először is szerinte nagy a száma azon ügyeknek, amelyeket elődje megszüntetett minősített mindenféle indoklás nélkül, és ezekből nem állapítható meg, hogy a használóhoz valójában mi is került. Másodszor az elődje a javakat használó bejelentése alapján minősített megszüntetett ügyeket, mert időközben a megérkezett tényleges tulajdonosok visszaadták az ingóságokat, birtokba helyező határozat nélkül. A tulajdonosok gyakran a deportálásból tértek vissza, és először egyénileg, majd egyetemlegesen is azt az álláspontot képviselték, hogy rájuk a birtokba helyezési rendelkezések nem érvényesek. A „*felszólításomra a leghatározottabban, kirívóan ellenszegülnek*” írta Papolczy.⁹¹⁶ Harmadszor kiemelte, hogy sok esetben az elhagyott javak használói ismeretlenek, mert időközben elköltöztek, és a jelenlegi lakóhelyüket az EJK nem ismeri. Többször fordult ezzel a problémával az illetékes államrendőrséghez, a legutóbbi 18 ilyen beadványára 14 esetben nemleges választ kapott, négy esetben pedig olyan jelentést, ami közül kettő az általa lefolytatott nyomozás alapján valótlan volt. Negyedszer megjegyezte, hogy sok az olyan kárton is, amikor a használó bejelenti, hogy az általa kiigényelt ingóságokat az orosz katonák tőle önkényesen elvitték. Végül ötödször kiemelte, hogy a nyilvántartott ingóságok minden egyes esetben a használó fél bejelentése alapján lettek nyilvántartásba véve, azokat „*soha*

⁹¹⁵ A következő jelzésekkel kellett ellátni az egyes ügyeket:

a) „Z” jelzéssel kellett azokat az ügyiratokat ellátni, amelyeknél a tulajdonos deportálás vagy zsidó munkaszolgálat miatt volt távol, de maga a tulajdonos vagy örököse jelentkezett. Ez azt jelentette, hogy a „*zsidó vagyonból előreláthatólag visszaigénylés*” várható.

b) „O” jelzést kaptak azok az ügyek, amelyeknél a zsidó jogosult nem jelentkezett, ezek a vagyontárgyak „*előreláthatólag az OZSHA-ra száll*”-nak majd.

c) „E” jelzést kaptak a nyugatra vagy egyéb oknál fogva távollevő tulajdonosok ügyei. Ceruzás kiegészítés is volt az egyik szövegen: „*ismeretlen, nyugatos, vagy olyan, aki nyugaton volt javait még nem kapta vissza 1945. október után jött.*” Ezek a javak „*valószínűleg az államra száll*”-nak majd.

d) „Ex” az előző csoportból azon tulajdonosok ügyei, amelyeknél előre láthatólag visszaigénylés várható pl. ha orosz hadifogoly a tulajdonos. Ez azt jelentette, hogy a „*nem zsidó vagyonból előreláthatólag visszaigénylés*” várható. Az EJK által kezelt ügyiratokat ezen csoportokra kellett beosztani, és külön-külön lajstromot készítettek ezekről. BKMÖL, XXIV. 101. 367/1948.

⁹¹⁶ Több dokumentumban is utalások találhatók arra, hogy a városba visszatért zsidók igyekeztek önkényesen visszaszerezni ingóságaikat, vagy másokéiból pótolni azokat, nem vették figyelembe a hivatalos eljárást, ami a történetek után érthető is.

senki hatóságunk részéről nem ellenőrizte, magam pedig meggyőződtem arról, hogy igen sok esetben a bejelentett ingóknál több van a használó birtokában.” Az EJK helyi kirendeltségének vezetője azt is megjegyezte levele végén, hogy a különféle helyi, állami szervek és közigazgatási hatóságok nem működtek együtt az EJK-val. „Szervem egész területén az általam történt átvétel idejében a közigazgatási hatóságok, minden más állami szerv között a harmonikus együttműködés fenn nem állt, ilyen egyáltalán nem létezett, nem túlzok, amikor azt állítom, hogy az Elhagyott Javak kirendeltségének még csak létezését is a közigazgatási hatóságok s azok vezetői nem valami barátságosan vették tudomásul.”⁹¹⁷

Az ingatlanok sorsa

1948. szeptember 19-én az EJK körrendeletet bocsátott ki a vidéken elhagyott ingatlanok kezelésére vonatkozóan. Erre a rendeletre írásban válaszolt Papolczy. Megállapította, hogy területén az elhagyott ingatlanok nyilvántartása „nagy százalékban hiányos.” A hiányokat rövid hivatali ideje alatt nem tudta pótolni, mert nem volt rá sem kapacitása, sem utasítása a nyilvántartás módjára vonatkozóan. Véleménye szerint ezen ingatlanok „nyilvántartásba vétele és határozatilag történő feldolgozása teljességgel lehetetlen”, ehhez nincsenek meg sem a személyi, sem az anyagi feltételek. Becslése szerint „cca 3-400 tehető azon ingatlanok száma, amelyek a fenti hivatkozott rendelkezés szerint feldolgozásra várnak.” [...] „Tekintélyes munkatöbbletet jelent az, hogy elhagyott ingatlanok nagy százalékban kevésbé legális körülmények között időközben egyszer, de többször is gazdát cserélt. A telekkönyvi és egyéb hatóságok személyi hiányok miatt ebben nem tudnak segíteni.”⁹¹⁸

Megállapíthatjuk egyfelől, hogy a második világháború után Kecskeméten igen nagy fejtetlenség és össze-visszaság volt az ingatlanok nyilvántartása és a tulajdonviszonyinak rendezése során. Másfelől pedig azt is, hogy több száz olyan ingatlan volt, amelyek tulajdonosváltásáról, sorsáról a hatóságoknak nem volt információjuk.

1948-ban, az EJK felszámolásakor a hivatalnak az ingatlanokra vonatkozóan is leltárt kellett készítenie. A fennmaradt leltár érdekessége, hogy az eredetileg megadott négy kategória mellett megjelent egy ötödik is, a „T”, aminek egyelőre nem ismerjük a jelentését. Mindenesetre megállapítható, hogy az „O” jelzéseket az ingatlanok esetében mind átírták „T”-re. Tehát azoknak a jelzése, amelyek az eredeti elképzelés szerint az Országos Zsidó Helyreállítási Alapot illették volna meg, időközben megváltozott, és így nem kerültek az

⁹¹⁷ BKMÖL, XXIV. 101. 367/1948.

⁹¹⁸ BKMÖL, XXIV. 101. 342/1948.

OZSHA nevére.⁹¹⁹ A kecskeméti megbízott által kezelt zsidó ingatlanok leltára 185 személy nevét és ingatlantulajdonait tartalmazza. Olyan személyek neve is szerepel a listán, akik korábban három házat és egy ipartelepét is birtokoltak.⁹²⁰ Ilyen volt például Grátzer Ferenc gyümölcskereskedő, aki 1893-ban született. és az egyik leggazdagabb zsidó volt a városban,⁹²¹ a Bercsényi utca 14. szám alatt lakott egy négy szobás lakásban Aszódi József⁹²² szintén hasonló anyagi körülményekkel rendelkezett. A leltárban a 185 zsidó személy összesen 154 lakást vagy házat birtokolt Kecskeméten, 24 fél házat vagy fél lakást, 15 még kisebb házrészlet vagy lakásrészlet, két teljes és egy fél ipartelepét, két ötvenszázalékos tulajdonban lévő gyárat, 59 kh. szőlőt, az 589 kh. föld ekkor már az EJK kezelésében volt.⁹²³

1948. december 20-án a Pénzügyminisztérium Elhagyott Javakat Felszámoló Ügyosztálya Ipari Csoportja utasította a kecskeméti kirendeltség vezetőjét, hogy négy napon belül küldje el számukra az elhagyott ipari üzemek, berendezések, vállalatok, részvények ügyiratait. Az elkészített kimutatásban Aszódi József, Fischpán Géza⁹²⁴, Grátzer Ferenc, Kozma Andor⁹²⁵, Székely Gyula⁹²⁶ és Székely Ignác⁹²⁷ ipartelepeit és két gépet sorolták fel. Korábban, még 1946-ban a kecskeméti cégjegyzékvezető hivatalosan igazolta, hogy a cégekre vonatkozó iratok a háború alatt megsemmisültek, ezért a háború előtti időkre vonatkozóan nincsenek iratok.⁹²⁸

Több ingatlanmentesítési határozat is fennmaradt az 1949-es évből olyan ingatlanokról, amelyek esetében sikerült az örökösöknek bizonyítaniuk, hogy ingatlanjaik nem tekinthetők elhagyottnak. Például Moskovits Lajos⁹²⁹ és neje ingatlanáról, a Nagykőrösi u. 9. szám alatti házról bizonyították be az örökösök, hogy az nem elhagyott ingatlan, a kifizetendő kezelési díjat dr. Rotschild Lászlóné fizette meg.⁹³⁰ A levéltári adatok szerint az örökösök további 14 zsidó ingatlanról tudták bizonyítani, hogy nem elhagyottak. Az elhagyott ingatlanokat az EJK

⁹¹⁹ Ha az OZSHA nevére kerültek volna, akkor a jogszabályok alapján a MAZSÖK azokat ma vissza tudná igényelni.

⁹²⁰ BKMÖL, XXIV. 101. 367/1948.

⁹²¹ Grátzer Ferenc fizette 1939-ben a második legtöbb kereseti adót a Kecskeméten 2660 pengőt, gyümölcskereskedő volt, három ház és egy ipartelep volt a tulajdonában.

⁹²² Aszódi József kereskedő, a zsidók listáján a 28. legtöbb adót fizető személy, a Kecskeméti Magyar Bank Rt. Igazgatósági tagja volt.

⁹²³ BKMÖL, XXIV. 101. 367/1948.

⁹²⁴ Fischpán Géza 1939-ben a 20. legtöbb adót fizető zsidó, két és fél ház tulajdonosa volt a belvárosban, az Első Kecskeméti Cement és Műkőgyár tulajdonosa és a Kecskeméti Mezőgazdasági Szövetkezet igazgatója volt.

⁹²⁵ Szintén zsidó, de nem található a 88. legnagyobb adófizető között.

⁹²⁶ Székely Gyula volt a Schiffer Cipőgyár 50%-os tulajdonosa, a 43. legnagyobb adófizető 1939-ben.

⁹²⁷ Székely Ignác volt a Schiffer Cipőgyár 25%-os tulajdonosa, a 23. legtöbb adót fizető zsidó és a Kecskeméti Leszámítoló és Pénzváltó Bank Rt. Igazgatósági tagja.

⁹²⁸ BKMÖL, XXIV. 224/1946.

⁹²⁹ Moskovits Lajos volt 1939-ben a legtöbb adót fizető zsidó személy.

⁹³⁰ BKMÖL XXIV. 103/a. 70405/1949.

bérbe kiadta, a befolyó bérleti díjat az adóhatóságnak fizette be. Az egyik dokumentum alapján megállapíthatjuk, hogy a bérlők a bérleti díjat nem fizették rendszeresen.⁹³¹

Az ingóságok sorsa

Az EJK kecskeméti megbízottja 1948-ban a hivatal felszámolásakor készített összegzést az általa kezelt ingóságokról. Az ingóságokat is a korábban említett jelzésekkel („Z”, „O”, „E”, „Ex”) kellett ellátni, attól függően, hogy várhatóan mi lesz a sorsuk. A leltárban 930 tételt soroltak fel, amelyek nagy része, 900 tétel (97%) „E” jelzést kapott, tehát a nyugatra távozott régi elit, tisztviselők vagyontárgyai voltak, amelyek tulajdonjoga a meghatározás szerint *„valószínűleg az államra száll.”* A *„nem zsidó vagyomból előreláthatólag visszaigényelhető”* „Ex” jelzést csupán 16 ingóság kapott, míg a zsidó eredetű vagyontárgyak száma ekkor már mindössze 14 volt. A 930 ingóság között különféle tárgyak vannak felsorolva. Értékesebbek és kevésbé értékesek is. Értékesebbek például a 20 db zongora, a 24 festmény, négy jégszekrény, két pianínó, a különféle ipari gépek például a két esztergapad, egy gyalupad.

Feltűnő, hogy a 930 tételből aránytalanul kevés a zsidók ingósága, holott tudjuk, hogy azok korábban több raktárt is megtöltöttek. Valószínűleg hasonló megfontolás miatt kapták a vagyontárgyak ezt a besorolást, mint amiért az ingatlanok esetében lehúzták az „O” jelzést, tehát nem akarták, hogy az OZSHA tulajdonába kerüljenek, azaz valószínűleg felsőbb utasításra tudatosan megszegették a békeszerződésben és a törvényben vállalt kötelezettséget. Külön kimutatást készítettek az EJK kezelésében lévő rádiókról is. 133 rádió készüléket kezelt a kecskeméti megbízott, amelyek mindegyike „E” jelzést kapott, tehát ezek is mind az állam tulajdonába kerültek. A kecskeméti személyek tulajdonában lévő értékpapírokra és ékszerekre vonatkozóan is készítettek kimutatást. Összesen 102 személyt soroltak fel, közülük két kivétellel minden esetben eredetileg „O” betűt tüntettek fel, tehát az OZSHA-ra szállt volna a vagyon. Az „O” betűt azonban minden esetben áthúzták és szintén „T”-re javították,

⁹³¹ A lakbér beszédésére egy sajátos megoldási javaslatot is adtak Papolczynak 1949-ben. A levelet Toperczer Lajos vasútügyi szakíró írta, aki az adóhivatal vezetőjével folytatott beszélgetés során azt tudakolta, hogy rendszeresen fizetik-e a lakbért az elhagyott ingatlanok bérlői. *„Bizony azt a választ kaptam, hogy ezekről semmiféle nyilvántartást nem vezetnek és ha valaki nem fizet, úgy ők azok egyikét sem szorgalmazzák, ez nem tartozván az ő hatáskörükbe, ők csak akkor járnak el valamely nem fizető lakóval szemben, ha erre őket az EJK felszólítja. Egy-két lakó – akikről sejtettem, hogy nem fizetnek – őszintén vallotta be, hogy ők bizony már több hónap óta nem tettek eleget kötelezettségüknek. Én úgy érzem, hogy ebből folyólag vagy államnak, vagy kincstárnak van kára ez szerintem nem lehet közömbös a t. EJK-ra nézve, a künnlevőségek behajtása azt hiszem, emminens érdek!”* Ezt követően felajánlotta, hogy ő a lakóknál szorgalmazni tudná a bérleti díj befizetését, ezért nem is kérne fizetést, csak engedjék el az ő lakbérét. Toperczer levelének a hátuljára felírták, hogy *„a kérésének teljesítése ez idő szerint lehetetlen, erre mód nincsen.”* BKMÖL XXIV. 103. a. 70445/1949.

annak ellenére, hogy a listán szinte csak zsidó személyek neve szerepelt, Szappanos István és a Turul Szövetség női szerve kivételével.⁹³²

1949. július 26-án szigorúan bizalmas jelöléssel ellátott levelet küldött a Pénzügyminisztérium Elhagyott Javakat Felszámoló Ügyosztályának helyettes ügyosztályvezetője, Maár Árpád a Pénzügyigazgatóság Kecskeméti Kirendeltségre. Ebben a levélben egyrészt bekérték a pártokra, szakszervezetekre, pártfunkcionáriusokra, helyi vezetőkre vonatkozó ingósági ügyek iratait. Másrészt előírták, hogy a pénzügyigazgatóságon nyolc napon belül fel kell állítani egy bizottságot, amely megállapítja a kiigényelt és megvételre felajánlott ingóságok árát. A bizottság tagjainak összetételére vonatkozóan is utasítást adtak, eszerint a pénzügyigazgatóság szakszervezeti csoportjának vezetőségi tagja, az MDP megyei szervezetének küldötte és az elhagyott javak ügyeinek előadója lehetnek a bizottság tagjai. Emellett megjegyzik, hogy a tagok csak munkáskáderek lehetnek. Az ingóságok árának megállapítására is megadták a megfelelő irányelveket. Eszerint az ingóságok megváltási ajánlatánál a *„szociális és politikai szempontok szigorú figyelembevételével bírálандók el. Ha az ingóság oly személy használatában van, aki szociális vagy politikai szempontból vagy ezek egyike miatt nem igényjogosult, úgy a megváltási ajánlatot elfogadni nem szabad, hanem írásban kell közölni a használóval a teljes forgalmi értéket azzal, hogy annak elfogadása tárgyában írásbeli nyilatkozatát 3 napon belül juttassa el a pénzügyigazgatósághoz, mert ellenesetben úgy tekintendő, mint aki az ingóság használatáról lemondott. A szociális és politikai szempontból kifogásolható személyek részére még arra az esetre sem adható részletfizetési kedvezmény, ha egyébként a rendes forgalmi értékre felemelt megváltási végösszeget elfogadná. Ha a használó önként lemond, vagy a felemelt megváltási ár visszautasítása miatt lemondottnak tekintendő, a felszabaduló ingóságokat a szociális és politikai szempontok figyelembevételével a bizottság javaslatának megfelelően, igényjogosultaknak kell juttatni.”*

Tehát az elhagyott javakból a végleges elosztás során egyrészt az új rendszer támaszának számító szervezeteknek és személyeknek jutott, másrészt a szociális és politikai szempontból megbízhatóaknak.⁹³³ Ezt a lakosság is így gondolhatta, például Juhász József véleménye szerint a bizottság túl magas árat állapított meg neki. Levelében a következőket írta: *„érthetetlennek tartom, hogy az Állami Mezőgazdasági Gépüzem dolgozójának és mint a Magyar Dolgozók Pártja rendes tagjának és pártaktívának ilyen horribilis összeget számítanak fel.”* A levele után az eredetileg meghatározott összeget 875 forintról 237 forintra

⁹³² BKMÖL, XXIV. 101. 367/1949.

⁹³³ BKMÖL XXIV. 103/a. 70568/1949.

csökkentették.⁹³⁴ A bizottság a megadott alapelveket Kecskeméten is szem előtt tartotta, ugyanis a korábbi középosztályhoz, az értelmiséghez (ügyvédek, orvosok, tisztviselők, pedagógusok) tartozók esetén mindig irreálisan magas összeget határoztak meg, amit ők általában nem fogadtak el, inkább visszaadták az ingóságokat. A szegényebbek, iskolázatlanabbak esetében szinte minden esetben elfogadták a felajánlott árat, vagy a fellebbezést követően leszállították azt.

Farkas Ferenc is igényelt bútorokat 1945-ben, az egykor Vajda Irén tulajdonában lévő szekrényt, tükröt, asztalt és székeket. 1949-ben ő is kapott kérdőívet, melyben megkérdezték, hogy a nála lévő ingóságokért mennyit tud felajánlani, ő 200 forintot kínált fel. A pénzügyi járőr, aki a szociális helyzet felmérése érdekében végigjárt minden igénylőt, megállapította, hogy *„az általa felajánlott összeg sem szociális viszonyaival, sem keresetével nem áll arányban. Fűszerüzlete van, férje a Weiss Manfréd gyárban dolgozik.”* Ezt követően levélben értesítették Farkast, hogy nem fogadják el az általa felajánlott 200 forintot, helyette 1160 forintot fizessen a nála lévő bútorokért. Farkas levélben tett észrevételeket az általa felajánlottnál közel hatszor magasabb árra vonatkozóan. Egyrészt a bútorokat ők ajándékba kapták Vajda Iréntől, mert a gettóba vonulás előtt felesége ápolta és segítette, másrészt a bútorok a háborús rongálás miatt megsérültek és asztalossal kellett megcsináltatniuk, tehát eredetileg jóval kevesebbet értek. Kérte, fogadják el az eredetileg felajánlott összeget, mert gyári munkás, és azt is csak részletekben tudja kifizetni. Végül az 1949. december 15-én kelt határozat értelmében elfogadták a 200 forintos ajánlatot, és hat havi részletfizetési lehetőséget is biztosítottak számára.⁹³⁵

Dr. Stein Gyula orvos 1945. október másodikán írt levelében kérte vissza a városháza központi iktatójában kiakasztott festményét, a neves naturalista festő, Kukán Géza munkáját. Később több bútorát is kérte, konyhafelszerelést is igényelt a városháza raktárából. 1949 augusztusában a pénzügyi járőrnek Stein azt nyilatkozta, hogy *„az Országos Izraelita Irodától kapott felvilágosítás alapján megvár egy újabb döntést, kormányzati intézkedést, mely szerint a fasizmus károsultjai a birtokukban lévő ingóságokat térítés nélkül megtarthatják.”* Tehát ekkor még bíztak abban, hogy fizetés nélkül is megtarthatják az igényelt bútorokat. Dr. Stein Gyulának csalódnia kellett, mert ő is megkapta a kérdőívet, hogy mennyit tud felajánlani a nála lévő bútorokért. Az általa felajánlott 150 forintot nem fogadták el, ehelyett először felemelték 550, majd 670 forintra, mint ahogy a többi értelmiségi esetében is. Dr. Stein megírta, hogy *„ezek az árak nem felelnek meg e tárgyak forgalmi értékének, hanem azt*

⁹³⁴ BKMÖL XXIV. 103/a. 70300/2025. 1949.

⁹³⁵ BKMÖL XXIV. 103/a. 70300/1764. 1949.

többszörösen meghaladják. E bútorokat új állapotában meg lehet ennyiért venni.” Dr. Steintől, annak ellenére, hogy a fasizmus üldözte és vagyonát széthordták, osztály-hovatartozása miatt az általa igényelt bútorokért igen magas, irreális árat kértek.⁹³⁶

A magas vételi ár miatt sokan úgy döntöttek, hogy inkább visszaadják az ingóságokat, amiket béreltek, de ez problémát jelentett, mivel azokat a hivataltól nem tudták elszállítani és raktározni sem. Kecskemétről tanácsot kértek a felszámoló ügyosztálytól, hogy ilyen esetben mit tegyenek. Keller Elemér azt válaszolta, hogy utalják ki az ingóságokat rászoruló személyeknek vagy iskoláknak, tömegszervezeteknek, és „*méltányos használati díjat*” állapítsanak meg.⁹³⁷ Tehát a korábban megadott alapelvet igyekeztek érvényesíteni, az ingóságot vegyék el a régi középosztály tagjaitól, az értelmiségiektől és juttassák azokat a rászorulóknak vagy közintézményeknek.

Az elhagyott javak magánosításának végrehajtása során 1949-ben az EJK minden volt ügyfelének írtak levelet, hogy sorolja fel a nála lévő elhagyott ingóságokat, és ajánljon fel érte méltányos összeget. Sok esetben olyanok is kaptak levelet, akik a korábbi saját javaikat igényelték vissza. Például Almási László kiskereskedő deportált volt, és a gettó felszabadulását követően szedte össze a saját edényeit, 1949-ben ezért is felajánlást kértek tőle, mire megírta, hogy ezek az ingóságok a háború előtt is ő tulajdonát képezték, így eltekintettek a javak megváltásától.⁹³⁸

Több dokumentum tanúskodik arról, hogy sokan a kecskeméti EJK-tól igényeltek értékesebb ingóságokat, annak ellenére, hogy nem Kecskeméten laktak, és később a bérleti díjat sem fizették; nem is tudták ezt tőlük behajtani.⁹³⁹ Sok irat tanúskodik arról is, hogy az igényelt javak útja a kiigénylést követően is kalandos lehetett. Ha valaki hazatért, és megtudta, hogy kinél vannak az ingóságai, elment értük, és szerencsés esetben vissza is kapta azokat. Az 1949-es „végelszámolás” iratai alapján megállapíthatjuk, hogy gyakran nem jelentették be az ingóságok elhelyezésének változásait, és minden bizonnyal többen letagadták, hogy náluk elhagyott javak lettek volna. Sokan hivatkoztak arra is, hogy már elvitték tőlük vagy visszaadták, vagy egyáltalán át sem vették a korábban igényelt javakat. Ilyen esetben az ügyintézők ráírták az aktára, hogy „*bizonyíték nincs.*” és sok esetben azt, hogy a cím ismeretlen.

A megyei levéltárban az elhagyott javak ügyiratainak számozása 1480-al kezdődik, és 3194 az utolsó irat száma, amit ekkor kiküldtek. Tehát 1714 irattal számolhatunk 1949-ben,

⁹³⁶ BKMÖL XXIV. 103/a. 70300/2713. 1949.

⁹³⁷ BKMÖL XXIV. 103/a. 70019/1949

⁹³⁸ BKMÖL XXIV. 103/a. 70300/1523. 1949.

⁹³⁹ BKMÖL XXIV. 103/a. 69568, 69569, 69660-69663/1949.

amiről az EJK-nak dokumentációja volt, és ami alapján felajánlhatták az ingóságot megvételre. Az iratok egy részét selejtezték, így nem áll rendelkezésre a teljes anyag. Ha a város belterületének háztartás számához viszonyítjuk az iratok számát, megállapíthatjuk, hogy a családok közel ötöde (18,5%) birtokában voltak dokumentáltan elhagyott javak.⁹⁴⁰ Mint korábban láttuk, az ingatlanok és ingóságok háborút követő mozgásának jelentős részéről soha nem készült nyilvántartás, így azok az EJK látókörébe sem kerültek. Mindesetre a számok így is elég nagyok ahhoz, hogy kijelenthessük: a második világháború végén és az azt követő időszakban igen nagyarányú volt az ingó és ingatlanvagyon átrendeződése.

Az ingóságok széthordásának mértékére jellemző példa *dr. Csávás János* belvárosi a Munkácsi utca 12. szám alatti lakása kifosztásának esete. Csávásék elhagyták ingatlanukat a város kiürítésekor, majd miután visszatértek, a felesége szisztematikusan elkezdte összegyűjteni lakásuk széthordott ingóságait. Hét kérelmet adott be az EJK-hoz, melyekben kérte vissza ingóságaikat. Először a szomszédos utcából, Moskovits Miklóstól⁹⁴¹ kérte vissza zongoráját, amit a nővérétől kapott, majd Szidor József városi tanácsnoktól kérte vissza szekrényét, amit felismert nála, ezt is visszakapta. A Fecske utcában lévő raktárban is talált a bútoraiból, majd 1946 szeptemberében két fotelét kérte vissza Sahin-Tóth Sándortól. Ezt követően *dr. Garzó József*től igényelte vissza bútorait, aki nem akarta ezeket visszaadni neki, pedig a szociális felügyelő is megállapította, hogy nincs rászorulva azokra. Az 1949-es kérdőívből kiderült, hogy az EJK hiába utalta vissza a bútorokat eredeti tulajdonosának és kötelezte *dr. Garzó Józsefet*, hogy 15 napon belül adja át, mégsem adta vissza azokat.⁹⁴²

Az EJK által kezelt ingóságok egy része a városi múzeumba került. *Dr. Bálint Alajos* megbízott múzeumigazgató 1947-ben megjegyezte, hogy annak ellenére, hogy a múzeum javait igyekeztek megmenteni, a front átvonulásakor 95%-uk elpusztult. A múzeumnak egyetlen bútor sem maradt, és a híres szakkönyvtára is megsemmisült. Az EJK-tól kértek bútorokat a működéshez, de egyéb ingóságokat is átadtak letétbe a múzeumnak: 51 festményt, 43 gyertyatartót, óntányérokat, képkereteket, összesen 160 tételt 1947-ben. A múzeumigazgató 1949-ben kifejtette, hogy „*nincsen az országnak egyetlen múzeuma sem,*

⁹⁴⁰ 1949-ben a város belterületén 33 330-an éltek (1. táblázat). 1950-ben a háztartások átlagos létszáma Magyarországon 3,6 volt, (Tomka 2009: 103.) így 9258 háztartással számolhatunk Kecskeméten.

⁹⁴¹ Moskovits Miklós politikai nyomozó első kérelmét az EJK-hoz 1945. március 11-én adta be, amelyben két ágyat, négy szekrényt, nyolc széket, tányérokat és edényeket kért és kapott. A számára kiadott bútorok jegyzékén az is fel volt tüntetve, hogy a háromajtós szekrények diófából, az ebédlő bútor kaukázusi dióból készült. 1945. március 16-án újabb kérvényt adott be, melyben megjegyezte, hogy semmilye sincs, mert budapesti lakását bombatalálat érte. Egy kétajtós szekrényt kért ebben a kérelmében, amit aznap kiutaltak számára. Később egy zongorát igényelt a Munkácsi úti raktárból, amit majd visszakér tőle *dr. Csávás Jánosné*. Az 1949-es járóri jelentés szerint Moskovits Miklós az adott címen már nem volt megtalálható. BKMÖL XXIV. 103/a. 70300/2419. 1949.

⁹⁴² BKMÖL XXIV. 103/a. 70300/1638. 1949.

amelyet ennyire tönkre tettek volna, nincsen sehol hasonló eset, hogy nemcsak a kiállítási tárgyak semmisültek meg, de a bútorzatból sem maradt egyetlen darab sem.” A múzeum épületében 1946 júniusáig szovjet katonák voltak, ezért kérte az ingóságok után fizetendő bérleti díj elengedését.⁹⁴³

Összességében megállapíthatjuk, hogy az elhagyott javak nyilvántartása terén nagyfokú hiányosságok voltak. Erre nem volt megfelelő hivatali apparátus, eljárásrend, talán politikai akarat sem. A zavaros viszonyok között többen is igyekeztek ingatlanhoz, ingóságokhoz jutni, főként azok, akik ismerték az adminisztráció gyenge pontjait.

⁹⁴³ BKMÖL XXIV. 103. a. A Magyar Pénzügyigazgatóság Kecskeméti Kirendeltségének iratai, Általános iratok 70300/3003. 1949.

Összegzés

Dolgozatomban a kecskeméti elit legbefolyásosabb tagjainak változásait vizsgáltam 1938 és 1948 között. Emellett kutattam a korszak máig fel nem tárt helyi történeti eseményeit is, amelyek jelentős hatást gyakoroltak magára a helyi elitre. Ezek között részletesen vizsgáltam a város kiürítésének és szovjet megszállásának sajátosságait, az 1945-ös és 1947-es választások eredményeit, a tulajdonviszonyokban történő nagyarányú változásokat. Levéltári kutatásaim során igyekeztem az elittagok életének és munkásságának minél teljesebb körű feltárására. Bizonyos személyeknél ez viszonylag jól sikerült, nem egyszer a véletlennek köszönhetően találtam olyan dokumentumokat, amelyek ebben a munkában előre lendítettek, míg például Bánó Mihály vagy Dosler Jenő esetében hiába próbáltam a személyükre vonatkozóan több információt összegyűjteni ez csak részben vagy egyáltalán nem járt eredménnyel.

A vizsgált korszak történetét igyekeztem tágabb horizontban elhelyezni, mert az egyedi jellegzetességek így ragadhatók meg leginkább. Kecskemét földrajzi adottságai nem kifejezetten jók, nincsenek folyók, ásványkincsek, termékeny, jó minőségű földje. Ennek ellenére azt próbáltam bemutatni a dolgozat első részében, hogy a város vezetése és társadalma a különféle történelmi korokban viszonylag jól tudott alkalmazkodni a megváltozó körülményekhez. A középkorban a megtorpanások ellenére is fejlődött a város, egyre népesebb lett és az Alföld egyik legjelentősebb városává vált. A török időkben sem pusztult el Kecskemét, mint sok más alföldi város, hanem a háborúk és járványok ellenére is vonzó bevándorlási célpont maradt és a legeltető nagyállattartás révén gazdaságilag is erősödni tudott. A XVIII. századtól meginduló tanyás gazdálkodás és a század végére, az egyre intenzívebb szőlő és gyümölcsstermesztés virágzott fel a gyenge minőségű homoktalajon. Kecskemét így a mezővárosi tradícióira és jórészt gazdatársadalmára építve, képes volt olyan termékek előállítására, amelyeket Nyugat- és Közép-Európa piacain is jól lehetett értékesíteni. A kortársak közül többen – főként a népi írók – Kecskemétet állították példaként, a többi mezőgazdasági túlsúllyal rendelkező hazai város elé, mint ahol jelentős gazdasági eredmények születtek, és ahol viszonylag kiegyensúlyozottabb a társadalomszerkezet. A második világháború annyiban módosította ezt a gazdaságot, hogy a zsidó kereskedőket igyekeztek kiszorítani a gazdasági életből, így a kereskedelemből is. Mint ahogy az egész magyar gazdaság, úgy a kecskeméti zöldség- és gyümölcsexport is egyre inkább Németországba irányult és a helyi konzervgyárak is a német és magyar katonaság számára termeltek. Tehát Kecskemét egyrészt képes volt kitermelni, másrészt integrálni egy

olyan elitréteget a város politikai, gazdasági és kulturális életének irányítására, amely a város története során képes volt meglátni a megfelelő irányt és előmozdítani annak fejlődését, boldogulását.

1944-45-től súlyos megrázkódtatások érték a város lakóit. Ettől az időszaktól kezdve éveken át más-más társadalmi csoportokat fenyegetett a teljes megsemmisítés és kisémmizés veszélye. Az intézkedések hátrányokkal, fenyegetettséggel és sorsuk kiszámíthatatlanságával jártak számottevő társadalmi csoportok számára, másoknak kivételes előnyt biztosítottak. Először a helyi zsidóság volt a megsemmisítésre ítélt társadalmi csoport, a javaikra a központi hatalom mellett a német és magyar katonaság és a város lakói közül sokan igyekeztek rátenni a kezüket. A javak elrablása és szétosztása ekkor még jórészt a jogszabályok mentén és a hatóságok irányításával történt. A város kiürítését és a szovjet megszállást követően a város teljes lakossága mind az élet, mind a vagyon tekintetében veszélyeztetetté vált, több mint egy évig. A város legmódosabb lakói közül sokaknak nem maradt szinte semmije. A front átvonulása után sokan az üres lakásokba tértek vissza, amit nem ritkán már másoknak utaltak ki közben.⁹⁴⁴

Bódy Zsombor megállapítja tanulmányában, hogy az 1945 és 1948 közötti időszak megítélése ellentmondásos mind a szakma, mind a közvélemény szemében. Szerinte ma még nincs konszenzus abban, hogy ezt a korszakot miként ítéljük meg.⁹⁴⁵ Az egyik álláspont szerint az Ideiglenes Nemzeti Kormány időszaka 1945 novemberében egy szabad, demokratikus választással végződött, amit később a kommunista hatalomátvétel szakított meg. Tehát a demokratikus kezdet után annak kibontakozását a kommunisták, és a Szovjetunió akadályozta meg. A másik álláspont szerint ezek az évek csupán a kommunista diktatúra bevezetésének időszakát jelentették, ami az MKP forgatókönyvének megfelelően zajlott. Bódy véleménye szerint az első álláspont hívei – Bibóhoz hasonlóan – a korszak pozitív társadalmi változásaira helyezik a hangsúlyt: a nagybirtokrendszer felszámolására és felosztására, a korábbi középosztály pozíciójának az elvesztésére, amiknek köszönhetően megindulhatott a társadalomban egyfajta demokratizálódás és jelentősebb mobilitás. A második felfogás hívei a *„tulajdonjog sérelmében, a háború utáni felelősségre vonások, igazolási eljárások időnként kétes jogszerűségében már egy darabka kommunista diktatúrát*

⁹⁴⁴ Losonczy Ágnes szemléletesen fogalmazza meg ezt a sajátos helyzetet könyvében: „Így folytatódott a „kelet-európai körtánc”: ki került a valamikori zsidó tulajdonos házába, ki került a bűnösnek minősített tiszt házába, ki került a bármi okból internált, perbe fogott – tőkés, egyházi előljáró, polgár, „külföldi ügynök”, szocdem, „frakciózó kommunista”, kigazda – mindenképpen elkobzott házába, lakásába. S amikor végre a „körtánc” leáll, és visszatérnek, látogatóba jönnek, hazatérnek az egykori tulajdonosok, és benéznek régi lakásukba – onnan riadt és ártatlan gyerekszemek néznek vissza, idegenül, ellenségesen. Kinek ki lett az ellensége?” Losonczy 2005: 139–140.

⁹⁴⁵ Vö: Standeisky 2005: 54–91.

láttnak, amely egy liberális, demokratikus jog- és politikai rendszer felépítését lényegesen hátráltatta.”⁹⁴⁶ Bódy szerint a korszak egyik vagy másik megítélése egyértelműen politikai állásfoglalásokhoz kapcsolódik, ami úgy haladhat meg, hogy ha hosszabb történeti folyamatokban próbáljuk megragadni ezt a három évet.⁹⁴⁷

Ehhez a véleményhez a korszak kecskeméti eseményeinek áttanulmányozását követően a következőket szeretném hozzáfűzni:

1. A XX. századi magyar történelem szinte minden korszakának, meghatározó politikusának megítéléséről elmondható, hogy azokat napjaink politikai viszonyain és politikai szocializációnk szemüvegén keresztül, legalább kétféleképpen láthatjuk, interpretálhatjuk.⁹⁴⁸ A történész ha ezektől nem is tudja magát függetleníteni, mégis törekednie kell az objektivitásra, a tények feltárására és a mögötte rejlő okok megértésére, magyarázatára.⁹⁴⁹

2. Nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt, hogy Magyarország 1944. március 19-től megszállt ország volt. 1944-45-ben a Vörös Hadsereg szállta meg az országot és ezzel a magyar demokrácia sorsa a Szovjetunió kezébe került. Az akaratuk érvényesítéséhez katonai és nagyhatalmi erők álltak a rendelkezésükre: a Szövetséges Ellenőrző Bizottság, a Vörös Hadsereg, a szovjet biztonsági és rendőri szervek.

3. Ha az ország belső viszonyait vizsgáljuk, akkor megállapíthatjuk, hogy a magyar állampolgárok a demokrácia és a piacgazdaság mellett tették le a voksukat 1945-ben és 1947-ben is. Kecskeméten fokozottan erős volt ez a politikai elkötelezettség. Ennek oka lehetett a város szerves agrárfejlődése, a viszonylag kiegyenlítettebb társadalomszerkezet és a piaci viszonyok közötti boldogulásba vetett bizalom is. Az igazi probléma az volt ebben a korszakban, hogy hiába tette le a voksát az ország szavazópolgárainak többsége ezen politikai és gazdasági berendezkedés mellett, e célok megvalósítására nem volt reális esély. A kecskeméti események kutatása során egyértelműen kijelenthetjük, hogy a helyi hatalmi, igazságszolgáltatási és rendőri szerveket az első pillanattól kezdve – vélhetően a szovjet katonai és biztonsági szervekkel szoros együttműködésben – az MKP uralta. A hatalmi szervek mindennapi működése az MKP politikai elképzelései alapján történt, így demokratikus viszonyokról ezen a szinten nem beszélhetünk. A különféle intézményekben

⁹⁴⁶ Bódy 2008: 116.

⁹⁴⁷ Bódy 2008: 116–117.

⁹⁴⁸ A népbírók tárgyalásánál kitértem részletesebben a kétféle álláspont (bal- és jobboldali) ismertetésére.

⁹⁴⁹ Carr is megállapítja, hogy a „*történelem tanulmányozása előtt a történelmet kell tanulmányozni*”, majd megjegyzi, hogy a történész történelmi és társadalmi környezetét is meghatározó. Carr 1995: 41. Felhívja a figyelmet arra: „*A történész és a történeti tények kölcsönösen feltételezik egymást. A kutatás a tények nélkül gyökértelen és meddő; a tények a történész nélkül nem kelnek életre, és nem kapnak jelentést. Ennélfogva a „Mi a történelem?” kérdésre az első válaszom az volna, hogy szakadatlan kölcsönhatás a történész és a tények, soha véget nem érő párbeszéd a múlt és a jelen között.*” Carr 1995: 28.

(nemzeti bizottság, törvényhatósági bizottság, igazoló bizottságok, népbírószági tanácsok, B-listázó bizottság) a baloldal (MKP, SZDP, NPP, szakszervezetek) négy-kettes többségben volt a jobboldali pártokkal (FKgP, PDP) szemben, így akaratát szinte minden esetben érvényesíteni tudta. Ez alól kivétel Bánó Mihály rendőrfőkapitány, és a politikai rendészeti osztály vezetőjének megbuktatása volt, aminek háttérében az állhatott, hogy botrányos működésük miatt a baloldali pártokból is többen ellenük szavaztak.

4. Meg kell jegyeznünk azt is, hogy a földreform és a nagybirtokos réteg felszámolása is különféle módon érintette az ország egyes részeit. Kecskeméten nem volt nagybirtokos, nagyobb birtok egyedül a város tulajdonában volt. A földreformhoz a város, az egyházak, a deportált zsidó birtokosok, illetve a szovjetek elől nyugatra menekültek földjeit vették elsősorban igénybe. Így Kecskeméten ennek a hozadékai a demokratikus viszonyok megteremtésében csekélyebbek voltak, mint országosan. Ennek is betudható az, hogy a baloldali pártok Kecskeméten igen rosszul szerepeltek mindkét választáson.

5. Ha Bódy javaslatára a három évet hosszabb időperspektívában vizsgáljuk így olyan működésbeli kontinuitásokat, történelmi sajátosságokat figyelhetünk meg, amelyek a politikai berendezkedések változása ellenére is tovább éltek. Dolgozatomban részletesen vizsgáltam a tulajdonviszonyok változását. Ezen a területen jól megfigyelhető, hogy mind a Horthy-korszak végén, mind a háborút követő időszakban hasonló módon igyekeztek kezelni az egyre növekvő szociális nehézségeket. A zsidótörvények bevezetésével a zsidókat igyekeztek kiszorítani a különféle értelmiségi pályákról, annak érdekében, hogy azokba keresztény alkalmazottak kerülhessenek. Törvényben szabályozták a zsidó földbirtokok kisajátítását, majd szétosztását is. A német megszállástól kezdődően a zsidók üzleteit, árukészletét, ingatlanait majd ingóságait is elvették, majd különféle társadalmi csoportok számára juttattak azokból. A front átvonulását követően a szovjet katonák kifosztották és széthordták a lakosság értékeinek jó részét. A lakosság, a különféle pártok és hivatalok részéről az ingóságok és ingatlanok igénylése tovább folytatódott a szovjet megszállás után is. Ekkor már az egykori zsidó javak mellett, a nyugatra menekültek javait is igényelni lehetett. A javak szétosztása, illetve azok pénzen történő megváltása során jól megfigyelhető, hogy az új berendezkedés a korábbi középréteget hátrányosan megkülönböztette – még akkor is, ha a háború alatt üldözték – és a szegényebb munkásokat részesítette előnyben.

Szintén érdekes párhuzam, hogy 1938-ban Kecskeméten a Benedek-cég 10 évre az Országos Hangya Szövetkezet bérletébe került, majd 1945-ben a Munkás- Paraszt- Termelő-Értékesítő és Fogyasztási Szövetkezet 10 évre kapta bérbe az elhagyott Platter János-féle

konzervgyárat. 1948-ban a Benedek-féle gyárat is államosították. Hasonló párhuzamok figyelhetők meg a jogbiztonság vagy a személyi biztonság hanyában is.

A kecskeméti elit változásaival kapcsolatosan a következő megállapításokat tehetjük: Az időszak során három jelentős mértékű elitváltás és egy kisebb mutatható ki. Az első nagyarányú változás 1944-ben a zsidó gazdasági elit deportálása volt. A második elitcsere 1945 első felében játszódott le. Ekkorra szinte teljes egészében kiszorították korábbi pozícióiból a Horthy-kori elitet, csak néhány tagja tudta megőrizni a korábbi státuszát, vagy került még befolyásosabb pozícióba. A harmadik jelentős elitváltásra 1948-ban került sor, ekkorra a Horthy-kori elit utolsó tagjai is elveszítették elitpozíciójukat és a pártegyesüléssel az SZDP és az MKP vezetésében is jelentős személyi változások történtek. Kisebb mértékű változás a helyi elit soraiban 1946-47-ben történt. Ekkor igyekeztek kiszorítani a helyi MKP-ból az 1944-ben vezető szerephez jutott kétes személyeket és a rendőrség élén is ekkor voltak gyakori változások.

A Horthy-kori elit tagjai a szovjet megszállás elől egyrészt külföldre menekültek, másrészt a hazatért tagjait a politikai rendőrség letartóztatta, majd jórészt népbírók elé állították őket. Palasik Mária megjegyzi, hogy Gyömrőn és környékén az elit tagjainak *„nem egyéni bűnük miatt kellett pusztulniuk, hanem egyszerűen azért, mert egy kisebbséghez az elithez tartoztak. Ott, helyben, azok az emberek számítottak elérhető, konkretizálható elitnek. Az osztályharcos gondolkodás pedig azt diktálja, hogy az előző rendszert kiszolgáló elit nem a nép szerves része, hanem az elpusztítandó ellenség.”*⁹⁵⁰ Kecskeméten szerencsére a gyömrőihez hasonló gyilkosságokra nem került sor. Igaz, a hazatérő elittagokat letartóztatták, a börtönben nem egyszer megalázták és megfélemlítették őket. A főbb bűnök elkövetői nem tértek vissza a városba.

Az 1945-ben formálódó új elit körében fontos *„stigmává”* vált az illegális kommunista múlt, különösen az ha valakit meghurcoltak 1919-es szerepvállalásáért. A másik fontos *„stigma”* az lett, hogy valaki elhagyta-e a várost a kiürítés során, vagy napokon belül visszatért-e a közeli tanyavilágból.⁹⁵¹ Ezek kiemelt szerepet kaptak az új elit pozícióba kerülése során.

A front átvonulása után az új hatalmi berendezkedés különféle adminisztratív és uralmi eszközökkel igyekezett felelősségre vonni és ellehetetleníteni a korábbi elit tagjait és

⁹⁵⁰ Palasik 2010: 234.

⁹⁵¹ A *„stigma”* kifejezést Szakadát István és Kelemen Gábor használta tanulmányában. Eszerint az egyes politikuskokra az életük során különféle stigmák ragadhatnak, amelyek felemelkedésük egyik legfontosabb tényezőjévé válhat. Ezek a jelek leginkább a klasszikus viszonyoktól eltérő helyzetekben keletkeznek. Szakadát – Kelemen 1990: 8–9.

középosztályi csoportjait. 1945-ben a korábbi elit felelősségre vonásában kiemelkedő szerepet kapott a politikai rendőrség mellett a népbíróság és a népügyészség. Az állami alkalmazottak kontraszelektálásában az igazolási eljárások és a B-listázások voltak meghatározóak. Az új hatalom kiépítésében feltételezhetően aktív támogatást kapott az MKP és a rendőrség is a megszálló katonaság mellett működő szovjet biztonsági szervektől.

A helyi elit vonatkozásában megállapíthatjuk, hogy a háború előtti elit rekrutációjában a családi háttér mellett az egyén teljesítménye, alkalmassága és tehetsége, az ambíciói meghatározó szerepet kaptak. A régi elit tagjai szinte kivétel nélkül felsőfokú vagy más magasabb szintű végzettséggel rendelkeztek. Ahhoz, hogy az elit tagjai lehessenek a szakmájuk vagy a gazdaságuk (földbirtok, kereskedelmi vállalat, magánvállalat, bank vezetése) területén is bizonyítaniuk kellett. Első lépésben valamilyen gazdasági érdekképviseleti vagy társadalmi-vallási szervezetben kaptak vezető tisztségeket, majd a közéletbe (helyi sajtó) és a politikai életbe is bekapcsolódtak. Ez az elit jórészt helyiekből formálódott, mellettük hosszabb idő és megfelelő teljesítmény mellett mások – nem a városban születettek – is bekerülhettek. Ez az elit sok-sok szállal kötődött a helyi mezővárosi hagyományhoz, amit az is mutat, hogy nagyrésztük földbirtokkal is rendelkezett.⁹⁵²

A háborút követően az új hatalmi elit rekrutációjában már nem ezek a szempontok kapták a főszerepet. A legfontosabb kiválasztási szempont a politikai megbízhatóság, azaz a párthűség és az utasítás megfelelő végrehajtása lett. Ennek következtében kerülhettek elitpozícióba olyan kétes hírű, korábban baloldaliságuk miatt meghurcolt személyek, mint Básti Ágoston, Sztraka József vagy Bánó Mihály. Ők tekinthetők az MKP „epizód-elitje” reprezentánsainak is 1944 és 1947 között. Ebben az időszakban érkezett Kecskemétre a moszkovita Safrankó Emánuel is, de itt nem tudott megfelelő pozíciót szerezni, ezért máshová helyezték. Az „epizód elit” MKP-ból történő kiszorítására két zsidó származású személy: Vadász Ferenc és Gáti József kapott megbízást, de az 1947-es választáson az ő irányításuk idején is elég gyengén szerepelt a párt, Vadász ezután Budapestre került. Az MKP-ban volt a legjelentősebb fluktuáció a vezetők vonatkozásában, mert nem igazán sikerült megtalálni a megfelelő kádereket. Az is alátámasztja ezt a káderhiányt, hogy hosszas keresés után is alig találtak Kecskeméten „megfelelő” a párt érdekeit kiszolgáló népügyészt. A többi párt vezető

⁹⁵² Szilágyi Zsolt megállapította értekezésében: „A kecskeméti közösség iratlan szabálya alapján – még a Horthy-korban is – a város társadalmának teljesen integrált része csak az lehetett, aki valamekkora földet birtokolt a város határában. Az őslakos társadalom azonban nem követelte meg minden (pl. zsidó) családtól a földingatlan tulajdonlását ahhoz, hogy az integráció egy bizonyos alsóbb fokára állhasson; viszont a társadalmon belüli teljes elfogadáshoz, és érvényesüléshez továbbra is szükség volt a szőlőre, a gyümölcsöskertre, az úgynevezett „gazda státusra”. Szilágyi 2011. I.: 126.

tisztviselői között jóval kisebb volt a fluktuáció, az FKgP, az SZDP és az NPP is jórészt ugyanazon a meghatározó személyek irányítása alatt politizált 1948-ig.

Kecskeméten a politikai átalakulásban és az 1945-ös elitváltásban is hangsúlyos szerepet kapott a politikai rendőrség. Egyelőre nem tudjuk, hogy ez országosan mennyire általános jelenség. A rendőrség brutalitására jellemző, hogy a korábbi középréteghez sorolható személyek közül Kecskeméten is többen belehaltak a bántalmazásokba, majd a fogdában elkapott betegségbe. Az átlag emberekkel a rendőrség még kegyetlenebbül bánt, a különféle kínzásokra több forrásunk is utal. Minden bizonnyal a politikai rendőrség a népbírósággal együttműködve – a jelek szerint – ártatlan embert is felakasztatott. A rendőrség Kecskeméten is törvényen felül állt, szabadon internáltathatott bárkit és a rendőrök jövedelmét is gyakran rablással egészítették ki.

Kecskeméten a helyi lakosság 1945-ben és 1947-ben is határozottan elutasította az MKP, az SZDP és az NPP politikáját. Az ország összes törvényhatósági jogú városa közül mindkét alkalommal itt szerepeltek a leggyengébben. Kovács Jenő SZDP titkár 1946 januárjában az új főispán beiktatásakor a törvényhatósági bizottság ülésén kiemelte beszédében, hogy *„Az ország közvéleménye Kecskemétet úgy ismeri, mintha a reakció és a fasizmus melegágya itt lenne.”*⁹⁵³ Holott korábban láttuk, hogy Kecskeméten a szélsőjobboldal támogatottsága is elenyésző volt. Inkább azt a következtetést vonhatjuk le, hogy Kecskeméten egyik szélsőséges politikai irányzatot sem támogatta a lakosság döntő többsége.

A háborút követően a városban a zsidók szerepére is érdemes kitérnünk. Megállapíthatjuk, hogy az 1944-45-ben felálló új elitben mindössze két helyi születésű zsidó vett részt: Aszódi József polgármester-helyettes és Gereben János népugyész. Érdekes, hogy mindketten lemondtak pozíciójukról 1945-ben. A népbírósági perek alapján is látható, hogy a zsidó tanúk nem egyszer nem mentek el a tárgyalásra, vagy a vádlottak mellett vallottak. Ez is arra utal, hogy helyben nem voltak kibékíthetetlen ellentétek a zsidók és a nem zsidók között. A népbíróság előtti felelősségre vonás során sem a korábban elszenvedett sérelmekért való bosszúállás jellemezte a helyi zsidóságot. Erre a feladatra máshonnan érkeztek jórészt volt munkaszolgálatosok Bánó politikai rendőrségéhez. Róluk elmondható, hogy többen egy munkaszolgálatos századba voltak beosztva a Szovjetunió területén, majd Kecskeméten igyekeztek bosszút állni a vélt bűnösökön. Azt is megfigyelhetjük a népbírósági perek

⁹⁵³ BKMÖL, IV. 1903/a Kecskemét Törvényhatósági Biz. Közgyűlési jegyzőkönyvek 1946. január 5.

alapján, hogy sok esetben a politikai rendőrség megfélemlítése ellenére a tanúk és a vádlottak gyakran és következetesen kiálltak másokért.⁹⁵⁴

1945 és a koalíciós időszak nem tudta átformálni a város társadalmát csupán a korábbi struktúrát erodálta. Ez az évszázadok óta nem tapasztalt társadalmi-gazdasági roncsolás még nem tudta a korábbi társadalmi viszonyokat szétzilálni. Intézményesen és terrorisztikus eszközökkel társadalmi csoportokat részben vagy jórészt sikerült ugyan felszámolni, kiiktatni de 1948-ig nem alakult ki újabb társadalmi struktúra. Ehhez több idő kellett.

A szakirodalomban nem olvastam adatokat arra vonatkozóan, hogy egy-egy város megszállása után, azaz miután átvonultak a harcok a településen vagy az ország „felszabadítása” után mekkora lehetett a szovjet katonák „helyi” polgári áldozatainak száma. Kecskeméten ez igen jelentős méreteket ölthetett 1945-ben, mert decemberben még az is előfordult, hogy naponta több embert gyilkoltak meg és még 1946-ra vonatkozóan is vannak ilyen adatok.

Az eddigi kutatásaim több irányba is folytathatók. Egyrészt érdemes lenne megvizsgálni, hogy 1948 után a helyi elitben milyen változások történtek, maradt-e olyan személy ebből az időszakból, aki a későbbiekben is pozícióban maradt. Másrészt azt is jó lenne megtudni, hogy az ötvenes évek nomenklatúrája kikből formálódott, mekkora volt ebben a helyiek aránya. Harmadrészt a téma az adott korszakban is számos mélyebb kutatási irányt tesz lehetővé. A népbírószági ügyeket, a B-listázást, magát az elitváltást is lehetne nagyobb populáció és még mélyebb elemzés tárgyává tenni. A közeljövőben néhány kollégámmal az 1989 előtti helyi elit még élő tagjaival készítünk interjúkat.

Végül még egy szempontra szeretnék kitérni a korszak tanulmányozásával kapcsolatban. Empirikusan nem igazán bizonyítható az, hogy ebben az időszakban a közbizalom és közerkölcs igen jelentős mértékben erodálódott. Ugyanakkor a forrásaink jelentős része arról számol be, hogy miként igyekeztek jelentős csoportok megszerezni a deportált zsidók ingatlanait, ingóságait. A kiürítés és a megszállás első időszakában a rablás és fosztogatás általános jelenséggé vált. A jogbiztonság megszűnt. A javak szétosztása, igénylése, visszaszerzése terén a korrupció gyakorivá vált. A rendőrség nem a rend fenntartására és a törvények betartására ügyelt, hanem hatalmával visszaélve önkényeskedett, fosztogatott. Azok akik a népbírószágon az MKP érdekei szerint tanúskodtak előnyökre számíthattak. A B-listázások sem objektív kritériumok mentén történtek, hanem a bizottságban ülők önkényes döntései voltak a jellemzőek. Bibó István is ezt tartotta a korszak

⁹⁵⁴ Köszönöm Iványosi-Szabó Tibornak, hogy dolgozatom átolvasása után felhívta erre a jellemző magatartásra a figyelmem.

egyik legfontosabb problémájának: „Az a beállítás mely nagyon is tudja, hogy a németek kitakarodása jelentős fordulat volt, de ezt a fordulatot egyszerűen besorolja a szabályos időközben ismétlődő politikai fordulatok közé, melyeknek az a szabályuk, hogy előbb bejelentik egy új világ kezdetét, azután az eddigi hatalmasokat börtönbe zárják, az eddigi üldözötteket hatalomra juttatják, főhivatalnoktól egészen a házmesterekig valamilyen formában mindenkit leigazoltatnak, s ennek eredményeképpen lehetőleg minél több embert kimozdítanak helyükből és egzisztenciájukból, hogy másokat juttassanak a helyükbe. [...] A hangsúly ennek megfelelően nem annyira a fordulat politikai tartalmán van, hanem sokkal inkább a politikai fordulatok közepette való egyéni eligazodni nem tudás vagy rossz helyezkedés különféle következményein, számonkérésen, új igazoláson, állásvesztésen, becsukáson, akasztáson. Ez az egész közérzés valóságos és jól megalapozott tapasztalatokon nyugszik, azokon a tapasztalatokon, melyeket az utóbbi évtizedekben teljességgel megromlott és lezüllött magyar közélet és magyar sajtó nyújt a szemlélőnek: a hatalmaskodásnak, a frázisoknak és közügy címén személyes ügyek intézésének az ismétlődő, közös látványán.”⁹⁵⁵

Véleményem szerint az ebből fakadó a problémák napjainkig éreztetik a hatásukat a magyar társadalom mindennapos működésében.

⁹⁵⁵ Bibó (1994/a): 312-313. o.

Táblázatok jegyzéke

1. táblázat	A népességszám, a város területe, a bel- és külterületen élők számának és arányának alakulása Kecskeméten (1890-1960)	25
2. táblázat	A természetes szaporodás, fogyás alakulása Kecskeméten (1891-1959)	26
3. táblázat	Az egyes gazdasági ágazatok aktív keresői az összes aktív kereső százalékában (Kecskemét 1930-1949)	32
4. táblázat	A gazdaságok kecskeméti és az országos aránya földbirtok kategóriánként 1935-ben	34
5. táblázat	A kecskeméti elit kiemelt tagjai 1944 előtt	38
6. táblázat	A népesség felekezeti megoszlása Kecskeméten (1930-1949)	45
7. táblázat	Kecskemét 25 legnagyobb zsidó és nem zsidó adófizetője az 1938. évi adó alapján	49
8. táblázat	A kecskeméti ügyvédek kereseti adókvetése az 1941. évre	51
9. táblázat	A zsidó ügyvédek irodáját átvevő nem zsidó ügyvédek és az egyes irodák kereseti adója.	53
10. táblázat	Kecskemét lakosságszámának alakulása 1941-1949 között	84
11. táblázat	A Kecskemét belterületén lévő házak, lakások állapota 1944. decemberében	90
12. táblázat	A Magyar Államrendőrség Kecskeméti Főkapitánysága politikai nyomozói 1945 áprilisában	147
13. táblázat	Kecskemét Horthy-kori elitjének tagjai a népbíróságon	194
14. táblázat	Kecskeméti elit kijelölt tagjai 1944 végétől – 1945. november 4-ig	227
15. táblázat	A földreform során Kecskemét területén földhöz juttatottak megoszlása és a számukra juttatott földbirtok mérete (1945)	246
16. táblázat	1939-es választási eredmények országosan, a törvényhatósági jogú városokban és Kecskeméten	248
17. táblázat	Az 1945-ös választási eredmények országosan és Kecskeméten	248
18. táblázat	Az 1945-ös választási eredmények a törvényhatósági jogú városokban	249
19. táblázat	Az 1945-ös választási eredmények a törvényhatósági jogú városokban politikai skála jobb és baloldalához tartozó pártok vonatkozásában	251
20. táblázat	A Kecskeméten B-listázottak száma az egyes hivatalok tárcánkénti bontásában	259
21. táblázat	A Kecskeméti elit kiemelt tagjai 1945. november 4-től 1947 végéig	274
22. táblázat	Az 1947-es választási eredmények országosan és Kecskeméten	285
23. táblázat	Az 1947-es választások eredménye a törvényhatósági jogú városokban	287
24. táblázat	Az 1947-es választási eredmények a törvényhatósági jogú városokban politikai skála jobb és baloldalához tartozó pártok vonatkozásában	288
25. táblázat	A kecskeméti elit kiemelt tagjai 1948 végén	299

Források és irodalmak jegyzéke

Levéltári források:

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL) 1.1. Magyar Államrendőrség Budapesti és Vidéki Politikai Rendészeti Osztályainak iratai, 1945-1946 (1950) 3-5. doboz
Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL), 1.2. Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztályának iratai (ÁVO) 1946 - 1948 (1950) 5. doboz (politikai hangulatjelentések)

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL) 2.2.1. Operatív nyilvántartások (1950-1990) (Kecskeméti személyekre vonatkozó iratok)

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL) 3.1.9. Vizsgálati dossziék (1919) 1945- 1989 (1990) (Kecskeméti személyekre vonatkozó iratok)

Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára (BKMÖL), IV. 1903/a Kecskemét Törvényhatósági Biz. Közgyűlési jegyzőkönyvek 1945-1948

Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára (BKMÖL), IV. 1905. Kecskemét város igazoló választmányának iratai 1935-1944/45.

Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára, IV. 1910/a. Kecskemét Város Polgármesterének iratai, elnöki iratok, 1937-1944.

Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára, IV. 1910/c Kecskemét Város Polgármesteri Hivatalának iratai

Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára, IV. 1910/u Kecskemét város körzetvezetőinek iratai 1944-1947.

Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára, IV. 1926. Kecskemét th. Város Közigazgatási Bizottságának iratai, 1944-1945.

Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára, IV. 1928/a Kecskemét V. felekezeti viszonyaira vonatkozó iratok

Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára, XVII/46. A Kecskeméti Nemzeti Bizottság iratai

Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára, XVII. 406/a Igazoló bizottsági iratok

Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára, XXIV. 101. Az Elhagyott Javak Kormánybizottságának Kecskeméti Kirendeltségének iratai 1947-48.

Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára, XXIV. 103/a. A Magyar Pénzügyigazgatóság Kecskeméti Kirendeltségének iratai, Általános iratok, 1946-1950.

Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára, XXV. 18. A Kecskeméti Népbíróság iratai
Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára, XXV. 25. A Kecskeméti Népügyészség iratai
Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára, XXXV. A Magyar Kommunista Párt Duna-
Tisza közti Területi Bizottsága Kecskemét iratai, 1945-1948.

Kecskeméti Református Egyházközség Levéltára (KREL) Kovács Bálint lelkeszi jelentése
638/1945

Magyar Országos Levéltár (MOL), MDP jegyzőkönyvek Szervező Bizottság, MOL 276. fond
Nagykőrös Város Levéltára (NVL), Nagykőrös Város Polgármesteri iratai, XXII. 102,
7506/1946.

Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár (PIL) Magyar Kommunista Párt iratai, I. 274.
fond

Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár, MSZMP Pest Megyei Bizottság Archívuma
(PMA) Magyar Kommunista Párt Dél-Pest Megyei Bizottság iratai, 34. fond

Dokumentumok, Dokumentumgyűjtemények:

Bálintné Mikes Katalin – Szabó Sándor (szerk.): *Így kezdődött*. Dokumentumgyűjtemény
Bács-Kiskun megye 1944-45. évi történetéhez. Bács-Kiskun Megyei Tanács V. B.
Művelődési Osztálya, Kecskemét (é. n.)

Szabó Attila: *Helytörténeti részletek a Kecskeméti Ferences Rendház Háztörténetéből* (1644-
1950). Kecskeméti Lapok Kft., Kecskemét, 2004.

Iványosi-Szabó Tibor (szerk.): *Dokumentumok Kecskemét történetéből I.* Kecskemét Város
Tanácsa V. B. Kecskemét, 1975.

Romsics Ignác (szerk.): *Dokumentumok az 1918/19-es forradalmak Duna-Tisza közti
történetéhez*. Bács-Kiskun Megyei Levéltár, Kecskemét, 1976.

Romsics Ignác (szerk.): *Magyar történeti szöveggyűjtemény 1914-1999. I-II.* Osiris Kiadó,
Budapest, 2000.

Az 1945. évi VII. törvény cikk www.rev.hu/sulinet45/szerviz/dokument/nepbir.htm

Statisztikai adatgyűjtemények:

Az 1930. évi népszámlálás. I. rész, Demográfiai adatok községek és külterületi lakott helyek
szerint. Budapest, 1932.

1941. évi népszámlálás. 2. Demográfiai adatok községek szerint. KSH, Budapest, 1976.

1949. évi népszámlálás 9. Demográfiai eredmények. KSH, Budapest, 1950.

1949. évi népszámlálás 8/a. Nagyobb városok foglalkozásstatisztikai adatai. KSH, Budapest, 1950.

1960. évi népszámlálás 3. Bács-Kiskun megye adatai. KSH, Budapest, 1961.

Bodócs Gyula (szerk): *Kecskemét Törvényhatósági Jogú Város Név- és címtára az 1935. évre*. Első Kecskeméti Hírlapkiadó és Nyomda Rt., Kecskemét, 1935.

Bodócs Gyula (szerk): *Kecskemét Törvényhatósági Jogú Város Név- és címtára az 1943-44. évre*. Első Kecskeméti Hírlapkiadó és Nyomda Rt., Kecskemét, 1944.

Bodócs Gyula (szerk): *Kecskemét Törvényhatósági Jogú Város Név- és címtára az 1948. évre*. Első Kecskeméti Hírlapkiadó és Nyomda Rt., Kecskemét, 1948.

Szakirodalmak:

Antalffy Gyula: *Reformkori magyar városrajzok*. Panoráma Kiadó, Budapest, 1982.

Bácskai Vera: Várostörténet. In. Bódy Zsombor – Ö. Kovács József (szerk.): *Bevezetés a társadalomtörténetbe*. Osiris Kiadó, Budapest, 2003. 243–258. o.

Balogh János (szerk.): *A felszabadulás utáni történetünkről I-II*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1987.

Bárth János (főszerkesztő): *Kecskemét története 1849-ig*. Kecskemét Megyei Jogú Város Önkormányzata, Kecskemét, 2002.

Belényi Gyula: *Az alföldi városok és a településpolitika (1945-1963)*. Dél-alföldi évszázadok 7., Szeged, 1996.

Beluszky Pál: A polgárosodás törekeny váza – városhálózatunk a századfordulón I. *Tér és társadalom*, 1990. 3-4. szám, 13–56. o.

Beluszky Pál: *Magyarország településföldrajza*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 1999.

Beluszky Pál – Györi Róbert: *Magyar városhálózata a 20. század elején*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 2005.

Bende László: *A kecskeméti szőlő- és gyümölcstermesztés története*. Kecskemét, 1929.

Bibó István: A magyar demokrácia válsága. In.: Bibó István: *Demokratikus Magyarország*. Válogatás Bibó István tanulmányaiból. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1994.

Bibó István: *Zsidókérdés Magyarországon 1944 után*. Katalizátor Iroda, Budapest, 1994.

Bódy Zsombor: Többpárti totalitarizmus? Politika és személyzeti politika néhány magyar nagyvállalatnál 1945 és 1948 között. In.: Horváth Sándor (szerk.): *Mindennapok Rákosi és Kádár korában*. Új utak a szocialista korszak kutatásában. Nyitott Könyvműhely, Budapest, 2008. 116–131.

- Bognár Zalán: Kóposta, szélposta. *Magyar Nemzet Online*, 2003. február 15.
www.mno.hu/portal/128444
- Bóka József: Az Első Kecskeméti Konzervgyár. In: Heltai Nándor (szerk.): *Kecskemét. Tanulmányok a város múltjáról, jelenéről*. Kecskemét Város Tanácsa, Kecskemét, 1968. 257–280. oldal
- Botos János, Gyarmati György, Korom Mihály, Zinner Tibor: *Magyar hétköznapok Rákosi Mátyás két emigrációja között 1945-1956*. Minerva, Budapest, 1988.
- Bukovszky László: Menekültügy Komárom vármegyében a második világháború végén. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 2007/2. szám, 37–50. o.
- Carr, Edward Hallet: *Mi a történelem?* Osiris Kiadó, Budapest, 1995.
- Deák István: Nemzeti és nemzetközi bíraskodás 1945. *História*, 2005/9. szám
www.historia.hu/archivum/2005/0509deak.htm Utolsó letöltés 2010. január 28.
- Erdei Ferenc: A magyar társadalom a két világháború között. In: Gyáni Gábor (szerk.): *Magyarország társadalomtörténete (1920-1944)*. Szöveggyűjtemény II. köt. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2000. 43–99. o.
- Faragó Tamás: Történeti demográfia. In.: Bódy Zsombor – Ö. Kovács József (szerk.): *Bevezetés a társadalomtörténetbe*. Osiris Kiadó, Budapest, 2003. 302–341. o.
- Fejtő Ferenc: *Magyarság, zsidóság*. História-MTA Történettudományi Intézete, Budapest, 2000. História Könyvtár, Monográfiák, 14.
- Földesi Margit: *A megszállók szabadsága*. Kairosz Kiadó, Második kiadás, Budapest, 2009.
- Gonda László: *A zsidóság Magyarországon 1526-1945*. Századvég Kiadó, Budapest, 1992.
- Gosztonyi Péter: *A magyar honvédség a második világháborúban*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1992.
- Gyáni Gábor – Kövér György: *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig*. Osiris Kiadó, Budapest, 1998.
- Gyarmati György: Közigazgatási reform és pártküzdelmek, 1944–1947. In: Balogh Sándor (szerk.): *A felszabadulás utáni történetünkről I*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1987. 82–104. o.
- Gyarmati György: Harc a közigazgatás birtoklásáért. A koalícion belüli pártküzdelmek az 1946. évi hatalmi dualizmus időszakában. *Századok*, 1996/3. szám 497–565. o.
- Gyarmati György: „Itt csak az fog történni, amit a kommunista párt akar!” Adalékok az 1947. évi országgyűlési választások történetéhez. *Társadalmi Szemle*, 1997/8-9. szám 144–161. o.
- Gyarmati György: Péter Gábor és az ÁVH birodalom. *Rubicon*, 2002./6-7. szám 4–11. o.

Gyarmati György: A politika rendőrsége a Rákosi-korszakban, 1945-1956. In: Valuch Tibor (szerk.): *Magyar társadalomtörténeti olvasókönyv 1944-től napjainkig*. Argumentum, Osiris Kiadó, Budapest, 2004. 652–664. o.

Gyarmati György: Kényszerpályás rendszerváltások Magyarországon 1945–1949. www.mindentudás.hu/gyarmatigyorgy/20051017gyarmati1.html Utolsó letöltés: 2009. szeptember 18. (2009/a.)

Gyarmati György: Hatalmi elit Magyarországon a 20. század második felében, 1945-1989. *Korunk*, 2009/3. szám www.korunk.org/?q=node/8ev=2009&honap=3&cikk=10397 Utolsó letöltés: 2011. július 31. (2009/b.)

Gyarmati György: *Demokráciából a diktatúrába 1945-1956*. (Magyarország története sorozat 20., főszerkesztő: Romsics Ignác) Kossuth Kiadó, Budapest, 2010.

Gyurgyák János: *A zsidókérdés Magyarországon*. Osiris Kiadó, Budapest, 2001.

Heltai Nándor: *Hunyadiváros*. Kecskeméti Lapok Kft., Kecskemét, 2005.

Honvári János (szerk.): *Magyarország gazdaságtörténete a honfoglalástól a 20. század közepéig*. Aula Kiadó, Budapest, 1996.

Hornyik János: *Kecskemét város története oklevéltárral I-IV. Kecskemét. 1860-1866*.

Horváth Ferenc: *Kecskemét vasútjai (1845-1919)*. Kecskeméti füzetek 5. Kecskemét, 1995.

Hubai László: A korlátozott polgári demokrácia politikai rendszere Magyarországon: 1945-1947. In: Horváth János (szerk.): *Tiltott történelmünk 1945-1947*. Századvég Kiadó, Budapest, 2006. 56–71. o.

Huszár Tibor: *Az elittől a nómenklatúráig. Az intézményesített káderpolitika kialakulása Magyarországon (1945-1989)*. Corvina Kiadó, Budapest, 2007.

Huszár Tibor: *A pokol malmai. Szűcs Ernő ÁVH-s ezredes ügye és elágazásai 1946-1955*. Corvina Kiadó, Budapest, 2009.

Iványosi-Szabó Tibor: *Kecskemét gazdasága és társadalma a polgári forradalom előtt*. BKMÖL, Kecskemét, 1991.

Iványosi-Szabó Tibor: *Kecskemét gazdasági fejlődése 1790-1850*. BKMÖL, Kecskemét, 1994.

Iványosi-Szabó Tibor: Kecskemét története 1941-ig. In: Bárth János (főszerkesztő): *Kecskemét története 1849-ig*. Kecskemét Megyei Jogú Város Önkormányzata, Kecskemét, 2002.

Iványosi-Szabó Tibor: Kecskemét a kései feudalizmus korában (1686-1849). In: Bárth János (főszerkesztő): *Kecskemét története 1849-ig*. Kecskemét Megyei Jogú Város Önkormányzata, Kecskemét, 2002.

- Iványosi-Szabó Tibor: A kocsmá szerepe egy hódoltsági mezővárosban. *Forrás*, 2010/12. szám 29–62.
- Izsák Lajos: *A koalíció évei Magyarországon 1944-1948*. Kozmosz Könyvek, Budapest, 1986.
- Izsák Lajos: *Rendszerváltástól rendszerváltásig*. Magyarország története 1944-1990. Kulturtrade Kiadó, Budapest, 1998.
- Kádár Gábor: *A magyarországi Vészkorszak gazdasági vetületei 1944-1945*.
Doktori értekezés, Debrecen, 2004.
www.phd.okm.gov.hu/disszertaciok/ertekezesek/2004/de_2088.pdf (Utolsó letöltés: 2010. október 22.)
- Kádár Gábor – Vági Zoltán: *Aranyvonat*. Osiris Kiadó, Budapest, 2001.
- Kahler Frigyes: Vérbírák. *Rubicon*, 2007. 7-8. szám, 104-111. o.
- Kálmán Peregrin: Felemelem szavam... Emlékezés Károlyi Bernát ferences szerzetesre. *Magyar Nemzet Online*, 2002. március 30. <http://www.mno.hu/portal/67637>
- Kenyeres Ágnes (főszerkesztő): *Magyar Életrajzi Lexikon 1000-1990*.
<http://mek.niif.hu/00300/00355/html/index.htm> Utolsó letöltés 2009. május 26.
- Király László György: Kritikus pontok Kecskemét mai fejlődésében. *Alföldi társadalom* 1990. MTA RKK Alföldi Kutatócsoport, Békéscsaba, 1990. 123–135. o.
- Kiss Barnabás, balásfalvi: *Kecskemét múltja és jelene rövid vázlatban*. BKMÖL (kézirat) 1939.
- Kiss Éva: *Kecskemét város népességének demográfiai, szociológiai jellemzői (1941-1986)*. Dinamikusan fejlődő középvárosok társadalmi és urbanisztikai szerkezete című kutatási téma. Témavezető: Vágvolgyi András. MTA Szociológiai Kutató Intézete, Budapest, 1990. Kutatási beszámoló (kézirat).
- Kocsis Gyula: Kecskemét története a török hódoltság idején. In: Bárány János (főszerkesztő): *Kecskemét története 1849-ig*. Kecskemét Megyei Jogú Város Önkormányzata, Kecskemét, 2002.
- Konkoly-Thege Gyula: Kecskemét gyümölcstermelésének jelentősége. Kecskemét város statisztikai megvilágításban. *Magyar Statisztikai Szemle* 1935/5. szám 99–114. o.
„Különlenyomat”.
- Korom Mihály: Az új, a népi demokratikus államrendszer kialakulása. In: Balogh Sándor (szerk.): *A felszabadulás utáni történetünkről I*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1987. 9–30. o.

Kovács Alajos: Kecskemét lakosságának összetétele. Kecskemét város statisztikai megvilágításban. *Magyar Statisztikai Szemle* 1935/5. szám 3–26. o. „Különlenyomat”.

Magyar Katolikus Lexikon, www.lexikon.katolikus.hu (címszó: kecskeméti népbíróság)

Kovács M. Mária (1995): A numerus clausus és az orvosi antiszemitizmus a húszas években. *Budapesti Negyed*, 1995/2. www.bparchiv.hu/magyar/kiadvany/bpn/08/kovacs1.html

Kovács M. Mária (2001): *Liberalizmus, radikalizmus, antiszemitizmus*. Helikon Kiadó, Budapest, 2001.

Lengyel György: *Vállalkozók, bankárok, kereskedők*. A magyar gazdasági elit a 19. században és a 20. század első felében. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1989.

Lengyel György: *A multipozícionális gazdasági elit a két világháború között*. ELTE Szociológiai és Szociálpolitikai Intézet, Budapest, 1993.

Lipóty Sándor: *Kecskemét th. város birtokszerezése és a szabad királyi városság kérdése*. Szeged, 1935.

Losonczy Ágnes: *Sorsba fordult történelem*. Holnap Kiadó, Budapest, 2005.

Majtényi György: Folt a kék díványon I-II. Az uralmi elit életformája Magyarországon az 1950-es, 1960-as években. *Beszélő*, 2007. 9., 10. szám: <http://beszelo.c3.hu/cikkek/folt-a-kek-divanyon>, <http://beszelo.c3.hu/cikkek/folt-a-kek-divanyon-0> (Utolsó letöltés: 2011. június 11.)

Majtényi György: *K-vonal. Uralmi elit és luxus a szocializmusban*. Nyitott Könyvműhely, Budapest, 2009.

Marelyn Kiss József – Vida István: *Országgyűlés almanachja 1947-1949*. A Magyar Országgyűlés kiadása, Budapest, 2005.

Mendöl Tibor: A városföldrajz népességtudományi vonatkozásai. *Magyar Statisztikai Szemle*, 1942/5-6. szám. 346–351. o.

Nagy István: *A zsidókérdés Kecskeméten 1938-1943 között*. SZTE BTK, Szakdolgozat, 2005. Interneten is: www.emlekezem.hu/cikkek/zsidokerdes_kecskemet.htm

Nagy István: A kecskeméti zsidóság gazdasági helyzete 1938 és 1943 között. *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok*, 2009/1-4. szám 227–246. o.

Nánási László: Az állami igazságszolgáltatás kezdetei Kecskeméten (1851-1861) In: Szabó Attila (szerk.): *Bács-Kiskun megye múltjából XX.*, BKMÖL, Kecskemét, 2005. 301-315. o.

Novák László Ferenc: *A zsidóság Nagykőrösön*. Arany János Múzeum Kismonográfiái 13. Nagykőrös, 2002.

- Orgoványi István: Az 1956-os forradalom és szabadságharc kecskeméti eseményeinek története. In: Tóth Ágnes (szerk.): *Bács-Kiskun megye múltjából XV.* BKMÖL, Kecskemét, 1999. 163–289. o.
- Orosz László: A Részvény-nyomda története. In: Heltai Nándor (szerk.): *Kecskemét. Tanulmányok a város múltjáról, jelenéről.* Kecskemét Város Tanácsa, Kecskemét, 1968. 280–297. oldal
- Ö. Kovács József: *Zsidók a Duna-Tisza közén.* Társadalomtörténeti esettanulmányok, XVIII–XIX. század. Kecskeméti Lapok Kft. és Kecskemét Monográfia Szerkesztősége, Kecskemét, 1996.
- Paksa Rudolf: Szélsőjobboldali pártok és mozgalmak a Horthy korszakban. *Kommentár* 2007/5. http://www.kommentar.info.hu/paksa_rudolf_szelsojobboldai_partok.pdf
- Palasik Mária: *Félelemben zárt múlt. Politikai gyilkosságok Gyömrőn és környékén 1945-ben.* Napvilág Kiadó, Budapest, 2010.
- Pelle János: Balogh páter, Rákosi titokzatos segítője. *HVG*, 2006. március 13. <http://hvg.hu/velemeney/20060311balogh.aspx> (Utolsó letöltés: 2008. január 12.)
- Péterné Fehér Mária: Az első országgyűlési képviselő-választás Kecskeméten. In: Iványosi-Szabó Tibor (szerk.): *Bács-Kiskun megye múltjából 11.* BKMÖL, Kecskemét, 1992. 152–217. o.
- Péterné Fehér Mária – Szabó Tamás – Székelyné Kőrösi Ilona: *Kecskeméti életrajzi lexikon.* Kecskeméti Lapok Kft és Kecskemét Monográfia Szerkesztősége, Kecskemét, 1992. Kecskeméti füzetek 4.
- Pető Andrea: Átvonuló hadsereg, maradandó trauma. Az 1945-ös budapesti nemierőszak-esetek emlékezete. In: Valuch Tibor (szerk.): *Magyar társadalomtörténeti olvasókönyv 1944-től napjainkig.* Argumentum-Osiris Kiadó, Budapest, 2004.
- Pető Andrea: Népbíróság és vérvád az 1945 utáni Budapesten. *Múltunk*, 2006/1. szám, 41–71. o.
- Pölöskei Ferenc – Gergely Jenő – Izsák Lajos: *Magyarország története 1919-1990.* Korona Kiadó, Budapest, 1996.
- Pritz Pál: *Bárdossy László.* Elektra Kiadóház, Budapest, 2001.
- Pünkösti Árpád: *Rákosi a csúcson 1948-1953.* Magyar Könyvklub, Budapest, 1996.
- Rainer M. János, Standeisky Éva (szerk.): *A demokrácia reménye. Magyarország 1945. 1956-os Intézet,* Budapest, 2005.
- Rigó Róbert: Társadalmi változások Kecskeméten a népszámlálási adatok alapján (1930-2001), *Forrás*, 2005/12. szám, 76-88. o.

- Rigó Róbert: A zsidó vagyon sorsa Kecskeméten (1944-1949). *Forrás*, 2008/9. szám, 42-81. o.
- Rigó Róbert (2010/a): A Kecskeméti Népbíróság néhány ügye. *Forrás*, 2010/2. szám, 60-78. o.
- Rigó Róbert (2010/b): Ügyek és következtetések a Kecskeméti Népbíróságról. In.: Gyenesei József (szerk.): *Bács-Kiskun megye múltjából XXIV*. BKMÖL, Kecskemét, 2010. 360-409. o.
- Rigó Róbert (2010/c): A bizalom eróziója és újjáépítésének szükségessége a 21. században. *Forrás*, 2010/7-8. szám, 173-191. o.
- Romsics Ignác: *Magyarország története a XX. században*. Osiris Kiadó, Budapest, 2001.
- Sági Norberta: *Kecskemét kertkultúrájának fejlődésének mozgatórugói (1880-1945)*. ELTE BTK, Budapest, Doktori értekezés (kézirat). 2009.
- Soós Mihály: A háborús és népellenes büntettek feltárásának forrásai. In.: Gyarmati György (szerk.): *Az átmenet évkönyve 2003*. Trezor 3. Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, Budapest, 2004.
- Standeisky Éva, Kozák Gyula, Pataki Gábor, Rainer M. János: *A fordulat évei 1947-1949*. 1956-os Intézet, Budapest, 1998.
- Standeisky Éva: *Néppuralom ötvenhatban*. Kalligram – 1956-os Intézet, Pozsony – Budapest, 2010.
- Standeisky Éva: Remény és szorongás. Demokráciaelképzelések és demokráciaértelmezések. In: Rainer M. János, Standeisky Éva (szerk.): *A demokrácia reménye – Magyarország, 1945*. 1956-os Intézet, Évkönyv XIII. Budapest, 2005. 54–92. o.
- Stark Tamás: Magyarok szovjet fogságban. *História*, 1995/2. szám
<http://www.tankonyvtar.hu/historia-1995-02/historia-1995-02-081013-3>
- Szabados László: *A Kecskeméti Református Kollégium története 1945-től az 1948-as államosításig*. Kecskeméti Református Kollégium Gimnáziuma, Kecskemét, 2000.
- Szakadát István – Kelemen Gábor: Karriertípusok és mobilitási csatornák a magyar kommunista párton belül (1945-1989). In.: Nyíró András (szerk.): *Politikai szociológiai tanulmányok a kommunista bürokrácia vezérkaráról*. Budapest, Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem, 1990. 5–14. o.
- Szakály Sándor: *A magyar katonai felső vezetés 1938-1945*. Lexikon és Adattár. ISTER Kiadó, Budapest, 2001.
- Szederjesi Cecília: *Megtorlások évszázada. Politikai terror és erőszak a huszadik századi Magyarországon*. Nógrád Megyei Levéltár, 1956-os Intézet, Salgótarján – Budapest, 2008.

- Szerencsés Károly: *Magyarország története a II. világháború után (1945-1975)*. IKVA, Budapest, 1991.
- Szerencsés Károly: *A kékcédulás hadművelet. Választások Magyarországon – 1947*. IKVA, Budapest, 1992.
- Szilágyi Zsolt: Kecskemét agrártársadalma a gazdasági világválság összefüggésében. In: Bodnár Erzsébet – Demeter Gábor (szerk.): *Állam és nemzet a XIX-XX. században*. Debrecen, 2006. 320–333. o.
- Szilágyi Zsolt: Szerkezeti alapvonások a Horthy-kori Kecskemét agrártársadalmában. *Korall*, 2007. szeptember, 196–225. o.
- Szilágyi Zsolt: *Zsidó elit a Horthy-kori Kecskeméten* (kézirat, BKMÖL)
- Szilágyi Zsolt: *Város és elit*. A Horthy-kori Kecskemét történeti földrajzi és társadalomtörténeti megközelítésben I-II. rész. Doktori értekezés, Debrecen, 2011. (Kézirat)
- Szita Szabolcs: *Együttélés, üldöztetés, holokauszt*. Korona Kiadó, Budapest, 2001.
- Szőke Domonkos: 1945 szabad választás – szabad választás? In: Horváth János (szerk.): *Tiltott történelmünk 1945-1947*. Századvég Kiadó, Budapest, 2006. 15–44. o.
- Szüts Györgyi: *Kecskemét mezőgazdasági fejlődése*. Magyar Gazdák Szemléje, Különnyomat, Budapest, 1938.
- Takács Károly: Az elit szociológiai fogalmáról. *Szociológiai Szemle*, 1998/1. szám, 139–148.
- Takács Tibor: *Döntéshozók*. Városi elit és városi önkormányzat Nyíregyházán a XX. század első felében. L' Harmattan, Budapest, 2008.
- Tánczos-Szabó Ágota: A Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltárának népbírói fondjai. *Levéltári Szemle*, 2004/3. szám, 15–20. o.
- Tánczos-Szabó Ágota: Népbírói ügyek működése a mai Bács-Kiskun megye területén 1945 és 1948 között. In.: Szabó Attila (szerk.): *Bács-Kiskun megye múltjából XX*. Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára, Kecskemét, 2005.
- Thirring Lajos: Kecskemét mint tanyaváros. Kecskemét város statisztikai megvilágításban. *Magyar Statisztikai Szemle* 1935/5. szám 52–77. o. „Különnyomat”.
- Tímár Lajos: *Vidéki városlakók*. Debrecen társadalma 1920–1944. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1993.
- Tomka Béla: *Európa társadalomtörténete a 20. században*. Osiris Kiadó, Budapest, 2009.
- Torkos Veronika: *Kecskemét társadalmi és urbanisztikai jellemzői*. Dinamikusan fejlődő középvárosok társadalmi és urbanisztikai szerkezete című kutatási téma. Témavezető:
- Vágvölgyi András. MTA Szociológiai Kutató Intézete, Budapest, 1990. Kutatási beszámoló (kézirat).

- Torkos Veronika: *Mezővárosi fejlődés, polgárosodás Kecskeméten*. In: Torkos Veronika – Kárpáti Zoltán – Vágvolgyi András: *Középvárosok a mérlegen. Előadások a polgárosodásról*. MTA Politikai Tudományok Intézete, Budapest, 1992. 3–17. o.
- Tóth István: A mozi a koalíciós pártok gazdálkodásában (1945-1948). In: Vida István (szerk.): *A koalíciós korszak pártjainak gazdálkodása 1944-1949*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2008. 21–47. o.
- Tóvári Judit: *Az elit Miskolc város társadalmában 1872-1917*. Stúdium, Nyíregyháza, 1997.
- Ungár Lajos: Adalék az elkobzott zsidó vagyon utóéletéhez. *Új élet online*: http://www.interdnet.hu/zsido/UJELET/u2000_0707.html (Utolsó letöltés: 2008. január 12.)
- Ungváry Krisztián: Értelmiség és antiszemita közbeszéd, *Beszélő*, 2001/6. szám.
- Ungváry Krisztián (2002/a): „Nagy jelentőségű szociálpolitikai akció” – adalékok a zsidó vagyon begyűjtéséhez és elosztásához Magyarországon 1944-ben. In: *Évkönyv X*. Budapest, 1956-os Intézet, 2002. <http://www.rev.hu/html/hu/kiadvanyok/evkonyv02/ungvary.html> (Utolsó letöltés: 2008. január 12.)
- Ungváry Krisztián (2002/b): Magyarország szovjetizálásának kérdései. A tervek: szovjet koncepciók és Magyarország. In: Romsics Ignác (szerk.): *Mítoszok, legendák, tévhitek a 20. századi magyar történelemből*. Osiris Kiadó, 2002, 279–308. o.
- Ungváry Krisztián: Fekete lexikon. 43 nyilas életút. *Rubicon*, 2004. 11. szám. Kik voltak a nyilasok?
- Ungváry Krisztián (2005/a): *A magyar honvédség a második világháborúban*. Osiris Kiadó, Budapest, 2005.
- Ungváry Krisztián (2005/b): *Budapest ostroma*. Corvina Kiadó, Budapest, (Hatodik, átdolgozott kiadás), 2005.
- Valuch Tibor: *Magyarország társadalomtörténete a XX. század második felében*. Osiris Kiadó, Budapest, 2001.
- Varga Balázs: *Az 1945 – 1956 közötti győri politikai és közigazgatási vezetőréteg társadalmi összetétele és életútjai*. PhD értekezés, 2010, www.nyme.hu/index.php?id=8669 (Kézirat) Utolsó letöltés: 2011. július 30.
- Varga Éva Mária: *Magyarok szovjet hadifogságban (1941-1956) az oroszországi levéltári források tükrében*. Russica Pannonicana, Ruzsisztikai Könyvek XXIII. Budapest, 2009.
- Végső István – Simko Balázs: *Zsidósors Kiskunhalason Kisvárosi út a holokauszthoz*. L’Harmattan Kiadó, Budapest, 2007.
- Victor Karady: Jews in the Hungarian Legal Profession and Among Law Students from the Emancipation till the Shoah <http://karadyviktoria.uni.hu/jewsint.htm>

- Vida István (főszerk.): *Ideiglenes Nemzetgyűlés almanachja 1944-1945*. A Magyar Országgyűlés kiadása, Budapest, 1994.
- Vida István (főszerk.): *Nemzetgyűlés almanachja 1945-1947*. A Magyar Országgyűlés kiadása, Budapest, 1999.
- Vida István (szerk.): *A koalíciós korszak pártjainak gazdálkodása 1944-1949*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2008. Bevezető 7–19. o.
- Vörös Károly: A győri városigazgatás és várospolitikai történetéhez. 1861-1914. In: Gecsényi Lajos (szerk.): *Tanulmányok Győr és vidéke történetéből*. Győr, Győr Megyei Város Tanácsa, 1978. 113-127. o.
- Vörös Károly: *Budapest legnagyobb adófizetői 1873-1917*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1979.
- Zinner Tibor: Háborús bűnösök, népbíróságok. *História*, 1982/2. szám
www.tankonyvtar.hu/historia-1982-02/historia-1982-02-haborus Utolsó letöltés 2010. január 28.
- Zinner Tibor: „A magyar nép nevében!” Népbíróságok – igazoló bizottságok. In: Balogh Sándor (szerk.): *A felszabadulás utáni történetünkről I*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1987. 65-69. o.

Repertóriumok:

- Lisztes László: *Forrás 1969-1998*. Repertórium, Forrás Kiadó, 1999.
- Terényi Éva: Bács-Kiskun megye múltjából. Levéltári évkönyv 1-19. repertórium. In: (szerk): Szabó Attila: *Bács-Kiskun megye múltjából XX*. BKMÖL, Kecskemét, 2005. 347–375. o.
- Terényi Éva: A Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára Bibliográfiája 2001-2005. In: (szerk): Szabó Attila, Tánzos-Szabó Ágota: *Bács-Kiskun megye múltjából XXII*. BKMÖL, Kecskemét, 2007. 269–285. o.

Interjúk, visszaemlékezések, szociográfiák:

- Erdei Ferenc: *Futóhomok*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977.
- Féja Géza: *Viharsarok*. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt. Második kiadás (én.)
- Horthy Miklós: *Emlékirataim*. (szerk: Antal László) Európa Könyvkiadó és História, Budapest, 1993.
- Kovács Bálint: *A kecskeméti szolgálat évei 1942-1957*. Emmaus Kiadó, Kecskemét, 2006.
- Márai Sándor: *A teljes napló 1945*. Helikon Kiadó, Budapest, 2006.

Márkus István: *Nagykőrös*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1979.

Örkény István: *Lágerek népe*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1981.

Rigó Róbert: A német megszállás, a front átvonulása és az azt követő időszak Kecskeméten (Interjú Kovács Bálint református lelkésszel) *Forrás*, 2009/6. 22–38. o.

Sanbar, Moshe (Sandberg Gusztáv): *A leghosszabb évem*. Ikva Könyvkiadó, 1990. (Az eredeti cím: *My longest Year, Memorial Book*, 1961.) fordította: Kiss Mariann

Napilapok, újságcikkek:

Heltai Nándor: A „tettre kész” ezredes 1. *Petőfi Népe*, 1990. május 17.

Heltai Nándor: A „tettre kész” ezredes 2. *Petőfi Népe*, 1990. május 18.

Kecskeméti Lapok 1944, 1945.

MTI napi hírek, MOL, Levéltári adatbázis:

<http://mol.arcanum.hu/mti/opt/a100929.htm?v=pdf&a=start>

Melléklet

Népbírósi perek

Tartalom:

1.	A pénzügyigazgató, Dr. Halmi Lajos ügye	4
2.	A Jogakadémia volt dékánja, Dr. Dezső Gyula ügye	10
3.	A nyugalmazott gimnáziumi igazgató, Dr. Garzó Béla ügye	12
4.	A városi villanytelep igazgatója, Ghiczzy Pál ügye	12
5.	A Nyilaskeresztes Párt egykori vezetője, Hencz János pere	18
6.	Lábodi József ügye	25
7.	Ámort Antal ügye	29
8.	Dr. Batka Ferenc ügye	32
9.	Kövér János banktisztviselő, a 651. munkavezető-törzs parancsnokának ügye	34
10.	Hartyáni József gyári munkás ügye	36
11.	Varga Gergely ügye	39
12.	A vélhetően ártatlanul felakasztott Normák József ügye	44
13.	A volt tartalékos zászlós, Prácser László ügye	48
14.	A korábbi kecskeméti rendőrség politikai nyomozócsoport vezetője, Császár Lajos ügye	54
15.	Várady József volt polgármester ügye	62

Rövid összegzés az egyes ügyekről

Dr. Halmi Lajos a pénzügyigazgatóság vezetője volt 1944-ben, ő kezelte a zsidóktól elvett ingóságokat, ezzel összefüggésben több vádpontot hozott fel ellene a népügyész. A népbírósi tárgyaláson jogszerűen tárgyalta az ügyét és felmentette, ami a többi ügy ítéleteihez képest „enyhe” eljárásnak tűnik.

Dr. Dezső Gyula a jogakadémia korábbi dékánja volt, azzal vádolták, hogy beszédeiben a háborús részvétel fokozására szólította fel a hallgatókat és Horthyt éltette. A népbírósi tárgyaláson sorra megcáfolta az ellene felhozott vádakat, így végül felmentették.

Dr. Garzó Béla nyugalmazott gimnáziumi igazgatót háborús hírveréssel vádolták, de felmentették az ellene felhozott vád alól.

Ghiczy Pál a városi villanytelep igazgatója volt, akit több vádponttal is megvádolt a népügyész. A legfőbb vádpont az volt ellen, hogy a németeknek átadta a városban működő üzemek villamos berendezéseit és a munkásaival rosszul bánt, amiért első fokon hat év

börtönbüntetésre ítélték. A per irataiból azonban kiderült, hogy a vádlott jól bánt a munkásaival, az elektromos berendezéseket csak kényszer hatására adta át, és igyekezett azokat a városból történő elszállítása után is nyomon követni. Ennek ellenére mégis elítélték, a NOT mentette fel. A tanúk a politikai rendőrségen általában az ellenkezőjét mondták annak, mint amit a tárgyaláson kijelentettek, minden bizonnyal megfélemlítették őket a kihallgatás során. Az ügy érdekessége, hogy miként szerelték le a városban az ipari berendezéseket és azokat, hová és milyen céllal szállították el.

Körtvélyesi Sándor állatfelvásárló peréből kiderül, hogy a politikai rendőrség a tanúkra nyomást gyakorolt az előzetesen elkészített tanúvallomások aláírása érdekében. A per sok érdekes információval szolgál arra vonatkozóan, hogy a várost miként látták el hússal a háború alatt. Ebből a perből tudhatjuk meg azt is, hogy a város kiürítését követően a Körtvélyesi által eladott állatok árából egy segélyalapot hoztak létre a kecskeméti menekültek támogatására.

Vitéz Kovács László az Árpád mozi egyik tulajdonosa volt, ellene azért indítottak pert, mert levetítette az egyik zsidóellenes német propagandafilmet, amivel népellenes bűncselekményt követett el. A pert viszonylag korán megindították Kovács ellen 1945 márciusában, néhány héttel később a helyi MKP részéről Bánó Mihály rendőrfőkapitány jelentette be a párt igényét a vádlott mozijára, amihez a KNB hozzájárult.

Henz János egy ideig a kecskeméti Nyilaskeresztes Párt vezetője volt. Ez volt a fő vád ellene. A peréből kiderült, hogy Kecskeméten az „új elit” tagjainak egy része nyilas múlttal rendelkezett, és az is, hogy közülük többen népbírák és a helyi MKP vezető tagjai lettek. Ezen túl az is kiderült a periratokból, hogy a politikai rendőrség miként börtönzött be és internáltatott egy családot, részben azért, hogy a javait megszerezze.

Lábodi János vendéglős szintén a Nyilaskeresztes Párt és a Baross Szövetség tagja volt. A vád szerint ezért és zsidóellenes kijelentései miatt indítottak pert ellene. Több rendőr és MKP tag tanúskodott ellene, akik korábban többször is megfordultak vendéglőjében, és állításuk szerint ott hallották a kijelentéseit. A tanúk másik része nem tudott Lábodi ilyen jellegű megnyilvánulásairól. A Kecskeméti Népbíróság két év börtönre ítélte a vádlottat, ezt a NOT nyolc hónapra csökkentette 1946 decemberében, amit ekkorra Lábodi már letöltött. Ennek ellenére még évekkel később 1949-ben is a szegedi börtönben tartották fogva.

Ámort Antalt feljelentették, azzal az indokkal, hogy zsidókat vitetett el a németekkel, és ezért különféle javakat kapott tőlük cserébe. A per irataiból kiderült, hogy a politikai rendőrségen súlyosan bántalmazták a vádlottat, amit a rendőrök tagadtak. A tanúk egy része a vádlott mellett, míg másik részük ellene vallott. A bíróság nem hallgatta meg a vádlott tanúit,

a NOT is helybenhagyta a Kecskeméti Népbíróság ítéletét, ezt követően Ámort megszökött a börtönből.

Dr. Batka Ferenc orvos komoly kockázatokat vállalt, annak érdekében, hogy zsidókat mentsen, többeknek segített kiélezett háborús viszonyok idején, ennek ellenére zsidóüldözéssel és nyilas tagsággal vádolták, holott baloldali gondolkodású volt. Szerencséjére sokan kiálltak mellette, és a perében a bíróság is lehetőséget biztosított a tanúk meghallgatására.

Kövér János tartalékos főhadnagy az egyik munkavezető törzs élén irányította a zsidó munkaszolgálatosok munkára történő kivezénylését. A vád szerint munkája során túlkapasokat követett el a zsidókkal szemben. Első fokon két év börtönre ítélték, majd ezt a NOT is helybenhagyta, sőt földje felét is elkobozták, büntetését végül 1950-ben egy évre mérsékeltek. Kövér kérte, hogy a börtönben letöltendő időbe számítsák be, hogy szovjet hadifogságban volt 16 hónapig, és onnét megrokkanva tért haza. Ezt nem vették figyelembe, a börtönbüntetést le kellett töltenie annak ellenére, hogy Kecskemét polgármestere kiállt mellette és leírta, hogy véleménye szerint Kövér nem követett el semmi büntetendőt.

Varga Gergely ügye elsősorban azért érdekes számunkra, mert ebben a peranyagban van egy levél, amit a NOT elnökének írt, és ebben igen részletesen leírta, hogy miként bántak vele a politikai nyomozók. Másodsorban azért érdekes ez az ügy, mert Varga hivatkozik egy vizsgálatra is, amit a felettes szervek végeztek a sok panasz nyomán a helyi politikai nyomozók tevékenységére vonatkozóan.

Normák Józsefet azzal vádolták meg, hogy nyilasként Budapesten kétszáz zsidó meggyilkolásában és kirablásában vett részt. Erre a vádnak egyetlen tanúja volt, egy halálraítélt, aki a kegyelmi kérvényét várta, a vád másik „bizonyítéka” Normák veréssel kicsikart beismerő vallomása volt. Tanúk meghallgatása nélkül a népbíróság halálra ítélte és még aznap kivégezte a vádlottat. Annak okára vonatkozóan, hogy ez miért történt meg a KNB néhány nappal korábbi jegyzőkönyve utal.

Prácsér László ügyéből megtudhatjuk, hogy volt munkaszolgálatosok, akik később a kecskeméti politikai rendőrség nyomozói és az MKP vezetői lettek, miként akartak bosszút állni a fellelhető tartalékos tiszthelyettesen, akinél a munkaszolgálatot teljesítették a keleti fronton.

Császár Lajos a politikai nyomozócsoport vezetőjeként dolgozott a két világháború között Kecskeméten. Többet megvádolták, hogy üldözte a baloldali embereket és háború idején egy évig az egyik munkaszolgálatos század századparancsnok helyettese volt. Az ügy érdekes információkat tartalmaz a helyi kommunistagyanús személyek üldözésére

vonatkozóan és a város kiürítése körüli időkre vonatkozóan is, mert rendőrként Császár tartózkodott a városban legtovább.

1. A pénzügyigazgató, Dr. Halmi Lajos ügye⁹⁵⁶

Dr. Halmi Lajost⁹⁵⁷ 1945. április 24-én helyezték előzetes letartóztatásba, háborús és népellenes bűnökkel vádolták. A népügyész a vádiratban a 81/1945. M. E. rendelet több pontjával vádolta dr. Halmi Lajost.⁹⁵⁸ Azzal vádolták, hogy: (1) tisztviselői előtt többször hangoztatta, hogy Magyarországnak a németek mellett az oroszok ellen kell harcolnia teljes erejéből, mert az oroszokat ki kell irtani; (2) minden férfinak ki kell mennie a frontra, tisztviselőit biztatta, hogy lépjenek be az orgoványi partizánok közé; (3) pénzügyigazgatóként a zsidótörvények végrehajtása során a zsidó javakból magának tartott fenn pénzt, értékpapírokat és ékszereket vett át nyugta nélkül Zöldy csendőrszázadostól, amely értékek eltűntek a kezei között; (4) népellenes és fasiszta kijelentéseket tett; (5) a zsidókérdés válogatás nélküli, gyökeres megoldásával egyetértett.

A vádirathoz Halmi észrevételeket írt. Leírta, hogy a zsidó vagyontól sokan igényeltek javakat, de csak kevesen kaptak. 1944-ben a zsidóktól elvett ingóságokat a pénzügyigazgatóság raktározta és kezelte.⁹⁵⁹ Csak azoknak juttatott ingóságokat, akik írásbeli kérelmük alapján a törvényes rendelkezéseknek megfelelően igényjogosultak voltak. Például a kibombázottak voltak igényjogosultak, de nekik is csak a legszükségesebbeket utalták ki. Halmi kijelentette *„sok-sok úriembernek és asszonynak is a szemébe mondtam, hogy nem érzik, hogy átok van ezeken az elrablott holmikon.”*

⁹⁵⁶ BKMÖL, XXV. 18. 98/1945. Dr. Halmi Lajos ügye

⁹⁵⁷ Dr. Halmi Lajos 1885. augusztus 8-án született Budapesten. Kecskeméten pénzügyigazgató, miniszteri tanácsos volt. Állandó lakása volt Budapesten is, Kecskeméten a Pénzügyigazgatóság épületében lakott.

⁹⁵⁸ Halmit vádolták a 13. §. 1. pontja alapján, mely szerint háborús bűnös az *„aki nyomtatványban (bármilyen módon sokszorosított iratban), gyülekezet előtt elmondott beszédben vagy rádió útján a háború fokozottabb mértékben való folytatására izgatott.”* Vádolták a 15. §. 2. és 3. pontjával melyek kimondják, hogy *„népellenes büntetben bűnös: aki az 1939. évi szeptember hó 1. napját követő időben közhivatali ténykedése során a nép egyes rétegei ellen irányuló törvények és rendeletek végrehajtásában a számára előírt ténykedést túlhaladva olyan tevékenységet fejtett ki, amely a személyes szabadságot vagy testi épséget veszélyeztette vagy sértette, vagy egyes személyek vagyoni romlását elősegítette”* és *„az a joghatósággal bíró közalkalmazott, aki következetesen népellenes, fasisztabarát hivatali működést fejtett ki.”* Végül vádolták a 17. §. 3. és 4. pontja alapján melyek szerint *„népellenes vétségben bűnös az, aki nyomtatványban (bármilyen módon sokszorosított iratban), gyülekezet előtt, rádió útján vagy egyébként nyilvánosan népellenes vagy demokráciaellenes intézkedések meghozatalát sürgette, vagy a meghozottakat feldicsérte,”* és *„aki kényszerű szükség nélkül a nép- vagy demokráciaellenes hírverés szolgálatába szegődött.”*

⁹⁵⁹ A zsidók gettóba költöztetésükkor csak élelmiszert és ingóságokat vihettek magukkal. A lakásukban maradt ingóságokat az egyik helyiségben kellett összegyűjteni, amelyről letárt készítettek négy példányban, amelyből egy a tulajdonosnál maradt. Később a lakásokban maradt ingóságokat közös raktárakba szállították, aminek költségét a zsidóknak kellett fizetniük csakúgy, mint a gettóba költözés költségeit is. Rigó 2008: 49.

Halmi a politikai nyomozó osztályon történő kihallgatásának jegyzőkönyvei szerint magára nézve több terhelő „tényt” is mondott, amely a politikai rendőrség kihallgatási módszereit ismerve nem meglepő. Halmi elmondta, hogy egy ideig azt gondolta, hogy a németek fogják megnyerni a háborút, ekkor azt gondolta, hogy Magyarországnak is részt kell vennie a háborúban és a hivatalban többször hangoztatta munkatársai előtt, hogy *„Magyarországnak teljes erejéből a németek mellett kell harcolni az oroszok ellen, mert az oroszokat az utolsó emberig ki kell irtani.”* Azt is mondta, hogy a pénzügyigazgatóság minden férfi tagjának ki kell mennie a frontra, majd ő a nőekkel intézi az igazgatóság munkáját.

Halmi megemlítette, hogy *„Platter Jánossal, aki közismerten németbarát volt, jó barátságban”* állott. Együtt beszélgettek a német győzelemről. Dr. Varga Sándor pénzügyi titkárt 1944-ben a főispán kérésére áthelyezte, mert a gettóban kapcsolatot ápolt a zsidókkal. Először nem akarta végrehajtani, később a miniszter közbenjárására elintézte.

Dr. Farkas Ferenc ügyvéd többször is megkereste azzal az információval, hogy a városban kik rejtegetnek zsidó vagyont. Farkas besúgó volt a németeknél, de Halmi nem vizsgálta a Farkas által bejelentett ügyeket.

Halmi a zsidó vagyon kezelését önállóan irányította, őt senki nem ellenőrizte. *„Az egész zsidó vagyonról én külön egyéni könyvelést vezettem, általam a menekülés alkalmával a kormány által elrendelt és nemzeti vagyonnak minősített zsidó vagyon és értéktárgyakat csomagoltatva beszállítottam a Budapesti Pénzügyigazgatóságra. A zsidó vagyon összegyűjtése során az volt az eljárás, hogy az elhagyott zsidó lakásokban és a gettóban talált pénzeket és értékpapírokat hozzám, míg az ingóságokat és egyéb értékeket a Csányi [valójában Csáky – beszúrás R. R.] utcában lévő raktárba vitték, amelyet ott Palásthy János irodafőtiszt vett át, aki a raktárat kezelte. A hozzá beszállított pénzeket és értékpapírokat nyugta ellenében vette át, majd a Postatakarék Pénztárnál befizette és könyvelte.”*

Halmi nem tudta, hogy a Schönberger-féle házból⁹⁶⁰, ahová a németek beköltöztek, az elköltözésük alkalmával az összes ott lévő bútort és ingóságot teherautóra rakták, és mint tulajdonukat elvitték. Halmi kijelentette, hogy a németek engedéllyel laktak ott, és elvihették az ott lévő ingóságokat, ezt nem jelentette senkinek, és nem is vezettek könyvelést arról, amit a németek elvittek.

1944 szeptember végén a pénzügyigazgatóság előtt dr. Zöldy Márton csendőrszázados német SS ruhában megjelent, és három bőröndben pénzeket, értékpapírokat, ezüstöt és ékszereket adott át. Erről nem volt jegyzéke. Halmi arra kérte Zöldyt, hogy vigye a Csáky

⁹⁶⁰ Dr. Schönberger Dezső kereskedő volt a Magyarországi Zsidók Központi Tanácsának helyi megbízottja, a Fecske utca 8. alatti házában volt a zsidó ingóságok egyik közös raktára. Rigó 2008: 49.

utcában lévő raktárba, ott majd a bizottság átveszi a bőröndöket. Erre Zöldy kijelentette, hogy neki nem kell elismervény, ő sem adott, neki elhiszik, és ő is elhiszi, hogy a dolgok illetékes helyre kerülnek. A három bőröndben lévő értékek hozzávetőlegesen 400 000 pengőt értek.

Halmi 1938-ban belépett a Magyar Élet Pártjába és egy évig a tagja volt. A MOVE lövészegyletnek nem volt tagja, de a munkatársait felszólította, hogy lépjenek be. Héjjas Ivánnal jó barátságban volt, ezért tudott az orgoványi partizán kiképzésről, a tisztviselőinek is ajánlotta. A rendőrségen Halmi azt is bevallotta, hogy győzködte tisztviselőit, lépjenek be, mert akkor mentesíteni tudják őket a katonai bevonulás alól. Erre a tisztviselők inkább azt mondták, hogy bevonulnak katonának, de ebben az illegális szervezetben nem akarnak tevékenykedni.

Dr. Halmi Lajos népbírószági tárgyalása 1945. június 28-án volt. A tárgyaláson kifejtette, hogy egyik vádpontban sem érzi magát bűnösnek, tagadta a vádiratban leírt vádpontokat. Héjjas Iván államtitkárral egyáltalán nem volt jó viszonyban, mert még 1928-ban becsapta, ezért haragudott rá. Egyszer felkereste és említette, hogy a kormányzó védelmére egy kiképzőtáborat állítanak fel Orgoványon, és az oda bevonultak mentesítve lesznek a harctéri szolgálat alól. Halmi a kataszteri tisztviselőknek ezt elmondta, mert ott nagyon kevés ember volt, hogy gondolják végig ezt a lehetőséget.

Halmi elismerte, hogy a zsidó vagyon kezelését ő irányította. Kifejtette, hogy soha nem lépte túl hivatali hatáskörét, igyekezett emberséges lenni, akin tudott, segített. A zsidó orvosok műszereit nem adta ki senkinek, végül ezeket vissza tudta adni a háború után. A kormánybiztosság is mindent rendben talált, mikor egyszer ellenőrzésre kijöttek. Mindig pontos nyilvántartásokat vezettek arról, hogy a zsidó ingóságok hová kerültek. Maga soha nem vett át értékeket vagy pénzeket, erre külön bizottság volt ők vették át az ilyesmit. Zöldy Márton csendőrszázadostól sem vett át bőröndöket. Zöldy valóban bevitt három bőrönd értéket a pénzügyigazgatóságra, de ő a Csáky u. 9. szám alatti raktárhoz küldte. Erre Zöldy kijelentette, hogy nem ér rá ilyesmire, nem kér elismervényt, a kölcsönös bizalom elég. Halmi ezek után sem vette át a bőröndöket, szólt Palásthy főtisztnek, és még egy emberrel együtt elmentek Zöldyvel a Csáky utcában lévő raktárba, és ott vették át a bőröndöket. Az értékeket tehát egy bizottság vette át, leltározta, és biztonságba helyezte annak tartalmát. Valóban óriási értékeket tartalmaztak a bőröndök.

Halmi elmondta, hogy szereti a munkáját, és az embereken ahol tudott, segített. Soha nem volt zsidógyűlölő. Dr. Vargával kapcsolatosan – aki feljelentette – az akkori főispán, dr. Horváth Ödön egyszer felhívta, hogy hallotta a kaszinóban, de városszerte is azt beszéltek, hogy „*dr. Varga Forró Lajos zsidó állatorvos leányával bensőbb kapcsolatot tart fenn s*

emiatt a főispán dr. Varga azonnali felfüggesztését és ellene a fegyelmi eljárás megindítását követelte.” Ezt Halmi magánügynek tekintette, de a főispán Budapesten, a minisztériumban is tárgyalta az ügyről. Ezt követően Halminak jelentést kellett írnia az esetről. Megírta a jelentést, az ügy kivizsgálásával helyettesét, dr. Laczi Józsefet bízta meg. Végül azt javasolta Halmi, hogy Vargát helyezték át máshová. Esztergomba helyezték át, és itt folytatták le vele szemben a fegyelmi eljárást is. Halmi elmondta, hogy ebbe az egész ügybe Varga rosszindulata miatt keveredett bele. A pénzügyigazgatóságon 400 alkalmazottja volt, de csak Varga volt elégedetlen vele. Vargát a munkatársai sem kedvelték, ezért kellett mindig áthelyezni.⁹⁶¹

A bíró megkérdezte Halmit, hogy miért vallott teljesen mást a rendőrségen. Erre azt válaszolta, hogy korábban Budapestre menekült, a lakását bombatalálat érte, alig evett, fizikai munkát végzett, és annyira leromlott az egészségi állapota, hogy nem tudott visszaemlékezni. A tárgyaláson már jobban emlékezett. Minden bizonnyal nem mert elmondani, hogy a rendőrségen a kihallgatás során milyen kényszerítő eszközöket alkalmaztak vele szemben.

Fodor Béláné tanú a tárgyaláson elmondta, hogy tavaly áprilisban vitték el a németek, deportálták, a napokban tért haza. Az üldözések alatt többször felkereste Halmit a hivatalában, aki „mindig azonnal fogadott, meghallgatta sérelmemet, panaszomat és mindig azonnal segített.” A tanú szerint sok más zsidóknak is segített, mindig jóakarattal és kedvezően intézte az ügyüket. Halmi helytelenítette a zsidók elleni rendelkezéseket, Fodor Bélánét is vigasztalta, hogy lesz még másként is. Soha nem fogadott el semmit a segítségéért.

Dr. Varga Sándor, aki feljelentette Halmit, a vallomását továbbra is fenntartotta. A tárgyaláson is kétszínűnek tartotta Halmit. Varga szerint a vádlott németbarát volt és zsidóellenes. A Héjjas-féle borpince adóeltitkolását is Varga tárta fel, „mert nem mert a Héjjasok ellen senki sem felszólalni abban az időben.” Ezután Héjjasék 12 000 pengőt fizettek az állampénztárba, amiből Varga jutalékot kapott, de annak felét Halmi másnak adta. Halmi védőjének kérdésére Varga tagadta, hogy apja megkapta a Fleischmann-féle ecetgyárat⁹⁶² miután a zsidó tulajdonostól elvették az engedélyt. A kontingenst vették el Fleischmannéktól,

⁹⁶¹ Dr. Vitéz Varga Sándor pénzügyi titkárt 1944. október 23-án felfüggesztették az állásából. Az indoklás szerint „zsidó személyekkel szemben tanúsított meg nem engedett magatartás által elkövetett, általános megbotránkozásra okot adó erkölcsstelen magaviseletben álló szolgálati vétség alapos gyanúja miatt” rendelték el a fegyelmi eljárást ellene, de a fegyelmi eljárást a háború miatt nem folytatták le. 1945. május 4-én a KNB megállapította, hogy a tisztviselő nem követett el olyat, amiért fel kellene függeszteni, sőt antifasiszta magtartást tanúsított. A KNB azonnali hatállyal visszahelyezte állásába, pénzügyi tanácsosként. BKMÖL, XVII/46. 21. doboz

⁹⁶² Fleischmann Benő 1901-ben született, ecetgyára volt Kecskeméten. 1939-ben a 18. legtöbb adót fizető zsidó volt a városban. BKMÖL, IV. 1905 1935-1944/45. II. kimutatás, zsidó legtöbb adót fizetők 1939. július 25.

ezután apja, mint hadirokkant kapott az új gyárra engedélyt. Halmi ismét elmondta, hogy Varga nem mond igazat, bosszút akar állni rajta.

Több tanú is elmondta, hogy Halmi soha nem tett politikai kijelentéseket a hivatalban. P. Buzogány Lajos kifejtette, hogy Halmi bízott a német győzelemben, de nem fejtett ki német propagandát. Szász miniszterrel és Platterékkal is jóban volt.

Dr. Laczi József helyettes-pénzügyigazgató kifejtette, hogy a vádlott nem politizált, nem tudja, milyen pártállású. A zsidó vagyont a *„legkorrektebbül intézte és intézette és minden tekintetben kifogástalanul járt el.”* A tanú szerint a zsidó vagyon ügyeit azért intézte Halmi maga, nehogy valami visszaélés legyen, a kormánybiztosság is mindent rendben talált. Egyénileg senki nem vehetett át zsidó javakat, mindig csak a bizottság. Dr. Varga a Héjjas ügyért kapott jutalékból társát, Farkast ki akarta semmizni. Az ügyet a minisztérium is kivizsgálta, ezért felezték meg a jutalékot. Nem akart dolgozni és általában összeférhetetlen volt, Varga rossz természetét mások is alátámasztották.

Dr. Vértesi Lajos elmondta, hogy *„dr. Varga a pénzügyi tisztviselők igazolása során az igazolóbizottságban benne van, mint igazoló bizottsági tag, és mindenkivel szemben rosszindulattal viseltetik, mert az ő áthelyezési és fegyelmi ügyét nekünk kollégáknak tulajdonítja, mint akik abban az időben az igazságnak megfelelően elmondottuk, amit tudtunk.”*

Dr. Pokorny Elek pénzügyi titkár kifejtette, hogy zsidó ügyekben ő volt az előadó. Mindig szabályosan jártak el. Az ingóságok igénylésével kapcsolatban Halmi a *„legszigorúbban járt el, az igénylő jogosultságát alapos vizsgálat alá vette.”* A katonai kiutalásokról egy bizottság döntött, Halmi egy személyben, egyetlen esetben sem. A németeknek szükséges ingóságokat egy német szállásmester igényelte, és a bizottság utalta ki részükre. Elutasító határozatokat is hozott a bizottság, amiért a németek dühösek, erőszakosak voltak. A vádlott elmagyarázta nekik, hogy kérelmüket nem lehet teljesíteni, az erőszakoskodásukra feljelentéssel fenyegette őket. Dr. Farkas ügyvéd is erőszakoskodott Halminál, de ő nem teljesítette kéréseit. Halmi a törvényekre hivatkozott.

Az egyik női pénzügyi kezelő kijelentette, hogy Halmi azt mondta az egyik zsidó ingóságokat igénylőnek: *„Miért igényel zsidó ingóságokat, mikor azon átok van, ezek rablott holmik.”*

Palásthy János pénzügyi irodafőtiszt elmondta, hogy ő kezelte a Csáky u. 9. alatti raktárt, Ferenczi szemlésszel együtt vették át a bőröndöket Zöldytől. Az ingóságokat a bizottság leltározta minden esetben, szabályszerűen jegyzékbe vettek mindent. A főraktár állandó rendőri felügyelet alatt állt. *„Az összegyűjtött értékeket azután ugyancsak felsőbb*

utasításra, fegyveres kíséret mellett autón szállítottuk fel Budapestre, az összegyűjtött pénzeket pedig azonnal befizettük a megfelelő csekkszámmlára.”⁹⁶³

Rapcsányi László pénzügyi tanácsos tanúvallomása szerint *„dr. Varga titkárral ez év tavaszán összetalálkoztam az utcán, és mivel hallottam, hogy dr. Varga az igazoló bizottságban vezető szerepet játszik, megkértem őt, hogy az igazolásom kapcsán ha teheti, hasson oda, hogy az mielőbb elintézését nyerjen. Dr. Varga erre zsebéből elővette az áthelyezési és fegyelmi-jét elrendelő iratait, megmutatta nekem és azt mondotta, hogy: Majd a népbíróság előtt találkozni fogunk.”*

Tanúként behívták dr. Horváth Ödön volt főispánt is, de ő kérte a válaszadás alóli felmentését, mert nem akart magára nézve terhelő vallomást tenni. A bíróság felmentette a tanúskodás alól.

A népbíróság az ítéletében minden vádpont alól felmentette és szabad lábra helyezte dr. Halmi Lajost. Kimondta, hogy a vádpontokat nem bizonyították. Egyedül dr. Varga Sándor támasztotta alá a vádpontokat, de ő nem érdektelen tanú, hanem a vádlott haragosa volt. Megállapították, hogy Varga vallomása elfogult, ezért nem bír bizonyító erővel. A többi tanú elmondása pedig nem támasztotta alá a vádat. 1945. augusztus 12-én a népügyész által bejelentett fellebbezést a népfőügyész-helyettes dr. Cseh Jenő visszavonta, és visszaküldte az iratokat a Kecskeméti Népbíróságnak. Augusztus 30-án kimondták, hogy a június 28-án hozott ítélet jogerős. 1946. január 28-án hamis tanúzás miatt névtelen feljelentő feljelentést tett dr. Varga Sándor ellen.

2. A Jogakadémia volt dékánja, Dr. Dezső Gyula ügye⁹⁶⁴

Dr. Dezső Gyula⁹⁶⁵ nyugalmazott professzor, egyetemi rendes tanárt május 3-án hallgatták ki először a politikai rendőrség nyomozó osztályán. Dezső a kihallgatás során mindent elismert a politikai rendőrség nyomozói előtt, magára nézve is súlyos kijelentéseket tett, minden

⁹⁶³ A kormány az elkobzott zsidó javak kezelésére és ellenőrzésére 1944. június elején állította fel a Zsidók Anyagi és Vagyongyi Ügyeinek Megoldására Kinevezett Kormánybiztos Hivatalát, amelynek élére vitéz Túrvolgyi Albert pénzügyminisztériumi osztályfőnököt nevezték ki. Az 1944-ben felállított Kormánybiztosi Hivatal vizsgálta, hogy a zsidók eleget tettek-e vagyoni bejelentési kötelezettségüknek, és igyekezett felkutatni a be nem jelentett vagyontárgyakat. Emellett gondoskodott a volt zsidó vagyontárgyak őrzéséről, kezeléséről, hasznosításáról is. A vagyontárgyak értékesítéséből befolyt összeget a Pénzügyminisztérium e célra elkülönített számlájára kellett befizetni. A számlán több mint 200 millió pengő maradt a háború végén is. Kádár-Vági 2001: 33-35.

⁹⁶⁴ BKMÖL, XXV. 18. 114/1945. Dr. Dezső Gyula ügye

⁹⁶⁵ Dr. Dezső Gyula 1887-ben született Nagykőrösön, Jogi tanulmányait a kolozsvári egyetemen végezte. 1910-ben került a kecskeméti jogakadémiára, 1922-25-ig helyettes igazgatója, 1936-tól dékánja. 1946-tól Debrecenben, 1949-től Szegeden tanított a jogi karon, itt 1951-ig tanszékvezető is volt. Fő szakterülete a közigazgatási jog volt. 1940-ben a nem zsidó virilisek listáján a 73. helyen szerepelt. Péterné-Szabó-Székelyné 1992: 72. és BKMÖL IV. 1905. 1935-1944/45.

bizonytal kényszerítették vallomása megtételére, valószínűleg ismerte a rendőrség kihallgatási módszereit. Arra a kérdésre, hogy mikortól tartott politikai tárgyú előadásokat, azt válaszolta, hogy az 1936/37-es tanévtől, mint a jogakadémia dékánja. Az előadásairól a következőket mondta a jegyzőkönyv szerint: „1942-43. tanévben a megnyitó beszédem során foglalkoztam a finn háborúval és a finnek hősiességét állítottam példaképpül. Ennek során rámutattam arra, hogy a finn nép milyen szent cél szolgálatában harcol s védi Európát a bolsevizmus veszedelme ellen. [...] 1943-ban a kormányzó 75. születésnapja alkalmával jubileumi hódolat című előadásomban foglalkoztam a kormányzó személyével és példaképpen állítottam az ifjúság elé, hogy magas kora ellenére is vállalta a harcot Európa ellenségeivel szemben. Az ifjúság kötelességévé tettem, hogy ebben a harcban egy emberként álljon a kormány mögött.” A fajvédelemmel kapcsolatos cikkeiről a következők szerepelnek a jegyzőkönyvben: „Az új irányok a német családokban című jogi ismertetésemben hangsúlyoztam a fajtisztaság szükségességét és példaképpen hoztam fel a nemzetiszocialista Németország ilyen irányú intézkedéseit.”

1945. május 5-én az ügyben kihallgatták Feldmaier Tamás tanút, aki Dezső Gyulát gyermekkorától ismerte. Vallomása szerint Dezső közismerten liberális felfogású ember, amit kifejezésre is jutott. A jogakadémián tanította őt. Balásfalvi Kiss Barnabás, a Baross Szövetség akkori elnöke is tanított a jogakadémián, aki már ekkor, de különösen dékánága idején a numerus nullus bevezetését hirdette és követelte. Dezső Gyula vitában állt Balásfalvival. Dezső Gyula érte el, hogy a zsidókat a százalékos arányt meghaladóan vették fel a jogakadémiára, ezért a Turul Szövetségben tömörült diákok bojkottálták Dezső Gyulát. A *Hajnalodik* című fasiszta lapban név nélküli célzások jelentek meg az egyetem nem megfelelő vezetése ellen.

Dr. Dezső Gyulát május 5-én előzetes letartóztatásba helyezte a politikai nyomozó osztály. A határozat dátuma néhány nappal későbbi, május 9-i keltezésű, majd június 3-án 30 nappal meghosszabbították az előzetes letartóztatását. Dr. Dezső Gyula dékáni beszédei nyomtatott formában megtalálhatók a nyomozati anyagok között, ezekben semmiféle szélsőséges kijelentés nincs, igyekszik tényszerű és tudományos maradni.

Dr. Ungár Béla ügyvéd, az izraelita hitközség megbízott ügyvédje védte Dr. Dezső Gyulát, tehát a helyi zsidóság minden bizonytal nem viszonyult hozzá ellenségesen. Dezsőék a népügyész vádiratára észrevételeket tettek. A népügyészség négy vádpontot fogalmazott meg Dezsővel szemben: (1) 1939-ben a dékáni megnyitó beszédében fokozottabb munkára szólított fel; (2) a finn háborúban a finnek hősiességét példaként állította a fiatalok elé; (3) Horthy jubileumán, példaként állította az ifjúság elé a kormányzó személyét; (4) a német

magánjog ismertetése folytán kifejtette, hogy nálunk a kommunizmus nem valósítható meg, mert a mi társadalmi rendünk a magántulajdonon és a családon nyugszik. Az egyes vádpontokra a következő észrevételeket tette:

1. Kérte, hogy a bíróság olvassa el a beszédét, egy szót sem kívánt letagadni belőle. Nem a háborúra uszított, hanem a háború veszélyeire szólította fel a fiatalokat, továbbá arra, hogy mi is belesodródhatunk. *„Óva intem őket a napi politikában való részvételtől és a demagóg szónoklatoktól, de szívükre kötöm, hogy mindenkor tartsanak ki a magyar alkotmány, a szabadság, a függetlenség és a törvény előtti jogegyenlőség magasztos eszméi mellett.”*
2. A finn háború idején Magyarország még nem állt hadban. *„Legyen szabad utalnom arra, hogy ebben a beszédben is a szabadságáért, függetlenségéért és a tiszta demokráciájáért harcoló finn népet aposztrofáltam.”*
3. Ebben az időszakban mindenki méltatta Horthyt. *„Ezek között volt a haladó munkásság, a szociáldemokraták lapja, a Népszava is.”* Az uralkodót a jubileumok idején szokás volt köszönteni.
4. Ebben a munkájában szerinte inkább bírálta a német családjogot, mint dicsérte. Kifejtette, hogy *„ezek az intézkedések éles ellentétben állanak az évszázados jog, erkölcs és vallás szilárd elveivel.”*

A népellenes bűntettel vádolt Dr. Dezső Gyula népbíróági tárgyalását 1945. június 25-én tartották, amelyen kimondták, hogy a vád alól felmentik és azonnal szabadlábra helyezik. Az ítélet indoklása szerint, az iratokhoz csatolt nyomtatványok és a vádlott írott formában is megjelenő beszédei alapján a bíróság megállapította, hogy *„bár az egyes beszédekben vannak oly részletek, amelyek demokrácia ellenes kijelentéseket foglalnak magukban, az egyes beszédek, illetve értekezés összefüggő teljes egésze azonban egyik esetben sem alkalmas arra, hogy a fasiszta és demokrácia ellenes irányzatok elterjesztése és megerősítése végett a közfelfogást jelentős mértékben befolyásolja és az országot káros irányba terelje.”* A népbírák tanácskozási jegyzőkönyve szerint négy-kettő arányban szavaztak Dezső „nem bűnös”-ségére. Két népbíró szavazott Dr. Dezső Gyula bűnösségére: Sztraka József az MKP és Székely János az SZDP delegáltjai.

3. A nyugalmazott gimnáziumi igazgató, Dr. Garzó Béla ügye⁹⁶⁶

⁹⁶⁶ BKMÖL, XXV. 18. 57/1945. Dr. Garzó Béla ügye

Dr. Garzó Béla⁹⁶⁷ nyugalmazott református gimnáziumi tanárt is a népbíróság elé állították, mert 1944. január 23-án egy társas vacsorán a MOVE helyi elnöke, vitéz Szathmári Károly felkérésére előadást tartott. Az itt elhangzottakról a Kecskeméti Közlöny másnapi száma beszámolt, ez alapján vádolták háborús hírveréssel. Garzó tagadta a cikkben leírtakat, mert „*a cikk újságírója valószínűleg hangulatkeltés és túlbuzgóság miatt írta, amit írt, az nem a valóságot tartalmazza.*” Garzót felmentette a népbíróság.

4. A városi villanytelep igazgatója, Ghiczy Pál ügye⁹⁶⁸

Ghiczy Pált⁹⁶⁹ 1945. május 11-én helyezte előzetes letartóztatásba a kecskeméti politikai rendőrség. A népügyész a vádiratban a Nbr. 17. §. és az Nbr. 12. §. 2. pontja alapján népellenes büntettel vádolta Ghiczyt, továbbá azzal, hogy 1938 óta a fasiszta Festetics-féle Nyilaskeresztes Párt⁹⁷⁰ tagja volt Nagykanizsán, és hogy Kecskeméten is nyilas és németbarát magatartást tanúsított. Vádolták továbbá „*háborús büntettel is mert a németeknek átadta a város, a Benedek cég, a Platter János Rt., az Első Kecskeméti Konzervgyár, gyári főként villamos berendezéseit. Kijelentette, hogy az oroszok elől mindent meg kell menteni, és a német parancsnoknak mindent felajánlott, hogy vigyen amit akar.*” Vádolták a Nbr. 17. §. 4. pontja alapján, demokráciaellenes hírveréssel is, mert Németországba akart menekülni, és a munkások bérét sem emelte fel, a panaszkodó munkásokat szabotáló kommunistának nevezte. Vádolták a Btk. 335. §. alapján politikai jellegű sikkasztással is, mert a villanyművek pénzkészletét magával vitte és avval, mint sajátjával rendelkezett. 1945. május 23-án készült a vádirat, ezt ismertette a bíró a tárgyaláson.

Ghiczy a vádban megfogalmazottakra azt válaszolta, hogy nem érzi magát bűnösnek. A Festetics-féle nyilas pártban tevékenyen nem vett részt, nem volt németbarát, és nyilas sem.

⁹⁶⁷ Dr. Garzó Béla 1875-ben született, a református gimnázium tanára volt 1899-től 1934-ig, ahol 16 éven át igazgatóként dolgozott. 1899-ben alapította meg a Kecskeméti Atlétikai Klubot és azt 25 éven át vezette, éveken át tanított szertornát és kardvívást. 1913-ban Kada Elek polgármester javaslatára vették fel a Madách Szabadkőműves Páholyba. 1919-től 1933-ig a Kecskeméti Műkedvelők Zenekarának volt elnöke. Az őszirózsás forradalom idején a nemzeti tanács alelnöke volt, ezért később igazolási eljárás alá vonták. 1943 nyarán, mint sportlövő belépett a Magyar Országos Véderő Egylet (MOVE) céllovó szakosztályába. 1940-ben a nem zsidó virilisek listáján a 114. helyen volt. BKMÖL, XXV. 18. 57/1945. Dr. Garzó Béla ügye és BKMÖL, IV. 1905. 1935-1944/45.

⁹⁶⁸ BKMÖL XXV. 18. 136/1945. Ghiczy Pál ügye

⁹⁶⁹ Ghiczy Pál 1898-ban született Miskolcon, okleveles gépészmérnök. 1934-től a nagykanizsai villamosmű vezetője, 1940-ben került Kecskemétre, ahol a városi villamosmű igazgatója lett.

⁹⁷⁰ 1933 végén alapított saját pártot az addig kormánypárti gróf Festetics Sándor Magyar Nemzeti Szocialista Párt néven. Festetics politikai bázisa elsősorban Fejér és Veszprém vármegyékben volt, 1934-ben szövetkezett ifjabb Balogh Istvánnal, aki a Debrecen környéki szavazóbázisára támaszkodva alapította meg a Nemzeti Szociális Magyar Dolgozók Pártját. Az 1935-ös választásokon a szélsőjobboldali pártok közül csak ők ketten tudtak képviselői mandátumot szerezni, így ők lettek az első nemzetiszocialista programmal bekerült képviselői a magyar parlamentnek. Paksa 2007: 71.

Nem hitt a németek győzelmében, és erre nem is utalt. A munkásaival sem bánt rosszul, a panaszaiakon igyekezett segíteni. Soha nem tekintette őket szabotáló kommunistáknak. A németeknek sem segített abban, hogy elvigyenek a városból ipari felszereléseket. Kijelentette, hogy „*az egész vád alapja egy bosszú műve, amellyel félre akarnak az útból állítani.*” 1938-ban valóban belépett az említett pártba, de ott semmilyen tevékenységet nem fejtett ki, majd 1939 májusában kilépett a pártból. Pártülésekre nem járt, ismerősei unszolására lépett be. Mivel nem tetszett neki, hogy a párt nem fejt ki szociális működést, csak az ellentéteket szítja, ezért kilépett. Ekkor Ghiczy megfogadta, hogy soha többé semmilyen pártba sem fog belépni. 1940-ben került Kecskemétre, mint a városi villamosmű igazgatója, ezelőtt 1934-től a Nagykanizsai villamosmű vezetője volt. A minisztériumban kiváló szakembernek tartották, tanulmányai is megjelentek. A minisztériumban szóltak Ghiczynek a kecskeméti állás lehetőségéről. Kecskeméten soha nem forgolódott nyilas körökben.

A kecskeméti transzformátorokat azért adta ki a németeknek, mert erre írásbeli utasítást kapott az Iparügyi Minisztériumtól és a repülőgépgyártás országos kormánybiztosságától. A minisztériumból 1944. október 20-a körül telefonon is felhívták, hogy Bartha vezérőrnagy utasítására egy bizottság érkezik majd Kecskemétre, és a villamosipari berendezéseket át kell adnia, a föld alatti gyárak részére. Ghiczy ekkor tiltakozott, de azt nem vették figyelembe. A telefonbeszélgetés után személyesen értesítette dr. Liszka Béla polgármestert arról, hogy a transzformátorokat el akarják vinni. Liszka azt mondta, hogy a minisztériumnak joga van ehhez, nem tehetünk semmit. 1944. október 23-án vagy 24-én megérkezett Rudnai mérnök, aki elvitte a transzformátorokat. Az egyiket a város villamosművéből, Kőbánya VI. pincéjébe vitték, a másikat a Platter gyárból a Weiss Manfréd gyárba vitték Budapestre. Később ismét katonák jelentek meg az Iparügyi Minisztérium 17/b osztálya parancsával, amely alapján elszállították a város ipari üzemének villamos berendezéseit is Budapestre. Kecskemétről igyekeztek minden ipari berendezést elvinni az oroszok elől. Budapesten „*Bartha vezérőrnagy közölte velem, hogy mivel a kecskeméti villamosított üzemek már nem dolgoznak, az ott tárolt nagyobb teljesítményű transzformátorokat mind elszállíttatja, mert azokra máshol van szükség.*” Pesten Ghiczy igyekezett megtudni azt, hogy hová kerültek a Kecskemétről elszállított transzformátorok. Október 30-án indult vissza Kecskemétre de Örkény és Lajosmizse között a visszavonuló honvédek közölték vele, hogy Kecskemét már az oroszok kezén van, és oda nem lehet visszamenni. Ezt követően Pesten maradt néhány napig, majd Sopronba ment a szüleihez, és az ottani villamosműnél jelentkezett munkára. Ott dolgozott 1945. április 24-ig, ekkor jött vissza Kecskemétre, ahol hamarosan letartóztatták. Ghiczy igyekezett menteni a város

berendezéseit, de a parancsokkal és a megjelenő katonákkal nem tudott szembeszállni. *„Az anyagokat magyar hatóságok és magyar katonai alakulatok szállították el, a német katonai alakulatoknak az elszállítás körül semmi részük nem volt.”* Ghiczy kijelentette, hogy a felettesével, a polgármesterrel mindent megbeszélte. Senkit nem biztatott a város elhagyására, inkább azt mondta, hogy mindenki maradjon a helyén, mert az oroszoknak és a városnak is szüksége lesz az áramra. Ghiczy elmondta, hogy senki előtt nem beszélt a német győzelemről, mert abban maga sem hitt. A németekkel nem barátkozott soha, csak hivatalosan tárgyalt velük. A kecskeméti katonai repülőtér építése révén a katonai hatóságoknak köszönhetően sok tartalék berendezést tudott szerezni a város részére is. Mindenben a munkásai javát kereste, gyakran tudott plusz pénzt biztosítani számukra. A város kiürítésekor a villamosmű pénztárában nem volt pénz, mert fizetési előleget adott a munkásainak, tehát nem tudott pénzt elvinni, sikkasztani.

Ezt követően a tárgyaláson a bíró szembesítette Ghiczyt a rendőrségen tett vallomásaival, amelyben a vádak közül sok mindent maga is elismert. Ghiczy válaszában kijelentette, hogy *„a nyomozati vallomásomnak a mostani vallomásomtól eltérő részét visszavonom, azt kényszer hatása alatt írtam alá. Amikor a nyomozók mondották az eltérő részeket, én azonnal tagadásba vettem azok valóságát, de ők nem hitték el nekem és kijelentették, hogy lesz mód arra, hogy részletes és beismerő vallomást tegyek minden tekintetben. Erre én nem akartam, hogy megverjenek, bántalmazzanak - amilyen bántalmazásokról egyébként fogolytársaimtól eleget hallottam - beismertem a valótlan részeket is. [...] Kijelentem azonban, hogy a rendőrségen nem bántalmaztak, miután beismerésben voltam bizonyos dolgokat illetően.”*

A népbíróságra beidéztet tanúk ebben az esetben is másként vallottak, mint a politikai rendőrségen, minden bizonnyal a jegyzőkönyvbe nem azt írták bele, amit mondtak, vagy nem merték elmondani a nyomozóktól eltérő információikat, mert féltek tőlük.

Lukács Sándor a rendőrségi vallomásában azt mondta, hogy többször említette az alacsony fizetést Ghiczynek, aki a németek felé készséges volt, ő adott parancsot a kiürítés előtt a transzformátorok elszállítására is. A menekülésben őt megakadályozta és kényszerítette, hogy a rakodásban részt vegyen. A bíróságon ezzel szemben azt mondta, hogy *„a vádlott az alkalmazottakkal szerintem mindig emberiesen bánt.”* A munkások a miniszeri rendeletben megállapított legmagasabb béreket kapták, de az is kevés volt a megélhetéshez. A vádlott a németek révén a városnak is tudott anyagokat szerezni a repülőtér építése során. A megjelenő zászlós géppisztolyát fogta Lukácsra, mikor jött az anyagokért. A vádlott soha nem beszélt politikai beállítottságáról.

Dormány Gergely villanytelepi főgépész rendőrségi vallomása szerint Ghiczy vezetőként rögtön leépítette a munkások számát, és követelte a munkatempó fokozását. Többször kérték nála a bérek emelését, amit Ghiczy elutasított. A németekkel a vádlott a Beretvás kávézóba járt. A tárgyaláson egészen mást mondott. Szerinte Ghiczy a céget átszervezte, amikor igazgató lett, mert elég elhanyagolt állapotban volt a vállalat. *„A vádlott kiváló szakember, és a munka üteménél fokozottabb munkatempót diktált.”* A behívások miatt a munkások száma csökkent, ezért többet kellett dolgozniuk. A munkabér emeléseket nem teljesítette és volt, hogy durván elküldte. A vádlott egyébként udvarias ember volt, de néha ideges lett. *„A nyomozás során nem mondtam, hogy a vádlott a Beretvás kávéházba járt a németekkel.”* Kifejtette, hogy a vádlott jól szervezte meg a vállalatot és egyre több áramot termeltek a cégeknek.

Baranek Mihály villanyszerelő a rendőrségen németbarátnak állította be Ghiczyt és azt mondta *„a vádlott a fülem hallatára tette azt a kijelentést egy zászlósnak a kiürítés előtt [...], hogy tessék vigyél amit akarsz.”* A tárgyaláson ő is mást mondott. Ghiczy a repülőtér miatt kapcsolatban állt a németekkel. Gyakran kijárt a repülőtérre a munkálatok irányítására. *„A vádlott azt a kijelentést tette a zászlósnak, hogy itt vannak az anyagok, amire szüksége van, viheti.”* A vádlott politikai magaratását nem ismeri. A városban akart maradni, mert a front elvonulása után is nagy szükség lesz a villamosműre. A vádlott parancsra adta ki a berendezéseket. *„A vádlott velem rendesen bánt, [...] panaszom nincs rá. Vádlott udvarias volt mindenkivel szemben.”*

Volt egy tanú, aki következetesen Ghiczy ellen vallott, de más tanúk cáfolták az általa elmondottakat, és Ghiczy is adott egy homályos magyarázatot ennek az okára. Szidor Józsefné, született Dormány Mária tisztviselőként dolgozott Ghiczy mellett. A rendőrségen azt mondta, hogy a vádlott s német tisztet mindig megkülönböztetett figyelemmel fogadta. Konyakkal, kávéval kínálta őket, míg másokat nem. Nagykanizsáról azért kellett eljönnie, mert közismert volt nyílas érzelmeiről. A németektől vonatokat kapott volna a berendezések elszállítására, és azt mondta, hogy ő is Németországba megy, és azt is le fogja tagadni, hogy valaha magyar volt. Nagyon németbarát volt szerinte Ghiczy. A tárgyaláson is nagyjából ugyanazt mondta, mint a rendőrségen, erre vonatkozóan Ghiczy a későbbiekben megjegyzéseket írt. *„Szidor Józsefné tanúnak azzal az állításával, hogy én olyan kijelentést tettem volna, hogy ha a magyar határon túl leszek, azt is le fogom tagadni, hogy valaha magyar voltam, nem kívánok sokat foglalkozni, és erre nem kívánok sok szót vesztegetni. Mi indította, mi nem indította Szidornét arra, hogy velem szemben ilyen vallomást tegyen, arról ne essék szó ezen a helyen. Néha a férfit még a halála árán is a becsület kötelezi. [...] Legyen*

elég annyi erre, hogy a Szidor Józsefné-féle egész vallomás a Népbíróság előtt megfelelő megvilágításba kerüljön. A fent hivatkozott tanúk majd ha eljönnek a tárgyalásra, szemébe fogják mondani Szidor Józsefnének, hogy a vallomása nem az igazságot takarja, hanem mást takar, amiről ehelyütt én beszélni nem akarok és nem kívánok.”

Baranyi István, aki az új vezetője lett a villamosműnek a rendőrségen semmi terhelőt nem mondott Ghiczyre. A tárgyaláson is azt mondta, hogy a vádlott mindig korrekt volt vele. Ghiczy igyekezett utána járni a háború alatt elvitt berendezéseknek, hogy visszaszerezze ezeket a városnak. A vádlott arra biztatta, hogy maradjon a városban a kiürítéskor, mert a villamosműre később is szükség lesz. Ghiczy olyan igazolványt szerzett a dolgozók egy részének, hogy a kényszerkiürítés esetén is a városban maradhattak. Németbarátságáról, politikai álláspontjáról soha nem beszélt.

Dr. Fehér Zoltán tanú, városi orvos elmondta, hogy együtt indultak útnak Pestről Kecskemétre 1944. október 30-án, mindketten a városban akartak maradni, nem akartak elmenekülni az oroszok elől. Örkény után fordították őket vissza a honvédek.

Martos Péter tanú is kedvezően nyilatkozott Ghiczyvel kapcsolatban. *„Nem tudom, hogy a vádlott milyen politikai nézeteket vallott, mert előttem soha nem tett németbarát kijelentést, így a nyomozati vallomásom e része téves lehet.”* Mindig a legkorrektebbül viselkedett vele, mikor behívták katonának, a felesége kérésére Ghiczy elintézte, hogy rendszeresen megkapja a fizetését. Beteg fia ügyében is segített, ezért ma is hálás a vádlottnak. Egy hadiárvát is segített a villamosmű jóléti alapja terhére.

Özv. Karátszony Györgyné született Balla Judit Ghiczy mellett volt gépíró és levelező. Nem tud róla, hogy a vádlott németbarát lett volna, erről soha nem beszélt. Nekik, az ott dolgozó nőknek is azt mondta, hogy maradjanak a városban, ha jönnek az oroszok, mert a villanyra akkor is szükség lesz. Igazolványt is kaptak, hogy maradhatnak. Véleménye szerint Ghiczy jól bánt az alkalmazottaival. Ő is a vádlott előszobájában dolgozott, mint Szidorné, ha a németek jöttek, Ghiczy velük a szokásos módon udvarias volt, de nem fogadta őket különös megkülönböztetéssel, és nem tud róla, hogy likőrrel és egyébekkel kínálta volna őket. Sőt, a kávéval egyszer eltette az érkező németek elől. Kávéval a munkásait is gyakran megkínálta, amit maga készített el. Madari Józsefné irodai dolgozó is hasonlóan nyilatkozott Ghiczyvel kapcsolatban.

Kovács Lászlóné pénztáros előadta, hogy a vádlott fizetési előleget adott ki az üzem munkásainak, amit Ghiczy vett fel utoljára, és azt mondta, hogy ha már mindenki kapott, ő csak azt követően veszi fel a fizetését.

Ezek után több munkás is elmondta, hogy Ghiczy jól bánt velük az üzemnél. Sőt, néhány vallomás alapján megállapíthatjuk, hogy Ghiczy kifejezetten emberségesen bánt a munkásaival. Danics László gépész elmondta, hogy emberségesnek tartotta a vádlottat, és nincs panasza ellene. Segített az egyik munkásnak ONCSA-házhoz jutni, egy másik munkásnak pedig a betegsége alatt akkor is folyósította a fizetést, mikor nem járt volna neki.

Horváth László kapcsolótábla-kezelő kijelentette: „*a vádlott velem nagyon sok jót tett.*” Mikor Horváth beteg lett a vádlott mindvégig a teljes fizetését folyósította másfél évig, pedig az csak fél évig járt volna neki. Másokkal is jóindulatú volt. Édesanyja temetésekor temetési segélyt adott. Kovács József tanú elmondta, hogy a vádlott segített neki abban, hogy leányát tovább tudja taníttatni. Méltányossági családi segélyt kapott, a gyermeke alacsony tanulmányi eredménye ellenére is.

Ghiczyt a kedvező tanúvallomások ellenére a Kecskeméti Népbíróság elítélte 1945. július 12-én. A tanácskozási jegyzőkönyv alapján megállapíthatjuk, hogy két vádpontban nem találták bűnösnek, viszont az Nbr. 13. §. 2. pontja⁹⁷¹ alapján véleménykülönbség alakult ki a népbírák között, végül ebben a vádpontban négyen bűnösnek, ketten ártatlannak tekintették, tehát kimondták a bűnösséget. Ghiczy bűnösségére szavaztak a Magyar Kommunista Párt, a Nemzeti Parasztpárt, a Szociáldemokrata Párt és a Szabad Szakszervezetek által delegált népbírák, míg nem találták bűnösnek a Független Kisgazdapárt és a Polgári Demokrata Párt által delegált népbírák. Mivel a népbíróság ezen vádpontban bűnösnek találta Ghiczyt, hat év börtönre, mellékbüntetésként politikai jogainak 10 évre történő felfüggesztésére és igazgatói állásának elvesztésére ítélték. A népügyész súlyosbításért, a vádlott enyhítésért fellebbezett. Az ítélet indoklása szerint azért tartották bűnösnek, mert kiadta a zászlósnak a transzformátorokat. Súlyosbító körülmény nem volt, mert utánajárt hol vannak a berendezések. A tárgyalási jegyzőkönyvek és a tanúkihallgatások alapján megállapíthatjuk, hogy Ghiczy elítélése nehezen érthető meg, a népügyész súlyosbításért tett fellebbezése még kevésbé, bár ők szinte kivétel nélkül minden esetben súlyosbításért fellebbeztek.

A NOT 1945. október 3-án szótöbbséggel megszüntette Ghiczy előzetes letartóztatását. 1946. május 10-én tanúként meghallgatta Romwalter Alfréd volt a zászlóst, akit a minisztériumból küldtek ki Kecskemétre a transzformátorokért nyílt paranccsal. A tanú elmondta, hogy ha a berendezések elszállítását megtagadták volna, neki jelentenie kellett volna az ügyosztálynak, és azt keményen megtorolták volna, „ *esetleg ki is végezték volna őket*”. Erre példát is említett. „*Szálasi az iparügyi minisztériumban történt bemutatkozása*

⁹⁷¹ 13. §. 2. pontja szerint „*Háborús bűnös az is, aki valamilyen katonai jellegű alakulatnak személy vagy vagyontárgy ellen elkövetett erőszakos cselekményhez segítséget nyújtott.*”

alkalmával többször hangoztatta, hogy aki nem dolgozik, nem engedelmeskedik, meghal. És bizony elég sok esetben tudtunk ilyen megtorló intézkedésekről.”

A NOT Ghiczyt felmentette minden vádpont alól, mert nem követett el háborús bűncselekményt. A magyar közösség érdekében vették igénybe a berendezéseket. Azzal, hogy átadta az eszközöket, nem nyújtott segítséget. Ő nem mozdította elő katonai jellegű alakulat erőszakos cselekményét.

5. A Nyilaskeresztes Párt egykori vezetője, Hencz János pere⁹⁷²

Hencz Jánost⁹⁷³ 1945. augusztus 29-én hallgatták ki a politikai rendőrség nyomozói. Hencz 1939-ben lépett be a kecskeméti Nyilaskeresztes Pártba⁹⁷⁴, majd 1940 februárjától közel egy évig vezette ezt. A kihallgatási jegyzőkönyv szerint Hencz is foglalkozott pártszervezéssel, hozzávetőlegesen 40 főt szervezett be, főként a kollégáit. 1939-ben a Beretvás kávéházban élte Szálasit, amiért később 14 nap fogházra ítélték. 1941 elején a párton belül akció indult Hencz ellen, hogy kiszorítsák a vezetésből. Ezt az akciót dr. Sági József⁹⁷⁵, dr. Prém József és dr. Prém István vezették ellene. Hencz elmondása szerint ez az akció hamis vádak alapján sikerült 1941. április 4-én, majd ősszel kizárták a pártból is Henczet, aki ezt követően csak a MOVE-ban foglalkozott politikával.

1944-ben dr. Farkas Ferenc vezette a Nyilaskeresztes Pártot Kecskeméten. Dr. Farkas többször is hívta a pártba Henczet, mint a munkásság képviselőjét, de ő nem lépett be.⁹⁷⁶ Hencz az Nyilaskeresztes Párt Rákóczi úti helyiségében többször megfordult, beszélgetett a tagokkal, dr. Farkassal baráti viszonyban volt, gyakran együtt ittak valamelyik kocsmában. 1944-ben a vádlott a gettósítás idején a Károlyi utcai gettónál teljesített szolgálatot, mint karhatalmi rendőr. *„Ebben az időben, a gettóban már csak vagyontárgyak voltak, zsidók nem.”* A vagyontárgyakat a pénzügyigazgatóság innét a raktárakba vitte. 1944 májusában, miután elvitték a városból a zsidókat Hencz igényelte *„Leitner László zsidó bor- és*

⁹⁷² BKMÖL, XXV. 18. 436/1945. Hencz János ügye

⁹⁷³ Hencz János nevének írása nem egyértelmű egyes iratokon Hencz máshol Hencz. 1897. május 10-én született, kőműves segéd. Orgoványon lakott, majd Kecskemétre költözött. 1921-ben tagja volt a Héjjas Iván által szervezett nyugat-magyarországi felkelésnek, 1938-ban belépett a Magyar Országos Véderő Egyletbe (MOVE), annak Kecskeméten választmányi tagja volt.

⁹⁷⁴ Miután a Teleki-kormány 1939. február 24-én betiltotta a Nemzeti Szocialista Magyar Párt – Hungarista Mozgalmat, alig két héttel később, 1939. március 15-én Szálas Ferenc vezetésével megalapították a Nyilaskeresztes Pártot. Paksa 2007: 72.

⁹⁷⁵ Dr. Sági József és dr. Prém István kecskeméti ügyvédek, mindketten évi 800 pengő kereseti adót fizettek 1941-ben, ami jelentősen elmaradt a helyi ügyvédek átlagos kereseti adójától (2041 pengő). BKMÖL XXV. 18. 116/1946. Dr. Márkus Ferenc ügye

⁹⁷⁶ Ez nem volt igaz, mert Hencz 1944. júniusában mint a Nyilaskeresztes Párt kecskeméti csoportjának szervezési osztály-vezetője írt levelet a polgármesternek a kecskeméti zsidók kivételezett állapotára panaszkodva.

gyümölcskereskedő Tolnai utca 1. sz. alatt lévő lakását és gyümölcs pakoló helyiségét.” Ezt Bende Imre és Miklós Károly is igényelte, de Hencz kapta meg. A házban négy üres helyiség volt és az udvaron a rakodásra használt szín. Ezeken kívül a házban két helyiség volt még, amelyeket a Pénzügyigazgatóság lepecsételt, mert ide rakták be a zsidó tulajdonosok bútorait. Henczék 1944. október 22-én felpakoltak az itt talált szekérre és elmenekültek a városból. Kocsijukat a Dunántúl felé haladó katonai alakulat kocsija után kötötték, velük mentek az Izsáki úti elágazásig, körülbelül 15 km-t. Ezután a fogház kocsija után kötötték a sajátjukat és ezzel mentek Dunaföldvár, Simontornya, Székesfehérvár, Veszprém útirányon át Németországba Ehrfurtig. Itt lágerbe kerültek, 1945. április közepén az amerikaiak szállták meg a tábort, augusztus 7-én indultak vissza, Csehországon keresztül Budapestre, ahol egy igazoltatás alkalmával őrizetbe vették őket.

Hencz Jánosné⁹⁷⁷ 1945. augusztus 26-án hallgatta ki a politikai rendőrség. Henczné előadta, hogy Kiskőrösről Édes Jenő százados támogatta férjét, hogy szervezze meg a Nyilaskeresztes Pártot Kecskeméten. Tőle kapott belépési nyilatkozatokat és propagandaanyagokat is. Először nyolc taggal alakult meg a párt a városban. A piacra járt a férje és ott agitálta az embereket. Henczné nem volt tagja a pártnak nem ért rá, mert gyümölcskereskedéssel foglalkozott. Leitnerék házában Mendényi János főhadnagy lakott, miután a lakásból elvitték a zsidó tulajdonosokat, üresen állt, ekkor igényelték a Városházán. Hencz segédrendőr volt ebben az időben.

1945. szeptember 17-én Dr. Garbera Sándor néppügyész hallgatta ki Henczet, és ismertette vele a rendőrségen felvett jegyzőkönyvet. Hencz aláírta, hogy *„az abban foglaltak megfelelnek a valóságnak. [...] A rendőrség előtt az igazgat vallottam, velem szemben semmiféle kényszerítő eszközt nem alkalmaztak.*” Henczet még ezen a napon előzetes letartóztatásba helyezték.

Október 9-én a fogház felügyelője vett fel jegyzőkönyvet Hencz kérelmére vonatkozóan. Ebben a fogva tartott kifejtette, hogy feleségét Végh Ilonát 1945. augusztus 24-én vagy 25-én letartóztatta a kecskeméti politikai rendőrség. Ekkor lefoglalták és letétként a rendőrségre szállították a lakásukon lévő Németországból hazahozott közös tulajdonukat: *„Női és férfi ruhaneműk, női és férfi fehéreneműk, ágyneműk, pokrócok, lábbelik, talpbőrök, ponyvák, varrógép, két ládában élelmiszerek, edények stb.*” Ezeket a letétbe vett tárgyakat kérte, hogy szállítsák át a fogházba, ahol ő előzetesben van és itt kezeljék a tárgyait letétként.

⁹⁷⁷ Hencz János felesége Végh Ilona 1904-ben született, gyümölcskereskedő, vagyontalan, a Tolnai u. 1. szám alatt laktak.

November 13-án ismét jegyzőkönyvet vettek fel Hencz rendőrségi kihallgatásán. Ekkor Hencz egészen más dolgokról beszélt, mint korábban. A vádlott elmondta, hogy Básti Ágostont⁹⁷⁸ 1940 tavaszán ismerte meg. Ekkor a következőkben egyezett meg Bástival: *„a vezetésem alatt álló nyilas pártba szabad lehetőséget adtam a kommunista érzelmeikről közismert egyéneknek arra, hogy a párt keretein belül szabadon szervezkedhessenek, mint kommunisták. Az 1940. év nyarán hetenként többször megbeszélést folytattam Hegedűs József úrral is, ki Básti Ágoston úrral egyetemben szorgalmasan küldözgették be a vezetésem alatt álló pártba a kommunista érzelmeikről közismert embereket.”* Hencz vallomása szerint a *„szervezkedést a hatóságok előtt a párt kereteivel maga fedezte.”* A kecskeméti rendőrkapitányság felfigyelt erre, ezért többször berendelték Henczet Keresztes Andor rendőrfőtanácsos elé, aki kijelentette, hogy a nyomozati anyagok szerint a pártnak kommunista tagjai is vannak, ha erről bizonyítéka lesz, feloszlatja és betiltja a pártot. 1941-re nyilvánvaló lett a tagság előtt is, hogy a pártban kommunisták is vannak, ezért felelősségre vonták Henczet. Ekkor – vallotta Hencz – dr. Prém József, *„mint bűdös kommunistát lelövással fenyegetett.”* 1941 április elején Henczel együtt kivált a tagok kétharmad része a pártból, mivel ők nem voltak nyilasok. A párt megmaradt tagjai büszkén hirdették, hogy *„sikerült a pártot a Hencz-féle kommunista bandától megtisztítani.”*

A Kecskeméti Népbíróság 1945. december 28-án tárgyalta Hencz János ügyét. A népbírák között több olyan személy is volt, akiket korábban felsorolt, hogy annak idején tagjai voltak a nyilas pártnak. A tárgyaláson Hencz kifejtette, hogy nem érzi magát bűnösnek. Elmondása szerint nem volt alapító tagja a pártnak, bár belépett 1939 közepén. 1941 októberében kizárták, de már korábban, 1941 áprilisában kilépett a pártból *„Básti Ágostonnal a kommunista párt jelenlegi titkárával együtt, aki szintén tagja volt abban az időben a nyilaskeresztes pártnak, magunk köré gyűjtöttük a kommunista érzelmű baloldali egyéneket és azok működését fedeztük a pártban.”* Hencz kifejtette, hogy nem érti, miért vonták őt felelősségre, hiszen ő csak fedezni akarta a hatóságok előtt a kommunistákat. Akiket annak idején beszervezett a pártba, mind baloldaliak voltak és jelenleg is tagjai az MKP-nak.

⁹⁷⁸ Básti Ágoston 1904-ben született Zagyvarékason, földműves. A szovjet megszállást követően az MKP titkára Kecskeméten. 1944. december 18-án az Ideiglenes Nemzetgyűlésbe az MKP helyi szervezete Básti Ágostont és dr. Molnár Eriket jelölte és mindketten mandátumot kaptak. 1945. januárjában az MKP jelölte a város képviselőtestületébe is, így törvényhatósági bizottsági tag, 1945 februárjától tagja a KNB-nek is. Básti ekkor már a Népbank palotában lakott Kecskemét főterén. Básti kommunista nézetei miatt már 1928-ban rendőri felügyelet alatt állt és Budapestről is ki volt tiltva három évre. A kémelhárítás figyelte. 1935 óta ismerte Szüle Istvánt a rendőrségről, aki megkérte, hogy bújtasson el néhány embert a németek elől. Aszódi Józsefet a későbbi polgármester helyett ő bújtatta a németek elől a tanyája padlásán.

A népbírósi ítélet szerint Hencz bűnös az 1440/1945. M. E. rendelet 12. §.⁹⁷⁹ alapján népellenes büntetben, ezért főbüntetésként négy év börtönre ítélték, mellékbüntetésként politikai jogainak gyakorlását 10 évre felfüggesztették. Az ítélet indoklása szerint a rendőrségen tett vallomásait vették alapul. Eszerint Hencz nem tudta bizonyítani, hogy baloldali lett volna, és hogy csak látszathoz lépett be a Nyilaskeresztes Pártba, valamint, hogy ott kommunistákat szervezett volna be. A vádlott nem indokolta, hogy miért vallott másként a tárgyaláson, mint a nyomozás során. Tényként állapította meg a népbírósi ítélet, hogy *„fasiszta pártban tisztséget vállalt és abban tevékeny működést is fejtett ki.”* A vezetőbíró a bizonyítási eljárást befejezettnek nyilvánította. Az ügyész fellebbezett az ítélet ellen, ezért feljebb terjesztették az ügyet a NOT-ra.

Ezt követően Hencz több levelet írt a NOT-hoz, amelyekben ártatlanságát igyekezett bizonygatni, és közben kifejtette, hogy azok, akik korábban nyilasok voltak, most az új berendezkedés meghatározó szereplői lettek.

1946. január 2-án Hencz levelet írt a NOT-nak, ebben fellebbezett a december 28-i ítélet ellen. Leírta, hogy a tárgyaláson nem hallgattak meg tanúkat. Az ítélethirdetést követően nyolc napon belül fellebbezhetett volna, de nem kapott jegyzőkönyvet a tárgyalásról. Leírta, hogy valójában egyetlen tagot sem szervezett be a pártba, az a szervezők dolga volt, de a rendőrségen ezt (a szervezést) be kellett vallania. Valójában a párt vezetője volt 1941. április 5-ig, ezt követően kizárták, és megfosztották vezetői tisztségétől. Utána dr. Prém István ügyvéd vezette a Nyilaskeresztes Pártot a legutóbbi időkig. Hencz leveléhez csatolta a pártból való kizárása okmányát is. Hencz leírta: 1945. november 10-én Dózler rendőrtanácsosnak előadta, hogy az a jegyzőkönyv, amit augusztus 29-én vettek fel a rendőrségen, az nem felel meg a valóságnak. Dózler, a politikai nyomozó osztály vezetője *„utasította Balogh Lóránt és társa politikai nyomozó közegeket, hogy a valódi tényállásnak megfelelőleg vegyék fel a jegyzőkönyvet, és azt a megadott adataim alapján nyomozzák le.”* Hencz leveléhez csatolta ezt a jegyzőkönyvet is, amit a *„kecskeméti népbírósi ítélet teljesen figyelmen kívül hagyott”* a tárgyalás során. Hencz János kérte, hogy az 1945. augusztus 29-én aláírt jegyzőkönyvet és a szeptember közepén az ügyész által felvett jegyzőkönyveket tekintsék semmisnek, *„mert azokat a többi cella társaim láttára és azok jaj kiáltásának hallatára írtam alá azzal a tudattal, hogy azok sorsát így elkerülhetem.”* Hencz kérte a NOT-ot, hogy a tanúit hallgassák meg és a november 13-án felvett jegyzőkönyv alapján indult nyomozati anyagokat is kérjék

⁹⁷⁹ Az 1945. évi VII. törvénycikk 12. §-a szerint *„népellenes büntetben bűnös az is: (2) aki anélkül, hogy evégből vele szemben közvetlenül vagy közvetve kényszer alkalmaztatott volna, a németek által Magyarországon szervezett Volksbundba tagként belépett, vagy fasiszta, illetőleg demokráciaellenes pártban, szervezetben vagy alakulatban tisztséget vállalt, avagy tagként tevékeny működést fejtett ki;”*

be. Tanúkat is felsorolt az elérhetőségeikkel együtt, akik az igazát bizonyítani tudják, ők jórészt az MKP vezetői és egy részük népbíró is volt: *„Hegedűs László népbíró, lakik az MKP székházában, B. Galla József népbíró, a népbíróságnál, Básti Ágoston MKP városi főtitkár, Balogh Lóránt politikai nyomozó, B. Galla Pál (Milovics falu I. u.) politikai nyomozó.”*

1946. március 8-án Hencz újabb levelet írt a kecskeméti fogházból a NOT-nak. Kérte a NOT-ot, hogy határozzanak az ügyében. A baloldali embereket ő 1939-40-ben szervezte be a Nyilaskeresztes Pártba. A baloldali munkások a nyilas párt felé orientálódtak 1940-ben, mert itt szabadon szervezkedhettek. A szervezkedést ő fedezte, ezt igyekezett titokban tartani a vezetés és a hatóságok előtt is. Hencz kifejtette, hogy sokan, akik most magas pozícióban vannak, tovább voltak a nyilas pártban mint ő, példaként felsorolta Básti Ágostont az MKP főtitkárát, B. Galla Pál népbírót, B. Galla József népbírót, Halász Pál népbírót, Bódi Jánost, a Nemzeti Parasztpárt vezetőjét. Hencz szerint 1945. augusztus 29-én a rendőrségen a nyomozók akarata szerint történt a jegyzőkönyv felvétele. Leírta, hogy a kihallgatása miként zajlott: *„Ugye ez így történt, ellent mondani nem lehetett, ismételni kellett, hogy így történt. Aki a rendőrségen nem a nyomozó urak kívánsága szerint vallott, ott működésbe jött az igazságot osztó gumibot.”* Halott édesanyja emlékét *„a vad-állati bőrbe bújt nyomozó több mint két órán át a leggyalázatosabb módon gyalázta haló poraiba.”* Szó szerint emlékszik szavaira, amit le is írt: *„Bazd meg azt a bűdös rothadt picsájú bárcás kurva anyádat. Emlékszel-e te disznó, mikor sánkórosra baszták azt a rothadt picsájú bűdös kurva anyádat a katonák. Emlékszel-e, hogy a legnagyobb kurva volt Kecskeméten, az a te rothadt picsájú bárcás kurva anyád!”* Hencz leírta azt is, hogy ez a trágár szidalmazás nagyon fáj neki, és mindenbe bele kellett egyeznie. Erre az erőszakkal kicsikart jegyzőkönyvre építették fel később a népbírósági ítéletét. Hencz azzal is érvelt, hogy ha ez az augusztusban felvett jegyzőkönyv igaz lett volna, akkor miért vettek volna fel egy új jegyzőkönyvet novemberben is. Kifejtette, hogy nem érti, miért nem vették figyelembe a tárgyaláson az új jegyzőkönyvet.

Hencz levelében leírta azt is, hogy *„a demokráciának szerintem jellemes és becsületes emberekre van szüksége. [...] Végtelenül csodálkozom azon, hogy itt Kecskeméten az államrendőrség tagjai közé beszivároghattak olyan egyének is, akik a rájuk bízott és a rendőrségi raktárba elhelyezett értékeket eltulajdonítsák.”* Leírta, hogy a felesége nem volt nyilas, sőt zsidóbarátsága közismert volt. A legnehezebb időkben is több zsidó családot látott el élelemmel, mégis internálták és elvették mindenét.

Hencz észrevételi kérelmet írt a NOT-hoz 1946. március 12-én. Ebben kifogásolta, hogy B. Galla József népbíró négy éven keresztül a Nyilaskeresztes Párt tagja volt, majd mint népbíró a legszigorúbb büntetést kérte ellene. Hencz leírta, hogy 1944 tavaszán a kecskeméti

Nyilaskeresztes Párt segítette a Gestapót a zsidók elhurcolásában, ekkor Galla mint vezető, részt vett a nyilas pártban, így feltételezhető, hogy részt vett a deportálandók listájának összeállításában is. *„A kecskeméti népügyészségen a nyilas Galla József népbíró Úr és társai ellen tett feljelentésemet a lefolytatott nyomozás már igazolta. Tekintettel arra, hogy az általam feljelentett nyilas népbíró uraknak 4 éves nyilas tagságát és nyilas tevékenységét iparkodott a kecskeméti Népügyészség homályba burkolni. Erre való tekintettel, a kecskeméti Népügyészség, minden tárgyalás megtartása nélkül, az iratokat az Országos Népfőügyészséghez terjesztette fel. A demokráciában szerzett érdemeik elismerése végett kérte a további eljárás megszüntetését. [...] A népbíróság több nyilas népbíróval rendelkezett”,* amit a nyomozás is igazolt. A nyilas pártban való tevékenységük igazolására tíz tanút nevezett meg Hencz, címmel együtt.

Hencz újabb levelet írt a NOT-nak 1946. április 9-én, melyben fellebbezni kívánt a Kecskeméti Népbíróság végzése ellen, és felülvizsgálatot kért ügyében. Leírta, hogy 1945 december közepén kérelemmel fordult a Népügyészséghez, hogy a kecskeméti rendőrségen fogvatartott felesége és a gyermeke ruháit és egyéb ingóságait a rendőrség raktárából szállítsák át az ügyészségre. A téli időre kérte a ruhákat a családja és a maga számára. A börtönben a lerongyolódott ruháit szeretne volna lecserélni. Ezt a kérését a politikai rendőrség elutasította⁹⁸⁰ *„azon indoklással, hogy ők tőlem nem vettek el semmit, s így nincs mit visszaadni.”* Tanúkkal tudja igazolni, hogy az összes ruhájukat bevitték a rendőrség raktárába, ahonnan azok eltűntek. Kimutatást is mellékelte az ingóságokról, amiket lefoglaltak nála. Hencz véleménye szerint Szabó József nyomozó bűnsegéd az ügyben mert *„az értékeinket eltulajdonítók munkáját saját akarata-ra-e, vagy a felettese dr. Dános Endre, politikai osztály vezető-helyettesének utasítására, akarja-e ezen értékek hollétét homályba burkolni.”* Hencz leírta: *„Tény az, hogy feleségem és fiam őrizetbe vételével egyidejűleg a Németországból visszahozott összes értékeinket, a kecskeméti politikai rendőrség a rendőrségi raktárba szállította be.”* Hencz szerint az értékek eltűnéséért a politikai osztály helyettes-vezetője, a raktárosok és a beszállítást végző nyomozók a felelősök, mert az értékeik nagy része eltűnt, ellopták. Hencz leírta: A *„demokratikus államrendőrség kecskeméti politikai osztálya*

⁹⁸⁰ 1946. január 4-én dr. Dános Endre százados a politikai osztály vezetője írt a Kecskeméti Népbíróságnak. Ebben Dános kifejtette, hogy Hencz János kérését, hogy hozzák át az ingóságait a rendőrség raktárából a fogház raktárába *„nem áll módomban teljesíteni, tekintve, hogy a nevezett őrizetbe vétele alkalmával a rendőrség semminemű ingóságot le nem foglalt és Hencz János őrizetessel együtt be nem szállított. Felesége őrizetbe vételének alkalmával, aki ellen közigazgatási úton internálás lett folyamatba helyezve olyan ingóságok őrizetbe vétele történt, amelyeknek tulajdonjogi vonatkozása tisztázatlan /nagy része magyar és német kincstári eredetű/ a többinél a jogszerű szerzési mód meg nem állapítható. Miután Hencz Jánosnak és feleségének az ügye kettős jellegű, így az ingóságok átadása iránti kérelem elutasított.”*

tudatában van mindazon értékeknek melyet tőlünk elvettek, és ez készítette dr. Dános urat arra, hogy idős Hencz Jánosnét internáltassa, így adódott mód és lehetőség arra, hogy a Hencz család értékeit eltulajdonítsák. Hogyan lehetséges az, hogy a Henczék tulajdonát képező értékeket a rendőrségen „csáki szalmájaként” kezelték. [...] Dr. Dános Endre úr ki úgy látszik a Demokráciát úgy értelmezi, hogy egyesektől mindent el kell venni és hogy a kifosztottak ne kereshessék a tőlük jogtalanul elvett értékeket, hát egyszerűen dr. Dános úr hatalmi joga lehetőséget [ad - R. R.] arra, hogy a kifosztott feleket internálja. Dr. Dános úr azt hiszi, ha ő a feleségemet ütőkártyaként kezében internálva tartja, akkor talán nem merem az értékeinket rajtuk követelni. [...] Emiatt adódott elő, hogy ilyen és hasonló esetek folytán a demokratikus nemzetgyűlés előtt is rámutattak arra, hogy a kecskeméti rendőrségen több százezer arany pengőnek megfelelő értékek tűntek el.”

Hencz feltette azt kérdést is, hogy az 1945. november 13-án felvett jegyzőkönyvben megnevezettek ellen miért nem indult meg a bünvádi eljárás. *„Dános úr nem mert velük szemben fellépni? Ezek között a nevek között nem is egy négy éves nyilas móltra tekint vissza. Úgy látszik ezek az urak lehettek a múltban jó nyilas szervezők, 1940 őszétől az 1944. évi felszabadulásig, akkor pedig fordítottak egyet a köpönyegen és egyszerre jó demokratákká váltak. Talán a nyilas érdemeik elismerése fejében egyesek népbírói tagságot, mások pedig pártbéli főtisztviselés viseléssel bizattak meg a demokráciában. Miért hunytak szemet efelett a nyomozók?”* Levelében azt is felvetette, hogy az ügyét a népbíróság nem tárgyalta 1946. január 11-én. Nem érti, hogyan hozhatott határozatot a népbíróság *„az érdekelt felek meghallgatása nélkül.”* Kéri, hogy a végzést nyilvánítsák semmisnek, és tartsanak rendes tárgyalást. Hencz azt is kifogásolta, hogy a népbírósági tárgyalásán az egyik népbíró B. Galla József volt *„aki 1940 őszétől végig nyilas tag volt és ő szervezte be a vasgyári munkásokat.”*

Hencz 1946. november 12-én ismét írt a NOT-nak a szegedi fogházból, ide helyezték át ez év október 28-án. Ügyében semmisséget kért megállapítani az 1945. december 28-i ítélet kapcsán. A NOT 1947. szeptember 12-én tárgyalta Hencz ügyét. A NOT a Btk. 91. §.-ának alkalmazásával két évre csökkentette Hencz börtönbüntetését, amelyből egy év 11 hónap és 9 napot kitöltöttnek vett, mert azóta előzetesben volt. Enyhítő körülményként vették figyelembe, hogy 1941-ben kilépett a pártból. Több NOT-ítélet esetében is megfigyelhetjük, hogy úgy határozták meg az ítélet mértékét, hogy a már letöltött büntetést vették alapul, és felfelé kerekítve, ahhoz igazították a fogvatartás mértékét. 1947. szeptember 16-án bocsátották szabadlábra Hencz Jánost Szegeden. Innét Veszprémbe távozott a Rózsa u. 3. alá.

6. Lábodi József ügye⁹⁸¹

A politikai rendőrség 1946 tavaszán több tanút is kihallgatott Lábodi József⁹⁸² ügyében. Szalai Sándor asztalos mester elmondta, hogy gyakran járt Lábodi József vendéglőjébe, amely a Jókai utca 47. szám alatt volt. Szinte mindig lehetett látni a vádlott kabátján a nyilaskeresztes jelvényt. Többször halotta, hogy Lábodi a vendéglőjében zsidóellenes propagandát folytat. 1943-ban egyszer azzal dicsekedett, hogy ő most a zsidó gettó parancsnoka. A pisztolyát is elővette és azt mondta, hogy azzal lövi le, aki szökni akar a gettóból. A zsidókat az állatokhoz hasonlította, ezt rajta kívül Sztraka József is hallotta.

Balogh Rolandot a politikai rendőrség főhadnagyát is kihallgatták az ügyben. Balogh kifejtette, hogy 1938 óta ismeri Lábodit: korábban mint villanyszerelő dolgozott nála és ez idő alatt erős jobboldali érzelmű embernek ismerte meg. Őt is próbálta rábeszélni, hogy lépjen be a nyilaskeresztes pártba, a kocsmában és a fűszerüzletében is győzködte a vendégeit, hogy lépjenek be.

Polgár István cipésmestert is kihallgatták az ügyben, aki Lábodinál lakott bérlőként és üzlethelyiséget is bérelt tőle, 1938 óta ismerte személyesen. Tanúvallomása szerint Lábodi tagja volt a Nyilaskeresztes Pártnak, de vezető tisztséget nem töltött be. A kocsmában a vendégekkel gyakran politizált, és mindenkit győzködött, hogy lépjen be a pártba. Mivel Polgár Lábodi házában lakott és az üzletet is tőle bérelte, Lábodi kérésére belépett a pártba mert félt, hogy olyan valakinek adja ki az üzletét, aki a Nyilas Párt tagja, ezért kénytelen volt belépni a pártba, de később nem fizette a tagdíjat.

Lábodi Józsefet 1946. március 14-én hallgatták ki. A kihallgatási jegyzőkönyv szerint Lábodi 1939 őszén lépett be a Nyilaskeresztes Pártba Kecskeméten. A párthelyiségbe csak ritkán járt, mert a vendéglője nagyon lekötötte. *„A vendéglőben a vendégeim között több esetben olyan kijelentéseket tettem, hogy lépjenek be a nyilas pártba.”* 1944 májusában mikor a zsidókat gettósították, a rendőrségtől megbízást kapott Lábodi is, hogy őrizze a zsidók vagyonát. A megbízást elfogadta, azonban tagadta, hogy olyan kijelentést tett volna, hogy aki a gettóból szökni próbál, azt agyonlövi.

Négy nappal később, március 18-án ismét kihallgatták Lábodit. Ekkor magára nézve terhelő kijelentéseket tett a kihallgatási jegyzőkönyv szerint. *„Beismerem azt, hogy vendéglőmben az ott megjelent vendégeknek mondtam, hogy lépjenek be a pártba. Minden igyekezetem arra irányult, hogy a pártunk minél erősebb és szilárdabb legyen. Ilyen formán*

⁹⁸¹ BKMÖL, XXV. 18. 123/1946. és 549/1949. Lábodi József ügye

⁹⁸² Lábodi József 1909. február 28-án született Hercegfalván, hat osztályt végzett, nős, három kiskorú gyermeket nevelt.

sikerült legalább 40-50 személyt rábírni arra, hogy lépjenek be a nyilas pártba.” Lábodi a rendőrség felügyelőjétől Ujhidi Józseftől kapott megbízást arra, hogy vigyázzon a zsidó házakra és a bennük hagyott értékekre. *„Egy alkalommal a vendéglőmben mondtam, hogy én vagyok a gettó őre és ha valaki megközelítené a gettót, vagy onnan szökést kísérelne meg agyonlövöm.”* Lábodi tagja volt a Baross Szövetségnek is, és az ajtójára ki volt írva, hogy *„zsidót nem szolgálunk ki.”*

Sztraka József⁹⁸³ rendőr százados április 10-én tett tanúvallomást az ügyben. Elmondta, hogy 1944 nyarán Szalai Sándorral és K. Szabó Ferencsel együtt mentek Lábodi vendéglőjébe, aki *„minden esetben a legvérszomjasabb kijelentéseket használta a zsidókkal és a zsidó gettózással kapcsolatban. [...] Alig fogtunk a megrendelt fröccs elfogyasztásához, Lábodi mingyár hozzá fogott a zsidók elleni uszító propaganda beszédjéhez. Említette a zsidók gettózását, melyet nagyon egészségesnek tartott, megérdemli ez a disznófaj, mert ezek nem emberek, hanem állatok. A zsidó nők nem szülnek, hanem ellenek, mint az állatok. Hitlert lángzseninek nevezte.”*

1946. március 22-én az ügyészségen is kihallgatták Lábodit. Itt elmondta, hogy 1941-től nem fizetett tagdíjat a pártban; annak aki hat hónapig nem fizetett, megszűnt a tagsága, ezért megszűnt az ő tagsága is. 1941 elejéig mondtá néhány vendégnek, hogy lépjen be a pártba, de a számukat nem tudja. 1941-ig hordta a nyilas jelvényt, akkor levette, de a nyomozók megtalálták a mellényzsebében. Lábodi azt állította, hogy a *„zsidót nem szolgálunk ki”* táblát rendeletre tette ki. A Baross Szövetségnek is tagja volt. Kijelentette, hogy Polgár István önként lépett be a pártba, nem ő beszélte rá. Tagadta, hogy valakinek is mondta volna, hogy agyonlővi, aki szökni próbál a gettóból. Lábodi 1944 júniusában behívót kapott a kecskeméti rendőrségre, kiegészítő rendőri szolgálatra, a Vak-Bottyán utcai zsidó raktárt őrizte, személyeket soha nem őrzött. Az ügyészségen kijelentette, hogy *„az államrendőrség kecskeméti főkapitányságán felvett vallomásomnak az a része, mely a fenti védekezésemtől eltér valótlan, azt én soha elő nem adtam, hanem tudtomon kívül vették be a jegyzőkönyvbe, azt előttem fel is olvasták, azt én kifogásoltam is, de ennek dacára benne maradt.”*

Lábodi ügyének népbírósági tárgyalása 1946. május 11-én volt. A népügyész néPELLenes büntetssel vádolta, mert tagja volt a Nyilaskeresztes Pártnak 1939-től, hordta a párt jelvényt,

⁹⁸³ Sztraka József 1906. október 30-án született Felsőterényben (Hont vm.) a Budai u. 22. alatt lakott, nő, egy gyermekes, asztalos mester. 1933-ban letartóztatták és megkínózták a vallatás során, becsukták majd internálták. 1942-ben is bekerült a rendőrségre, kommunistaként tartották nyilván. 1945-től rendőr százados lett. A KNB egyik alapító tagja, 1945-ben az MKP népbírónak jelölte. A Kecskeméten felállított I. számú igazoló bizottság elnöke volt. 1947-ben több rendbeli lopás miatt állították bíróság elé. Tánzos 317. o.

több embert is beszervezett, a zsidókat nem szolgálta ki a vendéglőjében, és a zsidókat nem tekintette embereknek és ezt hangoztatta is.

Lábodi a tárgyaláson kijelentette, hogy nem érzi magát bűnösnek, mert a pártból kilépett 1941 januárjában, és ezt követően nem volt kapcsolata a párttal. Nem szervezett be senkit, a Nyilas Párt helyiségben három alkalommal volt összesen. A táblák valóban kinn voltak az üzletén, de ezeket ki kellett tennie. Ő, mint kisegítő rendőr őrizte a raktárban a zsidó ingóságokat, azonban állítása szerint a zsidókra soha nem tett olyan kijelentéseket, amikkel vádolják.

A bíró megkérdezte a vádlottat, hogy miért vallott mást a rendőrségen, mint az ügyészségen. Erre Lábodi azt válaszolta, hogy *„nem mondtam azt a rendőrség előtt, hogy sikerült 40-50 személyt rábírní arra, hogy lépjenek be a nyilas pártba. Kifogásoltam, hogy ezt belevegyék a jegyzőkönyvbe, de mégis el kellett azt tűrnöm, mert vallatás közben a kezeimet ütötték.”*

Sztraka József tanú a tárgyaláson kijelentette, hogy évek óta ismeri a vádlottat, és megismétli a rendőrségen tett vallomását. Elmondta, hogy 1944 nyarán Lábodi még hitt a németek győzelmében, és kijelentette: a német hadsereg ellenáll, és meg fogja semmisíteni a *„keleti barbarizmust.”* A vádlott elmondta, hogy a tanú vallomása nem felel meg a valóságnak.

Szalai Sándor tanú kijelentette, hogy 1944-ben is látta a vádlottat nyilas jelvényt viselni. Többször volt a vendéglőjében, de soha nem próbálta meg beszervezni és másoktól sem hallott ilyet. A táblák kinn voltak az üzletén. Valóban tett olyan kijelentéseket a zsidókra, amit a vallomásában mondott. A vádlott elmondta, hogy nem felel meg a valóságnak a vallomás. Polgár István és Balogh Roland tanúk megismételték a rendőrségen tett vallomásukat.

Domján Lajos vendéglős tanú a vádbeli kijelentéseket nem hallotta a vádlottól. Ugyanakkor elmondta, hogy a kocsmákban nem kellett kiakasztani semmiféle táblát a zsidók vásárlására vonatkozóan. Soha nem látta, hogy nyilas jelvényt viselt volna a vádlott.

Holló József tanú elmondta: négy-öt éve ismeri Lábodit és tudott a nyilas múltjáról is, de nem hallotta, hogy valakit is próbált volna rábeszélni, hogy lépjen be a Nyilaskeresztes Pártba. A németekre és a zsidókra vonatkozó kijelentéseiről sem tud.

Hencz János tanú elmondta, hogy Lábodi 1939-től 1941 áprilisáig tagja volt a Nyilas Pártnak. Ekkor Hencz volt a párt vezetője, de 1941. április 5-én kilépett onnan ő is és a vádlott is. Lábodi már előtte sem fizette a tagsági díjat. A vádlott a pártban nem tevékenykedett, és senkit nem szervezett be oda. A zsidókra tett kijelentéseiről nem tud

semmit. *„A zsidók deportálása után a volt gettóbeli házakat egy ideig én, mint kiséítő rendőr többe magammal őriztem és lehet, hogy ekkor a vádlott is ott volt, de már nem emlékszem rá.”*

Bába Péter Pál tanú 1941 és 43 között sokat járt Lábodi kocsmájába, de a vádbeli kijelentéseket soha nem hallotta a vádlottól, azt sem tudja, hogy nyilas lett volna. Egyszer azonban a saját fülével hallotta, mikor Lábodi egy politizáló autóst kiküldött a kocsmájából azzal, hogy *„a politika nem való a vendéglőbe, tessék elhagyni a helyiséget.”*

Ezek után a népbíróság ítélete megállapította, hogy Lábodi bűnös az 1440/1945. M. E. rendelet 12. §. 4. pontjába ütköző népellenes büntetben. Lábodit a bíróság két év börtönre ítélte és öt évre politikai jogainak gyakorlását is felfüggesztette. Az előzetes fogva tartás miatt ebből egy hónapot és 19 napot kitöltöttek vett a bíróság. Az indoklás szerint Lábodit a népellenes hírverés vádjá miatt ítélték el, a „zsidókat nem szolgálunk ki” tábla és a zsidók szidalmazása miatt.

A NOT 1946. december 9-én tárgyalta Lábodi ügyét. A népügyész súlyosbításért fellebbezett, a vádlott a felmentésért. A Btk. 92. §-a alapján Lábodi büntetését nyolc hónap börtönre mérsékeltek, mivel 1946. március 20. óta előzetesben volt, ezért teljesen kitöltöttek vették a börtönbüntetését. Az indoklás szerint első fokon helyesen állapították meg az ítéletet. *„Tévedett azonban a népbíróság, midőn a büntetés kiszabásánál az általa helyesen értékelt enyhítő körülményeken kívül a cselekmény csekély jelentőségét nyomtatékosan enyhítőként nem értékelte és ennek alapján a Btk. 92. §-át nem alkalmazta.”*

Ezt az ítéletet a Kecskeméti Népbíróság közel egy évvel később csak 1947. október 10-én hirdette ki. Lábodit még 1949. február 18-án is, mint fegyencet a szegedi börtönben tartották fogva, emellett 1947. július 2-án elvonták az italmérő engedélyét is.

Megállapíthatjuk, hogy sem a Kecskeméti Népbíróság, sem a helyi rendőrség ebben az esetben sem tartotta be a NOT döntését, Lábodit évekkel korábban szabadon kellett volna bocsátani a törvények szerint, ám ezt önkényesen figyelmen kívül hagytak.

7. Ámort Antal ügye⁹⁸⁴

A politikai nyomozó osztálynál feljelentették Ámort Antal péket 1945. február 11-én, mert a zsidó Somogyi Pál cukorka ügynököt és Dékány péket a Gestapóval elvitette, személyes bosszú miatt. Ámort a kőfaragó Székely Józsefet is el akarta vitetni, ezért ő feljelentette.

⁹⁸⁴ BKMÖL, XXV. 18. 53/1945. Ámort Antal ügye

Mások is feljelentették Ámort Antalt, mert állításuk szerint németbarát volt és a Gestapóval több embert elvitetett.

Ámort Antal⁹⁸⁵ a politikai rendőrségen történő kihallgatásán, a jegyzőkönyv szerint magára nézve terhelő vallomást tett. Elmondta, hogy a németek tőle vitték a kenyeret, az egyik őrmesterrel összebarátkozott és egyszer említette neki, hogy Somogyi Pál cukorkaügynök tartozik neki 500 pengővel, amit nem akar visszafizetni. Ezt követően a német őrmester behozta hozzá Somogyit, Ámort adott neki egy hét haladékot az adósság rendezésére, és kijelentette, hogy ha nem fizet elviteti a németekkel. Mivel Somogyi nem fizetett, a németek elvitték. Ezt követően Somogyiné vitt Ámornak 200 pengőt, hogy intézze el a férje szabadon bocsátását, de a németek azt mondták, hogy már elvitték és nem lehet visszahozni. Az őrmester azt is megkérdezte Ámortól, hogy a városban kik a gazdag zsidók. Erre ő felsorolta Fodor péket, Fekete Zsigmond lisztkereskedőt, Dékány péket és Székely kőfaragót. Székely kivételével a Gestapo mindet elvitte. Ámort a Gestapótól cserébe kapott egy új kerékpárt, egy varrógépet, babakelengyét, egy pár bakancsot, egy új ballonkabátot, szövetet és egyéb anyagokat, amiket a szőlőjében, Alsócsalános u. 2. alatt tárolt.

Az ügyben tanúkat is meghallgattak. Davidovits Jakab, a kiskőrösi rendőrség politikai nyomozója, volt munkaszolgálatos elmondta, hogy korábban Ámort péknél dolgozott, aki a katonaságnak sütötte a kenyeret. Miután megszökött Davidovits, Ámort ezt követően is tovább foglalkoztatta, nem jelentette fel, kenyeret adott neki, és a zsidókra nem tett semmiféle negatív megjegyzést. Ámort ügyében sok embert kihallgattak: a szomszédait és a péksegédeket is. Az egyik szomszédja, Szabó Margit szerint a németek azért jártak hozzá, mert ő sütötte nekik a kenyeret.

Csapó Kálmán egy másik szomszéd arról nyilatkozott, hogy a város kiürítése során Kerekegyházára menekült, a szovjet bevonulás után három-négy nappal tért vissza, de addigra a lakásából sok minden hiányzott, később az Ámorték tanyáján folytatott házkutatás során egyes bútordarabokat, amik tőlük hiányzottak, megtaláltak. A sógornője lakásáról is voltak Ámortéknál „*elvitt dolgok*”, ezért feljelentette lopás miatt.

Ámort házának tulajdonosa Csupor László volt. Csupor felesége zsidó volt, elmondása szerint őket is állandóan zsidózták a hátuk mögött, és a németekkel is barátkozott a vádlott. Főleg Ámort felesége volt zsidóellenes. Ő azt hallotta, hogy Ámort „*a németek kivonulása előtt velük járt, és igen sok ember dolgait összegyűjtötte, amit később a nála végzett házkutatás alkalmával meg is találtak.*”

⁹⁸⁵ Ámort Antal Mányban született 1907-ben, pékműhelye volt a Bercsényi utcában. Három gyermek édesapja, a legkisebb, ekkor 11 hónapos volt.

A bíróság április 19-én hallgatta meg a vádlottat, akit besúgás büntetével vádoltak. Dr. Falcsik László vezető bíró hallgatta ki Ámort Antalt, és ismertették vele a vádiratot. Ámort alaptalannak tartotta a vádat, azt állította, hogy ő senkit nem jelentett fel a Gestapónál. Kijelentette, hogy *„a nyomozati vallomásom kényszer hatása alatt tettem meg.”*

Április 30-án tartották Ámort népbíróági tárgyalását. A vádlott előzetes letartóztatásban volt 1945. március 23. óta. A tárgyaláson kijelentette, hogy nem érzi magát bűnösnek, megismételte, hogy *„a nyomozati jegyzőkönyvet kényszer hatása alatt irtam alá, mert a vallomásom megtételére kényszerítettek. [...] A kényszer abban állott, hogy amikor az orosz Vörös Hadsereg felszabadította a várost, én azonnal hazajöttem és dolgozni akartam, majd nem sokkal később elfogott az orosz politikai rendőrség, ott nagyon megverték, majd elengedtek.”* Később, mikor ismét letartóztatták, elmondása szerint már nagyon félt a veréstől, ezért írta alá a jegyzőkönyvet. Tagadta, hogy ő vitette volna el Somogyit, és a többi felsorolt személyt sem jelentette fel a németeknek. A németektől nem kapott ajándékba semmit, ez tévedés.

A tanúk a tárgyaláson is elmondták a jegyzőkönyvben lévő állításait és kijelentették, hogy a környéken élő zsidók féltek Ámortéktól, mert szidták őket, ezt többen is megemlézték. Ámort arra hivatkozott, hogy ő hagyta el utolsónak a várost és tért vissza viszonylag hamar, mert azt gondolta: nincs mitől tartania, hiszen nem követett el olyasmit, amivel vádolják. A politikai nyomozókat is kihallgatták, mert Ámort arra hivatkozott, hogy kényszerítő eszközökkel csikarták ki a vallomását. Molnár Béla politikai nyomozó előadta, hogy ő és társa, Stepper Géza hallgatták ki a vádlottat, aki minden kényszer nélkül adta elő a jegyzőkönyvben foglaltakat, nem bántották. Stepper is ugyanazt mondta, mint Molnár.

Ámort kijelentette, hogy az oroszok verték meg, de félt, hogy ha másként vall, mint amit elvárnak tőle, akkor ismét megverik. Ezt követően a védő új tanúk meghallgatását kérte.

A következő népbíróági tárgyalás június 25-én volt. Ámort ugyanazt mondta, mint korábban, azzal a kiegészítéssel, hogy nem tudja, miként kerültek a fenn nevezett dolgok a szőlőbe, mert a felesége pakolt. Mindenüket kivitték a szőlőbe, ő ebben az időben a méheivel volt elfoglalva.

Székely József tanú elmondta, hogy a németek bevonulása után tartottak azoktól, akikhez a németek jártak, mert nem lehetett tudni, hogy kiben lehet megbízni. *„Azt is gondolom, hogy munkásembereket nem vitetett el senki a németekkel, csupán az értelmi osztályt igyekeztek ilyen módon ritkítani.”* Székely azt állította, hogy Ámort neki személyesen mondta, hogy az apját elviteti a németekkel a Markó-féle sírkögyárból. Ezt a kijelentést Ámort tagadta.

Az egyik tanú szerint Somogyiné azt mondta, hogy a férjét munkaszolgálatra vitték, és soha nem mondta, hogy valaki elvitette volna, később is Ámortékhoz járt kenyérért.

Ámort Antalt a népbíróság öt év kényszermunkára ítélte az 1440/1945. M. E. rendelet 9. §. c. pontja alapján, továbbá tíz évre felfüggesztették politikai jogainak gyakorlását és 419 négyzögöl szőlőjének felét elkobozták, mert ennyi volt a nevéen. Az ítéletet azzal indokolták, hogy a bíróság bizonyítottan tekintette, hogy Somogyit elvitette Ámort.

1946-ban Ámort perújrafelvétel kért, de ezt megtagadta a népbíróság. A perújrafelvétel kérelmének egyik oka az volt, hogy olyan népbíró is részt vett az ítélet meghozatalában, Székely János a Szociáldemokrata Párt részéről, akinek testvére, Székely József jelentette fel a vádlottat. Másrészt azt is leírta Ámort, hogy *„Kulhanek Béla, Bolla László, Hörömpő Károly, Csurgai László és Schuch György kecskeméti (Törvényszék fogház) lakosokkal kívánom bizonyítani, hogy a rendőrségi vallomásom olyan súlyos bántalmazások következtében jött létre, hogy a sérülések következtében napokon át mozdulni sem tudtam, és hetek kellettek ahhoz, míg valamennyire is összeszedtem magam az ott elszenvedett ütlegetések után.”*

Ámort azt is leírta, hogy a besúgásért a Gestapótól kapott ingóságokat ő soha nem látta, nem kapta meg és a politikai rendőrség sem találta meg nála a felsorolt holmikat, pedig a vallomás azt is tartalmazta, hogy azokat hol helyezte el. Azt is leírta, hogy Somogyi még az elvitele előtt, minden kényszer nélkül megadta neki a tartozását és jó viszonyban voltak. Ámort erre vonatkozóan is felsorolt tanúkat. Az elítélt kijelentette, hogy Somogyiné azóta is jár hozzájuk és a feleségének legutóbb virágot vitt. Kérte, hogy a bíróság szerezzé be a népbíróság 35/1945. számú iratait,⁹⁸⁶ amelyben azt állapították meg, hogy a Gestapó részére a rendszeres besúgásokat dr. Farkas Ferenc végezte az ott kihallgatott tanúk (Neuwirt Miklós, Fodor Imre, Rigó Ferenc, Löwy András, Kalmár Imre) is ezt vallották. A vallomásokból Ámort idézett is: *„Dr. Farkas Ferenc vádlott útmutatása alapján hurcolták el a németek az elszállított 95 kecskeméti zsidót. [...] Köztudomású volt, hogy Kecskeméten a vádlott intézte a zsidók elhurcolását, az ő útmutatása alapján vitték el a zsidókat Kecskemétről.”* A népbíróság megtagadta a perújrafelvételt. Ezt követően Ámort a NOT-hoz fellebbezett, de ez is helyben hagyta a Kecskeméti Népbíróság perújrafelvételt megtagadó végzését. Nem találták eléggé indokoltnak és bizonyítottan, hogy Ámortot megverték a rendőrségen, hogy Somogyi feleségével ma is jó viszonyban vannak és azt, hogy a Gestapó besúgója dr. Farkas Ferenc volt.

⁹⁸⁶ Ez a dr. Farkas Ferenc ellen folyó népbírósági per ügyiratszám, amely nem található a levéltár iratai között.

1946. július 23-án a szegedi kerületi börtönigazgatóságtól levelet küldtek a Kecskeméti Népbíróságnak, amelyben leírták, hogy Ámort Antal öt év kényszermunkára ítélte 1946. július 20-án, az esti órákban az intézet nagyfai gazdaságából, külmunkáról megszökött.

8. Dr. Batka Ferenc ügye⁹⁸⁷

Dr. Batka Ferencet⁹⁸⁸ a népügyészség azzal vádolta, hogy 1944-ben Kecskeméten ő alapította meg a Magyar Megújulás Pártját, majd a város kiürítését követően Budapesten a Nyilaskeresztes Párt hivatalos orvosa volt, nyilas karszalaggal járt, razziákon zaklatta a zsidókat, a sárgacsillagos betegek kezelését megtagadta, az ingyenes kezelésre jogosultakat csak pénzért látta el. Batka 1945. április 5. óta előzetes letartóztatásban volt, a népbírószági tárgyalását június 19-én tartották. Itt előadta és tanúkkal igazolta, hogy a vádak igaztalanok, és kiderült, hogy zsidókat mentett, és hogy valójában baloldali gondolkodású volt. A vádlott elmondta, hogy Magyarország német megszállását követően a felesége ágasegyházi birtokán zsidó munkaszolgálatosokat bújtatott, akiknek néhány nap bujkálás után be kellett menniük a gettóba. Batkát ezért feljelentették a Gestapónál, ezt követően letartóztatták és három hétig fogva tartották, közben többször súlyosan bántalmazták. A szabadulását követően a városi rendőrfőkapitány, dr. Keresztes Andor javaslatára, hogy elejét vegye a németek további zaklatásának, bejelentette a rendőrségen, hogy megalapítja Kecskeméten a Magyar Megújulás Pártját, erről igazolást is kapott, amit fel tudott mutatni a németeknek, így többé nem zaklatták. Batka tagadta a többi vádpontot is. Kifejtette, hogy soha nem szimpatizált a nyilasokkal, és a zsidó betegeket minden esetben megfelelően ellátta. Batka ellen vallott Dr. Dobák István,⁹⁸⁹ aki korábban feljelentette a rendőrségen, ez alapján indították meg az eljárást ellene. Dobák szerint Batka megsértette az orvosi etikát, a legszegényebbeket is pénzért kezelte, a nyilas Hűség Háza orvosa volt és nyilas párttag, a tárgyaláson azonban már azt vallotta, hogy nem tud Batka politikai tevékenységéről. A NOT is tárgyalta az ügyet és megállapította, hogy „*Dr. Dobák István rosszindulatú és túlmélt a gondatlanság határán és a hamis vád mezsgyéjét súrolja. Dobák szavahihetősége kétséges.*” Dr. Batka Ferenc ellen vallott dr. Rotschild László, dr. Aszódi István, dr. Stein Gyula orvosok és Hajdú Ernő hírlapíró is. Közülük többen is azt állították, hogy látták, amint Batka nyilas karszalaggal és nyilaskeresztes autóval járt.

⁹⁸⁷ BKMÖL, XXV. 18. 75/1945. Dr. Batka Ferenc ügye

⁹⁸⁸ Dr. Batka Ferenc 1898-ban született, az Országos Tisztviselő Betegalap (OTBA) ellenőrző orvosa volt, tartalékos hadnagy.

⁹⁸⁹ Dr. Dobák István a front átvonulását követően Kecskemét tisztifőorvosa volt. Kecskemét kiürítésekor a felettesei elhagyták a várost a Tisztifőorvosi Hivatal részéről ő maradt egyedül a városban.

Batka több tanúval igazolta, hogy valóban zsidókat bújtatott birtokán, amiért a németek letartóztatták és azt is, hogy a Magyar Megújulás Pártja soha nem kezdte meg a tevékenységét Kecskeméten, ez ügyben Batka nem tett semmit. Több budapesti tanú igazolta, hogy Batka ott sem járt nyilas karszalaggal és nyilaskeresztes autóval, ellenben a zsidó betegeket minden esetben ellátta. Dénes Károly budapesti tanú elmondta, hogy a város ostromakor egy óvóhelyen volt a vádlottal. Az autóján vöröskereszt volt, alatta orvos felirattal, nyilaskeresztet soha nem látott a kocsiján. Mikor a harcok miatt már nem lehetett kimenni az utcára a vádlott az óvóhelyen segítette a rászorulókat. Az óvóhelyre szökött zsidók is megmenekültek, akiket *„a vádlott a legnagyobb készséggel és lelkiismeretességgel részesített orvosi segélyben, sőt az egészségeseket is gézzel bekötözte, és úgy rejtegette őket a nyilasok elől.”* A tanú azt is elmondta, hogy a zsidó betegeket az egyik nyilas razzia alkalmával együtt menekítették a szomszédos házba aknatűz közben. Az óvóhelyen elrejtették a rádiót. Batka az angol híreket hallgatta, és a többieknek is közvetítette az ott hallottakat, az orosz előrenyomulásról is tájékoztatta az óvóhelyen lévőket.

Hangai Zoltán budapesti lakos kijelentette, hogy ő is a közös óvóhelyen ismerte meg Batkát. A rejtőzködő zsidókat ellátta, kezelte és rejtegette. Őt is, mint civilbe öltözött szökött katonát a vádlott rejtette el a nyilas razzia elől. Több alkalommal, a nyilas behívóval rendelkező személyeknek a vádlott minden ellenszolgáltatás nélkül hamis orvosi bizonyítványt adott ki, hogy súlyos betegek, és képtelenek bevonulni.

A tárgyalást elnapolták. Dr. Batka Ferencet azonnal szabadlábra helyezték, a következő tárgyalást 1945. augusztus 10-én tartották, de ekkor csak két tanú jelent meg, majd szeptember 15-én folytatták a tárgyalást, amikor kihirdették az ítéletet. A tárgyaláson dr. Stein Gyula orvos azzal vádolta Batkát, hogy a zsidó fogorvosoktól eltanácsolta a betegeket és más fogorvosokhoz küldte őket. Batka ezt tagadta és kijelentette, hogy dr. Szigeti Mihály és dr. Kecskeméti zsidó fogorvosokkal dolgoztatott a legtöbbet, mert őket tartotta a város legjobb fogorvosainak. Ezt tanúkkal is alátámasztotta Batka, akik kijelentették, hogy dr. Szigeti fogorvosról mindig elismerően beszélt.

Más tanúk kiemelték azt, hogy Batka a katonaságnál is igyekezett felmenteni a szolgálat alól, akit lehetett. Gáspár József borügynök elmondta, hogy 1942-ben volt Batkánál, aki már ekkor céltalannak és helytelennek tartotta az oroszok elleni harcot. 1944-ben vonult be a katonasághoz, ahol a tartalékos tiszték nagyon szerették Batkát. Azt mondták a laktanyában, hogy azért szerelték le a vádlottat, mert kommunista és baloldali érzelmű volt. Állandóan szabotált, az embereket a legcsekélyebb problémával is leszerelte. Lichtenstein György budapesti lakos, katonai nyomozó kijelentette, hogy munkaszolgálatos volt 1942-től

1944-ig. Elmondása szerint Batka baloldali érzelmű ember volt és „*igazán rendesen viselkedett a zsidó munkaszolgálatosokkal, akik a keze alatt voltak.*” Egyszer tanúja volt egy olyan jelentnek, amikor Batka szobájába bejött egy főhadnagy és éles hangon felelősségre vonta, amiért „*enyhén és emberséges módon bánt a zsidó munkaszolgálatosokkal.*” Ziener Nándor zsidó munkaszolgálatos bajtársát, mivel sokgyermekes apa volt, „*hazaküldte írván neki valami betegséget.*” A bíróság a vádlottat felmentette, annak ellenére, hogy többen is Batka ellen vallottak, mert a többi tanú ezeket a vádakat megcáfolta. „*Tekintettel arra, hogy a terhelő tanúknak a vallomása a többi nagy számú és a vádlott védekezését igazoló tanúk vallomásával ellentétes*” a bíróság nem látta bizonyítottnak, hogy a vádlott elkövette volna a vádiratban megfogalmazott bűncselekményeket. A népügyész fellebbezett az ítélet ellen. A NOT 1946. március 27-én tárgyalta az ügyet és helybenhagyta az első fokú ítéletet.

9. Kövér János banktisztviselő, a 651. munkavezető-törzs parancsnokának ügye⁹⁹⁰

Kövér János⁹⁹¹ ügyét a népbíróság 1946. november 26-án tárgyalta. Mint tartalékos főhadnagyot 1944. június 17-én a Honvédelmi Minisztérium a 651. munkavezető törzs parancsnokává nevezte ki, ebben a beosztásban volt egészen 1945 március végéig. 1944 októberéig volt Kecskeméten, itt volt a munkavezető törzs székhelye. Abonytól Bajáig terjedt a hozzá tartozó terület, a feladata közé tartozott az út- és vasútépítés, az aratás, a cséplés, a fakitermelés, a bombázások során keletkezett károk helyreállítása és más hasonló közmunkák irányítása is.

Kövér a tárgyaláson elmondta, hogy a közmunkára kötelezettek behívását a népmozgalmi nyilvántartó végezte az igénylés szerint. A munkások irányítását azok a „közületek” végezték, amelyekhez ki lettek vezényelve. Azt állította, hogy ő mindig felsőbb utasításra végezte a munkáját. Mivel nem volt elég teherautójuk, azokat néhány napra magánszemélyektől is igénybe vették. Kövér a pénzügyigazgatóságtól zsidó bútorokat igényelt a hivatala részére, ezeket a város kiürítésekor nem vitte magával. Kövér azt állította, hogy Somogyi Ferenc gépkocsivezetőt részegség miatt csukatta le: Somogyi később Kövér ellen vallott. A NOT megállapította, hogy más tanúk Somogyival szemben vallottak, ezért nem szavahihető. Kövér elmondta azt is, hogy a Hangya telep kiürítése előtt a saját pénzén vett ott két lovat, kocsival ezen vitték el a bútorait a városból a kiürítés idején. Kövér Jánost első fokon két év börtönre ítélték, és tíz évre eltiltották politikai jogainak gyakorlásától.

⁹⁹⁰ BKMÖL, XXV. 18. 254/1948. Kövér János ügye

⁹⁹¹ Kövér János 1890-ben született, kereskedelmi érettségije volt, banktisztviselő. Tartalékos főhadnagyi rangban volt.

A fellebbezést követően 1948. március 12-én a NOT ezt megerősítette, és a 15 kataszteri hold földje felét is elkobozták. Az ítéletet azzal indokolták, hogy Kövér a behívott munkaszolgálatosokkal durván bánt, ok nélkül megverette őket. A behívásoknál túllépéseket követett el, önkényesen a rendeletet túllépve vett igénybe teherautókat, zsidó bútorokat igényelt és azokat a meneküléskor elszállította, a törvényszék bűnjelkamráját önkényesen felnyitatta és elvitt onnét autógumikat. A lakosság egésze ellen irányultak a túlkapásai.

A NOT 1949. május 30.-án hatályon kívül helyezte a korábbi ítéletet. Kimondta, hogy Kövér János bűnös az Nbr. 15. §. 3. bekezdés alapján⁹⁹² népellenes büntetben, ezért kapott egy év hat hónap börtönt, mezőgazdasági ingatlanainak felét elkobozták és politikai jogainak gyakorlását 10 évre felfüggesztették.

A NOT 1950. január 14-én a vádlott és a védő semmisségi panasa folytán a korábbi ítéletet megsemmisítette és a vádlottat egy év börtönre ítélte, a mellékbüntetést ezen ítélet nem érintette. Kövér leírta egyik kérvényében, hogy 1946. augusztus 28-án érkezett Debrecenbe a szovjet fogságból 16 hónap után. Kérte hogy ezt számítsák bele a fogházbüntetésébe. A fogságban megbetegedett, és az OTI megállapította a rokkantságát.

Kecskemét polgármestere is kérte, hogy a peresztegi orosz fogolytáborból⁹⁹³ bocsássák szabadon Kövér Jánost „és egyben igazolta, hogy a múltban magatartásom ellen kifogás nem volt.” Tóth László polgármester 1945. július 2-án kelt igazolásában leírta, hogy Kövér János hadifogoly nem volt tagja nyilas vagy fasiszta pártnak; nem volt németbarát; nős, két gyermeke van, akikről gondoskodnia kell; kéri és javasolja a fogoly szabadon bocsátását. A kérelem másik oldalán annak az orosz fordítása volt. A szovjet fogságban töltött időt nem számították be Kövér János büntetésébe 1949. május 30-án csukták le és egy évvel később, 1950. május 30-án szabadult.

10. Hartyáni József gyári munkás ügye⁹⁹⁴

Ifjabb Hartyáni Józsefet⁹⁹⁵ a politikai rendőrségen 1945. május 15-én hallgatták ki, ahol magára nézve súlyos, terhelő vallomást tett. Azt vallotta, hogy 1944. május 15-én lépett be a Nyilaskeresztes Pártba. Október 24-én társával együtt Budapestre ment, Vecsésen a német

⁹⁹² Az 1945. évi VII. törvénycikk 15. §. 3. pontja szerint „Népellenes büntetben bűnös: az a joghatósággal bíró közalkalmazott, aki következetesen népellenes, fasisztabarát hivatali működést fejtett ki.”

⁹⁹³ A második világháború alatt és azt követően az NKVD, a szovjet Belügyi Népbiztosság Hadifogoly- és Internáltügyi Csoportfőnöksége, több mint félmillió magyart tartott fogva hazai hadifogoly gyűjtőtáborokban, amelyekben a foglyok több mint negyedét a polgári lakosság tette ki. Több mint 50 ilyen tábor működött Magyarország területén, többek között Peresztegen is. Bognár www.mno.hu/portal/128444 Utolsó letöltés 2009. május 5.

⁹⁹⁴ BKMÖL, XXV. 18. 208/1945. Hartyáni József ügye

⁹⁹⁵ Hartyáni József 1925. október 7-én született Kecskeméten, hat elemi végzettségű gyári munkás volt.

SS-esekkel partizánvadászatot tartottak. November 26-án parancsot kaptak, hogy a Csillaghegyről 300 zsidót gyalog kísérjenek Bécsbe. A csoportból csak 250 fő ért Bécsbe, a többi útközben agyonverték, vagy lelőtték. A zsidóktól mindent elvettek: ruhát, értékeket. *„Ha valamelyik összeesett a fáradtságtól és az éhségtől, puskatussal ütöttük, amíg tovább nem ment. Ha akkor sem tudott megindulni agyonlőttük. Ha valaki meg akart szökni rálőttünk. Ilyen szökési kísérletet én kétszer vettem észre. Rögtön rájuk lőttem, lövésem zajára felfigyeltek a többiek is és ők is lőttek. Mindkét esetben az illető férfi volt. Lövésünk pillanatában a szerencsétlen áldozat hasra vágódott és úgy maradt.”* A kihallgatási jegyzőkönyvet aláírt nyomozók: Moskovics (Magyarfi) Miklós, Alpár József, Gold Jenő, a jegyzőkönyvvezető Rosenfeld (Rédei) Ibolya volt.

1945. július 16-án tartották Hartyáni népbírói tárgyalását. Itt Hartyáni azt vallotta, hogy *„tagadom, hogy 300 főnyi zsidót Budapestről Bécsbe kísértem volna. Ezt a tényt csupán azért ismertem be, mert a rendőrségen nagyon megverték és kénytelen voltam beismerő vallomást tenni.”* Hartyáni beismerte, hogy tagja volt a helyi Nyilaskeresztes Pártnak, azt is, hogy október 22-én felvezényelték Budapestre, ahol ládákat pakolt teherautóra, itt kiképzéseken is vett részt. Állította, hogy soha nem volt partizánvadászat, és Németországba sem vitték ki tanulmányútra. *„A nyomozók nagyon megverték, bal fülemre még most sem hallok s a verések kényszerítő hatása alatt voltam kénytelen aláírni a nyomozati jegyzőkönyvet, de e zsidókísérésre vonatkozó dolgokat akkor sem mondtam.”* Ezek után a bíró rákérdezett, hogy miért nem mondta el az igazságot a népügyészségen, hiszen ott is ugyanazt vallotta, mint a rendőrségen.

A bíró kérdésére Hartyáni azt válaszolta, hogy *„amikor a népügyész kihallgatott, akkor még a rendőrség foglya voltam. Azért nem mertem visszavonni a nyomozati vallomásomat, mert féltem, hogyha visszavonom, újból nagyon megvernek. Most a törvényszék fogházában vagyok, ezért merem megmondani az igazat. Amikor a népügyész kihallgatott, a jegyzőkönyvet az a nyomozó írta, aki felkísért a kihallgatásra és féltem, hogyha előtte visszavonok mindent, újból levisznek és megvernek.”*

Hartyánit háborús büntetssel és a Btk. különféle paragrafusai alapján 300 rendbeli rablás büntetében társtetteséggel vádolták. A népbírói ítélete kimondta, hogy Hartyáni bűnös, ezért a népbírói *„összbüntetésül kényszermunkára, mint főbüntetésre, melynek legrövidebb időtartamát 15 évben állapítja meg, valamint politikai jogai gyakorlásának 10 évi felfüggesztésére, mint mellékbüntetésre ítéli.”* Az ítélet ellen a népügyész súlyosbításért, a vádlott és a védő enyhítéséért fellebbezett.

Hartyáni édesanyja 1946. március 3-án írt a NOT-nak, a túl szigorú ítélet miatt. Véleménye szerint a fia nem követett el mást, mint belépett a Nyilaskeresztes Pártba 18 évesen, mert rábeszéltek, és amikor Budapestre felrendelték 1944 októberében, ládákat hordott a Divatcsarnok helyiségéből egy teherautóra. A nyilasok ide-oda vezényelték, nem harcolt, mikor beteg lett, hazaengedték. 1947. április 12-én Hartyáni is írt a szegedi börtönből a NOT-nak, hogy közel két éve van előzetesben, azóta sincs jogerősen elítélve. A Nyilaskeresztes Pártnak csak egyszerű tagja volt iskolázatlan gyári munkásként, soha rosszat nem akart, alig múlt akkor még 17 éves. Megbánta, amit tett és kérte, hogy tárgyalják mihamarabb az ügyét, majd mentsek fel.

A NOT 1947. december 10-én kelt végzésével megsemmisítette az első fokú ítéletet és a népbíróságot új ítélethozatalra utasította, illetve a nyomozás alaposabb lefolytatására. Arra utasította a népbíróságot, hogy hallgassa ki a politikai nyomozókat és a rendőrségi jegyzőkönyvvezetőt annak érdekében, hogy megállapítsa *„hogyan keletkezett az 1945. május 15-én a vádlottal felvett jegyzőkönyv, kinek kezdeményezésére vétettek a jegyzőkönyvbe az ott részletezett események és vádlott által beismert cselekvősegek, e tekintetben ezen tanúk a vádlottal szembesítendők.”*

Ezt követően a népbíróság tanácselnöke írt a Kecskeméti Államrendőrség Kapitányságának 1948. március 10-én. Ebben a megkeresésben felszólította a rendőrséget, hogy állapítsa meg, *„hogyan Moskovits Miklós volt pol. nyomozó azonos személye az autóbaleset folytán elhalt Magyarffy Miklóssal és nevezett mikor halt el, állapítsa meg, hogy Alpár József volt pol. nyomozó jelenleg hol tartózkodik, állapítsa meg Gold Jenő volt pol. nyomozó lakhelyét, továbbá állapítsa meg, hogy mennyiben felelnek meg azok a hírek az igazságnak, hogy Rosenstein (Rédei) Ibolya villamosbaleset áldozata lett.”*

A per dokumentumai között megtalálható Magyarfi Miklós halálozási anyakönyve mely szerint 1946. július 29-én halt meg 30 évesen, a halál okaként agyrázkódást és koponyaűri vérzést jelöltek meg.

1948. május 31-én a Kecskeméti Népbíróság újratárgyalta Hartyáni ügyét. A bíróság elnöke a NOT végzésére hivatkozva megállapította, hogy az abban *„megnevezett tanúk közül Moskovics (Magyarfi) Miklós meghalt, Rédei (Rosenstein) Ibolya eltűnt, Alpár István ismeretlen helyre távozott, Gold Jenő lényeges vallomást tenni nem tud a nyomozás körülményeire nézve. Sándor Gyula, Forgó István, Borsodi Mihály tanúk pedig közelebbi adatok hiányában feltalálhatók nem voltak.”*

Igen érdekes, hogy a kecskeméti politikai rendőrség rendőrfőkapitánya és nyomozói, akik kínozták és meghurcolták az embereket, 1946-ban viszonylag fiatalon eltűntek. Bánó

Mihály rendőrfőkapitány és Moskovics Miklós⁹⁹⁶ halálos baleset áldozatai lettek, Rédei Ibolyát⁹⁹⁷ állítólag villamos ütötte el. Az általuk elkövetett botrányok országos szintűre duzzadtak, a parlamentben és a sajtóban is foglalkoztak vele, az ügyet ki kellett vizsgálni⁹⁹⁸ és ez kényelmetlen lehetett mind a politikai rendőrségnek, mind az MKP-nek, ezért nem lehet kizárni, hogy eltüntették őket.

A népbíróság ítélete szerint Hartyáni bűnös háborús bűntettben, ezért három év fegyházra mint főbüntetésre és öt évre politikai jogainak felfüggesztésére mint mellékbüntetésre ítélték. Az előzetesben letöltött idő miatt a fegyházbüntetést teljes egészében kitöltöttnek vették. Az ítélet indoklása szerint *„a pártszolgálatosi minőségben végzett tevékenység olyan tevékenységnek tekintendő, mely segítséget nyújtott a nyilaspártnak a hatalom megszerzéséhez és megtartásához.”* Megállapították, hogy a tanú és a nyomozás is bebizonyította, hogy a zsidók elszállításában nem volt szerepe Hartyáninak.

Hartyáni 1948. május 31-én szabadult. 1958-ban kérte az igazságügy minisztert, hogy amnesztiát, elévülést vagy megsemmisítést adjon ügyére. Itt leírja: *„Ezért a cselekedetért három évi fegyházra ítélték valószínűleg csak azért, mert már ennyi időt letöltöttem, úgy érzem ártatlanul.”* Kecskeméten az Alföldi Konzervgyárban, mint a ládaraktár vezetője dolgozott de 1957-ben elbocsátották, állítólag azért, mert politikai elítélt volt és így nem tölthet be vezető állást. 1958-ban fizikai munkásként dolgozott és kérte, hogy töröljék a bűnügyi nyilvántartásból, ne legyen folt az életében. Ezt követően Hartyánit mentesítették a hátrányos jogkövetkezmények alól.

11. Varga Gergely ügye⁹⁹⁹

Varga Gergely önmagára nézve egészen döbbenetes és irracionális vallomást tett. A vádlott a börtönből írt egy levelet a NOT elnökének, amelyben pontosan rögzítette, hogy mi is történt vele a rendőrségen és hogyan hallgatták ki. Varga Gergelyt¹⁰⁰⁰ Klein Ignác¹⁰⁰¹ jelentette fel a politikai rendőrségen. Kleint állítása szerint 1944-ben Varga feljelentése alapján vitte el a

⁹⁹⁶ Moskovics Miklós 1914-ben született Budapesen, apja Magyarfi Mór, anyja Liner Irma. Mint zsidó munkaszolgálatost, a 109/7. számú munkásszázadhoz osztották be, 1943. szeptemberében vitték ki a Szovjetunióba Bobriuszka. 1945-ben a kecskeméti politikai rendőrség nyomozója volt. Magyarffy máshol Magyarfi Miklós és Moskovics máshol Moskovits Miklós ugyanaz a személy.

⁹⁹⁷ Rédei Ibolya neve szintén többféle formában fordul elő a levéltári dokumentumokban. Rósenfeld máshol Rózenstein és Rédei máshol Rédey vagy Ráday Ibolya ugyanaz a személy. Általában a politikai rendőrségen jegyzőkönyvvezető volt.

⁹⁹⁸ Lásd a következő Varga Gergely ügyét.

⁹⁹⁹ BKMÖL, XXV. 18. 131/1945. Varga Gergely ügye

¹⁰⁰⁰ Varga Gergely 1902-ben született, három gyermekes családapa, hentessegéd volt.

¹⁰⁰¹ A Kecskeméti Lapok 1945. május 13-i számában arról tudósítottak, hogy *„hazaérkezett az első deportált: Klein Ignác könyvkereskedő,”* aki Ausztriában Strasshoffban raboskodott.

lakásából a Gestapo. Klein azt is állította, hogy „miután engem elvittek Varga felkereste a feleségemet, akitől 200 pengőt zsarolt ki. A pénzt azzal az indokkal kérte, hogy engem ütnek, vernek és ezt ő, mint Gestapo megbízott el tudja intézni.”

A politikai rendőrségen Moskovits Miklós 1945. május 11-én hallgatta ki Vargát. A jegyzőkönyvben a következő kijelentések szerepelnek: „A Gestapo besúgójaként működtem. [...] Bár én zsidókról semmi rosszat nem tudtam, mégis rögtön azt a feleltet adtam, hogyne tudnék. Vannak többen is, akik kijelentették, hogy amikor a németek kimennek, minden magyar ember hátába beleégetik a horogkeresztet. [...] Először Klein Ignác Mária krt. 7. nevét mondtam be, a besúgásért rögtön megkaptam a 200 P-t a Gestapótól. [...] Később elmentem Klein Ignác feleségéhez, akit megszaroltam avval, hogy ha ad nekem 200 P-t, akkor nem engedem a férjét ütni, verni és főleg kivégeztetni. [...] Felesége kétségbeesetten rohant a szekrényhez és közben sírva hangoztatta, hogy nagyon szegények, csak ennyi kis megtakarított pénzük van, de a pénzt azért rögtön ideadta. Kleinné, tovább könyörgött nekem, hogy férjét, aki kenyérkereső volt, akit ő úgy szeret mentsem meg. Én mindent megígértem, bár tudtam azt, hogy én a Gestapónál a besúgáson kívül nem tehetek semmit.” A jegyzőkönyv szerint Varga két nappal később Halász Artúrt is megfenyegette, hogy ha nem ad neki 300 pengőt, elviteti a Gestapóval. Ezek után Spitzer Dezsőt is megszarolta 200 pengővel, majd meg akarta zsarolni Spitzer Vilmosnét is 1500 pengővel, de ő nem ijedt meg, és nem adott pénzt. Végül egészen döbbenetesen zárul a jegyzőkönyv: „Később rájöttem arra, hogy ez egy nagyon aljas csúnya foglalkozás. Nem akartam tovább besúgó lenni. [...] Vallomásomat minden kényszer nélkül az igazságnak megfelelően tettem meg. Bűnösnek érzem magam és ezért szenvedni akarok.” Ezt követően Vargát május 16-án előzetes letartóztatásba helyezték.¹⁰⁰²

A népbíróság 1945. július 3-án tárgyalta Varga Gergely ügyét. A tárgyaláson csak egy tanú volt, a sértett Klein Ignác. A tárgyalás kezdetén Varga elmondta, hogy nem bűnös, és nem jelentette fel Kleint. 1944 őszén a Gáspár András utcai lakásán megjelent egy magyar civil egyén, és Kleint kereste. Klein könyvkereskedőnek ebben az épületben volt a csereboltja, és megkérte őt, hogy ha bárki keresi, akkor küldjék a Mária utcán lévő lakására. Az érdeklődőnek ő megadta a címet. Az egyén elment, majd nemsokára visszajött egy német tiszttel, és „pisztolyt fogtak rám így kényszerítették arra, hogy velük menjek és mutassam meg Klein Ignác lakását.” Varga állítása szerint a kényszer hatására velük ment, és megmutatta

¹⁰⁰² A Kecskeméti Lapok egyik írása szerint ebben az időszakban nem volt egyedi az, hogy valakit ilyesmivel vádoltak meg. A Kecskeméti Népbíróság tárgyalta Cegléden Hörömpő József üvegező-segéd perét, aki a vád szerint besúgó volt a Gestapónál, amiért 200 pengőt kapott személyenként, ezért kötél általi halálra ítélték. Fellebbezett a vádlott a NOT-hoz. Kecskeméti Lapok 1945. május 27.

Klein lakását, többet nem tud az esetről, mert ezt követően elengedték. Állítása szerint soha nem volt a Gestapo besúgója. Arra a kérdésre, hogy miért mondott mást a rendőrségi kihallgatás során azt válaszolta, hogy *„való igaz, hogy az elémtárt nyomozati vallomást szóról-szóra így tettem meg a rendőrség előtt, amint azt előttem most felolvasták, de erre kényszerítve voltam, mert a kihallgatásom során háromszor megverték.”*

Klein tanúvallomása szerint Varga a németeknek azt mondta, hogy Kleintől korábban azt hallotta, hogy ha a németek kimennek az országból a zsidók elvágják minden magyar nyakát. Vargát egy részeges alaknak tartotta.

A népbíróság Varga Gergelyt hét év kényszerszolgálatra ítélte. Mellékbüntetésként politikai jogainak gyakorlását tíz évre felfüggesztették. A rendőrségen kikényszerített vallomása és a feljelentést tett Klein tanúvallomása alapján ítélték el Vargát.

1945 decemberében Varga levelet írt a börtönből a NOT elnökének. Ebben kifejtette, hogy őt kényszerítették arra, hogy Kleinhez kísérje a németeket, akit egyébként 48 órán belül szabadon engedtek. Megállapította, hogy *„tarthatatlan tehát a rendőrségen 3-szori kegyetlen verés és sallerozás által kicsikart vallomásom.”*

Varga Gergely 1946. január 22-én kérelemmel fordult a NOT elnökéhez dr. Bojta Bélához¹⁰⁰³ a szegedi börtönből. A levélből hosszabban idézek, mert ennyire részletesen más dokumentumokban nem találtam a politikai rendőrség kihallgatási módszereire vonatkozó leírást. Ezen túl a dokumentum jól megvilágítja a népügyészség és a politikai rendőrség együttműködését, a népbíróság „bizonyítási” eljárását és az ítélezés módját is.

„Nem érzem magam bűnösnek és ezért bátorodom a való tényállást alantiakban előadni. Nem csak mentségemre hozom fel a való tényállást, hanem azért is, hogy sok kecskeméti ártatlan ember miként lett megkínózva és elítélve, hogy erről Méltóságos Elnökúrnak is tudomása legyen.

1945. május 3.-án este 7 órakor lettem a kecskeméti rendőrség Zsákai Károly politikai nyomozója által letartóztatva. Letartóztatásom után a rendőrségre vittek, ahol a pincében egy helyiségben már vártak rám Gold Károly, Horbát György¹⁰⁰⁴ politikai nyomozók, Rosenfeld Ibolya női detektív és Bánó Mihály kecskeméti rendőrkapitány. Ott maradt Zsákai Károly

¹⁰⁰³ Dr. Bojta Béla (szül. Burger Béla) Szegeden született 1899-ben és az ottani egyetemen szerzett jogi doktorátust, majd ügyvédként dolgozott. A második világháború alatt többször letartóztatták baloldalisága miatt. 1944-ben az Ideiglenes Nemzeti Kormány miniszterelnökségi államtitkáraként megszervezte a NOT-ot, melynek vezető bírója, majd elnöke lett. Miután a NOT megszűnt a Legfelsőbb Bíróság tanácselnöke lett de néhány hónappal később elbocsátották. Ezt követően gyári tisztviselőként dolgozott, majd 1956-tól ügyvédként, ő védte Földes Gábor győri rendezőt, akit 1956-ot követően halálra ítélték. 1962-től Bojta az Országos Ügyvédi Tanács elnöke lett. Magyar Életrajzi Lexikon www.mek.niif.hu/00300/00355/html/ABC00523/02000.htm Utolsó letöltés 2009. május 5.

¹⁰⁰⁴ A nevét tévesen írta le Varga Gergely, valójában Forbát György. Bővebben a 148. lábjegyzetben írtunk róla.

politikai nyomozó is. Amint a helyiségbe léptem, nem kérdeztek semmit, csak nekem támadtak és gumi botokkal, bikacsökkel vertek, pofoztak ahol csak értek, amíg össze nem estem. Eszméletlenül egy zárkába csuktak, ahol fogoly társaim vízzel fellocsoltak. Majd ugyanezen nap éjjelkor ismét értem jöttek és az előbb említett kínzó helyiségbe szállítottak, ahol gúzsba kötöttek és alaposan ismételten megverték. Csak most mondták először „Te bitang kutya, Te jelentetted fel és vitetted el a Gestapóval Klein Ignácot, azt a becsületes magyar embert?” Azonnal tiltakoztam ezen gyanúsítás ellen. Tagadásomra ismét nekem estek és vertek eszméletlenségig. A szobában erős pálinka és borszag terjengett és a jelenlévőkön meglátszott, hogy mindnyájan igen erős ittas állapotban vannak. Milyen módon kerültem előbbi cellámba nem tudom, de ott tértem ismét eszméletre előbbi cellámban. Sokáig lehettem eszméletlen állapotban, mert alig hogy magamhoz tértem hajnali négy órakor ismét értem jöttek. Ismét a vallatóba kerültem, pár óra alatt immár harmadszor. Itt ismét gúzsba kötöttek egy deszkára meztelen állapotban. Elkezdték verni a gyomromat, talpamat. Majd Zsákai Károly politikai nyomozó kettő darab sallert (autógumi heggesztőt) kötött a karomra és azt meggyújtotta. Közben égő cigaretta parazsát nyomkodták lábszáramra és oldalaimhoz. Ekkor rettenetesen kínzó fájdalmak hatása alatt kértem, hogy ne kínozzanak már, mindent aláírok amit csak akarnak. Ekkor Zsákai Károly azt mondta, hogy „Te gazember, miért nem vallottál mindjárt, akkor nem kínoztunk volna!” A kínzások közben Rosenfeld Ibolya női detektív szoknyáját felemelte, meztelen végbélnyílásával szájamra ült, orromhoz dörgölte, majd kényszerítettek, hogy szájamat kinyissam és ő belevizelt, miközben azt mondta „Te bűdös, most kóstold meg, hogy milyen a zsidó pina!”

Ezen embertelen kínzások után, lábaimon alig állva, karjaimban sajgó fájdalommal, emberi mivoltomban teljesen megszegyenítve és megalázva, élem tetek három darab teljesen üres ív papírt, rámparancsoltak, hogy azokat mind írjam alá. Már akkor gondoltam, hogy ezen üres általam aláírt lapokra fogják a jegyzőkönyvet ráírni, kényük kedvük szerint. Remélve, hogy az ügyész kihallgatáson, vagy a bíróság előtt módomban lesz a tényállást megvilágítani és tisztázni, aláírtam a teljesen üres lapokat. Akkor még szinte örültem is, hogy az embertelen kínzásoknak azzal, hogy aláírom a biancó lapokat végeszakad. Az aláírás után visszavittek cellámba, ahol több összekínzott, fájdalmaiban jajgató hozzám hasonló sorsüldözött volt. Itt orvosi kezelés nélkül, teljesen sötét zárkában május 7.-éig voltam. Május 7.-én átadtak a kecskeméti törvényszéki fogháznak. Június 30.-án előállítottak a kecskeméti népbürokráciára, ahol kihallgattak. Itt is tagadtam az ellenem felhozott vádakat és a gyanúsítások valótlanosságát, de a kihallgatáson jelen volt rendőrségi nyomozók, akik megkínzottak torkomra fagyasztották a szót. Vallomásomról jegyzőkönyvet fel nem vettek,

velem semmit nem is íratnak alá. Valószínűnek tartom, hogy a már korábban üres állapotban aláíratott papírokat használták fel a készítendő jegyzőkönyvhöz.

Július 3.-án többemagammal elvittek a fertőtlenítőbe, ahová bejött Tóth Antal kecskeméti fogházőr azzal, hogy én és Simon Bélát azonnal bírósági tárgyalásra kell előállítania.

Sem vádiratot, sem idézést nem kaptunk, védő ügyvédet sem vállalhattunk, védelmünket sem tudtuk előkészíteni, mert olyan váratlanul jött a népbírói főtárgyalás kitűzése. Dr. Ungár kecskeméti ügyvéd volt hivatalból kirendelt védő, akit soha nem ismertem, akivel mind a mai napig egyetlen egy alkalommal még csak egy szót sem váltottam.

A tárgyalásra Klein Ignác vádló tanú sem lett megidézve, amiért a tárgyalást 2 órával elnapolták. Futárt küldtek el Klein Ignácért, hogy jöjjön azonnal el a tárgyalásra.

Klein Ignác a tárgyaláson nem vallott, hivatkozott arra, hogy hirtelen jött az egész, hogy a deportálásban elviselt szenvedései, valamint feleségének elvesztése miatt olyan idegállapotban van, hogy nem emlékszik a történetekre tisztán. Kéri, hogy az általam a rendőrségen tett vallomásom vegyék a tárgyalás alapjául, mert valószínűleg minden úgy történt, ahogy azt a rendőrségen vallottam. Most világosodott meg előttem vitán felül, miért volt szükség arra, hogy velem üres papírlapokat íratnak alá.

Amikor a kért jegyzőkönyvet a bíróság ismertette, amely jegyzőkönyvet én soha nem láttam és nem olvastam, Klein Ignác csak bólogatott. A kérdésre azt mondta, hogyha Varga Gergely ezt vallotta, akkor valószínű, így is volt. Arra kellett tehát három üres elemrakott ív papírt aláírnom, hogy olyan jegyzőkönyvet írassanak rá, amelynek tartalma olyan legyen aminek alapján én elítélhető voltam.

A tárgyaláson kértem a tárgyalás elnapolását és nem bűnösségem megállapítása végett bejelentett tanúim kihallgatását. Ezen kérésemet a bíróság elutasította, azzal, hogy a rendőrségen tett beismerő vallomásom a tényállást teljes mértékben tisztázta és nincs további tanúk kihallgatására szükség.

A védelem lehetőségeitől megfosztva, hamisan, embertelen kínzások súlya alatt aláíratott üres lapokra felvett rendőrségi jegyzőkönyv alapján, vádirat, idézés nélkül ítéltettem el oly súlyosan, hogy hét (7) évi kényszermunkával súlytottak.

A tárgyalás után három héttel kértem az ítélet és a főtárgyaláson felvett jegyzőkönyvnek írásbeli másolatát részemre kikézbesíteni, amit szintén megtagadtak tőlem.

A tárgyalás során, amikor kértem tanúim kihallgatását dr. Lakos tanácselnök úr azt mondta, hogy „Örüljön, hogy így úszta meg az ügyet, bűnéért akasztás járt volna maradjon nyugodtan.

Július 10-e körül 4 tagú vizsgálóbizottság szállott ki Kecskemétre a törvényszéki fogházba. Ezen bizottság előtt – tagjait névszerint nem ismerem – az itt előadottakat jegyzőkönyvbe mondtam és alá is írtam. Az embertelen kínzások sorozata ma már nem titok, mert a kiszállt bizottság is kétséget kizáróan megállapította, hogy az embertelen kínzások nem mese volt. Sőt még a sajtó is foglalkozott a kecskeméti emberfeletti kínzásokkal. A bizottság az összes letartóztatottakat kihallgatta, cca 80-100 embert, akik egyöntetűen vallottak.”

Ezt követően saját ügyének valós tényállását ismertette Varga. Ennek bizonyítására 18 tanút nevezett meg.

A NOT hamarosan 1946. április 3-án tárgyalta Varga Gergely ügyét. Varga István tanú elmondta, hogy a vádlottat a németek tényleg kényszerítették, hogy menjen el velük és mutassa meg nekik Klien lakását. Varga más tanúval is bizonyította, hogy kényszer miatt ment a németekkel. A NOT a tárgyalás napján azonnal szabadlábra helyezte Vargát. A következő tárgyaláson 1946. október 7-én a NOT felmentette Varga Gergelyt, és megállapította, hogy Varga csak akkor árulta el Klein lakhelyét, amikor az SS tiszt erre fegyverrel kényszerítette. Kleint elvitték a németek, de hamarosan hazaengedték. Nem lehetett bizonyítani, hogy a vádlott súgta volna be Kleint, vagy rá vonatkozóan terhelő adatokat mondott volna.

12. A vélhetően ártatlanul felakasztott Normák József ügye¹⁰⁰⁵

Normák Józsefet¹⁰⁰⁶ Deák Pál vádolta meg, akivel Budapesten a Csalogány utcai hadikórházban ismerkedett meg, ugyanis mindketten megsebesültek a szovjet fronton és itt ápolták őket. Deák azt állította, hogy Normák nyilas volt, beszervezte őt és 1944 végén együtt végezték ki a zsidókat a nyilasokkal. A kivégzett zsidóknak elvették az értékeiket is. Deák vallomása szerint kb. 200 zsidót gyilkoltak meg együtt a nyilasok Kapás utcai székházában.

Normák Józsefet 1945. április 2-án hallgatták ki a kecskeméti politikai rendőrségen, ahol „mindent bevallott”. Normák vallomása szerint a nyilas hatalomátvétel után lépett be a Nyilaskeresztes Pártba és kezdte el a zsidókat irtani, mint járőrparancsnok. Normák Budapesten a menyasszonyánál lakott, Szilágyi Erzsébetnél, aki szintén törökszentmiklósi lakos, ők február közepéig Budapesten maradtak, Deák január végén ment haza Kecskemétre. Normák pár nappal később 1945. április 6-án benyújtott egy kérvényt a népügyészséghez, amelyben 25 tanú beidézést kérte, hogy igazolni tudja, hogy beteg volt és nem tudott

¹⁰⁰⁵ BKMÖL, XXV. 18. 63/1945. Normák József ügye

¹⁰⁰⁶ Normák József 1913. november 13-án született Törökszentmiklóson, lakása is itt volt a Batthyány u. 11. szám alatt. Normák péksegéd volt, a szovjet fronton harcolt, itt sebesült meg.

mozogni, így nem követhette el a vádbéli bűncselekményt. Felsorolta, hogy kik a tanúi, akikkel ebben az időszakban együtt volt. A bíróság ezt nem vette figyelembe, és nem hallgatta meg a tanúkat sem.

Április 19-én dr. Falcsik László törvényszéki bíró hallgatta ki Normákat, akit politikai tömeggyilkossággal vádoltak. Normák előadta, hogy *„a vádiratban foglalt beismerésem nem felel meg a valóságnak, mert én semmiféle bűncselekményt nem követtem el. A népügyész előtt is tagadtam, de levittek a fogházba megkínóztak, és ezért másodízben a népügyész előtt beismerő vallomást tettem, mert attól féltem, hogy tagadásom esetén újabb megkínzásnak leszek kitéve.”* Normák kérte, hogy a bizonyítékait vizsgálják meg.

A népbírószábi tárgyalás május 14-én volt, melyen dr. Falcsik László vezető bíró, a népbírók (Zsámboky Ferenc, Galla József, Székely János, Rigó Ferenc, Halász Pál, Kovács Zoltán) a jegyzőkönyvvezető, dr. Gereben János népügyész, a vádlott Normák József, dr. Kósa Ferenc kirendelt védő, Deák Pál az egyetlen tanú, és két orvos szakértő volt jelen.

A tárgyaláson Normák elmondta, hogy ártatlan, soha nem volt tagja a Nyilaskeresztes Pártnak. A rendőrségi vallomására vonatkozóan azt mondta, hogy kényszer hatása alatt volt és tagadja a vádakát. *„A nyomozás során nagyon megverték, a jegyzőkönyvet előre diktálták és én azt sem tudtam, hogy minek írok alá, észnél sem voltam, annyira megverték, nem igaz a terrorcselekményekből egy szó sem, nem tudom hogyan írhatták azt bele és miért tulajdonítják azt az én bűncselekményemnek, amikor valótlan. [...] 1944 októberében, de novemberben, sőt december 24-ig jártam be a kórházba kezelésre, de tulajdonképpen egészen 1945. január közepéig beteg voltam, sehová nem jártam, hanem lakásomon tartózkodtam, mert járni is alig tudtam súlyos lábsérülésem miatt, ha pedig pár percre átmentem kenyérért a szomszéd péküzletbe, bottal kényszerültem járni, bot nélkül képtelen voltam járni.”*

Normák 1945. február 12-ig lakott Budapesten a Csengery utcában, utána visszament Törökszentmiklóásra. Állítása szerint sokat volt kórházban, ezért kérte, hogy hallgassák ki a személyzetet, mert ők tanúsítani tudják, hogy betegsége miatt nem is tudta volna elkövetni az említett bűncselekményeket. Kijelentette, hogy soha nem volt a nyilasoknál a Kapás utcában. Nyilas barátja nem volt, nem is ismerte őket. Normák elmondta, hogy 1944 novemberében ismerte meg Deák Pált a honvédkórházban és karácsonyig voltak ott együtt, majd közösen béreltek lakást a Csengery utcában. A vádlott a lakásból néha kenyérért ment ki, Deák a légópincébe járt mulatni.

Az orvos szakértők, dr. Dobák István és dr. Rotschild László kijelentették, hogy Normák büntetőjogilag beszámítható.

Ezt követően meghallgatták az egyetlen tanút, a húszéves Deák Pál kereskedősegédet, akit politikai gyilkosság miatt, amit részben Normákkal követett el, halálra ítélték.¹⁰⁰⁷ Deák ügye ekkor fellebbezés alatt állt, emiatt zsarolhatták, és valószínűleg ezért vallhatott Normákra. Deák azt mondta, hogy Normák nyilas, és együtt öltek meg 200 zsidót, akikre Normák adta ki a tűzparancsot; azokat, akiket nem sikerült lelőni, közvetlen közletről lőtte agyon. A szembesítés során Normák mindent tagadott és nem értette, hogy Deák miért vallott ellene.

Dózler Jenő¹⁰⁰⁸ előadta a tárgyaláson, hogy ő végezte a nyomozást, a vádlott önként minden kényszer nélkül adta elő vallomását. Elmondása szerint Deák is önként mondta el cselekedetei részleteit, Normák is részletes beismerő vallomást tett.

A védő kérte, hogy hallgassanak meg további tanúkat is, akiket Normák kérvényében felsoroltak *„annak a körülménynek az igazolására, hogy Normák József vádlott a vádbeli időben valóban kórházban volt, majd állandóan a lakásán tartózkodott, tehát nem követhette el a Deák Pál vallotta bűncselekményeket.”* A népügyész ellenezte a bizonyítás kiegészítés elrendelését.

Ezt követően a bíró kihirdette a végzést, mely szerint *„a bíróság a további bizonyítás kiegészítést, mint feleslegest és célra nem vezetőt mellőzi.”* A népbíróság halálra ítélte Normák Józsefet a Btk. 278. §. és 348. §. és az 1440/1945. M. E. rendelet 7. §. alapján a Btk. 96. §. és 98. § felhívásával. *„Az ítélet kihirdetése után – miután az 1440/1945. M. E. rendelet 21. §. 3. bek. a fellebbezést a vádlott részéről kizárja a népügyész az ítéletet megnyugvással tudomásul veszi a vádlott és a védő kegyelemért folyamodott.”*

Még ezen a napon, ugyanez a népbíróság lefolytatta a kegyelmi tanácskozást is, amelyen a népbírák, a vezető bíró és a népügyész volt jelen. A vád 200 rendbeli politikai gyilkosság és 200 rendbeli rablás volt. A népbíróság egyhangúlag bűnösnek találta Normákot, és a bíró délelőtt 11 órakor kihirdette a végzést, mely szerint a vádlott kegyelmi kérvényét elutasították. Majd *„perorvoslat hiányában a vádlott és védője a kegyelmi tanács végzését*

¹⁰⁰⁷ A Kecskeméti Lapok március 25-i számában arról tudósítottak, hogy a Kecskeméti Népbíróság első pere március 26-án hétfőn 9-kor kezdődik. A vádlott Deák Pál, akit 20 rendbeli politikai gyilkossággal, 300 rendbeli politikai gyilkosságban való bűnsegédi bűnrészességgel és 300 rendbeli rablással vádoltak. A lap következő, március 29-i számában a címdalra számoltak be a perrel: *„Halálra ítélte a kecskeméti népbíróság egy nyilas tömeggyilkost”* címmel. *„Az elnöktől kétoldalt foglalnak helyet a pártok által kiküldött szavazóbírák. A városháza közgyűlési terme zsúfolásig megtelve érdeklődőkkel, köztük szépszámban a „fehérszínű” Deákot a népbíróság kötél általi halálra ítélte és a Nyíl u. 3. szám alatti házában az elkobzására. A cikk írója igen egyetértő volt az ítélettel kapcsolatban.*

¹⁰⁰⁸ Dózler máshol Dosler Jenő 1907-ben született Budapesten. 1945-ben rendőrtanácsos a politikai nyomozó osztály vezetője volt Kecskeméten.

tudomásul vette.” A népügyész közölte az elítélttel, hogy a halálos ítéletet „ma délelőtt, déli 12 óra 30 perckor fogja a városi tűzoltó udvarban végrehajtani.”

Kovács Bálint, az akkori református lelkész Kecskeméten az ítélethirdetést követő időt együtt töltötte Normák Józseffel, aki református vallású volt. Kovács Bálint a vele készített interjúban a következőképpen beszélt erről: *„Ez-(beszúrás R. R.) egy másik eset, amikor egy olyan kecskeméti embert vádoltak meg, aki állítólag nyilasként Pesten részt vett a zsidók Dunába lövésében. Ő bejelentette tanúként azt, akivel ő Pesten ismeretségben volt. Ez eljött Kunhegyesről – ha jól emlékszem – a menyasszonyával együtt tanúként. A tárgyaláson valaki azt mondta: „Ez is ott volt a Dunába lövésnél.” Halálra ítélték őt is. Behívtak a siralomházba és azt mondta: „Tiszteletes Úr! Én tudom, hogy bűnös ember vagyok. Én konfirmáltam, de ebben az ügyben teljesen ártatlan vagyok. Én nem vettem részt ebben. Most már nincs semmi érdekem abban, hogy maga előtt is tagadjam.” Úgy halt meg, úgy akasztották fel, hogy utoljára azt mondta: „Isten veled Tiszteletes Úr! Ártatlanul halok meg.” Szombaton lett volna az esküvőjük. Ha nem jön el a tárgyalásra tanúskodni, akkor kutya baja sem lett volna. Az ártatlansága tudatában eljött, ez lett a vége. Akkor még a tűzoltószertár a nagytemplom mögött volt. Nagy tömeg volt és ott akasztották fel.”¹⁰⁰⁹*

Az ítélet-végrehajtási jegyzőkönyvből tudjuk, hogy 12 óra 38 perckor az ítéletvégrehajtó jelentette, hogy az ítéletet végrehajtotta, Normákot felakasztották.

„A kiküldött orvos szakértők az ítélet végrehajtása után 12 óra 50 perckor jelentették, hogy az elítélt halála beállott. Az orvosi jelentésben foglalt időponttól kezdve utána még fél óráig a bitófán hagyatott elítélt holtteste, majd onnan levétegetett és intézkedés történt annak eltemetése iránt.”

A Kecskeméti Lapok május 17-i számában *„Halálra ítélt a Népbíróság egy nyilas tömeggyilkost Két órával az ítélet kihirdetése után kivégezték”* címmel jelent meg tudósítás erről az eseményről. Beszámoltak arról, hogy hétfőn állt a népbíróság elé Normák. *„A konok arcú, gonosztekintetű vádlott egykedvűen állt a népbírák előtt. Össze-vissza hazudik és ártatlanságát hangoztatja, hogy ő ott sem volt Budán abban az időben.”* A cikkben is megemlézték, hogy Deák Pál volt az ügy egyetlen tanúja, az ő vallomása alapján fogták el Normákot. Deák *„mindent bevallott.”* A cikkben arról is beszámoltak, hogy Normák Józsefet a siralomházban *„kisírt szemmel meglátogatta menyasszonya. Még ott is az ártatlanságát hangoztatta, majd utolsó kívánságként kenyeret, szalonnát és bort kért”* [...] Közben a

¹⁰⁰⁹ A „kecskeméti ember” Deák Pál volt, a halálraítélt Normák József. Kovács Bálint nem emlékezett pontosan, mert Normák nem kunhegyesi hanem törökszentmiklósi volt. Az interjú teljes szövege a szerző archívumában található, írott formában megjelent a Forrás 2009. júniusi számában. Rigó (2009)

kivégzés híre szétfutott a városba, 12 órakor már közel ötszáz ember szorongott a tűzoltóudvarban a kivégzés színhelyén. [...] Két markos hóhérségéd ragadja meg a halálraitétet, a Budapestről lejött ítéletvégrehajtó a kötelet nyakára illeszti, egy-két szakszerű mozgás és az emberi duvad percek alatt elnyerte méltó földi büntetését. [...] Kovács Bálint ref. lelkipásztor rövid beszéde után lassan oszladozni kezd a tömeg lelkesen éltetve a Népbíróságot.”¹⁰¹⁰

Hogy mi vezethetett ehhez a teljes egészében jogellenes és kegyetlen eljáráshoz és ítélethez, ahhoz támpontot jelent számunkra a KNB ülésén néhány nappal korábban, 1945. május 4-én felvett jegyzőkönyv. Ezen az ülésen a nemzeti bizottság tagjai dr. Gruder János népügyész javaslatára arról tárgyaltak önálló napirendi pont keretében, hogy a népbíróságnak a büntetéseket szigorítania kell. A népügyész azzal a javaslattal állt elő, hogy „*a népbíróságnak két fontos szempontot kell szem előtt tartani az ítélezésekkor. A lakosság szívesen olvassa a súlyos ítéleteket. Sőt el is várja azokat. Szeretné, ha a politikai bűnösök minél hamarabb megkapnák megérdemelt büntetésüket. Súlyos és sürgős ítéletekre van szükség. Ezért azt javaslom, hogy a pártok hassanak oda, hogy a népbírósági tanácsba küldött tagjaik önként mondjanak le megbízásukról. Ezután küldjenek be a pártok olyan új tagokat, akik a szigorúbb ítélezésektől sem riadnak vissza.*” Ezt követően vita alakult ki, dr. Nagy László a Polgári Demokrata Párt nemzeti bizottsági tagja kijelentette, hogy nem tartja helyesnek a népbírák visszahívását, „*mert enyhén ítéleztek, [...] holnap a védő áll elő szigorú ítéletért, holnapután mások*”. Kara Balázs, az SZDP tagja egyetértett azzal, hogy a népbíróság nem hoz elég szigorú ítéleteket. Erre Bánó Mihály rendőrkapitány kijelentette, hogy „*nem enyhe ítélet, de túl enyhe ítéletet hoztak a népbírák. Ezt mi sem mutatja jobban, minthogy a népbíróság szabadlára helyezése után a rendőrség volt kénytelen a szabadlára helyezett egyéneket internálni. Beszélünk, követeljük a reakció kiirtását, de nem merünk ítélezni. Tessék visszavonulni, mi rendőrök majd ítélezünk. Kérem az ítéletek megszigorítását és a delegált tagok, illetve népbírák kicserélését. Szavazással való döntést kérek ebben a javaslatban.*” Ezt követően a KNB elfogadta „*az ítéletek szigorításának érdekében a pártok vezetőségén keresztül a népbírósági tagok kellő informálását.*”¹⁰¹¹ E pressziónak meg is lett az eredménye, mert a KNB ülése után tíz nappal „nagy tömeg” előtt felakasztották a törökszentmiklósi péksegédet, Normák Józsefet.

¹⁰¹⁰ Kecskeméti Lapok 1945. május 17.

¹⁰¹¹ Iványosi-Szabó 220-221. o.

13. A volt tartalékos zászlós, Prácser László ügye¹⁰¹²

Prácser László¹⁰¹³ 1945. március 28-óta volt előzetes letartóztatásban. 1945. április 30-án volt az első népbíróági tárgyalása. Prácser vallomásában tagadta a nyomozati jegyzőkönyvben felvetteket. *„Én ott egy üres blankettának írtam alá, nem tudom, hogy arra később mit írtak rá, fenyegetések hatása alatt írtam az üres lapot alá, mert megverték, kényszer hatása alatt cselekedtem.”*

A bírósági vallomása szerint igaz, hogy 1943 augusztusának végén a Szovjetunióba került, a 108. számú Élelmiszer Ellátó Osztalhoz (ÉLMO) osztották be Bobruiszk városában mint segédtisztet. Prácser tagadta, hogy a munkaszolgálatosokkal rosszul bánt volna. Állítása szerint nem volt hozzájuk semmi köze, önálló rendelkezési joga soha nem volt, soha nem vert meg munkaszolgálatost. A munkaszolgálatosokkal felettese, Bajor János főhadnagy rendelkezett.

A munkaszolgálatosokat a munkásszázad parancsnokától igényelte az ÉLMO és naponta 20-40 munkaszolgálatos dolgozott náluk. Minden nap Bajor főhadnagy adta ki az utasítást, hogy aznap mit csinálnak a munkaszolgálatosok, akiket az őrmester kísért a keretlegénységgel a munkavégzés helyére. A munka általában a vagonok ki- és berakásából, a lovak élelmezéséből, a takarmány rakodásából állt. Prácser elmondása szerint soha nem látta, hogy valamelyik munkaszolgálatost megverték vagy megkínózták volna, és parancsot sem adott ki ilyesmire. Egy tizedes többször bántalmazta a zsidókat, ezért a felettesei a frontra vezényelték. A munkaszolgálatosokat a saját századuk élelmezte, nem az ahol a munkát végezték, az ÉLMO-nak a munkásszázadok élelmezéséhez semmi köze nem volt. Prácsernek nem volt tudomása arról, hogy *„az volt kiadva bizonyos bizalmas parancsba, hogy a zsidó munkaszolgálatosoknak nem szabad és nem lehet visszakérülniök. Én ilyen kijelentést senki előtt nem tettem, mástól sem hallottam. Az ÉLMO-nál összesen 17 tiszt, illetve tisztos volt, 1 főhadnagy parancsnok Bajor János, 1 hadnagy, 8 zászlós, hadapród őrmesterek, stb.”* A rangidős zászlós volt Bajor helyettese, de Prácser állítása szerint nem ő volt a helyettes parancsnok. Prácser a frontról végül megszökött és hazajött.

Prácser nem tudta, hogy mit esznek a munkaszolgálatosok, mert irodában dolgozott és nem hozzá tartozott az élelmezésük. A tárgyaláson a továbbiakban tanúkat hallgattak meg az ügyben, egyrészt korábbi munkaszolgálatosokat, akik 108. számú ÉLMO-hoz voltak munkára kivezényelve, másrészt az itt szolgálatot teljesítő katonákat.

¹⁰¹² BKMÖL, XXV. 18. 29/1945. Prácser László ügye

¹⁰¹³ Prácser László 1920. július 10-én született Zalaegerszegen, érettségizett, vendéglős a háború alatt tartalékos zászlós volt. A Széchenyi tér 5. szám alatt lakott.

Forbáth György¹⁰¹⁴ politikai nyomozót, korábban mint zsidó munkaszolgálatost 1942 májusában vitték ki a Szovjetunióba, és ott 1943 májusában a 109/7. számú munkásszázadhoz került Bobrujszkba. Ebből a századból többen jártak dolgozni a 108. számú ÉLMO-hoz. A tanú szerint Bajor helyettese Prácser László volt, aki két-három hetet töltött az ÉLMO-nál. Forbáth szerint a vádlott volt a közvetlen összekötő Bajor és a keretlegénység között, ő adta ki az utasításokat. A tanú elmondta, hogy nagyon kevés élelmet kaptak és nehéz fizikai munkát kellett végezniük. Az élelmezésüket valóban a munkásszázadtól kellett volna kapniuk de annak nagy részét ellopták, emellett napi 10-15 órát kellett dolgozniuk. Előfordult, hogy nem bírták a zsákokat vagy ládákat megemelni, ilyenkor megverték őket a keretlegénység tagjai. Forbáth elmondta, hogy a vádlott egyszer maga is megverte, mikor nem bírta a zsákot megfelelő tempóban vinni. *„Durva szavak kíséretében arcomba vágott, lezsírozott és mondotta, hogy úgysem kerülök haza élve innen.”* A tanú a vádlott ellen vallott, és kegyetlenkedéssel, veréssel vádolta őt. Azt is elmondta, hogy gyakran kikötéssel büntették a munkaszolgálatosokat. A zsidók úgy tudták, hogy a kikötéseket a vádlott parancsára hajtották végre. A tanú szerint a vádlott lovagló ostonnal, illetve korbáccsal járt, szidta a zsidókat és ostonnal ütötte-verte őket. Forbáth azt állította, hogy a századukból legalább ötven embert vert meg a vádlott, saját szemével látta és őt magát is megverte. A katonák, szakácsok adtak a munkaszolgálatosoknak néha egy kis élelmet. *„A mi századunkból senki nem halt meg, de tudom, hogy mások századból sokan meghaltak az embertelen bánásmód következtében.”*

Moskovits Miklós politikai nyomozó, mint „érdektelen tanú” 1943 szeptemberében került ki mint munkaszolgálatos Bobrujszkba, ahol a már korábban említett 109/7. sz. munkásszázadhoz osztották be és innét vezényelték többször a 108. sz. ÉLMO-hoz. Elmondása szerint a munkaszolgálatosok rettegetek a vádlottól, mert kegyetlenül bánt velük. Hallotta, mikor a vádlott olyan parancsot adott a keretlegénységnek, mely szerint kegyetlenül kell bánni a munkaszolgálatosokkal, mondván, hogy *„felsőbb utasítás az, hogy közülük egynek sem szabad hazakerülnie, kínozni, gyötörni kell őket a munkával addig, amíg meg nem halnak, mert ha egy is hazakerül élve, akkor bosszút fog állni.”* A vádlott megtiltotta a katonáknak, hogy élelmet adjanak a zsidóknak, ha valaki mégis megtette, azt kiküldte partizánvadászatra, ahonnan nem sok esély volt a visszatérésre. Amikor a tanú bement a

¹⁰¹⁴ Forbáth György politikai nyomozó Budapesten született 1913. január 14-én. A Fecske u. 2. alatt lakott, özeveg volt. Az igazoló lapjára azt írta, hogy „1939-től 1942. VI. 24-ig mint karmester dolgoztam. 1942. V. 25-én bevonultam Vácra a 109/7 zsidó munkásszázadhoz, ahonnan július 15-én Oroszországba vittek. 1944. július 20-án hazaszöktünk Vácon jelentkeztem, ahonnan 1944. XI. 1-én végleg megszöktem. 1944. XI. 15-től 1945. január 16-ig az orosz bevonulásig Budapesten bujkáltam először a VIII. kerületben laktam majd tekintve, hogy itt a nyilasok köröztek az V. kerületbe költöztem, ahol az orosz bevonulást megvártam. Budapest eleste után visszatértem Kecskemétre, ahonnan eredetileg bevonultam 1942. VI. 24-én.” 1945. március 30-án igazolták. BKMÖL, XVII. 406/a 831/1945.

konyhába kenyeret kérni, a vádlott elkapta és kikötötte, mikor megpihent a favágás közben, meglátta, odalovagolt, és ostorával az arcába vágott. A tanú szerint a vádlott, ha akart volna, segíthetett volna a zsidóknak. A munkaszolgálatosok rettegetek a 108. ÉLMO-hoz kerülni, mert közismert volt a vádlott kegyetlensége.

Uri László nyugalmazott honvédőrnagy elmondta, hogy nem tudja, mi történt a Szovjetunióban, mert ő soha nem járt ott. Azt tudja, hogy a „*segédtsztnek parancsadási joga nincs.*”

Bánó Gergely forgalmi adótiszt kijelentette, hogy 1943 július végén került ki a Szovjetunió területére, ahol Bobruiszkban a 108. sz. ÉLMO Gazdasági Hivatalának (GH) főnöke volt, itt szolgált a vádlott is, mint segédtsztn. Más volt a beosztásuk, más helyen is dolgoztak, csak egy-másfél hónapig szolgáltak együtt utána őt leszerelték. A vádlott szigorú ember volt, a keretlegénység rosszul bánt a munkaszolgálatosokkal, egyebet nem tudott. Nem hallott róla, hogy a vádlott valakit is tetteleg bántalmazott volna.

Ezt követően a vádlott védője bizonyításkiegszítést kért és újabb tanúk beidézését. A népügyész kérte, hogy a bizonyítás kiegszítést mellőzzék. A bíró megállapította, hogy „*a bíróság a további bizonyítás kiegszítést, mint feleslegest és célra nem vezetőt, mellőzi.*” Közben megérkezett a két orvos szakértő, dr. Nagy György és dr. Rotschild László, akik megállapították, hogy a vádlott nem szenved elmebajban és korábban sem volt ilyen jellegű problémája. Dr. Nagy előadta, hogy „*a külsérelmi nyomok megvannak vádlott testén [...] a vádlott azt adta elő, hogy azok cigarettá égetéstől keletkeztek s szerintem vádlott előadása megfelelhet a valóságnak.*”

Prácsér a bíró kérdésére a következőket mondta: „*a nyomozati kihallgatásom alkalmával súlyosan bántalmaztak, gumibottal, bikacsökkel ütöttek-verték, herezacskómat cigarettával égették, kínoztak, mindenemet ütötték, így kényszer hatása alatt voltam. A most kihallgatott két tanú: Forbáth György és Moskovits Miklós politikai nyomozók is súlyosan bántalmaztak a nyomozás során.*” Ezt követően a bíróság új tanúk meghallgatását rendelte el.

Dr. Nagy György április 28-án, a tárgyalás előtt készített orvos szakértői véleménye megállapította, hogy Prácsér teljesen normális, de ír külsérelmi nyomokról is: „*A következő külsérelmi nyomok ismerhetők fel: a bal térdén [...] és a bal lábszár elülső felszínén [...] alumínium két pengős nagyságú, gyógyulóban lévő [...] váladékos sebek vannak.*” A fején és a csuklóján is hasonló sebek vannak. A heréin fél centiméter átmérőjű hegesedések találhatók.

A tárgyalást követően 1945. június 18-án Prácsér írt a népbíróságnak, és kérte, hogy idézzenek be további tanúkat is. A kérelemben a felsorolt tanúk nevein kívül azt írta, hogy „*azon a két nyomozón kívül, akik halálra vertek engemet, s akik miatt a herémet hetekig*

orvosolta a rendőr orvos, s akik tanúként lettek kihallgatva ebben az ügyben, ezután senki sem fogja vallani...”

Prácsér 1945. április 26-án, még az első tárgyalás előtt írt a Kecskeméti Népbíróságnak, hogy hallgassák ki az ő tanúit is. Ebben a levelében leírja, hogy soha nem volt munkaszolgálatos századhoz beosztva, csak az élelmezési hadoszlophoz. Soha nem volt parancsnok, csak beosztott tiszt. A munkaszolgálatosok élelmezése nem tőle függött. Segédtiszt volt, és nem parancsnokhelyettes. Amit lehetett, megtett a munkaszolgálatosok érdekében. Ő távolította el Pál Szabó tizedest is a századtól, akit a roham századba helyeztek át. Végül a megjegyezte: *„E tanúk szembesítése a vád tanúival, Dr. Kovács Tiborral, Forbáth György, Moskovits Miklós, Barát Mihály tanúival meg fogják mondani, hogy ezek a tanúk azért vallanak ellenem, hogy a katonai élelmezési oszlop parancsnokának szigorúságát – egy pár mindenre kapható altiszt szadistaságát, - „most majd mi fogunk fizetni!” – jelszó jegyében érthető elkeseredésükben reám hárítsák, mert az ÉLMÓ-tól pillanatnyilag én akadtam kézre.”* Barát Mihály az MKP Duna-Tisza közti kerületi titkárságának irodavezetője volt. Tehát Forbáth György, Moskovits Miklós és Barát Mihály mindhárman a 109/7. számú munkaszolgálatos századba voltak beosztva és mindhárman a kecskeméti politikai rendőrség nyomozói lettek, Barát emellett az MKP egyik helyi vezetője volt, míg dr. Kovács Tibor, aki szintén ebbe a munkaszolgálatos századba volt beosztva a közeli Kiskunhalas polgármestere volt. A politikai osztálya 1945. június 3-án a Kecskeméti Lapokban hirdetését adott fel, melyben olyan személyt kerestek aki vitéz Keveházi (Kropacsek) Ferencről a 109/7. számú munkásszázad parancsnokáról terhelő vallomást tud tenni.

Az újabb népbírósi tárgyalást 1945. július 5-én tartották. Prácsér az előző tárgyaláson elmondott vallomását tartotta fenn, ismét előadta, hogy a rendőrségen egy üres papírt írt alá, mert addig verték, amíg azt alá nem írta. A nyomozók Forbáth is és Moskovits is fenntartotta az előző tárgyaláson elmondott vallomását.

Barát Mihály politikai nyomozó, aki az MKP Duna-Tisza közti kerületi titkárságának az irodavezetője volt, mint „érdektelen tanú” kijelentette, hogy 1942 májusában került ki a Szovjetunió területére, majd 1943 augusztusában került Bobruiszkba mint munkaszolgálatos. A tanú is dolgozott a vádlott századánál, aki nagyon kegyetlenül bánt az emberekkel, ezért *„nagy híre”* volt. A tanú szerint a vádlott adta ki a munkát a zsidóknak, és állandóan nádpálcával járt. Ha a keretlegénység tagjai meglátták Prácsert, szóltak, hogy vigyázzanak, mert jön, ilyenkor fokozottan kellett dolgozniuk. Prácsér őt is megütötte nádpálcájával.

Balogh Endre kereskedő 1942 júliusától 1944 februárjáig volt beosztva a 109/7. sz. munkaszolgálatos századnál és ő is dolgozott a vádlott századánál. Elmondása szerint Prácsér

„*fehér lovon járt és nagyon félt tőle mindenki, mert goromba és durva volt.*” A tanút is megverte Prácser és ő is megerősítette, hogy a századukból nem halt meg senki.

Dr. Kovács Tibor Kiskunhalas város polgármestere, mint tanú elmondta, hogy ő is ugyanahhoz a munkaszolgálatos századhoz volt beosztva, mint a többiek. Betegen dolgozott a kovácsműhelyben, ezért ebédszünetben lefeküdt és azonnal elaludt, ekkor jött be Prácser, a tanú ekkor „*nem vágta magát rögtön vigyázzba*”, ezért megbüntette, pedig látszott, hogy sárgaságban szenved. A vádlottól mindenki félt, kegyetlen ember hírében állt, minden ok nélkül megütötte az embereket nádpálcájával.

Harsányi Károly kereskedő is a fentebb említett munkaszolgálatos századnál volt, mint a többiek. A vádlottat már Kecskemétről is ismerte, ezért többször is beszélgettek. „*Engem vádlott soha nem bántott, nem ütött meg, de nem láttam azt, hogy mást megvert volna, mert előttem senkit nem vert meg.*” Azt tudja, hogy Bajor haragudott a zsidókra és rosszul bánt velük, neki rossz híre volt. A tanú állítása szerint a két keretvezető Patyi és Pál Szabó nagyon kegyetlenül bánt a zsidókkal.

Ifj. Papp Mihály fésűs mester ugyanannál a századnál volt, mint a vádlott beosztott honvéd. A vádlottat sokat látta az irodában dolgozni. A raktárban, ahol dolgozott nem találkozott soha Prácserrel. A vádlottat ő csak barna lovon látta, állítása szerint fehér ló nem is volt a századnál. „*Azt sem láttam, hogy vádlott bárkit is megvert volna.*” A tanú 1944 februárjától Breszt-Litovszkban írnoki munkát kapott, és egy irodában dolgozott a vádlottal. Itt 130 munkaszolgálatos volt hozzájuk vezényelve, de a vádlott egész nap az irodában dolgozott itt is. A tanú szerint Bajor és Pál Szabó tizedes „*nem szívlelte*” a zsidókat. Papp Bajort és Pál Szabót látta, hogy bántalmazta a zsidókat. A tanú megjegyezte, hogy „*amíg raktárkezelő voltam, én a munkaszolgálatosok részére a megállapított élelem fejadagot pontosan kiadtam, s úgy gondolom, hogy a munkaszolgálatosok ezt valóban meg is kapták.*”

Farkas József szegedi tanú, honvédként az irodában dolgozott Prácser mellett. Kijelentette, hogy „*a vádlott egész nap az irodában dolgozott*”, volt hogy rövid időre kiment, hogy hová, nem tudja. Farkas állította, hogy „*soha nem hallottam, hogy a munkaszolgálatosokkal vádlott gorombán és embertelenül járt volna el.*”

Halász Lajos hentessegéd a 108. sz. ÉLMO-nál volt szakács. A konyhában dolgozott így nem tudta, hogy mi történt a munkaszolgálatosok munkahelyén. Néha lopva adott a munkaszolgálatosoknak enni. A tanú szerint Bajor ezt tiltotta, de Prácser soha nem mondott ilyet.

Tamás Lajos a 108. ÉLMO-nál oszlopparancsnok volt. Kijelentette, hogy a vádlott az irodában dolgozott, soha nem hallotta, hogy Prácser a munkaszolgálatosok bántalmazására szólítana fel valakit.

Ördög Ferenc sütőmester a GH-n dolgozott, mint gazdasági számvivő. Elmondta, hogy nem volt a vádlottal közvetlen érintkezésben. Nem hallotta, hogy kegyetlenül bánt volna a vádlott a munkaszolgálatosokkal.

Kővágó József irodai küldöncként szolgált a vádlott századánál. Azt vallotta, hogy a munkaszolgálatosok munkahelyén soha nem járt, nem tudja mi történt ott. Kijelentette, hogy a vádlott az irodában dolgozott, ha kiment, nem tudja, hol járt. Szigorúan, katonásan bánt a legénységgel „*kivel hogyan kellett.*” Fehér lovon soha nem látta a vádlottat, csak pej lovon.

Mencz Nándor tanú egy zászlós tiszti legénye volt. Elmondta, hogy Prácser az irodában dolgozott. A tanú a vádlott tiszti legénye lett később, aki egyszer leküldte a konyhába, hogy a maradékot a szakácsok adják oda a munkaszolgálatosoknak, máskor is adtak nekik enni.

A tárgyaláson a védő további tanúk meghallgatását kérte, a népügyész ezt ellenezte. A bíróság mellőzte a további bizonyítás kiegészítést. A népbíróság iratai között megtalálható a tanácskozási jegyzőkönyv, mely szerint szótöbbséggel 15 év kényszermunkát szabott ki a bíróság főbüntetésként, mellékbüntetésként a vádlott politikai jogainak gyakorlását tíz évre felfüggesztették. Az ítélet indoklása szerint a vádlott rendőrségen tett beismerő vallomását is bizonyítékként fogadta el a népbíróság. A népügyész súlyosbítás miatt fellebbezett.

A NOT 1946. június 22-én tárgyalta Prácser ügyét. A NOT az első fokú bíróság ítéletének a cselekmény minősítésére vonatkozó részét anyagi semmisségi okból megsemmisítette. A NOT a vádlott cselekményét az 1945. évi VII. tc. 15.§. 2. pontja alapján népellenes büntetetre minősítette, ez alapján főbüntetésként két év börtönre, mellékbüntetésként a vádlott politikai jogainak gyakorlását öt évre felfüggesztették. Egy évet, két hónapot és 24 napot kitöltöttek nyilvánított a börtönbüntetésből.

14. A korábbi kecskeméti rendőrség politikai nyomozócsoport vezetője, Császár Lajos ügye¹⁰¹⁵

Császár Lajost¹⁰¹⁶ 1945. október 27-én hallgatták ki a politikai nyomozók. Vallomásában elmondta élete fontosabb állomásait. Az első világháborút követően 1918. november 11-én

¹⁰¹⁵ BKMÖL, XXV. 18. 55/1945. Császár Lajos ügye

¹⁰¹⁶ Császár Lajos 1894-ben született, felesége elhunyt, 11 éves gyermekét egyedül nevelte 1946-ban. Tanító oklevele volt, a kecskeméti rendőrség detektív felügyelője volt a szovjet megszállásig.

mint tartalékos főhadnagy szerelt le Szekszárdon, majd lakóhelyére Pécsre utazott. Később Budapestre ment tanítóképző tanfolyamra, 1919. március 21. után elhagyta Budapestet, és sógorához Törökszentmiklóásra utazott. 1920-ban korábbi parancsnoka javaslatára belépett a Nemzeti Hadseregbe, majd Szegedre vezényelték a karhatalmi tisztii századba. 1921-ben leszerelt, tanítóként nem tudott elhelyezkedni, ezért jelentkezett rendőrnek. 1921. március 1-én a szegedi rendőrségre nevezték ki a nyomozónak. 1922-ben letette a szakvizsgát, és véglegesítette a rendőrség. *„Ezen időben történt (1923), hogy Budapestről egy antant bizottság érkezett Kecskemétre, akik valami feljelentés alapján, rejtett fegyverek után folytattak nyomozást Kecskeméten. A rendőrség kötelessége az volt, hogy a katonaság által valóban elrejtett fegyvereket az antantmisszó tagjai meg ne találják.¹⁰¹⁷ Ebben való közreműködésemért kértem és meg is kaptam a későbbiek során a nemzetvédelmi keresztet.”* Császár 1936-ban háborús érdemei elismeréseként századosi rendfokozatot kapott, 1938-ban vitézzé avatták.

1943. április 13-án behívták a szegedi 5. közérdekű munkászászlóaljhoz, és itt a 2. századhoz osztották be, mint századparancsnok-helyettest. A zászlóalj Szegeden különböző helyeken dolgozott június 13-ig. Ekkor Szegeden behajózták őket, és a bori rézbányákba mentek dolgozni. Császár elmondása szerint nem bántotta a munkaszolgálatosokat, de a csoportparancsnokok elég kegyetlenek voltak. 1944. április 27-én kérelmére leszerelték Császárt. Ezt követően július elsejétől kezdett dolgozni Kecskeméten. *„A zsidó ügyeket nagyrészt saját hatáskörén belül Halasi Barnabás r. tanácsos intézte. Szóbeszéd tárgya volt annak idején, hogy Halasi Barnabás pénzért zsidó ügyeket kedvezően intézett el. Bár erre semmi konkrét bizonyíték nincs, az bizonyos, hogy Halasi Barnabás ebben az időben feltűnően jó anyagi körülmények között volt.”*

1944. október 10-én hajnali három órakor riadóztatták a katonaságot és a rendőrséget, hogy orosz páncélosok közelítették meg a várost. Keresztes rendőrfőtanácsos volt városi rendőrparancsnok utasítására reggel hatkor, autókra pakolva Budapest felé elhagyták a várost a rendőrök. Egy napig voltak Pesten azután visszatértek Kecskemétre. Császár megállapítása szerint elég sok bűnügy volt a városban ekkor a zavaros viszonyok miatt. *„Hallomásból tudom, hogy egyes egyének, kik az oroszok betörése alkalmával a németekre lövöldöztek, azokat a németek a harc közben kivégezték. Ilyen egyének után mi nyomozást nem folytattunk.*

¹⁰¹⁷ Héjjas Ivánék a Nemzeti Hadsereg számára fegyvereket és egyéb katonai felszereléseket halmoztak fel Kecskeméten 1918-1919 folyamán, ami a békeszerződés és az előzetes megállapodások alapján tilos volt. Az antantmisszió névtelen feljelentéssel tudomást szerzett ezen raktárról, de a helyi rendőrség Kauzler Sándor vezetésével megcserélte az utcanév táblákat és így az antantisztek nem találták meg az elrejtett fegyvereket. Tiszaugi-Szabó 2002: 14-15.

A kommunista gyanús egyének után való nyomozásra és azok elfogásáról ebben az időben a városban működő az Árvaházban elhelyezett csendőr zlj. és egy 50 tagú a Városházán székelő rendőrséget helyettesítő csendőr különítmény foglalkozott. Tudomásom van arról, hogy az ezek által összefogott egyének közül kb. 17 emberen hajtottak végre halálos ítéletet.”

1944. október 15. után dr. Borsos Béla volt a rendőrkapitányság vezetője. Ekkor szedte össze a csendőrség a kommunistagyanús egyéneket. Császár szerint Gyertyás Faragónét Pokorádi és Jandó nyomozók verték agyon. Később megtudta, hogy miután visszavitette a nőt a cellájába, aznap este ismét vattatni kezdték, a részeg állapotban lévő nyomozók kínozták. Császár az utolsók között, október 30-án hagyta el Kecskemétet, először Budapestre mentek, majd Sárbogárdra, itt volt november 20-ig. Ekkor Pécsre utazott, és ott szolgálatra jelentkezett, november végén Kaposvárra mentek, mert közeledtek a szovjetek, majd Zalaegerszegre és Mosonmagyaróvárra. Itt Hodosi Pál, a nyilasok által kinevezett vezérőrnagy a rendőrség parancsnoka *„az ott összegyűlt rendőrségből 5 rendőr kerületi parancsnokságot alakított Berlin, Drezda, Breslau [Wrocław – R. R.], Bayreuth és Linz székhelyekkel. Én a bayreuthi kerülethez tartozó 20-as dtv. csoportnak, mint felügyelője lettem beosztva. Ezen rendőr parancsnokságnak kötelessége a Németországban kitelepített és azután kitelepítendő magyar lakosság felkutatása, összeírása, elhelyezési, élelmezési viszonyainak megállapítása valamint a németekkel való viszonyok tisztázása”* volt. *„Gorazkirchen [helyesen Grieskirchen – R. R.] községben találkoztam és beszélgettem dr. Liszka Béla volt polgármesterrel, aki SS főhadnagy volt. Ugyancsak ott találkoztam Berkes Béla gazdasági iskolai igazgatóval, aki SS szakaszvezető, Dragolovics Milán volt kecskeméti városgazda, mint SS főhadnagy és Molnár Sándor piarista gimn. tanár, mint SS táborlelkésszel.”*

A népügyészség Császár Lajost az Nbr. 15. §. 2. pontja alapján népellenes büntettel vádolta.¹⁰¹⁸ A vád szerint 1944. október közepén Császár a kommunistagyanús egyének összegyűjtéséhez egy névjegyzéket bocsátott a csendőrség részére. Az őrizetbe vett egyéneket 1944. október 30-án a vádlott nem bocsátotta szabadon, pedig arra a háborús események miatt már módja lett volna. Ezeket az embereket így elhurcolták. 1944. október közepén Gyertyás Faragónét és korábban más baloldali gondolkodású embereket a nyomozók súlyosan bántalmazták és a vádlottnak, mint detektívfelügyelőnek módjában állt volna ezt megakadályozni. Több embert is internáltatott.

¹⁰¹⁸ Az 1945. évi VII. törvénycikk 15. §. 2. pontja alapján: „Népellenes büntetben bűnös: aki az 1939. évi szeptember hó 1. napját követő időben közhivatali ténykedése során a nép egyes rétegei ellen irányuló törvények és rendeletek végrehajtásában a számára előírt ténykedést túlhaladva olyan tevékenységet fejtett ki, amely a személyes szabadságot vagy a testi épséget veszélyeztette vagy sértette, vagy egyes személyek vagyoni romlását elősegítette.”

Császár Lajos népbírói tárgyalását 1946. április 25-én tartották. A tárgyalási jegyzőkönyv nagyon elmosódott, alig olvasható.¹⁰¹⁹ Császár a tárgyaláson kijelentette, hogy nem érzi magát bűnösnek és tagadja a vádbeli cselekmények elkövetését. Elmondta, hogy 1921. május 2-án helyezték át Kecskemétre, ahol 1924-ig közönséges bűncselekmények nyomozásával foglalkozott. Ezt követően detektív csoportvezető lett és főleg adminisztratív munkát végzett, csak nagyobb ügyekben nyomozott személyesen. A nyomozók száma nyolc fő volt Kecskeméten. Politikai ügyekkel csak Véghelyi (Walcz) Károly nyomozó foglalkozott 1940-ig, amikortól előbb Szüle Istvánt, majd Fazekas Istvánt is e területre helyezték át.

A kommunistagyanús személyek névjegyzéke még 1919-ből maradt fenn a rendőrségnél, amelyet a politikai ügyekkel foglalkozó nyomozó vezetett tovább. Egyre több név került e listára. *„A bekerüléshez nem volt szükség bírói ítéletre, hanem általános politikai magatartás alapján, inkább aktaszzerűen, a felmerült esetek szerint írták be a neveket: így pld. az 1929-es, 1933-as és a későbbi időben leleplezett ifjúmunkás szervezkedés szereplői kerültek bele ebbe a bekötött táblájú könyvbe, amely lassankint 100-140 nevet is tartalmazott.”* Ezt a könyvet az 1944. október 10-i orosz betörés előtt elégették. Pár nappal később Császárt dr. Borsos Béla rendőrfőtanácsos utasította, hogy a baloldali embereket össze kell gyűjteni és előállítani, mert erre kormányrendelet utasította őket. A vádlott halogatta ezt, mert csak egy hiányos, 10-12 névből álló jegyzék maradt meg azokról, akik politikai szempontból rendőri felügyelet alatt álltak. Az ügyet nem lehetett sokáig húzni, mert egyszer bement Császárhoz az itt állomásozó tábori csendőrség egyik tisztje, aki felelősségre vonta, hogy mi van a kommunistákkal. Megvádolta, hogy el akarják szabotálni a rendelkezést. A vádlott a tisztnek kénytelen volt átadni az asztalán lévő hiányos névjegyzéket, mire ő kért három-négy detektívet és eltávozott. Vele mentek Bábiczky Ferenc, Zsigmond Zsigmond és Pokorády Zoltán nyomozók. A csendőrök ezek után összeszedtek több embert a városban, akiket a fogdában helyeztek el. Ezek az emberek teljesen a csendőrök hatalmában állottak, *„én nem rendelkezhettem felettük [...] Pár nap múlva Sándor József t. főügyész azzal jött hozzám, hogy az elfogottak közül dr. Molnár Eriket engedjük szabadon, mert őt az oroszokat fogadó bizottság tagjául szemelték ki. Felmentem vele Bajor csendőr-alezredeshez és előterjesztettük a kérelmét. Az felhívatta dr. Molnár Eriket és kikérdezte, minek eredményeképpen azután én végül is elengedhettem dr. Molnárt. Később dr. Balásfalvi Kiss Endre államtitkár jött azzal a*

¹⁰¹⁹ A háború utáni iratokra általánosan jellemző, hogy a papírhány miatt, a korábbi időszak selejtezett iratait és mindenféle fellelhető adatlapra, fecnire írtak fontosabb szövegeket is. A népbírói iratokkal kapcsolatosan Tánzos-Szabó Ágota a Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltárának munkatársa megjegyezte tanulmányában, hogy a vidéki népbírói iratanyagainak feltárásával kapcsolatosan, hogy *„annál is sürgetőbb ez a feladat, mivel – saját tapasztalataink alapján – a népbírói anyagok egy része az utókor számára, sajnos nem menthető meg.”* Tánzos-Szabó 2004: 20.

kéréssel, hogy Lajos Imre igen jó munkás, engedjük el. Ezt is referáltam Bajor alezredesnek és őt is el lehetett engedni. Sikerült még ilyen módon szinte kilopnom Szinnyai Sándort, Hajnal Sándort, Schmidt Józsefet és Kovács Jenőt.” Később még három fiatalembert is elengedett. Császár október 30-án autóval Budapestre ment, így a többi fogoly későbbi sorsáról sem tudott.

A vádlott hallotta, hogy Gyertyás Faragót a katonák állítólag agyonlőtték, mert a németekre lövöldözött. 1944. október közepén bevitték a rendőrségre Gyertyás Faragónét, ahogyan ismerték: „Zsófi nénit”, mert kommunista kijelentést tett. Császár utasította a nyomozókat, hogy folytassák le a vizsgálatot. *„Ugyanez nap este sötétben, mikor a hivatali szobámba akartam bemenni, az előtte lévő szobán keresztül, amelyben nem volt villany a sötétben csak 2 égő cigarettavéget láttam és a földön pedig halk nyögdécselést hallottam. A sötétben a bennlévők személyazonosságát nem sikerült mindjárt megállapítanom, ezért szigorúan megkérdeztem, hogy „mi van itt?!” Az ott lévő egyik detektív azután jelentette, hogy „a Zsófi nénit akarjuk kihallgatni, de beteg és nem tudjuk.”* A vádlott elmondása szerint ezek után összeszidta őket, és rájuk parancsolt, hogy vigyék vissza a foglyot a cellájába. *„Azok fel is karolták a beteget és az a saját lábán ment át a cellájába.”* Másnap a nő meghalt, az esetről jelentést kért Császár, amelyben megállapították, hogy a nő már betegen került a rendőrségre.

Császár azt állította, hogy ő soha nem javasolta senki internálását sem. *„1941-ben egy rendelet jelent meg, hogy akik belső aknamunkát folytatnak, azokat ki kell kapcsolni.”* A kapitányság vezetője bízott meg egy tisztviselőt, aki azóta már elhunyt, hogy hallgassa ki a gyanús egyéneket, aki arról is döntött, hogy kit internáltat és kit nem.

A tárgyaláson a vezető bíró megállapította a Rózsa János népbíró által feltett kérdésekből, hogy a népbíró az egyike volt azoknak, akik ellen a vádlott állítólag internálási javaslatot tett. Ezért a bíróság visszavonult, a vezető bíró pedig kihirdette a végzést. A bíróság elnapolta a tárgyalást, mert Rózsa János népbíró ez ügyben sértett, tehát a bünvádi ügy elintézéséből ki van zárva.

Császár következő népbírósági tárgyalására majd egy évvel később 1947. január 31-én került sor. Császár fenntartotta a korábbi vallomását és hozzátette, nem látta, hogy Gyertyás Faragónét bántották volna, és az ütések nyomait sem. Igaz, ekkor már nem volt villany a városban, mert légvédelmi elsötétítés volt. *„1945-ben mikor hazajöttem, akkor Cséfalvi detektív mondta el nekem, hogy hogyan történt az eset, vagyis, hogy a detektívek: Jandó és Pokorádi azt mondták neki annak idején, hogy sérülten került be a rendőrségre Gyertyás Faragóné. Mint megtudtam, Pulai Péter Pál, ma is szolgálatban lévő rendőr hozta az*

asszonyt be mentőautóval a rendőrséghez.” Császár elmondása szerint „közvetlenül a felszabadulás előtti napokban a rendőrségi fogda létszáma a következő volt: bent volt 11 belterületi és 3 –a csendőrök által behozott- külterületi, baloldali ember, kik őrizet alatt voltak, továbbá 3 zsidó személy és 3 bűnügyi fogoly. Az említett belterületi lakos baloldali ember közül hatot kiengedtem és pedig ezekből négyet a saját felelősségemre, hogy hadd meneküljenek el a csendőrök és a nyilasok elől. [...] A nyilas városvezető és segédtszjtje fegyveresen mindig figyelt engem.”

Ezt követően a tanúkat hallgatta meg a népbíróság. Farkas Viktor író 1937-től rendőri felügyelet alatt állt, és a vádlott ellenőrizte. Császárnál kellett bizonyos időközönként jelentkeznie. A vádlott nyomozása miatt helyezték felügyelet alá, és a lakásában is többször ellenőrizték a nyomozók. Farkast Ausztriából diplomáciai úton hozták haza, és ezért a helyi sajtó támadta, emiatt egyszer a vádlotthoz fordult panasszal a túlkapások miatt. Ekkor jóindulatú volt vele Császár. Egyszer beidéztek meghallgatásra, és ennek következményeként közölték vele, hogy internálják és kitiltják a városból. Kérdezte ennek okát Császártól is, de ő nem válaszolt. A tanú kijelentette, hogy *„meggyőződésem, hogy Császár Lajosnak volt szerepe az internálásomban.”* Farkas később látta az egyik aktában, hogy a vádlott aláírása szerepelt az internálási javaslatokon. A tanút 1941. február 21-től 1944. május 27-ig internálták Kistarcsára. Mikor Farkas hazajött, nem volt munkája, a németek kerestek tolmácsot a repülőtérre, és oda jelentkezett. Császár is jóváhagyta, hogy elvállalhatja a munkát, de három nappal később megjelent a Gestapo és letartóztatta, majd megverte. Itt olyan adatokat tártak elé, amelyet a németek csak a rendőrségtől kaphattak meg. A németek mint kommunistát és kémeket fogták le. Átadták a rendőrségnek, így ismét a vádlotthoz került. Mivel nem volt vád ellene elengedték, de október 15-én a többi baloldali emberrel együtt ismét letartóztatták. *„Kihallgatás nélkül betettek a dutyiba és 8-10 más baloldali emberrel együtt ottan penészedtem.”* Farkas úgy tudta, hogy a vádlott és a főispán döntött arról, hogy kit engednek szabadon a szovjetek érkezése előtt. Nem engedte el őket a vádlott, hanem október 30-án elszállították őket. *„Úgy gondolom, hogy ekkor már (október 30.) a városban Császár Lajos volt az egyetlen intéző szerv a hatóság részéről, mert előző napokig még az ablakon át láttam a főispán és a polgármester autóját készenlétben – de mikor minket vittek, akkor már nem voltak itten az autók.”* Ezeket a vádakot tagadta Császár.

Hegedűs László közellátási árelenőr elmondta, hogy *„1933-ban tartóztattak le, mint sejtítikárt az illegális mozgalomban.”* A vádlott irányította a letartóztatásukat. *„Ekkor a csendőrök, akik a kihallgatást végezték, kivitték az összeszedett embereket a Kecskemét melletti Miklóstelepi iskolához és ott kínzások közben folytak a vallatások.”* A rendőrség

részéről ott Véghelyi (Walcz) Károly volt jelen, aki jegyzetelt, és a városban később ez alapján írták meg a jegyzőkönyvet. Hegedűs ebből gondolta, hogy a vádlott irányította az eljárást. Hegedűst 10 hónap börtönre ítélték, majd internálták. 1936-ben ismét letartóztatták és Miklóstelepen vallatták. Ekkor ismét Véghelyi (Walcz) Károly kínozza meg vallatás közben. Néhány hónapra újból becsukták, majd internálták és rendőri felügyelet alá helyezték. Budapestről érkezett egy idősebb rendőr főtanácsos, az internálási ügyek intézésére, neki a vádlott átadta az aktáikat, ezért 1944. október 1-ig ismét internálták, majd 17-én letartóztatták. Hegedűs szerint Császár tényleg kiengedett néhány embert, de mindenkit kiengedhetett volna.

Fejes Pál közellátási tisztviselő kifejtette, hogy azért üldözték, mert Hegedűs Lászlóval, Lajos Imrével és más kommunistákkal összeköttetésben állt. Véghelyi (Walcz) Károly megtiltotta neki, hogy ezekkel az emberekkel érintkezzen. *„1942-ben egy kocsmában azt a kijelentést tettem, hogy az oroszok megverték a németeket.”* Ezután bevitték a rendőrségre, ahol Szüle István nyomozó a következőket mondta neki: *„Rád már régen spóroltam, most nem látod meg a napvilágot egy pár évig! Gumikesztyűt, botot vett elő Szüle, de mikor mindent beismertem nem bántalmazott mégsem.”* Ezután Kistarcsára internálták hat hónapra Fejest, majd rendőri felügyelet alá helyezték. Hetente kellett jelentkeznie a rendőrségen.

Lajos Imre kecskeméti asztalos mester elmondta, hogy *„1942-ben engem is letartóztattak, mikor Fejessel és Sztrakával beszélgettünk a német vereségről – és rémhírterjesztéssel vádoltak. Internáltak és a frontra kivettek ennek következményeképpen.”*

Lajos szerint Csányi Lajos, a gyufagyár volt igazgatója jelentette fel őket, a nyomozást Szüle István folytatta le. 1944. október 18-án ismét letartóztatták Lajost aki úgy tudja, hogy Császár adta ki erre az utasítást. Lajos felesége többször könyörgött Császárnak, hogy engedje ki, de ő elutasította azzal, hogy kommunistákkal nem foglalkozik. A felesége ezt követően Balásfalvi Kiss Endre államtitkárt kereste meg, aki intézkedett az ügyében, ezért engedték ki.

Sztraka József kijelentette, hogy 1933-ban behívatta a rendőrségre egy pesti detektív Véghelyi (Walcz) Károly, aki letartóztatta, majd kivitték a miklóstelepi iskolához, és a csendőrök kínzások közben vallatták. Két nappal később visszahozták őket Kecskemétre nagyon összeverve, és átkísérték a törvényszéki fogdába. Véghelyi itt is kihallgatta őket, Császár eközben többször átment a szobán, de nem szólt bele a kihallgatásba. Sztrakát két hét fogházra és két hónap toloncházra ítélték, utána hazajöhetett. A vádlott a rendőrségen figyelmezette őket, hogy térjenek észhez, mert legközelebb többet kapnak. 1942-ben egy kocsmai beszélgetés miatt Lajos Imrével és Fejes Pállal ismét bekerült a rendőrségre, ekkor Szüle hallgatta ki. Ekkor hat hónapra internálták és kikerült a frontra is. Később mikor igazoló

bizottsági tag lett látta, hogy Szüle tett rá internálási javaslatot, Császár pedig jóváhagyta. 1944 októberében azért nem tartóztatták le, mert a lakásában Sztraka Károlyt keresték, véletlenül elírták a nevét.

Schmidt József fogyasztási adóellenőr elmondta, hogy 1944. október 7-én tartóztatták le, mint baloldali embert. Már 1933-ban is internálták, de nem tudja, hogy ezekben mi volt a vádlott szerepe. Október 24-e után Császár beszélt vele, megnézte az iratait is. Később szólították Kovács Jenővel, Szinnyai Sándorral és Hajnal Józseffel együtt, a vádlotthoz kísérték őket, aki azt mondta nekik, hogy csomagoljanak és azonnal tűnjenek el a városból. Ekkor már tudomása szerint a vádlott volt a legmagasabb beosztású rendőr a városban. Schmidt már abban az időben is a Szociáldemokrata Párt kecskeméti elnöke volt, *„de az elvtársak közt sem hallottam különösebb panaszt Császár Lajos ellen.”*

Pokorádi Zoltán volt nyomozó, *„aki jelenleg népellenes büntett miatt vele szemben kiszabott 10 évi fegyházbüntetését tölti”* elmondta, hogy Gyertyás Faragónét Pulai Péter Pál rendőr vitte be a rendőrségre, ő nem vett részt a nyomozásban, mert Budapesten volt. *„Most elémtárt eltérő nyomozati vallomásomra előadom, hogy egy szegedi nyomozó hallgatott ki és elolvasás nélkül alá kellett írnom a jegyzőkönyvet. Nem tudom, hogy miért ítélték el 10 évre, mikor a kérdéses időben Pesten voltam. Pulai Péter Pál mentőautóval ment ki a nőért és ezért úgy gondolom, hogy már sérülten hozták be a rendőrségre a nőt.”*

Jandó Károly volt detektív, *„aki jelenleg népellenes büntett miatt kiszabott 10 évi kényszermunka-büntetését tölti Szegeden”* kijelentette, hogy nem tud semmit Gyertyás Faragóné ügyéről, a vádlott biztosan nem verte agyon, mert nem volt ott. Császár mindkettőjükre azt vallotta, hogy a kérdéses alkalommal, este a sötét szobában benn voltak.

A népbírósi tárgyalást elnapolták bizonyításkiegészítést rendelt el a vezető bírósági tanú Császár további tanúk kihallgatását kezdeményezte írásban. Kérte Garzó Lajos rendőrezredes, Bábiczy Ferenc rendőrnagy, Szüle István rendőr őrnagy, Vígh Lajos rendőr alhadnagy, Kaposvári Imre rendőr nyomozó főhadnagy, Bárány László rendőr hadnagy Pulai Péter Pál főtörzsőrmester tanúkénti kihallgatását. A magyar államrendőrségnél 1947. február 16-án az idézést átvette Bábiczy Ferenc, Vígh Lajos, Kaposvári Imre, Bárány László és Pulai Péter Pál rendőr tiszték, míg Szüle Istvánról az egyik rendőr a következőket jelentette: *„Szüle István r. őrnagy részére kézbesíteni nem tudtam, mert nevezett Budapest, Kerepesi úton lévő volt lovassági laktanya, ami most Bajcsy-Zsilinszky laktanyában van tanfolyamon.”*

1947. március 17-én a népbírósi tárgyalás során a bíróság bűnösnek találta Császár Lajost az Nbt. 17. §. 1. pont alapján, ezért két év börtönre, mellékbüntetésként politikai jogainak öt évre történő felfüggesztésére ítélték. Az indoklás szerint a vádlott bűnös, mert átadta a baloldaliak

névjegyzékét a csendőrségnek, és nem engedett ki mindenkit a börtönből október 30-án. A tanácskozási jegyzőkönyv szerint a népbírák mind bűnösnek találták Császárt. A büntetés mértékére vonatkozóan eltértek a vélemények. Csípő Sándor az FKGP részéről hat hónap, Kasza Antal PDP delegáltja nyolc hónap, Rácz Gergely SZDP, Galla Pál NPP, Gondy Zoltán a Szabad Szakszervezetek részéről és Andrásfi Gyuláné az MKP delegáltja két év börtönbüntetést szavazott meg, így két évet kapott a vádlott.

1947. március 28-án dr. Endrédy Ferenc vezető bíró írt a NOT-nak egy előterjesztést miszerint 1947. március 17-én hozott ítélet túl szigorú és Császár Lajos ellen felhozott vádak nem állnak meg. Az embereivel jól bánt, és csak a feladatát végezte. A NOT ítéletét nem ismerjük.

15. Várady József volt polgármester ügye¹⁰²⁰

Várady József¹⁰²¹ Kecskemét első polgármestere volt, miután a Vörös Hadsereg elfoglalta a várost. Várady népbírósi anyaga nagyon hiányos. dr. Gereben János népügyész 1945. április 21-én írt egy feljegyzést, miszerint Váradyt politikai bűncselekménnyel gyanúsítják, de a fogház gondnok jelentette, hogy nem lehetett kihallgatni, mert kórházba kellett szállítani. A nyomozati iratok alapján azt lehet megállapítani, hogy a nyilasok hatalomra kerülése után „oly kapcsolata volt a megszálló német hadsereggel, melynek alapján lakása mentesítve volt, s így gyanú forog fenn arra nézve, hogy a 81/1945. M. E. sz. rendelet 13.§. 3. pontjának második tételébe ütköző háborús bűntettet követett el.” Mivel a gyanúsított előzetes letartóztatása 1945. április 22-én lejárt a népügyész indítványozta annak 30 napos meghosszabbítását.

A Népbíróóság másnap meghosszabbította az előzetes letartóztatást, mert „a kiszabható büntetés előrelátható nagyságától fogva szökésétől alaposan tartani lehet.”

1945. május 15-én Gereben megszüntette az eljárást Várady ellen „mert a gyanúsított a fogházgondnokság 1945. május 14.-én kelt jelentése szerint 1945. május hó 13. napján elhalt.”

A Kecskeméti Lapok május 20-i számában tudósítás jelent meg Várady József haláláról. A cikkben a szerző megjegyezte, hogy „nem illő halottról rosszat mondani, viszont

¹⁰²⁰ BKMÖL, XXV. 18. 79/1945. Várady József ügye

¹⁰²¹ Várady József nevét y-nal, de a népbírósi iratokon i-vel írták. Várady József igen rövid ideig volt Kecskemét polgármestere 1944. november 1-től 1944. december 17-ig. Várady 1945-ben elhunyt, Imre Gábor szerint súlyos cukorbeteg volt. Kovács Bálint visszaemlékezésében azt írta, hogy Várady a város legnagyobb szállójában a Beretvásban volt pincér és „a bevonuló katonákat megvendégelte a szálló ételkészletével. Erre kijelentették a szovjet tisztok, jó lesz az ilyen ember polgármesternek. Helyettese Molnár Erik lett.” Kovács 2006: 31.

kötelesség megállapítani, hogy Váradi József polgármestersége is azon csapások közé tartozik, amit Kecskemét meg nem érdemelten szenvedett át.”